

Venezia. lire 4. 1723. f J. Pauli

GERARDI IO. VOSSII
et aliorum
Dissertationes de
STUDIIS
Bene Instituendis
I. van Ulft Delin:
TRAIECTI ad RHENVM
Typis: Theod. Ackersdyk et Gisb. Zylii
Anno 1658.

S.P.

TYPOGRAPHI BENEVOLO LECTORI.

Damus tibi hìc varia opuſcula de ſtudiorum Ratione, deque iis bene Inſtituendis, in omni ferè facultate conſcripta à Doctiſsimis noſtri ſeculi viris, nimirum à Jo. Gerardo Voſſio, Lipſio *& aliis ſicut in ſequenti indies videre eſt. Addidimus huic editioni Clariſsimi* D. Voſſii *perutilem tractatum Chronologicum nunquam ante hac editum; nam privatim ſolum diſcipulis ſuis imbuit, ut cum fructu in Hiſtoriis verſari poſsint. Benevole Lector, fruaris Hoſce noſtros conatus cum utilitate, & indies plura non minus præclara atque utilia ex officina noſtra, Deo Opt. Max. fortunante, expecta. & Vale.*

JOannes Alexander Braſſicanus rogavit ERASMUM qua ratione doctus poſſet fieri, reſpondit ex tempore: Si doctis aſſidue conviveret: Si doctos audiret non minus ſubmiſſe quam honorifice: Si, doctos ſtrenue legeret: Si doctos diligenter ediſceret: denique ſi ſe doctum nunquam putaret.

INDEX
Eorum quæ hoc libello continentur.

ÆGI-

SYL-

SYLLABUS CAPITUM DISSERTATIONIS JOHANNIS ALBERTI BANNI DE MUSICA.

gora

DISSER-

DISSERTATIONIS GENERALIS BIPARTITÆ

Pars Prior;

QUÆ TRADIT,

Quibus Diſciplinis perfecta conſtet Eruditio.

IN ratione ſtudiorum primò in conſiderationem venit, quàm varia ſint diſciplinarum genera. Ac aliæ quidem *communes* ſunt; aliæ excellentiæ cauſa *eruditæ* nuncupantur. Communes voco, quibus etiam ſe dant, qui inter eruditos referri non ſolent. Quales Ariſtoteli VIII. Polit. ſunt Grammatiſtice, Gymnaſtice, Muſice: ac quorundam judicio etiam Graphice. Grammatiſtice, eſt legendi, ſcribendique ſcientia: quæ doctrina planè eſt divina: etſi, quia puerilis, & vulgaris, eò vulgo abjecta, diſpretaque habeatur. Gymnaſtice, in corporis exercitatione conſiſtit. Ac veteribus erat ſimplex, bellica, athletica. Noſtri

 tem-

temporis Gymnastice præter saltationem, comprehendit digladiationem, equitationem, & natationem. Musice, secundum Pollucem Triplicem harmoniam observat: unam ore, alteram manu, tertiam pedibus. Ut ad eam non minùs, quam Gymnasticen saltatio pertineat: ars nec inutilis, nec laude indigna, quamdiu se intra honestatis continet cancellos, nec excellere eâ studet, quem id non decet: Graphice, est ars pingendi: quæ in nonnuliis plus etiam præstat, quam dictio, aut scriptura: ac in peregrinationibus etiam plurimum juvat.

Disciplinæ eruditæ vel sunt verborum, vel rerum. Verborum cura vel Grammatica est, vel Rhetorica, vel Poëtica. Grammatica ars purè loqui docet: Rhetorica ornatè, Poëtica lege metricâ. Loquor vero nunc de artibus istis, quatenus circa verba solum versantur: non quatenus Grammatici iidem ac philologi, variæque eruditionis amantes. Nec prout sumitur Rhetorica pro facultate Oratoriâ: vel Poëtica fabulis naturæ arcana involvit, vitæve exempla proponit. Quomodo & Rhetorica, & Poëtica partes sunt longe augustioris considerationis, quippe partes eloquentiæ, de quâ postea dicetur. Optandum autem foret, ut, sicut olim, ita nunc etiam gens aliquâ superesset, quæ latinè loqueretur. Ex-

pe-

pediriſſimam haberemus addiſcendæ linguæ Romanæ viam. Nunc, cum hodie perpaucorum ea ſit laus, ut pure ſcribant: pauciorum ut loquantur; cum præceptis vero, ſi pauca quædam exceperimus, ita comparatum ſit, ut ea aliquo uſque provectos juvent, incipientes vero potius morentur: vix alia profectò ratio ſermonis formandi, quam ſi veteres legamus, & ſequamur. Modum vero ejus rei inferius exponam. Dubitet quoque aliquis, num, quia nunc de eruditis ſolum diſciplinis loquimur, eò hic agatur de puritate ſermonis in iis modo linguis quæ olim obtinuere vulgò: nunc vero à ſolis ſciuntur doctis: ut ſunt Romana, Græca, Hebræa, Arabica, aliæ: an etiam de puritate in peregrinis illis, quæ hodiéque in uſu ſunt totis gentibus: quales Gallica, Italica, & ſimiles. Vulgares enim videntur, quia notitiam earum vulgares animæ poſſident, rerum omnium imperitæ. Mihi medii ſunt generis: interim parum referre cenſeo, utrum doctrina earum reducatur ad diſciplinas communes, an eruditas, dummodo fateamur uſum earum eſſe eruditis maximum, partim ad vitæ publicæ, privatæque commercia: partim ad intelligendas res magnas, quæ vix aliis, quam vulgaribus illis linguis ſunt exaratæ. Imo in puritate etiam, & elegan-

tiâ linguæ vernaculæ exercitati utile puto: qualis his terris Belgica. Nam & illa non aliis minus linguis ſuas Veneres habet: quas exiguæ fortaſſis laudis eſt ſcire: illaudatum tamen neſcire. Adde, quod nec raró adverſus linguæ vernaculæ puritatem peccat vulgus: ſæpe etiam eruditi, dum invitâ linguâ belgicâ, ad latinum eam morem accommodant; Walonibus noſtris ſimiles, cantantibus belgicé, aut belgis imperitioribus latinè. De verborum doctrina ſatis.

Rerum doctrina vel eſt ſingularium, vel univerſalium. Prior illa vocatur Hiſtoria; quæ cum linguæ ſtudio optimé conjungitur. Cum enim Hiſtoria partim rerum naturam deſcribat, partim res geſtas narret; ex naturali quidem communia rerum pene omnium vacabula diſcemus: ex geſtorum illâ hauriemus proprias perſonarum, ac locorum appellationes, ſine quarum notitia non poëtæ, non oratores, non ullum intelligi poſſit ſcriptorum genus. Ut ſatis liqueat: etiam ad diſcendam linguam latinam non eſſe expeditiorem proficiendi modum, quam ſi cum Cicerone, aut Terentio hiſtoriam jungamus. Sed longè majus eſt, quod ex hiſtoria naturali naturalis ſcientia, & ars medica naſcitur: ex hiſtoriâ vero rerum geſtarum tota Philoſophia

pra-

practica, cum jurisprudentiâ originem trahit. Ex singularibus enim ad universalia devenitur. Hæc universalis doctrina à Platone dividebatur in προπαιδείαν vel παιδείαν. illa præparat, hæc perficit. Προπαιδεία continet Mathesin, & Logicen. Mathesis versatur vel circa quantitatem discretam, ut Arithmetica, vel continuam, ut Geometrica. Logice dirigit intellectum in cognitione veri: præcipuaque ejus instrumenta sunt argumentatio, definitio, divisio, methodus. In quibus etiam multum sola potest natura. Sed non omnibus par obtigit naturæ felicitas, & ars dux est certior naturâ.

Atque hæc de προπαιδείᾳ: quæ sic dicitur, quod discendi ordine antecedat παιδείαν. Ut enim ædificare volentis prior est fundamenti cura: postea autem structuræ: ita se etiam res habet in doctrinarum studiis. Structura παιδείας nomine censetur: Ea partim cognoscitur lumine naturæ, partim supernaturali. Prior Philosophiam continet & eloquentiam. Philosophia consistit in sapientiæ, & prudentiæ studiis. Sapiētia comparatur notitia naturæ. Atque ad eam, ut dixi, etiam medicina refertur. Prudentia comprehendit scientiam moralem, & civilem. Ex posteriori enasci-

tur Jurisprudentia. Eloquentia docet aptè dicere ad persuadendum; Idque vel prosâ oratione, ut Oratoria; vel carmine, ut Poëtica. Utraque Politicæ est instrumentum; sed ut Politicus sit Orator, multum refert: cùm in re familiari ubi multum ornat, & amicos parit: tum præcipuè si dicendum in concione ad populum: in curia ad senatum, in castris ad militem, in legationibus ad exteros reges, vel reipubl. Antistites. Sed Politicum itidem esse Poëtam, nihil necesse est, quia bonum quod ex dramatis, & aliis poëmatis redundat ad Remp. per alios exsequi licet. Quare Lælius & Scipio, sive Furius, aut Sulpitius, nobilissimi homines, non ipsi suo nomine dramata ediderunt, etsi adjutarint Terentium. Sed ut à Politico hoc studium non requiratur, tamen ejus notitia auget nominis decus. Imo nec à laude carminis tragici abhorruere Asinius pollio, & Augustus, ut Julium Cæsarem mittam, qui tragœdiam scripsit, sed junior. Superest doctrina supernaturalis, sive Theologia Christiana, quæ doctrina est divinitus revelata à Deo, & officio hominis, in spèm vitæ æternæ. Quia vero hic periculosius erratur, utile est in tanto ecclesiæ super variis capitibus dissensu, ut ipsi scripturas legamus, idque animo humili, & affectibus minime mancipato.

pato. Recentibus etiam doctoribus addemus veteris ecclesiæ interpretes, ac considerabimus, in quibus dissenserint, & quando dissensus ille cœperit, & ubi alii alios tulerint, & ubi non item. Quo pacto futurum, ut & necessariæ veritati, & ecclesiæ concordiæ melius consulatur.

DISSERTATIONIS GENERALIS BIPARTITÆ

Pars altera,

QUÆ OSTENDIT,

Quomodo variæ adeò disciplinæ optimè addiscantur.

Idimus, quam late pateat doctrina. Ea vero est humanæ mentis imbecillitas, ea voluptatis vis in animos nostros, ut licet in studiis ad summa contendamus, sic quoque longe abfuturi simus à summo. Tanto magis in pueritiæ, & adolescentiæ institutione semper est collimandum ad id, quod est perfectissimum: hoc est, ut eo tandem homo pertingat, nihil ut penitus nesciat: saltem eo contendendum, quatenus discentis ingenium, & fortuna ferat,

& vitæ genus ſinat, cui quis deſtinatur. Atque hoc optimè perſpexit vaſtiſſimæ eruditionis vir, nec ſine laude nominandus, Nicolaus Damaſcenus, Auguſti Cæſaris amicus: qui & ab eo placentis, & dactylis nomen Nicolaorum impoſuit. Hic, ut ex vetuſtioribus prodidit Suidas, docto patre natus, & celebris in patria erat adhuc imberbis: nullo Grammaticorum inferior, inque omni poëtica exercitatus, ſi ut comœdiæ ejus & tragœdiæ etiam laudarentur ab eruditis, & intelligentibus. Provectior vero etiam evaſit egregius dicendi artifex; nec Muſicæ ſolum, ſed univerſæ Matheſeos contemplationi ſe addixit: tandem & toti Philoſophiæ, in quâ omnigenam Ariſtotelis doctrinam maxime æmulatur. Hoc miraculum hominis dicebat, quemadmodùm qui ſuſcipiunt peregrinationem longinquam, alicubi quidem divertunt, noctemque commorantur: alicubi ſolum prandent; alibi vero diebus aliquot ſubſiſtunt, & alia curiosè, alia obiter ſpeculantur reverſi vero proprias inhabitant domos: ſimiliter univerſæ amantibus doctrinæ, ac eruditionis in quibuſdam ſtudiis brevi, in aliis longo eſſe tempore commorandum: quaſdam diſciplinas eſſe integras addiſcendas: in quibuſdam elementa ſufficere: atque ubi ex omnibus iis, quod utile eſt in-

instituto suo, hauserunt, quasi domum reversos in sapientiæ, ac prudentiæ studiis, quæ philosophiæ nomine continentur, assiduos esse oportere. Ex ejus igitur viri consilio contenti esse debemus perfectione ejusmodi, quò nihil penitus nescire dicamur, quia nullius studii simus prorsus expertes: interim alia sciamus leviter, alia mediocriter, alia accuratè. Leviter quædam ob exiguum usum, pro vitæ genere quod propositum est nobis, ac ejusmodi est satis elementa hausisse. Mediocriter alia ob usum majorem, & quod sine iis intelligere, vel tueri nesciamus, quæ scopus sunt studiorum nostrorum. Exactè vero, quæ potissimum tangunt vitæ genus, quod instituimus. Variant enim singula istorum pro vitæ proposito. Ita hodiè majori jure linguæ Græcæ peritia requiritur in medico, quam in jurisconsulto: major etiam notitia scientiæ naturalis. At jurisconsulto magis opus cognitione historiarum, & philosophiæ moralis, ac civilis. Theologum magis quã jurisconsultum, aut Medicum, Logicis, & Metaphysicis imbutum esse convenit. Etiá illi est magis necessaria notitia Orientalium. Historiæ vero Ecclesiasticæ notitiam potissimum quidem in Theologo requiram: mediocri interim opus censeo omnibus eruditis; præsertim si futurum ali-

quando, ut ſedeant ad clavum Reip. Quales, imprimis etiam in religionis negotio, non alienis modo, ſed ſuis etiam oculis videre par eſt. Scripturas igitur ſedulo legant, & ut ante dicebam, antiquis interpretibus ſociare diſcant novos, novis etiam antiquos.

Expoſuimus hactenus duo iſta, quæ & quatenus ſunt diſcenda. Tertium reſtat, qua ratione facillime tam vaſta rerum notitia paretur. Pene ab incunabilis ordiendum: non tetricâ ratione, ſed ſuavi, & quaſi luſitando. Sane pueriles animi mire capiuntur narratiunculis, & picturis. Quare quandrienni etiam vel minori, interdum & antequam legere diſcat, mater, vel pædagogus librum proponat, qui pictas exhibeat hiſtorias omnes veteris, & Novi Teſtamenti. Figuræ ſingulæ monſtrentur, explicentur. Ita breviculo ſpatio puer hiſtoriam biblicam ſciet. Exemplis etiam ſubjicere liceat ſalutaria præcepta, quæ inde colliguntur. Sic metus Numinis, & reverentia inſtillabitur. Etiam ſylvam vocum latinarum occaſione eadem addiſcere licebit, Exempli gratia, in primâ picturâ, quæ creationis hiſtoriam proponit, videre erit Solem, Lunam, Stellas, Virum, Feminam, arborem, ſerpentem, pomum, leonem, bovem, cuniculum, pavonem, alia; in quibus

puer

puer rogatus quidquidque sit, latinè etjam nominare discet. Ac par ratio fuerit in cæteris picturis.

Mox consequetur, vel etiam sociabitur Grammatistice, sive legendi, & scribendi scientia. Literæ lusitando variæ discuntur. Inter alios modos, si sphærulis lusoriis, literæ alphabeti singulæ è chartâ agglutinentur, nec alias puero liceat obtinere, quam in quibus literarum scriptarum nomina sciat: quarum oblitus erit, etiam sphærulas deperdat. Quod si firmiuscula erit pueri pro ætatula manus, possit non à legendo, sed à scribendo ordiri. Nam dum discit literas formare, eâdem discet eas noscere. Utile autem incipere ab alphabeto Italicarum literarum sive, ut vocant, currentium. Nam si calet puer sex, septem figuras, nullo negotio discet universas: quia reliquæ inde formantur. Exempli gratia noscit ex *c* *e*: ex *i*. novit *n*, *m*, *u*: ex quibus de paucis reliquis facile erit judicare.

Hinc jam tempus vulgaria discere paradigmata nominum & verborum, sed in nominibus sine illis, ut vocant, articulis. In verbis, ut unum sit Imperativi tempus, primæ personæ expers: citra etiam modum optativum, qui Subjunctivo continetur. Hæc addita citra fructum puero difficultatem augent. Mox hauriet præcepta

artis Grammaticæ: quæ adeo ſunt pauca, ut pagellis viginti liceat complecti. Quod & in Græcis locum habeat: imo ea quaternione, ut vocant, unico ſoleo comprehendere. Vulgo multa inferciunt Grammaticæ planè Philoſophica, quæque à tenera ætate intelligi nequeant. Et hæc verè carnificina: non quaſi & iſta non aliquando diſcenda ſint. ſed & ætate inque ſtudiis aliquantum provectis, ut ſermonis etiã naturam, & cauſas intelligant. Quare iſtorum loco puer præcipuarum rerum vocabula petat ex Nomenclaturâ Junii. Sylvula hæc vocum ex facilibus, quos dixi, canonibus cognitis, vel fabellæ Æſopicæ, vel paucula poterunt ex Eraſmo, Corderio, aliove, colloquia proponi, ut ita uſus canonum melius appareat. Sed mox ſcriptores ad veteres veniendum. Ex quibus conducet Terentius ad ſermonem familiarem, & epiſtolicum. Propter quem & elegantiores aliquot Ciceronis epiſtolæ elegantur. Ob metricam vero rationem poſt enarratam proſodiam, à Catonis diſtichis ordiri licebit. Vel ſelectis quibuſdam ex Marone, Ovidio, Horatio, atq; aliis. Quo pacto puer in omni verſuum genere illuſtre habebit exemplum. Atque hæc nunc dicimus ſolum, ut liqueat, quomodo optimè conſequamur intelligentiam canonum, de ſermo-

monis Romani puritate, ornatu, metro. Qui vero potissimum sunt legendi propter stylum, & ut præter lectionem requiratur usus, sive styli exercitatio, postremo à nobis loco exponetur. Etiam jam tùm imo multo etiam ante, puta sexenni, vel septenni utiliter censeo datum iri chartas tres, quatuor geographicas: ut inde distinguere discat tres continentes, & in Prima Asiam, Africam, & Europam. In singulis harum nobiliores regiones, & terminos, primariasq; urbes, velut Romam, Carthaginem, Athenas, Spartã, Constantinopolim, Hierosolyma, &c. Ostendatur ubi Christus natus, passus: ubi imperator Germanicus dominetur, ubi Turcicus: ubi Castiliæ Rex, ubi Lusitaniæ: ubi Rex Gallus, Britannus, Danus, Polonus, Suecus: ubi pontifex Romanus, ubi sita tellus, atq; urbs, quam ipsi incolimus: & sic in cæteris. Puero scire hæc, monstrareq; postea aliis, voluptatem adferet honestã, ac multum lucis in historia, sacrâ, externâ, veteri, novâ. Earum sacra petatur e Sulpitio Severo: Romana e Floro. Stadii operâ elustrato, & Cæsaribus Sex. Aurelii Victoris. Externa è Justino hauriantur. Suppleãtur in his cætera è Bucholcero, aut Caluisio, vel simili. Ubi vero adepti sumus generalem temporum omnium notitiam, ad quod etiam tabulæ quædam

chro-

chronologicæ conferent: adeundi qui fuſius omnia tractarunt: ante alios Livius: qui præterquam quod purè adeò & perſpicuè ſcribat, quoque præcepta, & exempla adfert, quæ Dei providentiam doceant; ac prudentiam augeant moralem, ac civilem: etiam orationes habet in vario admodum argumento profuturas plurimum eloquentiæ ſtudioſo. Qui vero fusè de ſingularum penè gentium imperiis ſcripſerint, aliâ quadam diatriba perſequimur: unde peti malo, ne ſit, quod dici ſolet Δὶς κράμβη θάνατος.

Hiſtoriam excipit Matheſis ac Logice: hinc partim philoſophia, tam naturalis, quam civilis, partim eloquentia. Sed qui doctores vel primi, vel felicius aliis tractarunt, accurate exponimus libris de ſcientiarum omnium natura, uſu, & ſcriptoribus præcipuis: quos propediem puto lucem viſuros.

Quæ hactenus diximus ea pertinent ad intelligentiam verborum, & rerum. Præter ea vero opus eſt, ut ſciamus loqui, & ſcribere purè, & perſpicuè, tum copiosè ornatèque. Dixeris, ſi quis intelligit ſermonem Romanum, & loquuturum hunc & ſcripturum. Sed ſæpe linguam intelligimus, quâ loqui neſcimus, quia uſus abeſt. Nec ſi purè ſciamus loqui, eò atque perſpicuè,

atque adeò copiose, ornatèque id præstare sumus idonei. Hæc vero duobus consequimur: optimos legendo, & quos legimus imitando.

Videndum igitur nunc, qui sint imitandi, & quomodo imitandi. Ecquis sit imitandus, vocari in dubium non debet: Quippe, ut dictum, nullus jam populus est, qui loquatur latine. Quare veterum opus lectione, qui sermone Romano præstiterunt. Sed duo hic attendere convenit: prius pertinet ad proprietatem vocum simplicium, & conjunctarum. Hæc ex uno quopiam disci nequit. Ut falluntur qui putant haud aliis utendum esse verbis, quàm Ciceronis: cum non de omnibus rebus scripserit Cicero: eoque si de re rusticâ, militari, architectonicâ, aliisque tacendum propterea non sit, alios cogamur adire scriptores. Nempe Ciceronis imitationem non ponimus in verbis, sed lineamentis, & totâ orationis formâ. Nec quia Ciceronem nomino, eo præscripsero omnibus lectionem Tullii, ut unici ducis. Nihil enim invitâ faciendum Minervâ. Suum autem quemque ingenium ad aliud, atque aliud dicendi genus trahit. Sed utcunque diversi sint modi, quibus stylo etiam inveniamus laudem: non tamen in iis est iste, si multos imitemur: quomodo dictio nunquam futu-

ra eſt æquabilis,& conſtans. Unus igitur aliquis imitandus, iſque optimus. Nam ſi bonum imitemur, non optimum, haud facile evademus boni, quia raro adæquamus, quem nobis æmulandum propoſuimus. Meliores autem dare non poſſumus, quam qui vixere Julii ac Augusti temporibus, quales ex profanis Tullius, Cæſar, Livius: & mox M. Seneca, Vellejus, Curtius, Fabius. Unum autem imitari expedit: vel ſi quem addere velimus, is eſto quam ſimillimus, ut ſi Tullio Fabium addamus. In eo autẽ, quem imitamur aliquantulum aſſidui eſſe debemus: neque ad proprietatem modo ſingularum vocum attendendum: ſed etiam conjunctarum: ut quæ nomina his illis verbis: quæ verba his vel iſtis nominibus ſocientur. Utrumque horum ſedulo exponit in Theſauro ſuo Rob. Stephanus. Claudicat vero hac parte toties recoctus Calepinus. Conſiderandus etiam particularum uſus; de quo Turſellinus, & Stewechius. Perutile vero, ſi, ut in Nomenclatore ſuo Junius voces ſingulas retulit, atque reſolvit ad certas claſſes: ita etiam faciamus in conjunctis: veluti quæ formulæ dicendi obtineant jure forenſi, quæ in militari, quæ in ruſticâ, & nauticâ, aliiſque. Ad hæc diſpiciendum in ſcriptore, quem nobis propoſuimus, (præcipue in Tullio)
quo-

quomodo ſententiam ordiatur, continuet, claudat: quo pacto narret, ad aliud transeat, interroget, ratiocinetur: qua ratione exemplis illuſtret, vel aliena verba proponat, firmet, aut refellat. Atque utile etiam in codice quopiam, ſumma in pagina titulis hujuſmodi annotatis, ſubdere inferius, quas formulas invenimus legendo: eaſque varias, ut major in imitando copia ſuppetat, nec eadem ſemper chorda oberrando paupertatem noſtram prodamus. Et tamen in formulis ejuſmodi, & phraſi universâ videndum, à quo, ubi, quando, & qua occaſione, quidque dicatur. Nam variat ſtylus pro genio tum dicentis, tum rerum, quæ dicuntur: aliterque loquimur in epiſtola, vel ſermone familiari, aliter in diſputationibus aut artibus trádendis: aliter in texendâ hiſtoriâ, aliter in concitato, ferventique dicendi genere, ut fere in cauſis forenſibus. Imo ne par quidem ratio eſt in ordinatione verborum. In epiſtola enim (niſi forte ob gravitatem argumenti aſſurgere debeamus) haud multum ſolliciti ſumus, ne multæ concurrant vocales; ne multæ conſonantes aſperæ, ne multa grandia, aut exilia multa; utcumque ea ſatius ſit miſceri verum ſubinde aliquis talium neglectus commendat, ideoque ipſa cura eſt incuria. At in oratione ſtudiosè

ea

ea sunt observanda : ac prætereà curandum, ut periodica ; ac numerosa sit oratio: adsuescendæque aures, ut de soni diversitate judicium ferre valeant. Negligi hoc officium à pædatribis multis solet : sed miras venerea addit orationi, ita ut pro his observatis, aut neglectis eadem oratio haud eadem videatur. Ex uno Tullio hæc optimé hauriri diximus superius, cum de Rhetorico sermonis ornatu ageremus. Pueio autem post selectiores in omni argumento epistolas, legendæ etiam orationes faciliores, quales Catilinariæ, & ad Cæsarem dictæ : postea accedet omnium perfectissima, pro Milone. Etiam ex philosophicis ejus viri quædam delibanda : ut Lælius, & Cato : quos sequuntur mox aurei officiorum libri. Nam sic eâdem opera stylus magna capiet incrementa, & bona pars discetur philosophiæ moralis : sine cujus notitiâ non constat eloquentia : ut quæ philosophiæ practicæ, ut diximus, sit instrumentum.

Quos scriptores ad facultatem bene dicendi comparandam imprimis legere conveniat, satis mihi videor exposuisse. Venio nunc ad alterum caput, quod est de imitatione, sive exercitatione styli, quæ facundiam perficit, imò pené sola artificem facit. Est vero alia pueris convenientior, alia

alia majores exigit vires. Prior est duplex: una, si aliqua ex Tullio, aliove reddas vernacula linguâ: post aliquod vero dies, modo bene sint expressa (de quo, si opus, doctor prius judicium faciet) eadem à puero latine reddantur. Denique ex Tullianorum collatione judicium fiat, quæ à magno illo dicendi magistro melius dicta sint. quo pacto futurum, ut puer, quasi sub ipso Cicerone præsenti proficiat. Posterior exercitatio est, quando puer epistolam, vel historiolam sumit, non disconvenientem multum suis rebus: atque eam mutatis aliquibus suo accommodet instituto. E. G. Cicero varios in epistolis consolatur: ex harum una, vel pluribus consolaturo fas erit sua excerpere, etiam verbatim periodos totas. Sic ex Tullio melius discet lineamenta sermonis Romani, & formare ipsum orationis corpus. At majoribus jam viribus est opus, quando in argumento multum diverso imitatio fit eaque instituitur, ut non alteri pene omnia, sed multa etiam nobis debeantur: & quæ ex altero desumpta, ea etiam nostra plane videantur, quia, ut artificiosi fures solent, iis novam plane formam tribuimus. Cæterum cum initio quis in hoc exercetur, satius est pauca scribere, & tardè: non vero accipere, quæ statim se offerunt: sed quærere

me-

meliora, imò optima. Quin ne quidem aliquo uſque jam in dicendi ſtudio progreſſi induſtriam hanc omittere debemus. Siquidem qui facultatem benè dicendi comparavit, ſi ingenium quodammodo habeat in numeraro, & ita uſu veniat, ut extemporali dictione ſit opus, non incommode id præſtabit: ſed ſi dare propterea extemporali dictioni ſe volet ſemper, facilitate amittet bene dicendi facultatem.

GERAR.

GERARDI JO. VOSSII
INTRODUCTIO
IN
Chronologiam.

LECTORI
BENEVOLO S.

HAbes hic, candide lector, brevem & perutilem studiis tractatum Chronologiæ, *quo* Clarissimus Vossius *anno fere* MDCXXXI. *privatim discipulos imbuit, ut cum fructu in historiis versari possint. Quod enim in capite sunt oculi, id in historiis vir magnus solet appellare Geographiam & Chronologiam, quare non satis illi fuit bonarum disciplinarum studiosis, digito ostendere viam ad Geographiam: sed itidem fecit ad Chronologiam. Et ut eam facilius memoriæ insculperet, omne ævum à mundi exordio, usque ad consequentia tempora, per certa intervalla dispescuit, ad quæ omnia quæ in historiis occurrunt, facili negotio revocari possunt. Hæc sermus deprompta, ut prelo committerem, impulit quorundam hortatio, amor præceptoris, & affectus erga communia studia.*

Utere, & Vale.

A. ZYLIUS.

GER. JO. VOSSII INTRODUCTIO IN Chronologiam.

PROLEGOMENA.

Ria ſunt, quæ obſervanda ſunt unicuique, qui animum ad diſcendum appulit. Primò, ut diſcat intelligere. Deinde ſapere; denique eloqui. *Intelligere*, ea gratia, at alios intelligamus, & ab aliis intelligamur. Quo pertinent ſtudium linguarum, ut Hebræarum, Græcarum, & Latinarum, & aliarum, quæ maxime ſunt in uſu, ut hodierno ſeculo lingua Gallica. *Sapere*, ut res ipſas intelligamus. Illud ſtudium dicitur ſapientia, ſive Philoſophia. At cum tria ſint, circa quæ meus verſetur, *Res*; *Cogitatio*, quæ eſt ſignum rerum, & *Sermo* ſeu *verba*, quæ ſunt cogitationis ſignum; idcirco etiam accedat oportet *eloqui*, ſeu *bene dicere*, ut eleganter animi ſenſa proferamus, & cogitata in actum deducamus. Hoc efficit Rhetorica ſeu ſtudium eloquentiæ.

Qui vero rite ſapere volet, is ſibi hos tres

tres libros commendatiſſimos habeat, librum naturæ, librum providentiæ, & librum ſcripturæ. *Liber naturæ* eſt de operibus Dei, unde intelligitur Dei potentia, omnia ex nihilo condentis. Sapientia, valde ordinate omnia condentis. Bonitas, omnia propter nos condentis. Ad librum naturæ pertinet Philoſophia naturalis, ſive Phyſica, ex .gr. quid ſit Eclipſis Lunæ &c. *Liber providentiæ* eſt Hiſtoria rei, unde comparatur ſapientia, & prudentia civilis. Hiſtoriæ autem uſus duplex eſt, partim ſpectans Deum in gubernandis omnibus. Unde diſcitur, quomodo Deus nos homines gubernet, & imperium ab uno ad alterum transferat; atque ita inſervit hiſtoria promovendæ pietati. Partim ſpectans nos, quomodo nos ipſos, domum, & rempub. adminiſtremus. Huc pertinet Ethica, Oeconomica, & Politica. Omnes quidem legunt hiſtoriam: ſed non omnes uno, & eodem fine. Puellæ, & opifices etiam legunt hiſtoriam; ſed ſpeculationis tantum gratia. Verum ne ſimiliter à nobis fiat, ſed prudentiæ civilis conſequendæ grata, eam legamus. Tertius liber erat, *Liber Scripturæ*, qui facit ad cognoſcenda opera Dei, & ex operibus, ipſum Deum, Deique voluntatem. Hic plane pietati colendæ & promovendæ inſervit. Unde li-

que

quet omnia nostra studia revocari posse ad quinque capita. Primum esto, Intelligentia. 2. Sapientia. 3. Eloquentia. 4. Naturæ cognitio. 5. Denique Historia. Ad Historiam cum fructu legendam, imprimis utilis est Geographia, & Chronologia. Impræsentiarum agemus de fundamentis Chronologiæ.

De Poëtica Temporum divisione.

UT itaque quædam præmittamus, de divisione temporum, apud Poëtas, & alios solemni, antequam agamus, de ea partitione temporum, quæ potissimum in usu est. Sciendum apud Poëtas, omne mundi tempus dividi in quatuor sæcula, in Aureum, Argenteum, Æneum, & Ferreum.

Aureum seculum cœpit à Mundi exordio, & duravit usque ad Saturnum regno exactum.

Hoc aureum seculum, nihil aliud significat, quam felicitatem majorum nostrorum in Paradiso.

Saturnus enim est ipse Adamus. Quod inde liquet, quia Saturni pater dicitur esse Cœlus (Cœlus est nomen Dei; cœlum, nomen elementi) At Adamus, an non est etiam filius Cœli, idest Dei? Deinde Saturni mater dicitur fuisse Tellus. An non Adami

mi mater etiã fuit tellus?Eſt enim ex maſſa terræ à Deo cõditus. Illud de Saturno teſtãtur Heſiodus, in Th. & Orpheus. Adamus autẽ ſucceſſu temporis, in Deos eſt relatus, & pro Numine cultus, dictuſq; eſt Saturnus.

Poſt aureum ſeculum ſucceſsit argenteum, quod cœpit ab exacto Saturno, & duravit uſque ad Nimrodum, ſive Iovem Belum.

Poëtæ fabulantur, Saturnum regno exactum primam agriculturam exercuiſſe, proinde pingitur falce, quia falcis inventor eſt. Atqui Adamus poſtquam paradiſo exactus eſt, etiam primus fuit, qui agriculturam exercuit. Hoc ſeculo dicuntur omnes artes inventæ. Id ipſum etiam teſtatur S. Scriptura Geneſ. 4. poſt exactum Adamum contigiſſe. Jabetus artem conficiendorum tabernaculorum invenit. Tubalcainus primus uſum metalli invenit: qui, certis literis præciſis, eſt Vulcanus, atque hic Poëtis inventor eſt omnis artis fabrilis. Iubalinus auctor & invẽtor eſt artis Cithariſtiæ. Tum domus demum ſunt cõditæ, ut teſtatur etiá Ov. 1. Metamorph

Tum primum ſubiere domus, domus antra fuere. Atqui tum Cainus etiam primus urbem condidit, quam de nomine filii Hanoch, Hanochiam appellavit.

Æneum cœpit ſub Nimrodo ſeu à Iove Belo, & duravit uſque ad annum primum reditus heraclidarum.

Nimirod fuit filius Chus, nepos Cha-

mi, pronepos Noachi. *Gen.* x. Is idem est, qui profanis auctoribus dicitur Jupiter Belus quæ vox manavit à Phœnicibus, apud quos Baal, & contracte Bal, & Bel, unde Belus, significat dominum. Sub hoc fabulantur bella cœpisse. Atque Nimrodus fuit strenuus bellator, cujus tyrannidem fugiens Assur, Filius Semi, Nepos Noachi, qui in gentili historia dicitur Ninus, urbem sibi cognominem, Niniven condidit in Assyria. Hinc intelligens, quod Iust. lib. 1. ait Ninum regem Assyriorum primum bella finitimis intulisse &c. Fieri potest Ninum, pro Numerodo positum, ut facilis confusio est, in prisca historia.

Ferreum seculum cœpit à reditu Heraclidarum in Peloponnesum usque ad has tempora, & quæ sequuntur.

Itaque hæc ætas cœpit eo tempore, quo desiit prosapia eorum, qui ad Trojam depugnarunt. Id autem, quod de hac ætate dicitur, non potest accommodari sacræ historiæ, quia tam florentissimum fuit imperium Hebræorum, cum inciderit in tempus Samuelis, & Davidis &c.

Varronis Divisio.

VArro, Latinorum doctissimus, omne ævum divisit, in tria tempora, in ἄδηλον, μυθικὸν, & ἱστορικὸν.

Ἄδηλον

Ἄδηλον cœpit à mundi initio, & duravit usque ad diluvium Ogygium.

Hoc tempus ita dicitur, quia nihil eorum, quæ tum acta sunt, historiis perscriptum est. Ogygium diluvium accidit in terra. Attica tempore Ogygis, regis Thebanorum, qui vixit temp. Isaaci, & Jacobi. Notandum hic, veteres tria diluvia confundere. Universale, quod est Noachium, Ogygium, de quo hic; & Deucaleoneum, quod accidit in Thessalia temp. Mosis.

Μυθικὸν seu fabulare cœpit à diluvio Ogygis, & duravit usque ad primum Olympiadem.

Id tempus ita vocatur, non quia omnia sunt fabulosa, quæ illo tempore accederunt: sed quia fabulis involuta sunt.

Ἱστορικὸν cœpit à prima Olympiade, & durat usque ad hæc, & consequentia tempora.

Olympiades cœperunt tempore Azariæ Reges Judæ CCV. annis à morte Salomonis, sursum legendo tempora, & ducentis (quindecim minus) ante combustionem templi Hierosylimitani.

Eliæ Divisio.

Circumfertur alia vulgaris divisio temporum, quæ est Eliæ; non Eliæ Thes-

bitæ, sed alterius Eliæ Rabbini, qui vixit posteriore ævo, tempore templi secundi. Hic solet dicere,

Bis mille annis inane.
Bis mille annis lex.
Bis mille annis tempus Messiæ.

Vel sic:

Bis mille annis sine lege,
Bis mille annis sub lege.
Bis mille annis post legem.

Unde sunt, qui concludunt, mundum non amplius, quam bis mille annos post Christum duraturum, quod quam frivolum, & incertum sit, patet ex scriptura No. Testamenti. Interim tamen ex hoc dicto Eliæ, abunde refelluntur Judæi adventum Messiæ pernegantes.

Accurrator Temporum Divisio.

OMne ævum ab orbe condito, usque ad hoc tempus, & ea, quæ sequuntur, dividitur in partes tres.

I. Ab orbe condito, usque ad vocationem Abrahami ex Carrhan urbe Mesopotamiæ, sive usque ad fœdus Dei cum Abrahamo initi.

II. A vocatione Abrahami usque ad Christum natum.

III. A Christo nato, usque ad nostra tempora, & ea, quæ sequuntur.

De Primo Intervallo.

PRimum intervallum, à mundo condito, usque ad vocationem Abrahæ, est annorum spatium 2023. Hoc tempus memoriæ ergo, rursus in duas partes potest dispesci, in illud, quod est,

A mundi exordio, usque ad diluvium, & sunt anni. — — — 1656

Ad diluvio usque ad vocationam Abraha, & sunt anni. — — — 367

2023

Observanda hic est quorundam hominum ætas, ut liquido hæc pars è sacris comprobetur. Adam vixit 930 annos. à morte Adami, usque ad nativitatem Noachi, sunt 126. Hinc usque ad diluvium sunt 600 anni. Sexcentesimum enim annum agebat Noachus, cum inciperent aquæ diluvii Gen. VII. 11. Habemus itaque 1656. annos; qui effluxerunt ante diluvium.

930
126
600

1656

His si addantur 367 anni, à diluvio usque ad vocationem Abrahami, haben-

tur prædicti anni 2023. Ut autem hac in parte etiam consulatur memoriæ; numera, quot sunt in anno intercalari dies; sunt autem 366. (nam cum annus constet 365. diebus,& sex horis. Sex horæ quater sumtæ efficiunt diem unum, hic dies, quarto quoque anno, additur Februario. Atque ita annus intercalaris habet 366. dies) Illis vero jam adde unum diem, & tum dies pro annis computentur, & sic facile semper scire poteris illud intervallum à diluvio, usque ad vocationem Abrahami, quod est 367. annorum.

Cursum hic notandum est, uti à mundi initio, usque ad Noachum, sub quo diluvium contigit, recta linea, sive paterna, decem personæ fuerunt; ita etiam à Noacho, usque ad Abrahamum, quocum Deus fœdus iniit, recta linea decem personæ fuerunt, ita ut Abrahamus post Noachum decimus fuerit. Ut Gen. v. & XI. videre est.

Adam	930	Sem	600
Seth	912	Arphaxat	438
Enos.	905	Salach.	433
Kenan	910	Eber seu heber	464
Mahalael	895	Pelech seu Psalech	239
Iared vixit	962	Rega, seu Reu.	269
Enoch	365	Saruch	230
Methusalem	969	Nahor	148
Lamech.	777	Tharach.	205
Noach ante diluvium	950	Abraham	175

Gen. 25.6.

vixit 600. annos, & post diluvium, 350.

Hic numerus facile memoriæ mandari potest, observato numero ternario.

Hic

Hic quæritur cum primi ſeculi homines tam diu vixerint, quales anni ſint intelligendi, an Menſtri, an Arcadium, qui trium menſiũ, an Arcananorum, qui ſex menſium erant, an vero Solares, quales noſtri ſunt?

Reſp. Menſtri intelligi non poſſunt, quia ubi centeſimo anno dicuntur homines generaſſe ſecnndum illam computandi rationem, octavo fere ætatis anno generaſſent, quæ ætas non eſt apta generationi. Neque etiam anni trium vel ſex menſium intelligendi, ut liquet ex hiſtoria diluvii, ubi, ſit mentio ſeptimi, & decimi menſis; item decimi ſeptimi, & vigeſimi ſeptimi diei menſis. Gen. 8. 4. 5. 14. Unde conſtat annum tum temporis, uti nunc 12. menſes habuiſſe, & menſes fuiſſe plurima dierum, quales nunc ſunt. Certum igitur eſt annos ſolares eſſe intelligendos 365. dierum, & ſex horarum, quibus olim Hebræi, Chaldæi, & Ægyptii uſi ſunt.

Porrò quæritur, cur homines primo æuo tam diu vixerint?

Quadruplex ejus rei poteſt dari cauſa;

I. Ratione Dei, quæ eſt quaſi cauſa finalis; ut propagaretur genus humanum: ut artes invenirentur, & poſteris tradi poſſint.

II. Ratione temperamenti, quæ eſt cauſa naturalis efficiens, quia tum terra

nondum diluvio erat corrupta, ac proinde omnia vivida, & florida erant. Deinde corpora vigidiora erant.

III. Ratione ſcientiæ, quia tum homines intellecta pollebant, ideoque melius per naturalem cognitionem ſcire poterant, quid utile, & inutile quid ſalubrius, & magis noxium valetudini eſſet.

IV. Cauſa eſt Ethica, & moralis, quia tum homines magis ſobrie vivebant, ſolis plantis victitātes, nā nulla mentio fit eſus carnis, & potus vini ante diluviū. Excepto uno, quod in ſacrificiis, extraordinarie, uſus edendæ carnis obtinuiſſe videtur.

De Altero Intervallo.

ALterum intervallum à vocatione Abrahami ex Meſopotamia, uſque ad Chriſtum natum complectitur annos 1927. Hoc tempus memoriæ juvādæ gratia, iterū diſpeſci poteſt in quinque ſpatia.

I. A vocatione Abrahæ uſque ad exitum Iſraelitarum ex Ægypto, quod annorum eſt 430.

Hic numerus exacte invenitur in ſacris expreſſus Exod. XII. 40. Gal. 3. 17. Hoc ſpatium bimembre eſt; quippe Hebræi in terra Canaan peregrini fuerunt 215 annis. Item ſub Ægyptiis ab ingreſſu uſque ad exitum ex Ægypto duce Moſe 215 annis.

430

II. Ad

II. Ad exitu ex Ægypto, usque ad conditum templum Salomonis 480.

Hic numerus annorum invenitur 1. Reg. 6. 1. & per partes hac ratione probari potest. Moses post egressũ ex Ægypto vixit 40. annos in deserto. Successor Mosis Josua præfuit populo 17. annos. Post Josuã successere judices, quorum primus fuit Othoniel, ultimus Heli. Ab Othoniele usque ad Heli excurrunt anni 299. Post Heli successit Samuel, qui imperavit 40 annis, annmeratis decem annis, quibus cum Saule regnavit. Post Samuelem successit quidem Saul, at quia impius fuit Rex, ideo illius anni, quibus Rex fuit, cum annis Regis Davidis in unum computantur, suntque 40 anni, quibus David regnavit. 1 Reg. 2. 11. Post mortem Davidis quarto anno Regni, cœpit Salomon ædificare templum Domini Hierosolymis. 1. Reg. 6. 1.

Post egressum	*Sub Mose*	40
	Sub Iosua	17
	Sub Iudicibus	299
	Sub Heli	40
	Sub Samuele	40
	Sub Davide	40
Ad extruct. templi sub Salomone		4
		480

Memoriæ causa, hac ratione, hic numerus annorũ colligi potest. Sumatur primo maximus numerus, qui est 299. addatur unus

fiat numerus rotundus 300. Deinde ſume quater quadringentos annos, qui computati faciunt 160. Adde his trecentos illos annos, habebis 460. Adde itẽ 17. annos quibus Ioſua imperavit, habebis 477. Huic numero jã ſubtrahatur, quod ſupra additum eſt, & relinquetur æqualis numerus.

Adde his quatuor imperii Salomonis annos, habebis 480.

300
40
40
40
40
———
460

17. *ſubſtracto uno*
manet ——— 16
4
———
480

III. A condito templo uſque ad deſtructum à Nabuchodonoſore, Rege Babyloniæ, ſunt anni 430.

Sumitur rotundus numerus, memoriæ ergo, alioquin tantum ſunt 428 anni. Sunt itaque 430 anni, duobus minus.

Salomon poſt conditum templum vixit annos 36.

Poſt

Post Salomonem, ultimus Rex Judæorum fuit Zedechias, quo usq; sunt anni 392

428

IV. A destructione templi, usque ad Aristobulum, Regni instauratorem sunt anni

480

Exacte loquendo sunt anni 485. sed memoriæ gratia sumitur rotundus numerus. Hoc spatium temporis, hunc in modum potest probari. A destructione templi, quæ accidit sub Zedechia, quocum reliquus populus Babylona est traductus (cum magna pars decemio ante, sub Jechonia, Babylona in captivitatem abducta foret) usque ad Cyrum Regem Persarum qui captivitatem solvit, & liberam Iudæis, urbem, & templum instaurandi potestatem dedit, sunt anni 60. A Cyro Persarum Rege usque ad pugnam ad Arbelam commissam, qua Alexander Magnus Persas vicit, & imperium in se transtulit, sunt anni 200. Ab Alexandro Magno, & ejus ducibus, sub quibus aliquamdiu fuerunt, usque ad Iudam Maccabæum sunt anni 163. A Iuda Maccabæo, usque ad Aristobulum sunt anni 62. Breviter hoc pacto colligantur anni.

Sub Chaldæis	60
Sub Persis	200
Sub Græcis seu sub Syro-Macedonibus	163
Sub suis ducibus	62
	485

V. Ab Aristobulo usque ad Christum natum, sunt anni 100.

Hic etiam memoriæ ergo sumitur rotundus numerus, nam exacte computando sunt anni 104. Atque ita Christus in terris natus, secundum vulgarem calculum, anno mundi 3950. Secundum Schaligerum, & doctiores, natus est duobus annis ante, sub finem Septembris Anno mundi 3948.

Computus annorum à vocatione Abrahami, usque ad Christum natum per partes.

		430	
		480	
	430	428	*Num. exactus.*
Nu. Rotund.	480	485	
	100	104	
		1927	

De Tertio Intervallo.

Tertium intervallum à nativitate Christi incipiens, & excurrens in hæc usque

que tempora, complectitur annos 1658. Hoc ſpatium bipartitum eſt.

A Chriſto nato uſque ad Carolum Magnum ſuut anni	800
A Carolo Magno, uſque in hunc annum currentem ſunt anni	858

Prius membrum, hoc pacto rurſum ſnbdividi poteſt. A Chriſto nato, uſque ad Honorium (qui poſt mortem patris Theodoſii, cum fratre Arcadio diviſit imperium, hoc in Oriente, illo in Occidente, regnante) ſunt anni 395. Rurſus ab Honorio, uſque ad Momyllum Anguſtulum, in quo imperium Occidentis deſiit, ſunt anni 80. Denique à Momyllo Auguſtulo, uſque ad Carolum Magnum, Imperii in Occidente inſtauratorem, ſunt anni 325. Qui ſimul cum præcedent collecti efficiunt 800 annos. His ſi addantur 858. anni poſterioris membri, habetur præſens annis. 1658.

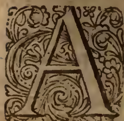
TABEL-

TABELLA CHRONOLOGICA.

	Rotundus intervallorũ numers	Anni mundi exacti	Anni fluentes	
A mundo condito usque ad ad diluvium.	1656.		1657	
A diluvio usque ad vocationem Abrahami.	367	2023	2024	
A vocatione usque ad exitum ex Ægypto exacte numerando sunt tantum 428. anni. At rotundus numerus in Sacris est expressus.	430	2452	2453	
Ab exitu Israelitarum, usque ad templum conditũ.	480	2932	2932	In hoc numero convenit Vossio cum Vbbone Emmio, quia hæc duo tempora in medium anni inciderunt.
A condito usque ad destruct. templi, exacte loquendo sunt tantum 428.	430	3360	3360	
A delcto usque ad Aristobulũ. exacte loquendo sunt 425.	480	3845	3846	
Ab Aristobulo usq;ad Christ. natum, exacte numerando sunt 104.	100	3949	3950	
A Christo nato usque ad Carolum Magnum.	800			
A Carol. Mag. usque ad hæc temp.	858		1658	

Qui porro, in hoc studio, cum fructu versari cupit, adeat præter cæteros Vbbonem Emmium, in Chronologia Clariss. Vossio commendatissimum,

APPENDIX
DE IMPERIIS,
Quæ potiſsimum in Hiſtoriis celebrantur eodem Authore.

Ntiquiſſima & celeberrima olim fuerunt Chaldæorum, & Aſſyriorum imperia. Chaldæorum, ſeu Babylonicum imperium, caput habuit Babylona, cujus primus conditor fuit Nimrod. Aſſyriorum vero caput Ninive fuit, condita ab Aſſyre filio Semi, Noachi nepote. Hæc imperia ſæpe inter ſe concurrerunt; at tandem ſumma imperii pervenit ad Aſſyrios, quorum ultimus Rex fuit Sardanapalus; duravitque hoc imperium 1300. annis.

Poſt Aſſyrium ſucceſſit imperium Mediæ, cujus primus Rex fuit Arbaces, vel ut alii Arbactus; ultimus vero Aſtyages, avus Cyri. Habuit hic filiam Mandanem, quæ nepſit cuidam ignobili Perſæ, ex quo connubio natus eſt Cyrus.

Poſt hoc, ſucceſſit imperium Perſicum, quod cœpit a Cyro, & deſiit in Dario Codomanno, quem devicit Alexander Magnus.

Post Persicum, incepit imperium Græcorum quod ab Alexandro Magno initium duxit, & aliquamdiu ab ejus ducibus administratum est, donec imperium Alexandri à ducibus divideretur.

Atque hæc sunt quatuor illa historiis celebrata Orientis imperia.

Postea, defuncto Alexandro M. Imperium Alexandri à ducibus in quatuor regna divisum est; In Macedonicum, Syriacum, Ægyptiacum, & Pergamenum.

Macedonicum cœpit ab Antipatro, & in Perse desiit.

Syriacum, à Selenco Nicanore cœpit, & in Tigrane desiit; quem Pompeus devicit.

Ægyptiacum, à Ptolomæo lagi filio cœpit, & in Cleopatra Antonii amasia desiit: quam Augustus Cæsar apud Actium vicit.

Pergamenum, vel ut alii, Attalicum, vel Mithridaticum, ab Eumene cœpit, & in Attalo desiit. Alii malunt hanc laudem Ponticis regionibus tribuere, & dicunt fuisse imperium Ponticarum Regionum. Cœpit à Lycimacho, & in Attallo, seu Chirhadate desiit; qui à Pompeio etiam devictus fuit.

Post hæc, successit Imperium Romanorum; quod dividitur in pueritiam, adoles-

lescentiam, ἀκμὴν sive virilem ætatem, & senectutem.

Pueritia sub septem regibus fuit, usque ad Reges exactos. Tum Imperium Romanorum tantum patebat ad 15 vel 17 miliaria Italica.

Adolescentia cœpit à regibus exactis, & duravit usque ad primum bellum Punicum. Tum temporis tota Italia cesserat Romanis.

Α'κμὴ sive virilis ætas cœpit à primo bello Punico, & duravit usque ad ultima tempora Augusti.

Senectus cœpit à morte Augusti, & duravit usque ad Momyllum Augustulum. Quo devicto ab Odoacro, finis Imperii fuit in Occidente, neque amplius Cæsares fuerunt dicti Imperii Romani moderatores, usque ad Carolum Magnum, qui tandem hoc nomen resumsit post 324 annos. Manetque adhuc hodie ad Ferdinandum usque.

DISSER-

DISSERTATIO PARTICULARIS. DE Ratione,& ordine, universam legendi Historiam.

UI animum ad Historiam appellere volet, optimè auspicabitur à generali notitia omnium locorum, ac temporum. Ac propterea primum è generali aliquâ totius orbis tabulâ addiscet præcipuas mundi partes, & quibus limitibus hæc distinguantur. Hinc seorsim generales Europæ, Asiæ, Africæ, atque Americæ, tabulas contuebitur, ut inde cognoscat præcipuarum regionum situm. Adde his typum veteris imperii Romani. Ab hisce veniendum ab tabulas particulares regionum de quibus præcipuæ tractant historiæ: ut Palæstinæ & vicinarum regionum, ob historiam sacram. Item Italiæ, Græciæ, Galliæ, Germaniæ, Hispaniæ.

Vetus situs optime cognoscetur ex tabulis Ptolemaicis à Mercatore concinnatis. Utile etiam est ad manum semper esse Onomasticon, sive ut ipse inscripsit, Thesau-

ſaurum Geographicum Ortelii. Breviter ex antiquis orbem deſcripſere Mela, Plinius, Solinus, Dionyſius. E junioribus Glareanus, & Cluverius.

Fusè, & graviter de omnibus olim Stabo, quatenus quidem orbis tunc cognitus erat: ſed partim ut recens ſimul ſitus addiſcatur, partim quod ſuperiori ſeculo, novis terris inventis, Geographiæ acceſſit, operæ ſit addere, Geographica Bertii, & Ortelii Theſaurum orbis terrarum; aut Atlantem Mercatoris.

Ubi quis ex ſex, ſeptem tabulis, & compendio aliquo Geographico mediocrem ſibi notitiam paravit, nobilium terrarum, & præcipuarum in iis urbium, pari ratione ex canone aliquo Geographico addiſcere opus erit generalem ævi omnis deſcriptionem. Ubi conducent duo canones illi Chronologici Ubbonis Emmii, quos compendioſos, & ſuccinctos appellat, ac pleniori, fuſiorique ſuæ Chronologiæ præmiſit.

Multum tamen lucis acceſſerit, ſi diſtincte omnia tempora quatuor tabulis proponantur. Quarum *Prima* continet res Hebræorum ab orbe condito, uſque ad excidium Hieroſolymitanum. *Altera* complectitur res Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, & Græcorum. Ex quibus Aſſyriæ in-

incipiunt à Nino. Medicæ ab Arbace, Persicæ à Cyro, & Græcæ, prout hic considerantur, ab Alexandro Magno: desinunt autem in Cleopatrâ ab Augusto devictâ. *Tertia* tabula continet res Romanas ab Romulo, usque ad divisum imperium inter filios Theodosii, vel usque ad Romam, ab Odoacro captam. *Quarta* proponit Orientis imperium, usque ad captam Constantinopolin: inde imperium Occidentis, usque ad nostra tempora. Plenius hæc repræsentabunt Zonaræ, & Eusebii chronicon, cum appendicibus Hieronymi, Prosperi, Marcellini, & utriusque Palmerii. Item chronologia Bucholceri, & Calvisii. Et chronicon à tribus illis, Carione, Melanchtone, & Peucero conscriptum. Sed in annorum ratione sequendi potius juniores, præsertim in annis mundi.

Vidimus de generali notitiâ omnium locorum, & temporum: deinde veniendum ad particularem: ac prout historia erit, ita ei præmitti debet notitia regionis, de qua historia ea tractat.

Non dubium autem quin in historiâ particulari incipiendum sit à sacra: sive rebus Hebræorum, V. T. præscriptis: & vita Christi, ac Apostolorum, de quibus in N. T. Hæc summatim comprehendit Sulpitius Severus, ac penè historiam sacram per-

perducit ad annum à Chriſto nato cccc. Cui addi non inutile eſt hiſtoriam eccleſiaſticam Pappi, & hiſtoriolas, quas in Chronologia ſua habet Abrahamus Bucholcerus. Hæc initiis ſufficient.

Poſtea verò utramque perficient hanc partem Joſephus, Euſebius, Socrates, Theodoretus, Evagrius. Item Anaſtaſius, Leutbrandus, Abbo, & Platina de vitis Pontificum. Sed fuſiſſime omnium Centuriatores Magdenburgenſes, & Baronius, cujus gemina extat epitome. Judicio vero non exiguo opus in Centuriatoribus. In Baronio etiam majori: quem interea negare non poſſumus, præclare meritum eſſe de antiquitate Eccleſiaſticâ.

Poſt cognitam Eccleſiæ hiſtoriam, quid turpius ignoremus, quam quæ vel noſtris, vel parentum, aut avorum, vel proavorum temporibus, partim terris contigerunt noſtris, partim vicinis? Hæc enim cum vulgo etiam cognita ſint, & in conviviis, ac circulis narrari ſoleant, omninò turpiter ſe homo dederit literatus, ſi iſta neſciat, quæ ſunt quaſi ante pedes. Batavo igitur neceſſe ſit ſcire, quo pacto comitatus Hollandiæ ad Burgundos, inde ad Auſtriacos, atque Hiſpanos provenerit. Item geſta Caroli V. initia tumultuum Belgicorum. Bellum quod tot annis du-

duravit, & quæ intereà temporis memoratu digniora, in Germaniâ, Galliâ, Britanniâ, & vicinis terris.

Nec noſſe ea magni erit laboris, qui à pueris etiam pleraque eorum à parentibus,& ſenibus audimus. Operæ nihilominus fuerit legere etiam hiſtoricum unum, alterum, qui breviter iſta ſint complexi, uti à nonnullis chronologis factum. Poſtea autem hæc fuſius diſcere licebit è Sleidano, Thuano, Cambdeno, Meterano, Borrio,& aliis.

Poſtquam res maximè memorabiles temporum noſtrorum,& ſeculi quod proximè anteceſſit, animo inſcripſerimus, accingemus nos ad gentium ſcriptores antiquos. Atque ex his primi legendi, qui res tractant Romanas: cujus rei ratio ſatis eſt aperta. Nam auſpicari ſtudia ſolemus à Cicerone, & aliis ſcriptoribus Latinis, qui abſque mediocri intelligentia hiſtoriæ Romanæ intelligi minimè poſſunt: ut in quibus paſſim Romuli, Numæ, Tarquinii, Camilli, & aliorum ducum Romanorum mentio fiat.

Summatim autem res eas cognoſcere licebit ex Floro, cum commentariis Stadii, Vellejo, Eutropio, Sex. Aurelio Victore, Rufo, Pomponio Læto, & Baptiſta Egnatio de principibus Romanis. Conducet

cet & Zonaras. Sed accuratius de iſtis quidem Livius, Salluſtius, Cæſar, Suetonius, Tacitus, Spartianus cum annexis hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptoribus; item Ammianus. E Græcis Dionyſius, Polybius, Plutarchus, Appianus, Herodianus, Dio, Xiphilinus, Procopius. Ex Iunioribus plurimum juvabunt Annales Steph. Pyghii.

A rebus Romanis veniendum ad res externas, h. e. Aſſyrias, Medicas, Perſicas, Græcas. De quibus ſummatim Iuſtinus, Corn. Nepos, & nonnihil etiam Vellejus, atque Oroſius, & ubi hi deſinunt Zonaras. Plenius autem de omnibus Herodotus, Thucydides, Xenophon, Polybius, Diodorus Siculus, Plutarchus, Arrianus: & è Latinis Curtius in Alexandri geſtis.

Poſtremus locus eſt hiſtoriæ (ut cum Romanis loquar) Barbaricæ, h. e. gentium earum, partem quæ obtinent veteris imperii Romani, aut nunquam ſub eorum fuerunt ditione.

Hic primò quiſque ordietur ab antiquitatibus ſuæ gentis; ut Batavus à Batavis, de quibus Grotius:, item Douza in annalibus: etiam Joannes de Leidis, & Beka:, breviſſimè autem Barlandus.

Inde ad gentes alias ſe conferet, aut eas primum, quibuſcum nobis aut fœdus, aut bellum utile autem in quâvis gente erit unum

unum aliquem ſeligere, qui potiſſimas in ejus gentis hiſtoria obtinere videatur. Ut in Gothicis Jornandem, in Longobardicis Paulum Diaconum: in Slævicis Helmoldum, Francicis Paulum Æmilium: in Hiſpanicis Marianam: in Scoticis Buchananum: in Flandricis Mejerum: in Burgundicis Heuterum: in Auſtriacis Lazium: in Saxonicis Crantzium: in Danicis Saxonem Grammaticum: in Boicis Aventinum: in Hungaricis Bonfinium: in Polonicis Cromerum: atque ita in aliis.

GERAR. JOAN. VOSSII

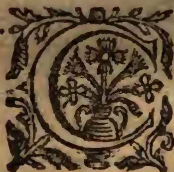
De IMITATIONE,

Cum Oratoria, tum præcipue Poëtica, Liber;

DEQUE RECITATIONE VETERUM.

CAP. I.

Argumentum operis: quid ſit imitatio, & an ea ſit neceſſaria.

1. §. OMPLURIBUS *libris, tum de facultatis Oratoriæ, tum de artis Poëticæ natura, ac præceptis, antehac vidimus. Sed inutilis omnis hic labor fuerit, niſi etiam*

accesserit ille de usu, sive exercitatione eâ, cui animus, postquam præcepta hausimus, applicari solet, ac debet. Hæc potissimùm in imitatione consistit: per quam intelligo conformationem nostri ad alterius exemplum, ut ejus similes fiamus.

Magnus in eo veterum est consensus *, tribus esse opus ad comparandam eloquentiam; sive eam, quæ est Oratorum, sive illam Poëtarum. Eorum primum statuunt naturam, quæ incipit; alterum artem, quæ dirigit; tertium verò usum, qui perficit. Unde solum hunc artifices facere ait poëtarum ingeniosissimus †. Usus verò nomine hic intelligitur omnis illa exercitatio, quæ artis præcepta consequitur; quaque dicendi, vel carminis pangendi, firma quædam facilitas comparatur. Sic enim Fabius Latinè reddit, quod Græci ἕξιν vocant, ac vulgò in scholis, non quidem ex usu veterum, attamen verbo ad verbum non incommodè expresso, *habitum* appellant. Verba ejus sunt lib. x c. 1. *Sed hæc eloquendi præcepta, cognitione sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent; nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit.* Paulò

 pòst

* *Aristoteles lib. 3. Rhetoric. c. 12. & apud Laert. in vita Aristot. item Plutarch. de lib educand.*
† *Lib. 2. de Arte Amandi.*

pòst vocat optimam, ac facillimam, faciendi aliquid rationem. Sic enim loquitur: *Eum, qui res invenire, & disponere sciat; verba quoque & eligendi, & collocandi, rationem perceperit; instruamus, quâ ratione, quæ didicit, facere quàm optimè, & quàm facillimè, possit.* Ubi caussam ab eo afferri videmus, cur, cùm novem prioribus libris artis Rhetoricæ præcepra esset complexus; decimo aggrediatur ea, quæ ad usum pertinerent. Qualis exercitatio styli; quem Cicero quoque pro Rabirio vocat *magistrum optimum*: clarèque primo de Oratore inquit, *magistrorum omnium præcepta superare.* Atque eâdem mente *stylus dicendi opifex* eidem vocatur lib. II. epist. XXV. ad Fabium Gallum. Pluràque de eo afferrem, nisi hoc alibi * fecissem.

Fabii igitur exemplum sequar: ac uti ille in Oratoria, ita in hac ipsâ quidem, sed magis tamen in Poëtica, postquam de natura, ac constitutione, tum facultatis Oratoriæ, tum Poëticæ artis, utriusque etiam præceptis, variis † egi libris: nunc ea persequar, quæ pertinent ad usum: quo nomine complector, tum imitationem emi-

* *Libro de Natura, ac Constitutione Rhetoricæ cap. 8.*

† *Uno de Natura Rhetoricæ, quinque Partitionum Oratoriarum. sex Institutionum Oratoriarum, uno de Natura Poëticæ, ac tribus Institutionum Poëticarum libris.*

minentium virorum; tum etiam conatum meliorum, si consequi liceat.

Imitationem appello operam, quâ nos componimus ad exemplum alterius, quò similes reddamur. Ubi duo in imitatore distinguimus; officium, ac finem. Officium est, effingere se ad alterius naturam. Finis est, similitudo ejus. Convenit verò Cornificius in primo ad Herennium; ubi imitatio esse dicitur, *quâ impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse.*

2. §. *De hac operâ, quâ alium exprimere, ejusque similes fieri studemus, quatuor ista veniunt in considerationem: an imitandi sint priores; qui legendi sint ad imitandum; quomodo iidem legendi: ac denique quomodo imitandi.* De *primo ita quorundam sententia fert; nullius nos æmulos esse oportere: sed suam cuique indolem sequendam esse. Quam sententiam fortasse probaremus, si tam feliciter ageretur cum omnibus, ut nullo indigerent doctore, ductoréque: nunc postquam vel duos, vel neminem, tam beatè nasci videmus; ut, nullo praeunte, per se satis conspiciat, quid in quovis argumento, quavis etiam parte ejus, tum rerum, tum ordinis, tum dictionis ratione, optimum fuerit: neutiquam est dubitandum, quin tutiùs, certiusque, ad Poëticæ*

facundiæ arcem perveniamus, si eos nobis proponamus duces, quorum nomina consensus seculorum Æternitati consecravit.

Disparis sententiæ fuisse videtur Angelus Politianus: sicut ostendit epistola ejus ad Paullum Cortesium; quam legere est libro VIII. Sed enim abunde illi sequenti epistolâ Cortesius occurrit. Ajebat Politianus, malle se hominem esse, quam simiam: de qua Ennii illud notum:

Simia quàm similis turpissima bestia nobis.

Credo equidem: sed enim non loquimur de ridicula illa, ac deformi imitatione: verùm nativâ, qualis est liberorum, qui referunt parentes: unde, Hesiodum *, Theocritum, & alios, secutus, poëta Venusinus † ait:

Laudantur simili prole puerpera.

Ac Senecæ est epist. LXXXIV. ubi de stylo loquitur: *Similem esse te volo, quomodo filium, non quomodo imaginem.* Nec majoris est momenti, quòd multi ajunt, animum, viresque ejus dejici, imò abjici, si assiduè alterius esse similes studeamus. Utrùm existimem, alienis semper vestigiis esse insistendum, sic ut nihil ipsi ausimus, postea rectiùs exponam. Nunc illud dixero,

* *In* ἔργοις † *In Encomia Ptolemai.* ‡ *Lib.* 4. *od.* 4.

ro, admiratione, & imitatione eorum, quos orbis stupet, non dejici mentes nostras; sed inflammari ad virtutem, & gloriam! quomodo Themistoclem Miltiadis trophæa quiescere non sinebant: &, ut Sallustius * ait, *Q. Maximus, P. Scipio, præterea civitatis Romanæ præclari viri, soliti ita dicere, cùm majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi.* Verùm quid multis opus? Nonne Plato † putabat, nihil sine exemplo, rectè, certò, aptèque fieri posse: ac propterea Deum ipsum in mundo hoc condendo mentis suæ ideam expressisse? Nonne & omnis ars est imitatrix naturæ? Unde Fabius lib. x. cap. 11. *Ut invenire primùm fuit, estque præcipuum: sic ea, quæ bene inventa sunt, utile sequi. Atque omnis vitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur. Sic Musici docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus.* Ubi cernimus mentionem etiam picturæ. At cui poësis similior est, quàm picturæ? At qui Appelles, pictorumque alii, priores sequebantur: benèque

 se-

* *Praf. belli Iugurthini.* † *In Timeo: ubi & Proclus. madi.*

secum agi putabant, siquid addere possent magistrorum inventis. Qua de re abunde diximus libro de quatuor disciplinis popularibus: ubi de Graphice, & pictorum historia, egimus. Sed ipsos etiam poëtas cogitemus. Homerus, etsi aliter Vellejo † traditum sit, habuit non paucos, quorum vestigiis insisteret: ut libro primo de Poëtis Græcis docemus. Homerum secuti non Epici solùm; sed etiam Tragici; imò & Lyrici. Latini quoque hunc ducem sectabantur: ut de Ennio constat, Homero altero, sicut Horatius * vocat: quique somniavit semperflorentis Homeri speciem, ex Acheronte venientem, sibi narrasse, ut anima sua se insinuâsset priùs pavoni, ac deinde ex pavone transierit in Ennii corpus; quemadmodum est apud Lucretium lib. 1; ac Persius quoque indicat hisce versibus.

Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse
Mæonides, Quinctus pavone ex Pythagoreo.

Videlicet, sicut Cicero ait in Somnio Scipionis: *Fit ferè, ut cogitationes, sermonésque nostri, pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius: de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, & loqui.* Nec

† *Lib. 1.* * *Lib. 2. epist. ad Augustum.*

Nec Homerum tantummodo æmulatus; sed etiam Nævium; quippe pauxillo antiquiorem. Unde Cicero in Bruto sic Ennium alloquitur: *Nec verò tibi aliter videri debet qui à Nævio vel sumsisti multa, si fateris; vel, si negas, surripuisti.* Plautus verò æmulatus Epicharmum: unde Horatio † dicitur

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi.

Terentius expressit cùm Apollodorum, & Diphilum, tum inprimis Menandrum: unde eum *dimidiatum Menandrum* C. Jul. Cæsar appellat in epigrammate. De Horatio ait Cæsar Scaliger, * in odis eum maximam partem à Lyricis Græcis esse suffuratum. Mallem *sumsisse* dixisset. Sane aliter de Marone loqui veritus esset. Qui tamen in Bucolicis secutus Theocritum, in Georgicis Hesiodum, in Æneide Homerum, in quarto ejus operis Apollonium: passim item Ennium, Lucretium, Latinorumque alios; ut ostendit Macrobius in Saturnalium quincto, sextoque. Parque ratio in facultate Oratoria. Cicero Demosthenem sibi inprimis proposuit: unde & *Romanus Demosthenes* dictus fuit; ut Plato *philosophorum Homerus*; Philo, *alter*

† *Lib. 2. epist. ad August.* * *Lib. 5. de re Poëtica cap. 7.*

Plato. Demosthenes Thucydidem octies manu suâ descripsit, ut dicendo meliùs exprimeret, teste Luciano*, & Procopio. Etant nunc, qui divinis hisce ingeniis se perspicaciores putant. Neque ignoro, eos se tueri Plutarcho; qui imitatorem Timæum culpat in Niciæ, ac Dionis vitâ. Sed magnus ille vir, caussam suam egit; ut qui, vastâ rerum cognitione contentus, proprium sectaretur scribendi genus. Et quem ille Timæum culpat, hunc valde extollit Cicero in Bruto, & libro de Oratore.

* *Lib.* πρὸς ἀπαίδευτον. *Vide plura de eo in Oratoriis nostris Institut. lib. 6. cap 6. sect. 2.*

CAP. II.

Ad imitandum legi oportere eminentissimum, & aliquandiu solum; postea simillimum quemque; tandem etiam dissimiles, sed laude aliquâ conspicuos. Nec semper in se optimum nobis deligendum ducem; sed aliquando inferiorem, attamen ingenio nostro magis convenientem.

1. §. QUOD *si aliorum requiritur imitatio, consequitur, eos esse legendos, vel audiendos nobis. Sed quæri video, utrùm audire, an legere, satius sit. Quæ quæstio plus adfert utilitatis in dramatis, præcipuè*

cipuè comœdiis, vel tragœdiis, quàm reliquâ poësi.; quia mos recitandi carmina, ut postea dicetur, prope exolevit. In dramatis verò comparatum fere est, uti in dicendo. Ubi & lectio, & auditio, proprias habent laudes. Magis enim excitat viva vox: sed certiùs judicat, qui legit.

Sic censet quoque Fabius Quinctilianus lib. x.c. 1: *Alia*, inquit, *legentes, alia audientes magis adjuvant. Excitat, qui dicit, spiritu ipso; nec imagine & ambitu rerum, sed rebus intendit. Vivunt enim, & moventur: excipimusq; nova illa, velut nascentia, cum favore, ac sollicitudine.* Addit quædam alia in hanc mentem. Postea subjungit: *In lectione certius judicium, quod audienti frequenter, aut suus cuiq; favor, aut ille laudantium clamor, extorquet.* Præterea, ut mox sequitur, *Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere sæpius licet, sive dubites, sive memoriæ affigere penitus velis* Quod bonum lectionis præ auditu non in utrâque modò eloquentia obtinet; sed in studiis universis.

2. §. *Nec satis est scire, esse aliquos legendos nobis. Nôsse ultrà oportet, & qui legendi sint, & quomodo legendi. De priori hactenus convenit, non debere nos pro exemplo nobis proponere, nisi eminentissimum quemque, Stulti enim est, ubi aliter possis, malle deteriorum esse similem, quàm meliorum.*

De Oratoria testem habemus Plinium l.I.epist.v: *Est mihi cum Cicerone æmulatio; nec sum contentus eloquentiâ seculi nostri. Nam stultissimum credo, ad imitandum non optima quæque proponere.* Orator igitur qui fieri volet, Ciceronem adsumat ducem: de quo notum illud Fabii lib x.cap.I: *Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.* Imò etiam T. Livius Patavinus, ut ibidem Fabius auctor est, in epistola ad filium scripserat, *legendos Demosthenem, atque Ciceronem: tum ita ut quisque esset Demostheni, & Ciceroni, simillimus.* Quorum Demosthenes (iterum cum Fabio loquar) *ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit.* Cicerone autem haut meliorem linguæ Latinæ censorem, dicet quispiam. Absque hoc foret, Terentius Varro, & Julius Cæsar (ille Romanorum omnium doctissimus, hic non inferior eo futurus, nisi maluisset suæ gentis esse fortissimus) non eum arbitrum elegissent, cùm uterque de Lingua scriberet Latina; prior de Etymologia, de Analogia alter. Et quàm præclarum de cælestissimo hoc ore, ut de eo Vellejus loquitur, elogium habemus apud Plin.lib.VII.cap.XXX! Cujusmodi antiquitatis totius judicia si velim congerere, quanta seges fiat! Et tamen nec seculo nostro quædam allatrare eum desinunt cani-

ni-

niculæ. Præ eo commendant juventuti illos, qui aliquo loco fuere, poſtquam multum jam degeneraverat ſermo Romanus: &, quod non paullo indignius, quoſdam noſtri temporis, qui ſæpe ne Latinè quidem loquantur. Ab his ſcilicet ſapere diſcet adoleſcentia. Quæ potiùs fidem habere debet conſilio, quod dixi, T. Livii. Nec enim aurea Auguſti ætas, qua vixit; vel terſa adeò dictio, qua ſcripſit; & prædicata omnibus retro ſeculis magnitudo ejus viri, ac virtus; dubium relinquunt, quin & potuerit, & voluerit, optimè conſultum ire filio, pignori cariſſimo.

Similiter in Poëtica imitabimur optimos: imò optima in optimis. In Epico igitur carmine exemplum inprimis capiemus de Homero, vel Marone: in Lyrico, de Pindaro, vel Horatio: in comœdia imitabimur Ariſtophanem, Plautum, Terentium: in tragœdiâ Latinâ veſtigiis inſiſtemus Senecæ: in Græcâ, Æſchyli, Sophoclis, Euripidis. Omnino autem Græcos potiùs æmulabimur, quàm Latinos: atque è Græcis non tam Æſchylum, quàm Sophoclem, & Euripidem: quorum ille ſublimior dictione, hic affectus magis ciet. Fortaſſe haberent Latini, quos opponerent, ſi Vari Thyeſtes, aut Ovidii Medea exſtarent: de quibus veterum judicia at-

tulimus Poëticarum Institutionum lib. II. cap. XIV. §. 20. Nunc nihil superest eorum, quæ aureâ Augusti ætate scripta sint; sed solùm habemus, quæ facta jam declinante simplici candore sermonis Romani. Ut mirum non sit, si redoleant, paucis exceptis, declamatorum ambitionem. Nam quid sanè Hercules OEteus ad Sophoclis Trachinias, etsi idem sit argumentum? Imò in plerisque aliis etiam poëmatum generibus potiùs nobis proponemus Græcos Latinorum enim vita ferè severior erat; eòque & sermo incultior. Græci magis voluptates sectabantur; ex quibus nascuntur sermonis deliciæ.

3. §. *Sed non exiguus eorum numerus est, qui in dicendo, vel carmine, insignem sibi laudem peperunt. Porrò igitur disceptatio est, utrùm unus, an pauci, vel multi, aut etiam permulti, imò omnes, qui in aliquo sint honore, æmulandi sint nobis. A multis exordium capere velle, (ac magis permultis, vel omnibus) certa est omnis eloquentiæ pestis. Hoc enim pacto manifestum incurrimus periculum exprimendi neminem: quando vaga illa, & instabilis multorum lectio, non finit nos scriptorem quemquam reddere nobis familiarem, ejusque virtutes penitiùs introspicere.*

Ut

Ut hîc quoque locum habeat illud L. Senecæ epist. 11: *Certis ingeniis immorari, & innutriri oportet, si velit aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est qui ubique est. In peregrinatione agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant; sed omnia cursim, & properantes transmittunt.*

Quæ deinceps non una similitudine pluribus illustrat. Vide & initium epistolæ XLV.

4. §. *Praterea si initio, stylo, judicioque necdum firmato, promiscuè tam multos, ac indolis planè diversa, nobis imitandos proponimus; aliter fieri non possit, quin, ubi ad scriptionem deventum erit, nunc uberi utamur oratione, nunc jejunâ, atque aridâ; nunc item cultâ, ac politâ; nunc horridâ, squalidâque; ut cateras dicendi formas prateream.*

Proinde tot, & tam varia ingenia in unum conflando, quomodo non exsurgat prodigiosum aliquid monstrum, videlicet, quale initio Artis suæ depingit Horatius.

4. §. *Consequitur egitur, ut vel unus sit imitandus, vel pauci. Summos viros, qui hac parte discrepare videntur, censeo facilè conciliari. Primò enim delegendus est unus; isque optimus, & eminentissimus.*

Vbi verò aliquamdiu eum versavimus, alios etiam reddemus nobis perfamiliares; sed conceptibus, ac dictione, quàm simillimos: & sic, ut non eo principem illum deponamus de manibus; sed pergamus eum vertere in sanguinem, & succum.

Quinctilianus lib. x. cap. I: *Ac DIU optimus quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, legendus est.*

6. § *Postquam verò, & principis illius, & ei simillimorum lectione, subactius erit judicium nostrum; utiliter etiam sociabimus eos, qui, si non in primis, vel etiam secundis, saltem in tertiis, vel ulteriùs etiam, consistant. Vtcumque enim illi inter eos, qui laudem meruere, majoribus, ac pluribus, vincantur à primis, & proximis; habent tamen illi quoque aliquid, quo principes exsuperent. Quid igitur impedit, quò minùs horum etiam laudes studeamus superaddere? Sic enim propiùs aberimus ab ea perfectione, ad quam adspiramus.*

Nec enim adeò feliciter agitur cum rebus humanis, ut uni omnia indulserit natura. Verè M. Seneca præfat. lib IV. epitom. *Magna, & varia res est, tum doctrina, tum eloquentia: nec alterutra adhuc ulli se totam induisit. Satis felix est, qui in aliquam ejus partem est receptus.* Exemplum igitur aliud est perpetuum; ut Oratori Cicero,

&

& huic ſimilimus quiſque: aliud arceſſitum: quando idem opem petit ab hiſtoricis, interdum & poëtis.

7. §. *Quæ hactenus diximus, de iis intelligi volo, qui pares ſint futuri, ſi cum ſummis contendunt. Sed enim quis ignorat, diſparibus adeò ingeniis, non omnia omnes poſſe, utcumque par fuerit induſtria?*

Nam ut non quævis calciamenta cuivis conveniunt pedi; ita non cuivis datum eſt quidvis imitari.

8. §. *Quare primò videndum, quò ingenium trahat vel ducat.*

Siquidem, ut poëta ait Sulmonenſis,

Natura ſequimur ſemina quiſque ſua.

Unde eſt, quòd ferè ſic fieri videmus, ut, qui naturâ ſunt lenes, & moderati, quodvis argumentum leniter tractent: alii, naturâ graves, ac ſublimes, etiam humilia, contrà rei naturam, magnificè exponant: alii denique, ingenio humili, ne quidem ſe attollant, ſi de rebus ſublimibus ſit ſermo. At quanto aliter Cicero, Maro, cæteri, qui rebus dictionem accommodant! Quare videndum cuique, quid naturæ congruat: ut etiam monitum Apollonio, epiſtolâ ad Scopelianum Rhetorem.

9. §. *Quòd ſi primò id neſcivimus nos, tentando ſaltem diſcamus, quid ingenium valeat. Et ſi nec nobis, nec ſapientibus ſatisfa-*

cimus, excusso onere suscepto, in argumento alio, quam quærimus laudem, prudentiùs sectemur.

Videlicet, sicut plurimùm conducibilius est, suæ ducere sortis uxorem, ex illo Pittaci præcepto *, τὰν κατ' σαυτὸν ἔλα †; quàm conjugem adsciscere vel opulentiorem, vel majori genere prognatam: sic non raro præstat, honore esse eo contentum, quem assequi valemus, quàm & minori hoc excidere, & frustrari majori illo, quem stultè sperabamus.

10 §. *Neque hoc sic accipi velim, quasi facilè desperare oporteat de summis. Aliquam multi enim, qui primò sibi impares videbantur, ubi tentando magis vires suas didicerunt, eò pervenere, quò nunquam putâssent.*

Ut igitur aliqui sunt commonendi imbecillitatis suæ: sic alii, suas ut discant vires. Pindarus, nimio fortasse ejus admiratori Horatio † usus est ἀμίμητος * Non ille quidem εὐμίμητος ‡: sed satis fuerat dicere δυσμίμητον, ** Cur enim natura non potuerit postea producere, quod assecuta est in Pindaro? Itaque illis, qui humiliter nimis de se sentiunt, in animo esse velim istoc

* *Callimachus in Epigrammatis apud Laërtium in Pittaco.* † *Tu tibi sumparem.* † *Lib. 4 od. 2.*
* *Inimitabilis.* ‡ *Imitatu facilis.* ** *Difficilis imitatu.*

iſtoc Cæſaris apud Salluſtium. ‡ : *Quocunque intenderis ingenium, valet.* Suffenis verò, & nimiis ingenii ſui admiratoribus, dictũ velim, quod olim in re aliâ monuit amandi magiſter †, fore, ut victores ſtent in arce Jovis; ſed ſi prudenter ament. Quod non fit ab iis, qui ſe ſemper neſciunt.

11. §. *Summa igitur eò redit; cùm non res ingenio, ſed ingenium rebus, debeat accommodari optimum quidem in ſe, & laudatiſſimum, pro exemplo eſſe deligendum: quoties imitaturi ingenium congruit cum ingenio ejus, quem velit imitari. Sin hoc ſit impar, ac diſſimile: alium potiùs aſſumendum, cujus veſtigiis inſiſtamus: non quaſi in ſe is optimus ſit; ſed quia contenti eſſe debeamus eorum optimis, quibus convenit ingenium noſtrum.*

Videlicet alius dicitur *optimus abſolutione*; qualem animo magis concipere, quàm monſtrare datur: alius *optimus comparatione*; puta eorum, quos habemus. Inque his ipſis alius *in ſe optimus*; ut inter Poëtas Homerus, aut Maro: alius ratione virium noſtrarum: qui huic ille, alius alii, pro cujuſque indole.

Idcirco, cujus animus non in tantum aſſurgit, ut epopœjæ vel tragœdiæ, ſufficiat: videat, an non par eſſe poſſit comediæ,

‡ *In bello Catilinario.* † *Lib. 2. de Arte amandi.*

diæ, vel elegiæ, vel epigrammatis. Quippe in horum etiam ſingulis non deſunt boni duces. Hoc ſui examen etiam locum habet in ſoluta oratione. Nec enim qui idonei ſunt epiſtolis ſcribendis, vel dialogis, iidem pares ſint texendæ hiſtoriæ, vel condendis orationibus forenſibus, vel ducum concionibus ad exercitum. Ubi plurimùm requiritur vehemens, atque ardens dicendi genus. Ut contrà hiſtoria ferè gaudet mediocri charactere; epiſtolæ familiares, & dialogi philoſophici, tersâ quidem dictione, ſed tenui ſtylo, ac conciſo. Hoc non cogitant illi, qui ingenio, genioque ſuo argumentum quodvis metiuntur: in quo interdum quidem ab iis peccatur, qui, magnum aliquid ſemper ſpirantes, neſciunt animum etiam demittere in minutis: ſed ſæpius ab illis, qui, ob animum demiſſum, nunquam ſe attollentes, etiam in magnis ſunt humiles. Ut omnino conducat, priùs experimentũ capere leviorum; ne objici poſſit, quod Sylla * dicebat Mario, ſeptimùm conſulis filio: Ἐρέτην δεῖ πρῶτον γενέσθαι, πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν. *Remigem priùs eſſe oportet, quàm clavo admoveas manũ.* Cui adſidet ſenarius iſte Appulei, in deperdito opere de Republica †:

Qui celocem regere nequit, onerariam petit.

CAP

* *Plutarchus.* † *Apud Fulgentium Plantiadem in expoſit. ſerm. antiq. ad Chalcid.*

Cap. III.

Quo pacto sint legendi, quos volumus imitari.

1. §. Exposuimus, *qui legendi sint, atque imitandi. Sequitur, quos modo legere eos oporteat scriptores; quos scribendo exprimere optamus. Tria hic requirimus; amorem ejus, quem legimus; laboris in legendo constantiam; & eorum quæ legimus, meditationem.*

Primum antecedit lectionem, alterum comitatur, tertium consequitur.

2. §. *Amor excitatur, si sciamus, quis, & quantus ille sit, qui exemplo est futurus. Ex amore eo nascitur desiderium, quo similes evadere cupimus. Hoc desiderio accendimur ad eos legendum.*

Videlicet hic se ratio habet ut in scita corporis forma; quæ conspecta amorem ciet. Unde illud, ἐκ τοῦ ὁρᾶν τὸ ἐρᾶν*: & hoc Propertii†:

——— *Oculi sunt in amore duces.*

Ut verò amor iste est desiderium fruitionis: ita hic amor, & æstimatio scriptoris, alterum ex se gignit desiderium, quò vel similes fiamus, vel saltem non longè abeamus.

3. §. Le-

* *Ex Conspectu nascitur amor.* † *Lib. 2. cap. 15.*

3 §. *Legendi laborem non sæpe, ac multùm, intermittere: sed in eo constare nobis, debemus.*

Quæ duo etiam junxit Cicero deperdita oratione pro Scauro *: *Posse Virtutem sine præsidio Fortunæ, quò contendisset,* LABORE, ET CONSTANTIA, *pervenire.* Unde & Christophorus Plantinus, vir typographiâ sua præclarè de studiis meritus, notissimum illud symbolum suum desum sit.

4. §. *Ad hujus laboris constantiam requiritur, ut non contenti simus semel legisse, sed, sicut agricolæ, laborem eum iteremus, ac tertiemus.*

Quintilianus lib. x. cap. 1: *Repetamus, & tractemus; & ut cibos mansos, ac prope liquefactos, demittimus, quò faciliùs digerantur; ita lectio non cruda, sed multâ iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ, imitationique; tradatur.* Ac mox. *Diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est; sed diligenter, ac penè ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modò scrutanda omnia: sed perlectus liber utique ex integro resumendus.*

5. §. *Imò ne illud quidem sufficit, ut sæpius aliquid legatur. Seriò, & attentè, hoc fieri oportet: sic ut pedem figamus, ubi ambigimus; donec meditatione assequimur, quæ mens*

* *Apud Ascon. Pedian.*

mens fuerit auctoris, & quomodo ad usum quidque debeat transferri. Et sane sine istiusmodi meditatione tam lectio est arida, quàm meditatio citra lectionem est erronea.

Omnino igitur lectio, & meditatio, arctissimo societatis vinculo colligari debent. Mera enim lectio non penetrat in animum. Siquidem attentione opus est in legendo; & ubi legeris, meditatione, cur quidque dicatur, cur sic potiùs, quàm aliter, & quomodo lecta ad res similes possimus transferre. Sine istis, quod legitur, non satis intelligitur, & minutum illud, quod câpitur, eò quòd radice careat, non feret fructum. Imò facilè ejus subibit oblivio: quomodo, quæ non altè inhærent solo, ferè vento auferuntur. Ut mirandum non sit, si sæpe lectionis multi jugæ homines exigui sint judicii, ac penè nullius. Nimirum hoc inde est, quia memoriam onerant: judicium non acuunt, vel exercent. Sed ut hac parte delinquunt complures librorum helluones; qui multa vorant, nulla concoquunt: ita in contrarium peccant, qui, alienis laboribus contemtis, assidui sunt in meditando; & quia aliena nesciunt, quæ multis plurimùm partibus sunt veriora, melioràque; sua toties somnia amplectuntur pro oraculis.

6. §.

6. §. *Ad hujuſmodi vel lectionem, vel meditationem, ſunt inepti; qui non priùs vocum proprietatem tum ſimplicium, tum conjunctarum, didicerunt.*

Quomodo enim hæc præſtabit, qui ſcriptoris mentem non intelligit? Quem qui non capit, quo pacto eum poſſit imitari? Quamorbem de eorum ſtudiis deſperandum, qui, priuſquam tincti ſint literis, unde *eruditi* appellamur, ad eloquentiam, vel ſolutã, vel vinctam, animum applicarint.

7. §. *Cùmque meditatio non ad verba ſolùm ſe extendat; ſed ad conceptus ſcriptoris univerſos: quid manifeſtius, quàm verſandum eſſe animum, tum per ea, quæ inventionis ſunt, tum quæ diſpoſitionis, tum etiam elocutionis.*

In inventione attendimus ad argumentum fabulæ; inque eo tractando λόγυς, ἤθη, πάθη. * In diſpoſitione, utrùm naturæ, vel temporis ordo ſervetur, an artis: & cur ordo unus alteri præferatur. In elocutione potiſſimum ſpectamus ſermonis characterem; qui quodammodo ipſius hominis eſt character.

8. §. *Vbique verò conſideramus, à quo, quâ in re, quo loco, quo tempore, quâ occaſione, unumquodque promatur. Multa quippe loco, & tempore ſuo, belle dicuntur; quæ vitioſa ſint, ſi alium in uſum detorſeris.*

* *Argumenta, mores, affectus.*

Hoc

Hoc non intelligunt, qui quidvis oblatum imitantur: quasi satis sit, aliquid inveniri apud scriptorem, qui omni exceptione sit major; nec simul sit considerandum, an non in usûs ratione latum sit discrimen.

9. §. *Postremo loco duo de lectione adjungam. Prius est, plurimùm referre in legendo, ut quàm emendatissimis codicibus utamur. Nec enim aliter fieri potest, quin si vitiosos sequamur libros, vitiosa etiam sit imitatio nostra.*

Ut cùm Petrus Bembus usurpat *multissimus*; deceptus editione Ascensianâ, quæ ad Atticum lib. XI. epist. 11, *multissimus* habet pro *multis meis*. Quàm multi etiam se cum Cicerone loqui putant, cùm dicunt *fidem adhibere*, pro *credere!* Atqui in optimis quibusque Ciceronis libris pro eo semper est *fidem habere*. At *fidem habere* longè aliâ significatione usurpat: nempe quomodo dicimus *adhibere industriam*. Sic fuere, qui Plautina crederent *mansisterna*, & *procerritus*. At pro priori nunc in bonis omnibus libris est *nasiterna*. Nec *procerrito*, sed duabus vocibus *pro cerrito*. Multa ejus generis adduximus in libris de Vitiis Sermonis.

10. §. *Alterum est, etsi juniores suâ laude non sint privandi; in imitando tamen longè præferri veteres oportere; partim quia ju-*

juniores non accedant ad laudem antiquorum: partim quia, ut pares essent, tamen tutiùs insistatur veterum vestigiis. Nam horum dictio eò recta est, quòd ita fuerint locuti: juniorum autem tum demum probatur, quando cum antiquis consentiunt: vitiosa contrà est, si temere abeant.

Qui recentiorum lectione sic gaudent, in ore habere solent illud Taciti, vel alterius, libro de caussis corruptæ eloquentiæ, *Vitio malignitatis humanæ vetera esse in laude, præsentia in fastidio.* Laudant quoque illud Martialis lib. v. epigr. x.

Esse quid hoc dicã, vivis quòd fama negatur,
Et sua quòd rarus secula lector amet?
Hi sunt invidiæ nimirum, Regule, mores;
Præferat antiquos semper ut illa novis.
Sic veterẽ ingrati Pompeji quærimus umbram:
Et laudant Catuli vilia templa senes.
Ennius est lectus, salvo tibi, Roma, Marone:
Et sua riserunt secula Mæonidem.
Rara coronato plausere theatra Menandro.
Nôrat Nasonem sola Corinna suum.

Quæ cùm lego, planè cogito illud poëtæ:
Qui volet ingenio cedere, rarus erit.

Quamquam nunc non tam de ingeniis nobis est sermo, quàm utriusque eloquentiæ studiis. Quibuscum sic comparatum est, ut de se Laberius * dicebat; ubi quid ad

* *Apud Macrobium lib. 2. Saturnal. cap. 7.*

ad summum venerit claritatis gradum, ægrè consistere, ac potiùs decidere, quam descendat. Imò, ut daremus, cunctis artibus,ac scientiis, eos plurimùm vinci; nihil sanè id mirandum foret; quando optimos annos tanto cum labore cogimur impendere addiscendæ linguæ Latinæ, ac Græcæ; quarum alterutram saltem illi cum lacte imbibebant. Et,ut rem in pauca conferam, inprimis nunc agimus de dictione, quæ purior numquam, quam Julii, & Augusti ætate fuit. At Taciti, ac Martialis ævo, quos obtendunt, paullùm jam deflexerat sermo Romanus. Jam quàm dispar ratio est ævi nostri! quo is Romæ, totâque desiit Italia; ut non aliam habeamus scribendi normam, quàm veteres illos, præcipuè classicos scriptores.

CAP. IV.

De Modo imitandi alios.

1. §. *A Lectione transeo ad scriptionem: quæ cùm maximam partem in recta præstantium scriptorum imitatione consistat; ante omnia videndum nobis, quomodo, & quousque, imitari alios conveniat. Modus imitationis est duplex: puerilis, & virilis. Priori solùm proponimus nobis exemplum in verbis, sive sim-*

plicibus, sive conjunctis. Sed longè ulteriùs se virilis imitatio extendit. Nimirum corpus ipsum effingere oportet. Eòque assumendus est alterius spiritus, moresque induendi. Quomodo futurum, ut similes sint conceptus; nec ab simili locutionis forma eos exprimamus.

Atque hæc ipsa non in Oratoriâ minùs, quàm Poëticâ, locum habent. Scitâ hoc similitudine illustrat Dionysius Longinus περὶ ὕψους: † ubi ait, sicut vates ex antro Phœbi concipit spiritum, quo adflata vaticinatur: sic qui præstantes legunt scriptores, concipere spiritum ad similiter scribendum. Ac video hac etiam similitudine usum esse Car. Sigonium orat. de Eloquentia, atque alios.

2. §. *Præterea imitandi modus alius est servilis alius verò ingenuus. Servilis ille anxius, & morosus, cùm quasi superstitione quadam ab eo, quem imitandum nobis proposuimus, ne transversum quidem digitum discedere audemus.*

Talibus dicere cum Horatio * licet:

O imitatores, servum pecus! Vt mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum vestri movere tumultus!

Imò similes videntur corniculæ Hora-

tia-

† *De sublimi charactere.* * *Lib. 1. epist. 19. ad Mæcenatem.*

tianæ, risum moventis, postquam grex avium venerat suas repetitum plumas.

3. §. *Ingenuam imitationem appello, quando non verbum verbo reddimus; sed sic aliena tractamus, ut non in alterius possessionem irruisse, sed jure nostro venisse credamur: quæque aliena sunt, ob dissimilem faciem, non pro alienis habeantur, sed agnoscantur pro nostris.*

Unde Horatius in Arte:

Publica materies privati juris erit, si
Nec circa vilem, patulùmq; moraberis orbë;
Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres.

Quo loco non hoc negat, fidi esse interpretis verbum verbo reddere: sed negat, poëtæ esse sic imitari, ut verbum verbo reddat. Quippe sicuti hoc in interprete laudatur; ita in oratore, vel poëtâ, nullam mereatur laudem. Ut omnino officia illorum plurimum discrepent. De hac immutatione eorum, quæ imitari proposuimus, sic Seneca scribit epistola LXXXV. *Apes debemus imitari, & quæcunque ex diversa lectione congessimus, separare. Meliùs enim distincta servantur. Deinde adhibitâ ingenii nostri cura, & facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere: ut etiamsi apparuerit unde sit, aliud tamen esse, quàm unde sumtum est, appareat. Quod in corpore*

 no-

nostro videmus, sine ullâ operâ nostrâ, facere naturam. Alimenta, quæ accepimus, quamdiu in suâ qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cùm ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires, & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: ut, quæcunque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Ac paullò pòst: *Hoc faciat animus noster. Omnia, quibus est adjutus, abscondat. Ipsum tandem ostendat, quod effecit. Etiamsi alicujus in te comparebit similitudo; similem te esse volo, quomodo filium; non quomodo imaginem.* Quæ & chori postea similitudine illustrat, *ubi singulorum latent voces, omnium apparent.*

4. §. *Est verò difficilis satis ratio faciendi sua ex alienis, quoties ex uno aliquo illustri scriptore omnia petuntur. Periculum enim est, ne conspicua nimium sit imitatio; imò non tam imitatio, quàm plagium videatur. Quare hic inprimis est opus, ut illis, quæ quis tractârit prior, alia addamus; alia demamus; quædam mutemus; plerisque alium ordinem, colorem, aut habitum, inducamus.*

Nuspiam igitur minùs suffecerit puerilis illa immutatio, verba solùm varians. Quâ nihil facilius verborum copiam adsecuto, sive ex eodem poëta, sive ex variarum poë-

poëtarum συγκρίσει †. Proinde, opus illâ masculâ, ut dixi, imitatione; quâ & res mutamus, & aliter disponimus; & quandoque etiam alium assumimus dicendi characterem: ut si unus scribat abundanter alter pressè: magnificè unus, alter subtiliter; graviter unus, ac severè, alter late, ac urbanè; concitatè unus, alter moderatè. Etiam quæ alter simpliciùs tractârit, splendidius reponere licet; dummodo non splendori operam demus, instar sophistarum, omnia flosculis conspergentium. Quod sæpe non tam rem illustrat, quàm obscurat; nec tam laudem, quàm odium parit: præsertim si tractemus ἠθικά, ἢ διανοητικά * · In amatoriis enim, ac similibus, plusculum licet deliciis illis indulgere.

5. §. *Faciliùs proinde ex alienis nostra faciemus, si non unum sequamur: sed plures. Quod simile erit, ac si quis, ex fontibus multis, rivum quempiam in animum derivet suum.*

Quemadmodum optimè monet Dionysius Halicarnassensis *. Idem hanc rem illustrat pulcherrimo Zeuxidos exemplo: quod à Tullio quoque refertur initio lib. II. de Inventione. Atque, ut ex Senecæ

 epi-

† *Collatione.* * *Moralia, vel ad contemplationem mentis pertinentia.* * *Lib. de præcipuis scriptoribus Græcis.*

epistolis paullò antè dicebamus, exemplum etiam capere licet, non ex apibus modò, sed etiam naturâ nostrâ, tam varios cibos in sanguinem, & succum convertente. Abunde hæc ex Marone, Horatio, atque aliis dilucent: qui & æmulati sunt priores, & æmulos suæ laudis nacti sunt posteros. Nec ea in poëtica solùm habent locum, sed etiam Oratoriâ facultate: ubi exemplo nobis fuerit Cicero. Qui, ut de eo refert Quinctilianus lib. x. cap. 1. *cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, videtur effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis.*

6. §. *Interim non omnia in summis etiam poëtis æmulari oportet. Quemadmodum enim Orator nunquam fuit, vel erit, quin perfectius aliquid animo concipi possit: ita nec Poëta ullus exstitit, qui non humanitus aliquid patiatur: ut multis alibi*† *ostendimus. Quare ea solùm imitari oportet, quæ á præstantissimis hominibus laudi ducuntur:*

Idem præcipit Quintilianus lib. x. c. 1. *Exactissimo judicio examinandum in ipsis, quos elegerimus, quid sit, ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoque auctoribus incidant aliqua vitiosa, & á doctis, inter ipsos etiam, mutuò reprehensa.* Præcedenti etiam capite idem dixerat: *Neque id sta-*

† *Lib. 1. Institut. Poët. c. 3.*

statim legenti persuasum sit, omnia, quæ magni auctores dixerint, utique esse perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur; cùm Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio verò etiam Homerus ipse, videatur. Summi enim sunt, homines tamen: acciditque iis, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur, (id enim est faciliùs) ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur. Nec præteriero, quod continuô subjungit: *Modestè tamen, & circumspecto judicio, de tantis viris pronunciandum est; ne, quod plerisque accidit, damnent, quæ non intelligunt: ac, si necesse est in alterutram errare partem; omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere, maluerim.* Operæ me facturum puto, si hæc, de vitiis præstantium etiam scriptorum fugiendis, aliquanto pleniùs exponam. Audivimus paullò antè Fabium dicentem, Ciceronis judicio dormitare interdum Demosthenem. Atque idem Tullius * negat, nos in Thucydide imitari debere asperam, & confragosam dictionem: ac reprehendit eos, qui, cùm id facerent, germanos se Thucydidas putarent. Et quis excelsam

* *In Oratore ad brutum.*

Platonis dictionem non admiretur? Attamen accessero Dionysio Halicarnassensi: qui epistolâ ad Cn. Pompejum non pauca adfert, in quibus malim Demosthenis esse similior. Ac ne illud quidem laudo, quòd in dialogis suis diversæ ætatis homines inducat loquentes: in quo malè præeuntem Platona malè secutus est Macrobius; manifesto argumento, multùm referre, ut, qui imitari volet, virtutes à vitiis sciat distinguere.

Ad poëtas etiam veniamus; Horum errores plurimos memoravimus libro primo Institutionum Poëticarum cap. III. In quibus quis eos esse imitandos dicat, nisi cui sic auctorum magnitudo præstinxerit oculorum aciem, ut errores esse non videat? Quis enim temere nunc Homeri sic vestigiis insistere paret, ut Deos inducat cum hominibus pugnantes, ac ab iisdem vulneratos: vel fœdæ etiam libidini mancipatos tantopere, ut siqui hominum ita vitam componant suam, non sues potiùs, quàm homines, imò quibusvis etiàm suppliciis digni, censeantur? Quantum item nomen Euripidis, divini viri! Nec proptereà in moribus effingendis eum exprimere usquequaque oportet. Sæpiusculè in isto peccat. Quid mirum, cùm res adeò sit ardua? Jubent igitur in hoc potiùs

tiùs imitari Sophoclem. Non refragor. Sed tamen cùm cogito, quàm multas Euripidis tragœdias habeamus præ Sophocleis; non injuria aliquis dixerit, nihil mirandum esse, si in pluribus sæpius, quàm paucioribus, fuerit peccatum. Atque hæc de Græcis. Deinceps pauca etiam de Latinis dicam. Peccet in comœdiâ, qui æmulari volet frigidos Plauti sales, & τὸ ἀνοικονόμητον *, quod in eo frequens. Nec in epigrammatis amem hiatus, vel crebras synalœphas Catulli. Neque in carmine epico ipsum sequar Maronem, imperfecta relinquentem hemistichia. Hoc quoque imitandum sibi existimavit Aonius Palearius in lib. de Immortalitate Animorum. Sed non sic præiverat hac parte Maro, quasi id in laude poneret. Inde id potiùs profectum, quòd, morte præventus, non potuerit Æneida ex sententia perficere. Etsi non valde repugnem, utcunque vita longè diuturniòr obtigisset, interdum nihil fuisse mutaturum. Ut quando, in medio quasi cursu, sic deserit lectorem, ac si velit eum interquiescere pauxillum, quò plenius illud consideret, quod in animum descendere altiùs vellet. Ut cùm VI Æn. Anchises ad Cæsarem, ex posteris suis nasciturum, ait:

* *Vitiosam œconomiam, sive dispositionem.*

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
Projice tela manu, sanguis meus.

7. §. *In iis, quæ non conveniat imitari, etiam reponimus obscena; non ignari tamen, vix aliud esse, in quo multi veterum æquè se tueantur hac parte, quàm priorum exemplo.*

Sic Martialis utitur variorum exemplis præfat. lib. I: item exemplo Cæsaris Augusti lib. XI. epigr. XXI:

Cæsaris Augusti lascivos, livide, versus
Sex lege, qui tristis verba Latina legis.

Ubi verba Latina sunt obscena, & prætextata: similiterque loquitur scriptor Ithyphallicus *. Etiam multorum se exemplo defendit Ovidius lib. II. Tristium. Item Plinius lib. V. epist. III: *Facio nonnunquam versiculos severos parùm. Nec molestè fero, hunc esse de moribus meis existimationem; ut, qui nesciunt talia doctissimos, gravissimos, sāctissimos homines scriptitâsse, me scribere mirentur.* Ac postea: *An ego verear (neminem viventium, nequam in speciem adulationis incidam, nominabo) ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, Cajum Calvum, Asinium Pollionem, Marcum Messalam, Quinctum Hortensium, Marcum Brutum, Lucium Syllam, Quinctum Catulum, Quin-*

* *Turnebus lib. 24. Advers. cap. 5.*

Quinctum Scævolam, Servium Sulpicium, Varronem, Torquatum, (imò Torquatos) C. Memmium, Lentulum Gætulicum, Annæum Senecam, Lucceium, & proxime Virginium Rufum, &, si non sufficiunt exempla privata divum Iulium, divum Augustum, divum Nervam, Titum Cæsarem. Neronem enim transeo, quamvis sciam non corrumpi in deterius, quæ aliquando etiam à malis; sed honesta manere, quæ sæpius à bonis fiunt: inter quos vel præcipue numerandus P. Virgilius, Cornelius Nepos, & prius Ennius, Attiusque. Non quidem hi Senatores. Sed sanctitas morum non distat ordinibus. Vides, quàm multos congesserit, ut se tueatur exemplo. Quo & se defendit lib. IV. epist. XIV. Itidem multos advocant Appulejus in Apologia, & Ausonius in præfatione Centonis. Sed malè præeuntes malè aliquis sequatur. Si, ut Christus docet*, de otioso etiam verbo reddenda est ratio: quanto magis de obsceno, ac moribus noxio! Obscena verò, quamcunque bellè dicantur, quid sunt, nisi *mella venenum tegentia?* ut vocat Lactantius lib. V. Divin. Institut. Bellè Augustinus lib. I. Confess. cap. XVI: *Non accuso verba, quasi vasa electa, atque preciosa; sed vinum erroris, quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus; & nisi bibe-*

D 6 re-

* *Matth. 12. 36.*

remus, cædebamur; *nec appellare ad aliquem judicem sobrium licebat*. Imò gentiles quoque ejusmodi scriptores spurcos damnârunt. Sic, ut Valerius Maximus refert lib. VI. cap. IV: *Lacedæmonii libros Archilochi è civitate sua exportari jusserunt, quòd eorum parùm verecundam, ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quàm ingeniis prodesset.* Quantopere item Ovidius ipse poëtarum istiusmodi lectionem improbat in secundo de Remedio Amoris, ut adversùs se caussam pronunciet, quando sic queritur de exilio. Nam libri de Arte amandi altera erant caussa, cur ab Augusto in Pontum fuerit relegatus. Plautus etiam laudat Captivos suos, quod abessent spurcidici versus. Et poteram longè plurima id genus congerere. Malim adiri ea, quæ de legendis poëtis Plutarchus, & Basilius tradiderunt. Nec ignoro, quid scripserit Catullus †:

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum; versiculos nihil necesse est:
Qui tum denique habent salem, ac leporem,
Si sint molliculi, ac parùm pudici.

Scilicet pietatem Catulli singularem cognoscimus ex amoribus Lesbiæ, sive Clodiæ potiùs; quæ P. Clodii soror erat, inimici

† *Epigr. 16.*

mici Ciceronis; ac maritum habuit Q. Cæcilium Metellum Celerem, quem veneno necavit. De hoc etiam Ovidius in secundo Tristium:

Sic sua lascivo cantata est sæpe Catullo
Femina, cui falsum Lesbia nomen erat.
Nec contentus ea, multos vulgavit amores;
In quibus ipse suum fassus adulterium est.

Nec moror illud Ovidii *:

Vita verecunda est, Musa jecosa mea.

Vel hoc apud Martialem in primo Epigram.

Lasciva est nobis pagina, vita proba est.

Aut hoc Voconii tumulo adscriptum:

Lascivus versu, mente pudicus erat.

Solonem potiùs audio, qui apud Laertium ait, τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν ἔργων. *orationem factorum esse simulacrum.* Græcorum etiam parœmia erat; οἷος ὁ τρόπος τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν λόγον· καὶ πάλιν τὸ ἔργον ὡσαύτως. *Cujusmodi sunt mores, ejusmodi quoque oratio. Ac rursum, qualis oratio, tales mores.* Refert Aristides in secunda Rhetorices adversus Platonem defensione. Ac, ut parœmiam Græcorum, idem refert L. Seneca in xx ad Lucilium. Ut aliquem è junioribus quoque advocem Muretus verè in Juven.

Raro moribus exprimit Catonem,
Quisquis versibus exprimit Catullum.

8. §. *Præterea cavendum, ne imitemur loquendi modos, qui sapiant impias opiniones*

*Lib. 2. Trist. aliquanto ante ea, quæ diximus.

nes. Quò refero etiam juramenti formulas, hercle, medius fidius, *& similes. Item cùm animas nostras dicunt de Deo, vel sempiternis ignibus decerptas. Cujusmodi elegantioribus ingeniis facile abblandiuntur: sed periculum est, ne cum melle hauriatur venenum.*

Imitari se ajunt Tullium, non uno loco sic loquentem: item Horatium †, qui mentem appellat *divinæ particulam auræ.* Sed ea proferuntur ex mente Platonis: cui, ut Plutarchus etiam testatur in Quæstionibus Platonicis, anima & Dei est opus, quia est à Deo: & pars, quia etiam fecerit ex οὐσίᾳ * suâ. Christiana verò religio non agnoscit ulla Dei ἀποσπάσματα ** ἢ τμήματα, ἢ μόρια τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς. Multos tamen viros egregios videas hodie sic loqui: non quia sic sentiant omnes; sed sæpius, quia non satis considerent, quid legant, vel scribant.

9. §. *Etiam, cùm priscos imitamur, obsoleta commutabimus usitatis.*

Obsoletis verò qui sic gaudent, meritò comparantur feminis malaciâ, sive picâ laborantibus: quales, cùm suppetant cibi boni, ac salubres, malunt tamen carbones, aliàque edulia absurdissima.

10. §.

† *Lib. 2. Sat.* * *Essentia.* ** *Delibramenta, sive ramenta, segmenta & particulas animæ Universi.*

10.§. *Quandoque tamen tempora incidunt, quibus etiam sit locus obsoletis. Vt si inducamus Deos loquentes, vel prisci temporis senes. Vel alias, si inde orationi accedat majestas. Adhæc in oratione austerâ.*

Quâ de re abunde diximus lib. IV. Institutionum Oratoriarum cap. I. sect. VII.

11.§. *Nec solùm vitiosa est imitatio, si vitia sectemur: sed etiam male imitando non male dicta: ut si frequentemus, quæ rarò usurpata, vel probantur, vel feruntur.*

In utroque vitii genere peccabat. L. Arruntius: de quo sic L. Seneca epist. CXIV: *Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pæne continua, nec sine caussâ. ille enim in hæc incidebat, ac hic illa quærebat Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repente hiemavit tempestas. Et alio loco: cùm dicere vellet, frigidum annum fuisse, ait, Totus hiemavit annus. Et alio loco, Inde sexaginta onerarias, leves præter militem, & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma civilia æqui boni famas petit. Arruntius non temperavit, quo minùs primo statim libro poneret: Ingentes esse famas de Regulo.* Videant quidam Ciceronis imitato-

tores, ne aliquando similis possint criminis argui. Nam & aliqua sunt apud Tullium rara. De quibus constaret magis, si exstaret Charisio bis * memoratus Statilii Maximi liber de singularibus apud Ciceronem.

12. §. *Utrumque vitium Græci* * κακοζηλίαν vocant; *Latini* † malam affectationem.

Qualem imitationem comparare licet isti, quam de simia narrat Ælianus lib. VII. de Animalibus cap. XXI. Ea, postquam viderat, quomodo nutrix pusionem fasciis evolveret, aquâ etiam in pelvi ablueret; conspicata recessisse nutricem, ac cæteros, per fenestellam fortè apertam desiliit ad infantulum, è cunis arripuit, fasciisque explicitis, è cacabo igni apposito tenerum corpusculum perfudit aquâ; sed ferventi. Quod non imitari erat, sed occidere. Possis & κακοζήλους † illos conferre cum discipulis vel Platonis, κυρτότητα * ejus æmulantibus; vel Aristotelis, τραυλότητα †† magistri sequentibus; ut de utriusque auctor est Plutarchus lib. de audiendis poëtis: vel illis Porcii Latronis, cuminum edentibus, quò referrent præceptoris pallorem: ut ex Plinio cognoscimus lib. XX. cap. XIV. De La-

* *Lib. 2. c. de Adverbio ex Comminiano.* * *Demetrius Phaler. de Elocutione, & Lucianus de Saltatione.* † *Quinctilianus l. 8, c. 3.* † *Imitatores malos.* * *Curvitatem.* †† *Balbutiem.*

Latronis verò pallore, testis etiam familiaris ejus M. Seneca Præf. lib. 1. Controv.

13. §. *Atque ex his cognoscere fuit, non solùm, quomodo imitari conveniat; sed ex parte etiam, quousque id agendum. Nempe, ut de posteriori nunc pauca superaddam, sic imitationem commendo, ut nec ab omnibus, nec ubique, nec semper requiram. Ac præsertim laxiores dedero habenas iis, quibus ingenium obtigit excellentius, & ætas, atque usus, judicium firmavit. Qualibus audendum aliquid de suo. Nec enim strenuè satis sequitur, qui perpetuò aliena premit vestigia. Et segnis est ingenii, duce semper indigere. Quanto pulchrius, cum iis, quos priùs sequebamur duces, tandem contendere, bona spe, posse eos à nobis vinci, vel inveniendi acumine, vel οἰκονομίας felicitate, vel verborum elegantia, aut sententiarum gravitate! Quomodo & priores exsuperabimus, & posteros demerebimur, bona propria addendo priorum inventis.*

Exemplo fuerit Maro, qui multa felicius expressit, quàm illi, quos est secutus. Et, putò, idem diceremus de Horatio, si exstarent tot Lyrici veteres. Item de Propertio, si haberemus Philetæ, & Callimachi elegias. Sallustius quoque Thucydideæ æmulus brevitatis, eum in suis cecidit castris.

ſtris. Ac Marco Ciceroni ſimilem tribuit gloriam Quinctilianus lib. x. cap. I. Ubi cùm dixiſſet, eum effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis; poſtea ſubdit: *Nec verò, quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm; ſed plurimas, vel potiùs omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſima ubertate.* Quare rectè idem Fabius cap. ſequenti: *Imitatio ipſa per ſe non ſufficit, vel quia pigri eſt ingenii contentum eſſe iis, quæ ſunt ab aliis inventa. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil, niſi quod jam cognoviſſent, faciendum ſibi, aut cogitandum, putaſſent? Nempe nihil fuiſſet inventum. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod ante non fuerit?* Et poſt pauca: *Turpe illud eſt contentum eſſe id conſequi, quod imiteris. Nam quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo, quem ſequebatur. Nihil in poëtis ſupra Livium Andronicum, nihil in hiſtoriis ſupra Pontificum annales haberemus; ratibus adhuc navigaremus; non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ, quam corpora in Sole feciſſent, circumſcriberet. Ac, ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars, qualis inventa eſt, nec intra initium ſtetit. Nihil enim creſcit ſolâ imitatione.* Scitè poſtea ſubdit: *Etiam, qui ſumma non appetunt, contendere potiùs, quam ſequi,*

qui debent. *Nam qui agit, ut prior sit; forsitan etiam, si non transierit, æquabit. Eum verò nemo potest æquare, cujus vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est enim semper sit posterior, qui sequitur.* Fateri interea cogimur, perdifficile esse, etiam ingeniis felicibus, sed modestis, persuadere, se, modò contenderint, exsuperare posse Homerum, Sophoclem, Demosthenem; vel Ciceronem, Maronem, Horatium, atque alios, quos in fastigio alterutrius eloquentiæ constituit vetustas. Vident enim, (ut Vellejus ait) *eminentissima cujusque professionis ingenia in idem artari temporis congruens spatium.* Quomodo, ut postea subjungit, *Una, neque multorum annorum spatio divisa ætas, per divini spiritus viros, Æschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragœdias: una priscam illam, & veterem, sub Cratino, Aristophane, & Eupolide, comœdiam.* Atque idem postea de novis Comicis refert, deque philosophis, nec non oratoribus, quos *adeò* ait *artari angustiis temporum, ut memoria dignus alter ab altero videri nemo quiverit.* Sed enim diceret Fabius, non ingeniorum culpâ factum esse, quòd posterior ætas non tulerit prioribus pares, vel superiores, sed, ut omnia nostra sunt instabilia, ita cum hominibus mutari eorum studia, ac conatus. Præterea cla-

rum est, nec Fabium omnia ab omnibus exigere: cùm ibidem præcipiat, ut quisque in imitando consideret, quid humeri valeant sufferre. Nempe hujusmodi ab iis solùm requirit, quos, ut sic dicam, Apollo, sive Mercurius, aut Musæ, benevolis, atque amicis oculis adspexerint nascentes: ab eximiis videlicet ingenii dotibus instructis, non ex animis vulgaribus. Denique sufficere illud debet, quòd Fabius ait; pulcra hac cum eminentissimis contentione illud proficisci, quòd, si eos non vincamus, minimùm æquemus; vel si hoc etiam exciderimus, saltem non tanto absimus intervallo, quàm si, desperatione quâdam, contenti fuissemus semper sequi.

CAP. V.

DE MEDITATIONE futuri operis, antequam scribere aggrediamur; inque scribendo curâ, atque industriâ.

1. §. *EXposuimus, quomodo, & quatenus sit insistendum vestigiis eorum, quos elegimus nobis verborum, & conceptuum duces. Post hujus rei notitiam cogitare licebit de opere, quod molimur, Priusquam tamen animum ad scribendum appellamus; sedulò meditari oportet de forma, ac conspectu operis futuri.*

Præ-

Præmeditationem hoc vocare possumus; quia naturâ, ac tempore, prævertat tum meditationem illam in scribendo, tum alteram in corrigendo. Ut triplex hic tempus in considerationem veniat; unum ante scriptionem, quando delineamus quæ scribemus: alterum in scribendo, cùm particulatim singula commentando exsequimur: tertium post scriptionem, quod emendationi insumitur. Quam vero *Præmeditationem* dicebamus, ea Xenophonti, initio Κύρε παιδείας, ἔννοια; Aristoteli in Ethicis σύνεσις vocatur. Eidem clarè sic describitur, μελέτη τοῦ νοῦ περὶ τοῦ ζητήματος. Quasi dicas, meditatio, sive accurata ejus cogitatio, de quo quæritur, sive de quo acturi sumus. Joannes Sturmius lib. de Imitatione appellat *commentationem.* Sed ea vox ambigua videtur, cùm nunc notet excogitare, invenire: nunc scribendo componere: quomodo & paullò antè capiebam. Interim prior significatio est nativa: cùm à μένος, sint *mens, reminiscor, comminiscor, commentor,* atque alia.

2. §. *Hanc præmeditationem esse necessariam, satis ex eo cognoscitur, quòd nec omnes, nec semper, felices adeò simus, ut optima nobis primò veniant in mentem. Quare ne postea, multum jam opere provecto, nihil egerimus, ac, unâ omnibus liturâ deletis, desi-*

desistere ab instituto, vel novum ordiri laborem, cogamur: initio per omnia versandus est animus, donec statuere liceat, quomodo totum operis corpus formari, ac construi, oporteat.

Similiter igitur hîc comparatum est, ac cum pictura: ubi, si in extimis corporis lineamentis fuerit peccatum; quicquid interiùs pingitur, vitiosum esse, necesse est. Ac par ratio est prudenter volentis ædificare. Primò enim animo concipit optimam ædificii formam. Subinde etiam ex argilla, aliâve rudi materiâ, qualecumque specimen format; ut inde certiùs, exiguâque impensâ, de fabricâ, sumtûs sæpe ingentis, futurâ, possit judicare. Tum demum, pro ratione operis concepti, ligna, lapides, cæterâmque convehit materiem. Ac tandem fundamenta jacit, columnas erigit, cæteraque exsequitur. Hæc nisi ratio ineatur, quantæ postea & molestiæ erit, & sumtûs, corrigere, quod fuerat peccatum! Optimè hoc perspexit Quintillianus, lib. x. cap. III. Verba adscribi merentur: *Diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam stylo quàm velocissimo volunt; & , sequentes calorem, atque imperium, ex tempore scribunt (hanc* SYLVAM *vocant) repetunt deinde, & componunt, quæ effuderunt. Sed verba emendantur,*

tur, & numeri; manet in rebus temere congestis, quæ fuit, levitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit.

3. §. *Præmeditationem hanc operis universi excipit singularum partium cura. Qui labor non subitus, ac præceps; sed tardus, ac cautus esse debet.*

Quod & ipsum non in Oratoriâ minùs, quàm Poëticâ, locum habet. Uti apud Ciceronem docet Craſſus lib. 1. de Oratore: *Si*, inquit, *subitam, & fortuitam orationem, commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua ac diligens scriptura superabit.* Ac similiter ibidem: *Etsi*, inquit, *utile est, etiam subitò sæpe dicere: tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs, dicere.*

4. §. *Inprimis verò longior hæc meditatio in initiis requiritur. Nam tarde scribendo consequimur, at & bene, & citò scribamus. Sed citò scribendo multi bene scribendi facultatem perdiderunt.*

Hoc etiam in utrâque facundiâ habet locum Fabius lib. x. cap. III.

5. §. *Interea, seu prosa, seu carmine, aliquid molimur; utile est, ut scribendi laborem lectione aliorum, imprimis ejus, cujus volumus esse similes, diffindamus. Sic enim*

lassi scribendo, recreabimur legendo: & nova pasti alimonia novum hauriemus spiritum de alieno.

Seneca epist. LXXXIV: *Sunt lectiones, ut existimo, necessariæ; primùm, ne sim me uno contentus: deinde, ut cùm ab aliis quæsita cognovero, tum & de inventis judicem, & cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tamen, nec tantùm legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriet, de stilo dico: altera solvet, ac diluet. Invicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: ut, quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus.*

CAP. VI.

DE EMENDATIONE.

1.§ *AB imitatione nunc ad eorum, quæ scripsimus, limam, atque emendationem, accedo. Quâ nihil utilius.*

Unde Fabius lib. x. cap. IX: *Emendatio, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine caussâ creditum est, stylum non minùs agere, cùm delet.*

2.§. *Atque hoc dictum volo, tum de iis, quæ solutâ, tum quæ vinctâ, scribimus oratione.*

Isocrates etiam decennium Panegyrico impendit; Plato non desiit decus, ac venusta-

sta-

ſtatem, addere dialogis ſuis ad annum uſque octogeſimum. De utroque, præter alios, auctor nobis Dionyſius Halicarnaſſenſis lib. de Collocatione verborum. An tam anxiâ curâ ſit opus, poſtea exponam. Sufficit nunc videre, quàm emendationi ſtuduerint veteres, etiam Oratores, ac philoſophi. Nec minùs exemplum capere eſt è poëtis, etiam Latinis. Auctor eſt Donatus, Virgilio hunc morem fuiſſe, ut horis matutinis plurimos ſcriberet verſus: horis verò pomeridianis, ubi calor ille deferbuiſſet, eoſdē incudi redderet, ac limaret: ac ſæpe ex centenis vix quaternos, aut ſenos reliquiſſe non aliqua ex parte immutatos: ac propterea dicere ſolere, ſe, urſæ in modum, fœtus edere informes, quos deinde lambendo informaret. Itaque ſeptennium corrigendis tribuiſſe Georgicis creditur. Ex eodem Donato cognoſcimus, propoſitum fuiſſe Maroni, proficiſci Athenas, ut ibi triennium limandæ Æneidi impenderet. Nondum ſibi ſatisfaciebat divinus animus; eoque, ubi mortem videt imminere, comburi Æneida poſcebat. Nec Ovidio Metamorphoſis ſua ſatis viſa eſt emendata: quo nomine queritur in Triſtium lib. 1. & 111. Itaque, in exilium iturus, eam decrêrat incendere: uti aliquot aliis libris factum; quemadmodum refert

ipſe lib. IV. Triſt. el. X. Sed de metamorphoſi fruſtra ita cogitabat, quia jam deſcripſerant amici.

3. § *Valde igitur eos ratio fugit, qui exiſtimant, ſatis eſſe, ſubitò multos effudiſſe verſus; atque hanc facilitatem appellant ingenii ubertatem.*

Abunde eos refellit Horatius lib. I. Sat. IV:

——— Neque enim concludere verſum
Dixeris eſſe ſatis: neque ſiquis ſcribat, uti nos,
Sermoni propiora, putes hunc eſſe poëtam.
Ingenium cui ſit, cui mens divinior, atque os
Magna ſonaturum, des nominis hujus honorem.

Peccabat hac in parte Lucilius: de quo ſic idem Horatius *:

Nam fuit hoc vitioſus. in hora ſæpe ducentos.
Vt magnum, verſus dictabat ſtans pede in uno.
Cùm flueret lutulentus, erat quod tollere velles:
Garrulus, atque piger ſcribendi ferre laborem;
Scribendi rectè: nam ut multum, nil moror

Quotquot verò ſola ſcribendi facilitate ſpiritus ſumunt; ſimiles videntur Agatharcho pictori, de celeritate ſua in pingendo glorianti: cui Zeuxis ajebat, *diu ſe pingere, quia pingeret æternitati*: ut eſt apud Valerium.

* *Ibidem.*

rium. Ac alteri itidem se jactanti apud Apellem de tabulâ citissimè depictâ: respondit nobilissimus pictor, opus ipsum monstrare, eum verum dicere. Potiùs igitur imitandus Aristides †; qui Marco Imperatori roganti, quando eum esset auditurus, unum sibi diem meditandi poposcit; ac rationem hanc addicit: Οὐ γὰρ ἐσμὲν τῶν ἐμούντων, ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων: *non sumus è numero vomentum, sed cum cura aliquid elaborantium.* Rectè Plutarchus in Pericle: Ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια, καὶ ταχύτης, οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον, οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν· ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν. *Nam facilitas operis, ac celeritas, non addit illi solidum pondus, neque accuratam elegantiam. At si labor tempus longum quasi fœneratò accesserit, robur nascenti additur operi.*

Memini me illorum commonere commonere gloriosulum quendam, eâ parte peccantem, quòd, quæ subitò scripsisset, continuò sineret in manus doctissimorum hominum venire. Ob oculos etiam ponebam, in quibus peccâsset: Ille, magnâ sui fiduciâ, unum hoc respondere, Quotusque videbit hæc melius dici posse? Quid tum ego aliud facerem quàm ut responde-

† *Eunapius in proaresio.*

rem illi versibus Horatii * , qui fortè tum animo occurrebant.

Non quivis videt immodulata poëmata judex.
Et data Romanis venia est indigna poëtis:
Iccircóne vager , scribámque licenter? an omnes
Visuros peccata putem mea? tutus. & intra
Spem veniæ cautus: vitavi denique culpam
Non laudem merui.

Dixeris, multum laudis meruisse Lucilium; qui, ut antea ex Horatio vidimus, multos subito calore versus, bonos, malos, effundebat; nec eos revocabat ad incudem. Sed hac parte etiam pro me respondet idem Horatius †.

——— *Fuerit Lucilius, inquam,*
Comis, & urbanus, fuerit limatior idem,
*Quam ** rudis, & Græcis intacti carminis auctor,*
Quamque poëtarum seniorum turba. Sed ille,
Si foret hoc nostrum fato delapsus in ævum,
Detereret sibi multa; recideret omne, quod ultra
Perfectum traheretur; & in versu faciendo
Sæpe caput scaberet, vivos & roderet ungues.

Ali-

* *In Arte Poëtica.* † *Lib. 1. Sat. 10.* ** *Casaub.* Quam Rudius Græcis i. c. a. *Nam satis constat, Ennium fuisse Rudium.*

Aliter animati pueris scribunt,& vulgo; non quæ iterum legi mereantur, vel vivere deinceps possint. Hoc quoque firmemus illo Horatii Sat. ult. libri primi.

Sæpe stilum vertas, iterum quæ digna legi sunt
Scripturus; neque te ut miretur turba, labores,
Contentus paucis lectoribus. an tua demens
Vilibus in ludis dictari carmina malis?

Concludam hoc ejusdem monito, sic Pisones compellantis:

Pompilius sanguis, carmen reprehendite, quod non
Multa dies, & multa litura coërcuit, atque
Perfectum decies non castigavit ad unguem.

4. §. *Quemadmodum verò emendatione nihil utilius: ita nec eàdem difficilius quicquam.*

Polycletus pulchrè de arte suâ ajebat, χαλεπώτατον εἶναι τὸ ἔργον, ὅταν ἐν ὄνυχι ὁ πηλὸς γίνηται· *difficillimum esse opus, cùm in unguibus est lutum.*

Idem de poësi dixeris. Unde Horatius:

Nec virtute foret, clarisve potentius armis,
Quàm lingua Latium, si non offenderet unum
Quemque poetarum limæ labor, & mora.

Item Ovidius:

Corrigere at tanto res est magis ardua quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

Ubi mirum est, poëtam ingeniosissimum usque adeò pugnantia dicere. Notum enim est, ab Aristarcho emendatos Homeri versus: eòque si corrigere sit majus, quàm scribere; majus sanè videatur esse, quod Aristarchus egit, quàm quod Homerus, at ipse id negat Ovidius. Quare de Aristarcho rectiùs siluisset. Reprehendit hoc nomine Ovidium Cæsar Scaliger in Hypercritico. Nec tamen deest prorsus, quod pro Nasone respondeam. Distinguere enim oportet emendationem poëtæ, suâ ad incudem revocatis; & illam Critici corrigentis, quæ librarii peccarunt. De priori loquitur Ovidius.

5. §. *Cúmque emendatione vel addamus, vel detrahamus, vel immutemus; tertium horum est omnium operosissimum.*

Vocant Græci πρόσθεσιν, ἀφαίρεσιν, & ἀλλοίωσιν, sive κατάλλαξιν. Primæ est locus, si quid deficiat: alteri, si supersit: tertiæ, variis de caussis: ut si proprior præstet μεταφορικὸν, quia sit ἐμφατικώτερον *: vel siquid immutemus, ob ποικιλίαν †, quia voce aliquâ paullò etiam antè usi simus: vel

* *Significantius.* † *Varietatem.*

vel propter εὐφωνίαν * quia dictio sic jucundiùs accidat ad aures. Præter quas aliæ etiam sunt commutandi caussæ. De iis sic.

Fabius lib. x. cap. 1 v. de emendatione : *Hujus est adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his, simpliciusque judicium, quæ replenda, vel dejicienda sunt : premere verò tumentia ; humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ. Nam & demenda sunt, quæ placuerant ; & invenienda, quæ fugerant.* Rationem eam corrigendi Horatius docet his verbis † ;

Vir bonus, & prudens, versus reprehendet inertes.
Culpabit duros, incomptis allinet atrum
Transverso calamo signum, ambitiosa recîdet
Ornamenta, parùm claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum, mutanda notabit.

6. §. *Quod siquid non satisfaciat, nec melius occurrat : omittere illud satius est, & aliud cogitare, quod faciliùs expolire valeamus.*

Horat. de Quinctilio Varo, nobili poëta ‡ :

Quinctilio siquid recitares, Corrige sodes
Hoc, ajebat, & hoc : melius te posse negares,
Bis terque expertum frustra : delere jubebat,
Et malè tornatos incudi reddere versus.

* *Sonum suaviorem* † *In Poët. Arte Amandi*
‡ *In Arte Poët*

7. §. Vt verò rectius conspiciamus, quæ emendari oporteat · aggrediemur nostra, velut aliena, atque id per intervalla.

Fabius lib. x. cap. ii. *Nec dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post intervallum, velut nova, atque aliena, redeamus, ne nobis scripta nostra, tanquam recentes fœtus blandiantur.*

8. §. Et tamen modum etiam in corrigendo tenere oportet. Modus is tum in rebus, tum in tempore, consideratur. Ratione rerum exigitur, ne, dum nunquam nobis satisfacimus, & posterius quidque magis placet, recta etiam depravemus.

De hoc ita Fabius lib. x. cap. IV. *Et ipsa emendatio finem habet. Sunt enim, qui ad omnia scripta, tanquam vitiosa, redeant: & quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est; melius existiment, quicquid est aliud: idque faciunt, quoties librum in manus resumserint; similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque, ut cicatrosa sint, & exanguia, & curâ pejora. Sit igitur aliquando quod placeat; ut opus poliat lima, non exterat.*

9. §. Etiam temporis ratione peccatur: ut ab iis, qui nunquam sciunt manum de tabula tollere, ac limam protrahunt in annum decimum, vel vitam universam.

Qua

Qua de re sic ibidem statuit Fabius Quinctilianus: *Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam novem annis accepimus scriptam, & Panegyricum Isocratis, qui parcissimè, decem annis dicunt elaboratum; ad Oratorem nihil pertinet: cujus nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.* Ubi quod de Oratore ait, aliquam multùm restringere oportet. Nec enim Cicero, optimus omnium patronus, claudicare auxilium suum sinebat, si post habitam orationem eam corrigeret, priusquam in manus hominum veniret. Primò quippe commentarios conficiebat; tum caussas agebat; hinc magnâ curâ orationes scribebat, & limabat. Quâ de re plura dicerem, nisi abunde hoc fecissem in Oratoriis Institutionibus lib. IV. cap. X. sect. VI. Ad illud verò, quod Cinnæ Smyrnam annis ait novenis elaboratam, respexit quoque Horatius, quando ait *,

——— *Nonûmque prematur in annum.*

Multóque antè Catullus; cujus illud †:

Smyrna mei Cinnæ nonam post denique messem
Quàm cœpta est, nonâmque edita post hyemem.

Sed magis id opus Grammaticis placuit, quàm poëtis. Curâ enim nimis anxia fecit

* *In Arte Poetica.* † *Carm. 96.*

fecit obscurum. Sed eruditis olim commentariis illustravit L. Crassitius. Martialis * verò negat, se velle sic scribere: atque optat sua ut carmina

Grammaticis placeant, & sine grammaticis.

* *Lib.* 10. *epig.* 21.

CAP. VII.

DE RECITATIONE.

1. §. *QUÆ hactenus de emendatione attulimus, pertinent universa proprii ad judicii limam. Sed nulli securè licet conquiescere in judicio suo: quando, ut proverbio dicitur, alia aliis placent; sed suum cuique pulcrum: scruta etiam scrutarius laudat; ac innumeri sua amant sine rivali.*

Quod & indicat hoc Catulli:

— Suus cuique attributus est error.
Sed non videmus, manticæ quod in tergo est.

Ubi ad notissimam Æsopi fabulam allusit

2. §. *Atque istiusmodi φιλαυτίω* * *locum habet in omni genere scribendi sive tractemus divina, sive humana. Inque humanis non illa modò scientia naturalis, quò pertinet quoque Medicina; sed etiam scientia mora-*

* *Nimius amor sui.*

ralis, ac civilis; ad quam refertur Iurisprudentia. Verùm nunc inprimis consideramus Eloquentiam; quatenus in hisce omnibus imò & iis, quæ ad vocabula attinent, tractandis elucet. Cùm verò gemina sit Eloquentia; quarum una in prosâ oratione, altera verò in vincta consistat: omnino in utraque exigitur, ut ne opinioni nostræ nimium fideamus.

Φιλαυτίαν illam etiam habere locum in iis, qui sibi Oratores, vel Historici videntur, testis est Lucianus libro de scribendâ Historiâ: ubi narrat, ut postquam bellum adversus Armenios geri cœpit, quasi è terrâ subitò enata sit maxima historicorum seges, quorum nemo non sibi inter historiæ principes locum suum tueri posse videretur. Οὐδεὶς ὅστις οὐχ' ἱστορίαν συγγράφει. μᾶλλον δὲ Θουκυδίδαι, καὶ Ἡρόδοτοι, καὶ Ξενοφῶντες ἡμῖν ἅπαντες, καὶ ὡς ἔοικεν, ἀληθὲς ἄρ' ἦν ἐκεῖνο τὸ πόλεμος ἁπάντων πατήρ. εἴγε καὶ συγγραφέας τοσούτους ἀνέφυσεν, ὑπὸ μιᾷ τῇ πληγῇ. *Nullus nunc est qui non historiam scribat. Quin cuncti nobis facti sunt Thucydides, Herodoti, ac Xenophontes: atque, ut apparet, verum est, quod vulgò dicitur, Bellum est omnium pater; quandoquidem tot nobis historiarum scriptores procreavit, idque una hac plaga.*

3. §. *Imprimis autem in carmine innumeros*

 in-

invasit sacer ille morbus (nisi is furor potiùs dici debet) ut se poëtas, & quidem optimos, putarent, qui in poëtarum hortis adhuc, quod dicitur, inter apia consisterent. De isthoc audiamus Ciceronem lib. v. Tuscul. Quæst. *Adhuc neminem cognovi poëtam (& mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus videretur.* Aquini istius etiam meminit Catullus epigr. ad Calvum: ubi Cæsium ei jungit, & Susenum: ac tales vocat.

Secli incommoda, pessimos poëtas.

Nec relatu indignum, quod Lucianus narrat initio ejus libri, cujus proximè meminimus. Ait, sub Lysimacho rege contigisse Abderæ, (quæ Traciæ est civitas, Democriti patria) ut postquam Archelaus tragœdus in magno æstu egisset Euripidis Andromedam; multi è theatro redierint febricitantes; mox urbs plena fuerit pallidis, & macilentis, qui versus ex ea fabula recitarent, omnesque ad agendam tragœdiam impellerentur: durasseque hunc animi morbum, donec, superveniente hieme, frigus deliria, ac nugas istas sedaret. Subdit deinde, ut tum omnes sibi videbantur poëtæ: sic nunc omnes sibi videri historicos; de quo antè dicebamus.

4. §. *Optima igitur ea veterum consuetudo erat; quâ, licet sibi scribendo, & emendo,*

jam satisfacerent; non propterea sinerent sua in omnium manus venire; sed ea peritis, atque intelligentibus recitarent; quò priùs corrigerent, quæ his jure displicuissent.

Hunc recitandi finem fuisse, indicat Plinius lib. v. epist. III. ubi cùm de Arrio, & Ennio, esset locutus, subjungit: *Recito tamen, quod illi an fecerint, nescio etiam: sed illi suo judicio poterant esse contenti: mihi modestior constantia est, quàm ut satis absolutum putem, quod à me probetur.* Varia deinde recitationis commoda recenset. *Itaque,* inquit, *has recitationis caussas sequor. Primùm quòd ipse, qui recitat, aliquanto acriùs scriptis suis auditorum reverentia intendit. Deinde quòd, de quibus dubitat, quasi ex consilii sententia statuit. Multa etiam à multis admonetur: & si non admoneatur, quid quisque sentiat, perspicit ex vultu, oculis, nutu, manuum motu, murmure, silentio: quæ satis apertis notis judicium ab humanitate discernunt. Atque adeò, sicui fortè eorum, qui interfuerunt, curæ fuerit eadem illa legere; intelliget, me quædam aut commutâsse, aut præterisse; fortasse etiam ex suo judicio, quamvis ipse nihil dixerit mihi.*

5. §. *Ambitiosuli verò alio fine recitabant: videlicet non tam emendandi gratiâ, quàm ut captarent inanem gloriam.*

Ta-

Tales damnat Tacitus, sive quisquis auctor ille dialogi de caussis corruptæ eloquentiæ, ubi de Saleio Basso: *Et ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur; omnis illa laus intra unum, aut alterum diem, velut in herba, & flore præcepta, ad nullam certam, & solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum: & voces inanes, & gaudium volucre.* Hujusmodi vanæ gloriæ aucupes nihil proficiunt, quia non sustinent audire verum; instar illius, qui Martialem semper rogaret, ut sibi verum diceret de libellis, quos recitâsset. Scitè ei respondet poëta *:

Durum est me tibi, quod petis, negare.
Vero verius ergo quid sit audi.
Verum, Gallice, non libenter audis.

6.§. *Quemadmodum autem erant, quis recitarent, ut laudarentur: ita & fuere, qui recitantes laudarent sportulæ, vel cœnæ ergo.*

Unde Petronius in Satirico: *Multo me turpior es tu hercule, qui, ut foris cœnares, poëtam laudasti.* Martialis lib. VI. in Pomponium:

Quod tam grande σοφῶς clamat tibi turba togata;
Non tu Pomponi; cœna diserta tua est.

* Lib. 8. ep. 76.

Vide

Vide & lib. II. epigr. XXVII. Et præcipuè, quæ cap. VIII. de discernendis auditorum judiciis dicam. Hujusmodi auditores, qui conducerentur, ut illud σοφῶς † acclamarent, & alterius laudes dicerent, scitè olim vocarunt tum σοφοκλεῖς, allusione ad poëtæ tragici nomen; tum *laudiceni*, allusione ad urbem Laodiceæ. quæ & *Laudicea*, ut laotomia, *lautumia*. Vide Plinium lib. VI. epist. XIV.

7. §. *Sapientis igitur non est advocare alios, quàm rei intelligentes, & verè candidos. Ac primùm quidem sufficerint duo, tres. Postea plures sunto. Et, ut cuncta complectar, non videtur melior ratio, quàm quâ Plinius minor praivit.*

Pleniùs de hoc loquar cap. VIII. Nunc solùm audiamus Plinium lib. VII. epist. XVII: *Nullum emendandi genus omitto: ac primùm, quæ scripsi, mecum ipse pertracto: deinde duobus, aut tribus, lego: mox aliis trado annotanda; notásque eorum, si dubito, cum uno rursus, aut altero, pensito: novissimè pluribus recito; ac, si quid mihi credis, tunc acerrimè emendo: nam tantò diligentiùs, quantò sollicitiùs, intendo. Optimè autem reverentia, pudor, metus, judicant.* Et aliquantò pòst, cùm de tragico, Pomponio, ad populum provocante, esset locutus; ista subjungit: *Tantum ille populo dabat. Rectè, an secus, nihil*

† *Sapienter.*

hil ad me. Ego enim non populum advocare; sed certos, electósque, soleo, quos intuear, quibus credam, quos denique & tanquam singulos observam, & tanquam non singulos timeam.

8 §. *Recitatio hæc tam in soluta oratione, quàm vincta, obtinebat.*

De prosa videmus ex Catullo: cui, ad cœnam vocato, Sextius orationem suam legit adversùs Attium competitorem. Atque hactenus ex more Sextius fecit. Sed malè illud, quòd oratio, quàm prælegit, tam frigida erat, ut, eâ auditâ, Catullus magno frigore sit correptus; imò, si poëtæ * ludenti credimus, necesse habuerit se recipere in villam suam, seu Sabinam, seu Tiburtem, saltem in confinio utriusque constitutam, quo istic calorem, ac valetudinem pristinam recuperaret. Audiamus etiam Plin. lib. VII. epist. XVII. *Miror, quod scribis, fuisse quosdam, qui reprehenderent, quòd orationes omnino recitarem, nisi verò has solas non putant emendandas. A quibus libenter requisierim, cur concedant (si concedunt tamen) historiam debere recitari; quæ non ostentationi, sed fidei, veritatique componitur.*

Sed de poëtis potius loquamur. Quanti & ingenii & nominis Ovidius fuit! Et ille tamen ex eorum sententia, quibus recitâsset,

* *Epigr. 45. ad fundum.*

ſet, ſi non continuò (ſubinde enim ſibi etiam in vitiis placebat) poſtea ſaltem, ubi meliùs penſiculâſſet, ſua corrigebat. Unde eſt, quod cùm prius in libris de Arte amandi ſcripſiſſet;

Egelidum Borean, egelidúmque Notum:
nunc tamen, ex emendatione ipſius poëtæ, legatur;

Etiam plinius de hac conſuetudine ſic ſcribit lib. I. epiſt. XIII. quæ ad Soſium Senecionem: *Magnum proventum poëtarum annus hic attulit. Toto menſe Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis.* Eſtque tota hoc de more epiſtola, & multorum ſimul deſidiâ ad audiendum. Idem l. VII. epiſt. XVII. ait, Pomponium Secundum, poëtam tragicum, recitare ſua aliis ſolere. Ibidem etiam adverſus eos diſſerit, qui nollent orationes recitari; ac quærit, quare id magis probent in poëmatis. *Cur*, inquit, *concedunt debere recitari tragœdiam, quæ non auditorium, ſed ſcenam, & auditores; cur lyrica, quæ non lectorem, ſed chorum, & lyram, poſcunt. At horum recitatio uſu jam recepta eſt. num ergo culpandus eſt ille, qui cœpit?* Videmus hic de tragicis, & lyricis. At de comicis etiam, & elegis, & ſatyris, cognoſcere eſt ex juvenale Sat. I.

Sem-

Semper ego auditor tantùm? nunquam ne reponam,
Vexatus toties rauci Theseïde Codri?
Impune ergo mihi recitaverit ille togatas,
Hic elegos? impune diem consumserit ingens
Telephus? aut summi plena jam margine libri,
Scriptus & in tergo, necdum finitus Orestes?

Ubi Elegos aperte nominat: de Togatis pertinet ad Comicos: de Telepho & Oreste, ad Tragicos: de Theseide ad eosdem, vel ad Epicos: ad Satyricos verò, quod ait, si alii tam variis poëmatis molestiam sibi crearint, velle se nunc talionis pœnâ eos afficere, &, satyras suas recitando, vicissim iis molestiam afferre.

9.§. *Multùm verò distat, utrùm ipse recitet auctor, an alius. Utrumque obtinuit: sed posteriùs solùm in viris principibus.*

Nihil igitur mirum, si ipse recitârit Terentius; quem è servo libertum fecit Terentius Lucanus, Senator Romanus. Unde Donatus, ut vulgò creditur, sed potiùs Suetonius, in Comici ejus vita: *Andriam cùm primùm Ædilibus daret, jussus ante Cærio recitare; ad cœnantem cùm venisset, dictus est, initium quidem fabulæ, quòd erat contemtiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens legisse: post paucos verò versus invitatus, ut accumberet, cœnâsse unâ; deinde cætera percurrisse, non sine magnâ Cærii admira-*

ratione. Vix tamen exemplum istoc est hujus loci: quia Terentius non sponte recitavit, ut aliorum judicium cognosceret: sed jussus ab Ædilibus recitare; ne ageretur publicè fabula, priusquam constaret, an esset digna agi. Aptius exemplum, verùm non in fabulæ recitatione, sed præcipuè historiæ, habemus in Claudio Cæsare: qui nunquam in adolescentia per alium legebat: sed demùm in principatu. Suetonius in ejus Vita cap. xli. *Historiam in adolescentia, hortante T. Livio, Sulpitio verò Flavo etiam adjutante, scribere aggressus est, Et cùm primùm frequenti auditorio is commisisset, ægre perlegit. Nam cùm initio recitationis, defractis compluribus subselliis obesitate cujusdam, risus exortus esset; ne sedato quidem tumultu temperare potuit, quin ex intervallo subinde falli reminisceretur, cachinnósque revocaret.* Continuò deinde subjungit: *Alia multa recitavit in principatu, non ipse, sed per lectorem.*

Sed duplices sunt principum per alios recitationes; quæ confundi non debent. Hic loquimur, solùm de iis, quibus aliorum explorarent judicia de suis, ingenii, doctrinæque monumentis. At præterea, si quid publicè decerni vellent, orationem suam de eo jubebant in Senatu recitari per quæstorem. De hoc vide Barnabam Bris-

sonium Selectarum ex Jure Civili Antiquitarum lib. I. cap. XVII.

10. §. *Locus, ubi recitarent, vel publicus fuit, vel privatus. Publicus Romæ erat, quem Cæsar Hadrianus huic rei exstruxit, &* Athenæum *appellavit.*

Aurelius Victor in Adriano: *Gymnasia, doctorésque curare occœpit, ut etiam ludum ingenuarum artium, quod Athenæum vocant, constituerent.* Quibus verbis eos inferiùs refellam, qui, jam Horatii ætate, hoc fuisse Athenæum, inque eo Poëtarum judices convenire solitos, arbitrantur. Nominis caussam indicat Dio, sive Xiphilinus, in extremo eorum, quæ retulit de Didio Juliano. Nempe ait, sic vocatum ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ παιδευομένων ἀσκήσεως. *ab eruditorum hominum in eo exercitatione.* Unde liquet, decipi eos, qui putant fuisse sic dictum, quia esset templum Minervæ. At longè spissiùs errat Theodorus Marsilius (quem & sequitur Raderus ad Martialem *) cùm putat, per Athenæum intelligi ædem Apollinis Capitolini, vel potius Palatini. Nam Athenæum Romanum, ut ex Victore vidimus, ab Hadriani demum temporibus fuit. Itaq; nec ullus ante eum meminit. Hîc autem poëtas, ac rhetores recitasse, indicat illud Iulii Capitolini in Pertinace: *Cùm Pertinax eo die processionem,*

* *Lib* 10. *epig* 70.

quam

quam ad Athenæum paraverat, ut audiret poëtam, ob sacrificii præsagium distulisset. Firmat quoq; Lampridius in Alexandro: *Ad Athenæum, audiendorum & Græcorum, & Latinorum rhetorum, vel poëtarum caussâ frequenter processit.* Adhæc Iul. Capitolinus in Gordianis: *Postea, ubi adolevit, controversiis declamavit, audientibus etiam imperatoribus suis.* Et B. Hieronymus de obitu Paullinæ ad Pammachium: *Quando omne Athenæum scholasticorum vocibus personabat.* Post Athenæum videtur Romæ exstructum esse auditorium Capitolinum: cujus Impp. Theodosius, & Valentinianus, meminerunt in utroque Codice [a]. Athenis publicum auditorium erat Agrippeum in Ceramico: de quo Philostratus in Alexandro Sophista. Præterea in publicis recitationis locis fuere theatra magnarum civitatium [b], non Ἑλληνικὰ [c] modò; de quibus Themistius [d]: sed etiam Ἰταλικὰ, καὶ Ἀσιανὰ [e]; de quibus Synesius [f]. Nec tamen per θέατρα semper intelligi opus ea, in quibus ludi spectari solerent. Nam & θέατρα dixere ad horum similitudinem facta, & plurimorum hominũ capacia, non ludis sed recitationibus destinata. Erant verò vel δημόσια, sive

a *Theodos. & Iustin. tit. de studiis liberal. Rom. & Constantinop.* b *Appulejus Flor. lib. 4. & Themist. orat. 16.* c *Græca.* d *Orat. 7.* e *Italica & Græca.* f *in Dione.*

sive publica: vel ἰδιωτικὰ, sive privata. Amborum meminit in Juliano Eunapius. Ac quandoque videas, *theatra*, & *auditoria*, conjungi. Philo de quærend. erudit. Τὰ δὲ ἀκροατήρια, τὰ δὲ θέατρα πληροῦται. *Plena sunt auditoria, & theatra.* Tacitus, sive Fabius in Dialogo: *Te ab auditoriis, & theatris, in forum, & ad caussas, & ad vera prælia voco.* Prior horum sub Claudio, alter sub Domitiano dixit. Petronius, qui claruit sub Nerone, meminit poëtæ recitantis in porticu, ac lapidibus inde exacti. Verba adferam cap x. §. 2. Sub Antonius floruere Aristides, & Appulejus: quorum ille orationem de concordia habuit in βουλευτηρίῳ, sive curia: hic disseruit in basilicâ; ut refert ipse in Apologia. Atque ex his liquet, quantopere passim auditoria variarint. Sed ad Romanos revertor.

11. §. *Ante Athenæum, ab Hadriano Romæ exstructum, non pauci privatis potiùs usi locis videntur. Vt Domitiani temporibus domo Stellæ, hortis Frontonis, ac similibus.*

Martialis lib. IV. epigr. VI: *In Stellæ recitat domo libellos.*

Juvenal. sat. I:

Frontonis platani, convulsáq; marmora clamāt
Semper, & assiduo ruptæ lectore columnæ.

Plinius lib. VIII epist. XII: *Titinius Capito domum suam recitantibus præbet.* Arrianus

nus Epicteti lib. III cap. XXIII: Ἄκουσόν μου σήμερον διαλεγομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κοδράτου· *Audi me hodie disserentem in ædibus Quadrati.*

12. §. *Sæpe etiam, & rhetoribus, & poëtis, conducenda erat domus, in quam auditores convenirent.*

De Rhetoribus, sive Scholasticis, est illud Taciti, vel alterius in dialogo de caussis corruptæ eloquentiæ: *Domum mutuatur, & auditorium exstruit, & subsellia conducit, ut beatissimus recitationem ejus eventus consequatur.* De poëtis verò est hoc Juvenalis Sat VII:

——— Cùm jam celebres, notique poëtæ,
Balneolum Gabiis, Romæ conducere furnos
Tentarent. Et paullò post:
Ipse facit versus, atque uni cedit Homero
Propter mille annos: & si dulcedine famæ
Succensus recites, Maculonis commodat ædes.

13. §. *Conductâ domo etiam necesse habebant suis sumtibus exstruere celsam sedem, unde legerent: item subsellia, in quibus auditores considerent.*

Pers. Sat. I. *Sede leges celsâ.* ———

Juvenal. Sat. VII:

Nemo dabit regum quanti subsellia constent;
Et quæ conducto pendent anabathra tigillo,
Quæque reportantis posita est orchestra cathedris.

Sen-

Sententia est, regum neminem tantum daturum, quanti tria hæc constant in auditoriis: primùm subsellia in media planicie, quasi auditorum plebi disposita: deinde anabathra, quæ Platoni in Protagora, & Epicteto apud Arrianum *, βάτρα, Eunapio in Proæresio σανίδες: videlicet cuneata, & adsurgentia illa subsellia, quæ ad latera in orbem erant, ac gradibus quibusdam adscendebantur; unde & ἀναβάθρων nomen: ac deniq; in fronte orchestra, sive cathedræ conductitiæ primariis viris constitutæ ante recitantis pulpitam, quod θρόνον, δίφρον, βῆμα ὑψηλὸν dixere: uti & *sedem celsam* Persius †. Hujusmodi tamen confessus quidam sophi, tanquam soli ostentationi forent, penitùs aspernabantur: ut Menedemus apud Laërtium. Etiam Socrates, Plutarcho teste, contemsit.

14 §. *Post hæc indicebant diem: videlicet posterum, aut perendinum. Fiebat hoc voce, codicillis, libello.*

De die est hoc Iuvenalis Sat. VII.

——— *Lætam fecit cùm Statius urbem,*
Promisitque diem.

Sermo est Statio Papinio. Quandoque autem recitaturi circuîbant, atque ipsi audituros voce invitabant: quod Synesius in Dione dicet θυροκοπεῖν *fores pultare*. Interdum

* *Lib.3.cap.23.* † *Sat.1.*

dum codicillos mittebant, qui pro literis erant. Quandoque & in publico ſparſim libellos proponebant. Utrumque hunc modum adſignat Plinius junior: *Hunc librum cùm amicis recitare voluiſſem non per codicillos, non per libellos, ſed ſi commodum, & valde vacaret, admonui, fœdiſſimis inſuper tempeſtatibus per biduum convenerunt.* De poſteriori item modo Tacitus, vel quiſquis ſcriptor dialogi de cauſſis corruptæ eloquentiæ: *Cùm toto anno* (Salejus Baſſus) *per omnes dies, magna noctium parte, unum librum extudit, & elucubravit; rogare ultro, & ambire cogitur, ut ſint, qui dignentur audire: & nec id quidem gratis: nam & domum mutuatur: & ſubſellia conducit, & libellos diſpergit.*

15. §. *Is etiam, qui recitaturus erat, ferè ad majorem elegantiam, atque oſtentationem, prodirat coma, barbaque pexa, pallio recenti, vel Romæ toga, à fullone candenti, cum annulo, in quo gemma, præcipuè ſardonyx, incluſa.*

Iure hunc morem ridet Perſius Sat. 1.

Scilicet hæc populo, pexúſque, togaque recenti.
Et natalitia tandem cum ſardonyche albus,
Sede leges celſa, liquido cùm plaſmate guttur
Mobile collueris.

Item Arrianus Epicteti sui lib. III. cap. XXIII. τοῦτο ἵνα γένηται, δεῖ τεθῆναι χίλια βάθρα, καὶ παρακληθῆναι τοὺς ἀκουσομένους, καὶ ἐν κομψῷ στολίῳ, ἢ τριβωνίῳ, ἀναβάντα ἐπὶ πούλβινον, διαγράφειν πῶς Ἀχιλλεὺς ἀπέθανε. *Hoc ut fiat, mille oportet collocare subsellia, & advocari auditores, & te eleganti tunica, aut pallio, in pulvinum adscendere, & describere; quomodo mortuus sit Achilles.* Synesius item in Dione*, cum alia de recitatore refert, tum illud quoque: Ὁ δὲ καὶ ἐλούσατο πρὸ τῆς κυρίας, καὶ εἰς αὐτὴν, ἀπήντησεν, ἐσθῆτι καὶ σχήματι σοβαρῶς, ἵνα καὶ θέαμα καλὸν ᾖ, καὶ προσγελᾷ τῷ θεάτρῳ, καὶ χαίρει δῆθεν. *Hic verò, & lotus fuit ante præscriptum diem, & ad eum adfuit, veste, ac cultu corporis, gestúque superbo, ac insolenti; ut & elegans esset spectaculum, & considentibus in theatro arrideret, atque inde gauderet.*

15. §. *Recitantes verò in cathedra, cui impositus esset pulvinus, considebant: contrà quàm solent dicentes, qui stabant.*

Persius, ut jam vidimus,

Sede leges celsâ. ———

Plinius lib. VI. epist. VI: *Dicenti mihi sollicitè assistit, assidet recitanti.*

De hoc etiam dicentium, ac recitantium, discrimine, vide eundem lib. II. epist. XIX. quæ ad Cerealem. Negat verò actionem eam

* *Pag. 55. edit. Paris. a. 1612.*

eam vim habere, quam dicentium. *Qui* inquit, *sedentes agunt, quamvis illis maxima ex parte supersint eadem illa, quæ stantibus: tamen hoc quòd sedent, quasi debilitentur, & deprimantur. Recitantium verò præcipua pronunciationis adjumenta, oculi, manus, præpediuntur: quò minùs mirum est si auditorum intentio languescit, nullis extrinsecus aut blandimentis capta, aut aculeis excitata.* In pulvino recitantes consedisse, indicant verba illa Arriani, quæ antè adduximus, ἀναβὰν ἐπὶ πέλβινον, *adscendentem in pulvinum.* Ubi *pulvinum* dixit pro *cathedra*, in qua pulvinus: ut *pulvinum* pro *lectica*, in qua pulvinus, ait Seneca Consolatione ad Marciam c. xvi. *Clælia exprobrat juvenibus nostris pulvinum adscendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus.* Πέλβινε vox, qua Arrianus utitur, accepta à Latinis: pro qua πέλβιον est apud Erotianum in lexico Hippocrat. Sed non sine mendi suspicione. Nam πέλβινον esse rescribendũ, in eruditissimo suo Glossario censet ὁ μακαρίτης Joan. Meursius. Quomodo & pro eo πελβινάριον est in vet. Glossis. Sed maximus Casaubonus, commentario in Persium, ambigit, an nõ apud Arrianũ pro πέβινον legi debeat πέλπιτον. Ut simile sit illi Juvenal. sat. vii:

Haut tamẽ invideas vati, quẽ pulpita poscunt.

CAP. VIII.

Quo pacto, qui recitarent, cognoscerent judicium auditorum.

1. §. *Atque hæc dicta sunto de recitatione. Proximum est, ut referam, quo pacto auditores judicium suum testari soleant de eo, qui orationem, aut carmen, recitâsset. Fiebat hoc trifariam; silentio, voce, gestu. Silentium potuit esse à triplici caussa; contemtu, invidiâ, admiratione. Nam utcunque præclarus esset sermo recitantis; silere poterant imperiti, quia contemnerent; eóque nec acclamatione, vel plausu dignarentur. Silere poterant periti; sed superbi, atque invidi, qui inhumani esse mallent, quàm testimonio suo augere gloriam alterius. Poterant denique silere benevoli, & intelligentes; in qualibus vehemens attentio, summáque admiratio, silentium gigneret.*

De silentio imperitorum satis est res aperta. Quomodo enim laudent, quod non intelligunt. De invidorum silentio est illud Plinii lib VI. epist. XVII. quæ ad Restitutum: *Indignationem, quam in cujusdam amici auditorio cepi, non possum mihi temperare, quo minùs apud te, quia non contigit coram, per epistolam effundam. Recitabatur li-*

ber

ber absolutissimus: hunc duo aut tres, ut sibi, & paucis, videntur diserti, surdis, mutisque similes, audiebant. Non labra diduxerunt, non moverunt manum, non denique assurrexerunt saltem lassitudine sedendi. Quæ tanta gravitas? quæ tanta sapientia? quæ imò pigritia, arrogantia sinisteritas, ac potiùs amentia, in hoc totum diem impendere, ut offendas, ut inimicum relinquas: ad quem, tanquam amicissimus, veneris? Disertior ipse es? tanto magis ne invideris nam qui invidet, minor est. De silentio admirantium est illud Musonii philosophi apud Agellium l. v. cap. 1. *Magna laus non abest ab admiratione: admiratio autem quæ maxima est, non parit verba, sed silentium.* Atque addit ex eo, quomodo Homerus propterea, cùm Ulyssem induxisset narrantem labores suos, non auditores dicat exsultâsse, vel vociferatos: sed cõsiluisse universos, quasi attonitos, & obstupefactos. Quanto aliter fuerit animatum declamatorum vulgus, indicat Fabius lib. IV. cap. II. *Non ferunt illud intentionis silentium; nec sibi diserti videntur, nisi omnia tumultu, ac vociferatione, concusserint.* Ubi *intentionis silentium* dixit, ut Plin. in epistolis *silentium intentum. Cum,* inquit, *dico, vel cùm recito, non minùs silentio, quàm clamore delector: sit modò silentiũ acre, & intentũ & cupidum ulteriora audiendi.* Cum adeo

multiplex silentii sit caussa, nihil necesse est, ad unam restringere illud Plinii lib. v. epist. III: *Quid quisque sentiat, perspicit ex vultu, oculis nutu, manuum motu, murmure, silentio; quæ satis apertis notis judicium ab humanitate discernunt.* De silentio hactenus.

2. §. *Alter modus cognoscendi auditorum judicii est per vocem, sive acclamationem: Sed vox ea vel naturâ significabat, vel hominum instituto. Posterior vel unius erat vocabuli, vel orationis. Est & altera divisio, quâ acclamatio vel est secunda, qualis faventium: vel adversa, ut eorum, qui malè volunt recitanti.*

Iudicium hoc, quod voce fit, Plutarchus lib. de audiendis Poëtis, vocat κραυγὰς sive *clamores*. At ἐκβοήσεις, sive *vociferationes*, appellat Themistius initio orationis primæ. Deque hujusmodi clamoribus capiendus est Tacitus, vel Fabius, dialogo de caussis corruptæ eloquentiæ, cùm ait: *Nec aut amicitiã inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cujusquam beneficium; sed clamorem magnum, & voces inanes.* Plinius lib I. epist. XIII. *Memoriâ parentum Claudium Cæsarem ferunt, cùm in palatio spatiaretur, audissetque clamorem, caussam requisisse cúmque dictum esset, recitare Nonianum, subitum recitanti, inopinatúmque, venisse.*

Cla-

Clamor iste vel fuit ἄσημος [a], atque ἄναρθρος [b], vel σημαντικὸς [c], & ἔναρθρος [d]. Prior boatum magis referebat: quàm verba. Posterior fuit duplex. Nam vel unâ fiebat voce, vel pluribus. Unâ, ut apud Isocratem ὑπερβαλλόντως [a]: apud Platonem, εὖ [b], & ὑπέρευ [c]: apud Theophrastum [d] ὀρθῶς [e]: apud Arrianum [f] θαυμαστῶς [g], ὑπερφυῶς [h]. apud Plutarchum * ἀνθηρῶς [i], δριμέως [k], εὐφυῶς [l]; apud varios, σοφῶς [m], καλῶς [n], ὀρθῶς [o]: quandoque etiam, Plutarcho [p] teste, θείως [q], & θεοφορήτως [r]: imò, ut idem [s] ait, etiam δαιμονίως [t], & μεγάλως [u]. Ac præterea, & οὐᾶ, & φοῦ, de quorum priori ex Dione [x], & Arriano [y]; de altero, ex Tertulliano [z], ostendit Ludovicus Cresollius in Theatro Rhetorico [a]. Apud Latinos obtinebant *benè, præclarè, bellè, festivè*, ut est apud Tul. [b]; apud Horatium [c], *pulcrè, rectè*; apud Persium,

a *Nihil ex instituto significans.* b *inarticulatus.* c *ex instituto significans.* d *articulatus.* a *excellenter.* b *bene* c *optimè* d *in Characteribus.* e *rectè.* f *in Epicteto.* g *mirabiliter* h *supra modum egregiè* * *de auditione.* i *floridè* k *acriter* l *ingeniosè.* m *sapienter.* n *pulcrè.* o *verè.* p. *de auditione.* q *divinè.* r *divino impetu.* s *Libro de se ipso laudando.* t *divinè.* u *magnificè.* x *In Nerone.* y *Lib.3. Epicteti.* z *Adversus Valentinianum cap. 8.* a *Theatri Rhetorici lib.3 cap.20. sect.5.* b *Lib. 2. de Orat.* c *Epist. ad Pisones.*

d *euge:* apud Martialem e, *Effecte, gnaviter, citò, nequiter, euge, beatè.*

Imò & his, Græcorum more, *sophôs* acclamatum; ut ex variis constat.

Vidimus de clamore unius vocis. Interdum verò acclamabant pluribus vocabulis. Ut cùm, Philostrato testante, Herodi Attico dictum, εἷς ὡς Δημοσθένης, *es alter Demosthenes*. Vel cùm, ut Eunapius ait, * dictum Præresio, Ἑρμοῦ Λογίου τύπος; *Mercurii, eloquentiæ præsidis, typus.* Similia de Nicete sophista, qui sub Nerva floruit, & Antipatro, liberorum Severi doctore, legimus apud Philostratum.

Altera clamorum divisio erat in secundos, & adversos. Secundos Seneca epist. LIX. *acclamationis secundæ favorem* vocat; Fabius lib. x. cap. I. *laudantium clamorem*. Εὐφήμους βοὰς nominat Heliodorus lib. x. & apud Photium Himerius sophista; qui claruit temporibus Juliani Cæsaris, teste Suidâ.

Adversa acclamatio Plutarcho in Cæsare dicitur θόρυβος πονηρός. Atque clamor istiusmodi fiebat, quia displiceret vel

is,

d *Sat. I. vers. 63* e *Martial. lib. 2. epig. 27.* f *Idem lib. I. epigr. 4. & lib. 5. epigr. 93. Plin. in epist. Sidonius lib. I. epist 9 lib. 8. ep 6. lib 9. ep. 23. & semel iterúmque in Carminum libris.* * *In Proæresio* † *De vitis Sophist. lib. I. & 9.*

is, qui diceret; vel id, quod diceretur. Prioris generis erat, cùm boni obstreperent Graccho, vel Catilinæ: ut est apud eundem Plutarchum. Quemadmodum verò acclamationis favore recitantes gaudebant; ita exhorrescebant adversam: imo, populo acclamante, sæpe è suggesto descendebant ὠχροὶ, καὶ τρέμοντες *, ut ait Iulianus orat. 1. Panegyr.

Posterioris generis exemplum est apud Ciceronem Philipp. VI. Retulerat Cicero L. Antonii impudentiam, statuæ inscribentis, *Quinque & triginta tribus patrono populi Romani.* Eo dicto, sic compellavit idem populum Romanum: *Igitur est patronus L. Antonius?* Tum concio, acclamatione obstrepens, ostendit se aversari talem patronum. Exinde Cicero subjicit: *Malam quidem illi pestem. Clamori enim vestro assentior.* Simile exemplum habemus apud B. Chrysostomum, homil. v, in epist. ad Titum. Narrârat morem Laconum: apud quos nudæ etiam virgines in conspectu virorum luctarentur. Concio, à tam obscena consuetudine abhorrens, exclamavit. Tum Chrysostamus subjecit: πολλὰ ὑμῖν γένοιτο ἀγαθὰ, ὅτι οὐδὲ τὸ ῥῆμα ἀκοῦσαι φέρετε. *Multa vobis eveniant bona, qui ne quidem referri ista sustinetis.*

* *Pallidi ac tremuli.*

3. §. *Ab acclamatione tum secundâ tum adversâ, venio ad manuum plausum, qui Græcis κρότος.*

Quo pacto is fieret, indicat Philostratus junior in Icone Comi: Μιμεῖται τινα ἡ γραφὴ καὶ κρότον, οὗ μάλιστα δεῖται ὁ Κῶμος. καὶ ἡ δεξιὰ τοῖς δακτύλοις ὑπεσταλμένοις, ὑποκειμένην τὴν ἀριστερὰν πλήττει εἰς τὸ κοῖλον, ἵν' ὦσιν αἱ χεῖρες ξύμφωνοι, πληττόμεναι τρόπῳ κυμβάλων. *Plausum etiam quemdam imitatur pictura, cujus maxime indiget Comus. Nam dextera contractis digitis subjectam sinistram ad cavum ferit; ut percussæ manus, cymbalorum more, fiant consonæ.*

4. §. *Præterea verò inter favoris indicia erat subsultatio, & circumactio totius corporis.*

Quod Chrysostomo in verba Iesaiæ homil. 1. est τοῖς ποσὶν ἐφάλλεσθαι, καὶ ὅλῳ περικλᾶσθαι τῷ σώματι. Quo de sic Fabius l. 11. cap. 11. *Nunc proni, & succincti ad omnem clausulam, non exsurgunt modò; verùm etiam excurrunt, & cum indecora exsultatione conclamant.* Atque inprimis ea in pueris improbat ibidem, his verbis: *minimè verò permittenda pueris, ut fit apud plerosque, adsurgendi, adsultandique in laudando licentia.* Meminit & moris Hieronymus ep. LXXV. *Me dicente, ex latere subsultabas, & plaudebas manu; & applodebas pede.* Ut verò Fabium vidimus id dicere indecoram exsul-

ta-

tationem: ita & Plutarchus de auditione * appellat πτόησιν μετὰ χαρᾶς ἀπειροκάλου πρὸς ἔπαινον, *eruptionem cum inepto gaudio ad laudandum.* item † ἀσχημονεῖν, καὶ σολοικίζειν περὶ τὴν ἀκρόασιν, *indecoros gestus edere, & solœcismum facere audiendo.* Ibidẽ vocat φορτικὰ σχήματα ‡, *importunos, & odiosos gestus.* Eusebius quoque Historiæ Ecclesiasticæ lib. IX. cap. XXIV. ubi de Paulo Samosateno sermo, hæc duo opponit; ἀκόσμως ἀκροᾶσθαι, *indecore auscultare*, & σεμνοπρεπῶς, καὶ εὐτάκτως ἀκούειν, *audire tum graviter, ac decoro, tum composite, ac modeste.* Observat eruditissimus Ludovicus Cresollius etiam in hisce ἐπισημασίαις * fuisse, quòd vestem concuterent. De hoc, & aliis, videsis eum Theatri Rhetorici lib. III. cap. XX. inprimis sect. II.

5. §. *Etiam post recitationem fautores osculabantur tum poëtam, tum sophistam.*

De poëtâ basiis excepto est hoc Martialis lib. I. epigr. LXXVII.

——At circum pulpita nostra,
Et steriles cathedras, basia sola crepant.

De sophista exemplum habes in Proæresio: de quo sic Eunapius: Καὶ τὰ στέρνα τοῦ σο-

* *Pag.* 40. *edit. Paris. an.* 1624. † *Pag.* 45. ‡ *Pag.* 40. *Cruserius parum commodè vertit*, importunas figuras. * *animi significationibus.*

3. §. *Ab acclamatione tum secundâ, tum adversâ, venio ad manuum plausum, qui Græcis κρότος.*

Quo pacto is fieret, indicat Philostratus junior in Icone Comi: Μιμεῖται τινα ἡ γραφὴ καὶ κρότον, οὗ μάλιστα δεῖται ὁ Κῶμος. καὶ ἡ δεξιὰ τοῖς δακτύλοις ὑπεσταλμένοις, ὑποκειμένην τὴν ἀκροστερὰν πλήττει εἰς τὸ κοῖλον, ἵν' ὦσιν αἱ χεῖρες ξύμφωνοι, πληττόμεναι τρόπῳ κυμβάλων. *Plausum etiam quemdam imitatur pictura, cujus maxime indiget Comus. Nam dextera contractis digitis subjectam sinistram ad cavum ferit; ut percussæ manus, cymbalorum more, fiant consonæ.*

4. §. *Præterea verò inter favoris indicia erat subsultatio, & circumactio totius corporis.*

Quod Chrysostomo in verba Iesaiæ homil. I. est τοῖς ποσὶν ἐφάλλεσθαι, καὶ ὅλῳ περικλᾶσθαι τῷ σώματι. Quo de sic Fabius l. II. cap. II. *Nunc proni, & succincti ad omnem clausulam, non exsurgunt modò; verùm etiam excurrunt, & cum indecora exsultatione conclamant.* Atque inprimis ea in pueris improbat ibidem, his verbis: *minimè verò permittenda pueris, ut fit apud plerosque, adsurgendi, adsultandique in laudando licentia.* Meminit & moris Hieronymus ep. LXXV. *Me dicente, ex latere subsultabas, & plaudebas manu, & applodebas pede.* Ut verò Fabium vidimus id dicere indecoram exsul-

ta-

tationem; ita & Plutarchus de auditione * appellat πτόησιν μετὰ χαρᾶς ἀπειροκάλε πρὸς ἔπαινον, eruptionem cum inepto gaudio ad laudandum. item † ἀσχημονεῖν, καὶ σολοικίζειν περὶ τὴν ἀκρόασιν, indecoros gestus edere, & solœcismum facere audiendo. Ibidē vocat φορτικὰ σχήματα ‡, importunos, & odiosos gestus. Eusebius quoque Historiæ Ecclesiasticæ lib. IX. cap. XXIV. ubi de Paulo Samolateno sermo, hæc duo opponit, ἀκόσμως ἀκροᾶσθαι, indecore auscultare, & σεμνοπρεπῶς, καὶ εὐτάκτως ἀκούειν, audire tum graviter, ac decoro, tum composite, ac modeste. Observat eruditissimus Ludovicus Cresollius etiam in hisce ἐπισημασίαις * fuisse, quòd vestem concuterent. De hoc, & aliis, videsis eum Theatri Rhetorici lib. III. cap. XX. inprimis sect. II.

5. §. *Etiam post recitationem fautores osculabantur tum poëtam, tum sophistam.*

De poëtâ basiis excepto est hoc Martialis lib. I. epigr. LXXVII.

—— At circum pulpita nostra,
Et steriles cathedras, basia sola crepant.

De sophista exemplum habes in Proæresio: de quo sic Eunapius: Καὶ τὰ στέρνα τοῦ σο-

F 6

* Pag. 40. edit. Paris. an. 1624. ‡ Pag. 45.
† Pag. 40. Cruserius parum commodè vertit, importunas figuras. * *animi significationibus.*

σοφιςῦ περιλιχμησάμθμοι, καθάπερ ἀγάλματος ἐνθέȣ, πάντες οἱ παρόντες, οἱ μὲν πόδας, οἱ δὲ καὶ χεῖρας, προσεκύνȣν· οἱ δὲ θεὸν ἔφασαν, οἱ δὲ Ερμȣ̃ Λογίȣ τύπον. *Atque omnes, qui aderant, circumlabendo sophista pectus, velut alicujus Dei, alii pedes, alii manus, osculabantur: ac aliqui vocabant Deum, nonnulli Mercurium, eloquentia præsidem.*

6. §. *Praterea etiam, honoris ergò, à recitatione deducebant domum.*

Quod Libanio in progymnasmatis est παραπέμπεσθαι ἀπὸ τοῦ βήματος λαμπρότερον· *à pulpito, ac cathedra splendide comitatu domum reduci.* Exemplum apud Agellium habemus lib. xv. cap. 1. ubi, cùm narrâsset, quomodo Antonius Julianus delectabiliter, & feliciter declamasset, subjungit: *Nos ergo, familiares ejus, circumfusi undique, eum prosequebamur domum.* Etiam apud Eunapium legimus, quomodo Proæresiùs, proconsulis jussu, habuerit orationem, planè admirandam. Subjungit deinde Ὁ δὲ ἀνθύπατος καὶ δορυφόρων μετὰ πάντων ἡ τῶν δυνάμεων ἐκ τȣ̃ θεάτρȣ παρέπεμψε. Sed legendum: μετὰ πάντων δορυφόρων, ἢ τῶν δυνάμεων. Latinè sonet: *Proconsul verò cum satellitibus, ac copiis suis, honorificè domum reduxit.*

7. §. *Mirum verò, ex hisce laudandi, &*

ſignificandi judicii ſui modis, acclamationem, & applauſum, è ſcholis, & auditoriis, tranſmigraſſe in templa Chriſtianorum, ſacráſque conciones.

Cognoſcere hoc eſt ex B. Auguſtino ſerm XL. de Tem. Ubi, cum egregiam de concupiſcentia ſententiam protuliſſet; eaque auditâ populus acclamâſſet; ſubjungere Auguſtinum videmus: *Vnde omnes acclamaſtis, niſi quia omnes agnoviſtis?* Superius etiam adduximus Chryſoſtomi verba quæ dixit, cùm populus voce improbâſſet Lacænarum virginum morem, à S. patre memoratum.

8. §. *Verùm hanc conſuetudinem S. Si Patres ferebant quidem, eò quòd ſignum foret, tum attentionis, tum etiam approbationis eorum, quæ dicerentur. At interea eam habebant ſuſpectam, quia ſaperet levitatem popularem; magiſque deceret theatra, quam ſacras conciones; ubi conveniret intentum ſilentium cum moribus gravibus, ac modeſtis. Vnde & mos iſte, à verbi divini præconibus ſæpiùs reprehenſus, tandem prorſus exolevit.*

Tuliſſe eos hunc morem, indicant illa B. Auguſtini ſerm. v. de verbis Domini: *Laudes iſtæ veſtræ gravant nos potiùs, & in periculum mittunt. Toleramus illas, & tremimus inter illas. Tamen, fratres mei, iſta laudes*

des vestræ folia sunt arborum, fructus quæritur. Quasi dicat, ut folia in arboribus delectant, sed fructus prosunt: ita placet quidem, quòd videamus verba nostra à vobis approbari: sed tum demum proderint illa vobis, si secundum ea composueritis vitam vestram. Reprehendit morem hunc B. Hieronymus præfat. lib. III. in epist. ad Gal. *Iam in Ecclesiis ista quæruntur, omissáque Apostolicorum simplicitate & puritate verborum, quasi ad Athenæum, & ad auditoria convenitur, ut plausus circumstantium suscitentur.* Culpat præterea B. Chrysostomus homiliâ II. de verbis Iesaiæ, Audiamus eum sermonibus in Act. Apost. Πολλάκις ἐνόησα θεῖναι νόμον τὸν κωλύοντα τοὺς κρότους. *Sæpenumero mecum cogitavi de lege, quâ plausus prohiberetur.* Sed quod B. Chrysostomus intermisit, forasse exsilio impeditus; id malum episcopi, gliscente indies populi levitate, acri reprehensione, vel aliter, sustulerunt: ut argumento est, quòd prorsus exolevit. Nimirum piis, ac gravibus, non alia mens erat, quàm S. Valeriano; qui, de animi demissione differens, ait, *Non studia laudis postulat, non favorem vocis exspectat; odit acclamantium choros.* Sed quid mirum de sanctis hisce Patribus, cùm in suis etiam auditoriis, ac theatris, multò ante improba-

barint gentiles? Uti è philoſophis L. Seneca epiſt. LII. & Epictetus apud Arrianum lib. III. cap. XXIII. Imò damnavere etiam rhetorum prudentiores: ut Porcius Latro apud M. Senecam Controverſ. XIX & Hippodromus Theſſalus apud Philoſtratum lib. II. de vitis Sophiſtarum.

CAP. IX.

DE DISCERNENDIS AUDITORUM JUDICIIS.

1. §. *Expoſuimus, quomodo auditores vel dent, vel videri velint dare ſigna ſenſus ſui de recitantis ſive oratione, ſive carmine. Conſequitur, ut referam, quo loco opiniones hujuſmodi, ſeu inſitæ, ſeu ſimulatæ, concedendæ ſint. Eſt verò quæſtio hæc tripartita. Primò videndum, quorum laudes pro nihilo ſint ducendæ. Dein, quorum ad judicia attendere oporteat ſtudiose. Denique, an ſemper in eorum ſententiam pedibus ſit eundum nobis. De primo ſic habe. Exiguo, imò nullo, haberi loco merentur præconia eorum, qui nobis obnoxii ſunt. Ejuſmodi ſunt laudes diſcipulorum; ac eorum, qui cœnam, vel ſportulam exſpectant; omnium denique ex pacto laudantium, ut qui pretio ad hoc fuerint conducti.*

Diſcipulorum eò juſtiùs meminimus, quia ſophiſtæ dicturi olim ſoleant eos comi-

mites assumere, ut applauderent magistro. Atque inde est, quòd, ut refert Eunapius *, proconsul Romanus, cùm Athenis agendum esset de caussa Iuliani Rhetoris, initio denunciavit, μηδένα κροτήσειν τῶν μαθητῶν τὸν λέγοντα *ne discipulorum quisquam plauderet dicenti.* Quomodo verò ab his veritatem exigas, qui obnoxii sunt doctori suo; nec alio eum fine sectantur, quàm ut *bellè euge*, vel simile, acclament? Atque idem dixere de cœnipetis, vel sportulam exspectantibus, vel ad laudandum pretio redemtis. Est de iis hoc Plinii l. II. epist. XIX. *Heri duo nomenclatores mei ternis denariis ad laudandum trahebantur. Tanti constat, ut sis disertissimus.* Item hoc Aristidis orat. περὶ τοῦ παραφθέγματος, sive de perperam dicto †: Θαυμάζω δ' ὅπως δὴ πεφυκὼς πρὸς τὸ παιδαγωγεῖν, οὐχ ὁρᾷς τούτους τοὺς ἀργυρίῳ τὸν ἔπαινον ὠνουμένους, οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐπιδείξεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς θεάτροις. *Miror, quod cùm ad alios sis docendos natus, non videas illos, qui pecuniâ laudem, non in declamationibus modò, sed etiam in theatris, redimunt.* Elegans ejus rei exemplum habemus Varum Ionicum; quod refert Philostratus in Polemonis vita. Ejusmodi laudationes, plausûsque emtos Chrysostomus qui-

* *In vita Iuliani Cappadocis.* † *Pag. 687. editionis P. Stephani.*

quidem vocat εὐφημίας ὠνητὰς: *Laudationes pretio paratas.* Themiſtius autem orat. IV. ἐκ παραγγελίας, *laudes ex pacto, ſive denunciatione:* quibus opponit ἐπαίνους ἀδόλους καὶ ἀληθινοὺς, καὶ αὐτοκελεύστους. *laudes ſinceros, veros, & ſponte attributos.* Turbam verò, ad laudandum conductam, Quinctilianus lib. IV. c. II. nominat *diſpoſitam multitudinem ad plauſum.* Xiphilinus ex Dione vocat ἴδιον σύστημα, *proprium cœtum*, ubi Neroni ait fuiſſe talem cœtum qui laudes, plauſuſque, auſpicaretur, ut cæteri ſequerentur exemplum. Lucianus ἐν Ῥητόρων διδασκάλῳ nnncupat χόρον οἰκεῖον, *chorum domeſticum*, ac quaſi auctor eſt Rhetori, ut hujuſmodi multitudinem ſibi comparet, quò diſertior habeatur, Tertullianus libro adverſùs Valentinianum appellat *familiam*; ubi ſermo eſt de Scholaſticis Phoſphoro φῶ acclamantibus. Omnis verò turba illa conducta verè hiſtrioniam facit. Unde Horatius negat ulli eſſe habendã fidem, quem munere fecerimus noſtrum.

——Clamabit enim, pulcrè, bene, rectè;
Palleſcet ſuper his; etiam ſtillabit amicis
Ex oculis rorem; ſaliet, tundet pede terram.

Quod deinde ſcitâ ſimilitudine illuſtrat:

Vt qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciũt prope plura volẽtibus ex animo ſic
Deriſor vero plus laudatore movetur.

2. §.

2.§. *Alterum erat, cujusmodi auditorum judicium in pretio haberi debeat. Tales sunt, in quibus hæc duo concurrunt: ut bene possint judicare, & facere id velint. Vt possint, requiritur prudentia. Vt velint, probitas, & benevolentia.*

Quæ ipso in consultore requirit Aristoteles lib. II. Rhetor. cap. I. Τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς εἶναι πιστοὺς τοὺς λέγοντας, τρία ἐστὶ τὰ αἴτια. τοσαῦτα γάρ ἐστι δι᾽ ἃ πιστεύομεν, ἔξω τῶν ἀποδείξεων. ἔστι δὲ ταῦτα, φρόνησις. καὶ ἀρετὴ, καὶ εὔνοια. Διαψεύδονται γὰρ περὶ ὧν λέγουσιν, ἢ συμβουλεύουσιν, ἢ διὰ πάντα ταῦτα, ἢ διὰ τούτων τι. Ἢ γὰρ δι᾽ ἀφροσύνην ὀρθῶς τοῦτο δοξάζουσιν. ἢ δοξάζοντες ὀρθῶς, διὰ μοχθηρίαν οὐ τὰ δοκοῦντα λέγουσιν. ἢ φρόνιμοι μὲν, καὶ ἐπιεικεῖς εἰσιν, ἀλλ᾽ οὐκ εὖνοι· διόπερ ἐνδέχεται μὴ τὰ βέλτιστα συμβουλεύειν γινώσκοντας. καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν. *Vt verò dicenti fides habeatur, tribus de caussis fit. Tot enim sunt res, propter quas credimus, præter argumentationem. Sunt autem istæ: prudentia, probitas, benevolentia. Falluntur enim homines, aut falluntque in iis, quæ dicunt, aut consulunt, propter omnia hæc, aut aliquid illorum. Aut enim ob imprudentiam non rectè sentiunt: vel si recte sentiant, ob imprudentiam non recte declarant: aut sunt quidem prudentes, & probi viri, sed non benevoli; eóque fit, ut, licet optima nôrint, non tamen ea suadeant. Et præter hæc tria, nullum est aliud.*

3.§.

3. §. *Tertium erat, quatenus stare conveniat eorum judicio, qui tum rei fuerint intelligentes; tum probi etiam, ac benevoli existimantur. De isto dixero, à talibus monitos, non debere esse pertinaces in suis tuendis. Alioqui desinent monere.*

Unde Horatius epist. ad Pisones:

Quinctilio quicquid recitares, Corrige, sodes,
Hoc, ajebat, & hoc, Ac mox:
Si defendere delictum, quàm vertere malles;
Nullum ultrà verbum, aut operam sumebat inanem,
Quin, sine rivali, teque, & tua, solus amares.

4. §. *Interim, agnosco, neque nostrum, neque alienum nos judicium debere nimis, vel admirari, vel contemnere: eòque in hoc nostri, & aliorum dissensu, nihil temere esse agendum: sed novo esse opus examine, quo excutiamus utriusque judicii caussas; ac tum demum statuamus, utrùm alienum sequi judicium præstet, an persistendum sit in nostro.*

Nec enim nos solùm falli possumus: sed etiam auditor, vel lector. Eoque nec *ἀβασανίστως* * alienum semper judicium præferemus: sed tum demum decretoriam feremus sententiam, ubi ad *κρίσιν* † alterius, omnibus pensiculatis, accesserit *ἐπίκρισις* † no-

* *Circa examen* † *judicium* † *judicium de iis quæ prius sunt judicata.*

nostra. Sanè Plinius, * narrat de Pomponio tragico, eum, si moneretur, ac sua præferret, provocâsse ad populum; ut, eo cognito, vel assentiret monitori; vel populari suffultus judicio, perseveraret in suo. Præcipuè autem fas provocare ab judice, alioqui docto, sed in poësi habente Midæ aures. Qualis Laurentius Valla. Quàm enim ineptus fuerit poëtarum censor; argumento esse possit, quòd, ut Jovianus Pontanus † tradidit, Maroni anteferret versus Pindari istius, Latino carmine Homeri scribentis epitomen; cujus initium:

Iram pande mihi Pelida, Diva, superbi,
Tristia qui miseris ingessit funera Grajis:

Quanto poësios intelligentior fuit Cæsar Scaliger! qui de Latinis, cùm veteribus, tum recentibus poëtis, judicium suum retulit in Hypercritico. Et tamen de plerisque severiùs multò exercuit censuram, quàm necesse foret. Itaque eam non cæteris modò; sed neque filio Iosepho, semper potuit comprobare. Quæ omnia hoc solùm à me fine dicuntur, ut melius videamus, licere interdum ad alium judicem provocare.

5. §. *Sed neque inutile est, etiam exquirere, quale sit judicium malevolorum. Nam invidi*

* *In epistol.* † *Lib de sermone.*

vidi non rarò oculatiores sunt in perspiciendis vitiis alienis; quàm summi etiam fautores; quos amor sæpius cæcos facit.

Adeundus de hoc Plutarchus, libro de utilitate ex inimicis capiendâ.

CAP. X.

DE JUDICIO POPULARI.

1. §. H*Actenus actum de judicibus privatim ad audiendum adscitis. Deinceps de publico dicam judicio. Cujus duo sunt genera. Est cùm populus ipse publico in loco convenit, audit, judicat. Est cum non tam populus judicium fert; quàm unus, pluresve; qui vel summam obtineant potestatem, vel ab ea judices recitantium sint constituti. Prius loquar de judicio populi, in theatrum, vel porticum, ad audiendum convocati.*

De populo in theatro conveniente; est illud seu Taciti, seu potiùs Fabii, dialogo de caussis corruptæ eloquentiæ: *Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus; qui, auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus, & fortè præsentem, spectantèmque Virgilium, veneratus est sic quasi Augustum.* At de populo, in porticu audiente, legàs apud Petronium Arbitrum, cujus verba mox adducam. Uti & aliorum de judicibus publicitus constitutis.

2. §. *De populi judicio sic censeo, plurimùm esse imperitum, incertum, subinde & periculosum.*

Imperitum quidem, propter amentiam vulgi, sæpe non plus sapientis, quam grundile illud pecus, cui anima pro sale data perhibetur. Audiamus Ciceronem pro Roscio: *Ex opinione,* (populus) *multa; ex veritate, pauca judicat.* Item pro Plancio: *Non delectu, aut sapientiâ ducitur ad judicandum; sed impetu, & quadam etiam temeritate.* Ac inibi: *Non est consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia.*

Nec imperitum modò est vulgus; sed etiam instabile. Atque hinc idem pro Muræna: *Vulgo nihil incertius.* Nempe, ut ait Sallustius in Jugurthina, *ingenio est mobili.* Unde & illud, quòd, ut ibidem legas, *sit seditiosum, atque discordiosum, cupidum novarum rerum, quieti & otio adversum.* Ac hinc quoque liquet, quod tertio loco attuli, esse periculosum. Præsertim ex eo, quòd ferè efferis sit moribus. Usque adeò, ut quandoque poëtam, seu merentem, seu immerentem, lapidibus incessat. Unde Petronius Arb. *Ex his, qui in porticibus spatiabantur, lapides in recitantem Eumolpum jecerunt. Ac ille, qui plausum ingenii sui noverat, operuit caput, extráque templum profugit.*

3. §. *Nec propter ea judicium populi prorsus ha-*

habere dispretui oportet. Nec enim semper errat. Atque est, cùm bonos sequitur duces.

Scitè Sallustius epistolâ ad Cæsarem de Rep. ordinanda: *Multitudo vulgi, more magis, quàm judicio, pòst alius alium, quasi prudentiorem, sequuntur.* Videlicet, ut Seneca ait lib. de vita beata *, *pecorum ritu sequuntur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum est, sed quà itur.* Interdum tamen multitudo per se videt. Quandoque etiam bonos nanciscitur duces.

4. §. *In hoc rerum incerto videre est, quosdam, maximè poëtas dramaticos, judicium populi magni adeò fecisse, ut illud eorum etiam judicio præferrent, quos privatim advocâssent. Alios contrà, contemto populi judicio, in suo maluisse judicio acquiescere; vel eorum, quos elegissent.*

Utriusque exemplum dabo; prioris Pomponium tragicum, alterius Plinium juniorem. De priori sic Plinius l.v. 11. ep. XVII. *Pomponius Secundus, hic scriptor tragœdiarum, siquid forte familiarior amicus tollendum, ipse retinendum, arbitraretur, dicere solebat,* AD POPULUM PROVOCO: *atque ita ex populi vel silentio, vel assensu, aut suam, aut amici sententiam, sequebatur.* De altero autem, seipso videlicet, idem Plinius, post verba proximè allata, hæc continuò subjungit: *Tantum ille* (Pomponius) *po-*

* *Cap.* 1.

pulo

pulo dabat. Rectè, an secus, nihil ad me Ego enim non populum advocare; sed certos, ejectósque, soleo. Similiter Horatius Sat. IV. lib. I.

Nec recito cuiquam, nisi amicis. ———

Nec aliter Augustus; de quo ita, in vita ejus, Tranquillus: *Nonnulla* (è scriptis suis) *in cœtu familiarium, velut in auditorio, recitavit.* Etiam M. Senecæ est præfatione epitomes lib. IV. Controvers. *Pollio Asinius nunquã admissâ multitudine, declamavit: nec illi ambitio in studiis defuit.*

CAP. XI.

DE JUDICIBUS RECITATIONI PRÆFECTIS.

I.§. *VEnio ad judicium eorum, qui certamini praerant poëtico. Ea certandi, & judicandi, consuetudo, Troianis fuisse temporibus antiquior perhibetur. Quod si est, faciliùs fidem inveniet, quòd de Homeri, & Hesiodi certamine prodiderunt.*

De antiquitate tantâ testis est nobis Plutarchus Symposiacon libro quinto, quæstione secundâ. Ubi tangit, quomodo in funebribus Patrocli ludis certatum sit, non hastam jaciendo, sed dicendo; atque ut victorem præmio Achilles ornârit. Item ut Acastus, in funere Peliæ patris, insti-

fuerit certamen Poëticum, in quo vicerit Sibylla. Atque ejus rei auctores laudat Acesandrum in opere de Africa, & Polemonem de Thesauris Delphicis. Ubi etiam legi ait, ut in thesauris Sicyoniis repositus fuerit libellus aureus, ab Aristomacha poëtria dedicatus, cùm Isthmia vicisset. Tangit etiam de Oelyci Thessali sepultura, & Amphidamantis Chalcidensis; quando certâsse dicuntur Homerus, & Hesiodus. Ac meminit etiam ejus certaminis in VII. Sapientum Convivio.

2. §. *Quia verò nullum est tam laudabile institutum, quod non corrumpi queat: hinc sæpe etiam factum videmus, ut, penes quos publica esset judicandi potestas, deteriores præferrent melioribus. Neque id semper ab imperitia erat; sed quandoque etiam ab ambitu certantium, & judicum favore. Nec propterea abrogari ea debuit judicandi consuetudo: sed tanto majori cautione in publicorum judicum delectu opus fuit.*

Ajunt in certamine Homeri, ac Hesiodi, prælatum fuisse Hesiodum. Quod fuerit ab imperitia Panœdis regis. Constat etiam de Pindaro victo à Corinnā. Atque ut Euripides, cum quinque & centum tragœdias fecisset, in omnibus, solùm quinque exceptis, victus sit, sæpe etiam à poëtis ignavissimis: ut ex Varrone prodidit Agel-

 lius

lius lib. XVII. cap. IV. Ubi quoque narrat de Menandro: ut cùm centum & novem, octóve, aut, ut idem Apollodorus malebat, centum & quinque tragœdias composuerit; octies solùm vicerit: inque iis, qui eum *ambitu, gratiâque, & factionibus* superarint, etiam fuerit Philemon, *nequaquam par scriptor*: unde cùm eum Menander fortè habuisset obvium, *Quæso*, inquiebat, *Philemo, bonâ veniâ, dic mihi: cùm me vincis, non erubescis?*

3. §. *Nec in Macedonia modo, vel reliquâ Græciâ, consuetudo ea fuit; sed derivata etiam est in Ægyptum sub Ptolemæis.*

Hoc cognoscere est ex Vitruvio in præfatione libri septimi: ubi cùm de Attalicis regibus egisset, & narrâsset, ut Ptolemæus æmulus eorum fuerit, subjungit ista: *Itaque Musis, & Apollini ludo dedicavit: & quemadmodum athletarum, sic communium scriptorum victoribus præmia & honores, constituit. His ita institutis, cùm ludi adessent, judices literati, qui ea probarent, erant legendi.* Hinc addit, ut, sex judicibus lectis, septimus sit additus Aristophanes; non ille Comicus, qui multò antiquior Alexandro, ac Ptolemæis; sed ejus nominis alius. Tum subdit: *Primo poëtarum ordine ad certationem inducto, cùm recitarentur scripta, populus cunctus significando monebat judices,* quid

quid probarent. Et quem maximè animadverterunt multitudini placuisse, ei primum præmium, insequenti secundum, tribuerunt. Operæ etiam est addere, quæ subjecit de judicio dispari sex judicum, & septimi his additi, Aristophanis. Hæc sic enarrat: *Aristophanes verò cum ab eo sententia rogaretur, eum primùm pronunciari jussit, qui minimè populo placuisset. Cùm autem rex, & universi, vehementer indignarentur; surrexit & rogando impetravit, ut paterentur se dicere. Itaque, silentio facto docuit, unum ex his eum esse poëtam; cæteros aliena recitavisse. Oportere autem judicantes, non furta, sed scripta probare. Admirante populo, & rege dubitante, fretus memoriâ, è certis armariis, infinita volumina eduxit, & ea cum recitatis conferendo, coegit ipsos furatos de se confiteri. Itaque rex jussit cum his agi furti; condemnatósque cum ignominia dimisit. Aristophanem verò amplissimis muneribus ornavit, & supra bibliothecam constituit.* Atque hinc etiam conspicere est, quantum imperito judici intersit peritus.

4. §. *Inprimis verò meminere antiqui judicum, qui publicè ferrent judicium de dramatis. Athenis quidem Comicorum quinque erant judices.*

Unde Suidas: Ἐν πέντε κϱιτῶν γόνασι. *In quinque Iudicum genibus*: puta κεῖται, sive

 situm

situm hoc est negotium. Addit autem, inde originem esse proverbi, quod τὸ παλαιὸν πέντε κρίται ἔκρινον τοὺς κωμικοὺς, ὥς φησιν Ἐπίχαρμος. *antiquitus quinque judices judicabant de Comicis; ut ait Epicharmus.* Postea subdit, de genibus eò dici, quia similiter apud Homerum legeretur, ——— Θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. *Deorum in genibus situm est.* Hoc verò inde profectum, quia in tabellis scriberent vota sua; eâque genibus statuarum, Deos repræsentantium, affigerent, unde Juvenal. Sat. x. 55.

Propter quæ fas est genua incerare deorum.

Quæ verò ex Suida attuli, etiam apud Zenobium centuria III. proverbio LXIV. legas. Hesychii quoque est juxta certissimam Ioannis Wouwerii * emendationem, ab Andrea etiam Schotto † comprobatam; Πέντε κρίται (ubi vulgò, πεντεκοῖται) τοῖς κωμικοῖς ἔκρινον, οὐ μόνον Ἀθήνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐν Σικελίᾳ. *Quinque judicabant Comicos, non Athenis modò; sed in Sicilia quoque.* Unde videmus, non Athenis tantummodo, sed in Sicilia quoque, obtinuisse hunc morem.

5. §. *Tandem etiam à Romanis hic mos est receptus.*

Argumento fuerit Sp. Metius Tarpa. De

* *Πολυμαθίας cap. 16.* † *Notis ad Zenobium.*

Dequo Horatius lib. 1. Sat. x.

Quæ nec in æde sonent certantia judice
Tarpa.

Ubi sic scholiastes *Metius Tarpa fuit judex Criticus, auditor assiduus poëmatum, & poëtarum, in æde Apollinis, seu Musarum; quò convenire solebant poëtæ, suaque scripta recitare: quæ nisi à Tarpa, aut alio Critico, qui numero erant quinque, probarentur, in scenam non deferebantur.*

Ubi videmus *in æde* exponi *Apollinis.* Quomodo & vetus scholiastes interpretatur hoc ejusdem poëtæ *:

Spectemus vacuam Romanis vatibus ædem.

At valde ratio fugit alium Horatii interpretem, cum *in æde* explicat *in Athenæo.* Iustus Lipsius, epistolâ eruditâ ad Othonem Hartium Senatorem, quæ est duode quinquagesima libri III. epistolarum ad Belgas, negat se illud de æde Apollinis Palatini velle refellere: sed de Athenæo magis sibi liquere ex Capitolino, & Lampridio. Hærere tamen, & quærere, an Athenæum illud Romæ adeò sit antiquam, ut ejus meminisse potuerit Horatius. Non hoc scripsisset summus vir, si occurrissent illi Sexti Aurelii Victoris verba, allata nobis c. VII. §. 10. Clarè enim iis dicitur, A-

 the-

* *Lib. 2. epist. 2.*

thenæum Romæ demum esse exstructum ab Cæsare Hadriano. Ejusdem Tarpæ mentio quoque fit apud Horatium in Arte:

——— Siquid tamen olim
Scripserit, in Metî descendat judicis aures,

Ubi videmus, itidem *judicem* vocari. Cùm verò continuò subdit,

Et patris, & nostras:

Ostendit hujus Critici judicio excludere se nolle vel suum poëtæ, vel illud parentis Pisonis; cujus voce Pisonem juvenem ad rectum fingi, ait alibi. Achilles Statius Lusitanus, in Notis ad superiorem Horatii locum, ait non meminisse se, alibi de Metio hoc quicquam legere. Sed mentio ejus quoque est Sat. x. libri I. cùm ait, *Quæ nec in æde sonent certantia judice Tarpâ.* Nominat quoque Cicero epist. I. ad Marium lib. VII. *Nobis autem erant experpetienda, quæ scilicet P.* * *Metius probavisset.* Nam idem est Metius, qui Tarpa; ut ex veteri scholiaste discimus. Postea etiam mos ille duravit: unde in veteri inscriptione, quam alibi † integram adducimus: HIC CUM ESSET ANNORUM XIII ROMÆ CERTAMINE JOVIS CAPITOLINI LUSTRO SEXTO CLARITATE INGENII CORONATUS EST INTER POËTAS LATINOS OMNIBUS SENTENTIIS JUDICUM.

* *Al. Sp Macius.* † *Lib. 2. c. 20. 24.*

Ut

Ut Neapoli, ubi non gymnicum modò, sed & musicum fuisse certamen, indicat Strabo lib. v. De Comico certamine alibi * etiam attulimus hæc verba Tranquilli in Claudio cap. xi. *Comœdiam Græcam Neapolitano certamine docuit, ac de sententia judicum coronavit.* Solere coronari poëtas victores, indicat etiam vetus inscriptio; quam afferebamus Institutionum Poëticarum lib. i i. cap. x. §. 14.

7. §. *Nec Comicorum solùm, sed & Tragicorum, publici fuere judices.*

Ut cùm primam Sophocles fabulam Athenis daret, archonte Aphepsione, Olympiadis lxxiv. anno iv. De quo Plutarchus in Cimone: Ἔθεντο δ' εἰς μνήμην αὐτοῦ, καὶ τὴν τῶν τραγῳδῶν κρίσιν ὀνομαστὴν γενομένην. πρώτην γὰρ διδασκαλίαν τοῦ Σοφοκλέους, ἔτι νέου καθέντος, Ἀφεψίων ὁ ἄρχων, φιλονεικίας οὔσης καὶ παρατάξεως τῶν θεατῶν, κριτὰς μὲν οὐκ ἐκλήρωσε τοῦ ἀγῶνος ὡς δὲ Κίμων μετὰ τῶν συστρατήγων προελθὼν εἰς τὸ θέατρον ἐποιήσατο τῷ θεῷ τὰς νενομισμένας σπονδάς, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἀπελθεῖν, ἀλλ' ὁρκώσας, ἠνάγκησε καθίσαι, καὶ κρῖναι δέκα ὄντας, ἀπὸ φυλῆς μιᾶς ἕκαστον· ὁ μὲν οὖν ἀγὼν, καὶ τὸ τῶν κριτῶν ἀξίωμα, τὴν φιλοτιμίαν ὑπερέβαλε. Νικήσαντος δὲ τοῦ Σοφοκλέους, λέγεται τὸν Αἰσχύλον περιπαθῆ γενόμενον, καὶ βα-

* *Lib. 2. cap. 10 § 23.*

ρέως ἐνεγκόντα, χρόνον οὐ πολὺν Ἀθήνησι διαγαγεῖν, εἶτ' οἴχεσθαι δι' ὀργὴν εἰς Σικελίαν· ὅπου καὶ τελευτήσας περὶ Γέλαν τέθαπται. *In hujus quoque memoriam tragœdorum celebratum judicium constituêre. Nam cùm primam fabulam Sophocles, etiamnum juvenis, dedisset; contentio autem esset, & concertatio spectatorum; Aphepsion archon non erat sortitus judices certaminis. Vbi verò Cimon, cum collegis ducibus theatrum ingressus, sollemnia libamina Deo fecit: non demisit eos, sed illos decem ex singulis tribubus coëgit juratos considere, & disceptare. Excessit autem, ob dignitatem judicum, certamen ambitionem. Victore Sophocle, Æschylum fama tenet discruciatum; atque id iniquo animo ferentem, non diu Athenis hæsisse; inde profectum fuisse ex indignatione in Siciliam. ubi defunctus quoque, & circa Gelam humanus est.* Idem, lib. II. de Fortuna Alexandri, narrat de certamine duorum tragœdorum in Cypro, Thessali, & Athenodori, præsente Alexandro Magno: qui cùm à judicibus, nobilissimis insulæ viris, Athenodorus esset victor pronunciatus; ajebat, parte se regni redemtum velle, ne victum conspiceret Thessalum: nec tamen verba cum judicibus propterea commutavit, eo quod putaret juri cedendum. Meminit & tragicis certaminis lib. v. Symposiacon

quæst.

quæst. 11. Item apud Agellium lib. x. cap. XVIII. legere est, ut cùm Artemisia dicaret Mausoli monumentum; ad laudes ejus decertandas venerint Theopompus, Theodectes, Naucrites; ac vicisse Theopompum, Isocratis discipulum: Theodectis autem suo etiam tempore tragœdiam exstare, quæ *Mausolus* inscriberetur.

8. §. *Hæc de judicibus publicè constitutis. Quomodo judicium quidem scitur alienum; sed sæpe non sine honoris dispendio, & ortâ inde animi ægritudine.*

Quod cognoscere licet, cùm aliis exemplis, tum illo Æschyli à Sophocle victi: de quo ex Plutarcho antea diximus.

9. §. *Nunc quia publici judices non sunt, privata saltem metuere judicia cogimur. In Republica enim literariâ cuilibet liberum est suffragium; etsi disparis sit auctoritatis.*

Videlicet, quod de sanctitate morum Plinium dicere antea * audivimus, id in doctrina etiam locum habet, eam *non distare ordinibus.*

10. §. *Qui verò natura ad Poëticen factus non est, rectiùs abstinent à versibus, non recitandis modò, sed etiam faciendis. Neque enim similis est poëtarum ratio, atque*

 alio-

* *Cap. 4. §. 7.*

aliorum. Nam Medicis, jurisconsultis, architectis, & similibus, carere non possumus: eóque etiam laudantur, qui mediocriter in arte suâ sunt versati. At nemo cogitur, ut carmen scribat: cùm liceat cuique sensa sua effari prosâ. Propterea nec laudem meretur poëta, nisi qui excellit.

Horatius in Arte:

——— Hoc tibi dictum
Tolle memor: Certis medium & tolerabile rebus
Rectè concedi: consultus juris, & actor
Caussarum mediocris, abest virtute diserti.
Messallæ; nec scit, quantum Casselius Aulus:
Sed tamen in pretio est. Mediocribus esse poëtis,
Non homines, non Dî, non concessere columnæ.

Nempe similiter hîc comparatum, ac in convivio; ubi musica adhibenda non est, si careat concentu: nec unguentum potui addendum, nisi liquidius: neque cum papavere apponendum mel amarius, quale Sardum, aut Corsicum. Aut enim hujusmodi condimenta optima esse oportet, aut supervacua censentur. Quod istis versibus ibidem Horatius expressit.

Vt

Vt gratas inter mensas symphonia discors,
Et crassum unguentum, & Sardo cum melle papaver
Offendunt; poterat duci quia cœna sine istis:
Sic animis natum, inventúmque poëma juvandis,
Si paullùm summo discessit, vergit ad imum.

Sed, ut bene ait Aristoteles * φίλαυτοι πάντες, καὶ τὰ αὐτῶν ἀνάγκη ἡδέα εἶναι πᾶσιν: *omnes sui amantes sunt; sibique persuadent, necesse esse, ut sua aliis omnibus placeant.* Hinc densa eorum seges, qui poëma invitâ scribant Minervâ; ut ibidem legere est. Ac similiter idem Venusinus, in secundo epistolarum, ad Augustum inquit:

Navem agere ignarus navis timet: abrotonum ægro
Non audet, nisi qui didicit, dare. quod medicorum est,
Promittunt medici. tractant fabrilia fabri.
Scribimus indocti, doctique poëmata passim.

Eò autem magis mali poëtæ ab illa poëtandi prurigine abstinere debent; quia ut festivè ait poëta Venusinus †, viri prudentes fugiunt tales, velut scabiosos, aut fanaticos: etiam vulgi fiunt fabula, puerisque ipsis ridiculi sunt; quin si in aquas inciderent, fortasse nemo esset, qui curaret

* Lib. 1. Rhetor. cap. 11. † In Arte Poëtica.

servare: crederentur enim se sponte in eas præcipitâsse, ut eo sibi nomen pararent. Quomodo Empedoclem ajunt insiluisse in Ætnam, ut corpore nusquam invento raptus à Diis crederetur. Quæ omnia, ut dixi, idem Horatius venustissimè expressit. Atque in hoc nobilis ille poëta, idemque poëtices doctor egregiùs, præcipiendi finem facit. Cujus exemplo in eodem monitu, exitum expedio eorum, quæ post commentarios de natura, ac præceptis artis poëricæ, addidi nunc de Imitatione; universè quidem, ut eâdem consultum irem futurò Oratori; sed sic, ut laborem hunc imprimis Poëticæ gratiâ susceperim.

JUSTI

JUSTI LIPSII

DE

RATIONE LEGENDI HISTORIAM,

AD

NICOLAUM HACQUEVILLIUM

EPISTOLA.

AD Hiſtoriam cùm dare te cœpiſti, fateris hærere in primâ viâ, & confuſione rerum, aut temporum, ignorantiâ eorum quæ & quando legenda aut eligenda ſint, pedem figere, imò tædio aut deſperatione pœnè referre. Non ſiat mi Hacquevilli. opem imploras, pro copiâ meâ dabo: & ſi non plenè ductor (occcupatio & valetudo nunc abnuunt:) tamen director ero, & digitum intendum quò & quâ contendas. Hiſtoria nobis propoſita: quæ, & cujuſmodi? nam variat: & ſumma ejus diviſio eſt, *Mythiſtoria*, & *Hiſtoria*: Illa; quæ fabulas vero mixtas; iſta quæ purum & merum verum habet.

In

In illâ poëtæ sunt, & id genus qui oblectamenta auribus animisque quærunt, & floridâ istâ veste ornant & augent corpus hoc veritatis. Veteres poëtæ, & rex eorum Homerus, pulchrè & sæpè utiliter fecerunt: cùm arcanos sensus, aut altiora dogmata, hoc quasi velo obnubunt & tegunt. Sed hanc partem mittamus, non nunc adeundam: altera est vera *Historia*: quam licet bifariam partiare. Est *Naturalis*, est *Narrativa*: sit venia sic loquenti, planè, si non purè. Illa est, quæ naturæ faciem & facta revelat, id est, rerum, stirpium, animalium ingenia, proprietates, vires tradit. Aristoteles, Theophrastus, Ælianus, Plinius fecêre: & plures, quos ævum nobis subduxit. *Narrativam* dico, quæ res gestas actionesque prodit, sacras sive profanas. Ideoque à duplici hac materie iterùm duplex, *Divina* & *Humana*. Illa, quæ religionem, aut, quod adhæret, tangit: hæc, quæ res plurimùm actionesque humanas. Iterumque ea duplex, *Privata* & *Publica*. Nam aut singulorum res, vitam, virtutes, vitia recenset: & Privata est. aut quæ publicè, plurium usui aut noxæ, sunt gesta: & Publicam appello. Omnes utiles. propriè tamen & distinctè, Naturalis scientiam, Divina religionem, Humana prudentiam, omnes delectationem habent.

Ad

Ad quas autem te voco? velim ad omnes ire, ſed in tempore. *Naturalem* nunc ſeponamus: *Narrativam* ingero, quam vulgò & peculiariter Hiſtoriam etiam appellamus. Ad hanc priuſquam venias, duo præmittenda ſunt, *Geographia*, & *Chronologia*. Illa, ut locorum, regionum, urbium notitiam aliquam concilies; hæc, ut temporum, quibus quæque res geſtæ. Sed communem dumtaxat, & non illam exactam notitiam exigo: ſatis ſit mundi partes, ſituſque diſtinguere; provincias, & in iis flumina, montes, oppida clariora noviſſe. In temporibus etiam, ſeriem eorum & ordinem tenere, & velut terminis quibuſdam finire imperia, bella, eventus. Velim equidem, & tacitus ſæpè opto, imò ipſe meditor, eſſe qui breviter & compendio, & quod caput eſt, judicio ad orbe condito velut Faſtos concinnet: nec aliud quàm annos, & præcipua rerum, notet ac libet. Qui hactenus fecêre, aut confundunt nimis, aut diffundunt: & nec notabilia aut laudabilia tamen maximè excerpunt. Sed hoc dum fiat, potes Euſebio uti, & novellis quibuſdam, qui heri & nuper prodierunt. Atque iſta cùm paravimus, age ad ipſam jam Hiſtoriam: & quam præmittimus? pietas vult *Divinam*. Facilis ea eſt, nec diu tenebit. *Iudaica* vetus eſt, è libris

ſa-

ſacris, Ioſepho, & ejus interprete Hegeſippo petenda: noſtra hæc nova, id eſt *Chriſtiana*, olim ex Euſebio, Sozomeno, pluribus, nunc ex uno Cæſare Baronio adfatim haurietur: & quid in diligentiâ viri tantâ deeſt? Imò ut ſuperſit, vereor: iis utique, qui ex profeſſo Theologos non agunt, & ſufficit universè initia, progreſſum, diſſidia, capita & antiſtites religionis noſtræ ſcire. Non abnuo, compendium bonum exactiſſimi illius laboris ſit, non ſit fortaſsè bono auctoris. Eſt & *Miſcella* religionis hiſtoria, ut Mahumetanæ, quæ magnam orbis partem, à multis jam ſæculis, obtinet; ut Sinenſium, Indorum, & qui alii vanam & ſimulacris ſervam eam habent. Hæc quoque carptim quis neget viro Politico & experienti libanda eſſe? ſed ut dixi, carptim. *Humana* ſupereſt: illa præcipua quò te voco. Præter prudentiam, & rerum peritiam,

Hæc tibi virtutum ſtimulos, hæc ſemina laudum,
Hæc exempla dabit:

Alibi uberiùs laudata & laudanda, nunc præeunda. Duplicem eam feci, *Privatam* & *Publicam*. Ab utrâ ordiemur? A *Publica* ego cenſeo: & hæc, ordinis doctrinæque cauſsâ, quadruplex iterùm eſto. Valdè, inquies, dividis. Fateor, nec animi vel argu-

gutiarum causâ : ſed quia uſu didici, nihil ad methodum, id eſt viam rationemq; docendi vel diſcendi, aptius & efficacius eſſe: Itaq; Socratem ſequor, Diviſioni amicum: & cum illo, *divinum virum habeo, qui commodè & opportunè utetur.* Sed ad rem, quadruplex hæc Hiſtoria: *Orientalis*, *Græca*, *Romana*, *Barbara*. Prima, quæ primi aut priſci orbis res habet; cùm noſtra hæc omnia inculta, aut infrequentia, & certè obſcura & ignota. Itaque in Iudæis, Ægyptiis, Æthiopibus, Syris, Perſis, reliquâ Aſiâ, res ferè & nobiliores eventus tunc ſiſtunt: aut ſiquid amixtum, leve eſt nec ſcriptione aut lectione divellendum. Hanc primò noſci ſuadeam: & peti à *Iuſtino* breviter: uberius deinde ab *Herodoto*, *Diodoro Siculo*, & ſiqui Græcorum eam ſuis miſcent. Quædam enim *Polybius*, *Plutarchus*, *Zonaras*, alii ſuggerent, huc apponenda. Sed Diodorum ego laudo & approbo, utinam plenum, &, ut ſcripſit, abſolutum. Altera eſt *Græca* in quâ Spartanorum, Athenienſium, Thebanorum, & præcipuè Macedonum res ſunt: quos huc traho, & includo. Præter jam dictos, dabunt *Thucydides*, *Plutarchus*, *Arrianus*, & *Q. Curtius* è Latinis. Per partes colligenda eſt. nam qui totam & ordine ſcripſerit, totus ad nos non venit.

Ter-

Tertia *Romana* est: in quâ ubertim rerum & eventuum, eorumque insignium: & quæ plures scriptores illustrarunt. O magnum, ô pulchrum imperium! Et addo, diuturnum. ideoque non mirum si viris factisque brevia illa & fugacia Græcorum superavit. *Græci præceptis valent* (ait quispiam) *Romani exemplis*. Et hercules ita est. non fuit gens, puto non erit, quæ plura vel in militiâ vel in pace. laudis & virtutis suppeditabit. Itaque ad hanc, mi adolescens, ad hanc segetem veni, manipulos frugum collige, & in usum tuum reconde. Sed ut ordine fiat, ea ipsa dividatur trifariam: in *Veterem, Mediam, Novam*. Prima mihi est, à Regibus & urbe conditâ, ad Augustum: *Mediâ*, cùm immutato statu ad Principes ventum: *Nova*, cùm iterùm mutato, sedes ipsa Principatus Byzantium est translata. In *Veteri* scriptores Græci Latinique sunt, sed præcipui isti: *Dionysius Halicarnassæus, T. Livius, Polybius, Plutarchus, Appianus*: quibus compendia adjungere liceat, *Velleii, Flori, Eutropii, Orosiii*. Velleianum laudabile fuit; sed potior pars periit. judicio & ordine tamen scriptum, & quod exemplar pleniori Chronologiæ sit ad imitandum. Faciant huic parti *Fasti Romani à Carolo Sigonio* editi, & producti ad Augustum. At in *Mediâ*, noster *Tacitus*, *Sue-*

Suetonius, *Ammianus*, *Spartianus*, & adjuncti Cæsarei Scriptores: è Græcis autem, *Dion Cassius*, *Ioh. Zonaras*, *Herodianus*, legendi tum & Compendium *P. Victoris*, itemque *Eutropii*. Adde ad seriem temporum, imò & rerum lucem, *Onufrii Panuinii Fastos*, ab augusto ad Justinianum diligenter & industriè consignatos. *Nova* superest, & in eâ ferè Græci isti, *Zonaras*, *Zosimus*, *Procopius*, *Agathias*, *Nicetas Choniates*, *Nicephorus Gregoras*, *Michaël Glycas*, *Georgius Cedrenus*: etsi hic ultimus quidem, anilium sæpè fabellarum scriptor, & veri incuriosus vel ignarus. Judicio legatur tamen, dabit quod juvet. De *Romanâ* habes: quarta erat *Barbarica*: quid nisi lacinia & spolium ab illâ veste? Nam hanc appello & intelligo, cùm scisso fractoque imperio, major pars ad Gallos, Germanos, Turcas ivit, & alternatim hucusque mansit. Nec enim Gothos, Hunnos, Vandalos, Schythas, aut illam fæcem huc iucludo: quæ maneat in *Mediâ* & *Novâ* Romanâ, & iis inserta nempe legetur. Faciunt huc propriè tamen *Iornandes*, *Procopius*, *Agathias*, & siqui tales. Sed meam hanc Barbaricam varii scripsere, atque ipsi ferè barbari, & addam barbarè. exstantque *Germanici*, *Gallici*, *Britannici* scriptores, in unum corpus nuper decorè & utiliter

con-

conducti ac vulgari. Sunt & *Annales à Pythæo* editi : & cottidie hujusce argumenti prodeunt , judicio eligendi. Scripsit & *Carolus Sigonius* de Regno Italiæ , quod huc facit,& *Ioh.Leunclavius* Turcica, uterque mihi bonus & laudatus. Quid omitto? *Laonicus Chalcondylas* se suggerit , in Turcicis Græcisque legendus , item *Gulielmus Tyrius* , & alii in transmarinis sacrisque bellis. Hem , inquies , quanta materia , & quæ silua ? quis ingredietur sine errore, & egredietur ? qui ordine insistet , qui industriam & curam adferet, jam dicenda. Ordine, inquam,inprimis opus. & ne confusa & vaga lectio sit. aut desultoria & interrupta. Hoc plerisque evenit. & velut ex equo in equum se trajiciunt , ab hoc scriptore in alium , ab isto argumento in illud ; quo fructu ? momentaneæ voluptatis , & ut tempus suum, imò & se, fallant. Apage tales istos, & ad *Amadeum* suum,aut si altiùs assurgere velint , *Heliodorum* eant. Tu ordine leges , quem ex ipsis à me dictis etsi potes instituere: tamen in exemplo dabo , Ecce Romanam *Veterem* legere decrevi , ordiar ab universali aliquâ notitiâ , & Compendium *Flori* , aut *Europii* præmittam. Tum à capite , & ab ipso *Livio* : cui *Dionysium* adjungam, & *Polybium,Plutarchum* , aut *Appianum* : sed quemque in con-

consimili argumento. Cum peregero, ad *Mediam Novamque* veniam, & constantiâ eâdem peragrabo. Et de *Ordine* facile est. atque animi tantum decreto opus: *Cura* plus habet operæ, & in eâ omnis est legentium fructus. Duo in hâc specto, sive exigo: *Attentionem* & *Electionem*. Cùm legis, non suspensum aut attonitum te habeat tantùm novitas aut magñitudo eventuũ: insiste, inquire, cui rei hoc facere possit, & ecquem usum sui præbere. Mora hîc aliqua inter legendum, & tarditas, fateor: sed nimirum, dicto veteri, *Nulla res potest esse eadem, festinata simul & examinata: nec esse quidquam omnium, quod habeat laudem diligentiæ, simul & gratiam celeritatis.* Tarda igitur & quære. cum repperisti, tum sit *Electio*: id est ut stilum capias & excerpas, & velut annonam in horrea quædam reponas. Ea distincta etiam sint, & jam antè libri parati, meo judicio, quattuor; in quos quidquid eligis, conferas, & tutò deponas. Nam memoriæ suæ qui credit tantùm: quid agit? non dicam nihil, sed in breve, proficit: nec ulla ea tam vasta, capax, tenax est, quæ varia ista cum fide asseruet & reddat. Trade libris. in quo labor aliquis, & iterùm in legendo remora: sed, mihi crede, utilis, si quidquam in omni ratione studiorum. Libri isti

qua-

quatuor totidem *titulos* habeant rerum, quas præcipuè in Hiſtoriis notes: *Memorabilium*, *Ritualium*, *Civilium*, *Moralium*. Quid *Memorabilia?* res deſigno magnas, & cum admiratione aut motu legendas, ſive audiendas. ut eſt notabilis *Potentia* alicujus regis aut populi, *Opera*, vel *Opes*, *Prodigia*, & novi aut inſoliti *Eventus*. uno verbo quidquid non obvium, & magnitudine vel raritate ſe commendat. *Ritualia* autem, quæ pertinent ad inſtituta ritusque veteres, ſive quos in publico, ſive in privato uſurpabant. Alios enim iſtos Orientales, Græci, Romanique habuerunt: & ab eâ notitiâ, ſeria omnis intelligentia dependet veterum ſcriptorum, At *Civilia* appello, quæ ad vitam & regimen commune faciunt, & hanc hominum jure & legibus devinctam ſocietatem. *Moralia* denique, ea quæ privatim ad nos & vitam formandam, virtutibus amicam, vitiis alienam. Ecce, quatuor hi ſunt *Tituli*: quid ſupereſt? referre in eos, quidquid ad ſingulos illos facit, ſive *Sententiarum*, ſive *Exemplorum*: idque cum hac *Attentionis* curâ, & *Iudicii* item norma. Dic clariùs, inquies. Nempe quiſque liber alios & minores ſuos titulos habeat: quia Natura & Memoria ordine & partitione iſtâ gaudent. Ut, ille *Memorabilium*, in ea quæ attigi: nec nimis

ſanè

ſanè argumentum hoc patet. Latiſſimè *Ritualium*: ac dividamus in *Sacra* & *Profana*. Sacra omnia publica: continentque *Deos*, & eorum *Nomina*, item *Cognomina*: tum *Inſignia*, *Munia*, *Cultum*, & *Templa*. Amplius, *Sacerdotes*, alioſque miniſtros: tum *Sacrificia* ipſa, *Hoſtias*, *Ceremonias* & ritus: denique *Verba ſolemnia* & formulas precationnm, & quidquid illos aut iſta ſpectat. Nimis partiri, tenue eſt, & hîc inutile: ſpernes. Iam *Profana* ſequuntur: atque ea duplicia, *Publica*, & *Privata*. Illa, quæ communiter omnes aut plures tangunt, & publicis legibus aut inſtitutis continentur; ut *Magiſtratus*, & ſingulorum *Munia*, aut *Ornamenta*: ut *Senatus*, *Militia*, *Provinciæ*: *Præfecturæ*, *Officia*, & quidquid iſtis adhæret. tum *Leges*, *Iudicia*, & eorum ratio, *Supplicia*, *Tormenta*, *Pœnæ*: lætiora denique. *Ludi* & *Spectacula*, *Thriumphi* & *Feſti* dies. Ad *Privata* venio, & iis ſubjungo, *Nuptias*, *Funera*, *Balnea*, *Convivia*, *Veſtes*, *Nummos*, & quæ longum ſit complecti. Minuta enim etiam intercurrunt: ſed in ſermone oſtendenda potiùs, quàm ſcripto adumbranda. Imò adeò minuta, ut nec Titulos ſuos grandiores quædam habeant: ſed verbis ſignentur, & ordine iſto litterarum. Ac ſi me audis, in plerìſque eo uteris: quia non ad famam

aut

aut pompam ista disponuntur, sed tui usum. Sequuntur & excipiunt *Civilia*: utilissima pars iis, quos genus aut destinatio ad rempublicam vocant. Is liber tres partes habeat, antiquâ & verissimâ divisione; status *Regum, Optimatum, Populi*. In quaque parte notes, & eò referas, quæ *Firmanda* sint, aut *Vertenda*: & hæc ipsa subtiliùs divinas, ut à me in *Politicis* factum. Utar hoc exemplo cum fiduciâ, & conveniant vel qui nova adferunt, aut vetera referunt, non dabunt in ordine & methodo, quod fortasse anteponas. Sed unum etiam addi potest & debet. vel ut *Sententiæ* plures uni rei cogerantur, vel ut *Exempla*. Hanc postremam partem non neglexi equidem, & habeo se positam imò paratam in scriniis, & avidam exire. Sed tu aut alius, non ideò remitte: & quisque sibi, vel firmius, vel jucundius certè, tale aliquid struit. Postrema sunt *Moralia* quorum duæ partes, *Virtutum* & *Vitiorum*. Velim & hæc disponi ordine litterarum: sed ita, ut *Virtute* præëunte cuique bina sua *Vitia* sint subjuncta. Traho eòdem etiam non vitia propriè, sed *Affectus*: & *Cupidinum* stirpes, *Spem, Metum, Gaudium, Dolorem* adnecto: tum etiam de *Beatâ vitâ*, & quidquid in Ethicis sedem suam habet. Sed satis hæc communia in scripto præivi: in sermone alia

alia. illud in fine te sedulò moneo, ut ne molè hac, quæ videtur, absterreare. Quid enim? tam varia, tam multà? inquies. Nihil est: imò incredibile, quàm citò hæc suscipiantur, & fiant, si tenor & constantia sit, & quisque dies opus suum probet. Triennii res, non diu te differo: mihi si olim talis monitor, vel citiùs absolvissem. Cogitate in ipso flore ævi, & corpus labori, animum intentioni ferendæ esse: quid cessamus,

Dum res, & ætas, & sororum
Fila trium patiuntur atra?

Non fac, mi adolescens: cui ego factum consultumque tuâ caussâ volo, tum & Clmi V. Legati regii: qui etsi connubio tantùm tibi parens, tamen vel naturalem affectu & curâ præstat. Tu agnosce, illum cole, me & bona ama. Lovanii, III. Non. Decemb. ∞. IↃC.

JUSTI LIPSII
DE
Recitatione in conventu publico & privato,
AD
OTHONEM HARTIUM
EPISTOLA.

SUave nuper fuit, mi Harti, ſermonibus veſtris, ſed & epulis paſci; cur negem? & hilaris illa ac libera per Liberi pocilla diffuſio, eſt vegetandæ noſtræ menti. Scis quàm aſſiduè in triſtibus aut ſeriis curis ſimus, ſcis quàm ſæpè in languore & caliginosâ illâ bile: age, vel ex Senecæ præcepto, non ſolùm conſilio, potiuncula interponatur, *non tamen ut mergat nos, ſed ut curas deprimat*: quia & Cato ipſe

Explicuit vino contractæ ſeria frontis.

Sed in ſermonibus, ſedulò tunc agitatum de *Recitatione* veterum: quam ego laudatum ibam, & pro meo voto revocatum. Certè ſiquis mos hodie utilis, in hac copiâ ſcribentium, aut ſcripturientium; ille ſit, vel ſiſtendis quibuſdam ingeniis, vel dirigendis. O quàm optabile, erudito-

rum

rum & benevolentium, id est, vestri similium judiciis sensibusque, scripta & publicanda recensere! quod Recitatio illa dabat, licebatque per eam

Egregio inspersos abstergere corpore nævos.

Ut videas, cujusmodi olim fuerit, distinctè dicam: & notâ eâ, non dubito quin in partes & vota mea cum Oudarto nostro ibis. Vetus ea Romæ, saltem inter Poëtas: quod unum aut præcipuum tunc genus scriptorum: & reperio apud Valerium, *Collegium Poëtarum* jam liberâ Republicâ fuisse, quid nisi ut recitarent inter se, judicarentur & judicarent? & mansit etiam posteà *Schola Poëtarum*: quam Martialis nominat bis ter, & agnoscit. Ovidius hoc amplius, etiam diem fuisse quo convivia annua agitarent, ipsis Liberalibus: & dolet ac queritur exsuli sibi hoc solatii ereptum. Scio nos in Batavis olim usurpasse; & cum delectatione dico & fructu, usurpasse. Ab hoc exemplo, nisi fallor, propagata ad alios scriptores Recitatio; sive etiam à Græcis, quos caussas & testimonia habeo, quibus inducor habuisse. Sed unde unde origo, duplex tamen Recitatio: Privata, & Publica. Dico illam, quæ domi & inter amicos tantum notosque usurpata: istam, quæ publicè inter plures, & ignotis etiam advocatis. Hæc plus speciei

aut ambitionis habuit; illa prior plus fructus, & hæc eſt quam mihi votum uſurpari. Fecit Horatius: qui de ſeſe,

Nec recito cuiquam, niſi amicis.

Fecit & Auguſtus, de quo Suetonius: *Nonnulla* (è ſcriptis ſuis) *incœtu familiarium, velut in auditorio, recitavit.* Sed Auditoria igitur Publicæ Recitationi erant. cui primus auctor Aſinius Pollio, ſub Auguſto. cùm ingenia ſcilicet florerent, & ſe efferrent, ac paſſim proferrent varios & ſuaves illos fructus. Is (ut Senecæ patris verba ſunt) PRIMUS *omnium Romanorum, advocatis hominibus, ſcripta ſua recitavit.* Nota advocari homines. nam ita ſolebat: atque ii voce, codicillis, libellis invitabantur. De voce, ridet ambitionem iſtam Epictetus Arriani, & verba quoque exprimit: Ἄκουσόν μου σήμερον διαλεγομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ Κοδράτου. *Audi, ſodes, me hodie diſſerentem, in domo Quadrati:* Atque hoc quidem apud familiares & obvios fiebat; alii monebantur per ſcripta. Plinius in Epiſtolis: *Nunc otioſiſſimus quiſque, multo ante rogatus, & identidem admonitus, aut non venit; aut ſi venit, quæritur ſe diem, quia non perdiderit, perdidiſſe.* Et clariùs alibi: *Hunc librum cùm amicis recitare voluiſſem, non per Codicillos, non per libellos, ſed ſi commodum & valdè vacaret admoniti; fœdiſſimis*

mis insuper tempestatibus per biduum, convenerunt. Distinguit autem inibi Codicillos à Libellis, quia illi mitti ad amicos aut notos solent, vice epistolæ; isti, sparsim & in publico proponi. Tacitus, sive Fabius, Dialogo de Caussis corruptæ eloquentiæ: *Bassus cùm toto anno unum librum extudit & elucubravit, rogare ultro & ambire cogitur, ut sint, qui dignentur audire: & nec id quidem gratis. nam & domum mutuatur, & subsellia conducit, & Libellos dispergit.* Id fiebat, die edicto. Iuvenalis:

——— lætam fecit cùm Statius urbem,
Promisitque diem.

Vides breviter totam scænam ambitionis; quam fatendum est, largiter rei initio optimè supervenisse. Itaque invitabant audituros; sed & inducebant & alliciebant, principiis operum publicatis, velut ad gustum. Plinii verbis dici hoc videtur libro II. Epist. *Nec aliâ ex caussâ principia librorum circumferuntur, quàm quia existimatur pars aliqua etiam sine cæteris esse perfecta.* Domum etiam, ut dixit Fabius, mutuabantur. nempe tenuiores, & quibus à se laxa & magna atria non erant. Nam in iis scilicet recitabant. Iuvenalis:

Frontonis platani convulsaque marmora clamant
Semper, & assiduo ruptæ lectore columnæ.

Platanones juxta atria, & in istis columnæ: quas *rumpi* dicit à recitante, ob vim pronunciantis, vel plausum strepitumque auditorum. Ita idem de Statio, placente:

——— *fregit subsellia versu.*

Et Sidonius de quodam: *Hunc olim perorantem, & rhetorica sedilia plausibili oratione frangentem.* Potes & ad diuturnitatem referre, & homines, imò columnas, audiendo fatigatos & fractos. Sed de Domo, idem Iuvenalis alibi:

——— *at si dulcedine famæ*
Succensus recites, Maculonus commodat ædes,
Ac longè ferrata domus servire jubetur,
In quâ sollicitas imitatur janua portas.

Ubi etiam Satyricè ridet & naso agit excubias, dispositis ad portam, quasi in bello, qui admittant venientes aut excludant. Addit autem Fabius, *& subsellia conduci*, nimirum quæ in atrio disponerentur sessui, orbe quodam & ordine, ac theatrico exemplo. Iuvenalis iterùm:

Nemo dabit regum, quanti subsellia constant,
Et quæ conducto pendent anabathra tigillo,
Quæque reportandis posita est orchestra cathedris.

Tria ostendit in his Auditoriis fuisse, Subsellia, Anabathra, Orchestram. Subsellia, in medio ac planicie, atque, ita ut di·

dicam, æquore atrii: Anabathra ad latera, quæ adſurgerent gradatim & per ſcalas, theatrali more: denique Orcheſtra, è cathedris, quæ ante ipſum Suggeſtum poſita recitantis. De Anabathris: quæ ſic in orbem, aliquid innuere & juvare Diogenes Laërtius videtur in Menedemo. quem dicit fuiſſe ἐκκλιτικὸν, καὶ τὰ τῆς σχολῆς ἀδιάφορον. οὔτε γοῦν, inquit, τάξιν τινὰ ἦν παρ' αὐτῷ βλέπειν, οὔτε βάθρα κύκλῳ διέκειτο, ἀλλ' οὗ ἂν ἕκαστος ἔτυχε περιπατῶν ἢ καθήμενος, ἤκουε καὶ αὐτοῦ τοῦτον τὸ τρόπο διακειμένου: *ſimplici neglegentiâ, & eorum quæ ad Scholam pertinerent indifferentem. Neq; enim erat ordinē aliquem apud eum videre, neque ſedilia aut gradus in orbem diſpoſiti erant: ſed ubi quiſque ambulans aut ſedens fortè erat, ibi & eum ſic affectum audiebat.* Sed & Suetonius in Claudio: quem refrigeratum dicit, *cùm initio Recitationis, compluribus ſubſelliis obeſitate cujuſdam defractis riſus exortus eſſet.* Si plura ſubſellia ab uno defracta; nonne conſequens eſt, exſtructa alia ſuper alia fuiſſe? Et planè ita decorum aptumque ad audiendum; & cur non vel in Scholis publicis hodie imitantur? Sicut & illa parva Orcheſtra in theatris fuit: in quâ, primore ſcilicet parte; honeſtiores ſederent & velut Senatores. Apertè etiam † Arria-

 nus,

† Diſſert. III cap. 23.

nus, in hos ambitiosos recitatores: τοῦτο ἵνα γένηται, δεῖ τεθῆναι * χίλια βάθρα, καὶ παρακληθῆναι τοὺς ἀκουσομένους, καὶ σε ἐν κομψῷ στολίῳ ἢ τεβεννίῳ ἀναβάντα ἐπὶ πούλβινον, διαγράφειν πῶς ἀχιλλεὺς ἀπέθανε: *Hæc ut fiant, oportet collocare mille subsellia, & vocare audituros, & te ipsum in nitidâ togulâ aut palliolo pulvinum conscendere, & describere morientem Achillem.* Qui præter Anabathra sive gradus, hominem ipsum describit recitaturum.

——*pexúmque, togáque recenti,*

Ut Persius & *ascendentem in Pulvinum,* sive ut idem poëta,

——*sede legentem Celsâ*

In quâ tamen pulvinus, molliori sessui. In *Orchestrâ* eum sedisse, Scholiastes vetus ad Iuvenalis hunc locum scribit: *Orchestra, inquit, spatium in theatro dicitur, quod Pantomimo saltanti vacat. ejusmodi autem & Poëta eligit, in quo stans recitet ante tabulata.* Ita hæc emendamus, etsi non approbamus. & sedit profectò, non stetit poëta, atque adeò, ut diximus, in pulvino. Iuvenalis autem mentem arbitror, Subsellia, Anabathra, & in fronte ante ipsum recitatorem. *Orchestram* fuisse, planè ut in theatris: ubi inferiore & primore illâ parte, primores & Senatores sedebant. Ita-

* *Suspectum.*

Itaque hîc cathedræ aliquæ dispositæ honestioribus, extra auditorum plebem. Plinius se recitaturo: *Positis ante lectos cathedris amicos collocavi* Martialis universè:

— circum pulpita nostra
Et steriles cathedras basia sola crepant.

In nostris auditionibus poetarum, nihil serium aut ad quæstum, amores, & basia tantùm. *Reportandus* autem *cathedras* eas Satyricus dixit: vel quia usurariæ, vel quia conductæ: vel denique ab suis locis huc collatæ. Atque hæc igitur in Domibus recitatio: fuit etiam in publico loco. quo? Apollinis templum alii volunt, ex Horatio:

— hæc ego ludo
Quæ nec in æde sonent resonantia, judice Tarpâ

Ubi Apollinis Palatini ædem Scholia etiam vetera interpretantur. sicut & hoc ejus loco:

— & vacuam Romanis vatibus ædem.

Nec refellam: etsi de Athenæo, magis mihi liquet. Imò & Horatianus quidam Scholiastes: *In æde, in Athenæo,* interpretatur. Hæreo tantùm & quæro, an Athenæum sive Minervium illud sic Romæ antiquum. Posteà tamen fuit, & huic usui frequens Capitolinus in Pertinace: *Processionem, quam ad Athenæum destinaverat, ut audiret Poëtam, distulit.* Lampridius,

Alexandro: *Ad Athenæum, audiendorum Græcorum & Latinorum rhetorum vel Poëtarum caussâ, frequenter processit.* Ac noto etiam ibi theatricam illam posituram graduum fuisse. Ita enim Sidonius * *Athenæi cuneos* dixit. & alibi † : *Quo recitante, crepitantis Athenæi subsellia cuneata quaterentur.* Nota *cuneata*, nota & *quassa*, à plausu & strepitu, ut dixi. Nam hunc mirè captabant. Adsurgebant igitur, clamabant, plaudebant. De primo, Martialis:

Sæpius adsurgam recitanti carmina? tu stas,
Et pariter geminas tendis in astra manus.

Quod est hominum scilicet admirantium, & nec sede suâ se tenentium. De clamoribus autem, & qui fuerint, idem poëta:

Effœte, graviter, citò, nequiter, euge, beatè.

Et sæpissimè, καλῶς, σοφῶς. De plausu autem, passim. Sed pulchrum, quòd conducerent etiam id genus operas, aut jam antè præpararent. Juvenalis:

Scit dare libertos extremâ in parte sedentes
Ordinis, & magnas comitum disponere voces.

Nempe isti *Sophos* illud acclamabant, & modulatè laudabant sportulis invitati & cœnis. Sæpè Martialis tangit, & Plinius junior: qui etiam ** *Sophocles*, & *Laudicenos* fa-

* *Lib.* 11. *epist.* 9. † *Lib.* 9. ** Quia *Sophos* illud clamarent: & *laudarent*, *cœnæ* caussâ

facetè appellat. Addit autem, quod rideant vel severi: *Heri*, inquit, *duo nomenclatores mei (habent sanè ætatem eorum, qui nuper togas sumpserunt) ternis denariis ad laudandum trahebantur. tanti constat, ut sis disertissimus. Hoc pretio quamlibet numerosa subsellia complentur, hoc ingens corona colligitur, hoc infiniti clamores commoventur, cum μεσόχορος dedit signum. Opus est enim signo apud non intelligentes.* Lepidè, & vel exscribens rideo. Sed de *Mesochoris* & *Signo*, Scholiastes Juvenalis illustrat in Sat. XI. ad verba *Testarum crepitus. Testis nam anteà* (inquit) *percutiebant saltantibus Pantomimis, quidam huc non erat ut mesocori percuterent manus.* Legendum: *quia adhuc non erat, ut Mesochori.* Ergo novitium hoc inventum, ut ille in medio quasi laudantium & cantantium choro consisteret, & manu percussâ signum daret concinendi. Hæc igitur Publica Recitatio, & sæpè vitiosa: in quâ laudes, non judicia captabant. Sed utebantur etiam vulgò ut Ovidius ille:

Carmina cùm primùm populo juvenilia lêgi.

Ut Silius, de quo Plinius, *Nonnunquam judicia hominum Recitationibus experiebatur.* Ipse Domitianus Princeps, cùm studium Poëtices adsimularet, *recitavit etiam publicè*, ut Suetonius scripsit. Sed & Claudius Imperator, *Historiam in adolescentiâ,*

hortante T. Livio, scribere aggressus, frequenti auditorio commisit. Quid, quòd Principes ipsi audirent? magnus studiorum honos, aut calcar. Augustus certè (in Suetonio) *Recitantes & benignè & patienter audivit, nec tantùm Carmina & Historias, sed & orationes & Dialogos.* Legi alibi, & Claudium Imperatorem vel inopinatò recitantibus quibusdam supervenisse. An non studia atque ingenia tali auditorio excitarentur? Sed ex Suetonii illâ de Augusto notâ, apparet rarò Orationes legi solere; plurimùm Carmina, Historiasque. Quod etiam Plinius ostendit, & damnat, epistolâ XVII. libri VII. Poëmata autem, ob suavitatem, recitata & audita creberrimè. Idque Iulio mense maximè vel Augusto, Plinius: *Iulio mense, quo lites maximè interquiescunt, positis ante lectos cathedris, amicos collocavi.* Et addit, se versus suos recitasse. Iuvenalis autem quasi ex more notat

—*Augusto recitantes mense poëtas.*

At Plinius iterùm *Aprilem*, ut sollemnem, ingerit libro I. Epist. *Magnum proventum poëtarum hic annus attulit, toto mense Aprili nullus ferè dies, quo non aliquis recitaret.* An quia prævenerunt, & grave iis exspectare Iulium vel Augustum? an toto anno licebat, & solebat. Hæc Recitatio, & usus ejus vel abusus. Sed usus in bonâ eâ pro-

profectò magnus fuit: ac verè Theophrastus. Αἱ ἀναγνώσεις ποιοῦσιν ἐπανορθώσεις. *Recitationes pariunt emendationes*: quod scitum & breve dictum, Laërtius ei adscribit. Optima autem ratio, quam Plinius se usitatum esse refert, lib. VII. *Nullum*, inquit, *emendandi genus omitto. ac primùm, quæ scripsi, mecum ipse pertracto; deinde duobus aut tribus lego; mox aliis trado adnotanda, notasque eorum, si dubito, cum uno rursus aut altero pensito: novissimè pluribus recito.* Macte Plini! hi gradus ad limam sunt, hi ad vitam: atque utinam nobis facultas (voluntas esset) imitari! Sed claudo hoc totum de Recitatione, recitatiunculis sive fabellis. Seneca narrat comiter de quodam: *Recitator historiam ingentem attulit, minutissimè scriptam, arctissimè plicatam. & magnâ parte perlectâ, Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, Recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiant.* Magis lepidè, pater ejus in Suasoriâ pro Cicerone: *Sextilius Enna fuit, homo ingeniosus magis, quam eruditus, & poëta inæqualis. Is hanc ipsam proscriptionem Ciceronis recitaturus in domo Messallæ Corvini, Pollionem Asinium advocaverat, & in principio hunc versum, non sine assensu, recitavit:*

Deflendus Cicero est, Latiæque silentia linguæ.

Pol-

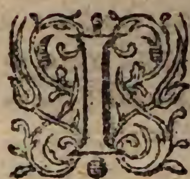
Pollio Asinius non æquo animo tulit & ait: Messalla, tu quid tibi liberum sit in domo tuâ, videris; ego istum auditurus non sum, cui mutus videor. atque ita consurrexit, ne interfuisset recitationi eorum. quod Cornelium scio: cui non æquè displicuisse hunc versum quàm Pollioni, apparet, quod meliorem quidem sed non dissimilem composuit. Intellegit hunc versum:

Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ.

Sed quod ad verba de Cornelio attinet corrupta sunt; mihi sic emendanda: *consurrexit. Huic interfuisse recitationi Severum quoque Cornelium scio*: & sic cohæreat narratio, aliàs soluta aut inconcinna. Fabellam tertiam Plinius porrigit. *Passienus Paulus*, inquit, *splendidus eques Romanus, & inprimis eruditus scribit Elegos. Is cùm recitaret, ita cœpit dicere,* PRISCE IUBES. *Ad hoc Iabolenus Priscus (aderat enim, ut Paullo amicissimus) Ego verò non jubeo. Cogita, qui risus hominum, qui joci. quòd est omnino Priscus dubiæ sanitatis* Concludit, & subjicit: *Iam sollicitè recitaturis providendum est, non solùm ut sint ipsi sani, sed etiam ut sanos adhibeant.* Habes, quæ de more hoc præcipua occurrerunt, satis ad eum noscendum: quid juvabit? utinam ad reducendum. Nam mihi crede, hoc nostro ævo (iterum dico) utile; cùm Typographia

phia ſtatim nos protrahit & diffundit, nec vel locum pœnitentiæ aut emendationi relinquit. O ſi igitur Recitatio! ſed cum Plinianâ exceptione, *ut ſani advocent*, *& advocentur*. Tu diu inter eos mi Harti, & mei amantes eſto. Lovanii, XVI. Kalen. Mart. cIↄ. Iↄ XCIX.

JUSTI LIPSII
DE
Notis, & Notariis veterum,
AD
LEONARDUM LESSIUM.
EPISTOLA.

N variis & pænè cottidianis ſermonibus noſtris, de NOTIS fabulati ſumus: quarum uſum crebrum vel adſiduum veteribus, uterque conſentiebamus cum fructu & bono publico revocandum. Sed quî fiet? exoleverunt illæ, & fuiſſe magis, quàm quid & quâ facile fuerint, ſcimus. Oſtendebas te non nolle ut aliquid huic rei colligerem, collectum ad te deferrem, melius ſic certiuſque arbitrandum, an tanti tota res eſſet. Facio igitur: & cujus cauſsâ magis ve-

velim, aut debeam? Tuum eſt, ut Homerico verſu dicam,

* — ὅσσον μὲν ἐγὼ δύναμαι χερσίν τε ποσίν τε
Καὶ σθένεϊ.

Notas hic appellamus, ſcripturæ quædam compendia, cùm verba non perſcribimus ſed ſignamus: celeritati, & exceptioni repertas. Ipſe qui hoc facit, *Notarius* dictus Gloſſæ: *Notarius* ταχυγράφος: *velox ſcriptor*: à fine. Suidas Νοτάριος, ὑπογραφεύς: quaſi dicas *Exceptorem*, ab uſu. Iterum Gloſſæ: *Notarius*, σημειογράφος: *qui per ſigna ſcribit*, à modo. Hinc Auſonii quædam Epigraphe: *Ad Notarium, velociſſimè ſcribentem*, Auguſtinus, de Doct, Chriſt. † *Ex eo genere ſunt etiam Notæ, quas qui didicerunt, propriè jam Notarii appellantur.* Itaque duplex apud veteres ſcribendi ratio, *Scripturæ & Notariæ*: illam καλλιγραφίαν, hanc ταχυγραφίαν dicebant. Scriptor aliquis, apud Suidam, de Origine illo, Græciæ ſtellâ, utinam non caducâ: Ἀμβρόσιος inquit, πολλὰ ἱκετεύσας καὶ παραβιασάμενος, καὶ ταχυγράφους αὐτῷ παραστήσας ἑπτά, καλλιγράφους δὲ πλείους, ἑρμηνεῦσαι αὐτὸν τὰς θείας γραφὰς πεποίηκε: *Ambroſius* (quidam interpotentes) *multa eum*

* *quantum equidem poſſum manibus pedibuſque & Roboře-tonniti.* † *Lib.*11.*cap* 26.

eum orans & adigens, & ſeptem ei Notarios, plures ſcriptores alios apponens, commentari eum ſacros libros curavit. Fulgentius † & has intellexit: *In omnibus artibus ſunt primæ artes, ſunt ſecundæ. ut in puerilibus litteris prima eſt Abecedaria, ſecunda * Notaria.* Rationem ſcribendi per litteras, ut faciliorem, primam diſcebant; tum iſtam. In Suetonio † huic ſenſui jam olim emendavimus; *Nepotes & litteras, & notare* (ſive *Notariam*) *aliaque rudimenta per ſe plerumque docuit: ac nihil æquè laboravit, quàm ut imitarentur chirographum ſuum.* Vulgò quidem *natare* ſcribitur, & defendunt alii, ſed rem & textum Suetonii qui attendet, niſi pravi pervicax eſt, ad me ibit. Sed Notarum iſtarum quis primus auctor? Ego libenter Græcis gloriam dederim, & nominatim Xenophōti, philoſopho & hiſtorico. de quo Diogenes, καὶ πρῶτος ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα, εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν, *Primus notis excipiens dicta* (Socratis) *in lucem hominesq́; protulit.* At Latini ad ſe trahunt * de quibus ita Iſidorus. *Vulgares Notas Ennius primus mille & centū invenit.* Appellat vulgares, ut à *Iuridicis* & *Militaribus*, de quibus ſubjicit, diſtinguat, & quia hæc in cōmuniſſimo uſu. Sed itáne auctor Ennius? nuſ-

† 111. *Mythol. in Orpheo.* * *Sic legimus vulgò corrupt. 1.* † *Aug cap. 44.* * *Lib. 1, ca. 21.*

nusquá lectũ, & ipse Isidorus mox abnuit: *Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentus est Notas sed tantùm præpositionum. Post eum Tertius Persannius Philargyrus, & Aquila Mæcenatis libertus alius alias addiderunt deinde Seneca* (patrem puto intelligi) *contracto omnium digestoque numero, & aucto, opus effecit in quinque millia.* Quis hic ille *Tertius?* nullus in libris scriptis, quos ego vidi: & vox abest. Itaque legam, *Post eum Persannius*: & idem nomen suprà reponere ausim: *Vulgares Notas Persannius primus*: non autem *Ennius*. Ita dicat istum repperisse primum tali numero Notas: etsi paucas anteà Tiro Tullius, & ut addit (si ea quoque verba sincera) *præpositionum* tantum neque enim commodè hîc ingero aut digero *præpositiones*: tui juvabis, si potes. At plutarchus Ennium quoque rejicit, & magis pro Tirone est. nam scribit in Catone Uticensi, *unam ejus orationem prostare, exceptam Ciceronis operâ, qui in curiâ celerrimos scribas disposuerat, prædoctos Notis & signis uti.* Addit deinde: οὔπω γὰρ ἤσκουν, οὐδ' ἐκέκτηντο τοὺς καλουμένους σημειογράφους: *nondum enim instituerant, neque habebant, Notarios dictos.* Sed magis hoc clarè Eusebius, *M. Tullius Tiro, Ciceronis libertus, primus Notas commentus est.* Dionem Cassium mente refragari istis non arbitror, etsi pæ-

nè verbis. nam ſcribit, & laudat inter alia Mæcenatem : ὅτι πρῶτος σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε : *quod primus Notas quaſdam ad celeritatem ſcribendi invenit.* * Non herclè primus omnes, ſed *quaſdam* ex iis, & auxit. Imò reverà nec Cicero, nec ipſe : ſed liberti eorum, ut ex Iſidoro clarum : etſi Plutarchus & Dio patronis attribuerunt. Seneca noſter magis ingenuè : † *Quid loquar verborum Notas, quibus quamvis citata excipiatur oratio? viliſſimorum mancipiorum iſta commenta ſunt* : Tironis, Perſannii, Aquilæ, libertorum aut ſervorum. Hæc inventio, propagatio, auctio : quis uſus? duplex, publicus & privatus. Iſidorus ſuggerit : *Notarum uſus erat, ut quicquid pro concione, aut in judiciis diceretur, librarii ſcriberent complures ſimul adſtantes, diviſis inter ſe partibus, quot quiſque verba, & quo ordine exciperet.* Ait fuiſſe *complures ſimul* : quod neceſſum, ubi citata & longa oratio, neque unius mens aut manus ſuffeciſſet. Ait, *adſtantes*: at liber ſcriptus, *addentes*: ex quo poſſis, ** *audientes*, Ait denique, *diviſiſſe partes, & verba*: id eſt, ut primus ſex prima verba (pro exemplo) ſecundus ſex altera, tertius tertia : aut tali diviſione. & poſtea ſimul juncti

* *In Chron.* † *Lib.* lv. *Actis anni* DCCXXI.
** *Epiſt.* xl.

cti & conferentes, membris insitis, orationem explerent. Ac plurimum ita fuerit, certiusque ita fuerit: arte tamen adauctâ, nihil ambigam vel unum suffecisse. Igitur publicè hîc usus, orationes & dicta excipere, ac provulgare. Ita Asconius tradidit, orationem Ciceronis pro Milone, ipsam quam dixerat (nam hodierna hæc scripta modò est) *exceptam fuisse, quæ suo tempore exstaret.* Et Fabius † queritur, *orationes aliquot suas circumferri, neglegentiâ excipientium in quæstum Notariorum corruptas.* Culpat non de facultate, sed de intentione: & quòd tantùm in quæstum, non fidem, excepissent. Factum idem in Actis judicialibus. & documento hodieque aliquot Christi martyrum: in quibus omnia verba ultro citroque dicta referuntur. * Ulpianus hac occasione censet: *eos qui Notis scribunt Acta judicum, reip. caussâ videri abesse.* Ammianus, *Iudici assistentes hinc inde Notarios facit.* Manilius de Jurisprudente:

Hic etiam legum tabulas, & condita verba
Noverit, atque Notis levibus pendentia verba.

Quia crebro scilicet earum ibi usus. quod tamen Justiniano displicuit, ob caussas: ‡ vetuitque *per signorum capitones & com-*

pen-

† *Nec damnamus tamen Adstantes.* * *Lib 7 cap. 3.*
‡ *Lib. 14. ep. 4.*

pendiosa ænigmata Codicis sui textum conscribi. Publicè igitur hic usus, & privatim, plurimus. sive in epistolis, orationibus, scriptis aliis subitò dictandis; sive in excipiendo statim, & sine jacturâ magna lectionis, adnotando. † Plinius minor, de majore: *Semper ei, etiam, in itinere, Notarium ad latus fuisse, cum libro & pugillaribus,* Idem de se alibi: *Notarium voco, & die admisso, quæ formaveram, dicto* Quis neget grande in eo commodum? & quod calor vel intentio dictantis morâ non tepescit aut frangitur? Hodie si in lectionibus publicis, ubi Dictatura regnat, usurpetur: quanto bono, & quo temporis fœnore fiat? Nam mira hîc in excipiendo celeritas: quæ finis & fructus propriè hujus inventi. Celeritas inquam tanta, ut *quamvis citata* * (verba Senecæ) *excipiatur oratio, & celeritatem linguæ manus sequatur.* Quid, sequatur? imo præveniat: & ita Martialis in lemmate, *Notarius:*

Currant verba licet, manus est velocior illis.
Nondum lingua, suum dextra peregit opus.

† Manilius, de eodem:

Quique notis linguam superet, cursumque loquentis.

Au-

† *Cod de utroque jure enucl.* * *Lib.3.* † *Epist. 90.*

Ausonius ad suum Notarium,

Tu sensa nostri pectoris
Vix dicta, jam ceris tenes,
Tu me loquentem praevenis.

Et addit pulchrè:

Quis, quaeso, quis me prodidit?
Quis ista jam dixit tibi,
Quae cogitabam dicere?

Ideo *Furta verborum* Hieronymus dixit: * *Extemporalis est dictatio, & tanta ad lumen lucernulae facilitate profusa, ut Notariorum manus lingua praecurreret, & signa ac furta verborum volubilitas sermonis obrueret.* Furta, inquam, vel quia eripiunt & praeripiunt verba: vel etiã, quia tegunt, & compendio quasi clepunt. Sed quid aut quales fuere igitur? inquies. Communiter possum dicere, videri duplices fuisse, *Litteras*, & *Signa*. *Litteras*, ut cùm una aliqua hoc aut illud verbi notat. P. *Publius*: eadem, *Pupillus*: eadem inversa, *Pupilla*. Item C. *Cajus*: conversa Ɔ. *Caja*: & quae talia passim in libris aut monumentis. Sed cùm eae paucae essent, *Signa* reperta, plerisque verbis notandis: quidni plerisque? cum ad quinque *millia* fuisse à Senecâ, suprâ dictum? Ea autem aliâ quadam & minutâ facie, ut jure à *litteris* distinguantur. Jurisconsultus: † *Notis scripta tabulae non continentur edicto,* quia

* *De Vitando susp. contub.* † *L. 6. de bon. poss. Lib. 9. ep. 9.*

quia Notas litteras non esse Pedius scribit. Sidonius: *Tribuit & quoddam dictare celeranti scribarum sequacitas saltuosa compendium, qui comprehendebant signis, quod litteris non tenebant.* Signa igitur, & parva, atque ita Plutarchus notificat: * *σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα: Signa in parvis & brevibus figuris, multarum litterarum vim includentia.* Ausonius *Puncta* appellat:

Punctis peracta singulis
Vt una vox absolvitur.

Et benè *Singulis*: uude & sic appellarunt. † Iustinianus in Constitutione Græcâ: *Σημείοις ἐν τῇ γραφῇ, ἅπερ Σίγγλας καλοῦσι*: ** *Notis in scripturâ, quas Singulas appellant.* Sed de *Punctis*, Etiam Prudentius, de Cassiano martyre, doctore ejusce artis:

Præfuerat studiis puerilibus, & grege multo
Septus, magister litterarum sederat,
Verba notis brevibus comprendere multa peritus,
Raptimque punctis dicta præpetibus sequi.

Et addit eum damnatum, & adjudicatum ipsis pueris, qui stilis foderent & conficerent, imitatione illius artis. Itaque clamant:

Red-

* *In Catone.* † *Cod de utroque jure enucl.*
** Περὶ στεφ. *Hymn.* 9.

Reddimus ecce tibi tam MILLIA MULTA *notarum,*
Quàm stando, flendo, te docente, excepimus.
Pangere puncta libet, sulcisq; intexere sulces.
Flexas catenis impedire virgulas.

Ex quibus videas & *Puncta* fuisse, & *Lineas*, & *Flexuras* ac *Catenationes*. Nec plura reperi, ajunt libros alibi in bibliothecis exstare harum Notarum: cur non edunt? quanto utilius, quàm nugas quasdam hodie atque heri natas? Enim verò periisse utilissimam (ita censeo) artem, dolendum est, & reparabilem tamen, si libeat adniti. Sinenses hodieque characteres habent, quibus tota verba signant: sed operosos fere aut implexos. Expeditius aliquid oporteat. & credam à sagacibus viris, in paucis diebus repertum iri, si jubeantur. Finivi mi Pater, tu judicabis, & tabellam dimittes, me animo tuo & precibus includes. In Musæo nostro, hodie horis matutinis.

JUSTI

JUSTI LIPSII EPISTOLICA INSTITUTIO.

CAPUT I.

De nominibus variis Epistolæ: & de forma Apud veteres.

PISTOLA qui rectè & laudabiliter ſcribatur, præire mihi propoſitum juventuti, ſed compendio: ad uſum, non ad ſpeciem· nec ut omnia quæ ad rem, ſed quæ in rem maximè, dicam.

EPISTOLÆ Græcanicum nomen eſt; ἀπὸ τοῦ ἐπιστέλλειν, quaſi *Miſſoriam* dicas: (* Iſidorus interpretatur *Miſſam*) ſed in veteri tamen Latinorum uſu: & Plautus aliquoties uſurpat, & Afranius comœdiam etiam quampiam, *Epiſtolam* inſcripſit. *Vt* mediâ Politiauus & nonnemo hodie ſcribunt, freti auctoritate librorum & lapidum, in quibus crebrò ſic reperias: ſed, niſi fallor, nunquam ante Veſpaſiani ævum. Et per, O ſanè rectiùs ſcripſeris magiſque ἀναλόγως. Aliis etiam nominibus

* *Lib.7. Orig.*

prisci appellavêre, *Litteras, Tabulas*, *Codicillos*. Litteras (poëtæ etiam *Litteram*,) ob eminentiam, & quia hoc genus creberrimi inter litteras omnes usus: Tabulas, Tabellas, Codicillos à materie; quia ante chartæ & membranarum usum (* Isidori verba cito) in dolatis ex ligno codicillis epistolarum colloquia scribebantur. Unde & portatores earum Tabellarios vocaverunt.) Quæ transcripta moneo ex Hieronymi epist. XLII. Festus eidem rei: [Tabellis, inquit, pro chartis utebantur antiqui, quibus ultrò citroque certiores absentes faciebant: unde adhuc Tabellarii dicuntur, & Tabellæ missæ ab imperatoribus.] Inde Plautus Epistolam circumscribens Pseudolo:

Per ceram & lignum, inquit, *litterasque interpretes*.

Et paullo post:

Pro lignea salute vis argentum remittere illi?

Ejusmodi Tabulæ Homero etiam notæ: apud quem Prœtus litteras Bellerophonti tradit scriptas *ἐν πίνακι πτυκτῷ* *in tabella* † *plicata*. Fieri solitæ inducta cera, è fago, abiete, buxo, tilia sive phylira, acere, citro, ebore, quæ omnia exemplis firmare non hîc locus. Usi tamen & charta ad hanc

**Lib. 7. Orig.* †*Iliad ζ vers. 169. Sive, duplico. L 16.*

hanc rem, idque ex Martialis lemmate facilè colligas, *Charta epistolares.* quod nomen hodieque Epistolæ tribuunt Hispani. Sed sive Tabella, sive Charta, paullò alia tamen ejus quam hodie forma. Pagellæ enim erant, & species minuti libelli. Hinc Ciceronis illa capies: (* Extrema pagella pupugit me tuo chirographo. † Et, Altera jam pagella procedit.) Excipio, quòd publicas litteras ad S.P.Q. grandiore forma, & transvarsa charta scribebant, scilicet quasi Historias. Suetonii hæc mens in † Iulio, (Primus epistolas ad Senatum, ad paginas & formam memorialis libelli convertisse fertur, cùm anteà Coss. ac Duces non nisi transversa charta mitterent,) Cui Isidorus dat lucem: (Quædam nomina librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur, breviore forma, Carmina atque epistolæ,.) at verò Historiæ majore modulo scribebantur. (Et hinc * Senecam explico: Epistola non debet sinistram manum legentis implere) quod scilicet referendum ad angustias & minutam libelli formam.

* *Lib.*11. *ad Cœlium epi.*13. † *Lib.*11. *ad Brutum epi.*25. † *Cap.*45. * *Epist*,45.

CAPUT II.

Quid sit epistola, & quæ ejus partes.

DEfinio autem Epistolam, SCRIPTUM ANIMI NUNTIUM AD ABSENTES, AUT QUASI ABSENTES. Ainmi nuntium dixi, quia finis Epistolæ duplex; aut affectu testando, aut rei significandæ. Illum, ingerit Ambrosius ad Sabinum, *Epistolarum usus est (inquit) ut disjuncti locorum intervallis, adfectu adhæreamus*: Hunc alterum, Cicero ad * Curionem, (*Hæc caussa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes. siquid esset quod eos scire, aut nostra aut ipsorum interesset*. Et ante eum * Turpillius: *Sola res est † quæ homines absentes, præsentes facit*.

Recte igitur dixi, *absentes*: sed addidi etiam *quasi absentes*: quòd interdum ea usurpata ad præsentes. Ita Augustus * *sermones graviores cum Livia sua non nisi in scriptis & è libello habebat*. Et idem Juliam suam in Amphitheatro * *admonuit scripto*. Quin mos ille sub Tiberio principe * *etiam præsentem scripto adire*. quem originem sumpsisse à Julio Cæsare ex Plutarcho colligas, qui (primus inquit) rationem reppe-

rit

*Lib 2. * *Apud Hieron. epist.42.* † *Velim transponi ut fiat Trochaicus:* homines absentes. quæ præs. * *Sueton cap.84.* * *Macro.2.* * *Tac 4. Annal.*

rit amicos per literas conveniendi, cùm coràm agendi nec occupationes nec magnitudo verbis semper occasionem daret.) Atque id genus proprié Codicillos appellabant. Senecæ ea mens epist. LVI. *Video te mi Lucili cùm maximè: audio adeò tecum sum, ut dubitem an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.* Hæc definitio Epistolæ; ex quâ partes præcipuas ejus duas facio: Materiam & sermonem.

CAPUT III.

Materies definita, divisa, & de præmissis Epistolæ.

MATERIEM dico REM QUÆ SUBJECTA SCRIPTIONI. Ea duplex. Solennis & Varians. Solennis, QUÆ IN OMNI EPISTOLA, EADEM, AUT PÆNE EADEM, ET QUASI EX FORMULA RECURRIT. Qualia sunt, Præloquium, & Clausula. Præloquium intellego, QUOD EX RITU PRÆMITTITUR: ut Nomina & Salus. In Nominibus olim receptum, ut in ipsa fronte epistolæ bina semper ponerent, Suum & Alienum: illo præposito, etiam ad digniorem. Cum caussa. quoniã prima legentis cogitatio & desiderium, est scire à quo missa. Etiam hoc servarum, ut nomina nuda, nec blandien-

tia aut laudantia verba, sibi alterive tribuerent, excipio, si quis in imperio aut magistratu. Tum enim verbo additum (P. Servilius Rullus Trib. pl. x. vir Cnel. Pompejo proconsulis. At Epitheta nulla: nisi ad unicè caros aut domesticos. quos interdum (Humanissimos, Optimos, Suavissimos, Suas animas) appellabant, & recepttissimo verbo *Suos*. Quod postremum interdum etiam ad leviter notos usurpabant, ut apud Livium (Prætores Syracusani Marcello Suo.) Prisci interdum: sed labens ætas passim & omnibus dedit. adeò ut Imperatorem ipsum sane quàm familiariter *Suum* salutet Plinius in magni operis præfatione. Ab hac mente Martialis:

Seu leviter noto, seu caro missa sodali,
Omnes ista solet charta vocare SUOS.

Et in Plinii Junioris epistolis vix aliter legas: sicut & Pandectarum aliquot locis. Olim ista: Ego hodie temperem ad usum nostri ævi, & alieno ingenio interdum serviam potiùs, quàm meo. Ad doctos, probos, simplices simplicia hæc servem: ad magnates aliter, nec temerè nomen meum præposuerim, & appellandi formulâ potiùs scripserim, *Maximè Rex*, *Illustrissime Princeps*, *Amplissime Domine*, &c. Misera ostentatio scientiæ, quæ risum aut offensam debet, utique in epistola, quæ tum de-

demum rectè scripta, cùm videtur illi cui scripta. At de Salute, clarum est olim eam post ipso Nomina adjectam: haud dubiè ex colloquiorum more, quo in occursu statim salutamus * Græcis simile, quibus χαίρειν præcari in usu fuit, aut εὖ διάγειν: quæ Epicuri salutatio, aut εὖ πράττειν: quod disputatiunculâ quâdam præfert Plato ad Dionysium. Horatius non præter solitum Græcus, expressit ista:

Celso gaudere & bene rem genere Albinovano.
Musa rogata refert.

Omittebant hæc interdum, & præsertim Reges, quasi per majestatem. Plutarchus notat. († Alexandrum, victo Dario, abstulisse ab epistolis, τὸ χαίρειν,) illud Saluere (exceptis quas Phocioni scribebat, quem unum, sicut Antipatrum, compellabat, post Salutem dictam.) Pertinere etiam ad Præloquium videbatur vetus ordiendi formula. S.V.B.E.E.V. quæ in privatis litteris frequens, in publicis perpetua, etiam posteriore ævo. Concipi solet & his notis, S. V. G. E. V. id est, *Si vales gaudeo, ego valeo.* Quæ apud Oppium de bello Hispaniensi lectæ, frustra turbant & ad mutandum impellunt eruditos.

* *Vide Diogen. Laërtium in Plat, Epist.* III.
† *In Phociona,*

CAPUT IV.

De iis quæ ad finem epistolæ, itemque de Signo.

AD Clausulam venio: quam appello TERMINUM EPISTOLAE ET FINEM. In eâ hæc quinque solemnia ferè insunt: I. *Valedictio*, quæ inserta pariter ex sermonis ritu, quo abeuntes alter alteri bene precamur. Expressa antiquis simplici verbo *Vale*. Ovidius*:

Accepe, quo semper finitur epistola verbo,
Atque meis distent ut tua fata. Vale.

Interdum *Have*, *Salve*: nec indecorè cum adjectiuncula *mi anime, mi suavissime*. Aut alio verbo, ad argumentum apto: *Vale & veni*, *Vince & valde*. Interdum & voto concepto: *Deum precor ut te servet, consilia tua fortunet*, &c. Quæ omnia cum judicio imitanda, aut immutanda pro re persona. II. *Loci adjectio*, quæ necessaria inter absentes: nisi de eo planè constet. Itaque Ciceroni crebro omissa: & in pari caussa omittenda nobis. III. *Temporis*, in quo dies semper; annos plurimùm, horas interdum notatas invenies. IV. *Subscriptio*, quæ priscis ignota: nisi fortè in literis ad Imperatores: quibus subscriptum per speciem honoris & obsequii,

* 5. Trist.

* *Devotos se esse.* Nos tamen usurpamus, nec damno apud grandes aut ignotos: apud familiares vacuum videatur, imò vile. v. èst *Subscriptio*, quæ nobis inter legitima, vereribus rarò fortasse usurpata.

Dabant enim plerumq; & mittebant per Pueros suos aut Tabellarios notos: nec aliud in exteriore epistola quàm Signum & Linum. Illud plerumque erat † Imago propria, aut alicujus è majoribus, impressa ceræ sive cretæ. De cera notum est: de creta, venisse in hunc usum Cicero ostendit IV. in Verrem: *Signum iste animadvertit in cretula.* Et pro Flacco *Asiaticam cretam* in hac re appellat. Linum fuit, vinclum quo epistola obligata, & cui signum ipsum impositum impressumque. Plautus;

Cedo tu ceram ac linum: age, obliga, obsigna citò.

Nec aperire epistolâ fuit nisi illo soluto, Inde apud Curtium: *At Parmenio vinculum epistolæ solvit.* Apud Ciceronem: *Incidere linnum.* & passivâ, vulgataque phrasi, *Solvere epistolam.* Ferè autem signum cum eo fractum, ideoque jubebant semper ante

I 5 aper-

* *Ex Dione 57. Suet. in Tib. 32. Et priscis lapidd. D. N. M. Q. E. id est,* Devotus Numini Majestatique ejus. † *Sive alia aliqua. ut Augustus Sphinge signare solebat, posteà imagine Alexandri, postremum sua.*

apertionem Signa agnosci, fidei causâ. in Plautinis:

Accipe, hem cognosco signum.

Iterum:

Cape signum nosce.

Cicero in Catil. Ostendi tabellas Lentulo, & quæsivi cognoscerétne signum? Annuit: Est verò inquam imago avi tui clarissimi viri.) Sallustius. (Pellectis litteris, cùm priùs omnes signa sua cognovissent. Hoc curiosè ideò: quia signo corrupto facile & tutum negare à se scriptam utique cùm dictassent (ut sæpe) & alienâ manu esset. Ita olim, nec tamen rigidè abnuò, quin aliquando super scriptum. Plutarchus in Dione, inter plures epistolas quæ adlatæ μία δ' ἦν, inquit, ἔξωθεν ἐπιγεγραμμένη τῷ πατρὶ παρ' Ἱππαρίνου: *Vna erat exterius inscripta, Patri ab Hipparino.* Quod pro eorum opinione fit, qui volunt ea quæ in capite ac fronte epistolarum veterum semper legimus, fuisse Tabellarii causâ in earum dorso. Sed quidquid hujus sit, nobis superscriptio usurpanda: sive ob ignotos ignorantésque Tabellarios, sive magis ob receptissimum morem, cum quo frustrà pugnemus. Quin & Titulis, eodem auctore, uti suadeam: sine ambitione tamen aut professâ nimis adulatione. Hæc Solemnis Materies epistolæ, in quam licet

cet advocem Epiſtolas totas, quas *Formales* * Suetonius appellat. Ea de unâ aliquâ re, unâ ac ſimili formâ, ad plures ſcribuntur: in negotiis publicis, inque aulis Principum etiam hodie uſitatæ. quas ipſas *Canonicas* (niſi fallor) * Caſſiodorus appellat.

* *In Domit. ca.* 13. * *Lib* 11. *Var. Epiſt.* 23.

CAPUT V.

De Materie varia, ejuſque ſectione.

AT Variantem Materiem appello, QUÆ DIVERSA IN QUAQUE EPISTOLA EST: IPSA OCCASIO SCRIBENDI ET CAUSSA. Ea multiplex: nec minùs latè patet quàm hæc vita. Quid enim rei divinæ aut humanæ eſt, quod non ſermone communicamus? ergo & Litteris, quæ alter ſermo. Sed tamen diffuſam coërcere his terminis poſſe videor, ut omnis ea ſit triplex; (Seria, Docta, Familiaris. SERIAM dico, quæ ad publica aut privata pertinet, ſed uberiùs ea tractat, & cum cura.) Id genus inter publica ſunt. Narrationes, Diſſertiones, Deliberationes, de ſtatu rerum, de militia, de pace, & his talibus. Inter privata, (Conſolationes, Admonitiones, Petitiones, Objurgationes, Excuſationes, Suaſio-

ſiones, Laudationes,) & uno verbo, quicquid paullo magis ſeriò ſcribimus, & una in re velut figentes pedem. Quod genus ſæpe incurrit, & plerumque neceſſariò, interdum animi cauſſa, uſurpatur. DOCTAM dico (quæ ea quæ ad ſcientiam aut ſapientiam, continet, & res non epiſtolæ, epiſtolæ veſte velat.) Talis triplex: aut enim *Philologa* eſt, & in amœnioribus ſtudiis occupatur, ut olim Varronis Quæſtiones Epiſtolicæ, Valgii Ruffi Quæſita per Epiſtolam. Aut *Philoſopha*, & de Natura vel Moribus agit: ut Senecæ noſtri epiſtolæ, ſed & Platonis. At denique *Theologo*, quæ in ſacris rebus dedita, ut ſunt Auguſtini, Hieronymi, Cypriani, Baſilii, Gregorii utriuſque. Denique FAMILIAREM dico, quæ res tangit noſtras aut circa nos, quæque in aſſidua vita.) Ea propria & creberrima Epiſtolæ materies: & ſi verum fateri volumus, germanæ illius una: Cui priora illa duo. *Seria*, inquam, & *Docta* ſæpe admixta, ſed admixta; variumque ei ſemper nec ſimplex argumentum.

CAPUT VI.

De Inventione pauca & ordine.

SAtis de univerſa Materie dictum: de Inventione & Ordine addendum aliquid

quid eſt. ſed breviter. Nam ad Inventionem uberibus præceptis quid opus? Cùm ſemper ea prompta, nec ad epiſtolam ſcribendam veniatur, niſi argumento concepto, & mente (ut ita dicam) tumente. Quod in *Familiaribus* verisque Epiſtolis perpetuum eſt. In *Seriis* aut *Doctis* paullò aliter. quibus quomodo aggerenda aut amplificanda Materies ſit, nihil hîc ego, ſed Rhetorum te libri docebunt. Nec in *Ordine* quidem admodum laboro, qui optimus in Epiſtola neglectus aut nullus. Ut in colloquiis incurioſum quiddam & incompoſitum amamus, ita hic. Adeò ut nec in Reſponſionibus ordine & diſtinctè ad capita ſemper reſpondeamus: ſed ut viſum, atq; ut hoc illudque in mentem aut calamum venit. Omnino decôra eſt hæc incuria: & magnus * Magiſter rectè monuit, *Epiſtolas debere interdum hallucinari.* Itaq; ille ipſe hæſitat, revocat, turbat, miſcet, nec quicquam magis curaſſe videtur, quàm ne quid curæ præferret. Tamen in *Seriis*, non nego de Ordine paullò magis ſatagendum, ſed ita, ut ſemper infra Oratoriam illam diligentiam conſiſtas, & imitere eam, non æques. Præceptis cur te alliges? Ut imperatori in acie certus aliquis ordo eſt, nec tamen unus; ſic tibi in omni materie, quam pro re, pro judicio diſpone.

* *Cicero ad Attic.*

CAP.

CAPUT VII.

De Sermone. quæ de eo dicenda: & primum de Brevitate.

VEnio ad Sermonem: cujus caussa, fateor, Institutio hæc suscepta. Nam de Materie, totum mediocres cujusdam prudentiæ est: & vix peccatur. at in Sermone, Labor & Error est, nec corpus illud hodie crebrò cultum vidimus (liberè effero) decenti hac vesta. Sermonem appello, ELOCUTIONEM ET STILI MODUM EPISTOLÆ APTUM. Is ut talis fiat, dupliciter eum considerabo: *Universè* & *Distinctè*. Universè, in toto Habitu & conformatione epistolæ: Distinctæ, in partibus, id est *Phrasi* & *Verbis*. De habitu igitur sermonis epistolici, præcipio ut quinque ista serves: *Brevitatem*, *Perspicuitatem*, *Simplicitatem*, *Venustatem*, *Decentiam*. Prima illa, prima mihi sermonis virtus est: adeòque epistolæ propria, ut si longior, (cum Demetrio sentio) Libri jam nomen assumat, Epistolæ amittat. Cùm tam multa ea nuntiet, qui debet multis? Addo, quòd ut in sermone aut fabulis sic in epistolis odiosa garrulitas. Quam tamen, quod observes, imperitissimus quisque affectat, & loquentes ferè plurimum, qui minimum eloquentes. Ut corpore tenues,

nues, veste se dilatant, sic qui ingenii aut sapientiæ inopes, diffundunt se verbis. At Brevitas mihi amata, & iis qui sapiunt: si tamen cum judicio ea usurpata & modo. Peccari enim & hic posse scio & ut in sagittâ mittendâ, non minus aberrat qui citra scopum, quam qui ultra jaculatur, sic in scribendo, quisquis pauciora quam pro re, aut plura dicit. Modum autem à materie specto. si *Seria* Epistola aut *Sapiens*, diffundi paullò magis velim, & rei per se gravi addi verborum aliquod pondus. Si *Familiaris* contrahi: nec res tenues ac multas ornari laciniâ sermonis. Scilicet ut vela pro magnitudine navium: sic verba debent esse, pro rerum. Judicium porrò sumo à personis: idque dupliciter: A *Qualitate*, à *captu*. Ab illa: ut si ad Ignotos aut Magnates scribitur, uberior & floridior paullò epistola sit. quia stricta illa brevitas apud hos tales, non abest à contemtu. Aliter, si ad amicos, aut æquales. A Captu: ut si ad leviter doctum aut acutum, si ad juvenem. extendam tunc profectò; nec tenebras ingeniis offundam per se parum claris. Atque id mihi in omni personâ valdè notâ: ut illi, inquam, te stilùmque tuum attemperes. quoniam caput artis, scribere accommodatè. Qui fiet igitur Sermo brevis? observatione triplici, *Re-*

rum

rum, Compositionis, Verborum. rerum, ut supervacuum nihil admisceas, nil repetas, inprimis non capita ad quæ respondes. *Compositionis*, ut structuram & periodum longiorem omnem fugias : membris utare, & asyndetis sæpe. *Verborum*, ut lætior omnis phrasis, allegoria, imago abdicetur : parca & pura oratio sit, necessariâ supellectile verborum contenta.

Habes de Brevitate ; quæ viris mihi dicta, non juventuti, sunto. adeò enim hanc ad eam non voco, ut etiam absterream: sive quia tutò adsumere vix potest, & Brevitatis imitatio facllimè ætatem hanc decipit. sive quia nec utiliter potest, & juvenili illo brevitatis studio (sæpe vidimus) aridus plerumq; & exsuccus stilus evadit. nec facilè ad laudatam illã temperiem venitur, nisi initio ubertas quædam & luxuries sit, quam ætas paullatim depascat.

CAPUT VIII.

De Perspicuitate, qui peccetur in eam, qui paretur.

Virtus altera, *Perspicuitas*, de industriâ à me Brevitati subtexta, quia periculum magnum huic ab illâ. Quàm ardua, quàm rara illa Brevitas, quæ non prætervolet aures aut defraudet? in quâ legentis sensus non opus sit intendi? Atqui

qui ſemel hoc imbibe: ſummum in ſermone vitium eſſe, non ſolùm non capi, ſed etiam ægrè capi. In quo peccant quidam Naturâ, qui ipſi obſcuri & reconditi talia efferunt: plures, ſtudio, qui nihil doctum aut laudabile putant, niſi reconditum, & quod fugiat vulgares mentes. Stulti! quia mâlè ingenioſus ille, ad quem capiendum opus eſt ingenio: præſertim in Epiſtola, quæ arbitrum aut interpretem non quærit. Clarè ergo ſcribito, ſi potes, & breviter. ſed ita, ut hoc laudis eſſe ſcias, illud neceſſitatis. Clarus autem ſermo erit, præcepto triplici: Si verba in eo propria: ſi uſitata, ſi collocata.

CAPUT IX.

De Simplicitate duplici, & ad hanc monita.

TErtiam virtutem poſui ſimplicitatem: intellectu duplici, quia & in ſtilo eam exigo, & in Mente. De ſtilo: certum, & veterum exemplo teſtatum eſt; ſimplicem eum eſſe debere, ſine cura, ſine cultu, ſimillimum quotidiano ſermoni. Itaque Demetrius, ut Dialogum, Epiſtolam ſcribi vult: & ipſe Cicero, (texti eam quotidianis verbis.) Seneca appoſitè: (Qualis ſermo meus eſſet, ſi una ſederemus aut ambularemus,

mus, illaboratus & facilis, tales volo esse epistolas meas.) Quod feminas ornare dicitur, non ornari, hoc epistolam, quam sequi decor debet, non ab ea aut in ea affectari. At de mente: ita intellego, ut simplex quiddam & ingenuum in tota scriptione eluceat, & aperiat candorem quendam liberæ mentis. Nulla enim ex re magis natura cujusque & certa indoles elucet (Demetrio verè scriptum) quàm ex epistola. Itaque optima ea tibi repræsentanda, & imprimis illi ad quem scribis amica; ut inquam lenium affectuum, & benevolentiæ illud, ut sic dicam, saccharum, inspergatur, fiatque delectabilis, & ad legentis gustum. Quo in genere Cicero unicus, & unicè imitandus. Præceptis enim aliis res non continetur. Cautionem addo sive exceptionem: pro re interdum epistolam assurgere, & paullò studiosius scribi (ut in seriis:) sed tamen ita, ut simplicitatem totam non exuat, & ornamenta interdum habeat, lenocinia nunquam. Nam illæ quæ ad pompam & ostentationem ingenii scriptæ (quales Philostrati & Phalaridis, item Synesii & Plinii nonnullæ) nescio an tueri nomen veræ epistolæ apud judices veros possint.

CAP.

Caput X.

Junctim de Venustate & Decentia.

Reliquæ mihi duæ virtutes *Venustas* & *Decentia*; etsi vix reliquæ. Utraque enim ejusmodi, ut admonere de ea breviter possim, non docere. Illa ab Ingenio tota est: hæc à Judicio: quorum utrumque spernit ligari præceptorum his vinclis. (Venustatem appello, cum sermo totus alacer, vivus, erectus est, & allicientem quandam gratiam Veneremque præfert.) Quod natura ferè dat, nonnihil tamen & duplex hæc monitio. Primùm, ut Adagia Allusionesque ad dicta aut facta vetera, versiculos aut argutas sententias utriusque linguæ interdum immisceas. Secundùm, ut jocis salibusque opportunè condias: quos animam & vitam epistolæ esse, non fugiam dicere.

At *Decentiam* intelligo, id quod Græci τὸ πρέπον, quæ tum in epistola, cum omnia aptè & convenienter scripta. Quod fiet aspectu duplici: *Personæ* & *Rei*. *Personæ* dupliciter: si tuam respicis, & ejus ad quem scribis: Rei autem, simpliciter: ut omnia pro argumento: & sententiarum phrasiumque vestis apta sit corpori rerum. Magna hæc, sed oculta virtus: * nec immeritò Ci-

* *In Ora. ad Brutum.*

* Cicero monuit, (ut in vita, ſic in oratione, nihil difficilius eſſe, quàm quid deceat, videre.) Nec verba hîc perdam: quia ſcio Judicii totam hanc rem eſſe; quod à natura pete, non ab Arte.

* *In Orat. ad Brutum.*

CAPUT XI.

Ad Sermonem diſtinctè tranſitum, eum parari Imitatione: ad hanc tria præcepta. & primum de iis qui, & quando, legendi.

DIxi universè de Sermone; magis diſtinctè ad partes ejus tranſeo, *Phraſim* & *Verba*. Illam appello, VOCES DUAS AUT PLURES IN SENTENTIA JUNCTAS: Hæc, VOCES IPSAS SINGULAS. In illis *Elegantia* & *Nitor* requiritur: in his *Latinitas* & *Proprietas*. Ea omnia hodie, vel ex *Auditu* haurienda ſunt: vel ex *Lectione*. Ex illo leviter: quia nec adhærent audita animis, æquè ac lecta: nec eſt ferè ut optima audiantur, quia & rarus Latinus ſermo, & pauci ea cura loquuntur qua ſcribunt. Itaque doctiſſimi ac diſertiſſimi, ſæpe in ſermone alii: nec temerè exemplum vidimus, aut videbimus eloquentiæ, quam formavit Auditio ſola. Lectio igitur magis tuta, magis utilis, ſic tamen, ut *Imitatio* ei adjuncta ſit: ſine qua languida hæc, imo

va-

vana. *Imitationem* dico, SERMONIS NOSTRI AD SERMONEM VETEREM, APTAM CONFORMATIONEM, ET STILO EXPRESSAM. A qua (uno verbo dicã) ſpes omnis creſcẽdi huic ſegeti Phraſium & Verborum. Nam Ars alia, quicquid conentur, non magis diſertos fecerit, quã vates ſomnium in Parnaſſo. De illa igitur cum cura & ad uſum dicam: & quidem hæc tria, (Quos & Quando legas: Quid & è quibus ſeligas: Quid exprimas & quid vites.) In primo: utinam ea copia ſcriptorum hodie, ut jure ambigua haberi hæc iis poſſit! Pauci relicti veteres: quis controvertet, quin ii legendi omnes ſint? niſi fortè nuper aliquot Itali, qui in arctum reductam eloquentiam concluſerunt finibus tantùm Tullianæ lectionis. O vani & faſtidioſi! non ſolùm præter mentem magiſtrorum veterum, ſed præter rationem præterque uſùm. Quos nunc non refello, & adhæſiſſe olim me ſcio paullo juvenilius, donec repreſſit & revocavit maturioris judicii frænum. Tu mecum, omnes legendos imitandóſque tibi certò ſtatue: non ſimul tamen aut omni ævo. Diſcrimen aliquod temporum eſt, quod utiliter enotabo. Eſt *Puerilis* quædam & prima, Imitatio: eſt *Creſcens*, eſt *Adulta*. In illa prima, Italorum hæreſis mihi placeat:

ceat: & aliquamdiu Cicero non præcipuus solum legatur, sed solus. Cui fini? ut corpus scilicet illud & contextús orationis primùm serio formetur uno quodam habitu, & æquabili sermonis filo. Nescio an idem censerem, si Calvus, Cælius, Brutus, Cæsar, & alii è classe Oratorum extarent. Sed, ut hodie res est, quis præter Tullium periodos, membra, numeros, & continuatam illam orationis seriem nobis suggesserit? A qua, me quidem judice, necessariò initium faciendum juventuti. Ut pictor cum tabulam incepit, primum hominem totum delineat, colores mox aptos quærit, & addit cuique parti: sic meus Imitator, corpus eloquentiæ suæ formet, pigmenta deinde variè conquirat. Nisi facit, (crede juventus, aut serò credes) hiulca semper, incomposita, & è variis varia quædam stili forma gignetur, nec satis sibi constans, quotidie video, & peccati caussam non ignoro, Cicero igitur primus primas teneat: & teneat solus. Sed quamdiu? pro ingeniis tempus definiam; in molliore aliquo, annum: in duriore, alterum etiam annum. Et addo non inutiliter, sub hanc ipsam curam, Manutii epistolas, Sadoleti, Bembi, Bunelli, atque in primis Longolii nostri, legi posse. non quia ipsi (liberè dicam) valdè probi, sed quia pue-

rili

rili quodam affectu Ciceronis illam orbitam anxio pede presserunt, ideóque per eorum vestigia tutior & facilior tibi cursus. At in *Crescentem* & *Iuvenilem* Imitationem alios admitto: sed successu tamen, nec ut saltu pergas, sed per quosdam velut gradus. Itaque meo consilio, eós hâc primùm adeas qui à Cicerone minimùm abeunt, & qui copiâ, suavitate, fluxu dictionis, referant beatam illam facilémque naturam. Qualis Fabius inprimis, & nonnihil Q. Curtius, Vellejus, Livius, Cæsar: similiores futuri, nisi retinuisset & stetisset alia species argumenti. Hos igitur tunc lege, sed leviter: at cùm omni studio Plautum & Terentium, qui semel corpore illo Sermonis & tanquam ædificii formâ constitutâ, utilissimè adhibebuntur ad poliendas omnes partes. Verborum proprietas à quibus petatur melius? à quibus Phrasium ille nitor Atticus? Jam venus, & lepor & comitas à quibus uberius hauriatur, quàm à meo comico? Plautum enim hic solum intelligo, & præpono (nec impono: quia ex animo ita sentio) omnibus, qui in Latio aut Græciâ imbuerunt chartaceum hoc æquor. Hi ad Epistolam (de Orationibus enim aliter censeo) & familiarem scriptionem imprimis apti; quia reverâ epistola quid aliud, quam cottidiana dissertio? ut non

non errarit Artemo apud Demetrium, qui censet eodem modo Dialogum & Epistolam scribi. Et Plinius ab eâdem causâ, epistolas matronæ cujusdam dilaudans, cum Plauto & Terentio metro solutis eas componit. Quin ipsum Plinium, in secundà hac classe jure colloco, tersum, acutum, nitidum; sed non sine deliciis molliculum interdum, & parùm virum. Cui comitem novum do, sed majorem novis, Etruscum illum Angelum, qui (nisi quod affectatæ interdum & quæsitæ in eo argutiæ) cum illis ipsis priscis pari passu decurrere posse videatur Epistolarum hunc campum.

Hoc velut tirocinii biennium sit: quo manus hæc stili coërcenda nonnihil intra puram togam. cui jam deinceps, in *Adulta* Imitatione, liberè permittam exerat se & vagetur per scriptorum omne genus. Legat, videat, & flores ex omni prato carpat ad Eloquentiæ hanc corollam. Sed in primis suadeam Sallustium, Senecam, Tacitum, & id genus brevium subtiliumque scriptorum jam legi; quorum acuta quasi face luxuries illa paulisper recidatur, fiátque oratio stricta, fortis, & verè virilis.

Finii de parte prima: nisi quod leviter addo: perutile futurum eundem illum Ciceronem legi quotidie & relegi, vespertinis præsertim horis, &, si oportunitas feret, sub-

ſub ipſum ſomni tempus. Mens tunc neſcio quomodo meliùs arripit, retinet & concoquit per quietem. Tenta, reperies in levi monito non leve momentum.

CAPUT XII.

De Excerptis, quo ordine ea reſtituenda, & à quibus ſingula carpenda.

QUid *ſeligas* & *à quibus*, partem feci alteram, de qua etſi exemplis dicere faciliùs poſſem, quàm ſcriptis, tamen breviter hæc habe. Lectionem ipſam non ſufficere, ne repititã quidem, imò nec in feliciſſima memoria: ſed opus eſſe *Excerptis* quibuſdam & *Notis* rerum verborúmque ſingularium, quas imitemur: quæ excerpta Memoralibus libellis, tam quam ærario, contineri velim, unde ſermonis illæ opes, per tempus, & ad uſum promantur. Fieri autem libellos triplices: unum quem *Formularum* dixerim; alterum, quem *Ornamentorum*; tertium, quem *Dictionis*. Duo illi ad ſermonem univerſum magis pertineant, tertius ad diſtinctum. In primo, Formulæ mihi duplices: Ad contextum iſtæ, *Ordiendi, Narrãdi, Continuandi, Tranſeundi, Abrumpendi, Claudendi*: Ad Materiem, iſtæ: *Rogandi, Gratias agendi, Operam offerendi, Laudandi, Vituperandi, Aſſeverãdi*:

 & quic-

& quicquid istarum rerùm communium est, quæ in epistolam creberrimè incurrunt. Secundus, *Ornamentorum* liber est. in quo distinctè & per capita collocaverim hæc: *Similitudines*, *Allegorias*, *Imagines*, *Acutiora dicta*, *Sententias*, & siqua ejusmodi illustria luminà sermonis. Tertius, *Dictionis*. quam divido in duas partes, *Phrasium* & *Verborum*. Phrases quidem enotari velim, quæcunque insigniores aut nitidiores occurrent: Verba, quæcunque rara, nova, novo sensu sive flexu usurpata. In Phrasibus dispositionem non videò; nisi quòd seorsim eas poni velim, pro discrimine scriptorum: Tullii solas, Plauti & Terentii solas, Historicorum solas: quod quisque pro judicio suo aut industria facito. In verbis ordinem solùm servem Alphabeti. Hæc sunt quæ selegi velim. Sed à quibus? non enim promiscuè ab omnibus: sed ad judicium paucis tibi sic præibo. *Formularum* liber à Cicerone maximè compleatur: addo Plinium; Politianum, aut si quid aliunde transferre aut haurire poteris opportunè. *Ornamentorum*, à Cicerone, Fabio, Plinio, Historicis, Seneca, etiam à Græcis, & imprimis à Plutarcho. *Phrasium* exempla à Cicerone maximè, & Comicis petantur: nonnihil ab Historicis, atque etiam ab aliis, quos non attigi, Var-

ro-

rone, Agellio, Suetonio, Jurisconsultis, imò & interdum Appulejo.

Verborum, uno verbo, ab omnibus: nec inutiliter etiam à Grammaticis & Glossariis antiquis.

CAPUT XIII.

De expressione & formatione Stili, per tria genera Imitationum.

TErtium illud utilissimum sequitur, Quid exprimas, & quid vites. Frustra enim priora illa duo, si non istud: nec lectio aut selectio adjuverint, sine proba expressione, Ea ut talis sit, per triplicem Imitationem distinctè te ducam, & quid sequare in unaquaque dicam, & quid vites. In *Puerili*, duo hæc tibi propono. Primò, ut formulas imprimis & communia illa contextus totius imitere: secundò, ut ductum, numeros, lineamenta & faciem Tullianæ orationis. Et imitare, non industriè solùm sed pænè adfectatè & cupide: sic inquam, ut color quæsitus & fucus appareat, imò & furtum. Ut pueros nihil pudet, cum scribere discunt, per singulos litterarum apices aliena manu duci: non item hìc tu Clausulas, membra, & periodi cujuspiam partem cum venia sæpe inseres, & Centonem è Tullii purpura contexes,

 paul-

paullo post daturus tuam. Exercitii genus quod olim in Germania huic rei proposui, dicere operæ pretium habeo, e si non dictare. Fuit tale. Hæc sequêre: quid fugies? nihil, nisi ea quæ Grammatici vitant. At in *Crescente*, crescat mihi paulisper judicium, & servari præcipiam hæc tria. Primum, ut in furtis jam verecundior sis; non enim ultrà decet. Secundum, ut in Formulis exprimendis remissior; non enim ultrâ opus. Sicut digiti in citharâ ægrè & cum intentione initio ponuntur, iidem postea ad chordas & numeros spontè veniunt: sic mens istis paullum assuefacta. Tertium, ut Phrases & Verba meliora undique assumas: & formes, ut sic dicam, cutem illam orationis tuæ externam. Atque hæc sanè præcipua hîc cura. quid vitandum? vitium agnatum Verborum delectui, nimia asperitas, aut antiquitas. Quod in Comicis imitandis præcipuè mihi cave, & ne quid aut sordidum ab iis dictio tua trahat, aut obsoletum. Nam ut imperiti pictores in facie exprimenda, rugam, nævum, verrucam facilè imitantur, indolem negligunt, & ipsum vultum: sic sæpe adolescentes rara aut exstantia verba excerpunt, ingenium omittunt & genium dictionis.. Quæ autem verba sordida? quæ jacent, repunt, à face vulgi & è triviis

sum-

ſumpta; nec niſi judicio diſcernenda. Quæ obſoleta? notæ duplicis: Natura & Opinione. Illa dixerim, quæ revera talia ſunt: hic, quæ ſenſu dumtaxat vulgi. Nam hodie ita invaluit, ut quicquid ignotum, nec tritum auribus imperitorum, obſoletum cenſeatur, quamquàm ab optimis auctoribus petitum, & ab optimo illo ævo. Priora igitur aut planè vitabis, aut non niſi cum excuſatione & interfatiuncula utâris: iſta etiam appetes & intexes ſermoni tuo tamquam gemmas. De quo toto genere, opportunius monebo & inſtruam per exempla. Supereſt Imitatio ultima, ſive *Virilis*: in qua hoc præcidio, non tam exteriorem illum ornatum ſpectari debere. quàm virtutes & cultum internum: id eſt, Figuras, Imagines, Acumina, & ea quæ appellavi Ornamenta. In quo una cautio, ut cum oratio perfici jam incipiat & ſumma illi manus imponi κακοζηλία vitetur. Ea eſt, nimium cultus ſtudium, & ſine modo. Quod per te ægrè videas aut vites: felix cui doctor hic aliquis aut monitor amicus.

Hæc dictanda mihi nunc ſuper Epiſtolis cenſui: cum fructu nonnullo eorum, ſpero, qui audierunt; vereor ut exiguo, qui tantum legent.

mus, suspendimus, aut deponimus sermonem. Comma sustinet, Colon suspendit, Periodus deponit. *Hæc virtus Distinguendi* (ait Fabius) *fortasse sit parva, sine quâ tamen esse alia nulla in agendo potest.* En momentum, quod in Sermone habet: quid si majus etiam in Scripto dicam? Nam hercules confusa tota lectio & intellectio, nisi notæ suæ dividant & quasi manuducant. Quid igitur ea est? *Notandi certa ratio, quâ secamus & partimur, scriptionem.* Ea quæ veteribus fuerit, quærunt: ego amplius, an fuerit, quæro. Nam prisca omnia monumenta, lapides, tabulæ, æra legum aut orationum: in quibus omnimoda adhiberi ea potuit: nullam præferunt aut habent. Nisi hanc tamen, quâ singula verba punctis suis disparant & secernunt: sed punctis uniusmodi semper & pari formâ, Quæ res, ut verum fatear, turbet magis & sistat lectorem, quàm transferat & adjutet. Quod de lapidibus dico, ad libros etiam priscos traho: nec in iis Distiuctionum illæ variantes notæ. Ut alios omittam, exstant nobiles illæ Pandectæ Etruscæ, à Justiniani ævo: quære, non dabunt. Quid ergo? ante Justiniani ævum non fuerunt? mox videbo: sed tamen antiquitùs omnino, haud puto. Atqui Cicero & alii videntur agnovisse. ut Crassus apud

eum loquens inducitur: * *Non librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus veteres esse voluerunt.* En *notas à librariis*, & quidem in *clausilis*, & gratiâ interpungendi. Idem pro Murænâ, in Iurisconsultos illudens: *eos in singulis litteris, & interpunctionibus verborum occupari.* Significat sensum mutari, & cautionem vel cavillum esse, ex interpunctis. Quid Seneca, nónne clarè? *Nos*, inquit, *etiam cùm scribimus, interpungere solemus.* Ecce *interpuncta*, & quidem *sollemnia in scribendo.* Hæc sistant, aut viâ illâ sententiæ ejiciant: sed nescio an providum & sagacem. Nam prior Tullii locus possit planissimè altrovorsum duci, quasi dicat, Veteres ideò non usurpasse in clausulis interpuncta, ne ea potiùs, quàm modum & modulum, in verbis, considerarent. Locus alter, dicat Iuris interpretes in minutis occupari, scrutari in contractibus apices litterarum, & puncta verborum: quia nempe ambigua sæpe hæc ista, & ad anteriora aut sequentia ducenda. Id enim eveniebat in illis solitariis punctis, quæ verba, ut dixi, singula, non membra aut sensus secernebant. In Senecâ hæc reò. & an dicit, spiritum stilumque hominis naturaliter etiam pausare in scribendo, & interquiescere cum sententiâ: non rapidè sem-

* III. *De Orat.*

ſemper, & torrentis vicem, ferri? Profectò dicit: vide. Nam tota ejus diſſertatio eſt contra præcipites illos & effuſos in loquendo, & curſu verba convolventes. Quando igitur origo? nam res tam utilis, &, quod caput, tam obvia, ad quam Natura ipſa ducit, non debuit, non potuit diu quæri. Dicat aliquis ſub Hadriano cœpiſſe. quia in Suidâ * lego de Nicanore quodam Grammarico ejus ævi, ſcripſiſſe περὶ στιγμῆς τῆς καθόλου βιβλία ἕξ: *De Interpunctione in genere libros ſex*: itemquè partitè, περὶ στιγμῆς τῆς παρ᾽ ὁμήρῳ καὶ τῆς περὶ καλλιμάχῳ: *De interpunctione apud Homerum, & apud Callimachum*: neque aliud egit aut ſcripſit, ita ut per jocum στιγματίας, *Interpunctus*, aut *Compunctus* (ſervile convicium eſt) vocaretur. Potuit igitur tunc agitari de inducendâ, etſi nondum vulgò inductâ. Certiſſima, quam reperio, mentio eſt in Diomede Grammaticó †: qui *appoſitionem puncti* (ita loquitur) in triplici differentiâ agnoſcit. Differentia eſt, quæ clàriùs apud Caſſiodorum ‡ ſic expreſſa: *Sed ut his omnibus addere videaris ornatum, Poſituras quas Greci θέσεις vocant, id eſt puncta breviſſima pariter & rotunda, & planiſſima, ſingulis quibuſque pone Capitibus, præter tranſlationẽ ſancti*

 Hie-

* *In* Νικάνωρ. † *Lib. 11. cap. De Pronunciat.*
‡ *Lib. 1. Inſtit. Divinar. Lect.*

Hieronymi, quæ colis & commatibus ornata consistit. quoniam illustrem faciunt orationem, quando suis locis aptata resplendent. Nam si corpus nostrum indiget per membra cognosci, cur lectio, cùm suis partibus videatur esse distincta, confusa relinquitur? Istæ quidem Positura seu Puncta, quasi quædam viæ sunt sensuum, & lumina dictionum, quæ sic lectores dociles faciunt, tanquam si clarissimis expositoribus imbuantur. Prima est Media; secunda, Subdistinctio; tertia, Plena. Quas à maioribus nostris ideò constat inventas, ut spiritus longâ dictione fatigatus, vires suas, per spatia decreta (sive *discreta*) *resumeret. Quas si mavis cupidus lector agnoscere, Donatum lege, qui te possit de hac re, brevi compendio instruere.* Pleraque omnia hîc habes: Nomen, Usum, Discrimen. Nam veteres *Posituras* vocarunt: atque ita Isidorus * *Positura*, inquit, *est figura ad distinguendos sensus per Cola, & Commata, & Periodos dicta, vel quia punctis positis annotantur; vel quia ibi vox, pro intervallo distinctionis, deponitur.* Ex nomine novitio (hoc quidem sensu) vides rem non esse perantiquam. Addit Usum, qui liquet. Discrimen deinde, triplicem eam esse, *Mediam, Subdistinctionem, Plenam.* Isidorus autem ita: *Sunt tres Positura. Prima Subdistinctio dicitur: eadem & Comma. Media distinctio sequens est:*

* *Lib. 1. cap. 19.*

est : ipsa & Colon. Vltima distinctio, quæ totam sententiam claudit: ipsa est Periodus. Talia Diomedes : & consentiunt etiam in Notis, quæ, Isidori verbis, sunt istæ. *Vbi in initio pronunciationis necdum plena pars sensus est, fit Comma : Punctusque ad imam litteram ponitur. & vocatur Subdistinctio, ab eo quòd Punctum subtus, id est ad imam litteram accipit. Vbi autem in sequentibus jam sententia sensum præstat, sed adhuc aliquid superest, fit Colon, mediamq; litteram puncto notamus : & Mediam distinctionem vocamus, quia Punctum ad mediam litteram ponimus. Vbi verò jam per gradus plenam sententiæ clausulam facimus, fit Periodus : Punctumque ad caput litteræ ponimus, & vocatur Distinctio.* Ubi vides aliam à nostrâ Distinctionem fuisse, quod ad notandi posituram aut signum. Nam idem Punctum manebat, sed locis variabat. In fine Cassiodorus remittit ad Donatum : & sunt eadem ista etiam hodie in illo mutilo & fracto. quid opus verba reddere ? Nos variasse isto ævo, non ignoras. & viros doctos pleniùs paullò distinxisse, in *Comma, Semicolon, Colon, Periodum. Comma,* ubi minima respiratio est, & semicirculo notamus, *Semicolon,* ubi paullo major, nec ad Colon tamen accedit, notamusque : quod locum sæpe habet in *Contrariis*, aut *Disjunctis*, aut variâ *Partitione.*
 Co-

Colon autem, ſententiâ in parte perfectâ, ſed etiam creſcente, & ſignamus duo puncta: At *Periodi* nota eſt punctum, longæ ſive brevis. Nam & breves Periodi ſunt (in epiſtolis creberrimè) quaſi membra: & hæc ipſa Punctus ſignet: ſed cum diſcrimine, ut grandiore capitali litterâ non excipiantur. Iſta de Diſtinctione veteri, & noſtrâ, ſed in unâ Periodo aut ſenſu. Eſt alia, quæ veterum fuit, nunc deſiit, meo voto revocanda. Perverſus libros dividebant, & curiosè librarii ſubnotabant: quod vetus eſſe, & ab Aſconii, id eſt Claudii ævo, apparet. Nam is in Commentariis, verba Ciceronis cùm citat & advocat: *Verſu*, inquit, *à primo* DCCCL. Item: *Verſu circiter* ∞ · XI. iterumque: *Circa verſum à primo* LXXX. Verſus appellat. ut & Græci στίχοις. Nam ita Diogenes de Ariſtotele: *Libros ejus omnes* continere *μυριάδας στίχων τέτταρας, καὶ τετταράκοντα, πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις καὶ διακοσίοις ἑβδομήκοντα* *quadringenta quadragintaquinque millia verſuum, itemque ducentos ſeptuaginta*. Item de Chryſippo, qui πολυγραφώτατος fuit, *in diem ſcripſiſſe verſus quingentos*. Plinius de Zoroaſtre: *vicies centum ab eo millia verſuum condita*. Galenus, *Lyci cujuſdam commentarium ſe legiſſe, adeò prolixum, ut quinque millia verſuum contineret*, In Divo Hierony-

mo,

mo, epiſtolâ ad Magnum,oratorem Rom. *Scripſerunt contra nos Celſus atque Porphyrius: priori Origines, alteri Methodius reſponderunt. Quorum Origines octo ſcripſit libros, Methodius uſque ad decem millia procedit verſuum*: Iterùm ad Damaſum, Epiſcopum Rom. *Quos mihi jampridem dederas Lactantii libros, ideò non libenter lego, quia & plurimæ epiſtolæ in eis uſque ad mille ſpatia verſum tenduntur.* Denique Juſtinianus in Pandectis ſuis *quindecim myriales verſuum* eſſe. Ex quibus omnibus liqueat,certam & perpetuam diſtinctionem in Verſus fuiſſe, in omni volumine & deſcriptione reperiendam, Sed fueruntne igitur veri Verſus, ſive lineæ? Hæremus. ſi fuiſſent; quomodo in membranâ aliâ atq; aliâ ſic caderent? quomodo in litterâ majore aut minore, ut ſolet? Niſi quis putat aut variaſſe per libros: aut certos modulos cuique volumini tributos, quos velut lege ſervarent. Tale aliquid Iſidorus: *Quædam nomina librorum apud antiquos certis modulis conficiebantur breviore formâ Carmina atque Epiſtolæ: at verò Hiſtoriæ majore modulo ſcribebantur.* An ſatis huc faciat aut firmet, neſcio: poſſit tamen aliquis & Verſus explicare membra minuta;& ſectiones ſic inſtitutas. Hieronymum auctorem habeat: qui alibi * *Prophetas verſibus deſcriptos* à ſe

* *Lib 6.* * *Præfat. Iſai.*

à ſe fatetur: & communiter de libris Sacris, * *Silvam nominum, ſenſuumque barbariem per cola verſuum digeſiſſe.* Neque aliud ſanè vult, quàm quod Caſſiodorus: *Primum D. Hieronymum, propter ſimplicitatem fratrum, colis & commatibus ordinaſſe tranſlationem ſuam.* Et idem alibi †: *Tranſlatio ſancti Hieronymi colis & commatibus ornata conſiſtit.* Ergo idem iſti *Verſus* (Hieronymo quidem) quod *Cola* & *Commata*: & quid autem iſta? nil niſi *Membra*, & *Sectiones.* Nam ſic hodieque *Biblia* illa *Sacra* utiliter legimus diſtincta, & ipſi *Verſus* appellamus. Notat autem idem ſanctus ſcriptor, * exemplo priſco ſe hoc feciſſe: *quia idem*, inquit, *in Demoſthene & Tullio fieri ſolet, ut per cola ſcribantur & commata.* Cave accepetis de Interpunctis, eo nomine: fallêris. quod dixi intelligunt: & ita Demetrius definit, *Colon*, *aut ſimplicem periodum, aut compoſita periodi partem.* Ita Cicero ‡ *Commata* ſententias accisas & breviores, ſed plenas: ita & Hermogenes genus tale ſermonis, *κομματικὸν καὶ διαλεκτικὸν* appellat. Hæc igitur fuiſſe videntur. ſi non; ut nunc ſint, & exemplum illud Hieronymianum uſurpetur, conſilium meum ſit & votum. Valdè ex uſu lectorum, & eorum

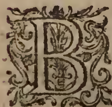
* *Proleg in Paralip.* † *Lib. 1. Inſtit. div. Lect.*
* *In Eſai.* ‡ *In Orat. ad Brutum.*

rum qui excerptum aut subnotatum aliquid volunt, hoc esset. cùm ecce Livium, Ciceronem, tales, non nisi per libros, aut orationes divisos habemus: & longum nec promptum in totis iis aliquid quærere; facile & obvium, si Versus designarent. Industrius aliquis vir facere debeat, & Typographi imitari. Vale, & ad nos quàm maturrimè veni.

JUSTI LIPSII DE BIBLIOTHECIS SYNTAGMA.

CAPUT I.

Bibliotheca, & Libraria, quid? Reges veteres habuisse, atque illos Ægypti.

IBLIOTHECA tria significat, *Locum*, *Armarium*, *Libros*, Græca vox Latinis in usum etiam venit, & quamquam *Librariam* dicunt, tamen verisimile magis est eâ voce tabernam capi, in quâ venales libri exstant. Sed Bibliotheca: um res vetus, & nisi fallor, cum ipsis litteris adinventa. Nam simul

mul ac scire & sapere natum est, mox etiam scribere: & istud esse cum fructu non potuit, nisi ut libri adservarentur & disponerentur, & ad præsentium & posteriorum usum. Privata primùm ea cura, & quisque sibi suisque struebat: postmodum Reges & Dynastæ usurparunt. nec in usum solùm, sed ambitionem aut splendorem. Sanè multos congerere, vix fuit privati hominis aut census: cùm tarda & impendiosa descriptio esset: donec utilissima hæc Typographia rem in compendium misit. Qui primus Regum illustrem habuit (quod memoria servet) is fuit Osymanduas, Ægypti. qui inter alia operum præclara, *Sacram Bibliothecam struxit, & in ejus fronte præscripsit*, ψυχῆς ἰατρεῖον: ANIMI MEDICA OFFICINA. Ita Diodorus *. & quamquam ille inter veteres Regum fuerit, non tamen dubito exemplum, si non ipsam rem, mansisse, & in Ægypto Bibliothecas semper aliquas exinde exstitisse: idque in templis præcipuè, & sacerdotum curâ. Multa argumento, tum & illud de Homero: quem Naucrates † quidem plagii accusat, & in Ægyptum cùm venisset, libros repperisse *Phantasiæ* fæminæ, quæ Iliadem atque Ulysseam scripserit, & *Memphi in templo deposuerit Vulcani.* Homerum igitur vidisse, sibi

* *Lib. 1.* † *Eustat. Præfat. Odyss.*

ſibi adſcripſiſſe, & edidiſſe. Quæ in viro, opinor, falſa, rem tamen & morem firmant.

CAPUT II.

Alexandrina Bibliothecâ, cui Philadelphus primus & præcipuus auctor. Varietas & numerus ibi librorum. Combuſta, & iterùm inſtaurata.

SEd reliquæ ibi in obſcuro ſunt, *Ptolomæi Philadelphi* Regis in magnâ luce & laude fuit. Is *Ptolomæi Lagi* filius, ſecundus eo nomine & ſtirpe Ægypti regum: artium & ingeniorum cultor, & quod adhæret, librorum. Itaque Alexandriæ ingentem Bibliothecam compoſuit: inſtructione & exemplo Ariſtotelis adjutus, imo & ipſis ejus libris. Nam Ariſtoteles, ut póſt dicam, copiâ & dilectu inſignem Bibliothecam adornaverat. de quâ Strabo *: Ἀριστοτέλης πρῶτος, ὧν ἴσμεν, συναγαγὼν βιβλία, καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν: *Ariſtoteles, primus, quos norimus, collector librorum fuit, & reges in Ægypto docuit Bibliothecæ ſtructuram.* Quæ tamen cautè & cum ſuâ interpretatione legenda: nec enim vel *primus omnino* fuit: & certè ævo anterior, docere *Philadelphum* hunc non potuit, niſi ut

* *Lib.* 1.

ut dixi exemplo. Hoc fortaſſe verum, quod Athenæo ſcriptum † *Ariſtotelem, Theophraſto libros reliquiſſe, hunc Neleo. à quo eos mercatus Ptolomæus, cum iis quos Athenis & Rhodi coëmerat, omnes in pulchram Alexandriam transferri curavit.* Etſi alii tamen diſſentiunt, ut in loco dicam. Sed bibliothecam igitur ille undique, & omne genus libris, inſtruxit: etiam ſacris, & è Judæâ petitis. Nam cum aures ejus fama tetigiſſet Hebreæ ſapientiæ, miſit qui libros depoſcerent, & idoneos ſimul homines conduxit, qui in Græcam linguam verterent, communi omnium uſui. Ea interpretatio eſt, quam *Septuaginta*, à numero ſcilicet qui operam dederunt, dicunt. Id eveniſſe anno ejus regni XVII. Epiphanius * tradidit, Olympiade CXXVII. Præerat Bibliothecæ, vir ſcriptis & factis illuſtris, Demetrius Phalereus, exul à ſuis Athenis: & quem rex benignè habitum ad hæc & majora miniſteria admovit. Idemque à Chaldæis, Ægyptiis, Romanis etiam libros petivit, & pariter in linguam Græcam transfundi curavit. De quibus Georgium Cedrenum † capio: *Philodelphus libros Sacros, Chaldaicos, Ægyptios, & Romanos, alioſque diverſilingues in Græcam omnes converti curavit, in univerſum ad centum*

† *Lib.* 1. * *De ponder. & menſur.* † *Lib.* 1.

tum millia voluminum. quæ omnia in bibliothecis suis Alexandriæ reposuit : Duo noto, & curam peregrinos libros vertendi, utilem meo animo, & vobis PRINCIPIBUS etiam nunc usurpandam; & numerum librorum, grandem satis, sed non pro vero, si de universis capiamus. Quod abnuo, & Cedrenni mentem de conversis tantùm esse arbitror: atque ipsos primogenios Græcos, longè superasse. Hoc alii scriptores dixerint, qui valdè adaugent. ut Seneca noster *: *Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum.* Sanè pulcherrimum, & supra gemmas omnes vel aurum: sed quantò pulchrius, si uberiùs? Nam nec is Senecæ numerus ex vero satis, & ad *Septingenta millia* redigendus. Josephus † doceat, quî tradit *Demetrium* (illum Præfectum, de quo dixi) *aliquando interrogatum à Philadelpho, quot millia librorum jam haberet? respondisse, ducenta millia admodum, sed sperare brevi ad quingenta.* Vides, quàm auxerit: sed quantò magis posteà, atque etiam alii Reges? Profectò ad *Septingenta millia* venerunt, Agellio disertim scribente ‡: *Ingens numerus librorum in Ægypto à Ptolomæis regibus vel conquisitus* (em-

* *De Tranq. cap.* 9. † 12. *Antiq. cap.* 11. *& Eusebius de præpar. lib.* 8. *ex Aristeâ.* ‡ *Lib.* 6. *cap. ult.*

(emptione) *vel confectus* (descriptione) *est, ad millia fermè voluminum septingenta.* Idem Ammianus, verbis statim dandis: idem Isidorus, sed emendandus: *Septuaginta millia librorum Alexandriæ, Philadelfi temporibus, inventa sunt.* Scribendum, inquam, *septingenta.* O thesaurum, sed in re æternâ non æternum! Nam totum hoc quidquid fuit librorum, bello civili Pompejano periit, cùm Cæsar in ipsâ urbe Alexandriâ bellum cum incolis gereret, & tuitionis suæ causâ ignem in naves misisset; qui & vicina navalibus, ipsamque Bibliothecam comprehendit & absumsit. Triste fatum, & Cæsari (etsi absque destinatâ culpâ) pudendum! itaque nec ipse in tertio Civilium, nec Hirtius deinde meminere: alii tamen; ut Plutarchus, Dio, etiam Livius, uti ex Senecâ facile est haurire. Nam post superiora illa verba, addit: *Alius laudaverit, ut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse.* Sunt ipsa Livii verba, ubi de hoc incendio: & justo elogio in rem & Reges. Sed de hoc tristi igne etiam Ammianus *: *Inter templa eminet Serapeum, in quo Bibliothecæ fuerunt inæstimabiles? & loquitur monumentorum veterum concinens fides, septingenta volumina millia, Ptolomæis regibus vigiliis intentis composita, bello Alexandrino, dum diripitur*

* *Lib.22.*

civi-

civitas, sub Dictatore Cæsare conflagrasse: Ipse in direptione evenisse vult: itemque Agellius*. *Ea omnia volumina,* inquit, *bello priore Alexandrino* (ad discrimen ejus, quod sub Antonio) *dum diripitur civitas non sponte neque operâ consulta, sed à militibus forte auxiliariis incensa sunt.* Excusat verò ipse non Cæsarem tantùm (quo quid librorum aut ingeniorum amantius?) sed Romanos milites, & culpam hanc ad exteros auxiliares ablegât. Ceterùm de direptione, non ita Plutarchus aut Dio: quos est videre. Hic igitur finis nobilis Bibliothecæ, Olympiade CLXXXIII. cùm vix CCXXIV. annos fuisset. Etsi revixit tamen, non eadem (qui id potuit?) sed consimilis, & eodem loci, id est in Serapéo, collocanda. Auctor reparandi Cleopatra, illa amoribus Antonii famosa: quæ ab eo in auspicium & velut fundamentum operis impetravit Bibliothecam *Attalicam* sive Pergamenam. Itaque totam cùm dono cepisset, & transferri curasset, iterùm adornata auctaque est, & Christianorum etiam temporibus, in vitâ & famâ fuit. Tertullianus†: *Hodie apud Serapéum, Ptolomæi Bibliotheca, cum ipsis Hebraicis, litteris, exhibentur.* Nota, apud Serapéum iterùm fuisse, id est in ejus porticibus: atque id vicinum portui & návalibus, ex

* *Lib.6*, † *Apolog. cap.* 18.

Sta-

Strabone aliisque discas. Nota, & *Ptolomæi Bibliothecas* dici: etsi reverà non illæ jam essent sed consimiles, & primogenii illi Hebraici libri, unaque LXX. interpretatio, flammâ periissent. Tamen ecce, tanta auctoritas & fides ab antiquo ejus Bibliothecæ, ut Tertullianus gentiles eò advocet aut amandet. Credo stetisse, quamdiu ipsum Serapeum, immensæ molis & stupendi artificii templum. quod Christiani denique, Theodosii majoris imperio, ut arcem superstitionis, demoliri à fundo sunt, * Ecclesiasticis scriptoribus traditum & laudatum.

* *Ruffin.2 cap.23. itemque Socrates, & Sozomen. alii.*

CAPUT III.

Græca Bibliotheca. Pisistrati & Aristotelis præcipuè, itemque Byzantina.

ATque ista de Ægypti Bibliothecis repperi, pauca & parva fortasse de multis & magnis. Sed ævum scilicet absorpsit: quod & in *Græciæ Bibliothecis* liceat accusare. De quibus nobilioribus, strictim Athenæus †: ubi *Laurentium* suum ita in hoc studio parandorum librorum dilaudat, ut dicat eum, *Polycratem Samium, Pisistratum tyrannum, Euclydem Athéniensem, Nicocratem Cyprium, Euripi-*

† *Lib.1.*

dem

dem poëtam, Aristotelem philosophum superasse. Et de omnibus istis singillatim non habeo dicere: nisi de *Pisistrato*, cui & laudem primi auctoris in hoc studio Agellius adscripsit. Et sanè *Polycrates* ævo ferè concurrit. Sed Agellii verba *: *Libros Athenis disciplinarum liberalium, publicè ad legendum præbendos, primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus.* Magnus vir (odiosum hoc modò cognomen tolle) & cui Homerum etiam digestum & correctum nunquam soluturi debemus. Adeò Critica hæc cura olim Principum, imò Regum, fuit. Ea Bibliotheca ab ipsis deinde Atheniensibus variè aucta, donec spoliavit & avexit Xerxes, Athenarum potitus. Sed eosdem, † multis post annis, Seleucus Nicanor, Syriæ rex, liberaliter remittendos Athenas curavit, donavitque. Et mansisse deinde ad Sullæ tempora, qui & ipse Athenas cepit, diripuit, afflixit, posteà tamen instauratam, justè opinor. quomodo enim mater artium, sine instrumento hoc librorum? Imo plures ibi Bibliothecæ posteà: & *Hadrianus Imp. Iovis Panellenii ædem Athenis struxit, & in eâ Bibliothecam*, Pausaniæ scriptum. Sed de *Euclide*, quod ait Athenæus: hunc Archontem fuisse, inter primos ejus magistratus comperior: nec ul-

* *Lib.* 6. † *Olymp.* 17.

ultrà. De *Aristotele* autem, Strabo magnificè in verbis, quæ suprà dedi: & addidi ex Athenæo, Bibliothecam ejus tandem ad Ptolomæos Reges venisse; etsi Strabo atque alii videantur negare. Nam ille ita *; *Libros Aristotelis, qui ad Neleum venissent, ad posteros deinde transmissos, ineruditos homines; & qui sub clavibus eos, sine usu ullo habuissent. Denique sub terram conditos, à blattis & tineis vitiatos, tandem Apelliconi Teio magnâ pecuniâ addictos fuisse. Qui erosos lacerosque, discribi, vulgari, etsi parum bonâ fide aut judicio curasset. Eo autem mortuo. Sullam Athenis potitum eosdem libros suos fecisse, Romam misisse, ibique Tyrannionem Grammaticum iis usum, atque (ut fama est) intercidisse, aut invertisse.* Quibus similia aut eadem Plutarchus, in Sullâ. Quæ si vera, quomodo ad Philadelphum à Neleo venerint, Athenæo supra assertum? Nisi fortè (atque ego arbitror) ipsos quidem Aristotelis libros, ab illo, in quam, scriptos Neleus tenuerit, posterisque transmiserit, ut peculiarem thesaurum: at reliquam vim alienorum scriptorum, vendiderit Philadelpho. Neque memoratu digna alia de Græciæ Bibliothecis legere memini: & Romani haud dubiè pleraque talia ad se transduxerunt, Græcia jam potiti: nisi pla-

* *Lib.* 42.

placet Byzantinam his accensere, quæ Principum ævo fuit. Nam Zonaras & Cedrenus tradunt, Basilisci imperio, *Bibliothecam ibi conflagrasse, in quâ centum viginti millia librorum essent recondita: inter ea Draconis intestinum*, cxx. *pedes longum, cui aureis litteris Homeri Ilias atque Odyssea, fuerint inscripta*. Etsi hæc Thraciæ propriè, non Græciæ attribuenda.

CAPUT IV.

Attalica Bibliotheca, cui Eumenes auctor. Plinii & Vitruvii aliqua hic fortè inconsiderantia. Quanta, & quàm diu fuerit.

SIcut, & *Attalica* sive *Pergamena*, Asiæ; quæ proxima claritate ab illâ Alexandrinâ fuit. Nam Attalici Reges, è parvis progressi, cùm societate opibusque Romanis crevissent: sedem regni *Pergamum* variè, tum & Bibliothecis, exornarunt. Eumenem, Attali Regis filium, auctorem huic rei Strabo prodidit*: *Eumenes*, inquit, *urbem instruxit, & donariis ac Bibliothecis, uti nunc est, eleganter excoluit*. Et Plinius †, qui scribit, *æmulatione circa Bibliothecas Regum, Ptolomæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolomæo, membranas Pergami, ut Varro*

L au-

* *Lib.* 13. † *Lib.* 13. *cap*, 11.

auctor est, revertas. Cui paria Hieronymus, in Epistolâ ad Chromatium, itemque Ælianus tradiderunt: sed *Attalum*, pro *Eumene*, nominantes. Enimverò de neutro horum satis convenit, si tempora examinas: quoniam isti posteriores *Philadelpho*, toto ferè sæculo, fuerunt. Quomodo igitur, quod Plinius ait, *æmulatio* inter eos? Nisi hoc subvenit, *Ptolomæum* simpliciter nominari: qui alius à Philadelpho esse potuit. & *Ptolomæus Quintus*, cognomento *Epiphanes*, cum Eumene vixit. Atque ille fortasse (quamquam de insigni ejus studio in Bibliothecas nihil proditum) chartam suppressit invidiâ, ne alter veterem illam novâ suâ æquaret. Sed error sive inconspectio clarior in Vitruvio *, qui his verbis inscripsit: *Reges Attalici, magnis Philologiæ dulcedinibus inducti, cùm egregiam Pergami Bibliothecam, ad communem delectationem, instituissent: tunc item Ptolomæus, infinito zelo cupiditatisque studio incitatus, non minoribus industriis, ad eundem modum, contenderat Alexandriæ comparare.* Quid? ut Attalici reges ante Alexandrinos in hoc studio? ut exemplum ardoremque isti ab iis sumpserint? Imò verò contrà fuit, & peregerant jam, cùm nec illi cogitarent. Nisi & hîc placet de posteriore aliquo *Ptolomæo* ad-

* *Lib. 7. initio.*

adducere & velare, ſed velare. Ceterùm Biblliotheca hæc nec copià, nec ævo Alexandrinam æquavit. Nam de utroque iſto Plutarchus † ſcribit, Antonium III. virum, faſcinatum amoribus Cleopatræ, χαρίσασθαι μὲν αὐτῇ τὰς ἐκ Περγάμου βιβλιοθήκας, ἐν αἷς εἴκοσι μυριάδες βιβλίων ἁπλῶν ἦσαν: *gratificatum ei Bibliothecam Pergami, in qua eſſent ducenta millia ſingularium librorum*, id eſt voluminum. Hoc enim opinor ἁπλᾶ βιβλία dici, cùm in uno volumine plures ſæpè libri, quos non vult in numerum hunc venire. Ergò ea ipſa ſtatim poſt Alexandrinam periit, ſed in eâ vixit: an & in loco ſuo revixit? Certè Strabonis ſuprà verba ſi attendis, ſignificant: cum ait, *Vti nunc eſt, excoluit*. Quando *nunc?* Strabonis ſcribentis, id eſt Tiberii ævo. Ut appareat aut revectam ab Auguſto victore eſſe, qui pleraque irrita Antonii fecit: aut certè exſcriptam iterùm, & inſtauratam. De quo, præter ſuſpicari, non equidem dicam.

† *In M. Antonio.*

CAPUT V.

Romanæ Bibliothecæ, privatæ: & prima publica Aſinii Pollionis.

ATque hæ Bibliothecæ, quas memoratu dignas apud exteros reperi: venia-

niamus ad Romanas, situ & ævo magis propinquas. Satis enim tarda ibi hæc cura aut studium, apud Martis non Musarum proles: etsi, cum bono Deo, hîc quoque cultus & elegantia denique invaluit, parvis primò initiis, ut solet. Isidori notatio est: *Romam primus librorum copiam advexit Æmilius Paullus, Perse Macedonum rege devicto, deinde Lucullus è Pontica præda.* Duos nominat, qui libros advexere, sed publici usus aut juris non prorsus fecere. Et de Æmilio, haud ultrà legi: de Lucullo Plutarchus ubertim. *Laudanda ejus impensa,* inquit, *& studium in libris. Nam & multos, & eleganter scriptos, conquisivit: eosque ut liberaliter paravit, ita etiam utendos dedit. Patebant enim omnibus Bibliotheca, & in porticus adjectas atque exedras Graci præsertim recipiebantur: qui velut ad Musarum ædem eò ventitabant, tempusque inter se jucundè traducebant, ab aliis curis liberi. Sæpè & ipse cum iis versabatur, & philologis se immiscebat, ad has porticus & ambulationes veniens.* Ex quibus vides, ILLUSTRISSIME PRINCEPS, velut publicas fuisse has Bibliothecas, & quamquam jus mancipiumque sibi retineret, usum tamen eruditis concessisse: quod & benignè vos facere soletis. At verò tertium etiam his duobus licebat addere, Cornelium Sullam, posteà Dictatorem: qui è Græciâ

Athe-

Athenisque magnam librorum vim traduxit, & Romæ deposuit ac disposuit: quod præter Plutarchum, *Lucianus etiam scripsit. Tamen his omnibus verè Publica BiBliotheca nondum structa: quam cogitationem primus magnanimus & magnificus ille Julius Cæsar concepit, ac, nisi fata interpellassent, effecisset: Suetonius de eo: *Destinabat Bibliothecas Græcas & Latinas, quàm maximas posset, publicare, data Varroni cura comparandarum ac dirigendarum.* O rem magni animi, atque item consilii! Nam quis in orbe terrarum huic curæ aptior M. illo Varrone, doctissimo inter Græcos Latinosq;? Sed destinavit Cæsar, non perfecit: Augustus, adoptione filius, inter alia ornamenta urbis & imperii, hoc quoque plurifariam adjunxit. Nam eo invitante atq; incitante, Asinius Pollio, orator & Senator nobilis (Suetonio narrante) *Atrium libertatis exstruxit*, atque in eo Bibliothecam dublicavit. Isidorus: *Primus Romæ Bibliothecas publicavit Pollio Græcas, Latinasque, additis auctorum imaginibus in Atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat*, De manubiis, inquit: nempe Dalmatarum, quos vicit. Item Plinius †: *Asinius Pollio, primus Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit.*

* *Adversus indoctum*, † *Lib, 34, cap, 2.*

In Atrio Libertatis fuisse, id est in monte Aventino, ex istis constat: quod tamen instructum aut reparatum ab eo magis dixerim, quàm exstructum. Nam jamdiu antè id fuisse. & quidem à Tib. Graccho, patre Gracchorum, Plutarchus atque alii scriptores dicunt. Itaque ipse refecit, & ad hunc usum splendidè concinnavit. De eo Ovidius capiendus*:

Nec me, quæ doctis patuerunt prima libellis,
Atria Libertas tangere passa sua est.

Non enim viros doctos audio, qui hæc ad λέσχην, sive conventum poëtarum, ducunt. Palàm libellus conqueritur, non receptum se in Bibliothecam Asinii quæ *prima patuit*, sive publicata est, *doctis libris.*

* 3. *Trist. eleg.* 1.

CAPUT VI.

Augusti, Octavia; itemque Palatina. Præfecti & custodes iis.

Atque hæc igitur sub Augusto prima Publica fuit: duæ mox aliæ, ab ipso. Prior, *Octavia*, quàm sororis suæ memoriæ & nomini dedicavit. De eâ Dio Cassius, in actis anni DCCXXI †. *Augustus Porticus & Bibliothecas, à sororis nomine Octavias dictas, exstruxit.* Etsi Plutarchus* tamen in ipsam

† *Lib* 49. * *In Marcello.*

ipſam Octaviam tranſcribere hoc opus videtur. Εἰς δὲ τιμὴν αὐτοῦ (Μαρκέλλου) καὶ μνήμην Ὀκταβία μὲν ἡ μήτηρ τὴν βιβλιοθήκην ἀνέθηκεν, Καῖσαρ δὲ θέατρον, ἀναγράψας Μαρκέλλου: *In honorem ac memoriam defuncti Marcelli mater Octavia Bibliothecam dedicavit, Cæſar Auguſtus Theatrum, Marcelli nomine inſcriptum.* Falli Plutarchum opinor: quia Dionis quidem notatio totis decem annis citerior eſt Marcelli morte. Atque addit, ex *Dalmatarum manubiis* opera ea ſtructa: miro concurſu, ut prima atque altera Bibliotheca genti Barbaræ debeantur. De hac & Suetonius in *Meliſſo Grammatico*: *Citò manumiſſus, Auguſto etiam inſinuatus eſt, quod eleganter curam ordinandarum Bibliothecarum in Octaviæ porticu ſuſcepit.* Nota, in ipsâ *Porticu* fuiſſe: quomodo? ſuperiore ejus parte, uti arbitror, tutò & decorè: cùm inferior ambulationi modò eſſet, De hac Ovidius * item ſenſit;

Altera templa peto, vicino juncta theatro:
Hæc quoq; erant pedibus non adeunda meis.

Nam & ab hac Bibliothecâ ſpretum ſe libellus queritur: & locum ubi fuerit, deſignat. Quem? vicinum Theatro Marcelli. *Templa* autem dicit, quia in hac Porticu *Iunonis ædes* fuit, & nobiles in eâ ſtatuæ: quod

* 3 *Triſt. eleg.* 1.

quod Plinius dicet. Altera porrò ab eodem Augusto Bibliotheca est, *Palatina*, à loco dicta: quia in ipso Palatio, Suetonius †: *Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo haruspices responderant. Addita Porticus, cum Bibliotheca Latina Græcaque.* Id factum anno Urbis DCCXXVI. ut ex Dionis LIII. initio discas. Itaque temporum ordinem in Bibliothecis recensendis Ovidius secutus est, cùm primò *Asiniam*, tum *Octaviam*, denique istam *Palatinam* sic adnumerat:

Inde timore pari gradibus sublimia celsis
Ducor ad intonsi candida templa Dei.
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis,
Belides, & stricto barbarus ense pater.
Quæque viri docto veteres fecère novique
Pectore, lecturis inspicienda patent.
Quærebam fratres, exceptis scilicet illis,
Quos suus optaret non genuisse pater:
Quærentem frustrà, custos, & sedibus illis
Præpositus, sancto jussit abire loco.

Præter alia, ostendit & *Præpositum* sive *Custodem* huic loco fuisse: quem Suetonius facit *C. Iulium Higinum*. Is in Grammaticis celebris, *præfuit*, ut inquit, *Palatinæ Bibliothecæ, nec eò seciùs plurimos docuit.* Imò seorsim *Græca* custodem suum habuit,

&

† *Cap.29.*

& *Latina*. In marmore prisco : ANTIOCHUS. TI. CLAUDI. CÆSARIS. A. BIBLIOTHECA. LATINA. APOLLINIS. In alio : C. JULIUS. FALYX. A. BIBLIOTHECA. GRÆCA. PALAT. Et similes alibi inscriptiones. Hujus Bibliothecæ meminit & Plinius * : *Videmus Apollinem in Bibliothecâ templi Augusti Thuscanicum, quinquaginta pedum à pollice.* Etsi possis referre etiam ad Vespasiani Augusti Bibliothecam, quæ in Pacis templo fuit. Apertiùs de Palatinâ, idem Plinius alibi † : *Veteres Græcas litteras fuisse easdem penè, quæ nunc sunt Latinæ, judicio erit Delphica tabula antiqui æris, quæ est hodie in Palatio, dono Principum Minervæ dicata in Bibliothecâ.* Hanc diutissimè Romæ mansisse, inducor credere verbis Io. Sarisberiensis, qui scribit ‡ : *Doctorem sanctissimum illum Gregorium, non modò Mathesim pepulisse ab Aula, sed ut traditur à majoribus, incendio dedisse probatæ lectionis.*

Scripta, Palatinus quæcunque recepit Apollo. In quibus erant præcipua, quæ cælestium mentem, & superiorum oracula hominibus videbantur revelare. Notandum.

* *Lib.34 c.7.* † *Lib.7.c 58.* ‡ *Lib.2. De nug.Cur.*

CAPUT VII.

Tiberii, Trajani, Vespasiani, item Capitolinæ: aliæ ignotæ.

AB Augusto igitur, artium ingeniorumq; amantissimo Principe, duæ istæ fuerunt. quid ab aliis? aliæ. Videtur enim certamen in hac re Principum fuisse, & velut contendisse de palmâ. Ecce *Tiberius* statim ab Augusto, in ipso Palatio etiam struxit, eâ parte quâ Viam Sacram spectat. Nam illîc Tiberii domum fuisse, curiosi talium hodie autumant: & in domo ejus hæc locatur. Ab Agellio: * *Cùm in domûs Tiberianæ Bibliothecâ sederemus, ego & Apollinaris.* A Vopisco * item: qui *usum se* scribit *libris è Bibliothecâ Vlpiâ, item ex domo Tiberiana.* Videtur & *Vespasianus* deinde struxisse, & adjunxisse templo Pacis. de quâ Agellius: † *Commentarium L. Ælii, qui Varronis magister fuit, studiosè quæsivimus, eumque in Pacis Bibliothecâ repertum legimus.* Meminitque & Galenus * De Composit. medicamentorum. Fuit item à *Trajano* alia de quâ etiam Agellius: * *Sedentibus fortè nobis en Bibliothecâ templi Trajani.* Atque est eadem, quæ à gentili Principis ejus nomine *Vlpia* passim nominatur. Vopiscus †: *Hæc*

* *Lib.13.c.18.* * *In Probo.* † *Lib.16.cap.8.* * *Lib.1,* * *Lib,2,cap,27.* † *In Aureliano.*

Hæc ego à gravibus viris comperi, & in Vlpiæ Bibliothecæ libris relegi. Iterumque: *Et si his contentus non fueris, lectites Græcos, linteos etiam libros requiras, quos Vlpia tibi Bibliotheca, cùm volueris, ministrabit.* Hanc in foro Trajani initiò fuisse, ubi Principis ejus alia opera, facilè persuadeor: sed ævo mutasse, & translatam in collem Viminalem, ad ornandas Diocletiani Thermas, (an ab ipso Diocletiano?) Vopiscus inducit. *Vsus sum*, inquit, *præcipuè libris ex Blbliothecâ Vlpiâ, ætate meâ Thermis Diocletianis.* Cùm disertè de *sua* dicit, ostendit igitur, aliâ *ætate* aliter fuisse. Reperio & *Capitolinam*, in urbe. de quâ Eusebius, in rebus Commodi Imperatoris: *In Capitolium fulmen ruit, & magnæ inflammatione factæ, Bibliothecam, & vicinas quasque ædes, concremavit.* Uberiùs hoc ipsum ita Orosius: * *Flagitia regis pœna urbis insequitur. Nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam, majorum studio curaque compositam, ædesque alias juxta sitas, rapaci turbine concremavit.* Quis tamen ejus auctor? adserere haud liceat, divinare libeat, Domitianum fuisse. Nam ille, servatus olim in Capitolio, templum ibi Princeps struxit, quid si & hanc Bibliothecam? Etsi nemo tradit, qui nunc exstant: † Sue-

* *Lib. 7. cap. 16.* † *Cap. 20.*

tonius hoc tantùm de eo universè: *Bibliothecas incendio absumptas impensissime reparari curavit, exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam, qui describerent emendarentque.* Ubi observes, etiamtum illam *Alexandrinam* velut originem & matricem aliarum habitam, & has corruptas ex eâ iterùm refectas & adornatas. Amplius, Principum studio ab interitu vindicatas: quod nisi fuisset, quomodo tam multæ illæ ad P. Victoris, id est Constantini ævum, venissent? Nam ille sic inter singularia urbis notat: *Bibliothecæ publicæ, undetriginta. ex iis præcipuæ duæ, Palatina, & Vlpia.* Heu quàm etiam à memoriâ perierunt! nam ex illis XXIX. vix septem industria nostra indagare potuit, & nomina saltem ab oblivione vindicare.

CAPUT VIII.

Tiburtina, & quædam etiam Privatorum uberiores. Habebant in Balneis, atque item in agris.

PLures, inquam, Publicas non eruo: non quidem in urbe. juxta eam, Tiburi, etiam unam. De quâ Agellius:* *Meminimus in Tiburti Bibliotheca invenire nos in eodem Claudii libro scriptum.* Iterumque †:

Pro-

* *Lib 9, cap. 45.* † *Lib. 19. cap. 5.*

Promit è Bibliotheca Tiburti, quæ tunc in Herculis templo instructa satis commodè erat. Hîc & alibi de *Templis* adnotes, & ferè juxta ea aut in illis fuisse. Quidni, sacra illa ingeniorum opera, in locis sacratis? Fortassis autem Hadrianus Imp. illam Tibure instruxit, quem eo loco & secessu impensè delectatum constat, variaque & ampla inædificasse. Etsi mihi certum, aliis municipiis coloniisque Bibliothecas sparsas fuisse, æquè atque artium istum cultum. Sed & privatim viri divites, usus & famæ caussâ, sibi pararunt: & nobiles ex iis quasdam. Sicut Tyrannio Grammaticus, Sullæ temporibus: qui *tria millia librorum* possedit. Sicut *Epaphroditus Chæronéus*, item Grammaticus professione. quem Suidas tradit, *sub Nerone ad Nervam Romæ vixisse: & adsidue libros ementem, usque ad triginta millia collegisse, optimorum quidem & selectorum.* Laudo hoc ultimum: nec tam copiam quæri, quam bonitatem, cum dilectû. Optarim hunc fuisse, qui Epictetum, apicem veræ Philosophiæ, in servis habuerit: & ævum consentit: sed titulus & munus vitæ dissentit, cùm iste *Grammaticus* fuerit, alter è *custodibus corporum Neronis*, eodem Suidâ prodente. Sed quisquis iste, superavit eum *Sammonicus Serenus*

in

in hoc ſtudio: qui Bibliothecam habuit, *in quâ ſexaginta duo millia librorum cenſebantur.* Is moriens eam reliquit *Gordiano minori*, qui guſtavit Imperium: Capitolino traditum, cum hoc elogio: *Quod Gordianum quidem* AD CÆLUM TULIT. *ſiquidem tantæ Bibliothecæ copiâ & ſplendore donatus, in famam* * *hominum litteratorum decorè pervenit.* Vide ILLUSTRISSIME PRINCEPS. quàm hæc cura gratiam famamque pariat, vobis magnis inſatiabiliter parandam. Atque hi, aut pauci alii, proditi ſunt inſigniores Bibliothecas habuiſſe. plures tamen fuere: & Seneca † commune hoc ſtudium jam tunc ſuo ævo oſtendit, & damnat. Damnat. quare? *Non enim in ſtudium*, inquit, *ſed in ſpectaculum comparabant. ſicut pleriſque ignaris etiam ſervilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cænationum ornamenta ſunt.* Et mox addit: *Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quidquid orationum, hiſtoriarumque eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, Bibliotheca quoque, ut neceſſarium domus inſtrumentum, expolitur.* Malè, fateor: & utinam tamen noſtri divites ſic laſciviant! ſemper cùm alieno aliquo, ſi non ſuo,

* *Legi malim*: hominum, litteratorum ore pervenit. † *De Tranquill. cap.* 9.

ſuo, uſu & bono. Obſervare autem hîc eſt de *Balneis & Thermis* etiam: ſicut ſuprà notavimus, illam *Vlpiam* in Diocletiani Thermis dicatam: Cur autem ibi? credo, quia corpori curando otiosè tunc vacabant:& igitur occaſio erat legendi aliquid, hominibus aliàs occupatis vel audiendi. Enimverò etiam in Villis & Prætoriis paſſim habebant: ab eâdem hac, otii & vacationis ibi, cauſsâ. Ad quem morem Pauli JCti. reſponſum dirigitur: *Fundo legato libros quoque & Bibliothecas, quæ in eodem fundo ſunt, legato contineri.* Plinius de ſuâ villâ: * *Parieti, in Bibliothecæ ſpeciem, armarium inſeritur.* Martialis, alterius cujuſdam Julii Martialis, villaticam Bibliothecam commendat †:

Ruris Bibliotheca delicati,
Vicinam videt unde lector urbem,
Inter carmina ſanctiora ſiquis
Laſcivæ fuerit locus Thaliæ,
Hos nido licet inferas vel imo,
Septem quos tibi miſimus libellos.

* *Lib 2. epiſt* 17. † *Lib.* 7.

CAPUT IX.

Ornatus Bibliothecarum, ebore & vitro. Armaria, & Foruli, & Plutei. & Cunei.

PEregi de Bibliothecis; & produxi, quas ævum quidem non ſubduxit. Ut rem

rem dicam, paucas è multis! & *stillicidium de situla*, veteri verbo: tamen vel hæc satis ad stimulum, & exemplum. An & addam aliquid de ornatu earum sive instructo? fiat. In Isidoro lego: *Peritiores architectos neque aurea lacunaria ponenda in Bibliothecis putasse: neque pavimenta alia, quàm è Carystii marmore: quod auri fulgor hebetet, & Carystii viriditas reficiat oculos.* Bono hoc judicio iste, sive à quo hausit. Nam de fulgore, certum est & mihi compertum, intentioni & stilo officere: sicut de virore, liquet oculis recreandis esse. Boëtius hoc amplius in Consolatione suggerit: *comptos ebore & vitro parietes fuisse.* Quid, parietes laterales? non ergo Armaria aut Plutei ad parietes (neque enim conspicuus sic ille ornatus fuisset) sed in medio disposita, ut hodie quoque publicæ ferè Bibliothecæ usurpant. Sanè Vitra olim in quadras orbes, ova, aut rhombos distincta parietes ornabant, non aliter quàm marmoreæ crustæ: sæpiùs tamen cameras, & lacunar. Ita enim Plinius, libro XXXVI. *Pulsa ex humo pavimenta in cameras transiêre è vitro, novitium & hoc inventum.* Novitium ita, ut tamen esset Neronis & Senecæ ævo. Nam ut de re vulgatâ Seneca, epist. LXXXVI. de Balneis: *Nisi vitro absconditur camera:* atque ibi me vide. Tamen in *pa-*

rie-

rietibus etiam fuisse, præter Boëtium, Vopiscus ostendit, in Firmo: *Nam & vitreis quadraturis, bitumine aliisque medicamentis insertis, domum induxisse perhibetur.* Bitumen autem hîc ad committendum nectendumque parieti accipio insertum, non ad ipsas quadras jungendas: quas decorè magis ebur (ut in Boëtio) distinxit. Atque id etiam in Armariis ipsis fuit; unde *Eborea Bibliotheca* in Pandectis legum: & in Senecâ *, *Armaria cedro atque ebore aptantur.* Armaria autem fuisse in Bibliothecis, res & hodierna usio demonstrant: sed addo, numeris suis distincta. Ita Vopiscus: *Habet Bibliotheca Vlpia in Armario sexto librum elephantinum.* Elephantinum an ex Ebore, an in corio elephanti perscriptum? Vetus Scholiastes Iuvenalis, in illud: *Hic libros dabit & forulos. Armaria*, inquit, *Bibliothecam.* Etsi propriè, opinor, *Foruli*, ipsi nidi, ut cum Martiale dicam, librorum, sive cum Senecâ, distincta *loculamenta.* Sidonius & hæc & alia in Bibliothecis collocat †: *Hic libri affatim in promptu: videre te credere aut Grammaticales Pluteos aut Athenæi Cuneos, aut Armaria exstructa Bibliopolarum. Pluteos*, id est tabulas inclinatas transversim, quibus libri legendi imponerentur: *Cuneos* scamnorum seriem,

* *De Tranq. cap. 9.* † *Lib. 2. epist. 9.*

riem, ut in Athenæo, ſic digeſtam: *Armaria* autem plena & alta, quæ dixi. Ea *Pegmata* Cicero ad Atticum † videtur appellaſſe.

† *Lib.* I.

CAPUT X.

Imagines in iis doctorum, laudabili more: cuî origo, ab Aſinio.

SEd vel præcipuus ornatus, & imitandus, meo judicio, nondum hodie imitatus, ſunt *Imagines* ſive & *Statuæ* doctorum, quas unâ cum libris diſponebant. Nónne pulchrum, & ſuave oculis ac cogitationi fuit? Naturâ trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora, ſive hoſpitia, quibus cæleſtis ſe animus incluſit: ecce hîc erat. Homeri, Hippocratis, Ariſtotelis, Pindari, Virgilii, Ciceronis, & alia ſcripta videres aut libares oculis: unà etiam imaginem ſcriptoris adjunctam. Iterùm repeto, pulchrum: &, te ILLUSTRISSIME præeunte, cur non uſurpamus? Romanum hoc inventum videtur: ne omnia bella ad Græciam referantut: & Plinius inclinat *. *Nullum majus* (inquit pulcherrimâ gnomâ) *felicitatis ſpecimen arbitror. quàm ſemper omnes ſcire cupere, qualis fuerit ali-*

* *Lib.* 35. *cap.* 2.

aliquis. Asinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. An priores cœperint Alexandriæ & Pergami Reges, qui Bibliothecas magno certamine instituere, non facilè dixerim. Itaque Asinius videtur auctor. qui etiam (eodem Plinio prodente) * M. Varronis, *in Bibliothecâ, quæ prima in urbe* (absurde in *orbe* alii) *publicata est, unius viventis posuit imaginem* Quod tamen & aliis posteà, indulgentiâ aut judicio, datum video: & nominatim Martiali poëtæ. qui gloriatur †, quod *Stertinius imaginem ejus ponere in Bibliothecâ suâ voluerit.* Sed plerumqu mortuorum, & quos famæ consensus jam sacrasset. Plinius ‡: *Non est prætereundum & novitium inventum. siquidem non solùm ex auro argentóve, aut certè ex ære, in Bibliothecis dicantur illi, quorum* IMMORTALES ANIMÆ *in iisdem locis loquuntur; quinimò etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus.* Appellat *novitium*, id est Pollionis, *inventum*. ostendit mortuorum & è metallo plurimùm fuisse: sed addo etiam è gypso, in privatis (pro cujusque scilicet copiâ) Bibliothecis. Juvenalis:

——— quamquam plena omnia gypso
Chrysippi invenias.

Imo

* *Lib. 7. cap. 30.* † *Præfat. l. 9.* ‡ *Lib. 31 cap 2.*

Imò & in tabulis, opinor, imagines fuere: & fortasse in librorum fronte picturâ etiam expressæ. Seneca*: *Ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum.* Suetonius in Tiberio: † *Scripta eorum & imagines, publicis Bibliothecis, inter veteres & receptos auctores, dedicavit.* Plinius in Epistolis: *Herennius Severus, vir doctissimus, magni æstimat in Bibliotheca sua ponere imagines Cornelii Nepotis, & Titi Attici.* Itaque utrumque, & Statuæ & Imagines fuêre. Plinius idem, de Silio Italico: *Plures iisdem in locis villas possidebat. multum ubique librorum multum statuarum, multum imaginum: quas non habebat modò, verumetiam venerabatur. Virgilii ante omnes.* Vopiscus, de Numeriano: *Hujus oratio tantum habuisse fertur eloquentiæ, ut illi statua, non quasi Cæsari, sed quasi Rhetori decerneretur, ponenda in Bibliotheca Vlpia, cui subscriptum est:* NUMERIANO. CÆSARI. ORATORI. TEMPORIBUS. SUIS. POTENTISSIMO. Sed & Sidonius sibi ibidem positam, jure gloriatur:

Cum meis poni statuam perennem
Nerva Trajanus titulis videret,
Inter auctores utriusque fixam
Bibliothecæ.

Si-

* *De Tranquill.* † *Cap. 73.*

Significat, & in Græcâ & Latinâ Bibliothecâ, ſtatuam ſe habuiſſe. Ceterùm minores illæ imagines ſive ſtatuæ Pluteis plerumque impoſitæ videntur, ante ſuos quæque libros. Iuvenalis:

Et jubet archetypos Pluteum ſervare Cleanthas.

Veteris diſtichi ea mens, quod *Imagini* tali *Virgilianæ ſubſcriptum* fuit:

Lucis damna nihil tanto nocuère poëtæ,
Quem præſentat honos carminis & Plutei.

Significat, videri vivere, qui in libris & imagine vivit. Inde & *Sigilla Plutealia* apud Ciceronem, ad Atticum. Nam jam tunc Bibliothecas exornabant Deorum, ſi non auctorum ſigillis.

CAPUT XI.

In occaſione de Muséo Alexandrinò: docti viri ibi habiti atque aliti, in publicum bonum. Reges aut Imperatores ei curabant.

ET plura equidem ſuper Bibliothecis, quæ * ἀξιόλογα ſint, non habeo: unum etiam, quod ad earum fructum. Nam ſi ſolæ eæ, aut rarus adventor, ſi homines, inquam, non ſunt qui frequentent & evolvant: quò iſta congeries? & quid niſi *ſtudioſa quædam luxuria* ſint, ut Seneca ap-

* *digna dici.*

appellat? Providerunt hoc quoque Alexandrini Reges: & unà cum illis *Museum* (ita dixerunt, quasi *Musarum ædem*) exstruxerunt, in quo fas esset Musis operari, à ceteris rebus feriatos. Imò & à vitæ victu'que curis vacuos; cùm alimenta iis hîc è publico darentur. Præclarum institutum! quod unus Strabo optimè describit *: τῶν δὲ βασιλείων μέρος ἐστὶ καὶ τὸ Μουσεῖον, ἔχον περίπατον καὶ ἐξέδραν, καὶ οἶκον μέγαν, ἐν ᾧ τὸ συσσίτιον τῶν μετεχόντων τοῦ Μουσείου φιλολόγων ἀνδρῶν. Ἔστι δὲ τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ χρήματα κοινά, καὶ ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῷ Μουσείῳ τεταγμένος, τότε μὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων, νυνὶ δ' ὑπὸ Καίσαρος: *Pars etiam Regiæ est Muséum, quod ambulationi & sessui loca habet, & magnam unã domum, in quâ convivunt & comedunt unà, qui Muséi consortes sunt litterati viri. Habet autẽ hoc collegium & pecuniam sive vectigalia in commune, & Sacerdotem item, qui Muséo praeest, olim à Regibus, nunc à Cæsare constituendum.* Primùm ait, *Regiæ* sive *Aulæ partem* fuisse. Scilicet adnecti sibi & jungi voluerunt Reges, ut in propinquo & promptu essent eruditi isti, cum quibus differerent, cùm libitum, animo docendo, & pascendo. Habuit *Porticus* & *Exedras*; illas exercitio corporis magis; has animi, & ubi considentes alter-

* *Lib.* 17.

tercarentur & conferrent. Fuit & *Domus, ubi communis iis victus & mensa*: quod sic etiam Philostratus expressit, de Dionysio †: quem in *Muséum receptum* scribit, additque: Τὸ δὲ μουσεῖον τράπεζα Αἰγυπτία ξυγκαλοῦσα τοὺς ἐν πάσῃ γῇ ἐλλογίμους: *Muséum autem est Ægyptia mensa quæ convocat omnes in universa terra litteratos.* Verba pensitari cupio, *omnes ex omni terrâ*: & videmus numerum; nec rem tenuem & parvi impendii fuisse? Quod & Timon Sillographus indicat, etsi more & instituto suo carpens.

Πολλοὶ μὲν βόσκονται ἐν Αἰγύπτῳ πολυφύλῳ
Βιβλιακοὶ χαρακῖται, ἀπείριτα δηριόωντες,
Μουσέων ἐν ταλάρῳ.

Permulti pascuntur in Ægypto populosâ
Pugnantes libris, ac semper digladiantes
Musarum in cavea.

Nam, explicante Athenæo, * τὸ μουσεῖον τάλαρόν τινα φησὶν, ἐπισκώπτων τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφομένους φιλοσόφους, ὅτι ὥσπερ ἐν πανάγρῳ τινὶ σιτοῦνται, καθάπερ οἱ πολυτιμότατοι ὄρνιθες. *Muséum dixit Caveum, irridens Philosophos qui in eo alebantur, velut pretiosa quadă aves.* Iste Philosophos nominat, sed Strabo universè ἐλλογίμους ἄνδρας dixit, *litteratos*

* Lib. 1.

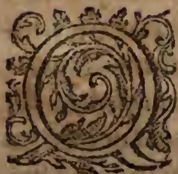
tos doctosque viros: & omne genus haud dubiè receptum. Sed *viros* ait: non ergo pueros aut juvenes, & qui velut in spem studiorum (hodie solitum) educarentur. Non quin istud velut præmium eruditis, & quies quædam honesta fuit: haud aliter quàm Athenis benè de rep. meritis victus erat Prutaneo. Ubi estis PRINCIPES? & quos urit aut excitat honestus æmulandi ignis? Sed pergit Strabo, & *Sacerdotem* præficit, Regum aut *Cæsarum dilectu*. Magna igitur dignitas, & quæ ab ipso Cæsare conferenda. Sed quid, quòd ipsa ibi loca idem Cæsar adsignaret? Ita enim Philostratus, de Dionysio Sophistâ: *Ἀδριανὸς σατράπην αὐτὸν ἀπέφηνεν οὐκ ὀλίγων ἐθνῶν, κατέλεξε δὲ τοῖς δημοσίᾳ ἱππεύουσι, καὶ τοῖς ἐν τῷ μουσείῳ σιτουμένοις*: *Hadrianus Imp. Satrapam sive præfectum eum constituit non exiguarum gentium: & adscripsit inter eos, qui publicè equo veherentur: itemque qui in Muséo alerentur*. Iterùm, de Polemone: *Κατέλεξε δὲ αὐτὸν καὶ τῷ τοῦ μουσείου κύκλῳ ἐς τὴν Ἀιγυπτίαν σίτησιν*: *Allegit eum* (Hadrianus) *& Muséi conventui, ad Ægyptiam mensam*. Sed notem ibi vocem *κύκλῳ*, *circulo* (etsi ego *Conventui* reddidi) quâ significari arbitror, in orbem rem ivisse, & quosdam allectos tempestivè, & in antecessum: id est, priusquam locus vacuus etiam esset.

Sed

Sed spes sustentabat, & ordine succedebant, qui sic adscripti: ut hodie in beneficiorum collatione Principes quidam usurpant. Athenæus denique hujus donationis à Principe etiam meminit: ubi ait * *Pancratem quemdam poëtam, ingeniosè Hadriano adulatum de Antinoo suo: atque ille*, inquit, ἡσθεὶς τῇ εὑρέσει, τὴν ἐν μουσείῳ σίτησιν αὐτῷ ἔχειν ἐχαρίσατο, *delectatus inventiunculâ, cibum in Muséo illi gratificatus est.* Atque hæc Strabo aliique super loco & instituto: licet addere, non vacuam omnino aut otiosam ibi vitam vixisse (qui possent viri bono publico nati?) sed aut scripsisse, aut disseruisse; & recitasse. Ita Spartianus tradit, *Hadrianum Alexandriæ in Muséo multas quæstiones Professoribus proposuisse, aut propositas dissoluisse.* Adde Suetonium, in Claudio †: qui & Muséum hoc, altero addito, adauxit: ut certi libri ibi quotannis recitarentur. Desino. DUX ILLUSTRISSIME. & te è magnis, ad omnia magna natum, hortor viam hanc veræ laudis porrò insistere, & libris litterisque propagandis æternitati tuum nomen consecrare.

* *Lib*, 15. † *cap.* 42.

HERMANNI VULTEJI
DE
STUDIO JURIS
DISSERTATIO.

UEMADMODUM omnium ſcientiarum & diſciplinarum, ita & juriſprudentiæ vis omnis atque ſtudium in duobus illis poſitum eſt, in cognitione nimirum, ejuſdemque uſu: de quibus illa ingenii potiſſimum eſt, hic judicii: tametſi utrumque illud ſimul & ingenium & judicium, ſuo tamen quodque modo deſideret. Cognitio autem cum ſit contemplationis, in generalibus, atque ut ita dicam, in abſtracto h. e. in rebus á gerendo remotis, artiumque, quæ tractantur, præceptis occupata eſt: Uſus vero cum efficientiæ alicujus ſit, in ſpecialibus atque, ut ita dicam, in concreto, hoc eſt, id rebus gerendis maxime ſpectatur. Atque illa cum ſola ſit, uſus is eſt, qui res in cognitione poſitas rebus in actione verſantibus accommodat, & conjungendo iſtas quomodo illæ ad has affectæ ſint, demonſtrat Cui conſequens illud eſt, ut ſi cognitio & uſus conjuncta ſint, is qui utrum-

utrumque habet, ſcientiæ iſtius ſive diſciplinæ ſit & dicatur artifex. Cognitio enim ut ſine uſu aliqua eſſe poſſit, vix tamen eſt, ut cuiquam niſi illi, qui rei cognitionem habet, utilis ſit: at uſus ſine cognitione incertus, dixerim ferè etiam nullus. Sed cognitio quidem, ut habeatur, prior eſt; uſus verò cognitionem illam excipit, at in applicando cognitio eſt uſu poſterior. Quò reſpexerunt Juriſconſulti, cum dixerunt ex facto jus ſumi *, hoc eſt, tum demum, quid juris ſit, aut de jure Juriſconſultum reſpondere, ſi de eo, quod factum eſſe dicitur, & de cujus jure quæritur, legitime appareat. Tum enim id, quod in generali juris cognitione ſive idea eſt, ad ſpeciem accommodatur, & jus quod cognitione & natura ſua eſt generale, in uſu & ex accidenti fit ſpeciale. Quod cum in omnibus ſcientiis diſciplinis, ut ab initio dictum eſt, illas docentibus & diſcentibus ſit obvium, tum verò in ea arte quæ eſt de jure & æquitate, eſt manifeſtiſſimum. Ut enim finem juriſprudentiæ propoſitum ſine cognitione quis aſſequatur fieri nequit; ut vero quis juriſprudentiæ cognitionem habeat, nec tamen iſtam ad finem

* *l. Si ex plagis. 52. §. in clivo. D. Ad leg. Aquil.*

arti illi propositum acommodet, vix est ut is Iurisconsulti nomen mereatur *. Natura ubi finem suum assecuta est, perfecta esse dicitur: ita jurisprudentia tum demum perfecta fuerit in eo, si quæ in illius cognitione sunt posita ad communem Reipubl. utilitatem, sive publice id fiat sive privatim, referat. Iurisprudentiæ enim finis est æquitas, & justitiæ in communi vitæ societate conservatio, quem illi, qui solis sibi sapiunt, non attingunt. Atque hæc jurisprudentiam revera nobis constituunt unicam; tametsi ex eo, quod essent, atque etiamnum sint, qui usu neglecto cognitionem præferant, & vicissim qui cognitione postposita usum sectentur (neutri sane felices satis, aut jurisconsultorum nomine digni) factum sit, ut jurisprudentia illorum theorica, cujus studiosi Theorici dicuntur horum practica, ex qua practicorum & pragmaticorum appellatio, (quamvis illa magis sit eorum, qui cognitionem & usum simul conjunxerunt) appellata fuerit. Verum illi sibi solis fortasse profuerint, quamvis ne hoc quidem

* *Cic. 1. de Orat jurisconsultum his verbis in persona Antonii definit: Si quæreretur, inquit quisnam jurisconsultus vere nominaretur, cum dicerem qui Legum & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad* respondendum *& ad* agendum *& ad* cavendum *peritus esset.*

dem satis plenè; hi non sibi sed aliis, atque aliis etiam illis casu magis, quam judicio. Quorum autem studium in utraq; illa est, hi demum sunt & dicuntur revera Iurisconsulti. Theoricorum an pragmaticorum qualitatem illis addas, nihil interest. Tam enim æquitas & justitia, ex earum rerum numero sunt, quæ referuntur ad aliud, ut eleganter docuit Aristoteles [a], & post eum Ulpianus noster [b], Ulpinumque secutus Justinianus imperator [c], jurisprudentiam non sola justi atq; injusti scientia definiens, sed præterea ei notitiam rerum divinarum atque humanarum tribuens; multoq; accuratius Ulpianus idem alibi [d] affirmans, Jurisconsultos non solum boni & æqui notitiam profiteri, verum etiam licitum ab illicito discernere, æquum ab iniquo separare, veramque philosophiam, id est, quæ cum publicè tum privatim humanæ societati commoda afferat, non simulatam, hoc est, quæ in nuda & sola contemplatione consistat, atque rerum inanium & subtilium magis, quam utilium disputationes persequatur, affectare. Hanc ob causam Ars juris sive æqui, non tam juris scientiæ, quæ rerum est universalium

 & in

[a] *Lib. 5. Eth ad Nicomach. c. 1.* [b] *in l justitia 10. D. de justit. & jur.* [c] *in princ. Instit. de justit. &*

& in contemplatione posita, quam jurisprudentiæ, quæ rerum est singularium, & in usu agendoque consistens, nomen sortita est, utpote quod actiones magis singulares respiciat, quam rerum universalium cognitionem, quæ in se quidem hominis, in quo est animum perfi iat, aliis vero sit inutilis. Atque inde etiam illud est, ut qui artem illam profitentur, præterquam quod appellantur juris autores [a], juris conditores [b], juris interpretes, juris interpretatos [d], jurisperiti [e], in quibus tamen adpellationibus usus etiam aliquis, quamvis non ille, quem nos desideramus, id est), dicantur etiam jurisconsulti [f], jurisprudentes, [g] viri prudentes [h], & absolute prudentes. [i] Unde tam à cognitione, quam ab usu juris recte definimus jurisconsultum virum bonum legum atque morum ad respondendum atque interpretan-

[a] (*l 2. § post originem, D. de origine jur. l 3. D. Si pars heredit. petat. l 38. D. de act. emt. l. 17. D. de jure patron. item simpliciter. Autores l. 1 § 2. D. de usufr. acoci. l. 138. D. de V. O.* [b]) *l. 2 C. de commun. servo manum.* [c] *l. fin. C. de curat. furios.* [d] *§. 3. const. de Iustinian. C. confirm.* [e] *d. § post origin,* [f] *l, 10, D de grad, & affin.* [g] *§. Resp, inst, de jur, nat, gen. & civili,* [h] *l, D, de legib,* [i] *§. 4. const, de concept. D, & in rub. D, de orig. jur. & in l, 2, §. His legib. D eo § 1. inst. de Cod. l 31. D, de vulg, & pupil. substit. Cuja. 7. obs. 25.*

tandum peritum *. Interpretari enim cognitionis magis est, respondere usus: quibus duobus capitibus omne omnino jurisconsulti officium absolvitur. ita duæ nobis studii juris partes constituuntur, quarum prior ad juris cognitionem pertinet, posterior ad ejusdem usum: ex qua utraque simul conjuncta studium illud totum conflatur, ut si alterutra illa sola sit, studium de quo agimus, imperfectum esse exinde liquido appareat. Porro juris cognitio ea juris historia repetenda est, historia autem illa bona sui parte arte est comprehensa: ars vero præcepta comices, de cujus difficultate conquestio vetus quidem est, sed si artem ipsam intuearis, minus vera, si homines, qui artem illam tractarunt non artificiose, verissima. Quod enim natura sua erat facile, id vicio hominum factum est difficile, qua de re dicendi locus erit alius. Præcepta artis juris scripta partim sunt, partim non scripta. Scripta illis libris continentur, quos vulgo Corpus juris vocamus, & quod in libros illos multa atque varia relata sint, quæ si per se considerentur, sint tanquam membra, si conjunctim, corpus constituant ex diversis illis membris tanquam compositum. His additæ sunt postea Constitutiones Imper. Roman.

* *Cuja, in para D. de orig. ne juru.*

man. in Comitiis pro occasione, necessitate ita postulante promulgatæ. Atque hæc præcepta ita artis sunt proprie. Non scripta in consuetudinibus & æquitate consistunt, quæ minus proprie, & non nisi significatione latiori artis nomine comprehenduntur. *Libri* juris non fuerunt omni tempore uniusmodi. Fuerunt enim alii ante Justiniani. Imper. tempora, alii à Justiniano compositi, alii denique post eos vel ab Imperatoribus Justiniano posterioribus, vel à pontificibus Romanis confecti. In hoc tamen priores illi omnes ab Imperatoribus facti conveniunt, ut sint de jure civili, posteriores verò à Pontificibus facti de jure Canonico. Ex quo duplices juris libri profecti sunt, juris nimirum Civilis, & juris Canonici, de quibus utrisque sigillatim nunc dicendum est. Libris juris *Civilis* continetur jus Civile, id est, jus illud, quo civitas Romana vel aliquando usa est, vel etiamnum utitur *. Cujus capita multa sunt, partim ab ipso populo Romano primum inventa & introducta, partim à natura dictata, à Romanis autem approbata, informata, & ad usum Reipub. Romanæ accommodata. Intelligitur autem civitas Romana, non, quæ mœnibus, sed quia ejus imperio conti-

ti-

* *§. Sed jus quidem. Inst. de jur. nat gen. & civil.*

tineatur, quæ ab initio fuit angustior *, mox & successu temporis, DEO ita ordinante, amplior, ut universum fere terrarum orbem, atq; in hoc etiam Germaniam, complecteretur. Ejus juris originẽ & progressum Pomponius †, vel, ut nonnullis videtur. Tribonianus sub nomine Pomponii attigit magis, quam exposuit. Quod omne ex triplici illo Imperii Romani statu, qui dum illud stetit, fuit, dijudicandum esse arbitror, quorum primus fuit regius, alter popularis, & tertius Cæsareus sive Imperatorius. REGIUS status annis duravit CCXLIV. ‡ sub regibus septem, de cujus jure etsi nihil in libris nostris extet, hoc tamen ex princip. leg. 2. ff. de orig. juris apparet, initio ad arbitrium Romuli regis primi, à quo urbs ortum suum habuit, omnia gubernata, & postmodum tam ab ipso Romulo, quam ipsum insequentibus regibus leges latas fuisse, quas Sext. Papirius in librum quendam retulerit, ex quo jus illud jus civile PAPIRIANUM, nimirum nõ ab autore ejus, sed à collectore dictum fuerit. Cum regibus exactis exactæ etiam sunt leges ipsorum, annisque viginti Romani iterum incerto & nõ scripto jure

 usi

* §. *Halic. Livius & alii rerum Romanorum scriptores.* † *2. in sæpè dicta, 2. ff. de origine jur.* ‡ *alii scribunt annis CCXLV.*

usi sunt, quæ res cum simultates & discordias maximas, attestante id Dionysio Halicarnasseo, ceterisque antiquitatum Romanarum scriptoribus, excitaret, decretum factum est, de Decemviris in Græciam ablegandis, inde & maxime Athenis atque Lacedæmone *, quarum urbium Respublicæ omnium opinione virorum & prudentia & fortitudine, eo tempore erant florentissimæ, petitum jura atque leges, quæ statui rei Romanæ viderentur esse convenientissimæ. Hæc jura atque has leges inde allatas Decemviri decem tabulis concluserunt, quibus de isto jure, quod Romani ipsi constituissent, additæ sunt duæ aliæ, atque ita facta XII, quæ *secundum* quidem jus civile post Papirianum illud constituunt, verum ex numero illo, atque adeo ex accidenti peculiari voce dicebantur LEGES XII. TABULARUM, & distinctionis causa interpretationes & disputationes jurisconsultorum ad tabulas illas factæ speciali nomine jus CIVILE appellabantur †, quod ita videtur fuisse quasi *Tertium*. ACCESSERUNT ad eas temporis successu Senatusconsulta, plebiscita & Magistratuum edicta, quibus quod legi XII. tabul. deerat supplebatur, aut quid-

* *§. Et non ineleganter Inst. de jure natur, gent, & civili,* † *d, l, 2, §, Deinde,*

quid emendabatur, ad æquitatem flectebatur, quæ & ipsa omnia juris civilis appellatione generaliori continebantur. Ex his pleraque pro occasione nascebantur & rursus interibant: Edicta autem Magistratuum, prout ipsi erant annui, ita annua erant *. Qua in re cùm multum libidini partim invidiæ hominum tribueretur, lege Cornelia facta illa sunt perpetua, quæ Hadriani Imp. qui imperare cepit Anno Christi CXIX. jussu & Senatus autoritate à Salvio Juliano Jurisconsult. in ordinem digesta & composita sunt †, unde Edicti perpetui nomen non ad annum, ut antè, sed perpetuò valituri, quod postea interpretati sunt, & Commentariis suis, quos elegantissimos fuisse reliquiæ illæ in Digesta sua à Justiniano relatæ satis arguunt, illustrarunt Papinianus, Ulpianus, Paulus, Gajus, Scævola, aliique qui post ea tempora vixerunt Jurisconsulti. *Fuerunt* autem ante tempora illa, & quidem mox circa initium status popularis in Imperatorium commutati, inter juris Interpretes ingentes de quibusdam juris articulis contro-

** In prin. inst de perpet. & tempor. act. Bud. in l. 2. D. de statu homin. Alciat 3 dispunct. 17. in Verri legem vocat annuam* † *l 2 § Sed quia divina C. de veter. jure enucl. l. pen. C. de condict. indeb. Eutrop in vita Adriani, Nicol. Bellon. 1. Supp. nt. 9 in fine.*

versiæ, quarum vestigia etiamnum in libris juris extant. Controversiis illis, ex quibus sectæ postea enatæ sunt *, occasionem dedit, & à ceteris Iurisconsultis quasi divortium fecit Antistius Labeo, cùm eousque præceptorum suorum vestigiis discipuli institissent. Labeo enim ille ingenio & doctrina fretus multa innovare cepit, Capito autem ipsius coætaneus in iis quæ à præceptoribus didicerat, perstitit, uterque autem Offilii fuit discipulus. Capitoni successit Masurius Sabinius, huic C. Cassius Longinus, à quo Cassiani nomen habent, atque huic iterum Cœlius Sabinus, à quo Sabiniani: Labeoni verò à quo Labeoniani dicuntur, successit Nerva pater, qui C. Iulio Cæsari familiaris fuit, huic Proculus, à quo Proculiani, & Proculo Pegasus, à quo Pegasiani appellantur. Hæ sectæ, etsi ad Iurisc. posteriores, ex quorum Commentariis Digesta nostra compilata sunt, propogatæ sint, videntur tamen plerique ex illis, & præsertim quò fuerunt ab autorib. sectarum remotiores, neutri ex professo adhæsisse, sed veritatem potius, quantum ejus fieri potuit, sectari, sive ea à partibus esset Sabinianorum, sive à partib. Proculianorum, de controversiis accuratissimè, ut ex reliquiis ipsorum

* *de quibus in fine d. l. 2. Ant. Cent. 1. Lection. 12.*

rum apparet, disputantes. Ex quo factum est, ut cùm antiquiores illi de jure libros complures scripsissent, recentiores etiam non paucos, ut numerus librorum tempore Justiniani ad duo millia, & versuum trecenties decem millia excreverit *, ut cùm Jurisprudentia mole sua ruinam minitati videretur, Justinianus inde occasionem acceperit perficiendi istud quod Pompejus, M. & C. Julius Cæsar sibi de jure in artem redigendo proposuisse scribuntur †, & jus universum, cujus sua ætate usus esset, in corpus quoddam certum redegerit, quod Digesta seu Pandectas appellari voluit, quarum Epitome sunt illæ, quæ vocantur Juris Institutiones, quibus accessit Codex, & demum Novellæ. Ita jus civile à Justiniano Imp. compositum, hodie cõstat voluminib. quatuor. Justinianus in consortium imperii ab avunculo suo Justino seniore adoptatus Cal. April. anno post natum Christum d.xxvii. cum eo Imperat mensibus quatuor. Iustinus enim quarto mense pòst exacto, nimirum Calend. Aug. diem suum obiit, & imperium soli Iustiniano reliquit. *Sequenti* anno qui fuit annus Christi d. xxviii. Idib.

** § 1. constit. Omnem. & §. in piissimas, Constit. Dedit. † Cicero in Oratore. Balduin in prologo Inst § Cornelium.*

Idib. Febr. Codicem fieri mandavit, non quidem illum, quo nunc utimur, sed alium quem ipsus postea abolevit. Duplex enim à Iustiniano Codex factus est: Unus & ille prior confirmatus VI. Idus April. anno D. XXIX. * alter & ille posterior XVII. Calend. Decembr. Anno D. XXXIV. occasionem tam huic quam illi conficiendo dederunt tres illi Codices ante Iustinianum facti, in quibus Imperatorum anteriorum Constitutiones, quæ tum erant in usu, descriptæ erant, nimirum Gregorianus; Hermogenianus & Theodosianus. Et Gregorianus quidem ita a nomine studiosi, qui eas collegerat, ut quibusdam videtur, dictus: continebat Constitutiones Imperatorum ab Adriano ad Valerianum & Galienum: Hermogenianus vero itidem ab ejusdem editionis autore complectebatur constitutiones Claudii, Aureliani, Probi, Cari, Carini, & innumeras Diocletiani & Maximiani; & denique Theodosianus à sublimiori videlicet Theodosio Imperat. ipso, cujus autoritate conditus erat, appellatus, habebat Constitutiones inde à Constantino M. usque ad Theodosium latas, † De his tribus Codicibus Theodosianus ex-

* *Quidam putant hoc factum esse an. D. XXXI. nisi error sit in transpositione notæ numeri.* † *Cuj. in proleg. parat. Codic.*

extat integer *, Gregoriani & Hermogeniani fragmenta quædam, illius tamen quàm hujus plura, tametſi quantum ad uſum forenſem attinet jactura illorum Codicum, meo quidem judicio, tanti facienda non fuerat, cùm Iuſtinianus ex tribus illis unum Codicem componi curaverit, in quem non iſtæ tantum Conſtitutiones, quæ illis libris continebantur, atque tum adhuc uſurpabantur, verum etiam aliæ tam à Thedoſio ipſo poſt editionem ſui Codicis, quàm aliis ipſum ſequentibus imperatoribus uſque ad Iuſtinianum latæ referrentur, de quo Codice accipiendæ ſunt duæ illæ Conſtitutiones, quæ ſine judicio aliquo, ut arbitror, in Codice noſtro extant, quarum una eſt, *De novo Codice faciendo*, & altera, *de Iuſtinianeo Codice confirmando*, cujus Codicis uſus fuit non admodum longævus, nimirum ex XVI. die Calend. Maji, Anni D. XXIX. uſque ad IV. diem Calend. Januar. Anni D. XXXIIII. quo tempore Codex poſterior editus eſt, de quo mox dicam, ubi de inſtitutionibus & Digeſtis pauca prius attigero. Tam enim inſtitutionum, quam Digeſtorum editio præceſſit editionem Codicis illius poſterio-

* *Quem in lucem primus protulit, Ioan. Sichard. anno 1528, auxit Ioan. Tilius anno 1549, elegantiorem fecit Cujac, anno 1566.*

rioris, quod ad Antinomiarum quarundam conciliationem cum primis diligenter observandum est. Inter eos igitur juris libros Iustinianeos, quibus utimur, primo loco collocandæ sunt *Institutionis* juris. Institutiones illas, an instituta appelles nihil interest, & est illa disputatio hominum curiosè ociosorum. Iustinianus sane utraque appellatione usus est. Instituta enim dixit in Constitutione sua ad Senatum magnum, De Confirmat. D. §. Sed cum oportebat, atque eodem modo Theophilus. Institutiones idem Iustinianus appellavit in Const. Omnem in pr. & §. 1. & in §. Sepius, & in const. tanta. §. omnem, quæ appellatio etiam in usu quam illa est frequentior, Iustinian. illas recte descripsit, quod nihil sint aliud, quam mediocris quædam introductio in jura [a], & juris initie [b], & prima legum cunabula [c], & prima legum fundamenta aut elementa [d], Mandatum quidem de componendis Digestis eo quod fuit de institutionibus conscribendis, prius fuit, & in institutionibus aliquibus locis Digestorum fit mentio, ita ut illæ sese ad latiores Digestorum libros referant; verùm cùm institutiones in

a *d §. Sed cum oportebat.* b *§. His igitur Institut. de just. & jure.* c *§ Sed non usque Institut. de legat.* d *Constitut. Tanta §. 11.*

in publicum ſint editæ XI. Calend. Decemb. anno à nato Chriſto ª D.XXXIII.& Digeſta XVII. Calend. Januar. anni ejuſdem, atque ita illæ prius, hæc poſterius facta ſint publica, primo loco rectiſſimè illæ collocabuntur, præſertim quòd primo etiam loco tyronibus juris proponendæ & ediſcendæ ſint. Eſt tamen utrorumque dies, ex quo valeant, idem, nimirum dies III. Calend. Januar. anni prædicti D.XXXIII. Utra autem priori loco compoſita ſint, non videtur uſquequaque eſſe expeditum. Referunt ſe quidem inſtitutiones interdum ad Digeſta ª, ut exinde videantur inſtitutiones compoſitione eſſe poſteriores. Sed ex eo id neceſſariò non conſequitur, cum abſurdum non ſit, relationem etiam fieri ad id, quod nondum exat quidem, extiturum tamen eſt, & ſperatur: quod hic fortaſſe non ineptè quis dixerit, cùm relationes illæ fiant in genere, quæ in ſpecie fortè factæ fuiſſent, ſi Digeſta jam tum deſcripta exſtitiſſent. Juſtinianus ſanè uno loco † diſertè affirmaſſe videtur, Inſtitutiones poſt Digeſta eſſe compoſitas quod

* *Vt in §. Æque Inſtit. de actio §. Alioqui. Inſt. de except. §. ſi Inſt. de pub. judiciis.*
† *§. Cumque hoc DEO in conſtit. Inſtitutionibus, præfixa.*

quod cujusmodi sit, pluribus explicare operepretium est, Cæterum Institutiones quatuor libris absolvuntur, quorum singuli suos habent titulos sive capita, tituli verò suos paragraphos. Est autem titulus nihil aliud, nisi index rei subjectæ: idem & Rubrica dicitur [a], quod titulus plerumque cocco aut minio scriptus ruberet [b], quem scribendi morem antiquum esse ex aliis etiam autoribus [c] didicimus. Rubro opponitur nigrum. Nigrum autem dicimus id ipsum, quod titulo subjectum, plenius id quod titulus promittit, exponit. Paragraphum Græci intellexerunt notam quandam margini adscriptam, qua sententia præcedens distinguatur à subsequenti, cujus signum hujusmodi §. Iurisconsultis usitatum est, à nonnullis paucioribus tamen, etiam θέμα vocatur, ex cujus vocabuli litera initiali θ Signum illud §. profectum esse valde est verosimile, dixerim fermè certum: & quamvis trecenties decem millia versuum apud Iustinianum quidam [d] interpretentur de lineis: sectius tamen versus ibi accipiendos esse: quos pa-

[a] *l 2. §. fin. D. de interdict.* [b] *Cujac. in para. D. de Instit. & jur.* [c] *Ovid. sape in libris Tristium. Iuvenal. Satyr. 10. Pers. Satyr. 5. Quintil. lib. 12. c. 3. Servius in 10. Eclog. Virg.* [d] *Ant. Contius 1. Lection. 8.*

paragraphos dicimus, existimaverim[a]. *Post* Institutiones sequuntur *Digesta* seu *Pandectæ*, uno mense post institutiones editæ, & post easdem proximè discendæ, quæ Digesta quidem Latino & Iurisconsultis usitato vocabulo dicta sunt, quod ad ea collectum & digestum sit undique, quod in jus pertineat. Sunt enim leges in ea relatæ ex Iurisconsultorum non antiquissimorum illorum, sed eorum potissimum qui ad Edictum perpetuum scripserunt, & alia ingenii sui monumenta de jure literis prodiderunt, copiosissimis Commentariis variis decerpta, & suo quæque loco pro arbitrio & judicio compilatorum collocata: Pandectæ autem vocabulo græco, quod in se receperint omnes decisiones ac disputationes legitimas, nomine fortassis ampliori quàm vero: hæc vulgò duplici f. minusculo. hoc modo ff. notari solent, vel ob eam causam, ut Alciatus[b] existimavit, eumque secutus Corsus[c] quod Græci qui hoc corpus collegerunt Pandectas græca Π, quæ est initialis vocis Pandectarum, notarent, eique circumflexum seu virgulam supra ponerent, forma π̃, quæ apud Latinos postea ob similitudinem in ff. transierit, vel, ut Catellia-

[a] quod & Duaren. sentire videtur 2. Disputat. anniv 6. [b] 1. Dispunct, 16. [c] 5. Indegat. 85. num. 6.

lianus Cotta ſcribit *, quod literæ iſtæ geminatæ denotent, illas factas, id eſt, perfectas eſſe, vel quod duplici pp. aut dd. ſcribi ſolitæ fuerint, quod per imperitos amanuenſes in duplex ff. depravatum fuerit †, vel ex aliis cauſis, quas refert Ferrand. Adduenſis **. Hodie pro cujuſque arbitrio vel græca litera π̃, vel latina majuſcula D. quarum ſcripturarum utravis mihi rectior videtur, vel duplici ff. notantur, & quocumque illud modo fiat, ad rem nihil intereſt. Sunt autem Digeſta diviſa à Juſtiniano in partes ſeptem, & libros quinquaginta, libri etiam plerique omnes diſtincti ſuis titulis, tituli legibus, leges denique paragraphis atque hi etiam interdum, ſi ſint prolixiores, ſuis verſiculis. Tempore Bulgari & Azonis, ut videtur, cœpta ſunt dividi in partes tres, in Digeſtum vetus, in Digeſtum inforciatum, & in Digeſtum novum. Et vetus quidem inde ab initio derivatur uſque ad titulor. Digeſtorum 3. libr. 34. qui eſt *Soluto matrimonio*; inde Inſortiatum dicitur, uſque ad titulor. 1. libr. 39. qui eſt *de Operis novi nunciatione*: atque hinc Novum uſque ad finem, diſtinctione ut vocabulis ita re ipſa etiam nova atque barbara. Qui-

* *In memorabil. ſuis in verb. Pandectas.* † *VValther. 8. Miſcella.4.* ** *lib. 1. Explicat. cap. 1.*

Quidam * usus causa distinctionem hanc factam arbitrantur sed rationem usus non exprimunt, & cur ita potius, quam aliter, & cur hæc illo, illa hoc nomine potius appelletur. Ex ratione docendi Digesta istis temporibus in Italiæ Gymnasiis eam distinctionem originem sumsisse facilè crediderim: at verò cujusmodi illa fuerit, non est tam expeditum, præsertim cum ab antiqua illa docendi ratione hodie in ipsa etiam Italia recesserint. Vetus autem prius dici, quod cæteras præcedat, novum quod sequatur, infortiatum, quod inter vetus & novum sit intermedium, & utrique quasi infercitum probabile est. Pandect. tertio loco sequitur CODEX Justianeus novus editus 16. Cal. Dec. an. Christi D.XXXIV. † qui ex die IV. Cal. Janu. ejusdẽ anni autoritatem accepit priori illo Codice Justinianeo sublato, qui in scribendo litera majuscula C. notari solet. Is libros habet XII. ad exemplum, Harmenopulo videtur, legis XII. tabul. singuli suos habent titulos, tituli leges, leges paragraphos. Leges autem illæ non sunt ut in Digestis ex interpretum Commentariis collectæ, sed ex Imperatorum constitutionibus, qui cum multo sint interpretibus digniores, volumen etiam hoc specialiter & κατ' ἐξοχὴν Codex appella-

* *VValther. à Miscell. 5.* † *alii* D XXXVI.

latur. Postremo dum novæ indies controversiæ, ut fit, ex negociorum varietate emergerent, neque earum dicisio ex voluminibus superioribus satis commode fieri posset, post Institutionum, Digestorum & Codicis volumina composita Iustinianus constitutiones quasdam novas emisit, non tamen omnes uno eodemque tempore, sed successive, necessitate ita postulante omni isto tempore, quo imperavit, annis nimirum XXXVIII, quæ & ipsæ postea in volumen unum collectæ sunt, illas solas, non ut Codex diversorum Imperatorum, complectens, quod appellationem τῶν νεαρῶν, sive NOVELLARUM nimirum constitutionum sortitum est, eo quod constitutiones in illud relatæ novissime post Cod. Iustiniani repetitæ prælectionis essent promulgatæ, & notam habet volumen illud literæ majusculæ N. vel Nov. Latini id in partes novem diverserunt, partesque Collationes appellarunt. Quod autem sint Novellæ istæ numero, non est omnino certum atque de eo neque Græcis neque Latinis satis liquidò constitisse existimo. Antiquiores XCVIII. duntaxat agnovisse videntur, posteriorum quidam 165. alii 168. Discrepantiam illam capitulorum diversitas fecisse videtur. Ejusdem enim constitutionis capitula sæpe plura
sunt,

ſunt, quæ à recentioribus poſtea in peculiares conſtitutiones divulſæ eſſe videntur. Novellis conjungũtur XIII. *Edicta* Iuſtiniani, quæ non ad certum aliquem populum aut gentem ſcripta ſunt, ſed in genere promulgata. Sed & alias duas conſtitutiones Iulianus Antecesſor retulit ab eodem Inſtiniano compoſitas, quarum prior ſanctio eſt pragmatica, varia continens capitula, poſterior eſt de *adſcriptitiis & colonis*. Atque Iuſtinianus ejuſque de jure libri hactenus. Sane Imperatores Iuſtinianum ſequentes etiam ipſe Conſtitutiones fecerunt, quarum ut illis temporibus quibus fiebant, aliqua fuerit autoritas, hodie tamen in foro eſt nulla, in ſcholis perquam exigua, ut earum cognitio non videatur tantopere eſſe neceſſaria. Has ex parte collegit doctiſſ. Enimundus Bonæfidius in lib. 1. qui eſt de jure. Orient. elegantia, prudentia & gravitate cum conſtitutionibus Iuſtinianei & Imperatorum anteriorum nequaquam conferendas. Scholæ. n. in Græcia à Iuſtiniano conſtitutæ Corpus illud juris Iuſtinianei colere cœperant, magnaque voce profiteri, unde elegantiſſima Græcorum interpretum ſcripta prodibant, de quibus hodie fere nihil, niſi quod poſteriores quaſi ex naufragio conſervarunt, extare reperitur. Verum
mox

mox & annis vix quadraginta à Iustiani morte elapsis cum dignitate imperii Rom. deficientib. videlicet Germanis, Hispanis, Gallis, aliisque Occidentis populis legum etiam studium atque disciplina labi cœpit, ut in Occidente quidem nulla earum amplius haberetur ratio, in Oriente etiam non admodum magna. Hinc cum tempore *Leonis* Imper. cognomento Philosophi, libri juris Iustinianei vix dum essent noti, exemplo Iustiniani ipse Pandectas collegit novas voluminibus sex, & libris sexaginta distinctas, quas mox insecutæ sunt ejusdem Constitiones Novellæ c. XIII. quæ etsi de jure Iustinianeo nonnulla corrigant, eo usque tamen earum autoritas non processit, ut jus Iustinianeum aboleverint, adeo ut ne ipsius quidem Leonis tempore custoditæ fuerint, nisi fortasse in rebus illis, de quibus antea jure nihil erat constitutum *. POST hunc vero Leonem & alii Imperatores leges promulgarunt, de quibus plenius eruditissimus Gothofredus in suo Corpore juris ad initium Novellarum Leonis, & quas Harmenopulus Thessalonicæ judex primarius simul complexus, in Epitomen conjecit, quæ extat etiamnum. INTEREA in Italia longe lateque grassebantur Hun;

* *quod exemplum confirmat. Cujac.* 17. *observ.* 38.

Hunni, Vandali, Longobardi & Gothi, qui in eam invexerunt jura sua & peculiaria, quorum pars ea, quæ de feudis est non non fuit postrema, quæ etsi in Corpus juris Justinianei relata sit, & vim legis obtineat, Justiniano tamen fuit incognita, nec unquam legis nomen accepit, sed in nuda consuetudinem appellatione constitit. Et si vero Carolus Magnus regnum Longobardorum, posteaquam stetisset annis cc. iii. evertit, juris tamen antiqui, id est Justinianei, quod in part. Occidentalibus jam omnino exoleverat in usum revocandi rationem inire non potuit, vel quod rerum aliarum curæ ipsum avocarent, vel quòd & ipsi ipsiusque consiliariis de jure illo nihil constaret: ex quo factum est, ut jus illud Justinianeum, quod nunc profitemur, in Occidente ad tempora usque Lotharii. Imp. qui è domo fuit Saxonica, & imperavit circa annum Christi M.c.xxv. latuerit, atq; omnino incognitũ fuerit. Hujus Lotharii tempore an. Christi M.c.xxxvii. claruit Irnerius Jurisconsultus, qui Authenticas Codici Justinianeo ex Novellis infersit, qui singulari Dei providentia atq; beneficio libros legũ Romanarũ, eversa Melfitana civitate Apuliæ, in bibliotheca à Pisanis repertos evulgavit, atq; ita jura Iustinianea Occidenti quasi

N post-

poſtliminio reſtituit, ad nos uſque continuata, quæ homines ingenioſi & iſtis & hiſce temporibus commentariis ſuis certatim, quam bene nunc non diſputo, illuſtrare & interpretari conati ſunt, qui mole ſua nunc iterum eo uſque excreverunt, ut novo Juſtiniano in iis recidendis opus eſſe videatur, & quidem tanto magis, quanto veterum illorum Juriſconſultorum commentarii hiſce qui poſt ſucceſſerunt verborum elegantia & rerum pondere atque gravitate præſtantiores fuerunt. Interim vero etiam Conſtitutiones in Comitiis promulgatæ, hiſce ut Novellæ quædam acceſſerunt, quæ omnino cum illis ſunt conjungendæ, ATQUE ita ſe habent libri juris civilis, ſuperſunt qui ſunt de jure Canonico Quemadmodum autem illud à populo Romano, atque imperatoribus eſt conſtitutum, eorundemque autoritate confirmatum, & verò illi ipſi juris civilis libri, qui nomine Corporis juris civilis appellantur, à Juſtiniano Imp. aut certe juſſu ipſius collecti ſunt; ita jus Canonicum multo poſt tempore in ſuum etiam quoddam Corpus collectum eſt: Sanè fuit ab initio Pontificum Romanorum authoritas in Romano imperio prorſus nulla: poſteaquam Conſtantinus Imperator Chriſtianam fidem amplexus eſt,

cœ-

cœpit esse aliqua, sed in iis potissimum rebus atque negotiis, quæ ad Ecclesiam ejusque administrationem pertinerent, in secularibus autem, ut ego quidem opinor, nulla, nisi fortasse per Imperatorum conniventiam, usque ad tempora Phocæ Imperatoris, qui sedi Romanæ magnam concessit potestatem, ut jam non amplius spiritualibus duntaxat, ut vocant, sive Ecclesiasticis, sed secularibus etiam dominari inciperet. Unde sicut ab Imperatoribus factæ antea erant & promulgatæ Constitutiones multæ, ita ipsi suas etiam Constitutiones illorum exemplo emiserunt, quæ non minus atque illæ, imo interdum etiam plus in locis istis, quibus aliqua ipsorum erat autoritas, valuerunt. Quæ decreta & constitutiones postea in Corpus collectæ, ex eo quod à Pontificibus robur suum haberent, jus PONTIFICIUM dictæ sunt, quemadmodum illud Cæsareum: Canonicum autem Synecdochicè, à parte nimirum illius Corporis altera, in quam Canones sunt relati. Ejus vero juris volumina sunt duo, Unum est Decreti, alterum Decretalium, quorum illud hoc est antiquius. Cum enim dispersi circumferrentur sanctorum olim patrum, aliorumque pontificum, vel publice in synodis, vel privatim factæ deci-

ſiones, quæ Canones dicebantur ex eo quod eſſent ceu regulæ certæ ſequendæ; atque ex illis pro rerum, temporum, perſonarum & locorum diverſitate quædam eſſent variæ, neq; inter ſeſe admodum conſentirent, atq; inde incertum eſſet, utra ex regulis ſibi contrariis potius eſſet ſequenda. GRATIANUS quidam S. Proculi Monachus apud Bononiam, illas, (motus fortaſſe libris de jure civili à Juſtiniano compoſitis, ante annos non ita multo plus minus quatuordecim ab Irnerio J. C. Occidenti, ut dixi, reſtitutis,) in unum volumen circa annum Chriſti M. C. LI. tempore Eugenii III. Pontificis, qui illud ſibi poſtea oblatum confirmavit, imperante in Occidente Conrado III congeſſit, quod volumen una voce DECRETUM dicitur, quoniam in eo decreta, id eſt, definitiones atque deciſiones Synodorum vel patrum vel pontificum continerentur. Decreti hujus partes ſunt tres: PRIMA continet pugnantium decretorum diſtinctiones, hoc eſt, conciliationes diſtinctionibus adhibitis factas, centum & unam, quarum ſingulæ ſuos habent Canones, & Canones plerique paragraphos, & hi rurſus ſuos verſiculos: ALTERA pars obtinuit CAUSARUM nomen, quæ numero ſunt triginta ſex, atque ita dictæ, quod ar-

gu-

gumenta sint, ex quibus eliciuntur quæstiones, unde de rebus disputantur * : habent causæ quæstiones suas, & quæstiones rursus suos Canones, qui paragraphos & versiculos: Tertia pars decreti est de consecratione, quæ obsolvitur distinctionibus quinque, & hæ suis Canonibus. Decretorum volumen secutum est volumen Decretalium. Decretales autem dicuntur subaudiendo Epistolas. Decretalis vero Epistola est constitutio Pontificis ad consultationẽ alicujus facta. Cæterum integrum Decretalium volumen non est uno tempore editum, atque ex eo in tres partes dividi potest, quarum Prima ea est, quæ in specie Decretalium appellationem retinuit, & composita est à quodam Raimundo Capellano Gregorii IX. Pontificis, qui eandem confirmavit circa annum Christi M. CC. XXXI. tempore Friderici II. Imperatoris, complectiturque hæc pars libros quinque, ex quibus allegantur capitula & rubricæ, sub quibus capitula, quæ allegantur, collocata sunt, quin & interdum capitulorum paragraphi, atque horum versiculi, notata ea parte vulgò præpositione Extra, sed, mea quidem sententia vitiosè, tametsi nunc quidem usus ita receperit: Altera pars dicitur liber Sextus

 vel

* *colligitur ex distinct.* 101. *& pr. causa* 1. *quæst.* 1.

vel ſimpliciter Sextus, eo quod proximè ſequatur libros Decretalium Gregorii quinque atque iſtis ſit additus, ut liber in numero iſtarum Decretalium ſextus. Hic liber ſextus itidem libros quinq; continet, atque eoſdem fermè titulos ſive rubricas, niſi quod in ſexti hujus libri libris quinque ſuppleti ſunt à Bonofacio VIII. defectus caſuum emergentium, in libris Gregorianis non comprehenſorum, ita liber ſextus ſe ad Gregorianos illos quinque habeat, ſicut Novellæ Juſtiniani ad Codicem. Ex his libris libri ſexti, cum capitulum citatur, additur non rubrica tantum, cui capitulum illud ſubeſt, verum etiam nomen Sexti ad differentiam librorum quinq; Decretalium præcedentium. Tertia pars eſt Conſtitutionum à Johanne XXII. Pontifice editarum, quæ iterum partibus duabus diſtingui poteſt, quarum prior diciturClementinæ, eo, quod in eas relatæ ſunt conſtitutiones Clementis V. Pontif. ab ipſo quidem conceptæ anno M. CCC. VI. ſed promulgatæ demum à prædicto Joan. XXII. die xxv. Oct. anno M. CCC. XVIII. Ludovico V. in Occidente imperante. Hæ nomine non canonum aut capitulorum ut ſuperiora decreta & conſtitutiones ſuperiores, ſed Clementinarum allegari ſolent, notatæ in ſcribendo hoc

hoc modo Cl. vel, Clemen. addita rubrica sive titulo, cui Clementina, quæ allegatur subjecta est; posterior vero dicitur EXTRAVAGANTES, eo quod decretales in illam relatæ, & à Johanne XXII. editæ, extra librorum juris Canonici textum sint frequentatæ, haud aliter atque nonnullæ, Imperatorum Constitutiones consuetudinibus feudalibus additæ. Has ut Clementinas Extravagantium nomine appellamus; crediderim olim his allegatis nominé capitulorum ad differentiam cæterarum decretalium additam fuisse in notando volumine præpositionem EXTRA, quæ postea primæ decretalium parti adscripta sit. Atque his voluminibus libri Corporis juris Canonici adsolvuntur, de quibus Decretium se habet, ut in Corpore juris civilis Digesta: Decretales ut Codex, quoad partem primam: quod cæteras duas ut Novellæ. Sed & post Justinianum Imperarores, qui fuerunt suas etiam constituriones ediderunt, ita & Pontifices qui fuerunr post Iohannem XXII. suas decretales epistolas, quarum summa, atque earum etiam quæ post Gregorium IX. promulgatæ sunt usque ad Sixtum V. nunc Pontificem, Lugduni ante biennium prodiit: quin & Gregorius XIII. nonnullis decretis & decretalibus juris manus ad-

movit. Deerant Institutiones juri Canonico, ut non volumina singula juris Canonici responderent singulis voluminibus juris civilis. Ne tamen quid deesset, Paul. IV. Pont. qui pontificatum iniit die x. Cal. Junii, anno à nato Christo M. D. LV. ad earum compositionem animum adjecisse scribitur. Mandavit enim Joann. Paulo Lancelloto JC. Perusino, ut institutiones juris Canonici componeret; tametsi vero essent illæ compositæ, atque Pontificii etiam exhibitæ, ab eodem tamen confirmatæ non sunt, editæ nihilominus, sed autoritate privata, ante paucos annos Corpori juris Canonici, jussu Gregor. XIII. editi, tandem additæ. Idem post Lancellotum, ut ego quidem puto, tentavit M. Antonius Cucchus. Verum ut jus civile, ita & hoc Canonicum suos invenit interpretes, & fortasse etiam nec numero pauciores nec autoritate inferiores, inter quos cum de quæstionibus incidentibus controversiæ moverentur, & alii in illam inclinarent, sententiæ numerari cœptæ sunt, atque ex illis *Communes Opiniones*, quas vocant, constitutæ. Quorum autem præ reliquis opera egregiè sit præstita, judicare perquam est difficile, & fortasse etiam nimis ambitiosum, nec hominis est candidi judicare de scriptis aliorum; quæ
non

non legerit nec cognoverit. Verus est illud & valde scitum, verissimum tamen.

——— *non omnia possumus omnes.*

& ejusdem Poëtæ illud:

Hic labor, hoc opus est, pauci quos æquus
amavit.
Iupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus
Diis geniti potuere.

Quin alii aliis ingenio vel judicio, aut certe, utroque præstantiores fuerint, dubium non est, sed ut in omnibus rebus aliis, ita in hisce etiam interpretationibus.

——— *nihil est ex omni parte beatum.*

Sunt in illis bona, sunt mala, sunt mediocria, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Sed interpretibus juris sermo fortasse nobis erit suo loco tempore plenior. SANE sunt his libris juris Civilis & Canonici omnia juris præcepta, quæ quidem scripta sint, conclusa in artem quidem redacta, sed ut libere loquar, non artificiose. Cum enim, quod ad jus civile attinet, in Digestis componendis Compilatores XVIII. quibus id negotii à Justiniano demandatum erat, Edicti perpetui ordinem sequuti fuerint, in Codice quinque illi constitutionum collectores constitutiones ex serie annorum Christi & successionis Imperatorum collocarint.

 (quod

(quod idem fere etiam in constitutionibus Pontificum observatum est) in Institutionibus autem aliquanto propius tres illi Institutionum compositores, Tribonianus nimirum, Theophilus & Dorotheus ad methodum legitimam accesserint, neque tamen illam etiam undequaque custodiverint, inde factum est, ut methodus artis juris proximis temporibus cœpta sit desiderari aliquanto accuratior, ut Wesembecius de institutionibus quodam loco, * scribere veritus non fuerit in hæc verba: *Laudent, qui volunt*, inquiens, *quantum volent hos elementarios libellos: mihi ut verum dicam, nec materies nec methodus, si qua tamen adhibita, neque in aliis Collectorum operis placet, nec puto difficile fore, aliquid melius ex his, quæ supersunt, reliquiis adornare: tantum abest, ut de absolutis & pulcerrimis & copiosissimis jurisconsultorum commentariis non potuerint elegantiora componi*. Hæc ille: vero an falso res ipsa docet. Non tamen desunt, qui methodum Iustinianeam mordicus tenendam existiment. Pie quidem illi, sed nescio an satis recte. Docent quidem illi, qua methodo Iustinianus usus sit, & quomodo titulos collocaverit, quod illorum studium tantum abest, ut improbem, ut etiam valde probem

* *ad* §. 2. *Inst. de testam. ord.*

bem & laudem: verum inquirere ſimul in id debuerint, & an eo modo tituli collocari ex arte debuerint, & non an methodo aliqua rectiori Compilatores uti potuerint; atque ea omni ſtudio in veſtiganda eſt à nobis etiamnum. Qua de re cogitavi ſæpius, atque cum ad docendum jura primum acceſſi, quod factum eſt ſub initium anni M. D. LXXXII. Ideam quandam diſpoſitionis publice propoſui, quæ cum typis poſtea eſſet divulgata, cogitare cœpi ea de re aliquanto accuratius, nullius profecto invitatione aut admonitione, cum aliorum cogitationes fortaſſe ipſo etiam facto anteverterim, & quod exiſtimarem, ea quæ in Idea erant e propoſita, examinanda & proponenda eſſe aliquanto plenius, id eſt, quod in libris hiſce duobus Iuriſprudentiæ Romanæ hoc tempore facere conſtitui. Feciſſe autem me, nunquam affirmavero: id tamen feci, ut cogitandi & meditandi homines ingenioſi occaſionem ex illi habituri ſunt ampliorum, quamvis in illis jus duntaxat Iuſtinianeum perſequi mihi animus fuerit, de jure Canonico, item de interpretationibus, niſi in his, quæ ad proceſſum ſpectant judiciarium, nihil omnino attigerim.

Quod ad præcepta non ſcripta attinet, quæ erat pars præceptorum altera, ex qui-

bus juris cognitionem petendam esse diximus, sunt illa posita in Consuetudinibus & in Æquitate. CONSUETUDINES sunt jura moribus longo usu confirmatis recepta, de quibus meministis pro ratione Scholæ nostræ à me dictum esse satis cum interpretaret §. Sine scripto. Inst. de jure natur. gent. & civil. Ad has, quamvis significatione valde larga, refero statuta & jura municipalia, pacta item sive jura gentilitia, quæ etsi vere consuetudines non sint, tamen cum ad leges & constitutiones principum, vel pontificum collata ob causam sui efficientem & illorum generalem observantiam videantur minus angusta esse, ad consuetudines rectius referuntur. Sanè sunt consuetudines singularum provinciarum non raro generales, sed ut sint, quæ uniformiter per omnes imperii Romani provincias, atq; adeo imperium universum custodiantur, sunt profecto istæ paucissimæ, imo dixerim fere nullæ. Atq; hinc cum jus civile & Canonicum scriptum regulariter teneat omnes ac singulos Imperio Romano subjectos, consuetudines, statuta, & jura municipalia tenent aliquos, & tamen etiam omnes atq; singulos provinciæ illi, in qua consuetudines, statuta & jura ista municipalia recepta sunt subjectos, vel corpori alicui additos. Unde

&

&c illud eſt, ut cum jus civile & Canonicum Juriſconſulto cuivis cognoſcendum ſit, conſuetudines tamen, ſtatuta & jura municipalia non cuivis (quippe quod eſſet, infinitum) omni tamen ille ejus loci conſuetudines, ſtatuta & jura municipalia, in quo ipſe verſatur & jus exercet. ÆQUITAS omnino ex natura petitur, quæ quam primum ubi ſcribitur æquitas eſſe deſinit, & lex ſive jus eſſe incipit, ex quo jure ſcripto æquitas iterum deducitur, & ad factū incidens accommodatur, ut quod eſt inter univerſale & particulare, idem eſſe videatur inter jus ſcriptum & æquitatem. De hac JCti. admonent, in omni, maxime autē in jure æquitatis rationem habendam eſſe, qua de re plenius me dixiſſe ad §. Juriſprudsntia *. Inſtitutione de Jure naturali gentium & civili, memoria tenetis Cum n. omnia jure definiri non potuerint, & vero quæ deſinita ſunt, ſint ejuſmodi, ut circumſtantiæ variæ & diverſæ illa etiam varia & diverſa faciant: æquitas illa demū eſt, quæ jus ſummum non patitur fieri injuriā, ſed jus & factum inter ſeſe quaſi contemperat quod niſi à JCto. attēdatur, ſub autoritate juris ſcientiæ ſæpe pernitioſe errabitur, ut

** l. In omnib 90 ff de reg. jur. l. placuit, C. de jud. e l. 4. ff de eo quod certo loco quod multoties, à juriſc. factū eſſe exemplis confirmat. Piet. Fab. in d. l. in omnibus*

ut apud Paulum voluit Celſus filius. * Sed ex natura illa, ut dixi, perenda eſt, & hominis prudentia, quam tamen oportet eſſe non abſolute, ſed ita arbitrariam, ut arbitrium ſit viri boni, id eſt, quod vir bonus arbitraturus eſſet æquum eſſe, juri & legibus, quantum ejus fieri poteſt, quam proxime accedens atque ab illis minimum deflectens. UNDE juris cognitio petenda & accipienda ſit, expoſitum eſt: ſequitur, ut videamus, quomodo quaque ratione cognitio illa inde peti debeat. Etſi vero ſint, qui arbitrentur ad Juriſprudentiæ cognitionem aſſequendam omnium artium ſingularumque Philoſophiæ partium cognitione opus eſſe perfectiori, quam ut in JCto. perfecto, cujus Ideam potius quis deſcripſerit, quam ipſum fecerit,. ego etiam deſiderem: tamen cum in formandis nobis ſit Juriſconſultus, non qui fingatur, ſed verè fieri etiam poſſit, diverſum ego ab illis ſentio. Sanè optandum eſſet, & ætatem illam eſſe omnium, & ea ſingulorum ingenia, quin & res ſingulorum atque commoda ita ferre, ut exacta omnium Philoſophiæ partium doctrina ad Juriſprudentiam diſcendam afferri poſſet: verum cum DEUS uni homini omnia largitus non ſit in hac vitæ imbe-

* *l. Si ſervus. 91. §. ſequitur. ff. de verb. obl.*

becillitate, qua *Pluribus intentus minor est ad singula sensus*, optandum illud potius quam sperandum fuerit. Quid autem de modo cognitionis illius, de qua quærimus, assequendæ sentiam, hujusmodi est. Sunt quædam in homine ipso, quædam extra ipsum, quæ ad assequendam juris cognitionem faciant. In homine ipso primum omnium requiro preces ad DEUM ardentes & assiduas, à quo ceu fonte omnis cognitionis uberrimo, omnes alii cognitionis rivuli in creaturis promanant. Per me enim, ait filius DEI apud Salomonem,* est, quod reges regnant & consiliarii decernunt justa. Deinde requiro hominem ingeniosum, id est ejusmodi, cui naturalis quædam insit ad jura discenda inclinatio atque propensio. Nam si uspiam, hic certe verissime dicitur:

Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

Hæc vero propensio & inclinatio cum non sit omnium eadem, & vero interdum etiam deficiat, interdum augeatur, prout DEO visum fuerit, mirum non est, si ut in aliis, ita in hac etiam scientia alii aliis cognitione præstent, & eruditiores, majoresque Iurisconsulti, adde etiam feliciores, evadant. Tertio requiro diligentem librorum, qui de jure conscripti sunt, *lectionem*, lectio-

* *Proverb. 8.*

lectionis *repetitionem*: repertæ *meditationem*: quin & præceptorum non scriptorum *inquisitionem*. Unde vulgatum illud, quod in juris studióso nonnulli desiderant, videlicet caput ferreum, quod sit laborum patiens, culum plumbeum, hominem nimirum assiduum, & crumenam auream. Verum sine hac multi egregiam in jure operam præstiterunt, & multo feliciorem, quam illi, quibus ista suppetiit; at vero sine illis, nemo unquam EXTRA hominem posita est ratio docendi discendique jura, quæ ex natura relatorum mihi videtur esse eadem. In hac quædam sunt juris ipsius, quædam sine quibus jus satis commode doceri discive nequit. Quod ad jus ipsum attinet de vera ejus docendi discendique ratione plurimi scripserunt, adeo tamen varie & sententiis inter sese diffidentibus, ut quem aut quid ex illis potissimum sequatur, etiam in jure exercitato, nedum tyroni videre sit perquam difficile. Prout enim quisque à natura institutus, melius etiam à disciplina informatus, ita juris studium hoc vel illo modo instituendum esse existimavit. Mirum autem videri posset, tam longe recessisse fere omnes ab ea ratione, quam præscripsit Justinianus ipse Constitut. incip. Omnem, scripta ad Antecessores, quæ est hujusmodi: Tempus discen-

cendo juri Justinianus tribui vult annorum quinque. *Primo anno* juri operam daturus, ex sententia Justiniani, audiat magistri voce libros Institutionum, idque primis sex illius anni mensibus: sex vero postremis, audiat quatuor priores Digestorum libros, quæ τὰ πρῶτα, vocantur, & prima Digestorum parte continentur cujus anni auditores dicuntur Iustinianei novi. *Secundo anno* libros septem eos proximè insequentes, qui secunda Digestorum parte concluduntur, aut si temporis vicissitudo id patiatur, libros octo, qui sunt in parte tertia, septem illis proximè dictis libris in annum tertium rejectis, hisque addat libros Digestorum XXIII. XXVI. XXVIII. & XXX. cujus anni auditores edictales appellantur ab Edicto quod eo anno ad id discendum accedant. *Tertio anno* vel libros 8. vel libros 7. antedictos, quibus addantur libri Digestorum XX & XXI. cujus anni auditores Papinianistæ vocantur, quod illo ad sublimiora & subtiliora juris præcepta discenda veniant. *Quarto anno* discantur libri Digestorum XXIV. XXV. XXVII. XXIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. cujus anni auditores nominantur Λύται, fortasse quod solvendis juris quæstionibus

bus nunc facti ſint idonei. *Quinto* & poſtremo anno Iuſtinianus à ſtudioſis privato ſtudio vult legi reliquos libro quatuordecim, quæ ſexta & ſeptima Digeſtorum parte continentur, quibus addant lectionem Codicis, etſi quidem eo tempore, quo Iuſtinianus hæc ſcribebat, antiqui, hodie tamen ejus, qui in locum iſtius ſucceſſit novi, cui Novellæ poſtmodum additæ ſuperaddi debent. Atque hujus anni auditores Prolytæ dicuntur, vel quod Lytis doctiores ſint, vel à præfinita ſtudiorum lege ſoluti, quinquennio nimirum à Iuſtiniano præfinito nunc elapſo. Hanc jura diſcendi methodum elegantiſſimam, adeoque ſervandam eſſe exiſtimavit ingenioſiſſimus ille Antonius Contius. * Sed vix eſt, ut quiſquam eam ſequatur hodie, atque in ſtudiis hodie non obſervari eſt ibid. gloſ. in verb. legere. Eſt ſane quinquenni etiamnum uſus aliquis, in eo nimirum, ut ad gradum, quem vocant, Doctoratus aut Licentiæ in jure non admittatur, niſi qui quinquennium illud ſuum integrum compleverit: at in ceteris nullus. Rectene factum, quod ab ea methodo receſſum ſit, accuratius examinare mihi nunc non eſt integrum; † illud quæſiverit ali-

* 1. *Lect.* 11. † *Iac de Ravensb. quem refert. Albiric. de Roſat in d. Conſtit.* §. *quib. ſi ſe imbuerint, tradit, quod modernus modus ſtudẽdi jura ſit melior.*

aliquis non immerito, utrum methodus illa Iustinianea justa sit atque legitima. Mihi sanè non videtur, ut tanti non sit, ab ea recessum esse. Rationem enim docendæ discendæque Iurisprudentiæ ex temporis spacio æstimat, quod in omni arte vitiosum est, quæ id totum ex seipsa suisque præceptis repetit. Et vero ut hoc vel illo anno hæc vel illa juris pars doceatur & discatur, nondum tamen expedita est ratio partis vel illius, hoc vel illo anno docendæ discendæque. Ut mihi quidem constitutio illa Iustiniani aliud nihil velle videatur, quam ostendere, quot annis cursus studii juris absolvi possit & debeat, non qua ratione quave methodo docendum illud sit aut discendum; quod ipsum etiam etsi proponere fortasse Iustinianus voluerit, aliud tamen voluisse, aliud fecisse ipsum respondebimus. Sed ut fuerit illa docendi & discendi juris ratio, non tamen illa est omni sui parte absoluta & perfecta, ut aliis meliorem & veriorem inquirere non liceat, his temporibus inprimis, quibus non est imperii Romani omnino eadem, quæ fuit tempore Iustiniani, facies, alia etiam Scholarum ratio, quin & non prorsus eadem juris disciplina, ob jus Canonicum, quod civili supervenit, & tam hujus quam illius infinitos interpretum Com-

Commentarios. Ut non male illi, qui postea rationem inquisiverunt, atque etiamnum inquirunt, ipsius juris docendi discendique ab illa aliam, tametsi non omnes uniusmodi. Fuerunt enim qui commentarentur in leges & Constitutiones, quorum ratio à methodo abest longius. Horum opera etsi Iustiniano adversari videatur, quod ipse in Corpus juris à se compositum Commentarios fieri nollet, paratitla duntaxat, id est, summas rerum fieri concederet *, mihi tamen hæc tempora intuenti non videtur reprehendenda; sed quodammodo etiam ex causis supradictis necessaria, modo rei illi modus aliquis adhibeatur, & commentandi scribendique illud cacoëthes cohibeatur. Fuerunt vero etiam qui methodum inquirerent diligentius, quorum ipsorum etiam opera valde est commendanda: sed plerisque illis defuit unicum, ut de legitima & artificiosa præceptorum juris dispositione, quæ omnium prima esse debuerat, non cogitarent, quæ si præcessisset, in tot illi partes non abiissent, neque tot Orationibus, tractatibus, cynosuris, & nescio quibus aliis epistolis de studio juris recte insti-

* *in Const. de concept. D. §. Nostram autem. & in const de confirmat. ff §. Hoc autem, & in Const. incip. Deus dedit, §. illud autem.*

ſtituendo illis opus fuiſſet. Ars enim ſui & docendi & diſcendi ipſa & methodus, & qui aliam præter legitimam præceptorum diſpoſitionem artis methodum inquirunt, ne illi egregie falluntur, omneque ſtudium ſuum in re non neceſſaria fruſtra collocant. Quod illis, ſi non intellexerunt, condonandum eſt: ſi viderunt, reprehendi, quod ſtudii juris rationem profiterentur, & tamen eam vixdum attingerent. Sed cùm res illa omnis difficultatis eſſet pleniſſima, ſtudioſè illi hos ſcopulos evitare voluiſſe videntur. Quare juris præceptis artificioſè diſpoſitis, nihil video, quod ad rationem docendi diſcendique juris deſiderari poſſit amplius: quibus lectio librorum juris civilis & Canonici ſi accedat uberem illi præbebunt ad præcepta ita diſpoſita commentarium, ut aliis non tam videatur fortaſſe opus eſſe, tametſi & illi, ut libri juris rectius intelligantur, non ſint uſquequaque abjicendi. Verum cum ejuſmodi præceptorum juris diſpoſitio hactenus non prodierit quæ vel ipſis ſuis autoribus, vel mihi aut aliis etiam omni ex parte ſatisfaciat, nec id à me nunc præſtitum eſſe affirmem; (ſunt enim in hiſce duobus juriſprudentiæ libris nõ pauca, quæ lima indigent accuratiori) nolim quidem libellos illos Lagi, Pacii, Althuſii, alio-

aliorumque Iuriſcon. ea de re conſcriptos abjici, ſuaſerim tamen juris tyroni, ut cum ad diſcendum jus accedit, ipſe quidē præceptores viva voce docentes, non ſolum audiar, verum ipſe etiā textum inſtitutionum juris ſine ullo commentario curſim per legat, eum perlectum ab initio, commentario tum aliquo, nimirum Mynſingeri vel Weſembecii, vel Hotomanni adhibito, repetat, quod utrumque ſemi anno ab homine mediocriter ſaltem diligenti facile fieri poteſt. Inſtitutionibus ita dedicitis accedat ad lectionem textus. Digeſtorum eo ordine, quo tituli & leges illis ſubjectæ collocatæ ſunt, ita tamen ut ante cujuſque tituli lectionem præmittat Paratitla Cujacii & Weſembecii. Idem poſtea faciat in Codice, eodem modo adhibitis Cujacii in eundem Paratitlis, quo opere à Cujacii in nullum, ut puto, factum eſt elegantius & abſolutius: ſequantur Novellæ, quibus conjungatur Cujacii in eaſdem expoſitio. Ad hanc vero lectionem librorum juris Civilis plurimum profuerit addidiſſe eruditiſſimam illam Dom. Julii Pacii Juriſconſulti præſtantiſſimi Synopſin juris civilis ante biennium editam jus Canonicum ſtudioſus percurrat duntaxat, initio facto ab Inſtitutionibus Lanceloti, quas excipiat decretum, tum decre-

cretales: & postremo loco feudorum consuetudines cognoscat. Neque est ut studiosum in cursu lectionis remoretur lex aliqua vel capitulum difficilius. Ut enim omnia protinus intelligantur, fieri nequit: & vero Jurisconsultis exercitatissimis etiam sæpe numero multa non sunt satis obvia. Legantur nihilominus: semper enim hærebit aliquid, ut tanto facilius post cursoriam illam librorum juris lectionem ad difficiliores & usitatiores juris titulos rediri, eorumque doctrinæ cognosci possint accuratius. Interim vero singulis diebus, una atque altera lex ex titulo *de verbor. signif.* & titul. *De regul. jur.* memoriæ mandari, quin & Lexicon aliquod, ut est Brissonii, vel Hotomanni vel Prateii vel Schardii addi, & in hoc singulis diebus binæ aut plures paginæ perlegi possent. Cogitabit autem studiosus juris interim privato pleraque studio addiscenda esse; quo pertinent collationes, & cum dormitum itur, eorum quæ de die lecta sunt, & audita, meditationes & repititiones. Hæc ita ad jus ipsum pertinent. SINE quibus autem jus satis commode disci nequit, omnes sunt philosophiæ partes, cum primis autem Ethica, quæ juris quædam principia proponit, tum vero potissimum Logica, & in hac ea, quæ ad differendi ratio-

nem

nem ſpectat, & deinde rerum Rom. hiſtoria. Et cum cæterarum qualem cognitionem deſiderem, Dialecticæ & hiſtoriæ cognitionem deſidero accuratam. Atque Dialectica quidem huc afferenda eſt, aut certe adhuc addiſcenda. Hiſtoriæ autem generalis ſtudium itidem huc afferendum, cujuſmodi hodie eſſe poteſt Chronici Carionis à Philippo Melanchthone & Caſparo Peucero expoſiti: ſpecialis vero hiſtoria rerum & antiquitatum Romanorum ex Dionyſio Hallicarnaſſeo, Dione, T. Livio, quin & ex Syntagmate hiſtoriæ Auguſtalis, quod opera & ſtudio doctiſſimi viri Friderici Sylburgii amici & civis mei apud Wechelos typographos prodiit, petenda eſt. His & Caroli Sigonii, aliorumque hiſtoricorum recentiorum accedant hiſtoriæ. Interim cum his allatum etiam gentium hiſtoriæ conjungi poſſunt, Græcorum vero potiſſimum, atque in his Plutarchi Parallela.

Atque de cognitione juris hactenus. Sed cum jus cognoſcamus, ut eo utamur, & Reipubl. cum publicè tum privatim proſimus, de Usu nunc paucis aliquid attingendum eſt. Ut vero in cognitione juris ingenio, ita in ejus uſu judicio potiſſimum hominis proxime poſt invocationẽ numinis divini opus eſt, quod à Logica infor-

formatum rectè juris præcepta in genere cognita accommodabat ad speciem. Tempore Iustiniani Imp. de quibus causis scriptis legibus non utebantur, id custodiebant, quod moribus & consuetudine introductum erat, & si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum & consequens ei erat, si ne id quidem apparebat, tunc jus quo urbs Romana utebatur, servari oportebat. * Neque id mirum, siquidem consuetudinis utentium moribus recipiuntur, quæ tanti momenti non erant, ut legem authoritate publica latam tollerent. † Posteaquam vero jus Pontificium imperium Romanum invasit, quin & forma Reipub. Romanæ nonnihil à priori illa immutata, ab usu illius temporis recessum est ut Consuetudines, statuta & jura municipalia legibus scriptis hodie præferantur, nisi legibus illa expresse sint antiquata, si nulla sint, tum demum ad jus civile & Pontificium redditur; sed utrumque in suo foro authoritatem habet parem; illud in seculari, hoc in Ecclesiastico, tametsi tam ex hoc quam ex illo utrumque forum non raro aliquid mutuetur. Definita enim legibus, non Canonibus in foro Pontificio non rejiciuntur, sicut & in foro civili Canones sequi judices non dedignantur, si quid legi-
O bus

* *l. de quibus 32. D. de leg.* † *l. 2. Quæ sit pug. consuet.*

bus decisum non sit, aut decidi nequeat. Causarum tamen spiritualium, earumque quæ æternam salutem concernant, ratio hæc est, ut si dispositioni juris Civilis, in foro etiam politico legibus neglectis amplectamur Canones juri naturali & divinis literis consentaneos.

Quin & processum forensem juri Canonico maxima & potissima sui parte acceptum ferimus. Cæterum usus juris aliquis est in docendo, sed is minus proprius: Proprius potissimum est in *judicando* & *advocando*, quæ duo à se invicem quidem distinguuntur, ita tamen sunt affecta, ut qui novit unum, noverit etiam alterum. Utrumque autem illud *Experientiam* requirit quæ partim ex cognitione juris accipitur, partim quotidianus actionib. comparatur. Ex cognitione, inquam, juris, quod pertinet ad causarum decisionem, quod judex maxime respicit, vel ad earum disceptationem, quo maxime advocatus. Utrumque quidem illud ex libris juris, sed illud ex scriptis potissimum, hoc ex scriptis etiam, sed magna sui parte ex observation. Hinc libri isti de usu forensi conscripti, hinc practicæ forenses, hinc responsa, hinc observationes sive decisiones curiarum diversarum. In Practicis Speculator primas obtinet, & post eum Maranta sed hic illo

est

eſt compendioſior, in multis etiam nervoſior, ut uſum cognitioni adjuncturus, meo quidem judicio, rectius fecerit, ſi ab hoc auſpicatus fuerit. In reſponſis, quæ & Conſilia vocant, recentiores ſolidiores ſunt & perſpicaciores: Comparationem vero inter illos inſtituere aliquanto odioſius. In obſervationibus apud nos primas obtinent Mynſingeri, Gallii, Wurmſeri, & Hart. Hartmanni ab Eppingen, cum illæ deciſiones habeant Cameræ Imperialis: cæteræ vero ſint Parlamentorum, Rotarum & Curiarum. Sed ſunt hæc diſquiſitionis aliquanto altioris, quam ut pluribus iis immutari dsbeam, & memor principiorum juris interpretationem, quæ cognitionem maxime reſpicit, in his libris tractari, ſtudioſe ea prætermitto, eorumque tractationem pleniorem in alium locum, rejicio.

ÆGIDII MOMMERII,

DE

RATIONE LEGENDI, discendique jura,

AD

CALLIMACHUM HESSUM.

EPISTOLA.

ST ita perfectò, ut scribis, Callimache frater, me ex animo tuis studiis quàm rectissimè velle. Utinam eum vivam diem quo eum quem in Iuris Civilis disciplina instituisti cursum, aliquando summa cum tua laude conficias. Qua sane in re tibi omnem operam atque diligentiam, libenter præstarem, nisi ea in me esset consili atque doctrinæ imbecillitas, ut ipse in re tam difficili præceptore atque adjutore indigerem. Sed tu nimio amore hallucinaris, dum mea potiùs, quàm eorum, qui suam de hac re sententiam literis mandarunt, vestigia tibi sequenda esse proponas. Faciam igitur quod jubes, & quàm potero brevissimè eam rationem, quæ mihi commodissima videtur, & quam mihi his proposui tibi libentissime impertiar. Neq; animum induces

cas velim, me temere hæc ad te exarare; re ipsa edoctus sum, quantum fructus atque utilitatis hinc perceperim, & quanto cum dispendio & temporum & studiorum aliena secutus instituta, id quod tamen absque arrogantia dictum velim. Sed jam expectas, ut montes tandem pariant, & mus ridiculus egrediatur. principio omnes & pandectarum & Codicis titulos tabella depingas eamq; ita collocato, ut semper aut quàm sæpissimè ob oculos versetur. Qua in re ordinem Alphabeti minimè observato, verùm eâdem serie, qua in Pandectis exarata sunt, singula depingito, non secus atq; post institutiones tituli omnes sunt collocati, ita fiet, ut absq; multo labore addiscas, quid unoquoq; libro contineatur. Id quod ubi feceris, operam dato, ut summatim cognoscas quid in unoquoque titulo tractetur, id quod aliquando vel ipsæ inscriptiones indicant, & inprimis titulorum capitibus (quas Leges vocant) ferè explicatur. Quod si illa in re operâ Sebastiani Brant, qui summatim uno libello omnes Pandectarum titulos perstrinxit, uti voles, equidem non improbarim, dummodo memineris, ut ab hujuscemodi rivulis ad fontes accurras Quod ad titulos Codicis attinet, utere explicatione Hegendorphini, quæ cum Spigelio typis exarari solet.

Hæc ubi feceris, id in Jure Civili poteris, quod hîc tricesimus quisque Doctor (ne gravius quid dicam) vix præstiterit. Oblatam, quæstione quapiam aut specie facti, statim & liber & titulus occurret, ubi ea materia tractatur. Ubi ad hunc modum titulos omnes cognoveris, Leges ipsas paulò accuratius evolvito, atque quod maximè ad illum, quem perlegeris, titulum pertinuerit; ad marginem collocato. Qua in re te velim uti Codice aliquo, qui scholiis illis, nescio quibus, careret. Ad marginem, inquam, singula collocato. Nimirum, Qualis sit actio, Civilis an prætoria; Quamdiu competat; Quibus competat. Nunquid ad heredes transeat. Quid in actionem illam veniat. Bonæ fidei sit, an verò stricti judicii. In summa, hîc Classes Clariss. Juris consulti Johannis Oldendorpii tutò imitari licebit. Neque opus erit omnia prolixè ad marginem adpingere, sed brevibus omnia licebit. Exempli causa: In titulo de rei vendicatione, scire cupio, contra quos detur illa actio & cui detur? titulum evolvo, quemcunque reperio, cui hæc actio tanquam actori detur, illius nomen ad dextrum spacium colloco, unico verbo. Domino: Emptor: Qui usuceperit &c. Eorum verò nomina contra quos datur, ad sinistrum spatium

col-

colloco, ita: Contra Possessorem, Furem, Latronem, Raptorem &c. Quod si hujuscemodi sit liber, ut ab utraque parte marginis commodè nomina signare non possis. Actorum nomina rubro depingas colore, Reorum verò nigro, idque ab uno tantùm latere. Idem facito & in heredibus. Quibus actio datur, rubro colore triumphent, unicâ tantùm dictione: Heredes. Sin contra heredes nigro colore eandem dictionem, Heredes, pinge: Sin heredibus non datur, ad marginem scribe. Heredibus non datur. Quod si lex paulo intricatior tibi occurrat, eam asterisco notato, neque ad eam tanquam ad scopulum quendam adhærescas, tempus judicium confirmabit, Quando itaque titulum quempiam perlegeris, & singula quæ illius tituli propria sunt, adnotaveris, tum iterum eundem titulum perlege, cùm ut memoriam confirmes, tum etiam ut aliud agas, quod hîc perscribam. Librum ex papyro conficito, in quo omnes Pandectarum & Codicis titulos (si quando in Pandectis titulus ille non habeatur) ordine scribas. Singulis titulis folium unum atque alterum relinquito, & hic tibi liber locos tuos suppeditabit, hoc pacto. Si quando secundo (ut dixi) titulum aliquem perlegeris, non jam respicias quid propriè ad eum titulum

pertineat; nam illud antea jam per te annotatum erit. Verùm si quid à Iurisconsultis obiter in iis titulis sit permissum, quod ad alium referri debeat, id considerato diligenter, & facile erit, cognitis & perspectis omnibus titulis, ut jam antea explicavi, videre, quò potissimum illud referri debeat. Sed exemplum tibi dabo, ex eo titulo quem ego hoc ipso die ad eundem ipsum, quem tibi præscribo, modum perlegi. Is est primus libri decimi Pandectarum, Finium regundorum. Ad Legem primam notavi ad marginem: Actio personalis est. Ad Legem secundam. Ad prædia rustica pertinet. Item judicis officium. Id quod & ad titul. Institut. De officio judicis notavi lib. 4. Ad legem quartam in principio notavi ad marginem: Quod in hoc judicium veniat. Idem ad finem usque. Perlecto ad eum modum titulo, iterum eundem evolvi & perscrutatus sum, nunquid aliquid sit, quòd alio referendum esset. Et statim in l. 4. §. post. litem &c. adserit Paulus, dolum, culpam, post litem contestatam in judicium venire, item & fructus. Id quòd non hîc tantum, sed in omnibus actionibus locum habet. Quid igitur hîc faciam? Locosne communes varios & infinitos faciam? absit. Plures locos nolo quàm in Corpore sint tituli. Ostendit igi-

igitur mea illa tabula, titulum esse libro Codicis tertio, De Litis contestatione. Idem ille titulus in papyraceo meo libro habetur; in eum igitur noto: Culpa, dolus, fructus post litis contestationem in judicium veniunt. *l.4.in princip. ff. fin. reg.* Sed quia de fructibus sæpe numero habetur quæstio, non mihi locum singularem hîc designo, sed tabulam inspicio, offert se titulus Codicis, De fructibus & litium expensis; at jam antè summatim didici, quòd ille titulus de fructibus perceptis tradat. Quero igitur eundem titulũ in libro meo papyraceo, & hoc quod Paulus de fructibus elegantissimè disserit, breviter describo. Idem facturus per omnes Pandectarum & Codicis libros. Quando igitur de fructibus incidet quæstio, Codicem evolvam, & quod in eo titulo proprium erit ad marginem signatum, dicto cujus inveniam. Deinde librum illum ex chartis confectum explicabo. Is mihi ostendet, quid per universum Corpus Iuris scriptũ sit de ea materia. Nec hîc (ut jã sæpè dixi) locos communes conficiam, sed tantum titulos ipsos inspiciam, & quid in unumquemque titulum ex aliis adjecero. Item eâdem lege ait: Si dejecti aut exarati sint termini, id crimen esse. Quid? illud ad fines regundos tantùm pertinet? nequaquam. Quid igi-
 tur,

tur, locum conficiam, ut magna librorum moles exurgat? nequaquam. ipsi tituli optimè sunt loci. Quòd illud igitur referam? Consule tabulam, & si poteris in memoriam revoca. Offert se titul. Pandectarum de termino moto. Idem titulus & chartis meis habetur; ad eum igitur scribe: Si terminî exarentur, aut amoveantur, crimen committitur. *l.* 4. *ff. fin.* regundorum &c. *Ex l.* 7. noto ad titulum qui & in Pandectis, & in libro papyraceo habetur. De receptis arbitris, etiam in modo (id est, mensura) agrorum constituendo arbitros rectè dari. *l.* 7. *ff. de titul. fin. regendorum.*

Lex 10. mixtum quiddam ostendit, ubi quis simul & actor & reus censetur; id ad titulum de actionibus notavi. Nam is tit. divisionem & actionem, & conditionem, eorum qui agunt, tractat, ut meritò ibi signari id debeat, in una eademque causa quem & actorem & reum esse. Idem & in *l.* 2. *seq. titul. familiæ ercifcundæ* dicitur &c.

Caput illud Solonis ultimum, quod de ædificiis tractat propriè quò referendum sit, *ostendit. tit. Codicis de ædificiis privatis,* ubi modi ædificandi recensentur, eò igitur hæc & similia referenda erunt.

Sed ego jam te arbitror satis, quid velim, intelligere, tu ipse de hac re judicium fa-

facito. Mihi planè decretum est id, quod instituti nequaquam immutare.

Postremum illud erit, Callimache frater: Si quando locum aliquem inveneris, qui ad alium titulum propriè pertineat, illum non tantum (ut dixi) in libro ad id præparato, verùm eundem ipsum textum in Pandectis singulari aliquo colore integrum subducito: Ut si quando iterum contingat Pandectas perlegere, & iidem se loci offerant, statim scias, quòd abs re in suam classem atque ordinem digesti sint, ne te quærendi labor quotidie tum divexet. Præterea & illud commoditatis hinc ad te manabit, ut si pòst aliquid inveris quod subsignatum non sit, & tamen alio pertineat, ut statim certior fias, & quod desit, impleas. Porrò si locus aliquis tibi occurret, quem non statim ad usitatum aliquem titulum accommodare poteris, te diu torquere ac divexare noli, verùm enim singularim in libellum ad id confectum conjicito, donec, se titulus offerat, quem postea iterum ex libello in suum ordinem atque titulum adponito.

Quod ad vocabulorum explicationes attinet, veluti quid significet Glans, Tignum, Grex partiarius &c. ea nomina, si libet, separatim ordine alphabetico collocato, vel in tuo Spiegelio ad marginem collocato.

Habes rationem, quam ego & expeditissimam & optimam esse censeo. Te majorem in modum rogo, & per nostram amicitiam obtestor, ut quoniam ego hæc in magnis temporum angustiis ad te exarare non sum gravatus, tu vicissim in meam gratiam, in unico saltem Pandectarum libro, harum rerum periculum facias, & ad me scribas velim, quomodo res tibi successerit. Vale, & hæc candidis tantùm impertias rogo. 12. Augusti, Anno 1554.

JACO-

IACOBI ACONTII TRIDENTINI

DE

METHODO,

Sive Recta investigandarum, tradendarumque artium ac scientiarum ratione.

Um apud omnes qui tantum judicio prorsus non carent, in confesso sit nullam artem, nullamque scientiam, nisi diligenti ac certa quadam methodo adhibita, vel tradi recte posse, vel percipi: cumque & antiquis temporibus, & nostra hac ætate quàm plurima ingenia, præclara illa quidem & penè divina summis laboribus, summaque alioqui diligentia in id incubuerint, ut posterorum studiis quam optimè consultum relinquerent: nunquam equidem satis mirari potui, qui factum sit, ut cum nulla esset ars, vel facultas de qua æq;referret absoluta, ac perspicua extare præcepta, atque Methodo (quod nimirum cæteris omnibus lumen afferre una possit) nemo tamẽ ferè extiterit qui dignam illam putasse vi-

videatur in qua non dicam illuſtranda, ſed ne rectè quidem cognoſcenda ingenii ſui vires intenderet. Quo quidem factum eſt, ut cum nulla ſit ars, quæ non infinitos propemodum ſcriptores habuerit, quod tamen (penè dixerim) omnes rectam methodum neglexerint, nunquam intelligi eas ſatis poſſe ipſa doceat experientia. Dicam exempli gratia de una atque altera; quamplurimos quidem invenias qui Rhetoricæ præcepta, quæ prodita ſunt literis, & ſæpe diligenterque perlegerint, & inſuper diu ſe exercuerint, optimos quoſque oratores ſibi imitandos propoſuerint, multarumque rerum cognitionem adepti ſint, & natura alioqui ad dicendum minimè ſint inepti: quorum etſi oratio ſit propria, ornata, elegens, copioſa, in iis tamen ad perſuadendum vim roburque deſideres. Cujus rei nulla alia poteſt eſſe cauſa, niſi quia artem, quod ſine recta methodo tradita ſit, non ſatis aſſequi potuerunt quamquam non negaverim, quæ ſcripſit ea de re Ariſtoteles ad Theodectem, ea bona ex parte habere methodum. Sed quod obſcuro illo, ac ſpinoſo dicendi genere, more ſuo uſus ſit perpauci ſunt, intelligere qui illa poſſint. Dialecticorum item frequens ubique eſt numerus, at ſi ſcripta ſi diſputationes obſerves, nihil minus

nus invenias, quam Dialecticos, quia scilicet illa similiter facultas adhuc methodum desideret: id quod de aliis quoque artibus, facultatibus, ac scientiis ferè omnibus dici jure posset. Multa sanè de Methodo pluribus in locis scripta reliquit Aristot. & præcipuè in 1. lib. de partibus animalium, sed tamen integram artem complexus non est. Id enim agebat tantummodo suorum ut scriptorum rationem redderet. Scripserat Galen. librum (qui non extat) de constituendis artibus cujus jacturam aliquatenus conati sunt resarcire Martinus Acachias & plerique alii medici qui tametsi plurimùm lucis huic facultati attulerunt, ita scripserunt tamen, ut vel ubi de Methodo tractant, ibi nihilominus jure Methodum requiras, præterquam quod Galenum sequuti sunt, cujus sententia, quòd censuerit non eadem Methodo contemplari commodè & docere aliquem posse, sed contrariis, probari mihi nullo modo potest, apertissimè reclamante non tantum Aristotele, sed & certissima ratione, & ipsa quoque experientia, id quod suo loco ostendemus.

Equidem quibus constet vera methodus diu ac pertinaci quodam labore conatus sum intelligere, nec tantum libros volui consulere, sed multò etiam diligentius ex-

experientiam. ſim ne autem tandem perfectè aſſequutus dicere equidem non auſim. hoc ſcio, me verè poſſe dicere, quum eſſem natura ad rerum inveſtigationem minimè aptus, rationem tamen me aliquam ejuſmodi ſtudio, ac diligentia comparàſſe, quam & ad emendandum illum naturæ defectum, & ad res commodè explicandas, maximo experiar mihi eſſe adjumento. Quicquid autem illud ſit, cùm optimo cuique ingenio magnoperè profuturum ſperarem, ſtatui hunc qualemcunque meorum laborum fructum cum ſtudioſis omnibus communem facere. Itaque ſiquidem in theſauro (quod magnopere velim) aurum inventum fuerit, erit id mihi tam jucundum, quàm quod jucundiſſimum: ſin inventi fuerint (ut eſt in proverbio) carbones, conatum certè meum, qui prodeſſe etſi non potuero, ſaltem voluerim, nemo niſi nequiſſimus improbabit. Fortè enim excitabuntur hinc feliciora aliqua ingenia, quæ quod ego non potuero, ipſa præſtent. Sed tales ego maximè optarim lectores, ut aut nullam omnino habeberent, ſeu habere ſe crederent methodicæ rationis cognitionem, aut ſi perlegiſſent, quæ ab aliis ea de re tradita ſunt, conarentur ſaltem quamcunque illius intelligentiam ſe aſſequutos exiſtimarent, eam tantiſ-

tiſper ſeponere, dum quid & nos ſentiamus integro poſſent judicio perpendere. Optarim inſuper ut noſtræ rationis periculum etiam facerent in facili aliquo argumento, indagando: primum ex præceptis quæ tradituri ſumus, rei notitiam: ac deinde rem eandem explicando. Neque enim perſuadere ſibi debet quiſquam artem ſe ullam rectè poſſe intelligere, niſi uſus acceſſerit, & niſi experimenta perſpicuam reddant perceptorum vim, atque efficaciam. Quod ſi hæc percurrat aliquis tantum, ceu hiſtoriam quampiam, dignoſcere profectò nunquam poterit quid boni inſit, aut mali: quin imò quamprimum viderit me à relinquorum orbita paululum recedere, lectoremque fallere, ſingulis locis eadem quæ apud alios legerit, aut parum admodum diverſa expectantem, facile opinabitur, & me aliorum ſcripta minime vidiſſe, & ſe ſatis cauſæ habere noſtra contemnendi. Nec verò pigere ſtudioſos debebit laboris, quem impendere cognoſcendo methodico huic uſui oportuerit (qui ſane pro rei dignitate haud erit magnus) ſed quantuſcunque tandem erit, tantus tamen nunquam eſſe poterit, quin illum cumulatiſſime ejus ſit utilitas compenſatura. Equidem ſi filius mihi eſſet aut adoleſcens quiſpiam alius æque carus, qui ſperaret habiturum ſe triginta

ginta annorum otium, quod in literarum studiis sumeret, hortaret illum, ut potius integros viginti in assequendo vero methodi usu insumeret, quàm ut eo contempto, reliquis studiis totos illos triginta annos daret, minimeque dubitarem optime illi consultum fore: pro certo enim haberem reliquorum decem annorum labore ad majorem eum solidioremque eruditionem perventurum, quam si ea re destitutus, aliis tantum in studiis ætatem omnem contereret: quod minime mirabitur quisquis putat Platonem alicujus saltem fuisse judicii, cum is in Phædro Socratem dicere faciat, si quem inveniebat qui unum cognoscere posset & plura (quæ tamen methodicæ rationis non nisi pars est quædam) ejus se vestigia sequi solitum tanquam numinis alicujus. Sed longe minus mirabitur quicunque se in ea aliquamdiu exercuerit. Tanta est enim studiose lector (mihi crede ejus utilitas, ut æstimare nemo nisi expertus possit, utcunque paucis quibusdam, ac tenuibus constare præceptis videatur.

Cæterum id præcipue conati sumus, ut maximam brevitatem cum pari perspicuitate conjungeremus. Nam cum artium utilitas non ex earum cognitione sed usu constet, necesseque sit, siquidem arte ali-

qua

qua uti velis, ejus tibi præcepta esse in promptu, non secus atque literarum elementa scribere aut legere volenti, diligenter videtur in tradendis artibus verbositas omnis fugienda. Quam quidem ob caussam disputationes quoque, opinionesque iis coacervandas reliquimus, quibus curæ est ostentare potius, quàm multum ipsi sapiant, quàm aliorum studia promovere, vel quibus res est cum pertinacibus.

Dubitandum sanè mihi esse non videtur, quin Methodus ad logicam referri debeat, quando & definiendi & dividendi, & colligendi leges complectitur, quæ omnia satis constat ad Logici officium pertinere: ut igitur intelligi commode quid sit Methodus possit, definiri ac dividi Logicam oportet.

1. Est verò Logica, meo quidem judicio (utcunque eam definiant multi) recta contemplandi docendique ratio, ac duorum sane alterum, & contemplemur, & doceamus necesse est: nempe, aut recte ne aliquid de aliquo affirmari possit, vel negari, seu hoc ne potius quàm illud: ut An servanda sit inimicis fides, nec ne? itemque militiane, an toga dignior sit? aut ut relicto veritatis examine, quæratur rei alicujus explicatio: ut quid sit bellum, quibusve constet ars dicendi, aut Christia-

na religio: vocabimusque ea quæ ad primam rationem pertinent Quæstiones: quæ verò ad alteram referuntur, Themata, sive Proposita. quo fiet ut Logicæ duæ sint partes: quarum altera pertineat ad quæstiones, altera verò ad proposita, quam nunc explicandam suscipimus. Quanquam enim veri quoque ac falsi examen recte fieri non sine Methodo aliqua potest, magis tamen nomen Methodi ad eam videtur pertinere rationem, qua recta ordinataque propositorum fit discussio.

Sit igitur Methodus recta quædam ratio, qua citra veritatis examen & rei alicujus notitiam indagare, & quod assequutus fueris, docere commode possis. Quanquam autem in Thematis alicujus explicatione multa incurrere possunt, quæ confirmatione indigeant, non tamen ea sumenda erit ex Methodi, de qua hic agitur, præceptis: quin ad eam tum Logicæ partem erit recurrendum quæ pertinet ad quæstiones. Siquidem harum Dialecticæ partium officia confundenda non sunt.

II. Quis autem sit Methodi finis propter quem est experenda ipsa definitione indicatur. Est enim rei alicujus cognitio, quam qui contemplatur, assequi cupit: qui vero docet, aliis impertire nititur.

III. Dicendum est ergo qualisnam intel-

telligatur esse integra rei alicujus cognitio: hoc est, in quibus consistat, aut quando eam habere dicamur: mox quarum haberi rerum possit, & quisnam sit ejusmodi cognitionis capax. Postremo ex quibus gignatur caussis, ac de illa quidem cognitione hic agi sciendum est, quæ ratiocinationis ope acquiritur, non autem de illa, quam innasci nobis arbitramur: cujusmodi est communiorum animi conceptionum notitia, ut de illa quæ à sensibus proficiscitur, de quibus infra dicemus.

IV. Integram rei alicujus cognitionem tum nos habere arbitrabimur, si noverimus quid sit, quæ sunt ejus causæ, quive effectus: & qui hæc omnia perspicere possit circa rem aliquam, sine dubio, is & singula poterit perspicere.

V. Ac ne quis verba forte magis intueatur, quàm res ipsas, animadvertendum est in artibus, tum cognoscendis, tum tradendis rei causas eas ferme intelligi, quæ ad ipsarum artium fines spectant. Si enim ponatur Rhetoricæ finis esse persuasio, tum demum Rhetoricæ te causas putato assequutum, si persuasionum causas assequutus fueris. Nosse enim, exempli gratia, quis Rhetoricæ inventor, constitutorque fuerit, & cætera ejusmodi parum refert. Intelligimus autem quid res sit, si primum no-

nominis significatio, ambiguitate, atque obscuritate omni sublata, deindeque rei natura perspecta nobis fuerit.

Porrò causarum quatuor faciunt genera, Materiam, Formam, Efficiens, Finem.

Materiam dicimus, quæ formas recipit, tam quæ naturæ ope proveniunt, quàm quæ artificio fiunt. Quæ naturales formas recipit, aut simplex est, atque impermista, aut composita. Simplicem Aristoteles primam vocat, quòd (ut plerique arbitrantur) primorum corporum, quæ elementa dicuntur, formas recipiat. Composita ex quatuor elementis constat, quorum contemperamento reliqua omnia generantur. Dicitur & materia, ex qua aliquid efficitur, aut nascitur, ut pannus, ex quo vestis fit: quemadmodum ex lateribus, lapidibus, lignis, calce domus: ex ære, cera, plumbo statuæ.

Formarum verò quædam naturales sunt, cujusmodi est hominis, equi, leonis: quædam artificiosæ, ut statuæ: quædam partim ab arte, partim à natura proveniunt, quod genus sunt fructus, qui in arbore nascuntur quæ in alieno, eoque non suæ speciei, trunco insita fuerit. neq; enim fructuum illorum forma à sola provenire natura dici potest, cùm nemini dubium sit, nisi agricolæ ars, operaque accederet, nun-

nunquam fore,ut ea ſola tales fructus produceret. Verumtamen ad artificiales,ejuſmodi quoque formas rejiciemus. Naturalis forma motus ſive actionis eſt principium: proinde & effectricis cauſæ rationem obtinet.atque ea quidem aut ſimplex eſt, aut compoſita. Simplex eſt, quæ ſimplicem, imperfectamque habet naturam, cujuſmodi ſunt elementorum formæ,quas prima induit materia. Caret autem materia prima omni prorſus forma, non quod aliquando ſine ulla forma exiſtere poſſit, ſed à compoſitis mente tantum abſtrahitur, intelligiturque. Compoſita forma eſt, non quæ ex pluribus formis conſtet (ea enim una eſt, non plures) ſed quæ plurium & perfectiorum motuum, quàm ſimplex principium ſit, ut ſtirpium forma, quæ vegetandi vi donata eſt, cujus motus perfectior diſtinctiorque exiſtit. In vegetatione enim continentur attractio, retentio, & alii id genus vegetatricis facultatis motus, quos naturales actiones appellamus.Eadem ratione rerum multiformium, quæ non ex elementis ſolùm genitæ ſunt, ſed miſtis naturis ex elementis, forma diſtinctior, perfectiorque eſt. atque hæ ipſæ res quo melius contemperatæ fuerint, elaboratiuſque à natura permiſtæ, eo compoſitiorem, diſtinctiorem, ac perfectio-

rem habent formam, proindeque motus plures, ac perfectiores. Elementa enim perfectione & numero actionum plantæ antecedunt; plantas autem animalia: homo vero hæc omnia, quoniam interea, quæ in hoc orbe genita sunt, temperatissimus est, elaboratissimus, & velut naturæ opus absolutissimum, perfectissimumque. Artificiosam autem formam nihil aliud esse dixerim, quam illud ipsum, per quod res ad usum aliquem apta est. Statuæ namque forma reddit marmor idoneum ad referendam alicujus effigiem; cultri vero forma cultrum ad incidendum.

VI. Sed materiam quidem & formam proprie solæ habent corporeæ substantiæ. Verumtamen in accidentibus accipitur pro materia vel subjectum, in quo accidens sit, veluti auditoris animus, in quo vi orationis fit persuasio: vel id, circa quod fit: vel de quo: vel si quid est præterea, quod alio quovis modo efferri possit. dicemus enim medicamenta, morbos, & reliqua, circa quæ versatur medicus, medici esse materiam, & bellum ejus orationis materiam, quæ de bello tractet, sic & emptionis & venditionis materia erit, id quod emitur & venditur. Primum (Quintilianus inquit) considerandum est, & quis, in qua causa, & apud quem, & in quem & quid

quid dicat. Hæc omnia, in qua causa, & apud quem, & quid dicat non alio pertinere arbitramur, quam ad orationis materiam & subjectum.

Similiter est & aliquid in accidentibus in quo consistat, ut res sit id, si quod est, sicuti in emptionis & venditionis contractu est pretii conventio, unde habet ut sit emptio & venditio, idque erit pro forma accipiendum.

Efficientium causarum duplex est conditio. Nam aliæ effectum perpetuo comitantur, quales sunt internæ: aliæ abesse possunt, quales sunt, quas evidentes, ac externas dicimus, ut solis ardor diariæ febris est caussa, etiamsi à de ürendo cessaverit. Quædam insuper necessitate naturæ, quædam opificis arbitrio agunt. necessitatem sequuntur quæcunque consilii judiciique sunt expertia, ut ignis, proposito sibi quod uri possit, nequit non urere: delectu autem agunt, quibus liberum est agere, vel non agere, ut homines illis in rebus, quas consilio, rationeque administrant.

Earum quæ necessitate agunt, quædam naturæ conatu; aliæ externa vi agunt. Conatu naturæ agunt ea, quorum agendi principium est intra ipsa, nullo extero adjuvante, ut ignis, cui innata est urendi vis, nec cessat urere, donec superest ali-

 quid,

quid, in quod explicet vim ſuam. Externa vi agere dicuntur, quibus aliunde agendi vis acceſſit, ut aqua fervens calefacit, non ſua, ſed ignis vi, à quo calorem accepit. Sed iſtorum vis non eſt diuturna, verùm remittitur ita, ut ſtatim ad naturam ſuam redeant. In his quæ neceſſitate agunt ſatis eſt ut poſſint agere: in illis verò quæ delectu, opus eſt ut etiam velint.

Eſt & alia efficientium diſcretio: quædam enim præcipua ſunt & imperantia: quædam obſequuntur & miniſtrant, & horum alia agunt, & alia ſunt inſtrumenta: ut ſunt in bello gerendo imperator, miles, arma.

Aliæ inſuper cauſſæ ejuſmodi ſunt ut ſolæ ad effectum producendum ſufficiant: aliæ verò concurrant oportet, ut ad procreationem maſculus & fœmina.

Quædam demum agunt aliquid: quædam verò ejuſmodi ſunt, ut ad producendum effectum nihil quidem ipſæ conferre videantur, ſed non producatur tamen effectus ſine illis, vocanturque adjuvantes cauſſæ; exempli gratia, in fure celandi delicti, aut pœnæ quovis modo effugiendæ ſpes eum quidem ad rem ſurripiendam non movet, ſed tamen minime eam ſurriperet, niſi haberet ejuſmodi ſpem aliquam. atque huc quidem locum & tempus referen-

rendum arbitramur. Considerantur autem in efficientibus rei quantitas, qualitas, & modus, ordoque agendi.

Finis potissimus est caussarum omnium. Is enim est cujus gratia omnia agunt. aguntque omnia boni alicujus gratia: & finis quoddam bonum est. quo pacto ergo ratio boni in rebus discreta erit, eodem & finium sumemus diversitatem. Quædam enim sunt per se bona: quædam quia aliis conferunt. quæ per se sunt bona, ea certum est summa esse, ut supra ea nihil sit expetendum. ea sunt, ut brevissime dicamus, status uniuscujusque rei in suo genere perfectissimus. Summum itaque ignis bonum est esse maxime calidum, & siccum. Sic uniuscujusque rei perfectissima illa, consummatissimaque habere, quæ ipsis tribuit in suo rerum genere natura. Conferentia dicuntur, quæ ad summa consequendum adjumento sunt.

Sed bonorum, atque proinde finium ratio bifariam initur. Quandoque initur, pro singularum rerum conditione, quam habent in suo genere quæque, ut domus perfecta ultimus est fabricantis finis in suo genere quandoq; vero fines accipimus ex toto ordine rerum, quo cuncta, alterum alterius usibus videntur accommodata. Possunt & aliter unius plures esse fines, ut

alius fit operis, alius, operantis, alius jubentis. Ubi plures ſunt ejuſdem rei fines, ii quidem erunt aut medii,& quaſi ſpectantes unus ad alium, quorum unus proximus ſit, alii remotiores: ut ſi dicas parari frænum regendi equi gratia, equum autem gratia belli, bellum fieri propter victoriam, experi victoriam tranquillitate frui ut poſſis nam intelligemus ei qui frænum ſibi parat, equum regere proximum eſſe finem, reliquos autem remotiores, nempe hos, bellum, victoriam, tranquillitatem: ſed tranquillitatem ultimum & extremum eſſe finem. Aut erunt omnes æque propinqui, ut ſi quid in amici alicujus gratiam facias, & ut re illi beneficii forte accepti memorem gratumque oſtendas,& ut illum tibi magis benevolum reddas. Horum ſiquidem utrumq; ad id,quod facis, æque propinquus erit finis. Et aut erit alius alio principalior, ut ſi pluris facias gratum te amicó exhibere, quàm eum tibi magis benevolum reddere, æque principales erunt omnes, ut ſi non pluris hoc quàm illud facias.

Et finis aut eſt adeptio rei alicujus: ut in domo fabricanda habitationis commoditas, aut evitatio incommodorum: ut ſi quid facias morbi declinandi gratia.

Eſtque tandem finis, aut corporea res ali-

aliqua, aut rei corporeæ Usus, aut actio tantummodo nullum post se opus relinquens: ut si probabiliter & ornate dicere ponatur Rhetoricæ finis esse: aut est aliquod aliud accidens. ut si Rhetoricæ finis statuatur esse persuasio. Joannes Argenterius plura facit causarum genera. nam instrumenta, & quas adjuvantes caussas appellamus, ab efficientibus sejungit, & adjuvantium etiam duo genera enumerat: alterum eorum, sine quibus effici res non potest: alterum eorum, cum quibus fieri non potest: segregatque insuper id, in quo res fit, & id circa quod fit, ita ut sint novem: id à quo res fit, hoc est efficiens: per quod res fit, hoc est instrumentum: sine quo, & cum quo non fit: ex quo res fit, quæ propriè est materia: in quo fit, quod est subjectum: & circa quod, & cujus gratia res est, quod est finis, & quod facit rem esse, quod est forma. Sed si res non verba spectes, utram sequaris partitionem non admodum referre arbitramur, dummodo in illis quatuor hæc omnia intelligantur.

Effectum autem cujusque rei nihil aliud esse dicimus, quàm illud ipsum, cujus res est causa, quod & finis est. Sed quatenus à caussis producitur, effectus appellatur: quatenus verò sui desiderio efficiētes cau-

ſas movet ad agendum, finis dicitur, & inter cauſſas numeratur. Intellectis igitur quæ ad finium pertinent differentias, effectuum ſimul differentiæ cognoſcentur. Sed ad effectum refertur etiam qualiſcunque rei exitus, qui vel præter intentionem ſequatur, ut ſi quis ex militia non lucrum, cujus gratia profectus fuerat, ſed damnum reportet.

Sed tum demum rei alicujus cognitionem nos habituros cenſendum erit, ſi & ipſius rei communiter, & cujuſlibet ejus partis, vel ſpeciei definitiones, & cauſſas effectuſve perſpectos habuerimus, & cauſſas quidem, effectuſve cognoſcere intelligemur, ſi ipſarum quoque cauſſarum cauſſas & effectuum effectus, uſque ad extremos, tum communiter, tum per partes quaſlibet, & ſpecies noverimus uſque, ad ſimpliciſſimas partes, infimaſque ſpecies.

VII. Et eorum quidem haberi ejuſmodi poterit cognitio, quæ finita ſunt, & perpetua & immutabilia: quod genus ſunt univerſalia omnia. infinitorum autem & corruptibilium, qualia ſunt ſingularia, nulla eſt ſcientia. Omnia vero aut pendent à noſtra voluntate: ut quæcunque agimus, facimuſque: aut non pendent à noſtra voluntate. Eorumque alia conſtant ex materia ut res naturales omnes: alia tametſi

metsi sunt in materia, intellectu tamen à materia separantur: ut quantitates, circa quas versantur Mathematici: alia sunt omnino à materia sejuncta: ut Deus & Genii.

VIII. Hujusmodi autem cognitionis ille erit capax, in quo naturalis ratio vigeat, cujus ope rerum possit similitudines, differentias consequentiasque perspicere.

IX. Ostendimus jam quibus constet absoluta cujusque rei cognitio, quarum haberi rerum possit, quis ejus sit capax. videndum igitur nunc ex quibus gignatur caussis, sive sponte discendum alicui sit, sive à doctore.

Illud sane dubium esse non debet, quin cognitionem omnem, quæ ratiocinando acquiritur, ab aliqua gigni caussa oporteat. & caussa quidem illa necesse est ut sit aliquid ante jam cognitum, quod adhibitum ad id, quod ignorabamus prius, efficiat ut in ejus veniamus notionem. Sic & Aristoteles asserit, omnem doctrinam & disciplinam, quæ ratione constet, ex præcognitis fieri. unde consequens est nihil quemquam posse addiscere, nisi ea præcognita habeat, quæ apta sint ad illud patefaciendum, quod assequi cupiat. Et cum infinita propemodum sint ea, quæ addiscere homines possunt, maxime insuper credibile videtur

 nul-

nullum esse hominem, in quo naturalis tantum ratio vigeat, cui non omnes fere illæ in sint notiones, quæ sint ad percipiendam unamquanque disciplinam, seu rem quamlibet, necessariæ: quanquam lateant persæpe, nec facile sit animadvertere quid ad quam rem cognoscendam, & quomodo adhiberi oporteat, sicut usu venire posset ut aliquis haberet quidem domi omnium generum medicamenta, nesciret autem quo quisque morbus potissimum curandus esset.

Logicæ ergo munus est, tum hujus scilicet partis, quam hic persequimur, tum alterius, quæ ad quæstiones pertinet, notiones illas ceu scientillas subcinere latentes detegere, apteque ad res obscuras illustrandas applicare.

Quamobrem sciendum in primis erit, quænam sint omnium notissima, ut sive contemplemur, sive doceamus, eo sumpto quod sit per se notum ad ea pergamus quæ nos latent. Pro eodem autem intelligendum hic est, aliquid notius esse, & prius, contingere ut sit notum.

Necesse est ut ergo quicquid præcognoscimus, ad id quod ignoramus quodque intelligendum est aliquo se habere modo, aut scilicet ut magis universum ad minus universum: aut ut totum ad partes: seu ut

com-

compositum ad simplicia: aut ut causam ad effectum: aut è converso. Contraria vero & adjuncta, & conjungata, & reliqua ejusmodi ad quæstionum tantum discussionem pertinere, non etiam ad id, de quo hic agitur, censendum est.

Insuper quicquid præcognoscimus id erit aut conjunctum aut disjunctum. Conjunctum intelligo quicquid oratione aliquid affirmante vel negante exprimitur, quale hoc erit: mundus aliquando periturus est: disjunctum vero, quod simplici aliqua voce vel etiam pluribus nihil affirmantibus vel negantibus exprimitur: qualia sunt: mundus, homo, substantia.

In disjunctis prius quidem aliqua singularia cognosci necesse est, quàm ad rei universæ notitiam pervenias. quod inde facile apparet, quod infans, antequam rem ullam viderit, neque quid hic homo sit, neque quid in specie homo, neque quid animal, neque substantia intelligit. tum autem primum quandam hominis speciem animo concipiet, ubi duos vel tres homines viderit: atque inde pedetentim procedet ejus notitia, semper ab iis, quæ latius patent, ad ea quæ minus late: itaque evenit, ut perpaucorum singularium cognitio, intellectum ad ea quæ maxime universa sint, perducat. ex duobus enim ho-

minibus (exempli gratiâ) concipitur hominis ſpecies: ex homine & equo animal: ex animali & lapide vel ligno corpus: ex corpore atque animali ſubſtantia, quo quidem fit, ut è converſo prius perſpicua fiant magis univerſa, quam eorum quæ ſub ipſis continentur, multitudo. imo ne haberi quidem poteſt ſingularium omnium cognitio, diſtincta ſcilicet, quomodo hunc vel illum hominem vel equum cognoſcere poteris. Verum qui genus aliquod intelligit, is aliquatenus (confuſe videlicet) omnia etiam novit, de quibus ipſum genus dicitur. Siquidem in omnibus communem quandam naturam intelligit: utpote in omnibus animalibus vegetandi ſentiendique vim. quare ſiquid cognoſcendum tibi ſit eorum quæ ſub cognito jam genere continentur: notitia quam acquires, ab iis quæ latius patent, originem ſumet. nam ſiquid procul conſpexeris, primum quidem agnoſces id quod valde univerſum eſt, corpus videlicet eſſe: propius vero accedens, ſi ſe movere illud videris, intelliges animal eſſe, quod minus patet, quam corpus, mox perſpicies eſſe hominem, poſtremo Platonem vel Socratem.

Quatenus igitur aliquot ſingularia vel minus communia prius cognoſcere oportet quam communiora cognoſci contin-

gat:

gat: minus communia communioribus notiora esse dici possunt. Quatenus autem prius cognoscuntur communiora, quam eorum quæ sub ipsis continentur multitudo, notiora erunt, quæ magis communia fuerint: & maxime communia, maxime item nota ac perspicua. Aristotelisque hoc modo conciliari posse videntur contrariæ hac de re assertiones. Quid vero naturæ notius sit quidve ignotius, admodum equidem curandum non puto, quum id ad rem nostram non videatur facere. neque enim naturæ, sed homini cogitandi, docendique ratio traditur.

Conjunctorum diversa ratio est. nam esse videntur in natura hominis ingenitæ universæ quædam notiones, quæ quidem ejusmodi sunt ut si quis proferat earum aliquam intellecta duntaxat verborum vi, & significatione, non possit aliquis non eam veram esse agnoscere, illique assentiri. quod genus hæ sunt: Totum qualibet sua parte majus esse: si ab æqualibus æqualia demas, cætera æqualia remanere. Nemini sine caussa nocendum esse: & similes aliæ, vocanturque communes animi conceptiones, dignitates, primæ & immediatæ sententiæ, per se notæ, ac prima principia: & iis quidem nihil potest esse notius.

Quorundam autem notitia necesse est ut ab aliquo sensu originem sumat. Et quanquam sensus non percipit nisi singularia, nihilominus ex iis, quæ sæpenumero fieri sentit, experientia fit & cognitio stabilis, immutabilisque: nam cum sæpe viderimus ignem calefacere, neque secus unquam contingere, universa in nobis hujusmodi fit notio, Ignis videlicet calefacit.

Totum partibus notius esse, & compositum simplicibus nemini dubium videtur. quod intelligendum est, si totum accipias ut totum & partes, ut partes.

At caussarum ad effectum ratio aliqua distinctione indiget. nam in iis, quæ pendent à nostra voluntate, ut est domus fabricanda: finem extremum seu effectum, omnium notissimum esse oportet, Siquidem hic, qui domum vult fabricare, nihil recte faciet, nisi ab initio consideret, quot quasve commoditates in domo exoptet: inde totum animo deformabit ædificium, tale scilicet quale præstare possit commoditates illas. mox autem materiæ habebit rationem, considerabitque insuper quot & quibus opificibus, quibusque instrumentis opus sit: ut ex materia, quam paraverit construere tale opus possit. Atque ita quidem fiet ut quo quidque fini propius fuerit, eo quoque prius in consideratione ha-

bea-

beatur, tanquam notius: quo autem remotius, posterius, utpote minus notum, In iis vero quæ à voluntate nostra pendent, & constant ex materia, ut sunt res naturæ & opera omnia, quæ ipsi non fecimus: primum quidem sese offert nobis totum ipsum compositum, deinde partes spectamus, exinde quonam pacto junctæ & in unum congestæ sint, consideramus, postremo quem ad finem omnia spectent perpendimus.

In mathematicis alius non videtur esse cognitionis nostræ ordo quam à magis communibus ad minus communia. id quod apud Euclidem videre licet.

De Deo autem, de geniis, deque substantiis ejusmodi, siqua ratiocinationis ope acquisita est cognitio, ea omnis ab affectuum inspectione profecta esse videtur.

Inspiciamus igitur, qua ratione applicari notiora oporteat ad ea, quæ scienda circa unamquamque rem esse diximus.

x. Quidnam res sit definitio explicat, cujus duo sunt genera. Si quidem alia est nominis definitio, alia rei, Nominis definitio ea est, qua nominis, aut loquutionis vis & significatio exponitur, quæ improprie definitionis est nomen adepta. quanquam adhiberi eam necesse est, ubicunque aliqua sit verborum obscuritas.

Rei

Rei quoque definitio duplex est nam alia rem tantummodo per accidentia describit, quæ & ipsa improprie definitio dicitur; alia vero quid res sit, hoc est, quæ sit rei nutura explicat, quam brevissime. atque hæc quidem proprie appellatur definitio quæ ut recte suo defungatur munere, necesse est, ut neque angustior sit, neque latius pateat, quam res definita: quod fit ubi de quacunque re dicitur res definita, dicitur etiam definitio, & de quacunque re dicitur definitio dicitur etiam res definita: ut quicquid est homo, est animal rationis particeps mortale, & quicquid est animal rationis particeps mortale, est homo, id est enim definitionem cum re definita converti. alioqui enim vel, si latius pateret, non propriam ejus naturam sed cum aliis item rebus communem indicaret: vel, si angustior esset, non totius rei naturam explicaret, sed partis tantummodo. Absoluta autem omni ex parte erit, si ex genere composita fuerit, propriisque rei differentiis: & si fuerit insuper plana & perspicua, hoc est, si constet verbis propriis & usitatis. non autem obscuris, ambiguis, aut ex longinquo translatis.

Genus est id, quod plures subse complectitur species, & de singulis in eo, quod quid

quid est, dicitur. ut animal comprehendit sub se hominem, equum: leonem, aliasque species multas: & siquis interroget quid homo sit, responderi apte potest animal, & si quid equus? animal, si quid leo? animal, & sic de singulis. Et generum quidem aliud est summum, aliud medium, aliud infimum. Summum illud est, quod sub nullo comprehenditur genere: medium est quod & comprehenditur sub alio communiori, & ipsum alia sub se complectitur, genera, infimum autem illud est quod non alia genera, sed tantum species complectitur.

Summa genera decem faciunt, quæ vulgo decem prædicamenta nuncupantur: nempe, Substantiam, Quantitatem, Qualitatem, Ad aliquid, Agere, Pati, Ubi, Quando, Situm esse. Habere: è quibus quidem sola Substantia eas omnes complectitur res, quæ sustinent accidentia, veluti nix candorem: reliqua verò omnia Accidentia sunt, nec subsistere sine aliquo subjecto possunt. Quantitas enim vel Qualitas ulla esse nunquam poterit, nisi aliquid sit, cui quidem insit, quod & de reliquis omnibus dici potest.

Differentia nihil aliud est, quàm illud ipsum, quo, cum alia ex iis quæ sub eodem sunt genere participent, alia non partici-

pent,

pent, efficit ut ſecerni hæc ab illis poſſint. Sed differentiarum aliæ quidem ſunt ejuſmodi, ut rerum, quibus inſunt, naturam, formamque exprimant qua res id ſunt quod ſunt, ut hominis eſt, rationis particeps. Homo enim ea re homo eſt quod rationis ſit particeps. Suntque differentiæ hujuſmodi de cauſſa, propter quam res eſt, id quod eſt, & formales, ſpecificæque appellantur, eò quod aptiſſimæ ſint ad conſtituendas ſpecies, ſegregandamque unam ab alia. & ab iis perſæpe denominantur ipſæ ſpecies, quibus in ſunt, ſi alio careant nomine, quod ſit in ſubſtantiæ formis: quarum hæc quidem animata nuncupatur à differentia. illa vero inanimata à ſua item differentia.

Aliæ autem rerum tantummodo ſunt accidentia, quarum rurſus quædam reipſa ſunt ſeparabiles, ut in aqua calor, qui ceſſare poteſt: quædam vero ſunt inſeparabiles, ut in Cygno candor. Et hæ rurſus aut ſunt unius tantum generis, vel ſpeciei propriæ, ut in homine ridere vel cum pluribus communes, ut in ceſſus, Quandoquidem igitur notum jam eſt quid ſit genus, & quid differentia, quotuplexque ſit utrumque, nunc explicandum erit qua debeant ratione inveſtigari ad definitionem conſtituendam. Primum omnium reperiendum

erit

erit rei genus, quod quidem si notum non sit, ex aliquo erit notiore cognoscendum. Cumque summa illa omnium sint notissima, à summo erit genere incipiendum & ut invenias, cui subjici ex decem illis generibus debeat, percurrenda erunt omnia si enim id de quo agitur, substantia non sit, perpende an sit Quantitas, & si non quantitas, an qualitas. & sic deinceps reliqua percurres omnia, donec inveneris ad quodnam genus referri debeat.

Repertum autem summum genus proximas in species divides, quæ universum ipsum exhauriant: deindeque perpendes quam ad speciem res proposita pertineat mox ipsam quoque (si res ita tulerit) speciem divides alias in species, animadvertesque similiter, cui res ipsa subjicienda sit, & pedetentim eo usque dividendo procedes donec ad rem ipsam perveneris. Sumendumque pro genere illud erit, cui proxime illam subjici compertum fuerit, si modo suam habeat appellationem, sicut habent animal, piscis, avis: non autem à sua differentia denominetur, sicut corporea & incorporea, quæ substantiæ sunt species: tunc enim necesse esset remotius sumere. Neque enim rectè definiretur animal esse corpoream, animatam, sentientem. est enim corporea non genere, sed differentia.

Ha-

Habito genere proximum eſt ut differentias inveſtiges, per quas res ipſa ab omnibus aliis ſecernatur rebus, quæ ſub eodem ſunt genere, & unà cum genere propria ipſius demonſtretur natura.

Ideo ſumenda ſemper eſſet differentia, ut omnes volunt, ex rei, quæ definitur forma, eo quod (ut diximus) aptiſſima illa ſit ad rei vim, naturamque exprimendam. Verum tamen cum rariſſimè in promptu haberi ejuſmodi poſſint differentiæ, recurrendum neceſſario erit ad propria ipſius rei accidentia. Qualeſcunque autem ſumantur differentiæ. oportebit ſaltem palam eſſe, quod rei conveniant ſimul junctæ ſoli, itemque omni & ſemper. Sed ubi proximum ſumitur genus, adjectis differentiis, quæ à reliquis ejuſdem generis formis rem ſegregent, definita rectè res erit. Quod ſi remotum adhibueris, neceſſe erit omnes adjicere differentias, quæ non tantum à reliquis formis ſub proximo communi, cum re definienda, genere contentis, rem diſtinguant: ſed ab omnibus omnino, quo remotum illud genus complectitur, ut ſi hominis ſtatuatur genus ſubſtantia adjiciendæ erunt omnes hæ differentiæ, nempe corporea, animata, ſentiens, terrena, ratione prædita.

Poſtremo neceſſe eſt ut hæc omnia ex-

pri-

primantur verbis claris ac perſpicuis, & quo ad ejus fieri poterit pauciſſimis, ita ut nihil redundet, Definiri autem poſſunt, quæ neque ſingularia ſunt, quorum diximus ſcientiam non eſſe, neque ita univerſa, ut nihil extet, ſub quo ipſa contineantur communius, qualia ſunt, quæ vocant tranſcendentia (ſic enim nihil extaret, quod poſſet in definitione tanquam notius adhiberi) ſed inter utraque collocantur.

Et hæc quidem ſunt præcepta, quæ deſtruenda definitione dari fere poſſunt: quæ tamen adeo abſoluta minimè ſunt, quin eorum in rebus definiendis obſervatio longè difficilis exiſtat. quo ſanè fit ut plærunque ea in re, vel à magni nominis viris non leviter peccari ſoleat. Idcircò operæ pretium facturi videmur, ſi vitiorum, quæ cadere in definitiones poſſunt, quendam veluti catalogum ſubjecerimus: ut cùm non ita in promptu ſit perſpicere quid ſequamur, ſaltem quid fugiendum ſit, non lateat.

Primum igitur vitium erit, ſi fortè ſumptum rectè genus non ſit: quod quidem ex generis natura, & proprietatibus perſpicuum fiet. Nam genus de omnibus dici debet, quæ ſub ſingulis ejus formis continentur uſque ad individua. quamobrem ſi rei, quæ definitur ſpecies aliqua, vel quippiam

piam ex iis, de quibus ipsæ species dicuntur, usque ad individua, non contineatur sub eo quod pro genere sumptum est, ne ipsius quidem rei genus fuerit: ut bonum voluptatis esse genus non poterit, quod aliqua voluptas in bonis non sit.

Genus ejusdem Categoriæ seu prædicamenti necesse esse, cujus sunt & ipsius species, quarè cum nix & cygnus ad substantiam pertineant, candor autem ad qualitatem, non poterit candor nivis aut cygni genus esse. Si rès definita non numeretur inter species in quas immediate sumptum genus dividitur, necesse erit: ut saltem ad aliquam ex ejus formis referatur: quod si non contingat, quod sumptum fuerit non erit genus: ut dicemus motum voluptatis genus non esse, quia voluptas neque numeretur inter primas motus formas, neque cuiquam ex illis subjiciatur. cum nulla motus species sit voluptas. Genus latius patere oportet, quam speciem. quare cum opinabile latius pateat, quàm id quod est (nam & quod non est, comprehendit) non poterit id quod est genus esse opinabilis. Sic & cum quod initium est, idem sit principium, & quod principium initium, non poterit alterum alterius esse genus: neque enim alterum altero latius est, sed æquale.

Unius speciei plura esse genera non possunt,

ſunt, quam unum, niſi alterum altero contineatur. quamobrem ſi ejuſdem rei aliud, quam quod ſumptum eſt, genus ſit, neque alterum alteri ſubjiciatur, id ejus genus non erit: ut ſcientia juſtitiæ non erit genus, quia juſtitiæ genus ſit etiam virtus & neque virtus ſub ſcientia, nec ſcientia ſub virtute continetur.

Genus plures ſub ſe complectitur Species, quam unam. quare ſi quod propoſitum eſt, rem tantummodò contineat, quæ definitur, non genus erit, ſed idem cum re ipſa, ut ſi dictum ſit jucunditatem eſſe genus voluptatis.

Genus ſeparari à ſpecie nunquam poteſt, neque ab iis, quæ ſub ſpecie uſque ad individua continentur, Quod ſi res quæ definitur, conſiſtere aliquando poſſit, ut illi non conveniat, quod ſumptum eſt, pro genere, illud quidem genus non erit. quamobrem, ſi ſeparari aliquando ab anima omnis motus poteſt, non recte dicetur motus animæ genus eſſe.

Genus debet quid res ſit demonſtrare. quare ſi non aperte reſpondeatur in quæſtione, qua, quid res ſit, quæritur, non erit Genus, ut quod album eſt, non erit nivis Genus, ſed accidens: non enim idem eſt nix, quod album aliquid, ſed accidit nivi, ut ſit alba, Non demonſtrabit autem, quod ſum-

sumptum est Genus, quid res sit quin quælibet etiam ejus Species in quæstione quid res sit, dicatur.

Genus debet cum re, cujus est genus omnino convenire, non autem ex aliqua tantum parte. quare aspectabile non erit animalis genus. Est enim animal ex patre aspectabile. corpus enim sensum movet, at non anima. Sic & corpus non rectè dicetur animalis esse genus siquidem animal pro parte tantum corpus est.

Genus verè de formis dici debet quare non rectè definitur nix aqua concreta, cum verè aqua nō sit: neque cœnum, terra humore temperata, cum verè terra non sit.

Si rei quæ definitur aliquid contrarium sit, necesse erit aut sumptum genus de contraria quoque re dici, aut contrariæ rei contrarium esse genus. Quamobrem cum morbo contraria sit valetudo, non erit morbi genus quod malum est nisi etiam valetudinis genus sit quod bonum est: aut nisi idem sumptum genus de utroque contrario diceretur, sicut color de candore & nigore.

Si in id, quod sumptum est pro genere, non cadat id, quod cadit in rem, quæ definitur, id ejus esse genus non poterit. Itaque cum scientia quandoque abuti quis possit, virtute non possit, eo quod virtu-

tis

tis nomen amitteret, non poterit ſcientia virtutis genus eſſe: ſicut etiam, ſi res quæ definitur acceſſionem recipiat, ut color ſumptum autem genus non recipiat, id ejus eſſe genus non poterit.

Affectio rei alicujus, quæ ei quod definitur, non ineſt, ipſius eſſe genus dicendum non erit. quare cum ſomnus ſenſui non inſit, non erit ſomni genus imbecillitas ſenſus: Cum enim ſomnus ſenſus non ſit, ne ſenſus quidam imbecillitas erit.

Rei quæ definitur accidens ſumi pro genere non debet, utpote quod vim habet ad efficiendam rem. quare cum æqualitas contrarium rationum vim habeat ad efficiendam dubitationem, dici non poterit æqualitas illa dubitationis eſſe genus.

Ubi genus exactè perpenderis eadem diligentia diſcutiendæ erunt differentiæ, animadvertendumque aliquidne in iis ſit quod damnari jure poſſit.

Primum autem reprehendetur differentia, ſi non rectè indicet, quale quid res ſit. Et Ejuſmodi quidem erit, ſi, cum res acceſſionem recipiat. id quod pro differentia ponitur, non recipiet, aut non ſimul. quare non rectè definietur amor, concumbendi cupiditas: cum fieri poſſit, ut qui vehementius amat, aliquando non magis concubitum appetat, quam is, qui minus amat.

Item

Item si, propositis duobus, de quo minus dicetur res definita, ei magis conveniet proposita differentia, ut si definiatur ignis esse corpus tenuissimum. Cum enim magis sit ignis flamma, quam lux, magis tamen de luce dicetur tenuissimum quid esse quam de flamma.

Similiter, si cum res non simplex sit, sed cum aliquo adjuncto, detractis iis differentiis, quæ propter adjunctum sunt appositæ, ea quæ relinquitur non ostendet quale quid sit res simplex, quandoquidem ne simul quidem junctæ compositam rem, quale quid sit, ostendent, Ut siquis hominem liberum ita definiat: animal bipes, nullius dominio subjectum: pars quæ adjuncti respectu est addita, illa erit nullius dominio subjectum. quoniam igitur bipes differentia, animali juncta, quale quid homo sit, non indicat ne integra quidem illa definitio indicabit quale quid sit homo liber. Idemque esset si non adjicerentur differentiæ, quæ ipsum quoque adjunctum explicarent. Tametsi enim rectè definiatur faber, qui versatur circa materiam duram: faber lignarius definiendus erit, qui versatur circa materiam duram ligneam.

Insuper damnabitur differentia si non de omnibus dicatur, de quibus res definita dicitur, quod quidem apparebit, si res defini-

finita dividatur suas in species, singulæque species usque ad individua, singulatimque inspiciantur omnia.

Idem erit, si cum duo simul rei possint convenire, alternatim proferantur, ut si, cum pulchrum possit aures simul atque oculos oblectare, pulchrum id esse definiatur, quod aures & oculos oblectat.

Aut si cum pari ratione contraria eidem rei natura possint convenire, alterum tantum explicatum fuerit, ut si quis definiat animam scientiæ capacem esse, est enim & ignorantiæ.

Aut, si cum res ad plura quoquomodo pertineat, aliquid ex iis prætermittatur, quod fieret, siquis Grammaticam definiret esse artem scribendi, id quod dictatur, & profertur. Nam cum sit etiam legendi, id quoque exprimendum erat. Hoc tamen observandum non est. ubi ad aliqua res pertinet propriè & per se, ad aliqua verò casu & temere. id quod videre est in medicina. Siquidem ejus vis per se cernitur in valetudine, in morbo autem casu & temerè, cum & alienum sit à medicinâ morbum efficere. In ejusmodi ergo rebus ad ea duntaxat, quæ præstantiora sunt, accommodabuntur differentiæ.

Aliud vitium erit in differentia, si non

ſemper rei quæ definitur conveniat, hoc eſt, ſi auferri aliquando, aut commutari poſſit ſine ſubjecti interitu, cum nulla res, ſublata ſua differentiâ, permanere in ſtatu poſſit, Homo enim ſi deſinat terrenus eſſe, homo ſimul eſſe deſinet, quamobrem non erit bipes commoda hominis differentia, cum poſſit quiſpiam unum aliquando, aut nullum habere pedem. addendum eſt igitur naturâ bipes.

Oppugnatur inſuper differentia, alias quidem quia non ſumptum ſit, quod in re eſt excellentius. quapropter ſi res, quæ definitur, perſe ſit expetenda, non rectè explicabitur tanquam expetenda propter aliud, ut ſi quis juſtitiam definiat eſſe legem cuſtodem. Quamquam enim quædam cum per ſe bona ſint, expeti etiam propter aliud poſsint, definitione tamen illud explicari debet, quod excellentius eſt. Etſi res natura ad aliquid apta ſit, non rectè explicabitur per ea, ad quæ fortuito uti liceat, ſed per ea explicari debebit ad quæ natura apta & deſtinata eſt.

Alias reprehenditur, ſi ſumptum ſit quod ipſa re non ſit notius, & ejuſmodi quidem erit ſi non ſit magis univerſum. quamobrem non rectè fieret, ſi res per contrarium explicaretur, ut ſi definiatur bonum, quod malo contrarium eſt. Sunt enim

enim contraria naturæ ordine simul, & consequenter, aut æque nota, aut æque incognita, Quæ tamen cum alio conferuntur, necesse est explicare per eorum opposita, quorum ipsa sunt, ut dicemus patrem esse qui filium habet, & filium qui habet patrem. Neque enim rectè intelligi aliter eorum natura potest, Sic & quæ privatione opposita sunt, necessario definienda sunt per opposita, ut, inæqualitas æqualitatis privatio dicitur.

Idem etiam contingeret, si id pro differentia sumeretur, quod tantundem significaret, atque ipsa quæ definitur, res, ut si quis scientiam definiret opinionem veram cum differentiæ intelligentia, cum idem sit differentiæ intelligentiæ & scientia: vel id sumeretur, quod esset rei proprium, ut si defineretur lupus animal quadrupes, natura ad ululandum aptum. Cum enim nullum aliud animal, neque omnino ulla alia res ululet præter lupum nisi fortè lupum aliquis imiterur, nemo certè intelligere poterit quid sit ululare, nisi, prius lupum cognoverit, ululantemque audierit, Quare differentia illa ad ululandum aptum, nihil afferet momenti ad cognoscendum quid sit lupus.

Longè autem deterius esset, si res explicaretur per ea, quæ à nostra notitia ma-

gis essent re mota, quam ipsæ res, ut si definiretur ignis esse substantia animæ maximè omnium simillima, magis enim nos latet, quale quid anima sit, quam quid ignis, Quod similiter contingeret, si quis rem defineret per id, quod in ipsa re intelligeretur, vel tanquam ejus species, vel tanquam pars, ut si definiretur animal substantia, cujus species sit homo: aut navis, cujus pars sit puppis.

Haud levius erit vitium, si pro differentia id sumatur, quod certum non sit an rei, quæ definitur, conveniat, ut si definiatur ignis, esse quo primum animi sedes consistit, cum dubium sit, an primum consistat in igne animus.

Postremo minime idoneæ dicuntur differentiæ, si rem quæ definitur ab aliis, ejusdem generis, non distinguant. & distinguere quidem non poterunt, nisi sint ipsius rei propriæ. Sed id quidem de singulis intelligendum non est. Nam singulæ magis universæ ipsa re debent esse, sicut dictum est suprà: verum de pluribus simul junctis, ut in ea hominis definitione, qua dicitur esse animal terrenum, ratione præditum, utraque enim differentia latius patet quam homo Nam terrenum esse, commune est homini cum multis animalibus: ratione præditum esse, commune *illi* est

cum

cum geniis: at simul junctæ illæ duæ differentiæ in nullo alio reperiuntur animali, præter quam in homine, efficiuntque definitionem propriam. Propriæ autem non erunt, si alicui rei simul junctæ conveniant ejusdem generis, præterquam rei quæ definitur, & sub ea contentis. quod perspici ut possit, percurrendæ erunt species omnes, in quas genus ipsum, quod in definitione adhibitum est, dividitur, deincepsque unius cujusque speciei species, usque ad singularia.

Reliquum deinde est ut videatur num in definitione aliquid sit obscurum aut redundans: quæ vitia cum in omni oratione vitanda sunt, tum vero in definitione damnantur maximè, sed præcipue obscuritas. Nam cum adhibeatur definitio rei cognoscendæ caussa, obscuris id verbis usi non assequemur.

Contingit autem obscuritas tum in ipsius rei, quæ definitur nuncupatione, tum in ipsa oratione, estque in verbis aut ambiguis, aut alias valde impropriis, aut inusitatis.

Ambiguum verbum est, quod plura significat: ut siquis cognationem definiat esse consanguinitatis conjunctionem Cum enim cognatio de naturali intelligatur & de civili hoc est, de ea, quæ est per ado-

ptionem. obſcurum erit, volueritne naturalem tantum modo definire, an etiam civilem. Et cum oratio illa civili non conveniat, negabitur rei definitæ omni convenire.

Tranſlatum verbum eſt, quod rem ſignificat non proprie, ſed perquamdam ſimilitudinem, ſicut dicimus, prata ridere, cum id proprium hominis ſit, non cujuſque alterius rei. Ideo autem tranſlatum verbum in definitione obſcuritatem parit, quia contingere poterit ut lateat, num ſecundum propriam ſignificationem accipiendum ſit, an ſecundum tranſlatam, ut ſiquis temperantiam concentum eſſe dixerit. Propriè enim concentus in ſonis eſt: quo quidem fieret, ut temperantia eſſet in duobus generibus, quorum neutrum alterum contineret. Neque enim vel concentus virtutem, vel virtus concentum continet. Quin & illud perſæpe accidet, ut cum poſſit eadem vox per ſimilitudinem ad plura transferri, inter ſe differentia non tantum ſpecie, ſed aliquando etiam genere, non facile appareat quid velis.

Valde impropria verba ea intelligimus in quibus ne tranſlatio quidem in eſt, ut ſi quis definiat, legem eſſe modum, vel imaginem eorum, quæ natura juſta ſunt; appareteque hujuſmodi verba tranſlatis etiam

mul-

lto esse deteriora. quippe cum transla-
(ut dictum est) saltem quadam simili-
dine conveniant: illa vero ne similitu-
nem quidem ullam habent.

Inusitata autem verba, quæ sint, satis
dicat vox ipsa, constatque ea, quæ in
su non sunt, non posse fere esse non ob-
cura.

Reliqui sunt duo loci, quibus etiam in-
licatur obscuritas. Alter est, si contrarii
definitio ex ea, quæ data est, ut per esset,
non intelligatur, ut siquis definierit, can-
dorem esse colorem, quo visus dispergitur:
non dicetur esse clara definitio, nisi etiam
intelligatur nigroris definitionem colorem
esse, quo visus, congregatur.

Alter est, cum prolata definitione, non
intelligitur cujus rei sit definitio, nisi ex-
plicetur. Idem enim prorsus contingeret,
atque si rudis aliquis pictor, equum fortè
imperitè adeò pingeret, ut sine inscriptio-
ne dignosci non posset.

Supervacaneum autem in definitione
est id omne, sine quo definitio nihilominus
clara remaneat, & perspicua, cujusmodi
esset hæc hominis definitio, animal terre-
num, ratione præditum, natura natum ad
ridendum: quandoquidem sine differentia
illa postrema natum ad ridendum, defini-
tio absoluta erat & clara, Longe tamen

pejus esset, si quid adderetur, quod non universæ rei definitæ conveniret, ut si quis hominem ita definiat, esse animal gradiens, bipes, quatuor cubitorum. neque enim magnitudo hæc omnibus congruit hominibus quo fiet ut definitio hæc de omni homine dici minimè possit.

XI. Si definitio nullum vitium patiatur ex iis quæ recensuimus, tum rectè eam, quid res sit, demonstrare censendum erit. Id autem ubi cognitum fuerit, tum ad causas effectasque erit veniendum.

XII. Quamobrem si quidem id de quo agitur aliquid sit quod à nostra pendeat voluntate, hoc est si ratio quæratur aut ars, qua aliquid efficere possis, perpendendum imprimis erit, quidnam illud sit, quod efficere cupias, corporeumne opus, an accidens aliquod. Si corporeum opus, perscrutandum erit: quis ejus sit ultimus finis cujus gratia desideratur. & unusne sit, an plures, & qui sint. Deinde ut res ad hujusmodi finex apta sit, qualem hoc est cujus formæ eam esse oporteat, quæ materia talem formam recipere possit: tum quæ necessaria sint, quæque fieri oporteat, à quibus, per quæ, & cætera. Ut talis materia talem formam recipiat.

Si vero tam id quod arte efficitur, quàm id cujus gratia fit accidentia fuerint, & ex

iis

iis, quæ assequi optamus, eisdem omnino rationibus considerandæ erunt causæ. At si ex iis fuerint quæ cupimus evitare, & illud ipsum efficiendum erit, & præterea inspiciendum quibus rationibus tolli aut impediri, inefficax reddi una quæque caussa possit ejus quod evitare cupimus: & quæ sint contrariæ causæ ex quibus sperari contrarius effectus possit.

XIII. Quoniam autem multa persæpe sunt ea quæ unum aliquem ad finem requiruntur, rationem sanè quam finem ipsum assequaris tenere minimè poteris nisi eorum omnium & definitiones & causas eodem ordine perscrutatus fueris quare si (exempli gratia) domus fabricandæ rationem quæras, Ubi ad materiæ considerationem perveneris, succurret fortè calce opus esse: oportebit igitur scire, quid sit calx, quem ad usum requiratur, qua ex materia, quomodo, & quando paranda sit; idemque dici potest de instrumentis, quibus in ipsa domo fabricanda uti oporter, quo fiet ut aliquando in unius artis consideratione, ordo qui est à fine, ad ea quæ ad finem pertinent sæpenumero iterandus sit; quo tamen labore levamur quotiescunque aliquam in rem incidimus, ex iis quæ ad ipsum finem spectant, quæ ad aliam quampiam separatam artem pertineat.

neat. quod genus essent in propositio exemplo calx, multaque instrumentorum genera quorum quælibet suos separatim habent artifices, qui ea fabricant.

Sed illud diligenter observandum est, ut à fine seu effectu semper ad proximas quasque causas procedatur, & ad illas quidem, quæ per se causæ sunt, non autem quæ fortuitò, sive ut dicunt, per Accidens. Appellantque hanc Methodum resolutivam à finis notione, sicut contrariam vocant compositivam. Ille ordo cogitandi est commodissimus, hunc verò (compositivum inquam) sequi in operando oportet. finis enim omnium ultimum est, quæ operantes efficimus, in excogitando autem primum.

Sed cave hic ne multorum maximos sequaris errores, quorum alii cum tam illum ordinem, quo proceditur à communioribus ad minus universa, & eum quo proceditur à compositis ad simplicia, seu à toto ad partes, quam eum quo progredimur à fine ad caussas, communi nomine resolutivam methodum appellari intellexerint, quasi ejusdem omnes sint rationis, quæcunque de postremo hoc dicuntur, ad alios etiam transferunt, alii vero somniant resolutionem à finis notione separatum quendam ordinem esse, qui possit in alicu-
jus

artis tractatione sine divisivo ordine
ιiberi. Res enim longe se aliter habet.
m primum intelligendum est alium esse
dinem magis communium ad ea, quæ
nus patent: alium compositorum ad
nplicia: alium finis ad ea quæ ad finem
rtinent. nec sunt propter commune no-
n confundendi, id quod de contrariis
oque ordinibus dicendum est. Alius si-
idem est ordo minus universorum ad
gis universa: alius simplicium ad com-
sita, alius causarum ad finem, licet om-
s compositivi appellentur. Deinde
endum & hoc est, quod si ad constituen-
n artem aliquam adhibere methodum
lueris, non sufficiet unius ex hisce ordi-
ous observatio, sed talis esse ars poterit,
æ ferè omnes requirat, è quibus tamen
us dominabitur, ille sc. qui est à fine ad
ıssas: alii vero, modo unus modo alius,
æcipuo illi deservient. Nunc enim in-
tigandum erit ex singularibus univer-
n, aut ex partibes totum: nunc divi-
ndum erit, aut universale, aut totum ali-
od, interim tamen ordo ille à fine ad
ıssas nunquam deseritur, sed ejus ad ex-
mum usque perpetuo habenda ratio
, sicut mox perspicuè, quantum in no-
erit docere conabimur. Hoc autem
nti esse censemus, ut siquis in eo hallu-

cinetur illum proficere in methodica ratione omnino nihil posse compertissimum habeamus.

Si de rebus naturalibus agatur, aut aliis, quæ cum à voluntate nostra non pendeant ex materia tamen constent, eadem fere consideranda erunt, quæ in rebus artificialibus, sed ordine, quem indicavimus supra, ubi diximus etiam quis sit in rebus, quæ non constant ex materia, cognitionis nostræ ordo.

Hoc autem latere non debet, aliquando thema ejusmodi posse occurrere, in quo simul admodum connexæ sint caussæ, ita ut non facilè sit intelligere, vel certè exprimere finem seorsim à forma, aut materia vel subjecto. Sanitas enim quæ medicinæ finis est, ac scopus describi nequaquam poterit, aut dividi, sine humani corporis divisione: quo fit ut de sanitate, de ipsius sanitatis forma, qualiscunque illa sit, deque ejus subjecto simul agere necesse sit ei qui medicinæ methodum velit constituere, id quod Galeno in de constitutione artis medicæ libello contigit, & aliis plerisque in rebus contingere poterit. Sed non ideò committendum est, ut non aliquam tum quoque supra dicti ordinis rationem habeamus, ne scilicet prætermittatur forte aliquid, alioqui minime contemnendum.

Se-

Sequitur nunc ut ostendamus quomodo
æ dicta sunt, omnia perspicere per par-
s quaslibet, ac species possimus. Quam
idem ad rem necessaria est, ceu instru-
entum quoddam, divisio, Dicendum est
itur quid sit divisio, quotuplex sit, quod
us sit munus: qualem esse oporteat, suo
t optimè defungatur ut munere, quæ di-
ĭdi conveniat, & per quæ divisio fiat.

XIV. Divisio nihil est aliud, quam to-
tius ad partes ordinatio. Sex autem repe-
riuntur divisionum esse genera. Nam alia
est vocis seu loquutionis in sua significata:
quæ tametsi necessaria est persæpe, impro-
priè tamen divisio nuncupatur, meliusque distinctio diceretur: alia est generis
alia totius in partes: alia subjecti in accidentia: alia accidentium in subjecta: alia
accidentium in accidentia.

Primi generis exemplum est, ut si quia
taurum dicat significare aliâs animal illud
notum, aliâs cœleste signum: aut meum
librum intelligi, vel qui à me sit compositus, vel qui emptus.

Genius in species dividitur, ut Substantia in corpoream & incorpoream.

Totum in partes, ut hominis corpus in
caput, manus, pedes, & reliquas partes.
Partium vero aliæ substantiã constituunt,
ut materia & forma: aliæ ad rei pertinent
inte-

integritatem: quarum rursum aliæ sunt similes inter se, ut ligni vel aquæ partes: aliæ vero dissimiles, ut caput, manus, pedes & reliqua. Et similes item aut simplices sunt ut cujusque elementi partes: aut compositæ, ut quorumcunque eorum partes, quæ ex elementis constant.

Subjectum in accidentia dividitur, ut si dicas animalium alia volare: alia ingredi: alia serpere; alia natare. Volare enim & ingredi, & serpere, & natare, accidentia sunt per quorum differentias animal, quod est subjectum, dividitur.

Accidens autem intelligitur quicquid ejusdem non est generis, cujus est subjectum, neque ad subjecti substantiam pertinet, Cumq; accidentium novem sint genera, nempe post substantiam reliquæ Categoriæ. sequitur ut subjecti divisio fieri per totidem possit, ut animalis in bipes & quadrupes: & in ferum, & mansuetum. Sic dividere poteris homines, ut alii sint domini, alii servi, alii neutrum. Et rursus animal ut aliud ex semine, aliud sine semine gignatur, ut mus & alia quæ nascuntur ex putri: & ut aliud sentiat, aliud sensus sit expers: & ut aliud forte æstate concipiat, aliud autumno, aliud vere, aliud omni tempore: & aliud in aqua, aliud in terra degat, & aliud pronum aliud rectum in-

ce-

dat, & ut aliud testa integatur, aliud
lle.

Accidentis in subjecta divisio est, cum
sum accidens in ea, quibus inest dividi-
r, ut sanitas alia simplicium est partium:
ia instrumentorum.

Accidens in accidentia dividitur, cum
es aliqua de accidentium numero in alia
ividitur accidentia, ut linea alia est recta:
lia obliqua: Febris alia acuta, sed brevior:
lia non acuta, sed diuturnior. Sed acci-
dentis quidem divisionem nihil prohibet
eandem dici generis in species. Cum enim
dubium non sit quin accidens quoque
omne suas in species dividatur, id quidem
etiam per propria fieri poterit accidentia.
Quin & eam, qua subjectum in accidentia
dividitur, ad eam, quæ in partes sit, divi-
sionem referri posse non dubito. Quid
enim aliud est animalium aliud sponte
aliud parentum efficacia gigni, quam huic
quidem animalium parti hoc accidens
convenire, illi vero illud? Nec ob id ta-
men putandum est, hujusmodi divisionem
partitiones inutiliter fieri. cum proculdu-
bio ad clariorem earum explicationem
pertineat. Nos autem cum plæraque om-
nibus divisionum generibus communiter
palam sit convenire, earum quoque om-
nium membra, commoditatis causa, com-
mu-

muni nomine, partes sæpe nuncupabimus; & quicquid dividitur, totum.

Divisionis autem officium hujusmodi est, quod non possumus rectè perspicere, an aliquid alicui rei conveniat, seu accidat, nec ne, hoc est, aliquid alicujus rei causa sit, vel effectus, nisi etiam cognoscamus, tum an quælibet ejus pars conveniat tum an cuilibet parti. & cum non quælibet pars conveniat, vel non cuilibet parti, intueri minimè possumus quæ conveniat, vel cuique, quæve non conveniat vel cui non conveniat, nisi partibus omnibus hinc inde perlustratis. Hoc præstat divisio (siquidem legitimè fiat) quod tam ejus quod convenire dicitur quam ejus cui dicitur convenire partes nobis omnes ob oculos ponit.

Omnibus quidem divisionum generibus, munere suo ut ritè fungatur, hæ communes erunt leges. Primum scilicet ut partes totum illud, quod dividitur, exhauriant ita ut nihil relinquatur, quod cum sit in toto ipso comprehensum, non in aliqua contineatur ipsarum partium.

Deinde cum non unus sit divisionis gradus, verum per sæpe plures (quandoquidem frequenter dividendum est totum in partes, mox partes illæ alias in partes, rursusque illæ, in alias, donec ad ea perven-

ventum ſit quæ ſecari ulterius non poſſint) obſervandum eſt, ut principalioribus quibuſque partibus minus principales in gradu ſemper poſtponantur. Magis autem principalia ſunt in hominis corpore membra, quam eorum partes, & membrorum partes diſſimiles, ut capitis oculi, aures, frons, naſus, & reliqua, quam ſimiles ut caro, os, & ſanguis: & hæc ſimiliter principaliores ſunt partes, quam primordia ſeu elementa, quia ſcilicet ad totum ipſum propius accedunt.

Sed & magis principales ſunt partes quæ ſub ſe generum genera ſua latitudine compleƈtuntur, quam quæ genera infima continent: & magis principales ſunt illæ, quæ genera ſub ſe habent, quam quæ tantummodo ſpecies: & magis hæ, quam ipſæ infimæ ſunt ſpecies, nullaſque præterea ſub ſe habent: ut homo, leo, equus.

Debent inſuper ita conſtitui partes, non ut una aliqua maximam totius portionem abſorbeat: altera vero præ illa valde ſit exigua, ſed ut ſint (quo ad ejus fieri poterit) æquales.

In iis autem diviſionibus, quæ ſunt generis in ſpecies, illud erit præcipuè cavendum, ne pro parte aſſignetur alicujus rei privatio, vel negatio, cujuſmodi hæc eſſet diviſio: animal aliud eſt gradiens, aliud

non gradiens. & hæc, membra alia sunt, quorum usus est incessu. alia quorum usus non est in incessu. Debent enim differentiæ, quæ speciem à specie separant, rei naturam aliquam explicare. Atqui negatio quatenus negatio est, nullam explicare naturam videtur. Attamen cum lónge plures sint res, quam vocabula, ubi alioqui nulla extat appellatio, qua partem aliquam designes, necessario erit ad negationem recurrendum ejus, quod parti contra positæ tributum fuerit, idque cum fit, præcedere ea pars debebit, quæ suam habet appellationem. Si quidem ea cognita non poterit non lucem aliquam & illi afferre, quæ ejus sit negatio: Sed & animadvertendum erit, ut quæ sub una continentur specie, ea sub alia non contineantur, neque potest eadem res sub diversis generibus non alternatim positis contineri.

Dividendum est autem quicquid secari potest vel in plura significata, vel in species vel in partes, vel in accidentia, vel in subjecta: tum scilicet, ubi vel non omnes partes ad rem faciunt, vel non omnium partium circa id, de quo agitur, eadem est ratio, sed diversa, ad hoc ut partibus cognitis, perspici possit, & quid commune sit omnium. & quid proprium singularum.

Id porro per quod tanquam, instrumentum fit divisio, differentia est, cujus in dividendo officium est partes indicare.

XV. Sed cum dividi aliter, atque aliter eadem res possit. haud scio an ulla alia in re tantum referat non decipi, atque in hac, ne scilicet divisio per alias fiat differentias, quàm quæ propositio deserviant. Quamobrem si id quod dividendum fuerit, aliquid sit, cujus caussas inquiras, per ea fieri debebit divisio, quæ ostendant diversas ipsarum partium caussas esse oportere. sin autem sit aliquid, quod assumatur tanquam caussa, inde sumenda divisio erit, quæ effectuum inducat diversitatem. Hujusmodi autem differentiæ, si non sint in promptu, percurrenda erunt decem summa genera omnia, nec non & loci argumentorum, donec in eas incidas, quæ ad rem facere videantur. Quinimo ne satis quidem erit aliquam rem semel divisisse, verum sæpius id facere oportebit, quippe cum multa possit tum agere tum pati, eaque pro accidentium diversitate aliter atque aliter. Sin autem nullæ extabunt differentiæ quæ ullam circa id, de quo agitur, diversitatem inducant, ne divisione quidem res ulla magnopere indigebit.

Facta divisione usque ad simplicissimas partes infimásque species, tum, si quidem id

id, quod divisum est, quippiam sit, cujus caussas inquiras, aut effectus: perscrutandum erit singillatim, quid cuique parti, aut speciei conveniat, quod ubi factum fuerit facile deinde erit perspicere, quid commune omnium sit, quid proprium singularum. Divisione autem uti hac ratione oportebit, ut statim re definita inspicias, num omnibus, quæ ipsa res complectitur, eadem conveniant, an etiam diversa. Si omnino eadem conveniant, divisione nihil opus erit: quod si diversa, tum investiganda erit divisio, quæ illi accidentium diversitati congruè respondeat, quomodo supra docuimus: exempli gratia. Si non omnium, quæ ad ipsam rem de qua agitur spectant, idem sit finis sed diversi, dividenda res erit, ita ut suæ cuique divisionis parti assignari commodè suus finis possit.

Rectè igitur qui de ratione dicendi scripserunt, causas in tria genera partiti sunt, in deliberativum scilicet, demonstrativum, & judiciale, eo quod eorum omnium diversi fines sint. Nam deliberativi finis est utile, vel inutile: demonstrativi honestum, vel turpe: judicialis justum vel injustum.

Si forma similiter sit multiplex, tum in divisione haberi eodem modo formæ ra-

ratio debebit. Si idem contingat etiam de materia & de caussis efficientibus, tot uti divisionibus oportebit, quot ad perspiciendam eorum omnium diversitatem in singulis partibus necessariæ esse videbuntur. Sed haud dubiè dividere aliquid ut possis, necesse erit, ut prius totum ipsum quod dividendum sit, notum habeas. Quamobrem si fortè in promptu non sit, indagare illud oportebit ab aliquorum singularium inspectione: id quod supra, facile fieri posse, ostendimus, & hic etiam exemplo clarius demonstrabimus. Sit enim obscurum, quis finis sit regni rectè administrandi. occurret igitur puniri aliquem, qui alium injuria lacessierit: facile autem cognitu erit, id ideo fieri, ut alii illius exemplo, pœnæ metu arceantur ab inferenda injuria: quorsum vero hoc? certe ut unusquisque à facinorosorum hominum insolentia tutus sit. quorsum item hoc? haud dubiè, ut Reipub. benè sit: Occurret similiter optimum aliquem principem bellum gerere observabisque id eum agere, ut finitimorum, qui Rempublicum continuis injuriis infestabant, vires frangat, idque insuper eum conari, ut Reipub. tranquillitate frui liceat, utq; illi optimè consultum sit. Adhunc modum occurrent & alia: cumque in multis, quæ benè

benè administrari videantur, perspexeris ad optimum ea Reipub. statum spectare, nihil autem alio tendere, minimè dubitabis, quin universa regni rectè administrandi rationis finis sit, optimus Reipubl. status & qua ratione investigandum esse finem diximus, eadem investiganda erunt tam reliquæ caussæ, quam universa omnia, abstrahendo semper illa à singularibus. Sicuti autem differentia, seu dissimilitudo instrumentum est, quo ad totum in partes dividendum utimur, quodque partes ipsas indicat: ita cum res dissimiles non in omnibus sint dissimiles omnes, sed in aliquo similitudinem habeant, ut equus, leo, canis, quæ cum dissimiles sint species, in hoc tamen similes sunt quod earum quælibet est animal: ea similitudo instrumentum est, quo uti oportet ad cognoscendum, abstrahendumque à partibus totum, hoc est, à singularibus universum. quamobrem perscrutari illam similitudinem quam diligentissime in rebus dissimilibus necesse est, & quo plura fuerint, quæ convenient in aliquo, eo communius dicetur esse id, in quo convenient. quare cum animalia, plantæ, lapides. & quæ accidentibus substant omnia in hoc conveniant, quod omnia sunt substantiæ, palam erit substantiam maximè universam vocem esse.

esse. Hoc modo, ut reliquas artes omnes, ita literarum usum inventum esse, dubium esse non debet. Nam etsi videbant earum inventores, verborum infinitam esse multitudinem: ita ut perspicerent infinitum pariter quiddam fore, si conati fuissent singula verba, singulis repræsentare literarum notis animadverterunt nihilominus plurima verba similes continere sonos, ex quibus tanquam elementis ipsa componerentur, eosque non modo infinitos non esse, verum ne multos quidem videri. Tamdiu igitur hujus & illius verbi elementa, quibus constarent, observarunt, donec ea omnia invenerunt, quibus nunc utimur, singulisque repræsentandis suam quandam figuram aptarunt. atque ubi deinde in maxima verborum copia nullum inveniri deprehenderunt in quo aliqua exaudiretur pronunciatio, præter illas, quas jam adnotassent tametsi non omnia verba in consideratione habere potuissent, pro comperto nihilominus habuerunt, nullum jam verbum esse posse, cui vel exprimendo, vel scribendo non illa satis essent elementa, quæ inventa erant.

XVI. Diximus hactenus, quæ tam contemplantibus, quam docentibus communiter servanda sint. Nunc autem, quoniam docendi ratio propria quædam requirit

præcepta, illa quoque breviter ſubjiciemus.

XVII. Quandoquidem igitur ei, qui docturus eſt hic propoſitus eſt finis, ut quam ipſe habet rei alicujus cognitionem, ejus participes alios reddat. illud imprimis ignorandum non eſt, in eo qui docendus ſit requiri, non ſolum ut natura ad diſcendum ſit aptus, verum etiam ut doctoris admittere operam velit. Id autem facturum eum credendum eſt, ſi noverit, quid illud ſit, quod ei diſcendum proponitur, ſimulque opinatus fuerit, ſibi expedire ut diſcat, quod quidem fiet, ſi qui doctoris functurus eſt munere, primum omnium aperuerit, qua ſit de re tractuturus, ejuſque utilitatem oſtenderit: quam ad rem argumenta ſuppetent ex topicis.

Deinde autem ita docebit, ut poſſint quæ ad integram rei notitiam pertinuerint & quam minimo labore percipi, & tempore quam breviſſimo: atque inſuper memoria facile retineri. Et hæc omnia præcipue præſtabit ordo, ſicuti ipſa teſtis eſt experientia. & ordo ſane, tametſi idem eſſe debet in docendo, atque in cogitando, ut ſcilicet à notioribus ad minus cognita ſemper procedatur: illud tamen intereſt. quod contemplanti multa ſæpe ſunt percurrenda, quæ ad rem non faciunt: mul-

tæ tentandæ divisiones quæ nullam afferent utilitatem: quia scilicet lateant persæpe inter inutilia, quæ scire operæ pretium sit, quæ ut possit perspicere, necesse habet omnem (ut dicitur) lapidem movere: perinde ac siquis amicos aliquos perquirere per eam civitatem necesse haberet, in qua diu quidem esset versatus, attamen ignoraret, quibus in vicis amici habitarent. Is enim ab una parte inciperet, omnemque ordine civitatem peragraret, nullumque vicum aut angiportum præteriret. donec in ipsos incidisset. At qui docet, ea, quæ ad rem non faciunt, aut opera sua non indigent, prætermittit. plerumque enim satis per se nota sunt, vel quæ ad finem, vel quæ ad formam, vel quæ ad materiam, vel quæ ad efficientes caussas pertinent, ideoque explicatione ulla non indigent. Et in caussis efficientibus vel ejus tantummodo faciet mentionem, in qua principium sit motus: vel non nisi instrumentorum: vel indicabit duntaxat quomodo ipsæ caussæ operentur, & in summa ea tantum persequetur, quæ luce indigere videantur. Hic autem ei conferri posset qui & versatus quidem esset in civitate & notas haberet amicorum habitationes, qui quidem non hac atque illac discurreret, quinimo

mo recta ad cujusque domum tenderet.

Rursus qui contemplatur facta divisione aliqua, turius quidem faciet, si singillatim perspiciat, quid cuique parti conveniat, id quod supra admonuimus. At qui docet, magnam evitabit prolixitatem, fastidiumque, si primum aperuerit quid communiter omnibus conveniat; deinde vero quid proprie singulis, ne scilicet in eadem sæpe incidat, quanquam aliquando difficile inveniri verba possunt, quibus illud explices, quod communiter omnibus conveniat, necesseq; est tunc idem sæpius repetere, singillatimque omnia persequi.

Adhæc qui contemplatur, facta divisione aliqua, perspicere non facile poterit, à cujus potissimum partis consideratione incipiendum sit. Rationem enim, quare, huic illa debeat præcedere, non prius intelligit, quam quæ pertineant ad utramque perspexerit. Qui vero docet, cum id eum non lateat, aliquod debet in hoc discrimen tenere.

Primum enim ut quidque intellectum aliis poterit rebus lucem afferre, cum ipsum interim nullius rei declaratione indigeat, ita prius erit explicandum.

Alias autem præferetur pars dignior, aut ut utilior, aut quæ prior sit tempore, aut alia qualibet ratione.

Po-

Postremo qui contemplatur semper à magis perspicuis ad minus nota procedat necesse est. Qui vero docet contrarium sequi ordinem utcunque potest: ita scilicet, ut quæ à finis notione resolutionis ordine inventa fuerint, compositivo, qui est à caussis ad finem, ipse explicet. Atque ita faciendum esse docet Galenus,& qui illum sequuti sunt. nec defuerunt magni nominis viri, qui censuerint resolvendi illo ordine vix tradi artes posse? & ideo componendi viam longe ad id commodiorem esse: à qua ego sententia longissime absum. Certo enim certius est, discere aliquem, quod ignorat, neque sponte posse, neque à Doctore, nisi ex notioribus: id quod recte docuit Aristoteles, & quotidie certissima comprobatur experientia. Siquidem igitur finis notior est iis,quæ ad finem spectant, docenti profecto non minus, quam contemplanti à finis erit notione incipiendum tanquam à notiore: & in eo terminandum, tanquam præ omnibus ignoto, quod sit à fine remotissimum. Neque enim satis est, si quæ resolutionis ordine inventa sunt, contrario facilius tradi ordine possint. Sed illud videndum est, possint ne ita tradi, facilius etiam intelligi ut queant, quam si eodem explicarentur ordine, quo & inventa sunt. quod

cum contingere nequaquam possit, minimè probandi sunt doctores illi, qui suam tantum quærunt in docendo commoditatem: neque id agunt, ut quam maximo cum fructu doceant. quanquam etiamsi ad solam doctorum commoditatem spectes, non video quamobrem majorem dicant esse in compositiva methodo facilitatem, atque in resolutivo. mihi certe quotiescunque vel scripsi aliquid, vel meditatus sum, etiam si res fuerunt longe dissimilis argumenti, contrarium tamen semper contigit: ita ut cogat credere, qui illud asserunt, vel nunquam expertos esse, quid in utraque ex hisce contrariis methodis in sit commodi: vel certe resolutivæ methodi rationem non satis esse assequutos. Est igitur non minus docentibus, quam contemplantibus commune præceptum hoc, ut semper à notioribus ad minus nota proficiscantur: sed illud palam est multa posse occurrere quæ si universe enunties, vel absque ulla inductiones facile intelligent omnes vera esse: tametsi non omnes item enuntiare sponte potuissent, ut si dicas in regno recte administrando ad optimum Reip. statum omnia esse dirigenda, nemo non agnoscet ita fieri oportere. At si interroges quemnam ad finem dirigenda sit omnis recta regni

gni administratio, non ita cuilibet in promptu erit, quid respondeat. Quo fit ut qui docet multa possit universe proferre, quæ qui suo marte investigare illa vellent necesse haberent prius in singularibus aliquot intueri, atque inde ad rei universæ notionem, quasi reminiscendo, perduci; neque ob id tamen non ex notioribus docere dicendus sit.

Cæterum si resolutiva methodo tractandum thema aliquod susceperis, haud equidem religiosè adeo servandam eam esse ad extremum usque putaverim, ut sicubi protuleris aliquid, tanquàm rei cujuspiam caussam, cujus & alii præterea sint effectus, non eos liceat re censere. Nam & pertinet aliquando ad rerum confirmationem, & sæpe sunt ejusmodi, ut opportuniorem in universo tractatu locum non habeant, ubi explicentur.

Illud quoque non ineleganter fieri aliquando posse animadverti, ut ubi diffuse à fine ad causas fueris, & principia evagatus, summatim demum à principiis ad finem perorando revertaris. quod potest & aliqua tantum in parte plerunq; observari.

Galenus tertiam addidit methodum, quam divisionem appellare possumus, quæ quidem ejusmodi est, ut definienda primum sit ars, vel scientia, de qua agi-

tur, mox dividenda quædam in capita, quæ & ipsa in alias scindenda erunt partes, illæque plærumque in alias, explicandumque tandem est, quid quæque pars sit quidve singulis accidat. neque habetur ulla ratio ejus ordinis, qui est à fine ad caussas, vel ejus, qui est à caussis ad finem, sed ejus tantummodo, qui est à toto ad partes. & totum hic intelligitur ipsa ars, seu scientia integra. Constatque hæc methodus tantummodo definiendi ac dividendi preceptis, quæ supra jam exposuimus. Eam autem quam brevissime Cicero in persona Crassi lib. 1. de Orat. complexus esse videtur hisce verbis: *Si enim* (inquit) *aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cujusque vim definitione declaret: perfectam artem juris ciuilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficile & obscuram.* Hæc quidem Cicero Verum ut constitutam jam artem hac methodo scribi posse non dubito: ita minime crediderim commodam eam esse ad constituendam artem, quæ inventa nondum esset non enim ubique ordinem servat à notioribus ad minus cognita, quem ostendimus in-

investigantibus omnino esse necessarium. Et si quando in eum ordinem incidit, atque eandem etiam ob causam, ne in docendo quidem probanda erit ullo modo. Quamobrem cum ea unâ usi sint omnes fere qui hactenus methodici esse voluerunt, studiosorum utilitati non optimè ab iis consultum esse facile agnoscet, quisquis aliquando resolutivæ methodi perspicuitatem, quæ profecto maxima est, expertus fuerit. Et Galenus aperte dicit tertiam hanc methodum ad compendium tantum, & memoriam commodam esse. Atqui ne compendii quidem aut memoriæ gratia magnopere desiderandam eam esse dixerim, quum nihil impediat & in resolutiva methodo, si confirmationes confutationesque omiseris, quam brevissimum esse. Ad memoriam autem quæ methodus ea esse aptior potest, quæ & intelligentiæ quam optime serviat? nihil. n. æquæ memoriam adjuvat, quam si rem optime intelligas.

XVII. Cæterum illud quoque memoriæ opem feret, si dispositione initio usus fueris, indicando quid primum, quid postea dicturus sis: item si ubi oportunum fuerit, transitiones interposueris, ostendendo quæ absolveris, quæve subsequantur: & postremo si eorum quæ pertracta-

veris capita perorando breviter recensueris.

Quandoquidem autem docere nemo poterit nisi oratione, tanquam instrumento, adhibita, sciendum est eam quoque talem esse oportere, quæ quam facillime animi sensa exprimat. & ejusmodi quidem erit, si ubique servetur & sermonis proprietas, & verborum plana minimeque perplexa compositio.

Hæc habuimus præcepta, quæ traderemus de methodo. Quod superest, vos etiam atque etiam hortamur studiosi, ut iterata primum sæpius lectione, deinde assidua exercitatione vobis quam Familiarissima ea reddere conemini. Cumque resolutio à finis notione, tam in docendo quam in contemplando, aliam quamlibet methodum utilitate facile antecedat, in ejus potissimum exercitatione, ut die noctuque versemini, vos non modo hortamur, verum etiam rogamus, atque obtestamur. Incipiet autem exercitatio à facillimis quibusque argumentis; qualia scilicet illa erunt omnia, quæ in quotidiano omnium sermone frequenter incidunt: ubi autem in similibus aliquamdiu vos exercueritis, tum aggredi etiam difficiliora poteritis. Offerent enim se argumenta à veteribus sine methodo per tractata, quæ

vos

vos redigere in methodum poteritis. & quæ compositivo aut definitivo perscripta ordine fuerint, tentabitis vos, possintne commodius resolutivo.

Exercitationis porro ea erit ratio, ut perpendatis quid considerari, aut dici primo loco debeat, quid altero, quid tertio, & sic deinceps usque ad finem juxta præcepta à nobis tradita, animadvertendumque passim erit, ne ubi rerum copia, quam temere per se naturalis forte ingenii fœcunditas suggeret, à recto vos curriculo abducat. Ideoque vosmet à vobis sæpe posceretis rationem, quo quidque loco fieri debuerit, quidve factum sit. Itaque ad normam singula exigetis, ut ubique vobis exquisita methodi ratio constet. quem laborem (alioqui etiam jucundissimum) si unicum annum sustinueritis, disperеam ni agnoscetis alios effectos vos esse homines, ac incipere tum demum oculos habere.

Quandoquidem autem vix intelligi artium usus potest, sine exemplis, earum præsertim quæ sunt difficiles, hic, scio, expectabitis vobis ut indicem apud quosnam potissimum authores, inventuri sitis diligenter servatam, quam ego requiro methodum. qua in re haud equidem possum vobis satisfacere quippe cum hujus gene-

ris ſcriptum ullum videre mihi adhuc non contigerit, & facile nullum extare mihi perſuadeam. Quanquam enim libellum de conſtitutione artis medicæ reliquit Galenus, in quo reſolutionis ordinem ſequutus videtur: multis tamen in locis ſummam quandam ingenii vim miramur potius, quam perpetuum illud, ac nuſquam abruptum, quod nos exigimus, filum agnoſcimus. Sed cum plura ſint quæ ad conſtituendam ejuſmodi methodum requiruntur: nempe definitiones adhibeas, diſperſas res ac diſſipatas in unum colligas, univerſa partiaris, ac dividas, proximas cauſas, proximoſque effectus & intuearis & indices, quanquam quomodo hæc omnia recto ordine conjungi debeant, ex una aliqua tractatione cognoſcere non liceat, ſingulorum tamen infinita propemodum occurrent exempla, ſi quis & Platonica & Ariſtotelea aſſiduo diligentique ſtudio perlegerit: quorum quidem obſervatio magno erit ad exercitationem adjumento. Ubi autem in ſingulis exercitatus aliquis fuerit, adhibitis deinde præceptis noſtris haud erit difficile apte omnia, prout res quæque poſtulabit, conjungere, integramque thematis cujuſque methodum conſtituere.

Atque ut nos nihil prætermittamus,

quo

quo prodesse vobis posse videamur, dabimus operam, ut aliquando habeatis artes nonnullas à nobis hac ipsa methodo perscriptas. expectate autem propediem & alteram Logicæ partem, quæ pertinet ad quæstiones: interim erit vobis specimen aliquod hic ipse libellus, quando minime committendum putavimus, ut quo in scripto de methodo ageremus, quam methodum maxime probaremus in eo, illa ipsa desiderari jure posset.

Redditur hic ratio hoc libello Methodi, notatis per numeros in margine locis, & ubi quidque fiat, & ubi ita fieri debere doceatur.

PRimum * ex Logicæ divisione, methodi definitionem investigavimus, & Logicam partiti sumus sumptis à fine differentiis, quod ita membra diversitas requirerent caussas, diversaque præcepta.

† Post definitionem subjecimus finem methodi extremum.

‡ Qui est rei alicujus cognitio. Hic finem partiti sumus respectu ejus, qui contemplatur, & ejus qui docet quandoqui-

* *Numero* 1. *quomodo faciendum docemus à n.* 10. *ad nu.* 18. † *Iuxta id quod dicitur num.*12. ‡ *ut videre est, n.* 17. *quod requirimus d. n* 15.

dem is qui docet, propriis quibusdam indiget præceptis.

Mox finis quandam quasi formam delineavimus ipsius methodi, ostendentes quot & quibus rebus constet integra rei cujuslibeto cognitio.

[a] Ubi quidem observandum est, quod formam descripsimus (si verborum corticem spectes,) non methodi, sed ipsius methodi finis, quod faciendum in artibus docuimus.

[b] Qui enim de methodo agit, is de methodi fine agere censendus est. Idemque fecimus circa alias quoque caussas, nempe materiam & efficientes. Sed materiam dupliciter consideravimus.

[c] Ut alia sit rerum quarum haberi talis cognitio possit, qualem diximus methodi finem esse: alia sit subjectum in quod ipsa cadit cognitio.

[d] Hinc [e] accedimus ad caussas efficientes illius cognitionis, quæ methodi est finis. Cumque illius cognitionis plures esse partes in ejus descriptione ostenderimus.

[f] Indicamus etiam quæ sint cujusque partis efficientes caussæ.

[g] Quoniamque inter efficientes caussas enu-

[a] *à n. 4. ad n. 7.* [b] *n. 3.* [c] *n. 7. &* 8. [d] *de hoc nu. 6.*
[e] *à nu. 9.* [f] *à num. 4. ad nu. 7.* [g] *à n. 1. ad 16.*

enumeratæ sunt definitio & divisio, utriusque quandam etiam constituimus methodum.

De definitione diximus.

[h] Quid & quotuplex sit, quis ejus sit finis (dum quod ejus sit officium indicamus) quæ sit materia, hoc est ex quibus constare eam oporteat, & quæ definiri possint, idemque fecimus de divisione.

[i] Ubi exequuti sumus quæ communia erant & cogitantium & docentium adjecimus etiam, quæ tantum ad docendi spectant rationem.

[k] Utque memoriæ satis fieret, sub initium proposuimus quo quidque loco dicturi essemus, nonnullasque transitiones ubi opportunam visum est interposuimus [l].

[h] *n.* 10. [i] *nu.* 14. *& ita faciendum esse dicemus. n.* 13. [k] *à n.* 16. [l] *ut docemus n.* 18.

LUDO-

LUDOVICI CROCII D. INSTRUCTIO, DE RATIONE STUDII THEOLOGICI.

Caput I.

DE SCOPO.

Aphorismus I.

Deam *Theologiæ methodicæ, cujus adminiculo salutaria fidei dogmata explicantur, confirmantur, defenduntur, animo suo comprehensurus, & secundum eam Deo feliciter operaturus, ante omnia suum sibi* scopum *sanctè præstituat & intendat,* impedimenta *fortiter tollat,* media *prudenter eligat & adhibeat,* effecta *denique hujus divini studii calidè desideret, ut animus à terrenis ad hoc veluti alis subvectus elevetur.*

Scholion.

Quemadmodum enim viator, iter ingressurus, principiò de certa meta cogitat, deinde vero declinatis aviis & remotis impedimentis; ad eam media itineraria or-

di-

dinat ac dirigit: ita & Theologiæ nostræ, quæ viatorum est, studiosus sic sibi currendum ducat, ut in scopum, metamque sibi præfixam perpetuò prospiciat, &, sublatis obstaculis atque impedimentis, media ad eam rectâ & sine errore atque periculo ducentia circumspectè eligat, & usurpet.

II. SCOPUS *siue finis Theologiæ studiosi est* objectivus, *aut* formalis. *Illa est* generalis, *qui omnibus Theologiæ studiosis communiter debet esse propositus, nempe DEUS, &, quem misit*, JESUS CHRISTUS *rectè cognoscendus, riteque colendus. Hic verò est* specialis, *quem hic vel ille Theologiæ studiosus potissimum spectat, nempe, servire* DEO *ad ædificationem vel juventutis* in schola, *vel adultiorum* in ecclesiâ, *vel ovium agnorumque* utrobique *simul.*

Principiò, solus Deus, abdicatis & omissis omnium aliarum rerum inordinatis affectibus, summè intendendus & consectandus est, ut hunc noveris & diligas supra omnia, cætera verò in ordine ad ipsum. *Matth.* 6. 33. 17. 5. *Ioh.* 14. 15. 21. 23. *Col.* 3, 16. 1 *Tim.* 4. 13. 2 *Tim.* 3. 15. 1 *Cor.* 10. *v.* 31. & *Eph.* 3. *v.* 18. 20. 21. Ad quem *summum* finem accedit *alter*, ut instramur *necessariâ rerum cognitione*, quæ facit ad intelligendam & dexterè explicandam doctrinam cœlestem, & guber-

nan-

nandam partem regni Christi: & *tertius*, ut in communi vitæ Christianæ curriculo *mores* regamus, cupiditates & affectus nostros frenemus, ut publicis aliquando muneribus adhibiti, ipsi tolerari ab aliis, aliorumque nos vicissim infirmitates ferre possimus, nostroque exemplo, Christianis virtutibus, modestiâ, fide, spe, charitate, mansuetudine, humanitate, beneficentiâ, gratitudine, justitiâ, candore, moderatoque linguæ usu, aliis facem præferamus *ad pium & bonum publicum*. Qui fines crebrò serioque cogitati suâ dignitate excitant discentes, & spe ingentium præmiorum urgent ad præstandam diligentiam & vincendum difficultates, cum quibus divinum hoc studium conjungitur. Qui verò hos fines supinè prætereunt aut protervè rejiciunt & hoc studium aliò transferunt, illudque faciunt vel instrumentum voluptatis & nequitiæ, vel dominatûs, vel divitiarum & honorum, hi rem sanctissimam nefariè profanant & à Christiana sapientiâ absunt quàm longissimè. Videsis Erasmus Rotterodamum, decus illud Belgicum, methodo compendiò perveniendi ad veram Theologiam, §. *Illud meâ sententia magis ad rem pertinet*, &c. Et præclarè in Enchridio militis Christiani, canone 4. Deinde, Deo servire studiosus Theologiæ po-

poteſt aut in Eccleſia, aut in ſchola, aut, pro donorum menſurâ, utrobique: & velle quidem debet. Cùm enim alii ſint paſtores in Eccleſia, alii doctores in ſchola; *Eph.*4.*v.*11. neceſſe eſt, ut ſtudioſus Theologiæ prudenter cogitet, maturè deliberet, & ſanctè præſtituat, an aliquando in Eccleſiâ, an in ſcholâ, an in utraque DEO ſe vocanti ſervire velit: quia non eſt eadem per omnia utrobique docendi ratio, ac perinde etiam alia atque alia dona & doctrinæ inſtrumenta in docente requiruntur. Vide Doct. Lutherum *tom.* 2. *fol.* 475.

CAPUT II.
DE IMPEDIMENTIS.

QVi hunc ſibi ſcopum in ſtudio Theologiæ ſanctè præſtituit, is impedimenta fortiter tollat, divinâ fretus gratia: qualia ferè ſunt, IMPIETAS, SOCORDIA, CONFUSIO.

Principiò obſtat quidem nonnullis, *ex parte rei tractandæ*, difficultas: Sed hæc non eſt tanta, quin eam ſuperare poſſint, qui operæ & labori non pepercerint, præſertim quibus ab ineunte ætate rectâ inſtitutione frui contigerit, ſi modò ex conſilio præceptorum legitima ſtudiorũ ratio ineatur,

eatur, ut rectè arbitratur doctissimus *D. Georgius Calixtus*, Professor Theologus Helmstadiensis, præfatione in Epitomen Theologiæ. Secundò obstat nonnullis, *ex parte modi*, quo res tractatur, vel prolixitudo, vel nimiâ brevitas; de quâ vide eximium Theologum Lucam Trelcatium F. epistolâ dedicatoriâ scholasticæ & methodicæ locorum communium SS. Theologiæ institutionis conquerentem, ac remedium ostendentem. Tertiò obstat multis *ex parte instrumentorum*, quibus res tractanda est, inopia multiplex. Nam multorum.

——— Virtutibus obstat
Res angusta domi.

Videsis Johannem Brentium *in Postillâ, concione de dedicatione templi*, von der Kirch-weihung. Et D. Andream Keslerum *prudentiæ Christianæ parte* I. *c.* 2. *punct.* 2. *num.* 2. *&* 6. *de ingratitudine Magistratuum erga ministerium*: Et *punct.* 3. *num.* 1. *& seqq. de ingratitudine patrumfamiliâs erga ministerium.* Quartò denique obstant his multò periculosiùs *ex parte discentium*, quæ hoc aphorismo tollenda suadeo.

II. IMPIETAS *est in neglectu precum, & vitâ malâ.*

Gravissimum hac de re testimonium est ipsius Sapientiæ, *cap.* 1. *v.* 4. 5. 6. Hos. 4.

v. 11.

v. 11. Hinc Apostolus Jacobus 1. 5. 6. *Quod si cui vestrûm deest sapientia; postulet à Deo, qui dat eam omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei. Sed postulet cum fide, nihil disceptam: nam qui disceptat, similis est fluctus qui ventis agitatur & jactatur.* Quam verò sapientiam? Non terrenam, infernam & secularem: sed supernam, sed divinam, cap. 3. 17. *Quæ autem supernè est sapientia, primum quidem pura est, deinde pacifica, moderata, obsequens, plena misericordia & fructuum bonorum absque disceptatione, sine simulatione.* Et Servator noster disertim ait: Joh. 7. 17. *Si quis voluerit ejus* (patris mei) *voluntatem exsequi, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.* Exemplum vide *Syrach.* 51. 18. 19. *& s.* Ex adverso est impietas *Ioh.* 3. 19. & 8. 44. 47. Hac propter Paulus Titum suum vult esse inculpatum, *cap.* 1. *v.* 8. Tametsi enim, ut rectè notat doctissimus Alstedius *compend. Theolog. part.* 1. *c.* 4. impii quidam homines egregiè videntur callere τὰ θεολογέμενα: reverâ tamen illa cognitio rerum Theologicarum est ἀθεόλογος: quia fieri non potest, ut cognitio verè Theologica habitet in corde non Theologo. Quamvis enim talem vim magneticam non habeamus naturaliter insitam, quâ mens nostrâ scripturam sacram, ejus-

ejusq; naturam penetret; ea tamen vis divinitus inditur omnibus iis, quibus ad hoc commercium corda regenerantur. Est autem studiosis Theologiæ in Academiis cautè dispiciendum, quibuscum familiariter vivant. E bonis sibi sodales quærant, qui ejusdem sint conditionis, aut non multò superiores, quique eisdem literis operentur, etsi plusculum profecerint. Sic enim habebunt quos sequantur, quos imitentur. Horum enim ut plurimum similes evadimus, quibuscum quotidie versamur, juxta illud vetus:

Ἀγαθοῖς ὁμιλῶν ἐκβήσῃ ἀγαθός.
Κακοῖς ὁμιλῶν ἐκβήσῃ κακός.
Qui cum bonis est, fit bonus.
Qui cum malis est, fit malus.

3. SOCORDIA *est, qua vel non discimus necessaria; vel, si discimus, oscitanter & perfunctoriè.*

Hoc curiositatis, illud ignaviæ ferme est. Vide *Prov.* 22. *v* 29. 1 *Pet.* 4. *v.* 15. & 2 *Thess.* 3. *v.* 7. 8. 11.

4. CONFUSIO *est varia.* 1. *diversorum studiorum.* 2. *diversarum cujusque studii partium.* 3. *diversorum librorum* 4. *denique temporum.*

Nam 1. Quidam studium Theologicum cum philologico & philosophico perperam confundunt, cùm à studio philosophi-

co viâ ordinariâ, hodiéque usitatâ inchoandum, inde ad philologicum pergendum, in Theologico demum persistendum. 2. Quidam partes cujusque studii conturbant sic, ut in disputationes & declamationes sese immergant, priusquam in philosophiâ apprehenderint principia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, singularumque disciplinarum, quæ vel res tradunt docendas ac discēdas, vel modum docendi ac discendi: in philologia ad *historicam* & omne genus classicorum autorum festinent, priusquam *technicam* attigerint, nedum devorârint: in Theologiâ verò quam plurimi in *polemica* & *panegyrica* se præcipitent, antequam vel *Catechetica*, quibus pura & in Ecclesia, cujus membra sumus & in qua degimus, certa miniméque controversa veritas continetur, ex ipsissimis scripturæ textibus & symbolo Apostolorum imbiberint; vel ideam locorum communium, quâ universum Theologiæ corpus è sacra scriptura delineatur, comprehenderint, ipsasque imprimis sacras literas perlegerint, in quibus tamen cum Timotheo permanendum est, 1 *Tim.* 4. 13. 14. 15. 16. & 2 *Tim.* 3. 14. 15. 16. 17. 3. Quidam judicii quadam ἀπειρίᾳ bonorum autorum delectum insuper habent, ut ex vero dicas de plerisque si modo in illorum bibliothecas

te familiarius penetres; *Similes habent labra lactucas.* Et

Pro captu lectoris habent sua fata libelli,
Hujus & affectu singula verba valent.

4. Quidam studiorum sacrorum curriculum non satis ad ætatem & conditionem suam aptant, ut singulis illorum partibus idoneum & sufficiens tempus tribuant, captusque, vocationis, & mensuræ, scientiæ, fideique suæ rationem habeant, juxta prudentiam Pauli 1 *Cor.* 3. 1. 2. 3. *Heb.* 5. 11. 12. 13. 14. & 6. 1. Verum enim verò optimum confusionis antidotum est AMOR ORDINIS, qui in didactica sacra sequendus est, & hisce regulis veluti tacticis ferè continetur.

5. *Regulæ tacticæ generales, secundùm quas in studio Theologico sine noxia confusione proceditur, sunt istæ.*

1. Postquam ad pædagogei sive scholæ trivialis fastigium deventum est, ante omnia discenti probè inculcetur *technologia* Theologica, ut totum finem sibi propositum, totumque ambitum rerum discendarum animo suo comprehendat, ac veluti prægustet.

2. Analysis principii, hoc est, sacræ scripturæ isagogica cognitio à teneris unguiculis inculcata præsupponatur, & per

om-

omnem ætatem horis quibusdam continuetur, atque augeatur.

3. Mens verò elevetur philosophiæ & catecheticæ adminiculis, quæ eò usque inculcentur in principio, ut deinceps παρέργου ad instar in studii Theologici cursu comitentur.

4. Neque è vestigio, ut primum vestibulum Academiæ adspexeris, ad *trium* superiorum *facultatum*, quas vocant aliquam per saltum festines, ne cæcos parias catulos: sed unde venias, & quid eruditionis tecum adferas, probè cogites, neque quæ in pædagogeo degustavisti, ut vulgò perperam fit, abjicias, cum jactura operæ tot annorum, siquidem perpetuares, bene positæ.

5. E re fuerit, si cum precibus præmissa quotidie lectione Biblicâ, studiosus certum aliquod doctrinæ genus, certumque auctorem â capite ad calcem per dies aut menses aliquot continuè evolvat, dum id quod semel discendum suscepit, probè didicerit, animoque suo fideliter commiserit: nisi forsan temporis & loci ratio dissuaserit, ut fit in Academiis, ubi publicè docentium ratio habenda est, nequid in occasione propositum negligatur.

6. Æque noxium est, & sine certo ordine in studiis vagari, & uno eodemque anno,

anno, mense, die omnia, aut certè multa atque diversa simul legere atque addiscere velle.

Certè librorum, auctorumque multitudine & lectionum varietate præstantissima quoque ingenia non rarò obruuntur ac distrahuntur, ut eis tandem eveniat quod est in πολυθρυλλήτῳ:

De omnibus aliquid, de toto nihil.

7. Bibliotheca non tam sumtuosa, quàm selecta ex optimis, maximèque necessariis auctoribus comparetur.

8. Loci communes, tum è sacris literis, tum è profanis scriptoribus, ad usus necessarios, maturè diligenterque colligantur.

De quibus vide, si lubet, Hyperium nostrum, *l. b. 3. studii Theol. cap. 2. 3. & s.*

9. Privatis studiis ne tribuatur illud tempus, quo vel publica lectio audienda, vel concio disponenda est. Neque his posthabenda est ægrotorum aut gravibus tentationibus vexatorum visitatio, institutio, consolatio, si jam ecclesiæ minister constitutus sis.

10. In omnibus studii theologici partibus vires corporis & ingenii expendantur, ne plus minusve, quàm par sit, suscipiatur.

11. Ante meridiem merè Theologica tra-

tractentur, ita ut caput Biblicum ex V. & N. Testamento ex fontibus, siquidem eos jam imbibisti, Hebræis Græcisque, aut versione Latina vulgatâ & vernacula tuâ, quotidie perlegas, præcipua dicta ex eo memoriæ commendes, & in obscuris vel interpretem consulas, vel præceptores vivos adeas: inde ideam Theologiæ, locos communes, controversias, & Casus conscientiæ quæ ad praxin propius faciunt, justo ordine persequaris, dum in singulis tibi habitum acquisiveris.

12. A meridie & quidem horis duabus à prandio, ne concoctio impediatur, & caput gravetur, incumbes, 1. *lectioni historiæ*, tum *divinæ*, cujus finis est religio; tum *naturalis*, cujus finis scientia; tum *humanæ* cujus finis prudentia & ars, ut docet doctissimus Vossius, *Artis historicæ cap.* 7. *pag.* 27. 2. studio linguarum & artium dicendi, ubi *in Hebræis* sufficit textum Biblicum intelligere. Neque hoc studio omnes qui ad sacrum ministerium adspirant, onerandi videntur. Et *in Græcis* satis erit, si Novum Testamentum Græcum, etsi non ad Criticas minutias usque, ad veram tamen interpretationem exactè intelligas. Siquis tamen ingenio valeat, otio abundet, & occasionem nanciscatur, in utriusque linguæ adyta ulterius contendere

 po-

poterit, maximè si in scholis forsan linguas aliquando docere velit. Et huic tali patet universa antiquitas Hebræa, Græca. E *Latinis* potissimum legat veteres philosophos, oratores, poëtas, historicos, philologos, Virgilium, Horatium, Ovidium, Lucretium, Terentium, Plautum, Ciceronem, Sallustium, Tacitum, Quintilianum, Senecam, Scaligeros, Baudios, Heinsios, Grotios, Vossios, Barlæos, Lipsios, Puteanos, Muretos, Kirchneros, Piccartos, Barthios, Gruteros: hisque nonnunquam sepositis, ingenii vires scribendo & disputando experiatur.

13. Quia verò superforaneum fuerit, fundamentum posuisse, nisi superstruxeris; etiam atque etiam cogitandum est, ac cuique seriò statuendum, quod in studio feliciter cœpto constanter progrediendum usque ad metam.

Hoc fiet, si studium theologicum dignis preciis æstimaveris. Neque enim quisquam multum laboris collocaverit in eo, quod ante res alias non habet. Cætera peritus & fidus præceptor auditoribus suis facilè suggeret, non insuper habitis iis, quæ infra cap. x. de studiis sacri studii decurrendis ad metam cujusque docemus. Consule & Cassianum *Coll. XI. de Spirituali scientia Abbatis Nesterotis.*

CA-

CAPUT III.

DE
Mediis, & quidem divinis in ſpecie.

MEdia quæ ad ſcopum ſuum conſequendum ſtudioſum Theologiæ per Dei gratiam prudenter eligere, aut ſaltem ſibi conceſſa in hac ordinaria proficiendi ratione, quæ hodiè in Eccleſia Dei viget, adhibere oportet, ſunt divina aut humana.

Illa ſpiritualia, hæc naturalia fortaſſis non incommodè dixeris. Væ autem illis, qui hîc *Diabolica* aut quærunt, aut aliis obtrudunt. Nam diabolus, omnium ſpiritualium tenebrarum, ſtultitiæ malitiæque fons, non ſinit eos, qui diabolicos libros de induſtria legunt, in cœleſti ſapientia proficere. Libris enim ſuperſtitioſis & magicis, tanquam laqueis, lectores, cultoreſque ſuos in nequitia detinet, ne ſapientiæ lux eis affulgere poſſit. Caveant ergo omnes ſincerioris Theologiæ amatores, ne *Spiritus familiaris* & *olympicos*. quos quidam nequàm venditant, ſibi vel, mediante conjuratione, adſciſcant, vel conjuratos ab aliis emant, quorum ductu erudiantur ex pacto ſive explicito, ſive implicito: Sapientiam veram docere nequeunt, quoniam eam haud poſſident. Lux veræ ſapientiæ tanta, tamque ſublimis eſt, ut ma-

eatur, ut rectè arbitratur doctissimus *D. Georgius Calixtus*, Professor Theologus Helmstadiensis, præfatione in Epitomen Theologiæ. Secundò obstat nonnullis, *ex parte modi*, quo res tractatur, vel prolixitudo, vel nimiâ brevitas; de quâ vide eximium Theologum Lucam Trelcatium F. epistolâ dedicatoriâ scholasticæ & methodicæ locorum communium SS. Theologiæ institutionis conquerentem, ac remedium ostendentem. Tertiò obstat multis *ex parte instrumentorum*, quibus res tractanda est, inopia multiplex. Nam multorum.

——Virtutibus obstat
Res angusta domi.

Videsis Johannem Brentium *in Postillâ, concione de dedicatione templi*, **von der Kirch-weihung.** Et D. Andream Keslerum *prudentiæ Christianæ parte* I. *c.* 2. *punct.* 2. *num* 2. *&* 6. *de ingratitudine Magistratuum erga ministerium*: Et *punct.* 3. *num.* 1. *& seqq. de ingratitudine patrumfamiliâs erga ministerium.* Quartò denique obstant his multò periculosiùs *ex parte discentium*, quæ hoc aphorismo tollenda suadeo.

II. IMPIETAS *est in neglectu precum, & vitâ malâ.*

Gravissimum hac de re testimonium est ipsius Sapientiæ, *cap.* 1. *v.* 4. 5. 6. Hos. 4.

v. 11.

v. 11. Hinc Apostolus Jacobus 1. 5. 6. *Quod si cui vestrûm deest sapientia; postulet à Deo, qui dat eam omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei. Sed postulet cum fide, nihil disceptam: nam qui disceptat, similis est fluctus qui ventis agitatur & jactatur.* Quam verò sapientiam? Non terrenam, infernam & secularem: sed supernam, sed divinam, cap. 3. 17. *Quæ autem supernè est sapientia, primum quidem pura est, deinde pacifica, moderata, obsequens, plena misericordiæ & fructuum bonorum absque disceptatione, sine simulatione.* Et Servator noster disertim ait: Joh. 7. 17. *Si quis voluerit ejus* (patris mei) *voluntatem exsequi, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.* Exemplum vide *Syrach.* 51. 18. 19. *& s.* Ex adverso est impietas *Ioh.* 3. 19. *&* 8. 44. 47. Hac propter Paulus Titum suum vult esse inculpatum, *cap.* 1. *v.* 8. Tametsi enim, ut rectè notat doctissimus Alstedius *compend. Theolog. part.* 1. *c.* 4. impii quidam homines egregiè videntur callere τὰ θεολογούμενα: reverâ tamen illa cognitio rerum Theologicarum est ἀθεόλογος; quia fieri non potest, ut cognitio verè Theologica habitet in corde non Theologo. Quamvis enim talem vim magneticam non habeamus naturaliter insitam, quâ mens nostrâ scripturam sacram, ejus-

co viâ ordinariâ, hodiéque usitatâ inchoandum, inde ad philologicum pergendum, in Theologico demum persistendum. 2. Quidam partes cujusque studii conturbant sic, ut in disputationes & declamationes sese immergant, priusquam in philosophiâ apprehenderint principia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, singularumque disciplinarum, quæ vel res tradunt docendas ac discẽdas, vel modum docendi ac discendi: in philologia ad *historicam* & omne genus classicorum autorum festinent, priusquam *technicam* attigerint, nedum devorârint: in Theologiâ verò quam plurimi in *polemica* & *panegyrica* se præcipitent, antequam vel *Catechetica*, quibus pura & in Ecclesia, cujus membra sumus & in qua degimus, certa miniméque controversa veritas continetur, ex ipsissimis scripturæ textibus & symbolo Apostolorum imbiberint; vel ideam locorum communium, quâ universum Theologiæ corpus è sacra scriptura delineatur, comprehenderint, ipsasque imprimis sacras literas perlegerint, in quibus tamen cum Timotheo permanendum est, 1 *Tim.* 4. 13. 14. 15. 16. & 2 *Tim.* 3. 14. 15. 16. 17. 3. Quidam judicii quadam ἀπροπτείᾳ bonorum autorum delectum insuper habent, ut ex vero dicas de plerisque si modo in illorum bibliothecas

te

te familiarius penetres; *Similes habent labra lactucas.* Et

Pro captu lectoris habent sua fata libelli,
Hujus & affectu singula verba valent.

4. Quidam studiorum sacrorum curriculum non satis ad ætatem & conditionem suam aptant, ut singulis illorum partibus idoneum & sufficiens tempus tribuant, captusque, vocationis, & mensuræ, scientiæ, fideique suæ rationem habeant, juxta prudentiam Pauli 1 *Cor.* 3. 1. 2. 3. *Heb.* 5. 11. 12. 13. 14. & 6. 2. Verum enim verò optimum confusionis antidotum est AMOR ORDINIS, qui in didactica sacra sequendus est, & hisce regulis veluti tacticis ferè continetur.

5. *Regulæ tacticæ generales, secundùm quas in studio Theologico sine noxia confusione proceditur, sunt istæ.*

1. Postquam ad pædagogei sive scholæ trivialis fastigium deventum est, ante omnia discenti probè inculcetur *technologia* Theologica, ut totum finem sibi propositum, totumque ambitum rerum discendarum animo suo comprehendat, ac veluti prægustet.

2. Analysis principii, hoc est, sacræ scripturæ isagogica cognitio à teneris unguiculis inculcata præsupponatur, & per

om-

omnem ætatem horis quibuſdam continuetur, atque augeatur.

3. Mens verò elevetur philoſophiæ & catecheticæ adminiculis, quæ eò uſque inculcentur in principio, ut deinceps παρέργου ad inſtar in ſtudii Theologici curſu comitentur.

4 Neque è veſtigio, ut primum veſtibulum Academiæ adſpexeris, ad *trium* ſuperiorum *facultatum*, quas vocant aliquam per ſaltum feſtines, ne cæcos parias catulos: ſed unde venias, & quid eruditionis tecum adferas, probè cogites, neque quæ in pædagogeo deguſtaviſti, ut vulgò perperam fit, abjicias, cum jactura operæ tot annorum, ſiquidem perpetuares, bene poſitæ.

5. E re fuerit, ſi cum precibus præmiſſa quotidie lectione Biblicâ, ſtudioſus certum aliquod doctrinæ genus, certumque auctorem â capite ad calcem per dies aut menſes aliquot continuè evolvat, dum id quod ſemel diſcendum ſuſcepit, probè didicerit, animoque ſuo fideliter commiſerit: niſi forſan temporis & loci ratio diſſuaſerit, ut fit in Academiis, ubi publicè docentium ratio habenda eſt, nequid in occaſione propoſitum negligatur.

6. Æque noxium eſt, & ſine certo ordine in ſtudiis vagari, & uno eodemque anno,

anno, menſe, die omnia, aut certè multa atque diverſa ſimul legere atque addiſcere velle.

Certè librorum, auctorumque multitudine & lectionum varietate præſtantiſſima quoque ingenia non rarò obruuntur ac diſtrahuntur, ut eis tandem eveniat quod eſt in πολυθρυλλήτῳ:

De omnibus aliquid, de toto nihil.

7. Bibliotheca non tam ſumtuoſa, quàm ſelecta ex optimis, maximèque neceſſariis auctoribus comparetur.

8. Loci communes, tum è ſacris literis, tum è profanis ſcriptoribus, ad uſus neceſſarios, maturè diligenterque colligantur.

De quibus vide, ſi lubet, Hyperium noſtrum, *l. b. 3. ſtudii Theol. cap. 2. 3. & ſ.*

9. Privatis ſtudiis ne tribuatur illud tempus, quo vel publica lectio audienda, vel concio diſponenda eſt. Neque his poſthabenda eſt ægrotorum aut gravibus tentationibus vexatorum viſitatio, inſtitutio, conſolatio, ſi jam eccleſiæ miniſter conſtitutus ſis.

10. In omnibus ſtudii theologici partibus vires corporis & ingenii expendantur, ne plus minuſve, quàm par ſit, ſuſcipiatur.

11. Ante meridiem merè Theologica tra-

tractentur, ita ut caput Biblicum ex V. & N. Testamento ex fontibus, siquidem eos jam imbibisti, Hebræis Græcisque, aut versione Latina vulgatâ & vernacula tuâ, quotidie perlegas, præcipua dicta ex eo memoriæ commendes, & in obscuris vel interpretem consulas, vel præceptores vivos adeas: inde ideam Theologiæ, locos communes, controversias, & Casus conscientiæ quæ ad praxin propius faciunt, justo ordine persequaris, dum in singulis tibi habitum acquisiveris.

12. A meridie & quidem horis duabus à prandio, ne concoctio impediatur, & caput gravetur, incumbes, 1. *lectioni historiæ*, tum *divinæ*, cujus finis est religio; tum *naturalis*, cujus finis scientia; tum *humanæ* cujus finis prudentia & ars, ut docet doctissimus Vossius, *Artis historicæ cap.* 7. *pag.* 27. 2. studio linguarum & artium dicendi, ubi *in Hebræis* sufficit textum Biblicum intelligere. Neque hoc studio omnes qui ad sacrum ministerium adspirant, onerandi videntur. Et *in Græcis* satis erit, si Novum Testamentum Græcum, etsi non ad Criticas minutias usque, ad veram tamen interpretationem exactè intelligas. Siquis tamen ingenio valeat, otio abundet, & occasionem nanciscatur, in utriusque linguæ adyta ulterius contendere

S po-

poterit, maximè si in scholis forsan linguas aliquando docere velit. Et huic tali patet universa antiquitas Hebræa, Græca. E *Latinis* potissimum legat veteres philosophos, oratores, poëtas, historicos, philologos, Virgilium, Horatium, Ovidium, Lucretium, Terentium, Plautum, Ciceronem, Sallustium, Tacitum, Quintilianum, Senecam, Scaligeros, Baudios, Heinsios, Grotios, Vossios, Barlæos, Lipsios, Puteanos, Muretos, Kirchneros, Piccartos, Barthios, Gruteros: hisque nonnunquam sepositis, ingenii vires scribendo & disputando experiatur.

13. Quia verò superforaneum fuerit, fundamentum posuisse, nisi superstruxeris; etiam atque etiam cogitandum est, ac cuique seriò statuendum, quod in studio feliciter cœpto constanter progrediendum usque ad metam.

Hoc fiet, si studium theologicum dignis preciis æstimaveris. Neque enim quisquam multum laboris collocaverit in eo, quod ante res alias non habet. Cætera peritus & fidus præceptor auditoribus suis facilè suggeret, non insuper habitis iis, quæ infra cap. x. de studiis sacri studii decurrendis ad metam cujusque docemus. Consule & Cassianum *Coll. XI. de Spirituali scientia Abbatis Nesterotis.*

C A-

Caput III.

De
Mediis, & quidem divinis in ſpecie.

Media quæ ad ſcopum ſuum conſequendum ſtudioſum Theologiæ per Dei gratiam prudenter eligere, aut ſaltem ſibi conceſſa in hac ordinaria proficiendi ratione, quæ hodiè in Eccleſia Dei viget, adhibere oportet, ſunt divina aut humana.

Illa ſpiritualia, hæc naturalia fortaſſis non incommodè dixeris. Væ autem illis, qui hîc *Diabolica* aut quærunt, aut aliis obtrudunt. Nam diabolus, omnium ſpiritualium tenebrarum, ſtultitiæ malitiæque fons, non ſinit eos, qui diabolicos libros de induſtria legunt, in cœleſti ſapientia proficere. Libris enim ſuperſtitioſis & magicis, tanquam laqueis, lectores, cultoresque ſuos in nequitia detinet, ne ſapientiæ lux eis affulgere poſſit. Caveant ergo omnes ſincerioris Theologiæ amatores, ne *Spiritus familiaris* & *olympicos*. quos quidam nequàm venditant, ſibi vel, mediante conjuratione, adſciſcant, vel conjuratos ab aliis emant, quorum ductu erudiantur ex pacto ſive explicito, ſive implicito: Sapientiam veram docere nequeunt, quoniam eam haud poſſident. Lux veræ ſapientiæ tanta, tamque ſublimis eſt, ut ma-

lorum spirituum castra non subeat. *Ne impari jugo copulemini cum infidelibus. quod enim consortium justitiæ cum injustitia? & quæ communio luci cum tenebris? Et quæ concordia Christo cum Belial?* 2 Cor. 6. 14. 15.

Libris diabolicis jure annumerantur libri calumniarum & scommatum plenissimi & sycophantiosè scripti, quorum hodie uberior seges est, quàm muscarum in Armenia, cùm caletur maximè. Et plurimi hoc tempore sibi laudi ducunt, si in pios & doctos invehantur eorumque scripta conviciis proscindant & petulanter carpant, etiamsi ea neque perlegerint, neque sensum eorum propè perceperint.

Jac. 3. v. 14. *Quod si invidiam amarum habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote adversus veritatem.*

15. *Non est* enim *ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca.*

16. *Vbi enim invidia est & rixa, ibi inquieta vita & omne opus pravum.*

17. *Quæ autem supernè* est *sapientia, primùm quidem casta est, deinde pacifica, æqua, obsequens, plena misericordiæ & fructuum bo-*

bonorum, absque disceptatione, & minimè simulata.

18. *Fructus autem justitiæ seritur cum pace iis qui dant operam paci.*

Jac. 4. v. 11. *Ne alii aliis obloquimini, fratres, qui obloquitur fratri, quique damnat fratrem suum, obloquitur Legi, & damnat Legem: quod si damnas Legem, non es observator Legis, sed judex.*

12. *Unus est Legislator qui potest servare & perdere: tu quis es qui damnas alium?*

Confert Thomam Campanellanam, *lib. 4. de sensu rerum, cap. 1. 5.*

2. *Media* DIVINA *sunt, quæ omni naturæ & industriæ humanæ vi superiora, ad elevandam mentem, quæ in principium theologiæ in suas partes historicè dislocatum involet, & formandam Dei notionem ac cultionem divinitùs conceduntur.*

3. *Eaque sunt vel primi ordinis, ut* precatio *& vitæ* sanctimonia; *vel secundi ordinis, ut ipsa* naturæ dona.

Deus enim non tantum gratiæ, sed & naturæ auctor est, *In Principio creavit Deus cœlum & terram,* Gen. 1. 1 & hanc per illam perficit, & lapsam tollit & elevat. Hæc autē elevatio mentis fit per operationem spiritus sancti; regenerationem videlicet,

licet, sanctificationem, & Consecrationem, seu missionem seu internam præparationem hominis Dei.

4. PRECATIO *est medium divinum, quo studiosus Theologiæ illuminantem spiritus S. gratiam indesinenter implorando, sapientiam ac scientiam supernam indipiscitur.*

Cum enim oratio ad omnia valeat, *Matt.* 7. *v.* 7. potissimum tamen ad divina dona consequenda, quæ in summa Dei benignitate & gratiâ posita sunt; præcipuèque ad hoc sapientiæ ac scientiæ donum impetrandum, maximè necessaria est, *Luc.* 11. 13. *Ps.* 25. 4. 5. 51. 13. 14. 15. 17. & 119 12, 18. 27. 33. 66. 73, 124. 125. 135. 144. Proxima enim hujus sapientiæ causa est flagrantissimum ejus desiderium. Flagrantissimum, inquam, quia ad hoc pigri & inertis hominis desideria nihil juvant, de quibus *Prov.* 13. *v.* 4. Vult & non vult piger. Cur ita? quoniam, ut est *Prov.* 21. *v.* 25. desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quicquam manus ejus operari: Hinc sapiens *Sap.* 6. *v.* 18. *Verissimum*, inquit, *principium illius* (sapientiæ) *est disciplinæ cupiditas.* Et *c.* 7. *v.* 7. Et Syracides *c.* 24. *v.* 22. Et Salamon eâdem sapientiâ disserens, *Prov.* 2. *v.* 4. & 5. *Si*, inquit, *quæsieris eam velut argentum, & tanquam absditos thesauros scrutatus fueris eam: tunc*

intelliges reverentiam Domini, & agnitionem Dei consequeris.

Hoc autem desiderium, quod à spiritu S. proficiscitur, frustra esse nequit, juxta illud *Prov.* 10. *v.* 3. & pios in oratione diu perseverantes Deus miris consolationibus ac deliciis oblectare, eorumque viscera aquâ salutaris sapientiæ rigare atque fecundare solet, *Esa.* 56 *v.* 7. Nec saporem modò, sed cognitionem quoque divinarum rerum precatio præbet, *Ps.* 34. *v.* 5. *Deut.* 33 *v.* 3 *Iac.* 1. *v.* 5. Cujus rei locupletissimum exemplum sub V. T. reliquit David *Psal.* 119. *toto* quidem, maximè *verò v.* 18. Et sicut sacerdotes V. T. cum precibus Deo hostias quotidie obtulerunt pro se & pro populo, *Exod.* 29. 39. *Lev.* 9. 7. ita sacrarum literarum studiis dediti, assiduè orabunt pro illius conservatione & propagatione, *Matt.* 9. 38. *Eph.* 6. 18. 19. *Col.* 4. 3. 2 *Thes.* 3. 1. 2. Et sub N. T. sub scholasticorum princeps *Thomas Aquinas*, qui insignem illam & admirandam sapientiam studio magis orationis, quam humano ingenio & labore se assecutum fuisse charissimo socio fratri Reginaldo secreto revelavit: quod secretum, quamdiu in vita maneret, servari voluit. Ideoque in more habuit, ut quoties ei legendum, scribendum vel disputandum esset, ad secretum

orationis locum prius confugeret, ut à Deo disceret, quod homines doceret. Intelligebat enim (quod est à D. Augustino dictum) *melius interdum oratione solvi dubia, quàm humanâ inquisitione*: ut Lodovicus Granatensis *in laudibus D. Thomæ* refert. Ex adverso qui preces cultumque numinis spernunt, ii à spiritu sancto spernuntur, 1 *Sam.* 2. 10. *Ioh.* 12. 35. *Rom.* 1. 21. 28. 11. 7. *& s. Eph.* 4. 18. 5. 8. 9. *Apocal.* 22. 11. Quare

5. *Precatio sit diurna & nocturna: Illa matutina, meridiana, vespertina: hæc, quoties somnus est intervigil: aliâs prolixa, aliâs brevis & jaculatoria: aliâs cum gemitu & lacrymis, aliâs cum gaudio & hymnis, & quidem tum ante studia, tum post studia, tum denique inter studia.*

Hoc firmat *præceptum* Christi, ejusque Apostolorum, *monitum* patrum; & *exemplum* sanctorum. Præceptum Christi, & Apostolorum. *Matth.* 7. 7. 8. & 26. 41. *Marc.* 14. 28. *Luc.* 1. 9. 10. 11. 12. 13. & 18. 1. 1 *Thess* 5. 17. Iacob. 1. 5. 6. 1 *Pet.* 2. 1. 2. Monitum patrum est apud D. Bernhardum, *serm. de obedientia, patientia & sapientia*; & *in* 8. *punctis*. Exemplum est Davidis, cum passim psalmorum, tum *Ps.* 119. *toto*, & 141. & 142. & 143. Salomonis

nis 1 *Reg.* 3. *v.* 9. Danielis & sociorum, *Dan.* 2. *v.* 18. *& seqq.*

6. *Vitæ* SANCTIMONIA *est medium divinum, quo studiosis Theologiæ quotquot horis, ac momentis, seipso melior fieri conatur.*

Hujus præcepti autor est Apostulus, *Tit.* 2. *v.* 11. *&* 12. *&* 1 *Tim.* 4. *v.* 7. 8. 13. 14. 15. 16. Ubi videsis paraphrasin Erasmi Roterodami, ejusdemque παράκλησιν: item in ratione veræ Theologiæ sub finem, Quod & Salomon luculentè docet *Prov.* 1. *v* 7. quem in locum eruditissimus Theologus Doctor *Cartwrigthus*, olim Cantabrigiensis Professor, *commentario in proverbia*, *Leidæ edito Anno* 1617. videatur. Huc etiam facit scitum illud Augustini: *palato non sano pœna est panis, qui sano est suavis; & oculis ægris odiosa lux, quæ puris est amabilis.* Unde & idem alibi *Deum* appellat *purgatæ mentis sapientiam.* Iis enim dulciter sapit, qui purgatam animæ palatum gestant. Vide Melchioris Breleri vindicias mysterii iniquitatis, pag. 494. Et sine pietate preces, frigent, aut fœtent. *Ps.* 50. 16. 109. 7. *Esa.* 1. 11. *& s. Heb.* 12. 14. 13. 18. 1 *Tim* 3. 9. Nam

Casta Deus mens est: casta vult mente vocari,
Et castas jussit pondus habere preces.

7. *Estque sanctimonia animi aut corporis.*

Totus enim homo, tanquam nova creatura, Deo sese subjicere debet, *Rom.* 6, 4. 2 *Cor.* 7, 1. *Ephes.* 4, 23. 24. 27.

8. *Animi sanctimonia est, qua illius mens, cogitatio, affectus, voluntas & studium pura servantur, aut inquinata depurgantur.*

Hæc enim ita cohærent natura, ut unius immundicie cætera facilè contaminentur, argumento *Matth.* 12, 34. 35.

9. *Mens, cujus est intellectus theoreticus, in quo συντήρησις, à qua propositiones majores suppeditantur; & practicus, in quo conscientia residet, cujus judicicio è propositionibus & assumtionibus conclusiones exstruuntur, ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ renovanda, limpidiore legis divinæ fonte diluenda, sanguineque Christi abstergenda est.*

Hæc enim non tantùm à juventute vana est, *Gen.* 8, 21. *Psal.* 51: 7. 62. 10. 94, 11. sed & porrò inquinatur 1. falsis persuasionibus, 2. ignoratione eorum, quæ sciri oportet. 3. propensione in affectuum sinisteritatem. 4. consensus in peccatum. Cujus ἀῤῥωστίας medelæ, 2 *Cor.* 4. 16. *Col.* 3. 10. sunt à quotidiana pœnitentia, à lectione & cantu pio psalmorum, ab oratione, quæ à Deo impetratur & quod supra hominem est.

10. Co-

10. *Cogitatio est vel à Deo, vel diabolo, vel à nobis ipsis.*

11. *A Deo est, quâ excitamur ad agendum ea quæ pia, salutaria & verbo Dei consentanea sunt.*

Hæc fovenda est lectione verbi Dei, & precibus.

12. *A Diabolo, quæ per doctrinæ Christianæ violationem ducit in exitium.*

Huic opponendum est Dei verbum, *Eph.* 6. 16. 17. exempla & suffragia omnium sanctorum, Prophetarum Apostolorum, martyrum, aliorumque patrum, & seriæ preces.

13. *A nobis ipsis, quæ, secundùm Bernhardum, vel est* otiosa, *& ab animo tam facilè rejicitur, quàm recipitur: vel* violentior, *quæ ad naturæ necessitatem spectat; vel* immunda *quæ est à labe originis.*

Hæ verò oriuntur vel à sensu, vel à memoria, vel à complexione, & expellendæ sunt lectione Biblica, laboribus vocationis, fugâ otii, & cumprimis ardenti, anxiâque invocatione ejus, qui solus potis est cor novum creare, *Psal.* 51. *v.* 12.

14. *Affectus, à quibus ne sancti quidem in terris prorsus liberi sunt, vel ab ipso corpore occasionem trahunt, vel è rebus externis proveniunt.*

15. *Illorum fons est immoderatus amor cor-*

poris, Rom. 13. 14. *rivuli verò crapula & avaritia.*

Horum ἀταξίαν vetat Servator *Luc.* 21. 34. & vitat Apostolus. 1 *Cor.* 9. 2.

16. *Hi sunt ira & concupiscentia.*

17. *Ira, quæ est tita & facilis commotio ob peccata Theologo est decora & necessaria, facileque sedatur.*

Iracundia verò, quæ est vehementior & diuturnior animi commotio, è recordatione acceptæ injuriæ nutrimentum capiens, à doctore verbi aliena sit, *Eph.* 4. 51. *Col.* 3. 10. *Iac.* 1. 19. 20. *Acerbitas*, quæ exulcerati animi spuma est, vindictam spirans, in sanctis diuturna esse nec potest, nec debet, *Eph.* 4. 26. *Rom.* 12. 19. Remedium & lenimentum capesse.

1. A cogitatu offensi DEI, à quo tanquam mitissimo patre, veniam petis.

2. A memoria præcepti Christi, *Matth.* 6. 15. & 18. 34. 35.

3. A consideratione tuæmet infirmitatis, *Matth.* 7. 12. damni, quod iratus te ipse maximè lædis, *Gal.* 5. 20. 21.

2. Ab æstimio malorum, quæ trahit, *Prov.* 5. 15. 18. 22. 24. 26.

18. *Concupiscentia, sive* naturalis *sit circa nutritionem aut generationem, sive* non naturalis *rerum alienarum appetentia, timore*

Domi-

Domini, lege DEI; *& recta rationes frenanda & reprimenda est.*

Adversus hanc dona spiritus excitanda sunt piis exercitii, 2 Tim. 1.6.

19. *Voluntas, qua quod placet appetimus, quod displicet aversamur, non ex cogitationum, affectionumque nostrarum perturbatis motibus, sed ad imperium verbi* DEI *regenda est.*

Renunciandum igitur est propriæ voluntati, *Matth.* 6.10. *&* 26.24. *Eph.* 5.17,

20. *Studium est, quo quis omnium actionum suarum scopum unicum sibi præstituens sanctificationem nominis* DEI, *animi sui harmoniam ita tuetur, ut, quod mens rectè intelligit, animus sedulò cogitet; quod animus cogitat, ad illud rapiantur affectus; quodque pii affectus suadent, id voluntas seriò imperet expediat.*

21. *Corporis sanctimonia est ea mediocritas. qua ita honoratur, ut neque molitis torpescat, neque duritie nimia frangatur.*

Procul igitur habe Epicureorum nostri temporis saginam, conbennorum, combibonumque crapulam & ingluviem, quam pastoritia natio rusticatim & urbanatim, proh dolor, cum auditoribus suis juxta consectatur. Procul habe pharisaicum monachorum jejunium, quo se macerant, ut remissionem culpæ & pœnæ merean-

 tur.

tur. Ama temperantiam œconomicam & politicam, ut res tuas conserves, aliis exemplo sis, valetudinem tuearis. Christianum jejunium non rarò celebra, si fortè pigreris & langueas circa desideria carnis, sed modestè & citra opinionem meriti & præcisæ necessitatis.

22. *Atque hæc sunt media divina primi ordinis : sequuntur ea, sunt secundi ordinis, ipsa nempe naturæ dona.*

Hæc Dei providentia exhibet, *Matth.* 6. 24. quibus inibi efficitur, fieri non posse, ut quis simul Deo serviat, adeòque Theologiæ operetur, & Mammonæ, ac proinde rebus βιωτικοῖς occupetur. Intellexit hoc prudentissimus Syracides, qui ne prudentiam quidem juris civilis ei convenire autumat, qui ad stivam natus est, *Cap.* 38. 25. 26. Quorsum etiam facit militia, 2. *Tim.* 2. 3. 4. negotiis hujus seculi opposita. Est autem de his scitum illud *Ericii Puteani*, philologi excellentis, Suadæ auspicialis orat. 2. *ut naturam*, *i. e. ingenium afferatis, verbis non præcipio. Id enim à Deo pendet : & à Deo hominibus datur ; etsi corrigere naturæ aliquem defectum ipsâ exercitatione concessum est.* Hæc ad humana media Alstedius noster refert *compendio Theol. part.* 1. *cap.* 6.

23. *Hæc in studioso Theologiæ sunt animi vel corporis, vel externa.*

24. ANIMI *sunt ingenii dexteritas, memoriæ fidelitas, & affectûs sinceritas.*

Illa sita est in apprehendendo & judicando: ista in imprimendo & retinendo: hæc in constanti amore & impetu ad hoc studium ex vera causa. Hæc animi dona D. Lutherus hâc Germanicâ verborum forma enunciat: **Er sol einen feinen richtigen kopf haben.** hoc est, *S. Theologiæ studiosus sit dexter.*

25. CORPORIS *sunt staturæ dignitas, vocis concinnitas, & partium studiis præcipue servientium, cerebri pura, cordis, ventriculi, hepatis, splenis & pulmonum bonum temperamentum & robur.*

Ratio hæc est, quia assiduitas in precando, discendo, legendo, scribendo, meditando, commentando, docendo, spiritum ebibit, & corpus debilitat, *Eccl.* 12. *cis finem*: Et qui assidua lectione & meditatione notitiam Theologiæ in hac via & extra patriam cœlestem non alit & auget, in eo hæc lux prorsus extinguetur, juxta illud poëtæ in alia re dictum:

Vidi ego jactatas motâ face crescere flammas,
Et vidi nullo concutiente mori.

26. EXTERNA, *quæ vulgo fortunæ* bona *dicuntur, vel* propria *sunt, vel à pa-*

tre-

tronis suppeditata, *quibus instrumenta aliáque acquirendæ eruditionis theologicæ media comparentur*: *quibus Dei providentia permittit etiam accidere* mala, *quam* crucem *dicimus, quam ferre condiscat, aliósque doceat, quisquis amat fieri Theologus.*

BONA propria sunt, quæ vel à parentum superstitum liberali manu, vel à defunctorum hæreditate obtingunt, vel propriâ industriâ in modum peculii castrensis acquisita sunt. Divinum certè amplissimumque studium jure quodam suo sumtus poscit amplissimos, si omni ex parte cultum velimus. A patronis suppeditata dico, quæ vel majorum pietate supersunt collegia tum ecclesiastica, tum scholastica, cum egregiis impensis, stipendiis, bibliothecis, fundis ac reditibus, in quibus olim deputabantur Canonicorum capitula, multorumque cœnobiorum sacraria, ut tum alibi apud doctissimos theologos, politicos & historicos fideles, tum in opusculis theologicis D. Andreæ Hyperii olim Professoris Marpurgensis videre est: vel hodieque principum aliorumque opulentorum hominum benignitate Theologiæ non minus quam Juris, Medicinæ & Philosophiæ Doctoribus, & studiosis beneficia decernuntur, & multo potius ex formula Christianismi decer-

ni debent, *Matth.* 10.10.11.12.13.14.15. 1 *Corinth.* 9. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Agnovit hoc illustrissimus ac potentissimus princeps ac dominus DN. WILHELMUS, Hessorum Landgravius, princeps ac dominus meus clementissimus, cujus heroicæ virtutes non solum invidiam vicerunt, sed & mortale fastigium supergressæ sunt, dum non tantum pro libertate patriæ & religione fortiter pugnat, sed & *Cassellis*, inferioris Hassiæ metropoli, *Academiam novam* fundat, & maximis impensis dotat, ut, Academiâ Marpurgensi mutationem passa, Cels. ipsius auspiciis & munificentiâ vel minimo sumtu, juventus bonis literis & religione imbuatur. Quapropter Cels. ipsius non subditi modo, sed & externæ nationes non aliter observant, admirantur ac suspiciunt, quàm beneficum & salutare quoddam sidus è cœlo in terras demissum, ut seculo everso succederet & rebus afflictis mederi posset. Ego inter cultores Cels. ipsius gradu & censu plurimis impar, animo & affectu vix cuiquam secundus, nullum majus ac melius donarium ei offerre possum, quam *simplex votum*, quo uno vota universa bonorum omnium, salus & securitas patriæ, spes & opes subditorum ipsius, cumulatè continentur.

Ego

Ego igitur Deum Opt. Max. principum ac principatuum custodem, ex intimis sensibus veneror atque obtestor, ut pro principibus PHILIPPO fortissimo, proavo, WILHELMO sapiente, avo, & MAURITIO doctissimo, patre, cœlitibus, principem WILHELMUM, fortitudinis, sapientiæ & doctrinæ jubar serenissimum, quam diutissimè mortalium cœtibus interesse patiatur. Faveant propitia fata beneficio quod dederunt, tantòque muneri addant perennitatem! MALA autem, quam *crucem* nuncupamus, oppidò bona & commoda esse huic studio non quidem per se, sed Opt. Maximi favore, Apostolus suopte docet exemplo 2 *Cor.* 1. 6. *Rom.* 5. 3. 4. 5. Et hic locum habet decantata trias, ORATIO, MEDITATIO, TENTATIO, quæ de sententia beati Lutheri facit THEOLOGUM; qua divina media claudo, quamvis de meditatione plura nunc sim dicturus usque ad caput X. hujus instructionis, quod tentationis vim ostendet.

Caput IV.

de
Mediis humanis: & nominatim, de Philoſophia.

HÆc de mediis divinis quibus mens elevatur; ut in apertum theologiæ principium imitatur; ſequuntur HUMANA. *quæ diligenti operarum, ad perficiendum Theologum, curatione continentur.*

Neque enim in morem Apoſtolorum, immediatè induimur virtute ex alto, *Luc.* 24:49. *Act.* 2.4. ſed mediatè per precationem, *Iac.* 1. 6. meditationem & lectionem diligentem ſacrarum literarum, 1 *Tim.* 4. 13. 14. 15. 16. contemplationem rerum naturalium, *Act.* 14. 17. *&* 17. 27. 28. *Rom.*1.19. 20.& in intentationem, 1 *Cor.* 3. 12. 13. 14. 15. 1 *Pet.* 1. 6. 7. arcanæ theologiæ cognitione imbuimur & elevamur. Hæc verò elevatio mentis alia eſt, quàm quæ cap. 3. ad aphor. 3. jam deſcripta eſt, & per traditionem hnmanarum diſciplinarum, quibus omnibus ordinem & habitudinem quandam ad Theologiam Chriſtianiſmus induit. Et eſt mutua quædam omnium diſciplinarum περιχώρησις, *immeatio*, quantum ad uſum & gubernationem. Sicut enim Logicus regit Rhetorem,

rem, Rhetor vestit Logicum, physicus utrumque conservat & auget, Grammaticus omnes juvat, Mathematicus, cum opus est, servit, Jurisconsultus æquitatem & pacem, Medicus sanitatem tuetur, quantum per naturam fieri potest: ita Theologus omnes liberè ordinat & rectificat ad placita & jura Dei, quantum per gratiam è scripturis in lucta carnis & spiritus pro ætate & vocatione sua accepit.

2. *Eaque sunt technica aut gymnastica.*

Illa *artis & informationis*, hæc *exercitationis* non malè appellaverit.

3. TECHNICA *sunt propædeutica, aut pædeutica.*

4. *Propædeutica exhibent necessariorum instrumentorum comparationem.*

Hæc quidem scripturam omnino habent pro principio regulante, sed non semper & in omnibus pro dictante, sive formaliter enunciante & explicante.

5. *Sunt autem primaria aut secundaria.*

6. *Primaria sunt philosophica aut philologica.*

7. PHILOSOPHICA *sunt, quæ τὴν ἐν κύκλῳ παιδείαν Theologo futuro sapienter accommodant.*

Hîc perniciosa opinio Theologiæ studiosis ante omnia eximenda est, quod scil. Philosophia per se pugnet cum Theologiâ,

giâ, quam rem eruditè disputatam vide apud doctissimos Theologos & philosophos *Cornelium Martinium, Kekermannum, Alstedium, Calixtum, Hornejum*, & pro- nuper apud *D. Nicolaum Videlium* in rationali Theologico *Genevæ* edito. Usum philosophiæ videsis à nobis breviter ostensum, *lib.* 4. *Oratoris Ecclesiastici cap.* 1. *aphor.* 7. Adde Meditationem Theologicam de usu & abusu rationis humanæ in interpretandis & æstimandis rebus & scripturis divinis adversus Socinianos & novos Weigelianos, ab ornatissimo nostro *Casparo Stresone Anhaltino* Lugduni Batavorum nuperrimè editam, item Artem Artium sive Clavem scientiarum mirabilem editam Et lingæ in Marchionatu Badensi, Anno 1606. sive institutionem auream de usu organi seu logicæ Aristotelicæ in disciplinis omnibus, parte 6. cap. 1. pag. 620.

8. *Philosophica sacræ Theologiæ serviunt cautè, distinctè, sobriè & modoratè cognita quadrifariâm: ad ordinandum, ad resolvendum, ad disputandum, ad concionandum & conversandum.*

Primus igitur est *tacticus*. Nam logica, quæ est instrumentum & manus Philosophiæ, ordinis mater & magistra est, imò & methodi tam syntheticæ quàm analyti-

ticæ; quarum illa respondet demonstrationi à priori, hæc demonstrationi à posteriori: ac proinde suppeditat etiam artificium dividendi ac definiendi, ut ex posteriori analyticorum manifestum est. Unde secundus est *analyticus*: quia ad hoc ut dextrè resolvas textum biblicum, non solùm logica, verum etiam aliæ disciplinæ philosophicæ quæ res & mores tractant, prosunt, si modò justam analysin libeat emoliri. Quâ de re præter alios videsis *Flaccii Illyrici* clavem sacræ scripturæ, *Basilii de Farna* analysin colloquii Ratisbonensis. Ideam boni interpretis *Danhauveri* totam, ejusdem ideam boni disputatoris *sect. 2, cap. 5. articul. 1. §. 92. & seqq.* Analysin *Cornelii Martinii*, & *Alstedium* nostrum *comp. Theolog. pag. 1.10.* Ἀναλύειν verò in theologia nihil aliud est, quàm *συγκρίνειν πνευματικοῖς πνευματικά. 1 Cor. 2. 13.* hoc est, spiritualibus theorematis seu quæsitis probandis aptare spiritualia principia, sive, ut disertiùs dicam, controversiam aliquam Theologicam revocare ad *οἰκεῖα λήμματα*, vernacula Theologiæ principia, quæ ex eodem genere cum proposita quæstione sumuntur. Tertius est *syzeteticus*, contra quàm sentit Gregoras Nicephorus, *lib. 50. Byzantinæ historiæ*, quem eruditè refutat Ars artium *part. 6.*

c. 3. *p*. 646. & *s*. Conducit enim ad εὐπορίαν disputationum Theologicarum, à quibus hoc seculum sibi vix temperat, tum quia Logica præscribit modum eruditionis, tum quia Metaphysica generalissimos explicat terminos, quorum maximus usus est in disputationibus theologicis, tum denique, quia Theologi in disputationibus, lectionibus, & scriptis suis, multa in philosophia disputata supponunt, aut ex ea vel propter adversarios, vel propter lectores & auditores suos disputare coguntur. Quâ de re videsis præter *Cornelium Martinium* in Analysi, & *Conradum Hornejum* in Processu disputandi, *D. Nic. Videlium* in rationali Theologico toto. Utinam verò de rebus divinis ex sola scriptura disputandi ratio passim vigeret, aut tandem aliquando consentientibus Theologorum suffragiis & studiis in usum jure postliminii revocaretur, in qua solum Dei verbum ritu Apostolorum proferretur, audiretur, explicaretur, crederetur! Tunc bene cum Ecclesia, bene cum Academiis ageretur, Dei nomen piè celebraretur, veritas divina gloriosè triumpharet, neque studiosa juventus tempus & florem ætatis perderet cum sera pœnitentia, in pelago scholasticorum metaphysico emetiendo, quod magnam partem doctrinæ Theologicæ & pie-

pietatis abſorpſit, ſed maximè neceſſariarum linguarum & verarum ſcientiarum ſtudiis vacaret, ad optimos quoſque auctores veteres accurreret, & ex ipſis fontibus bibere mallet, quàm ex turbidis & cœnoſis lacunis lambere. Quartus eſt *Rhetoricius* & *ſymbioticus*. Poteſt enim concionator tum è rerum naturalium contemplatione, tum è rerum moralium, virtutum ſc. & vitiorum exemplis indeque naſcente felicitate aut miſeriâ promere innumeras rátiones, quæ faciant ad Dei notitionem, cultum & amorem; poteſt etiam ex his ad moralem, familiarem & civilem conſuetudinem aptior evadere. Quâ de re videſis præter alios Andream Hyperium de formandis concionibus & ſtudio Theologico, Oratoremque noſtrum Eccleſiaſticum, *lib.* 1. *Cap.* 1. Non tamen hic τὸ πιθανὸν gentilium oratorum requirimus, quod Apoſtolus 1 *Cor.* 2. 4. rejicit ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις: ſed reſpicimus ad illud beati Auguſtini l. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 40. *Sicut Iſraëlitæ idola & vaſa aurea & argentea Ægyptiorum auſerunt, & ad juſtos & Deo placentes uſus contulerunt. Sic Chriſtiani philoſophiam & diſciplinas liberales, quæ in Ethnicorum literis exſtant, non eo prorſus relinquere debent, quòd Ethnici eis impiè abutebantur, ſed ad juſtum*

præ-

prædicandi Euangelii usum transferre debent. Et ad illud Gregorii Nysseni in mystica enarratione vitæ Mosis, pag. 35. *Habet philosophia secularis partus, humanaque disciplina carnale quoddam præputium, quo circumciso, quod relinquitur, Israëliticæ invenitur esse nobilitatis: ut, exempli causa, immortalem esse animam, philosophi perhibent, id autem pium est. De corporibus in corpora transire volunt, & de rationali natura etiam in rationis expertem transilire nonnulli asserunt, hæc quasi præputium circumcidenda sunt, & procul omnino abjicienda. Deum esse non negant, creatoremque omnium à quo cuncta dependent, verè asseverant, ac rationibus, quantum fieri potest, demonstrant: sed creatori, velut egenti artifici, materiam supponunt, multaque alia hujusmodi sunt veris excogitata rationibus, sed absurdis ac falsis appositionibus maculata, quæ si tollemus, propitius nobis Dei angelus fiet.* Id quod adversus hujus temporis Paracelsistas, Weigelianos. Jacob Bëhmianos, aliosque fanaticos probè observandum est. Dixi autem in aphorismo, philosophica *cautè* & *sobriè* cognita sacræ Theologiæ studioso servire, cũ beato Bernhardo, qui sermone 36. in Canticum tractans illud Pauli Rom. 12. 3. *Non*, inquit, *prohibet Apostolus sapere, sed vult nos sapere ad sobrietatem.*

Quid est autem sapere ad sobrietatem? Vigilantissimè observare, quid scire magis priusve *oporteat. Est quidem* per se *omnis scientia bona, quæ tamen veritate subnixa sit: sed,* quia tempus breve est, *tu qui cum timore & tremore tuam ipsius operari salutem, pro temporis brevitate festinas, ea scire* prius & ampliùs *curato, quæ senseris* VICINIORA SALUTI. *Nonne magna pars medicinæ corporum est, eligere in sumendis cibis quid prius, quid posterius, & quemadmodum quidque sumi oporteat? Nam etsi* bonos esse constat cibos, *quos Deus creavit, tu tamen ipsos* tibi, *si in sumendo* MODUM & ORDINEM *non serves, reddis plane* non bonos. *Ergo quod dico* de cibis, *hoc sentite &* de scientiis. *Sed melius mitto vos ad magistrum. Non est enim nostra ista sententia, sed illius, imò & nostra, quoniam veritatis,* 1 Cor. 8. Qui se *inquit* scire putat aliquid, nondum scit, quomodo oporteat eum scire. *Vides quia non probat* multa *scientem, si* modum *sciendi nescierit? Vides quomodo fructum & utilitatem scientiæ* in modo sciendi *constituit? Quid autem dicit* modum sciendi? *quid, nisi ut scias* quo ordine, quo studio, quo fine *quæque nosse porteat?* Quo ordine? *Vt id prius, quod maturius ad salutem.* Quo studio? *Vt id ardentius, quod vehementius proficit ad amorem.* Quo fine? *Vt non ad inanem glo-*
riam,

riam, aut ad curiositatem, aut aliquid simile, sed tantum ad ædificationem tuam vel proximi. Sunt enim qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, & turpis curiositas est: & sunt, qui scire volunt, ut sciantur ipsi, & turpis vanitas est. Qui profectò non evadet subsannantem Satyricum, & qui ejusmodi est decantantem; Scire tuum nihil est, nisi te scire, hoc sciat alter. *Et sunt item qui scire volunt, ut scientiam suam vendant, vel pro pecunia, vel pro honoribus, & turpis quæstus est. Sed sunt etiam qui scire volunt, ut ædificent, & prudentia est. Horum omnium soli ultimi duo non abutuntur scientia; quippe qui ad hoc volunt intelligere, ut benefaciant: siquidem* intellectus bonus omnibus facientibus eum. *Reliqui omnes audiant:* Scienti bonum & non facienti, peccatum est ei. *Ac si per similitudinem diceretur,* sumenti cibum, & non digerenti, pernitiosum est ei. *Cibus nempe indigestus, & qui bonam non habet decoctionem, malos generat humores, nec tantum non nutrit, sed etiam corrumpit corpus. Ita & multa scientia ingesta stomacho animæ, quæ est memoria, si decocta igne charitatis non fuerit, & sic per quosdam actus animæ, mores videlicet atque actus transfusa & digesta, quatenus ipsa de bonis, quæ novit, vita attestante & moribus, bona efficiatur; nonne illa scientia reputabitur in peccatum? Annon mali humo-*

res pravi mores? Annon inflationes & torsiones in conscientia sustinebit, sciens bonum & non faciens? Annon responsum mortis & damnationis toties in semet ipso habebit, quoties in mentem venerit sermo, quem dixit Deus: quia servus sciens voluntatem Domini sui & non faciens digna, multa vapulabit? Hæc Bernhardus, quæ ad praxin hîc plenè laudavi. Neque audiendi illi sunt qui suadent, nobis æquè atque Apostolis sic à Spiritu sancto exspectandam esse universam intelligendi atque explicandi sacras literas facultatem, ut prorsus non sit opus, nos discendis ullis artibus operam dare. Nam omnium rerum parandarum certa quasi instrumenta nequaquam negligenda, sed summo labore & studio comparanda Deus constituit, ut, quod natura haud suppeditat, id arte & piâ diligentiâ consequamur.

11. *Distinctam verò & sobriam philosophiæ cognitionem regunt hi fermè canones.*

1. *Disciplinas instrumentarias studiosus Theologiæ præ cæteris discat: & Grammaticam, quam quisque puer didicit, cum Lexicis in omnem ætatem sibi servet ac tractet familiariter.* Neque enim hîc nobis audiendus est *Iohannes Dullardus* ex superiore ætate, qui in barbara & sophistica theologia aliorum præceptor, illud suis instillare con-

consueverat : *quanto eris melior Grammaticus, tanto pejor dialecticus & theologus.* Vide Ludovicum Vivem *l.* 2. *de causis corrupt. art. p.* 77. 79. 81. 82.

2. *Rhetoricam & Oratoriam ex Aristotele, Cicerone, Quintiliano, aliisque optimis dicendi magistris ab eloquentissimo D. Gerhardo Vossio, Amstelodamensis Minervii antecessore conscriptam, ne insuper habeat.*

3. *Logicam Peripateticam sibi commendatam habeat, tanquam excellentissimum, quod quidem hodie exstet, & à Christianis philosophis illustratum sit, docendi, discendi, sciendique instrumentum.*

4. *Ex philosophia rerum, Metaphysicam, à spinis scholarum, quibus tota horret & sub Papatu obsita est*, à philosopho doctissimo M. JOH. WILLIO, collega nostro, organi & Metaphysicæ professore accuratissimo, *expurgatam cumprimis condiscat.*

5. *Pneumaticam, quâ natura spirituum explicatur, probè teneat.* Istam excellentissimus philosophus D. GERHARDUS DE NEUFUILLE, collega noster, ad physicam refert. cujus systema physicum studiosis theologiæ maximè desiderandum, & ab auctore maturandum est.

6 *Physicam oppidò sibi necessariam ducat, ut videre est apud Augustinum, lib.* 2. *de doctrinâ Christianâ, cap.* 16.

7. *Arithmeticam, cum elementis Geometricis, Geographiâ, Astronomiâ, Chronologiâ & Musicâ haud adspernetur.*

8. *Philosophiam morum sive practicam magno studio pertractet, & cum principiis revelatis, quæ s. literæ tradunt, exactè conferat:* Hic commendo Ethica, & Politica CL. V. D. BALTH. WILLII Theol. & Philos. collegæ nostri charissimi.

9. *Historiam tum profanam, tum Ecclesiasticam, diligenter evolvat.*

10. *Cæteras philosophiæ partes saltem degustasse sufficit: si modò expendatur, quid singula ad Theologiam prosint.*

CAPUT V.

DE PHILOLOGIA.

1. PHILOLOGIA *verò est medium humanum, quo studiosus Theologiæ ad textuum sacrorum Ecclesiasticorumque scriptorum styli intelligentiam, necessariarum atque utilium linguarum cognitione præparatur ac dirigitur.*

Quia verò in nuda linguarum notitiâ minimè consistit eruditio; idcirco hæc cum philosophicis & aliis disciplinis conjungi debet, quæ singulæ suum habent usum didascalicum in Theologica schola, etiamsi sine salutis dispendio possint ab idiotis ignorari. Nam πρὸς τὸ ὀρθῶς διδάσκειν

σκεῖν δεῖ πρῶτον ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα, ut recte doceatur, primum vocabula examinare oportet, ut ait philosophus.

2. *Harum linguarum studium regunt sequentes canones.*

1. *Linguam vernaculam Theologiæ studiosus præ cæteris excolat, ut illius proprietatem, puritatem, nitorem & copiam consequatur.*

2. *Hebræam linguam, sub qua & Chaldæam comprehendimus, è perpetua lectione V. T. condiscat.*

3. *Græcam ad N. T. sensum penitùs percipiendum sibi comparet.*

4. *Latinam, propter Ecclesiasticorum scriptorum lectionem, & doctorum hominum totiusque propemodum orbis Europæi commercium, exactè norit:*

5. *Syriscam, Arabicam, Æthiopicam, aliasque orientales ob paraphrases scripturæ, & Rabbinicam dialectum, eamque multifariam, non quidem præcisè necessarias, oppidò tamen utiles ac honorarias sibi existimet.* Radiant his in orbe erudito *Iosephus Scaliger, Hugo Grotius, Daniel Heinsius, ὁ πάνυ, Isaacus Casaubonus, Thomas Erpenius, F. Raphelengius, Trostius, Ludovicus de Dieu, Constantinus L'Empereur, Hottingerus, Ioan. Leusden*, & alii non è multis.

6. *Instrumenta hujus philologiæ sunt cujusque linguæ Grammatica, Lexica, Historica, &*

Hanevvinckelius, *& Iohannes Coccejus*, viri de philologia præclarè merentes.

CABUT VI.

DE

Propædeuticis secundariis, Jurisprudentiâ nempe, & Medicinâ.

ADhuc fuerunt propædeutica primaria, philosophica nimirum & philologica: sequuntur secundaria, quæ modesta, Iurisprudentiæ & Medicinæ cognitione continentur.

2. *Est autem modesta Iurisprudentiæ & Medicinæ cognitio, medium humanum, quo studiosus Theologiæ ad multarum rerum practicarum ad disciplinam suam pertinentium intelligentiam & usum præparatur ac dirigitur.*

Modestam dico cognitionem, ne vel totam in te invergas, quasi eam profiteri velis; vel in alienam Jurisconsultorum aut Medicorum messem falcem tuam immittens, perperam & licenter eâ abutaris. Videsis doctissimum Hyperium *de formandis concionibus*, & Oratorem nostrum *lib.* 1. *cap.* 1. *& lib.* 4. *cap.* 1.

3. *Iurisprudentia delibanda est è corpore juris tum civilis. tum Canonici.*

Exemplo doctissimorum Theologorum *Petri Martyris*, *Theodori Bezæ*, *Caspari*

Oleviani, Antonii Fayi, Francisci Iunii, Guilhelmi Stuckii, Guilhelmi Zepperi, Iohannis Brentii, Davidis Chytræi, & aliorum, qui leges Mosaicas interpretati sunt, & cum civilibus contulerunt.

4. *Ius civile servit studioso Theologiæ, tum ut de rebus ad communem vitam, libertatem & servitutem tam Christianam, quàm civilem pertinentibus, variisque casibus & præmiis & pœnis rectè judicet & loquatur in concionibus suis, aliisque partibus officii sui obeundis: tum ut norit, quid de religione & rebus Ecclesiasticis eo definitum ac constitutum sit.*

Nam 1. corpus juris civilis non pauca, habet de S. Trinitate, de Ecclesiis, de Episcopis & Clericis, de hæreticis, Judæis & Chaldæis, de caussis matrimonialibus, & id genus aliis, quorum usus multifarius est, quà in disputationibus, concionibus. consiliis Theologicis, quà in conscientiæ casibus, de quibus Theologo sæpe respondendum est pleniùs, quàm ut auditores nudè remittantur ad rostra vel ad scholas Jurisconsultorum. 2. Ad gustum & qualemcunque juris illius intelligentiam nostri præ cæteris legere possunt, juxta corpus juris civilis per se glossatum, Jurisprudentiam civilem *Conani, Hermanni Vulteji, Iohannis Althusii*, cum paratitlis *VVesenbecii*, qui-

quibus, si volunt & possunt, addere licet *Schneidevvinum*, *Treutlerum*. *D. Antonium Matthaeum*, *Hoenonum*, *Bachovium*, in practicis *Gaylium* & *Farinacium*, in methodis utriusque juris *Nicolaum Vigelium*; & his omnibus statuta & consuetudines loci, in quo quisque degit.

5. *Ius canonicum servit studioso Theologiae, tum ut antiquitatem Ecclesiasticam ex eo penitius cognoscat, tum ut* Caesarea papatum *seu* Papimperium *illud* θηριῶδες bestiale *à Iohanne Apocalypta descriptum, cum incrementis suis clarius videat.*

Praeter corpus juris Canonici sive per se, sive glossatum, & Institutiones *Lanceloti Navarri*, methodus *Nicolai Vigelii*, paratitla *Chassanai*, Casistae plurimi, & lexicon Theologicum *Iodoci Lorichii* hic usui esse possunt, & inter alia syntagma juris universi *Petri Gregorii Tholosani*.

6. MEDICINA *delibanda est, si pote, ex Hippocrate aut Galeno, aut saltem ex aliquo recentiore & ad aetatem nostram accommodatiore, puta* Johanne Fernelio, *aut* Johanne Ludovico de Pernumia, *aut* Joanne Heurnio, *aut* Daniele Sennerto, *aut* Abrahamo Frambesario, *quibus in diateticis Pantheum Hygiasticum* Deodati, *& Diateticum* Quercetani; *in anatomicis addi possunt* Vesalius, Lauren-

turbatis non necessariæ anxietatis causas tollere, iisque verorum medicamentorum usum à physicis & practicis ordinariis præscriptum, cum πληροφορίᾳ *plena fide* commendare: id quod omnino ad practici theologi officium pertinet. Exemplo est *Philippus Melancthon*, *Manlius*, *Benedictus Aretius*, *Antonius Fayus*, ut omittam priscos prophetas & apostolos, qui dono sanationum valuerunt.

CAPUT VII.
DE
SS. Theologiæ apprehensione, & nominatim de lectione systematica.

HActenus fuere studii Theologici propædeutica, ad cujusque studiosi spiritualem ætatem, captum & usum attemperanda: sequuntur pædeutica, quibus ipsa doctrina sacra, qua ad Deum propius reducimur, apprehenditur.

Scitè Johannes Ludovicus Vives lib. 1. de tradendis disciplinis p. 243. *Homo*, inquit, *ut unaquaque res, ex fine censendus est: Vanus est enim ac miserrimus, si non assequatur finem: perfectissimus verò ac proinde felicissimus, si consequatur.* Finis *hominis*, *quem*

quem alium possumus statuere, quam Deum ipsum? aut ubi potest homo beatiùs acquiescere, quàm in Deo velut absorptus & in illum conversus? Eâdem viâ redeundum est nobis ad illum, quâ egressi sumus: amor causa fuit condendi nostri. Nam ut se nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creavit, quo nullum esse evidentius amoris signum potest. Amore *ab illo nos sejunximus, nempe nostri ipsorum:* amore *revocati sumus & erecti, nempe Christi erga nos:* amore *revertendum est nobis ad nostram originem, quæ est eadem finis noster, nempe nostrâ in Deum charitate. Spiritualia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis unum valet facere, nisi amor.* Amorem *verò necesse est* cognitio *antecedat. Deus nos, antequam nobis nasceremur, jam diligebat, quia jam noverat, jam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi vim atque usum adepti amamus. Quæ autem amanda sint,* fides *monstrabit, traditis unicuique primis & simplicissimis elementis pietatis* de Deo *patrè omnium, & filio ejus Iesu Christo, qui ad redemtionem nostræ carnis peccati carnem eandem nostram induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatiùs quomodo sint & cognoscenda & amanda, non ulla* hominum inventa, *sed* divina *declarant* oracula, *quæ* sacris literis per Spiritum S. *sunt prodita, in quibus literis absoluta est intelligentia divi-*

vini cultus, quæ pietas & eadem religio nuncupatur, licet ejus vis magis actione *continetur, quàm* peritiâ. *Prima illa elementa non adeò sunt simplicia, quin ad agendum sufficiant: ea neminem prorsus oportet ignorare. Perfectio verò pietatis illorum est, qui altius sese attollunt per charitatem, quæ ut ignea est, ita ignis modò sublimes, quos possidet, rapit: hæc sunt ejus, cui commissus est grex, qui & à Domino audivit, Diligis me plùs quàm hi? Hunc convenit esse doctrina sana potentem, & eis, qui contradicant, resistere sicut Paulus Apostolus admonet. Hæc intelligentia divini cultus per se ipsa suis viribus nititur & consistit: nec ullis omninò eget adminiculis, imò in illa una cuncti thesauri clauduntur scientiæ ac sapientiæ, omniaque quæcunque ab aliis sunt gentibus vel diversis de rebus prodita, vel quadantenus de eisdem, pueriles balbuties sunt ac inscitiæ meræ, si cum illa conferantur sanctâ & admirabili sapientiâ. Hanc oportet esse reliquarum institutionum canonem, sicut Deum spirituum, & hominem animantium.* Hactenus Vives.

2. *Apprehensio doctrinæ sacræ fit lectione systematica & biblica.*
3. *Lectio systematica est idea cujusdam, aut pleni corporis doctrinæ Christianæ.*

Hoc est instrumentum apprehensionis *placitorum,* quæ à communi Ecclesia Chri-

sti de quolibet loco communi tenentur, cum suis declarationibus & demonstrationibus.

4. *Idea sacræ Theologiæ è compendio quodam orthodoxi Theologi crebrâ lectione animo infigenda est.*

Hîc antequam studiosus Theologiæ sese credat justo & vasto *doctrinæ Christianæ corpori* industriâ pii & eruditi Theologi concinnato, tanquam pelago aut labyrintho; sibi eligat *epitomen*, sive *compendium* & *synopsin* brevem, perspicuam, sacris literis consentaneam & satis plenam, qnam judicaverit vel studiorum moderator, siquem habeat pium & satis peritum, vel ipse, siquidem ille desit, omnium verissimam, & vel perfectissimam, vel saltem captui, ætatique suæ convenientissimam, cujus beneficio, tanquam Ariadnæ filo, sese ex amplissimi studii, quod sub sole est, sive pelago, sive Labyrintho citra jacturam & errorem expediat. Prostant hujus generis hypotyposes, ideæ, medullæ, synopses & compendia varia, imprimis Theologorum Leidensium, Dudleji Fenneri, Lucæ Trelcatii, Wilhelmi Perkinsi, Amandi Polani, Marci Beumleri, Jodoci Nahumi, Ludovici Lucii, Johannis Wollebii, Matthiæ Martinii, Johannis Henrici Alstedii, G. Amesii, M. F. Wendelini,

&

& similium, & quoniam ita Deo visum, nostrum syntagma.

5. *Lectio pleni corporis doctrinæ Christianæ est ecclesiastica aut scholastica.*

6. *Ecclesiastica è justo quodam sacræ Theologiæ syntagmate ab orthodoxo auctore conscripto, suscipienda est ad popularem institutionem.*

7. *Scholastica inde pro cujusque viribus & conditione per omne genus optimorum Theologorum in omnem ætatem alenda, continuanda & perficienda est, ad eruditæ juventutis informationem.*

8. *Hæc lectio scholastica requirit armarium instructum & judicium exquisitum.*

9. *Armarium instructum sit à scriptoribus, qui tradunt Theologiæ tum communia, tum particularia.*

10. *Communia tradunt, qui præcognita Theologica exhibent.*

Ex antiquis, Gregorius Nazianzenus *orationibus de Theologia*: è recentioribus Andreas Hyperius *in Theologo*, Franciscus Junius *de Theologia*, Amandus Polanus *in principio syntagmatis*, Johannes Henricus Alstedius *in præcognitis Theologicis*, &c.

11. *Particularia tradunt illi, qui scripserunt de his, quæ pertinent vel ad Theologiam naturalem, vel ad revelatam.*

12. De

12. *De Theologia naturali legi possunt omnes, qui commentantur super* πρωτοκλισίαν *sive* ἑξαήμερον: ut *è patribus* Basilius M. Ambrosius, Augustinus: *è scholasticis* Bonaventura, Thomas Aquinas contra gentes: *è recentioribus*, Marsilius Ficinus, *tum de religione Christiana contra Atheos, Gentiles & Iudaeos; tum in Theologia Platonica de immortalitate animae*, Philippus Mornæus *de veritate Christianæ religionis*, Johannes Spinæus *de providentia*, Hieronymus Zanchius *de operibus DEI*, Johannes Picus, & Johannes Franciscus Picus Mirandulani comites, Paulus Schalichius, Raymundus Lullius, Theophrastus Paracelsus, Guiljelmus Bartassius, David Paræus in Genesin, Johannes Arndt *de Christianismo*, Conradus Astacus Danus in πρωτοκλισίαν, Benedictus Pererius *in Genesin*, & Johannes Henricus Alstedius *in Theologia naturali.*

13. *De Theologia revelata legi debent catechetica, dogmatica, polemica,* τὰ πρὸς συνείδησιν, *sive casus conscientiæ, historica & concionaria.*

14. *In catecheticis legantur præ cæteris quinque; capita religionis Christianæ pura & per se.*

Dein-

Deinde pro cujusque captu, ecclesiastici scriptores, vel omnes, vel quidam, vel unus saltem, ut, *ex antiquis symbolum* Athanasii, *expositio symboli* Ruffini. *Catechesis* Cyrilli Hierosolymitani, Gregorius Nyssenus *in orationem Dominicam*, *ipsiusque oratio catechetica*. Augustinus de *symbolo*, Cyrillus Alexandrinus in *symbolum Nicanum*: *è recentioribus*, *dilucida & pia explicatio symboli, quod Apostolorum dicitur*, *decalogi seu praceptorum*, *& dominica precationis per* Desiderium Erasmum Roterodamum, *Catechesis* Lutheri, Melanchthonis, Chytræi, Genevensis, Heidelbergensis, Ursini & Paræi, *Theologia popularis* Matthiæ Martinii, *Catechetica* Johannis Arndts, Joh. Piscatoris, Perkinsi & Alstedii.

15. *In dogmaticis exstant, qui locos communes scripserunt, vel sparsim hinc inde plures aut unum duntaxat: ut,*

E patribus Tertullianus, Augustinus, Cyprianus, alii. vel eos conjunctim certo ordine persecuti sunt, tum *inter Scholasticos*, Petrus Lombardus, quem magistrum sententiarum intitulant, Thomas Aquinas, Johannes Scotus, Guiljelmus Occamus, Nicolaus de Orbellis, & innumeri alii; tum ex *protestantibus Theologis*, Philippus Melancthon in corpore doctrinæ, Bullingerus in Decadibus, Wolffgangus

Mus-

Musculus, Calvinus, Martyr, Beza in confessione, Aretius in problematis, Polanus, Bucanus, Sohnius, Trelcatius, Alstedius, Nicolaus Hemmingius in syntagmate, Victorinus Strigelius, Martinus Chemnitius, Matthias Hafenrefferus, Iohannes Gerhardus Theologus Ienensis prolixissimè.

16. *In Polemicis adversus varios errores & hæreses valent.* E patribus præsertim Ignatius, Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Basilius M. Arnobius contra gentes, Athanasius *hæreticorum malleus* olim dictus, qui in concilio Nicæno primas tenuit, & Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Epiphanius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Cyrillus Alexandrinus, qui direxit concilium Ephesenum, Theodoretus, Leo Papa, Fulgentius, Prosper; è *Scholasticis* Thomas Aquinas, Iohannes Scotus, & Wilhelmus Occamus, & alii contra varias hæreses: è *protestantibus* ultimi temporis D. Lutherus, Melancthon, & Martyr contra Pontificios, Bullingerus contra Anabaptistas, Calvinus contra Pontificios & Libertinos; Beza, Pezelius, Sonnius, Pierius, & Martinius in quæstionibus, quas Euangelici & protestantes Theologi seculo nuper præterito inter se ventilarunt aliquanto rigidius; Da-

næ-

næus, Iunius, Whithakerus, Sibrandus, Vorſtius, Ameſius, Chamierius, Epiſcopus Scarpius contra Bellarminum, Iohannes Gerhardus in locis communibus, & Iohannes Henricus Alſtedius in Theologia polemica contra varios errores. Adverſus Photinianos novos & Socinistas Pareus, Sibrandus, Iacobus ad Portum, Tarnovius, Stegmannus, Franzius. Adverſus hos pleroſque omnes ſyntagma Amandi Polani. Si tamen in polemica aliquid otii impendere datur à jugi lectione ſacrarum literarum, quæ in ſtudio theologico utramque faciunt paginam.

17. *Τὰ περὶ συνείδησιν & Theologiam caſuum invenies potiſſimùm* apud patres Tertullianum, Cyprianum, Ambroſium, Chryſoſtomum, Prudentium, Auguſtinum, Macarium, Bernhardum: *apud Scholaſticos*, Bonaventuram, Hugonem de S. Victore, Dionyſium Carthuſianum, Iohannem Taulerum, Thomam de Kempis, Guilhelmum Pariſienſem; *apud recentiores tum Pontificios*, Thomam Cajetanum, Martinum Navarrum, Acoſtam, Azorium, Pereſium, Drexelium; *tum proteſtantes*, Ottonem Caſmannum, Perkinſum, Balduinum, Alſtedium, Ameſium, Taffinum.

18. *Historica, divina cumprimis & ecclesiastica, quorum finis est religio, nihilque aliud sunt, quàm Theologia exemplis constans, partim ex sacris Bibliis, partim è scriptoribus ecclesiasticis, actis conciliorum, canonico jure, patribusque haurienda sunt.*

Hoc studium inchoari potest à sacris Bibliis & Chronico Carionis à Philippo Melancthone adornato, historiâ tripartitâ, epitome Haimonis, medulla Parei: addi possunt centuriæ (Magdeburgenses, Osiandri & similium); indeque procedi ad omne historicorum genus, adhibitâ, tanquam Ariadnes filo, Chronologiâ & Geographiâ. Gentiles quæ de Diis suis finxere, ea quidem involucris quibusdam occultant mysteria naturæ, aut utilia continent vitæ documenta, sed eo intuitu non hujus sunt fori, verum ad philosophiam pertinent, ut vir maximus Gerardus Joh. Vossius *Artis historicæ cap.* 7. sapienter monet. Adultioribus & candidatis sacræ Theologiæ, qui confirmatioris sunt judicii, antiquitatis & patrum lectio cumprimis commendata esse debet. Quorum tamen, ut & juniorum scripta nunquam sacris literis æquanda, sed ad has exigenda, ita ut non aliter recipiantur, quàm *testium* loco, qui doceant, quòd inde ab Apostolorum tempore & in quibus orbis partibus, do-

ctri-

ctrina illa prophetarum & Apostolorum sincerior conservata sit. Studiosi, qui vel sumtuum inopiâ, vel aliis de causis, sinuosa patrum volumina sibi comparare & perlegere nequeunt, *Petrum Lombardum*, sententiarum magistrum, qui patrum sententias compilavit & in locos communes digessit, tantisper non incommodè legent, & cum Calvini institutione Christiana & catechesi Ursini conferent, dum ad majora aditus ipsis patefiat. Quia vero patrum scripta à multis malè citantur, omnium consultissimum est, ut ea ipsimet inspiciant, ne aliorum excerptis decipiantur. Præcipuum verò studium in lectione historiarum ecclesiasticarum ad quatuor potissimùm fines referendum est. 1. Ut distinctius intelligamus patrum commentaria. 2. Ut promtiores accuratioresque evadamus ad docendum publicè, sive in Ecclesiâ, sive in scholis. 3. Ut quæ ad ordinem ecclesiasticum spectant, prudentiùs vel corrigamus, vel constituamus. 4. Ut in consiliis dandis publicè privatimque circumspectiores fiamus.

19. *Concionaria tradunt partim per regulas, partim per exempla & commentarios.* E priscis canones Apostolorum, & constitutiones Apostolicæ, quæ Clementi Romano inscribuntur, opera Dionisii Areo-

Areopagitæ, paſtorale Gregorii M. Commentariis verò ſcripturam in primis illuſtrarunt, Theodoretus ferè totam, & Chryſoſtomus potiſſimum N. Teſtamentum inter Græcos: inter Latinos verò præcipuè Hieronymus, Auguſtinus, Ambroſius, Beda: Quibus inter ſcholaſticos accedunt Hugo Cardinalis & Nicolaus Lyra: E junioribus F. Junius & Piſcator. *E recentioribus* Eccleſiaſtes Eraſmi Roterodami & Bucani methodus Nicolai Hemmingii, Surlivii, prophetica Perkinſi, Rhetorica Eccleſiaſtica Keckermanni & Alſtedii, axiomata practica cum poſtilla Abrahami Sculteti, de formandis concionibus Hyperius & Zepperus, unà cum politia Eccleſiaſtica, Bucerus de regno Chriſti, de promta item rerum meditatione Matthias Martinius. Quibus adde, ſi lubet, Oratorem noſtrum Eccleſiaſticum. Exempla præbent poſtillæ Lutheri, Melanchthonis, Deſideramus vero & ſollicitè exſpectamus in hanc rem plenum *ſyſtema Theologiæ practicæ* ex Anglicanis auctoribus concinnatum à reverendiſſimo in Chriſto patre & domino, *D. Iacobo Archiepiſcopo Armacano, totius Hyberniæ primate*, domino plurimùm colendo: quem inſignem theſaurum ut cum ciſmarinis no-

nostris Christianis Anglicanæ dialecti ignaris promtè communicet, qua par est reverentiâ obtestamur.

20. *Atque ab his armarium sacræ Theologiæ studiosi plusquam sufficienter ad lectionem corporis doctrinæ Christianæ instructum est: sequitur judicium exactum, quo versantis in hac lectione studium dirigitur.*

21. *Sunt autem hîc tenendæ sequentes regulæ criticæ sive judiciariæ.*

1. *Sacræ Theologiæ studiosus à teneris unguiculis in lectione Biblica innutritus, doctrinâ catecheticâ jam probè cognitâ & memoriæ firmiter traditâ, ideam locorum communium intelligentiâ & memoria similem in modum apprehensam, in syntagmatica lectione pro perpetua cynosura adhibeat.*

2. *Syntagma Theologicum, quod quidem haberi potest, plenissimum, & maximè orthodoxum, & quàm proximè ad sacras literas verborum & sententiarum dignitati accedens sibi familiare reddat, ut ad illud, quæ alibi etiam legit, beneficio Ideæ jam ante perceptæ, sapienter referat.*

3. *Omnes conclusiones syntagmatis Theologici ante omnia ad sacram Scripturam, tanquam unicum Christianæ fidei principium & canonem examinet, in hoc unicè eas fundet, & ex hoc interpretetur.*

4. Deinde *censensum catholicum in interpretatione è symbolis Catholicis & sex conciliis potissimum exquirat.*

5. Primum *est Nicænum* à Constantino Magno indictum anno æræ Christianæ 325, cui interfuêre Episcopi toto orbe convocati 318. præter innumeram presbyterorum, diaconorum, aliorumque virorum ecclesiasticorum multitudinem. In hoc damnatus fuit *Arrius* presbyter Alexandrinus.

6. Alterum concilium generale est *Constantinopolitanum I.* anno 383. à Theodosio M. celebratum contra *Macedonium*, & qui cum hoc Spiritus Sancti deitatem negabant.

7. Tertium est *Ephesinum*, à Theodosio juniore contra *Nestorium* anno 431. indictum.

8. Quintum est *Chalcedonense* . anno 451. contra *Eutychum* & *Dioscorum* à Marciano Imperatore convocatum.

9. Quantum est *Constantinopolitanum II.* anno 548. vel, ut alii numerant, 553. à Iustiniano contra *Arianos, Nestorianos, Eutychianos*, indictum.

10. Sextum est *Constantinopolitanum III.* contra *Monothelitas* anno 681. à Constantino Pogonato sive Barbato indictum.

11. Tertiò, *à conciliis hisce universalibus fiat*

fiat transitus ad patres, quorum ætates in tres periodos Chronologicè discernantur, quarum singulæ 300. ferme annis contineantur. Hi verò non cum *credendi necessitate*, sed cum *judicandi libertate* legantur, quia cum à sacra scriptura, tum inter se, tum puritate, tum antiquitate plurimùm differunt. Multi eorum libri suppositititii sunt ad colorandum errores Papatus.

12. Prima *periodus* est eorum, qui floruerunt inde à tempore Apostolorum usque ad concilium Nicænum, h. e. ad annum Christi 325. ut sunt, *Clemens Romanus* (nisi est suppositititius) *Ignatius*, *Polycarpus*, *Dionysius Aropagita* (si γνήσιος, de quo tamen vide I. Casaubonum adversus Baronium) *Iustinus Martyr*, *Athenagoras*, *Theophilus Antiochenus*, *Irenæus*, *Tertullianus*, *Clemens Alexandrinus*, *Origenes*, *Cyprianus*, *Arnobius*, *Lactantius*, *Eusebius Cæsariensis.*

13. Secunda *periodus* est eorum, qui docuerunt à concilio Niceno usque ad concilium Constantinopolitanum III. id est, ad annum Christi 681. ut sunt *Athanasius*, *Hilarius*, *Cyrillus Hierosolymitanus*, *Basilius M.* *Gregorius Nazianzenus*, *Epiphanius*, *Ambrosius*, *Gregorius Nyssenus*, *Hieronymus*, *Ruffinus*, *Prudentius*, *Iohannes Chrysostomus*, *Augustinus*, *Cyrillus Alexandrinus*, *Theodo-*

retus, Leo Papa, Prosper Aquitanicus, Vigelius, Gelasius Papa, Fulgentius, Boëtius, Gregorius M. Isidorus Hispalensis.

14. Tertia *periodus* est eorum, qui claruerunt post concilium sextum universale ab anno Christi 681. usque ad annum 1000. ut sunt *Venerabilis Beda, Iohannes Damascenus, Bonifacius Moguntinus, Paullus Diaconus, Albinus Alcuinus, Rabanus Maurus, Haymo Halberstadensis.* Videsis Medullam patrum Abrahami Sculteti, Criticum sacrum Andreæ Riveti, opuscula Theologica Danæi.

15. *Patres primæ periodi in dogmatibus præferendi sunt patribus secundæ periodi, & hi patribus tertiæ periodi, quantùm ad doctrinæ puritatem.*

16. *Monumenta patrum certa, indubitata, & extra controversiam posita à dubiis, spuriis & suppositітiis prudenter discernenda sunt.* Hîc sagacissimus est censor *Erasmus Roterodamus*, cui adjungimus viro χαρίεντας *politos* & illustres, Joh. Ludovicum Vivem, Isaacum Casaubonum, Josephum Scaligerum, Franciscum Junium, Guiljelmum Perkinsum, Andream Rivetum, Dan. Heinsium, & D. Claudium Salmasium, novum decus Academiæ Leidensis.

17. *Quibus indiciis Critici discernunt geminos libros Aristotelis, Ciceronis, Platonis*

& similium à spuriis; iisdem patrum scripta vira à fictitiis discernenda sunt.

18. *Rhetoricationes patrum á proprietate sermonis & accuratiore loquendi formâ cum judicio distinguendæ sunt.* Et in his scriptis patrum evolvendis quidam suadent ut initium fiat, à *Tertulliano* & *Cypriano*, quos sequatur *Basilius Magnus* & *Nazianzenus*, & ab his eatur ad *Hieronymum* & *Augustinum*, aliorumque prolixiores commentarios. Præstat tamen, ut ordo chronologicus hîc observetur; & ab iis, qui Apostolorum dicipuli fuere, lectio inchoëtur, & per singula deinceps secula usque ad auctores ætatis nostræ continuetur ad ideam Apocalypticam, que exhibet 1. eos, qui Apostolos ipsos audiverunt à Chtisti assensu usque ad Trajanum; ut sunt *Ephesini*. 2. Eos, qui sub tyrannis veritatem testati sunt à Vespasiano usque ac Constantinum M. ut; sunt *Smyrnenses*. 3. Eos, qui à Constantino M. usque ad Carolum M. cum hæreticis luctati sunt, ut *Pergamenses*. 4. Eos qui à Carolo Magno ad Carolum V. sub jugo Papatus hæserunt, ut *Thyratirenses*. 5. Eos, qui à Caroli V. tempore, relicto Papatu, gratiam Euangeii amplexi sunt sub conditione *Sardensi*, Apoc. 2. & 3. quemadmodum infrà lib. v. Sanctæ Theologiæ plenius cognoscetur.

19. *Patrum scripta omnia ad sacrarum literarum normam exigenda, & cum sex oecumenicorum Conciliorum decretis symbolisque receptis conferenda sunt.*

20. *Ecclesiasticos scriptores, quos* patres *appellamus, excipiant* doctores scholastici, *qui in suas quoque tres ætates prudenter dissiparentur.*

21. Prima *ætas scholasticorum* est eorum, qui floruerunt ab anno Christi 1000. usque ad annum 1220. Et invectos in Ecclesiam errores non tam sacrarum literarum testimoniis, quam patrum sententiis malè intellectis & verbo Dei æquatis asserere studuerunt. Antesignanus eorum fuit *Lanfrancus*, quem secuti sunt *Gaitmundus, Anshelmus, Hugo de S. Victore, Gratianus* juris canonici compilator, *Petrus Lombardus* magister sententiarum & reliquorum scholastlcorum.

22. In hanc ætatem inciderunt quidam patres seu Ecclesiastici scriptores, ut *Theophilactus, Oecumenius, Bernhardus Clarevallensis.*

23. Altera *ætas scholasticorum* est ab anno Christi 1220. usque ad annum 1330. quâ philosophia secularis Theologiam ita conspurcare cœpit, ut refert Iohannes Trithemius, Abbas Spanhemensis, ut errores ac ritus à Pontifice Romano invectos

ctos non è patrum sententiis in morem ætatis progressæ, sed ratiunculis philosophicis palliaverint. Principes hujus ætatis fuerunt *Guljelmus Parisiensis*, *Alexander Alensis*, *Albertus M. Thomas Aquinâs*, *Iohannes Duns Scotus*, *Bonaventura*, *Durandus*, *Guiljelmus Occamus*, *Nicolaus Lyranus*, *Gabriel Biel*, *Nicolaus de Orbellis*, *Gregorius Ariminensis*,

24. Tertia *ætas* est ab anno Christi 1330. usque ad anuum 1517. quo B. Lutherus gratiâ Euangelii armatus pro virili suâ Romano Pontifici & scholasticæ Theologiæ bellum indixit. Hæc ætas omnium fuit pessima, & quæ priori fuerunt in quæstione, ea hæc determinavit infelicissimè. Vixerunt hæc ætate *Iohannes Capreolus*, *Petrus de Alliaco*, *Iohannes Gerson*, *Thomas VValdensis*, *Iohannes de Turrecremata*, *Nicolaus Cusanus*, *Dionysius Carthusianus*, *Iohannes Thaulerus*, *Basilius sive VVesselus Groningensis*, lux mundi dictus, *Dominicus Sotus*.

25. *Scholasticorum lectio cautè instituta prodest iis duntuxat, qui in sacra scriptura & sana doctrina jam ante satis probè confirmati & potissimum in scholis docturi sunt.*

26. *Qui verò scholasticos leget, is ex ætate prima potissimum evolvat* Anselmum, Gratianum, Lombardum; *ex altera* Thomam

Aquinatem, Scotum, Occamum, Lyranum: *ex ultima* Gersonem, Carthusianum, Johannem Thaulerum, Wesselum, Johannes Duns Scotus lib. 3. sentent. distinct. 24. quæst. 1. scribit, *Magistros scholarum philosophiam cum Theologia maximo cum fructu miscuisse.* Verùm *Iohannes Aventinus*, homo pontificius, sed historicus insignis, de *Petro Lombardo*, Magistro sententiarum, commemorat, quod sacrosanctæ Theologiæ veritatem fontemque purissimum cœno quæstionum, rivulisque opinionum conturbaverit. Ambrosius Catharinus libro contra Dominicum à Soto statuit, *sententiarios*, qui sacram scripturam suæ rationi & philosophiæ postposuerunt, à recta via sæpius aberrasse. Idem judicium est Jacobi Fabri Stapulensis, Jodoci Clitovæi, Joh. Ludovici Vivis, Thomæ Mori, Orthovini Gratii, Alberti Pighii, Henrici Cornelii Agrippæ, Augustini Steuchi Eugubini, hominum in medio papatu natorum. Melchioris Cani, episcopi Canariensis judicium de scholasticis Doctoribus dignum notatu est lib 8. L.C.cap.1.p.379. *Intelligo*, inquit, *fuisse in schola quosdam Theologos adscriptitios, qui universas quæstiones Theologicas frivolis argumentis absolverint, & variis invalidisque ratiunculis magnum pondus rebus gravissimis de-*

detrahentes, ediderint in Theologiam commentaria, vix digna lucubratione aniculalarum. Et cùm in his ſacrorum Bibliorum teſtimonia rariſſima ſint, conciliorum mentio nulla, nihil ex antiquis ſanctis oleant, nihil ne ex gravi philoſophia quidem, ſed ferè puerilibus diſciplinis; Scholaſtici tamen ſi ſuperis placet, Theologi vocantur, nec ſcholaſtici ſunt, nedum Thèologi, qui ſophiſmatum feces in ſcholam inferentes & ad riſum viros doctos incitant, & delicatiores ad contemtum. Verba Cani ſunt, quid ſi Calvini aut Lutheri? Sed & proba eſt cautio Alfonſi Salmeronis Tolerani, tom. 1. Comment. in Euang: Hiſtoriam proleg. 9. *Cum*, inquit, *hoc genus Theologiæ* (ſcholaſticæ) *commendo, nolim ut quiſpiam in illis ſtudiis conſeneſcat: ſed moderatum ac certum tempus illis diſputationibus impendat*; ut ad meliora & ſuaviora ſacrarum literarum ſtudia tempeſtivè perveniat. *Quidam enim ita in illis ſtudiis immodicè hærent, ut ad meditandas ſcripturas & tardi accedant, & aridi prorſus & jejuni inveniantur.* Et votum *Leonhardi Marii*, nuperi profeſſoris Colonienſis, noſtrum facimus, Tom. 8. comment. ſuper univerſam ſcripturam S. proleg. quæſt. 8. *ſ. 3. Vniverſitates quoque & ſtudia publica pro utilitate Chriſtianæ reip. facerent; ſi paullo diligentiorem haberent rationem divini*
 verbi

verbi proponendi, explicandi, examinandi, & supra Aristotelem, S. Thomam, imò & B. Augustinum, pulpita & subsellia Christum & scripturas sonarent, prout in laudatissimis Belgii nostri universitatibus hodie fit, &, ut diu fiat, ex animo voveo.

27. *Historia Ecclesiastica, partim è sacris biblius, partim ex Iosepho, Egesippo, Eusebio, Nicephoro, Historiâ tripartita, Socrate, Zozomeno, Theodoreto, Sulpitio Severo, Cedreno, Haymone, Centuriis Magdeburgensibus, catalogo testium veritatis, Martyrologiis, compendio Osiandri, Medullâ Parei, M. Matthæi Vogelii tum peregrinatione Ecclesiæ, tum Ecclesiâ militante, & syntagmata historiarum Ecclesiæ omnium Iohannis Micrelii, T. Gesselii Hist. Sacra & Ecclesiastica Vet. & Nov. Testamento Trajecti edito* 1658. *& similibus cognoscatur.*

28. *In Theologorum præstantium, imò & aliorum omnium, scriptis, si qua durius aut incommodiùs dicta occurrant, qualia non pauca humanæ infirmitati multis de causis, præsertim in calore disputationis & studio partium sæpe excidere solent, ea neque exagitanda neque imitanda, sed notanda & vel commode interpretanda, vel, si commodam interpretationem non ferant, prorsus cavenda suisque auctoribus relinquenda sunt.*

29. *In Theologorum scriptis discriminentur dogmatica ab elencticis, irenica à polemicis,*

synop-

synoptica à diexodicis, methodica ab oratoriis, præcepta & canones à commentariis.

30. *Controversias, quæ in Theologia à curiosis vel contra eos moventur, ne tractato, ne legito, ne attingito quidem, priusquam fundamenta veræ sanæque doctrinæ Theologicæ mediocriter posueris, ut ne antequam præcepta & principia ejus bene intellexeris, sinistrè de iis judices.* Præmittantur igitur, face sacrarum literarum ubique prælucente, omnemque lectionem cynosuræ ad instar dirigente dogmatica & historica elencticis, irenica polemicis: & sic quoque synoptica diexodicis, methodica oratoriis, præcepta & canones commentariis.

31. Quicquid in classicis Theologis aut alibi occurrit egregium, id in Ephemerides, sive diarium, tanquam locorum communium thesaurum recondas quàm simplicissimè per numeros paginarum & observationum distinctum, quos numeros index in capite aut calce appositus cum titulis rerum & verborum, quæ jam thesaurus tuus capit, usibus tuis exhibeat: ut solent libri rationarii mercatoribus opes suas, earumque dispensationem exactissimè repræsentare.

32. Si, quod graves Theologi nunc passim optant, divinæ dispositionis & εὐδοκίας foret, ut ecclesia Christi lacera & in

partes scissa coiret, sublatis contentionibus & tyrannicis hominum additionibus. præter sacrarum scripturarum & historiarum ecclesiasticarum sedulam lectionem ministerii sacri candidatus ad principia sive catechesin Christianæ religionis, nihil aliorum auctorum adjungere magnopere laboret, opusve habeat, nisi ad cognoscendum in vero consensum aut dissensum & donorum varios gradus. Id quod sapientissimus Germaniæ præceptor, Philippus Melanchton præfat. in L. C. rectè observat. *Etsi*, inquiens *hunc ordinem* (nimirum librorum propheticorum & Apostolicorum à Genesi Mosis ad Apocalypsin Johannis) *animadvertenti non multum opus est commentariis aut nostris libellis, aut similibus: tamen, quia vult Deus in Ecclesia vocem docentium sonare, ut dicitur de ministerio Euangelii* Eph. 4. *non frustra labor docendi suscipitur. Non gignimus novas res seu materias, ut Hesiodus aliud tradidit quàm patres Sem, Iaphet: & hæretici res novas comminiscuntur, non traditas ab Apostolis, sed pii interpretes acceptas à Deo sententias in prophetica & Apostolica narratione, bonâ fide recitant, & quia rudes non ubique genus sermonis intelligunt, non statim vident ordinem rerum, commonefaciendi sunt voce interpretum de genere sermonis, & de rerum ordine.*

ne. Et quia multæ corruptelæ subinde excogitatæ sunt & excogitabuntur, pii pastores & Doctores sunt testes veræ sententiæ certâ auctoritate acceptæ, & refutatores falsarum interpretationum. Propter has causas Deus ministerium Euangelii, & studia in templis & in scholis sua ope servat & subinde restituit, ut simus CUSTODES LIBRORUM PROPHETICORUM & APOSTOLICORUM, & TESTES VERÆ INTERPRETATIONIS, & REFUTEMUS *omnes* OPINIONES *pugnantes cum doctrina tradita per prophetas,* CHRISTUM *& Apostolos, ne exstinguatur lux Euangelii.* Hucusque Philippus.

Caput VIII.

De Lectione biblica, & quidem nominatim de Gnostica, seu epistemonica.

Lectio biblica est alterum medium pædeuticum, quo doctrina sacra à studioso Theologiæ è vero ac divino principio, Bibliis sacris, eorumque compendio, quod ab omnibus Christianis agnoscitur, decalogo videlicet, symbolo Apostolico, oratione dominica, disciplina ecclesiasticâ, & utroque sacramento, solidè riteque apprehenditur.

Si-

Sicuti Theologiæ ſtudioſus à teneris adſuevit lectioni Biblicæ ſimpliciori: ita in ætatem omnem ad *ἀκριβολεξίαν* uſque eam cum Timotheo continuare debet, 1 *Tim.* 4.13.14.15.16. *Iacob.* 3.2. & hæc illi, qui, extra ſcholas & diſputationes cum hæreticis, rudem populum inſtituturus, aut ſuæ ſuorumque duntaxat conſcientiæ privatim conſulturus eſt, cum ſimpliciſſima catecheſi Chriſtiana ſelectis ſcripturæ textibus quibuſdam comprehenſa, catholicè recepta, vel ſola ſufficere poteſt, omiſſo & ſcholaſticis relicto armario, quod *cap.* 7. *aph.* 6.7. & ſequentibus inſtruximus, argumento, 2 *Tim.* 3.15.16.17. & *Heb.* 13.8.9. 1 *Cor.* 1.17. & 2.4. Et hæc lectio Biblica eſt inſtrumentum apprehenſionis *principiorum*, quibus *placita* veræ Eccleſiæ nituntur. Perſuaſiſſimum igitur ſit unicuique, maximè ſ. Theologiæ ſtudioſo, planè neceſſarium eſſe, ut in ſacris Bibliis aliquot quotidie perlegat capita. *Mare* enim eſt *ſcriptura*, teſte Gregorio Magno homil. 6. in Ezech. *in quo agnus peditat, & elephas natat.* Neque eſt dubium, ſi quis vel ſemel in anno Biblia univerſa evolverit, eum hoc ipſo poſtmodum gaviſurum, hujuſque diligentiæ fructum maximum percepturum. Hac propter ſine mora quiſque ſibi hanc legem ferat, eique

que omni curâ, quoad vixerit, parere ſtudeat. Nemo enim melius ad officium exſtimulatur & in eo retinetur, quàm qui ſibi ipſe lex & judex ultro exſiſtit. Quiſque, ubi ordo lectionis per negocia ex improviſo interruptus fuerit, confeſtim id animadvertat, & pœnas à ſe ipſe poſcat.

2. *Eſtque partim gnoſtica ſive epiſtemonica, partim monemonica, partim critica.*

3. GNOSTICA *ſeu epiſtemonica eſt, quâ ſecundùm regulas quaſdam, remotis impedimentis & adhibitis mediis convenientibus, germana ſcripturarum ſententia percipitur.*

Prima enim tam docentium, quam diſcentium Theologiam cura ſit, ut boni fiant TEXTUALES, ut D. Chytræus & alii cordati Theologi loquuntur, quod obtinebunt, ſi calidâ prece, ſancta intentione, adhibitis adminiculis jam propoſitis, textum Biblicum quotidie certo ordine evolvant, reſolvant & ex eo conciones de articulis fidei, hiſtorias omnes, & inſigniora dicta ſibi familiaria reddant, & quantum pote memoriæ infigant: quod longè ſatius eſt, quàm ſiquis per omnes hominum commentarios voliter.

4. *Impedimenta, quæ in lectione ſcripturarum vel intelligentiæ vel appetentiæ noſtræ, vel utrique obſtant, hæc potiſſimûm amovenda ſunt.*

Primò

Primò officiunt intelligentiæ, 1. Sapientia & prudentia carnalis, *Rom.* 8. *vers.* 5. 6. 7. 2. Naturæ depravatæ cæcitas 1 *Cor.* 5. *v.* 14. 3. Ignoratio necessariorum adminiculorum, nempe Catechismi *Heb.* 5. *v.* 1. 2. philologiæ & philosophiæ, quæ sunt famulæ studii Theologici. 4. Neglectio lectionis Biblicæ. 5. Omissio mediorum necessariorum, quæ sunt precatio devota, collatio dictorum scripturæ & similia, de quibus partim antea diximus, partim postea dicemus. 6. Interpretum inscitia aut malitia. 7. Anticipata apprehensio *placitorum* ante apprehensionem *principiorum*, quæ sic per alienas interpretationes & majorum dictamina infici possunt.

Secundò appetentiæ sive affectui nostro obstant. 1. Impietas, 1 *Pet.* 3. *v.* 16. *&* 18. 2. Odium & fastidium veritatis propter amorem & studium rerum mundanarum, præceptæ opiniones, & indocilitas, quam parit præjudicium, 2 *Thess.* 2. *v.* 10. 11. 12. *Matth.* 16. *v.* 6. *Col.* 2. *v.* 8.

Tertiò utrique simul obsunt, 1. contemtus sacræ scripturæ & ejus piorum, doctorumque interpretum. 2. Immodica disciplinarum externarum lectio & tractatio præpostera humanorum scriptorum. 3. Ingratitudo in Deum, cum quis pro lumi-

mi-

mine sibi in lectione sacrâ incenso non agit Deo gratias, neque rebus credendis & agendis illud accommodat.

5. *Media in lectione biblica adhibenda spectant affectum aut intellectum.*

6. *Affectum spectant hæc octo.* 1. Conversio seria ad Deum. 2. amor & desiderium cœlestis veritatis. 3. docilitas. 4. firma persuasio, scripturam esse à Deo profectam, & verum scripturæ sensum à nemine ex proprio aut alieno sive humano sive angelico ingenio posse inveniri, sed à solo Deo revelari 2 *Pet.* 1. 20. 21. 5. precatio devota. 6. voluntas faciendi voluntatem Dei cognitam, *Ioh.* 7. 17. 7. Assidua scripturæ meditatio. 8. Perpetuus adspectus scopi ac finis sacræ scripturæ, qui est Christus, ejusque gratia, *Act.* 10. v. 43.

7. *Intellectum spectant hæc septem.* 1. diligens consideratio verborum. 2. analogia fidei. 3. consideratio subjectæ materiæ & scopi. 4. consideratio contextus ejusdemque vera & harmonica analysis ac dispositio. 5. consideratio circumstantiarum. 6. conciliatio locorum ἐναντιοφανῶν. 7. Usus classicorum scripturæ interpretum.

8. *Sunt autem hic tenenda regulæ ἑρμηνευτικαὶ tum generales, tum speciales.*

De

criter intelligas, memoria tua firmiter ac prope verbotenus complectatur. *Luc.* 11. *v.* 35. 6. Quando nobis ignota sunt ea, quæ prius cognosci debebant, posteriora, etiamsi velimus, intelligere non possumus. Nam Deus vult omnia, ut sunt certo ordine constituta, ita etiam certo ordine cognosci. Unde scitè Ambrosius. *Diversa*, ait, *sunt scripturarum fluenta. Habes quod primum bibas, habes quod secundum, habes quod postremum.* 7. Lucem ab hominibus petitam scripturæ ne inferto. Nam sic tibi obstaculo eris, ne scripturæ lux insita in intellectu tuo operari & ad profundioris sapientiæ latices te devehere possit. Et principiis hominum inbutus facile inflatur, ut etiam ad ea scripturam sacram metiri ausit. 8. Commentaria ante sacram scripturam ne legito, juxta regulam tertiam jam suprà non temere traditam.

Illa enim ante hanc lecta, animo opinionum sinisteritatem haud rarò suggerunt. 9. Omnia te obscura, quæ in scripturis occurrunt, scire debere ne putato. Deus vult tibi multa manere incognita; ut tuam ipsius agnoscas imperfectionem. Sicut enim hæc omnia, quæ in magno libro NATURÆ latent, investigare non quivis tenetur: sufficit enim,

enim, ut pro vocatione & necessitate sua quædam excipiscetur, & cætera aliis relinquat: ita & nemo tenetur omnia, quæ in SCRIPTURA obscura sunt intelligere. Quis enim profunditatem divinæ sapientiæ exhaurire posset? 10. Postquam fundamentum fidei & pietatis è scripturis posuisti, commentarios aliorum quoque legere fas esto. Conducit enim hoc ad deprehendendum consensum plurium in vero, & judicium de eo firmandum. 11. Si divino sacrarum literarum nectare irrigari & refocillari cupis, mundanas delicias CRUCE Christiana atterito. Nam mundanorum memor & amans, divina vix sapiet. 12 Etsi unusquisque ipse de horis lectionis biblicæ, pro ratione vocationis, loci & temporis constituere possit: tamen matutinum & vespertinum tempus maximè commendari videtur. *Deut.6.vers.* 11. 19. 13. Curatio sit præcipua, quas quis horas designaverit, eas constanter & sine interruptione, lege inviolabili, licet absque superstitione, perpetuo observet. 14. Quod si ex inopinato accidat, quo propositus ordo interturbetur, omnibus modis providendum est, ut alio tempore resarciatur. 15. Maximè consultum fuerit à Mosis Genesi & psálterio lectio-

ctionis Biblicæ initium fieri, & hoc seorsim legi & aliquoties repeti, aut etiam si pote disci. Scitè enim Basilius Magnus appellat κοινὸν ταμιεῖον ἀγαθῶν διδαγμάτων, *commune promtuarium bonorum documentorum.* Vide consilium doctissimi Hyperii, *lib.* 2. *de lectione sacræ Scripturæ pag.* 180. Si psalmos seorsim legendos non adnumeres, & unaquaque septimana perlegeris capita quindecim, singulis videlicet diebus bina & septimo quoque tria, omnes Vet. Test. libri semel intra annum absolventur, exceptis tantum tribus diebus residuis. 17. Libri apocryphi, in quibus tantum studii, quantum in canonicis non ponendum est, omnes usque ad unum intra anni spatium dexterè perlegentur, si unaqualibet septimana perlegeris tria capita; duabus verò ultimis tredecim. 18. Si unaquaque septimana in novo testamento perlegas capita quinque, præcisè anni spatio absolves. 19. Id quod in sacra Scriptura tibi faciendum legis, id agere tibi studiosè proponito. *Ioh.* 7. 17. 20, Vetus Testamentum è novo illustrari scito, *Hebr,* 7. 12, 16, 18, 19, 20. 21. 22. & 6, 7, 8, 9 15. 2 *Cor.* 3. *v.* 14, 15, 16. 17. 18.

10. *Spe-*

10. *Speciales verò regulæ sunt istæ*: 1. Quantum ad *considerationem verborum* & phrasium. 1. In sacra Scriptura divinus est sermonis character, hic autem positus est in styli simplicitate, majestate, evidentiâ, efficaciâ, brevitate, plenitudine, cohærentiâ. 2. Sensus scripturæ propriè unicus est, nempe grammaticus seu literalis. 3. Estque simplex aut compositus. 4. Simplex est vel proprius, qui per excellentiam literalis dicitur, ut 2 *Chron* 12.6. vel figuratus, qui & tropicus & allegoricus usitate dicitur, ut *Psal.*2.4. 5. Compositus est, cujus pars est in typo, pars in re & veritate typo expressâ, ut in iis locis, quibus sub typo quippiam describitur. Valet hîc regula: *Propria scripturæ significatio tam diu urgenda est, donec nihil absurdi ex eâ sequitur.* 6. Analysis grammatica & rhetorica sic instituatur, ut appareat, quid stylus scripturæ proprium, quid cum aliis autoribus commune habeat. Illustre specimen videsis apud Dominum *Matthiam Martinium* τὸν μακαρίτην in Psalmum] secundum. 7. Enunciata scripturæ sunt στοιχειώδη, quorum signa & signata sunt manifesta; ut *Gen.*1.*v.*39. vel σεμνὰ, quorum signata obvia quidem sunt, at signa aliquantò sublimiora, ut *Ioh.*

Ioh. 10. vel *μυστικά*, quorum signa communiter sunt obvia, signata non item, ut 1 *Cor.* 11. 10. vel *ὀνομαστικά*, quorum signa & signata sunt in abdito, ut *Gen.* 30. *v.* 14. 8. *Λογογραφικὴ ἀνάγκη* intellectum cumprimis fulcit, si sumitur è lingua originali & versionibus classicis.

II. Quantum *ad analogiam*, regulæ sunt istæ. 1. Omnis interpretatio scripturæ sit analoga fidei, *Rom.* 12. *v.* 6. 2. Analogia fidei habeat adjunctam comitem analogiam charitatis. 3. Analogia fidei exhibeat principia credendi; analogia charitatis principia piè vivendi.

III. Quantum ad *subjectam materiam & scopum*, regula unica est. Interpretatio scripturæ neque præter scopum dicentis, neque contra naturam rei, de qua igitur, extendenda est.

IV. Quantum *ad contextum*, unica. Interpretatio textuum *continuorum* lucem fœneratur ab antecedentibus & consequentibus; *discretorum* non item: *utrorúmque* verò ab exactissima sacrorum librorum harmonia & dispositione literæ, qua in sacris Bibliis Spiritus sanctus usus est.

V. Quantum *ad circumstantias*, unica. Interpretatio historiarum sit *περιστατικὴ*, è *circumstantiis*.

VI. Quantum *ad conciliationem* locorum

rum in speciem pugnantium, unica. Interpretationis conciliatricis norma est lex oppositionis. Videsis parallela *Francisci Iunii*, Symphoniam *Ioh. Scarpii*, harmoniam totius scripturæ *Michaëlis Gualtheri.*

VII. Quantum *ad usum* & inspectionem classicorum *interpretum* sacræ scripturæ, sit unica. Interpretaturus sacras literas, si pote, operam dabit, utrum unum aliquem eximium interpretem in universam scripturam, tum in singulas ejus partes nobilissimum quemque & præstantissimum nôrit, possideat, legat. Videsis de his autoribus bibliothecam, Gesneri & Sixti Senensis. Ideam dispositionum Biblicarum D. Balduini, olim Professoris Wittebergensis, apparatum Possevini, bibliothecam Draudii, item compendium Theologiæ Alstedii, *part.* 1. *c.* 12. & audi prudens piorum præceptorum consilium.

CAPUT IX.

DE

Lectione mnemonica & critica.

HÆc de lectione gnostica, quæ intellectum rebus ac verbis sacris è scriptura informat: sequitur MNEMONICA: *quæ iisdem thesaurum memoriæ secundùm certas regu-*

regulas stipat ac fulcit. 1. Exemplar bibliorum vernaculorum tibi comparabis, eoque ætatem omnem ita constanter uteris, ut adscriptis singulorum librorum singula capita titulis mnemonicis, qui veluti in tabula ad singularum paginarum frontem apposita summam bibliorum exhibeant, & sæpius perlecta ac inspecta tibi memoriam localem pariant. Tabulam in hunc usum concinnatam vide apud Alstedium in Theologia prophetica *pag.* 864. *& seqq.* & compendio Theologico *pag.* 21. 22. *& seqq.* 2. Chronologia librorum biblicorum exactè condiscatur, ut semper in conspectu & promtu sit. Vide eam *tomo* 1. *Perkinsi in fine, item in indice Chronologico Abrahami Bucholtzeri*, eo item, qui bibliis à D. Luthero translatis Herbornæ & alibi editis præfigitur, & in Theologia prophetica Alstedii *pag.* 239. *& seqq.* 3. Chronologicam impressionem excipiat typica, qua distinctis schematibus perpetua bibliorum catena describitur. Vide Analyticas tabulas *Mosis Pflacheri & Brandmülleri* in universam scripturam, præcognita item Theologica Alstedii *pag.* 85. *& seqq.* item Sixtum Senensem in bibliotheca sacra, quibus Nicolaus Liranus analysi suâ glaciem in postillis suis

Biblicis jam olim fregit. 4. Memoriale biblicum è vulgatis Latinis bibliis olim Venetiis editis, à Sixto Senense in bibliotheca repetitum, à Matthia Martinio & Johanne Henrico Alstedio expolitum, ad firmandum memoriam utiliter legitur. 5. Phrases & loci difficiliores, quæstionesque dubiæ inter legendum statim, ne excidant, in chartam conjiciantur, majori studio in disputationibus publicis aut privata conversatione cum doctoribus, aut apud interpretes, indagandæ, explicandæ, decidendæ.

2. *Hæc de mnemonica, quam fieri potuit brevissimè: sequitur lectio* CRITICA, *quæ judicium biblia legentis aliquot regulis dirigit ad cognoscendum vim bene ponderatorum argumentorum, quibus aliquid statuitur de rebus Theologicis ad religionem pertinentibus, & aliis in ordine ad eas, ut hinc id quod statuitur, vel approbetur, vel improbetur, vel ut obscurum aut incertum in medio relinquatur.*

3. *Regulæ sunt.* 1. *Ante omnia linguam*, qua res sacra judicanda proponitur, probè scito. 2. Terminos rerum propositarum bene considerato; aut, si ambiguos offenderis, distinguito, & veram significationem ad propositam materiam re-

ctè

ctè applicato. 3. Omnia intelligendi praecepta accuratè sequitur, ut id, de quo judicandum est, bene intelligas. 4, Quicquid contra manifestam pietatem, SS. scripturam, naturam & rectam rationem asseritur, ut falsum rejicito. 5. In quo omnium sapientum monumenta, natura & recta ratio cum scripturis conspirant, illud verum esse arbitrator. 6. Omnes logomachias, ut futiles & inanes repudiato. 7. Omnes consequentias, quae in scripturis non exsistunt, sed ex iis rationis opera deducuntur, si pietatem & concordiam tollunt, temerariè defendi judicato. 8. Propositiones universaliter aut indefinitè enunciatae, si in alias incurrant aequè in scripturis traditas, ex iisdem sapienter limitandae & cum illis conciliandae sunt. 9. E solis sacris literis de omnium Theologorum scriptis judicato. Hae enim literae verae sapientiae solidum sunt fundamentum. Si controversia sit de re aliqua, ejusque probatio è sacra scriptura liquidò haberi possit, creditur illa res esse vera, quia S. scriptura eam clarè docet: sin ex aliis scriptis aliquid probetur, id non creditur, quia in iis proponitur, sed quia cum lumine naturae & gratiae congruit. 10. Cognitis apertis, legito obscurè dicta, mediator relegito, idque aliquoties, dum innata

scripturæ lux intellectui tuo demat nebulas rerum profundarum cognitionem impedientes, ut ea, quæ aliis intellectu difficilia habentur, facilè pervidere possis. Nam in scriptura quædam *apertè*, quædam *opertè*, docentur: idque hoc fine, ut primùm nosmet ipsos exerceamus in apertis, quo per *aperta* in *opertorum* apprehensionem ducamur. 11. Nunquam tamen ad scripturæ lectionem & meditationem te accingito, nisi ad Deum preces præmisseris, atque ab eo spiritum intelligentiæ impetraveris. 12. Quo facto, lege attente. 13. Si quid sub initium difficile videtur, vel sub notione falsi apparet, illud ne judica, sed præteri, atque ad alia progredere, cogitans nondum adesse horam, qua illud intelligere debeas. Aliâ tamen horâ repete, idque seriò & cum attentione. Si tum nondum intelligis, similiter acquiesce, neque judicato. Perlege alia, & certò statue, nondum illuxisse horam, qua Deus tibi animum aperire velit ad illud intelligendum. Confer criticum sacrum *D. Andreæ Riveti*, Aristarchum sacrum viri summi & nunquam satis laudati *Danielis Heinsii*, processum disputandi *Conradi Horneji*, clavem scripturæ *Illyrici*. Ideam boni interpretis & malitiosi calumniatoris *Danhavveri*.

CA-

CAPUT X.

DE Gymnastica & effectis studii Theologici.

H*Actenus è mediis humanis studii Theologici fuerunt technica : supersunt* GYMNASTICA, *quibus studiosus doctrinam vitamque Theologicam per media prædicta acquirit, & acquisita per exercitationem aptam & convenientem patientiam pericula facit.* Vide supra *cap.* 4. *aph.* 2. in quo hæc distinctio mediorum humanorum proposita fuit.

2. *Sunt autem alia doctrinæ; alia vitæ.*

Illa fortassis non malè *didascalica*; hæc verò *practica* dixeris. Utraque Theologis & fidis verbi Dei ministris futuris apprime necessaria, de quibus quod vulgò de Christiano & rectè pronunciatur, *eos non nasci, sed fieri & renasci*, non minus verum est, quippe quibus multa præparatione opus est, ut ad tam sublime munus idonei accedant. Neque enim hic sufficit sola personæ *auctoritas*, aut vitæ *gravitas* & sanctitudo, aut rerum divinarum *scientia*, sed sciendi studium cum vitæ integritate perpetuò conjungendum est. Neque hæc Theologum absolvunt, nisi accedat praxis

& experientia plurifaria, qua doctrina discendo percepta roboratur & augetur *in* quotidiana *invocatione* & exercitiis poenitudinis; *in doloribus* ortis è sensu iræ Dei & poenarum; *in studiis* & *laboribus* vocationis; *in petendo* & *exspectando* Dei auxilio, *in tolerantia* sanctæ *crucis & multiplici tentatione.* Nam scitè Basilius Magnus homil. adversus irascente p. 183. Ἐπειδὰν μάλιστα τὴν ἔκβασιν μαρτυροῦσαν λάβῃ τὰ παραγγέλματα. τότε τὸ σοφὸν αὐτῶν καὶ ὠφέλιμον πρὸς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ βίου καὶ τὴν τῶν πειθομένων τελείωσιν ἀναφαίνεται. *Vbi eventus præceptis testis accesserit, tunc maxime sapientia & utilitas ipsorum ad vitæ correctionem & credentium perfectionem apparet.*

3\. *Gymnastica doctrinæ sunt hic discernenda in* stadia, *quæ decurrenda sunt ad acquirendum doctrinam theologicam, &* studia *sive Gymnasia & exercitia, quibus acquisitæ doctrinæ pericula fiunt.*

4\. *Stadia, vel sunt tyronum, vel veteranorum vel candidatorum.*

5\. *Stadia tyronum sunt domestica, collegialia, aut publica.*

6\. *Domestica decurnuntur præmissa lectione biblica,* ante meridiem *per genesin, dum legitur* locus communis *quantum ad definitiones, divisiones, statum controversiæ, aliquot argumenta in utramque partem,*

eaque maximi ponderis: à meridie *vero per analysin, dum eliguntur* in commentario *partes analysis laxæ*; dispositio *videlicet, quæ integrum aliquem textum biblicum resolvit in thema & argumenta*: inventio, *quæ est instructio de deprehendendis absque errore quibuslibet textus partibus*: judicium, *quod unumquodque thema & argumentum, in quod resolutio facta est, ad rudem aliquam descriptionem vel paraphrasin revocat*: & amplificatio *quæ ex ore in cor dicentis descendit, & promit respectus, quos dicens inter loquendum habuit ad res competentes ex legibus sapientiæ, ad sensum loci qualitercunque complanandum & menti conciliandum.*

Hic igitur est tum loci communis, tum commentarii, lectio, quæ utraque sistit in maximè necessariis.

7. *Collegialia decurruntur per privatas exercitationes ad solidandum eruditionem theologicam in mente tyronum.*

8. *Ea autem quadruplicia perpetuò conjungi possunt; nimirum collegium peirasticum, elencticum, problematicum, & Biblicum.*

9. *Collegium* Peirasticum *est, in quo corpus doctrinæ Christianæ, sive loci communes per definitiones, divisiones, canones & scripturæ testimonia, in quibus hæc singula fun-*

dantur, in modum catecheseos repetitur, examinatur, inculcatur.

Dici etiam potest δοκιμαστικὸν, examinatorium, quod si ab erudito ac prudenti præside regatur, juventuti maximum emolumentum afferet. Plerique enim hodie ob defectum talium collegiorum, feliciores sunt in defendenda falsa & impugnanda vera, quam in asserenda & fundanda vera, & destruenda falsa religione, ut docet experientia in examinibus theologicis, quæ vel in Academiis, vel in consistoriis ecclesiasticis instituuntur.

10. *Collegium* elencticum *est, in quo controversiosa confessionis capita secundùm seriem locorum communium aut hæresium disputantur.*

11. *Collegium* problematicum *est, in quo præses quæstiones, quæ de singulis locis communibus etiam inter ejusdem confessionis Theologos variè disputantur, aut saltem minus principales sunt & ob principales controversias dubia facta sunt, sapienter edisserit.*

Hujus exercitii modus est, ut 1. historia de origine, occasione, scopi, auctorum variationis in decidendo enarratur, ut fecit lumen & decus illud Belgicum, *Gerhardus Vossius Heidelbergensis*, tum in thesibus sui historicis & theologicis, tum in historia. Pelagianismi, longè eruditissimis.

2 Ex-

2. Explicentur termini, ut intellegatur quid quæratur. 3. Fiat quæstionum decisio. 4. Additur decisionis probatio & vindicatio ab objectionibus contrariis.

12. *Collegium* Biblicum *est, in quo præses libros Biblicos analyticè enarrat, & ad singula cujusque libri capita quæstiones maximè necessarias movet & determinat.*

13. *Studium publicum est, quod pro cujusque Academiæ vel illustris scholæ constitutione publica lectionum disputationumque exercitia usurpando, tyrones decurrunt.*

Hujus stadii usus & finis est 1. ut peculiaria præceptorum dona didactica nobis hoc pacto innotescant & communicentur.

2. Ut & iste modus inculcandi cum auctoritate suam in nobis efficaciam & fructum habeat. *ζώσης γὰρ φωνῆς μείζων ἐστὶν ἐνέργεια*, teste Cicerone in epistolis. Et *αὐτοδίδακτοι* pessimi sæpe & perniciosissimi in ecclesia turbatores exstiterunt.

14. *Studium veteranorum tum tyronum curriculum jam descriptum continuat, tum accuratiorem veritatis inquisitionem coaddit.*

Nam in geneticis plura disputationum argumenta, plures objectionum solutiones, pluraque problemata & scripturarum loca perscrutantur. In analyticis verò & dispositioni & judicio, cujus aph. VI.

 men-

mentionem fecimus, operam navare incipit, & in enarratione plures quæstiones, præsertim criticas, quas vocant, adjungit.

15. *Stadium candidatorum est, in quo conscientiæ casus & symptomata, jus & regimen tractant, & addiscunt quomodo gratiæ & peccati in eo processus dignoscendi, promovendi, impediendi, detegendi ac dirigendi sint, & ad ædificationis media commodè urgenda & promulganda se exercent.*

16. *Studia verò seu gymnasia & tentamina hic sunt quadruplicia: Analytica, declamatoria, disputatoria, & concionatoria.*

17. *Gymnasium sive studium analyticum est tractatio textûs biblici, qua, moderante erudito & pio theologo per instrumenta lexica, grammatica, rhetorica & logica in sua principia dextere resolvitur, ad feliciorem verborum rerumque sacrarum intelligentiam.*

Hic primus est gradus theologicæ exercitationis pro tyronibus.

18. *Declamatio gymnastica est tractatio oratoria quæstionis theologicæ recitanda in panegyri scholasticâ vel collegio privato, ad augendum intelligentiam rerum sacrarum, firmandum memoriam, & comparandum habitum coram aliis de rebus tantis libenter animoseque dicendi.*

Hic

Hic ſecundus gradus eſſe debet Theologicæ exercitationis præcipuè pro tyronibus, ubi uſum inſignem habent diſpoſitiones theologicæ Zach. Urſini, homiliæ Johan. Chryſoſtomi, & ſabbatum Chriſtianum Tobiæ Magiri, profeſſoris Francofurtenſis.

19. *Diſputatio gymnaſtica eſt logica diſquiſitio in ſchola publicè, vel privatim inter opponentem & reſpondentem de rebus theologicis è ſ. literis pro menſura doni & ætatis utriuſque in lucta carnis & ſpiritus ſanctè ſobrieque inſtituta, ad felicius eruendum veritatem, acuendum judicium de rebus divinis, firmandum memoriam, ac ſeſe præparandum ad ſeria certamina cum hoſtibus veritatis pro ratione vocationis ſuſcipienda.*

Hic tertius gradus eſt Theologicæ exercitationis: ubi utilis eſt proceſſus diſputandi ab Hornejo deſcriptus, Bonus diſputator Danhaweri, & Analyſis Cornelii Martinii, præcipuè pro provectioribus.

20. *Concio gymnaſtica eſt, quam ſacri miniſterii candidatus in privato concionantium collegio, vel Eccleſiâ aliquâ minore, præſentibus ſemper eruditis ac candidis arbitris accenſoribus habet, ad acquirendum habitum è ſ. ſcriptura coram quavis Eccleſia poſt legitimam vocationem & examen cum*

παῤῥησία pro mensura doni & ætatis suæ auditorumque in lucta carnis & spiritûs decorè ac animosè dicendi, ad publicam ædificationem.

Hic ultimus gradus est Theologicæ exercitationis pro candidatis sacri ministerii. Hic prosunt Hyperius de formandis concionibus, Axiomata & idea Sculteti, & pro exemplo imitationis cum primis F. Salmuthus in Threnos Jeremiæ. Peculiariter autem qui pro concione populum docere volet, certum quendam Theologum & concionatorem eloquentiæ dono insignem sibi proponat, cujus exemplum in formandis concionibus rectè imitari discat. Id quod tum fiet omnium optimè, si de concionis dispositione, si de adhibendis scripturæ dictis & exemplis convenientibus ipse cogitet; & quid in electione & distributione materiarum, in forma explicationis, in pronunciatione & gestu laudabile occurrat, diligenter inquirat. Ex quo claret; præposteram horum esse diligentiam, qui ab hac exercitatione studium Theologicum auspicantur.

21. *Gymnastica vitæ sunt, quibus sacræ Theologiæ candidatus in pietate, fide, in vocatione & obedientia erga Deum, benignitateque erga proximum, piè vivendo, benefaciendo, malè audiendo, & sub cruce gemen-*

mendo magis, quàm arguté & subtiliter disputando & perorando exercetur.

Ex vero enim dixit Siracides cap. 2. 1. 2. *Fili, si accesseris ad serviendum Domino, præpara animam tuam ad tentationem. Dirige cor tuum & perdura, neque præfestines tempore, quo inducetur illa.* Nusquam enim non occurrunt cordatis theologis Satanæ cribra & tela, *Luc.* 22. 31. *Eph.* 6 16. nusquam non mundi odia, *Ioh.* 16. 19. *Matth.* 10. 22. nusquam non carnis θέλγητρα, *illecebræ*, *Rom.* 7. 23. *Gal.* 5. 17.

22. *Suntque tentamina interna, aut externa*

Illa Spiritus, & carnis; hæc vero Satanæ & mundi.

23. *Spiritus tentamina fere sunt, quibus lucta fidei & diffidentiæ, disperationisque abyssus periculosissima ostenditur.*

Hanc viderunt viri summi & sanctissimi Jobus & David, imò ipse Dei Filius in extrema exinanitione sua, quamvis peccato procul, expertus est, *Psal.* 22. 2. *Ps.* 31. 32. 119. 49. 82. 84. *Matth.* 17. 46. Hæc jugi meditatione veritatis, justitiæ, omnipotentiæ & misericordiæ Dei vincenda sunt, *Ps.* 119. 89. & 102. 8. & *s.*

24. *Carnis tentamina sunt, quibus ad varios lapsus sollicitantur.*

Talia sunt, *negligentia* in vocatione, *im-*

immisericordia adversus egenos aut lapsos auditores & condiscipulos, *avaritia, invidia, intemperantia,* ingluvies, crapula, luxuria, securitas, *superbia*, fastus, ambitio. Hæc jejunio, vigiliis & precibus, auxiliante Dei Spiritu, expugnanda sunt 1 *Pet.* 5. 5.

25. *Externa verò sunt, quibus Satan & mundus verbi divini studiosos & ministros stationibus suis evertere ac præcipitare conantur.*

Hujus furfuris sunt paupertas, contemtus, odia, exsilia, calumniæ, convicia, mendacia sceleratorum hominum, indociles, immorigeri, & ingrati auditores, qui famæ vitæque Doctorum insidiantur, falsi fratres, osores & calumniatores ministerii, ecclesiæ & piorum omnium; imprimis verò fidelium pastorum. Hæc proculcanda sunt generoso animo respectante in Dominum Deum patrem omnipotentem cum Davide, *Psal.* 119. 21. 69. 28. 110. 157. 161. & *Apostolo, Rom.* 8. 28.

26. *Hæc breviter de mediis gymnasticis: reliquum est, ut studiosus Theologiæ effecta fructusque hujus tam divini studii calidè amet: quem amorem ut omnibus ac singulis injiciam, cum auxilio Dei fomitem porrigo ex* Prov. 1. v. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. à v. 20. usque ad finem, & cap. 2. toto, & cap. 3. à v. 1. & cap. 9. à v. 1. ad 12. item ex Syracidis 39. à v. 1. ad 21. & cap. 46. v.

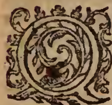
29. 30.

29. 30. 31. &c. 50 à v. 18. usque ad finem, Sap. 7. à v. 7. usque ad finem. Psal. 119. toto. *Summa, gymnasium pietatis, ejusque omnimodum fructum aperit nobis Apostolus* 1 Tim. 4. à v. 4. ad 16.

Quicquid creavit Deus, bonum est: nec quicquam rejiciendum, si cum gratiarum actione sumatur. Sanctificatur enim per VERBUM *&* PRECES. *Hæc si subjeceris fratribus*, BONUS *eris* MINISTER JESU CHRISTI, *innutritus in* SERMONIBUS FIDEI, BONÆQUE DOCTRINÆ, *quam affectatus es. Cæterum*, PROFANAS *& aniles* FABULAS *rejice: sed* EXERCE TEIPSUM AD PIETATEM. *Nam corporalis exercitatio paululum habet utilitatis: at* PIETAS AD OMNIA UTILIS EST, *ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis & futuræ. Fidus est hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur. Nam idcirco etiam defatigamur & probris afficimur, quod speremus in* DEO *vivo, qui est conservator omnium hominum, maximè verò fidelium. Hæc denuncia &* DOCE. *Nemo tuam juventutem despiciat, sed* ESTO EXEMPLAR FIDELIUM *in sermone, in conversatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritati. Interim dum venio*, ATTENDE LECTIONI, EXHORTATIONI, DOCTRINÆ. *Ne negligito.* EORUM *quod in*

te eſt, quod datum eſt tibi ad prophetandum, cum impoſitione manuum preſbyterii. HÆC EXERCE, IN HIS ESTO: *ut tuus profectus manifeſtus ſit inter omnes. Attende tibi ipſi & doctrinæ: perſiſte in iſtis: id enim ſi feceris.* & TEIPSUM SERVABIS, & EOS *qui te audierint.* Ergo igitur ſi obſervaverimus ſermonem tolerantiæ Chriſti, ipſe quoque ſervabit nos ex tempore tentationis, quod venturum eſt in orbem univerſum, *Apoc.* 3. 10. & Deus reddet vitam æternam nobis, qui per patientiam querimus boni operis gloriam, *Rom.* 2. 7. interibi verò nos reddet ſapientes ad ſalutem, ad omne opus bonum perfectè inſtructos, teſte eodem Apoſtolo 2 Tim. 3. 14. 15. 16. 17. *At tu maneto in iis, quæ didiciſti & quæ tibi concredita ſunt, ſciens à quo didiceris: Teque à puero* ſacras literas *noviſſe, quæ te poſſunt* ſapientem reddere ad ſalutem *per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Tota ſcriptura divinitas inſpirata eſt utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad diſciplinam in juſtitia; ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè inſtructus.*

JOH. HOORNBEECKII BREVIS INSTITUTIO STUDII THEOLOGICI.

Uantum ſtudiis, cum aliis in rebus, tum præcipue *initio* ejus feliciter conſtituendo, & obſervando deinceps genuino *ordine*, ſitum ſit, præſtantiſſimi iidemque chariſſimi Diſcipuli, haud facile quis dixerit: nemo certe melius, quam (quod plurimis evenit) qui aliquoties incaſſum hic laboraſſe, & refixiſſe terminos, atque moleſtam laborum temporiſque jacturam paſſos ſe miſere deplorant: unde etiam in nullum Studiorum arcanum majori anxietate & ſollicitudine anquirunt, quam ut divinâ virgulâ venam iſtam tandem reperiant, ſtudiis non minus utilem, quam neceſſariam. Quippe ſi, quod dici ſolet, dimidium operis habet bene qui incæpit; totius vim tenet & tantum non ſummam, ordinem qui juſtum novit atque obſervat. Divina res methodus eſt, & in omnibus rebus ſive inveſtigandis, ſive diſcendis, tradendiſque pendet inde ſuſcepti totius negotii admirandus quidam & certiſſimus ſucceſſus. Multi

ti quovis tempore existunt, quos unius hujus rei incuria & negligentia desperare de Studiorum eventu cogit, & arma abjicere, quique nunquam istum laborum fructum referunt, qui ipsis debebatur: iterum alii ad magna perveniunt compendio, faciliori, quia certiori. *Omnia enim breviora reddit ordo.* Flaccus, *Ordinis hæc virtus.* Nempe qui juxta simile Euangelicum, non prius operi manum admovent, quam mature in consilium iverint, an & quomodo turris ædificanda, vel in militiam prodeundum sit. Qui non inconsulto & temere, omnia vel plura quam commode digerant, arripiunt & tractant, sed ordine suo singula ponderant prius, tum aggrediuntur. Atqui de isto nunc ordine apud Vos differere institui, & metare castra, in quibus degatis: Vos, juxta veterem formulam videritis, *an parati ad bellum?* nostis utique Sacrum ministerium in Scripturis militiam appellari, quando sui ei constituuntur anni, quibus quis serviat, supra illos donandus rude. Et Apostolo Timotheus nuncupatur καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ. Dignissimum *viri Dei* elogium, quo simul & officii sui admonetur. Nam ut hic sint τὰ καλὰ, sunt & ἔργα. *Qui Episcopatum desiderat*, in Versione Æthiopicâ Londinensi, *volens fieri Papa*, (juxta stylum

lum veterum, qui ut primitus pro eodem agnoverunt episcopum & presbyterum, sic postea papam & episcopum) *bonum opus desiderat.* 1. Tim. iii. 1. Sed parandus studiis animus est ad officia, & *honorem istum*, Heb. v. 4.

Duo autem summaria studii nostri capita: aliqua προπαιδείας rationem habent, quæ in antecessum curanda: alia ipsius Theologicæ παιδείας sunt, seu *perpetua*, seu *temporaria*. Nam tanquam in tabula universum laboris Theologici cursum impræsens vobis delineaturus accessi. Ante omnia vero quibusdam quasi *progymnasmatis* tingendus ornandusque animus est, ut ad altiora paretur, juxta Hebræorum adagium התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין *Para teipsum in vestibulo, ut intres in triclinium.* Neque enim primo saltu quis in ipsum Sacrarium involat, sed in atrio inter συνισταμένους purgatur prius, atque levioribus initiatur exercitiis, & curis, quibus ad solidiora provehitur futurus mysta, levita ante sacerdotem: quomodo Iidem aliis quidem verbis, at sensu eodem dicunt, *Qui parat in vespera Sabbati, comedit in Sabbato.*

Illa vero progymnasmata facimus tria: *litterarum*, præsertim trilingue, *Latinæ*, *Græ-*

Græca, *&* *Hebræa*: hactenus ſaltem, ut uterque Sacrorum codex ſuo ſermone intelligi, abſque interprete poſſit, & lectio ejus reddatur vulgata ac familiaris. Deinde *Philoſophia*: cujus uſu, *Logica* imprimis, & *Metaphyſica*, pro formando & firmando intellectu, in difficillimarum rerum perveſtigatione ac examine, tum ob Adverſarios, carere neutiquam poteſtis. Tertium & proximum ſtudio Theologico locum tenet *Catechetica*, quæ uti varios ſortitur gradus & claſſes, pro futuro Theologiæ ſtudioſo intelligitur ſupremi ordinis quæ eſt, ut ne communia ſaltem religionis themata ignoret noſter, vel magno ſuo cum dedecore minus ſcientiæ Theologicæ adferat, quam ex vulgo aliquis, cui nequaquam animus adſpirat ad gradum, quem ille præ ſe fert. Et mirum dictu, quantum hinc ſtudiis paſſim oriatur impedimentum, quod non parati ad Theologica veniant Studioſi à lectione Scripturæ, & Catecheſi: quorum iſtud facit ne vulgatiſſima, & prima religionis στοιχεῖα cognoſcant τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον; illud, quod nec ſcire poſſint, vel iſtorum aliquid tueri aut confirmare. Et tamen hæc diſcendenda aliquando ſunt, ſed quia non ſuo loco, id eſt ἐν ὑστέρῳ docta, magna moleſtia diſcentem ſati-

fatigant, & aliis feliciter progredientibus ille in principiis aſſiduo hæret & fatiſcit. Atque ita eum ordinis initio neglecti pœnas dare haud iniquum eſt.

Ipſius nunc *ſtudii* Theologici, quando plenis velis mari huic cymba committitur, alia ſunt *perpetua*, alia *πρόσκαιρα* & quæ pro ſtudiorum ætate ac gradibus *variant*. Illa nunquam omittenda, ſed à carcere ad calcem uſque religioſe & diligenter obſervanda, & omnibus, quovis loco, ac tempore: quæ tria ſunt, Scripturæ aſſidua *lectio*, congrua *meditatio*, & ad Deum, pro impetrandâ ejus in omnia benedictione, ſancta atque indefeſſa *oratio*. Hæc nunquam deponenda aut arma ſunt aut exercitia, nunquam ab iis feriandum, vel relaxandus in totum animus: ſed iis nunquam non occupatos eſſe decet per totum vitæ, ſtudiorum atque miniſterii ſpatium. Namque ut in ſacra & ſalutari cognitione progrediendum ſemper eſt, *etenim ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetarum*, ſic in iſtum finem nobis ſuppeditat Deus Verbum ſuum, ex quo ſalutaria & divina petamus: hoc autem, uti inſtrumento lectionis fit & auditionis, *auditus verò per verbum Dei*, ita iſtud ſeriâ meditatione animo committitur, infigitur, fovetur.

tur. Accedit his, immo præcedit fervens precatio, ut in veritate ſua Deus nos ſanctificet, quoniam verbum ejus eſt veritas. Fruſtra eſt lectio, ſine meditatione; meditatio autem ſine lectione, etiam noxia; qualis fere coctio ſtomachi abſque ingeſto cibo: ſed pia oratio & hanc & illam reddit ſalutarem ac proficuam. Atque hic animæ cibus eſt, hæ veræ, quia ſpirituales & divinæ, lætitiæ, opus Theologi genuinum & perpetuum.

Alia pro tempore variant, nempe ſtudium primò *Inſtitutionum* Theologicarum; deinde *controverſiarum*; ſequitur *practicum*; denique *hiſtoricum*. Hi gradus laborum veſtrorum, & quaſi claſſes, in quibus pro neceſſitate primum ſtudiorum, tum pro animi etiam lubitu verſemini. De controverſiis alibi diximus, eaſque ſumus partiti in tres ordines, *Infidelium*, *Hæreticorum*, & *Sciſmaticorum*. Praxis Theologica duplex eſt; *vita*, quæ tradit & *Practicam* generalem, de quâ in Theologia practicâ; & *Caſus* conſcientiæ ſingulares ad hæc aut illa religionis capita & officia: deinde *Regiminis* vel politiæ Eccleſiaſticæ, quæ eccleſiam bene gubernari docet. Poſtremo hiſtoria occupatur in lectione *Patrum*, ſive veterum Theologorum; vel *Annalium* eccleſiaſticorum; qui

ex

ex illorum aliorumque ſcriptis hiſtoriam *geſtorum* conficiunt, quemadmodum Patrum ſcripta conſuluntur imprimis, pro fide *doctorum* & creditorum. Jam videte, quid, quo ordine, agendum vobis ſit, & quibus pergendum gradibus. Nam hæc ſumma operis, cujus fundamenta jaciuntur in curſu Academico, ipſum vero omni tempore magis excolitur, perficiturque. Saltem ſcopum videtis, quo collimare oporteat, ne vel in vanum operemini; vel inani φιλαυτίᾳ nimis facile putetis factum ſatis, & ad metam vos perveniſſe, vixdum principiis defuncti. Ars longa, longior ſapientia, præſertim vera illa, quæ noſtra eſt; vita brevis, ſed quæ bene diſponenti multum patet. Diſpoſitio mater ordinis, cujus inventio pater, Sapientia utroque orta, *attingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter.*

Porro quo felicius areas iſtas vel ſtadia percurratis, præter publicas, privatæ accedunt inſtitutiones & *Collegia*, ſingulis ſtudiorum partibus inſervientia, non quæ publico obſint, vel fontium aquas in privatas ciſternas cogant & occludant, ſed quæ nihil aliud ſint quam *manuductiones*, eo familiariores, quo privatæ, & ſingulorum captui accommodatæ, quibus non intermittantur alia, ſed juventur, & paratus

tus, reddatur animus alacriorque ad obeunda & frequentanda singulorum ordinum officia, & legendos, consulendos, pervolvendos quarumcumque classium auctores & scripta. Quare incipientibus magis necessaria, quam provectioribus, nedum ut iis solis quis perpetuo & totus, tanquam cochlea testæ suæ, inhæreat: sive illud sit *Scripturarium*, & pro *linguâ* utraque sacrâ, & *lectione* ipsius Dei Verbi excolendâ, ut quomodo legi, & intelligi, & quæ inter legendum observari debeant, semel addiscatur: sive *Institutionum*, quibus solis, ut multorum pravus mos est, detineri æquum non est, utpote ubi positiva modo traduntur & communia, indicatis duntaxat principalium Controversiarum capitibus, non tractatis: unde ad alterum enitendum, ipsarum nempe Controversiarum *elencticum*; seu *commune*, adversus errores quoscunque in genere; sive *speciale*, & ordine adversus singulos. Jam & *Concionatorium*, pro formandis dicendisque concionibus; & *Practicum*: si altiora, *Historicum* adit, juxta studiorum seriem supra delineatam. Alia sunt, quorum posuisse fundamenta, & gustum aliquem in Scholis cepisse, juvat; alia, non leviter attigisse, ut quæ ad munus Theologi cumprimis & ubique necessaria. Neque indi-

cta volo aut neglecta exercitia *Philosophico-Theologica*, ad Theologiam accedentibus: quia utut illius sæpe non exiguus sit abusus, à quo nos dehortari Apostolus necessum duxit, sc. quæ ad inanem deceptionem adhibetur, *videte ne quis sit qui vos deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem.* Col. II. 8. attamen & rectum illius usum magni, cum in aliis omnibus scientiis, artibus, totaque hominis vitâ, ita & in doctrinâ Theologicâ, adjumenti esse omnes & veteres, & recentes, suo exemplo & usu comprobarunt. Sunt hic, uti in rebus quibusque aliis, sui limites, quos ultra citraque consistere rectum nequit. Qui res fidei ad philosophiæ placita exigere, regulas ejus valere in Theologiâ æque ac in naturâ arbitretur, vel acumine, subtilitatibus & distinctionibus utatur ad jejunam & frigidam specularionem, ad contentiones & vanam gloriam, næ is facit intelligendo, ut nihil intelligat: interim qui non etiam mentem philosophia æque ac linguam litteraturâ ornandam censeat & acuendam, qui nolit sermonem mentis internum, quemadmodum externum oris arte dirigi & perpoliri, vel cui quid male sonet ideo quod ex philosohiâ provenit, non minus in errore versari mihi quidem videtur.

Quamvis enim non eadem ratio, dignitas, neque necessitas sit philosophiæ ac Theologiæ, tamen in formandis exprimendisque conceptibus, penetrandis rerum & quæstionum subtilitatibus, redarguendis Adversariorum strophis, multum juvat illâ non omnino destitui. Usum mediocrem Philosophiæ in Theologicis requirimus, dominio penitus interdicimus. Scite Lutherus, in Disp. de Dei simplicitate, & Personarum in eo Trinitate: *quod Dialectica arguit, hæc suis regulis non quadrare, dicendum est ei, mulier taceat in Ecclesiâ.* Patres utuntur simili Hagaris ancillæ, quæ jubetur domo expelli, quando petulantius se gerit, & dominam habere cupit pro arbitrio. Quando imperiosius insurgit in Theologiam, & dictaturam quærit, vel suis cancellis & regulis arctare augustissimam veritatem annititur, explodenda; & ad contentiones qua parte vergit, modeste declinanda. Quippe veritas, ubicumque, hoc habet *primum ut casta sit, deinde pacifica* Jac. III. 17. quæ vero ζῆλον πικρὸν ἔχει καὶ ἐριθείαν, appelletur σοφία, sed terrena, carnalis & Diabolica est Apostolo. Clemens Alexandrinus, Stromat. lib. 7. ὑπὸ δοξοσοφίας τοίνυν ἐπηρμένοι *inani ergo sapientiæ opinione elati, perpetuo litigant, aperte ostendentes se magis curare ut videantur philoso-*

losophi, quam ut philosophentur. Certe rixari non est philosophicum, minus Christianum. Cum Erasmo dixero, lib. 2. Epist. ad Bovillum: *pestilens quædam res sit oportet philosophia, si tales reddit. Inefficax ac diluta, si tales non mutat.* Et in Ciceroniano, quam eleganter? sub finem: *Videmus enim hujusmodi pestes nondum prorsus extinctas, subinde meditari repullulascentiam, sub hoc fuco veteres hæreses, sub alio Iudaismum, sub alio paganitatem. Sic ante complures annos factiones oriri cœperant apud Italos, Platonicorum & Peripateticorum. Facessant hæc dissidiorum cognomina, ea potius inculcemus, quæ & in studiis, & in religione, & in omni vita concilient, alántque mutuam benevolentiam.* Sat rerum est, extra partium infrugifera studia & pugnas, quod agatur, & doceatur. Sed illa vitia sunt non artis vel scientiæ, sed hominum, eâ, in suam aliorumque perniciem abutentium. Unde illa nota inusta aliquoties Philosophis, quasi non optime ipsis cum Christianismo conveniret. Tertullianus, in Apologetico: *quid adeo similis philosophus & Christianus? Græciæ discipulus, & Cœli? Famæ negotiator, & vitæ? verborum, & factorum operator? rerum ædificator, & destructor? amicus, & inimicus erroris? veritatis interpolator, & expressor? furator ejus, & custos antiquior omni-*
 bus

bus ni fallor? Quidquid secularis est litteraturæ aut disciplinæ, si vel remotius habeatur à religione, & sibi nimis applaudat, vel importunius in eam ingeratur, peccat utrimq;. Gentiles à verâ Dei notitia, & cultu alieni errarunt quando præcipuam vel unicam felicitatem suam in Philosophiâ constituerunt: Christianorũ vitium, quod eodem tibicine plus quã oportet rem Christianam fulcire velint vel adornare. Quum modice & prudenter valde ad Theologiæ mysteria applicari debeat, & Christo subdi, quidquid rationis humanæ est vel scientiæ, & uti Apostolus, prius *μωρανθῆναι*. Lutherus, in Disp. an. cIↃ IↃ XVIII. Heidelbergæ habita, *Qui sine periculo volet in Aristotele philosophari, necesse est ante bene stultificetur in Christo.* Scholasticorum, qui vulgo nominantur istud fuit flagitium, quod plus æquo philosophiam miscerent cum Scriptura, Aristotelem cum Christo, imo quibus Aristoteles fere visus Deus aliquis, ut, qui illa optime novit, idem Lutherus, in scripto contra Angliæ Regem, Henricum; & in altero adversus Catharinum, ingenue: *ego*, inquit *plane illud verum, nunc video, Thomistam purum, esse asinum verum, sive sit Italus, sive Germanus.* & Melanthon, in Apologiâ pro Luthero, contra Parisienses, de Sorbona, *Christum inter fabros citius,*

tius, quam in isto genere reperias. Alterum eorundem vitium hoc exstitit, quod ad otiosas, vanas & curiosas quæstiones acumine suo passim fuerint abusi, non quæ necessaria aut proficuā sectantes, sed spinosa & solis disputatiunculis fæcunda, ut ex multis quæstionibus sæpe vix articulum bonæ frugis elicias, vel ex magna aliquando summa unam magni momenti conclusionem. Quod viderunt ipsi jamdudum Pontificii, & qui inter ipsos erectioris animi palam redarguerunt. Inde integri libri, Christophori à Capite Fontium, *de necessaria correctione doctrinæ Scholasticæ*; & Ludovici Carbajali, *de Restituta Theologia*; aliusque ejusdem, *Theologicarum sententiarum*, æmulatus titulo Magistrum sententiarum; libri non contemnendi, quorum ipsa fronte Auctor profitetur, se annisum, Theologiam ad veros & vividos fontes revocare, & à Sophistica ac barbarie repurgare. Ne alios ejusdem sententiæ ex medio Papatu testes adducam, quorum aliquos videre est apud Johannem Gerhardi in eximio contra Papistas opere, *Confessionis Catholicæ lib.* 1. *part.* 2. *cap.* 15. Interim, quamvis illorum castigemus supervacuam curiositatē, neq; aut Alexander Ales nobis sit *Doctor irrefragabilis*; aut Thomas, *Angelicus*; aut Bonaventura, *Seraphicus*;
 Hen-

Henricus de Gandavo *Doctor solemnis*; Joh. Duns Scotus, *Subtilis*; Ægidius Romanus, *Fundatissimus*; Franciscus Mayro, *Illuminatus*; aut Johannes Bacon, doctor *Resolutus*, non sunt tamen omnes paris aut nullius omnino pretii, præsertim prima, in quæ reliqui commentantur, scripta, sive *Sententiarum*, sive *Summæ*, cæteris omnibus præferenda. In quibus cum judicio versanti, fructus non contemnendus sæpe provenit, tum ad acuendum ingenium, & disputationibus assuefaciendum, ubi opus, tum ad res penitus secandas, introspiciendas, examinandas, & præsertim Adversarios suis armis contundendos, ac subtilitatem alia meliori & veriori revincendam. Qui enim ex veritatis & Ecclesiæ hostibus acrius disputant, & acutis argumentationibus in rebus arduis freti, Jesuitæ, aliique Πελαγιανίζοντες, hinc armati omnes prodierunt, quos quo intelligamus, tum refutemus felicius, necesse est in illis non plane esse hospitem, quin & propria ex ipsorum officina in eos jacula retorquere, atque ea quibus alii in eadem Scholâ contra ipsos quandoque utuntur, usurpare, vitio vertendum non est. Similis ratio Scholasticæ, cum Rabbinica & Talmudica: in hac quot obsecro quantique nævi, fæditates, nugæ? & tamen etiam nonnullius

usus,

usus, forte ad convincendos Judæos, aut illustrandas Hebræorum antiquitates. Sic & in Scholasticâ fateor nugarum satis, non quidem referendis fabulis, quibus destinarunt locum & Lectiones alias, sed plurimis infrunitis & vesanis quæstionibus: at & auri non nihil ex illo stercore legi potest, & usus fieri sive in rerum arduarum penitiori indagine, sive explicatione commoda & significanti, terminis nativis & propriis. Quod non ignorarunt Theologi nostri & Reformatores, qui Scholasticam orthodoxam & castigatam meditati, eam in scriptis suis adhibere haud fuerunt veriti. Videre mihi Franciscum Junium, virum supra quam dici possit, in omni scientiarum genere versatissimum, Scholasticæ autem Theologiæ & disputationis peritissimum. Danæus in Magistrum Sententiarum commentarium edidit luculentum. Trelcatius Junior plane Scholastico modo scripsit eximiam Theol. institutionem, subjunctis ad singula capita, in parte ἀνασκευαστικῇ, necessariis loco distinctionibus. Quid Gomarum dicam, Rivetum, Spanhemium? ne alios quam vestrates vobis exhibeam: qui in scriptis & disputationibus suis quo loco Scholasticam habuerint, ostendunt. Quis autem contra illud hominum genus crebrius acriusque dispu-

tavit Theologorum omnium maximo Calvino? & is in ipsis suis Institutionibus, admirando & divino opere, noti versus Pauli Thurii,

Præter Apostolicas post Christi tempora chartas,
Huic peperere libro sæcula nulla parem.

Ille inquam, isto in libro etiam nonnulla à Scholasticis mutuatur, & bene dicta ac explicata prædicat. Lib. 1. cap. 16. ubi arduam tractat & in Scholis agitatam quæstionem de providentia Dei concilianda cum causarum secundarum contingentia, ad eam rite explicandam, *non temere* ait, *in Scholis inventas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid, & absoluta: item consequentis & consequentiæ.* Paulo ante necessitatem adhibendarum distinctionum significarat: *quoniam longe infra providentiæ Dei altitudinem subsidit mentis nostræ tarditas, adhibenda est, quæ eam sublevet distinctio.* Alibi in eandem rem, *obtinuit in Scholis distinctio, quæ triplicem libertatem numerat; à necessitate primam, secundum à peccato, tertiam à miseria. Hanc distinctionem ego libenter recipio, nisi quod illic necessitas cum coactione perperam confunditur.* l. 2. c. 2. in margine annotat. Lombard. l. 2. dist. 25. Et lib. 4. cap. 17. *Trita est in Scholis distinctio, quam me referre non pudet. Quamvis totus*

Chri-

Christus ubique sit, non tamen totum quod in eo est, ubique esse. Atque utinam Scholastici ipsi vim hujus sententiæ probe expendissent &c. Aliaq;ex eodem proferre similis commatis cuivis cum cura eum legenti promptum est. Melanthon post Locos Theologicos adddidit *Definitiones multarum appellationum* seu terminorum & distinctionum, *quarum in Ecclesia usus est*. Et Zanchius, ubi pro Calvino respondet, ad quæstionem de Christo αὐτοθεῷ, per distinctionem hoc in argumento necessariam inter Christum ut Deum, vel Dei Filium & personam, *Vides* inquit, *frater quantum referat scite omnia distinguere.* lib. epist. 1. Vanas interim & frivolas distinctiones, & ipso sono horrendas ac incognitas, *cinctutis non exaudita Cethegis*, cum omni sive philosophiæ, sive Scholasticæ φλυαρίᾳ & ineptiis proscribimus, sed veram, masculam, & ad superiores facultates ac scientias juvandas & promovendas factam, quæ pro communi humanarum rerum sorte nunquam talis est aut erit, quin perficienda ulterius sit, probamus, amplectimur, commendamus. Quæ quantopere studiis conducat & sit necessaria, cum ex aliis discite, tum ex Bernensi Theologo, Ben. Aretio, in Problematibus inter quæ Loc. CXLIX. *Philosophiam studioso pietatis non esse negligendam.*

Cæterum ita instructi, & emensi, quantum videbitur, progymnasmata, ipsa toto animi impetu Theologia, ab *Institutionibus*, aggredienda, & optima statim ac primo discenda, neque subsistendum, vel abrumpendum usquam est; sed quod in belli negotiis, *semper nocuit differre paratis*, idem hic usu venit: quare mox in manus sumendum opus, & progrediendum semper, animoque retinendum probe atque æmulandum summi Imperatoris istud, *μηδὲν ἀναβαλλόμενος*. Maximus vero adhibendus delectus est in initio, tum rerum, quas agatis, tum Institutionum, quibus animus primum imbuatur: quia non modo quod in limine monuimus, in exordio, & ordine plurimum situm, ut hinc seqnentis negotii fere cursus pendeat ac successus, sed quia variarum Institutionum copiâ distracta juventus incerta redditur, cui sese tradat. Non quod in re adeo illæ discrepant, sed quod in seligendis Magistris studiorum fere vertatur felicitas. Et tamen omnes habent quo se probent, & in aliis alia observabitis, quæ commendanda. Provide ac sapienter ita distribuente divina munificentia res suas, & dona, ut non omnia omnibus, & non aliqua singulis contingant.

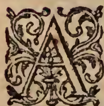
Prolixitatem vitandam, & aliquid

etiam

etiam lectorum meditationi committendum, semper censui: epitomes, ut pestes incipientibus atque plenam rei intelligentiam quærentibus vitandas judico, iisque plane interdico. Nam & imponunt animo, quasi brevis & facilis res sit scientiam adipisci, quæ brevi libello continetur; & coarctant initio mentem, quæ in primâ perceptione dilatari debet, & in novum rerum hactenus incognitarum liberumque campum duci: postea demum rebus rite subactis & comprehensis seipsam constringit, & ut oculi pupilla immisso novo ac fortiori lumine, comprimit, facitque sibi ipsa rerum perceptarum summarium. Adeoque in fine, non initio, locus est scriptorum volvendis compendiis. Qui vero ex adverso, vel semper, vel initio epitomis se assuefaciunt, ne compendio maximum sibi ipsis faciunt dispendium. Quare in acquirendarum scientiarum veris & plenis Institutionibus, animo nimirum ad illas percipiendas adulto, præstat copiosius instrui quam parcius, ut quid abundet quam desideretur, & rerum varietate mens alliciatur, quam deterreatur inopiâ. Interim quoque ne superfluis redundent prima illa elementa: quod hinc constabit, siquidem nihil sit quod commodè possis demere. Deinde, quod & ante monui, requiro in

CASPARIS SCIOPPII,
Comitis à Claravalle,
DIATRIBA,
De compendiosa & facili Linguam Hebræam & Chaldæam condiscendi ratione.

I.

AD facilem, & simul solidam linguæ Hebrææ addiscendi rationem, præcipuè requiritur, ut id gradatim fiat & ordine; ne quis vel omnia simul, vel postrema primùm aggredi præsumat. Paulatim enim oportet ad id quod summum est pervenire. Nec potest promovere ad majora, qui neglectis prioribus pergit ad posteriora.

II. Qui proinde perfectionem aliquam linguæ Hebrææ studio consequi, & ad culmen ejus pervenire cupit, is novisse debet: quinam hic sint observandi gradus, quâ ratione in singulis pes sit figendus, atque ab uno ad alium conscendendum. Non enim agimus nunc de levi illo, & superfunctorio linguæ hujus studio, prout id hodiè vulgò à plerisque tractari solet, doctis pariter & indoctis, dum in Conjugatio-

num & Declinationum, cæterarumque Grammaticæ partium mediocri cognitione, Radicum Biblicarum investigatione, & Communiorum vocabulorum intelligentia, A & Ω prora & puppis ejus ponitur; sed de exacta & plenaria ejus notitiâ, quâ & Biblia Sacra, & cæteros Hebræorum libros, quocunque stylo, quacumque Dialecto scripros, quis legere, atque ita in penitissima Gentis & Linguæ adyta, ac recessus penetrare, tum etiam genuino & puro stylo scribendo eos imitari potest.

III. Hoc studium, ut latè se ad universos Judæorum libros, Hebræâ pariter & Chaldæâ linguâ sctiptos, extendit: ita plures & distinctos habet gradus, quorum nullus sine damno præteriri aut superscandi potest. Gradus autem constituo sequentes: I. est *Lingua Hebraa* pura & nativa, prout ea in sacris Bibliis est comprehensa. II. *Lingua Chaldaa*, ut ea, purissimè quidem Danielis & Esræ capitibus aliquibus minùs purè, differenter tamen, in Targumim sive Paraphrasibus Bibliorum Chaldaicis continetur. III. *Studium Rabbinicum* vulgare librorum sine punctis. IV. *Masora*, sive Critica Hebræorum sacra. V. *Studium Talmudicum librorum antiquiorum & secretiorum*: quales sunt *Talmud* utrumque, Babylonicum & Hierosoly-

lymitanum, *Medraschim* item sive Commenrarii Allegorici & Cabalistici. Hi & quoad res, & quoad sermoni genus, omnium sunt difficillimi. VI. *Styli Hebraici exercitium*. De singulis his gradibus ordine pauca.

I.

De Lingua Ebraea Studio.

I. PRimum gradum, atque ita fundamentum totius studii pono in cognitione linguæ Hebrææ puræ; tanquam matris cæterarum tum Dialectorum, tum etiam Linguarum omnium. Hujus specimen perefectissimum exstat in Sacris Bibliis Hebraicis, iisque solis. Nam præter illa nullum alium antiquum Judæi habent librum, qui linguâ Hebrææ purâ sit conscriptus, vetustis ipsorum monumentis omnibus, injuriâ temporum, & gravitate persecutionum ac exsiliorum, collapsis & deperditis.

II. Linguam Hebræam compendio qui vult discere, eum à legendi ratione incipere est necesse; quæ petenda ex Grammatica. Hic verò suadeo, ut quis, quantum fieri potest, Grammaticâ utatur unâ, & Autore uno. Nihil enim magis noxium, quàm per multa præcepta, & multos autores volare, præsertim in ipsis initiis. Optimè in hunc

hunc sensum dixerunt veteres Hebræi, רלא גממרי מחר רובה לא נתקיה תורתם בידם *Quì non discunt à Præceptore uno, in illorum manibus Lex non est stabilis*, hoc est, illi nihil solidi addiscunt, nullam solidam acquirunt eruditionem & scientiam. Grammaticâ ergo utatur primo vel *Cardinalis Roberti Bellarmini*, vel *Epitome Grammaticâ IOHANNIS BVXTORFII*, impressâ Basileæ apud Ludovicum *König*, in 8. Hac tamen eum potiùs, quam illâ, uti malim ideo; *primò* quia per se est brevis & valde succincta, captui discentium accommodata; *deinde*, quia, ubi ulterius progrediendum erit ejusdem Buxtorfiii pleniore & perfectiore Grammaticâ uti cogetur, & aliis ejus sciiptis per universum hoc studium. Quantum autem laboris & tædii sit compendium, ubique eodem Autore, iisdem præceptis, eadem methodo uti posse, satis dici nequit.

III. Ad legendi itaque rationem acquirendam, Tyro in hoc studio ex dicta epitome Grammatica memoriæ insulpet Literarum & Vocalium nomina, figuras & potestates, atque ut citiùs imprimantur, & firmiùs inhæreant, calamo singulas pingere & effingere poterit. Hinc ad vocales cum consonis conjungendas, & syl-

ſyllabas componendas accedet. Apud Hebræos conſona ſemper inchoat ſyllabam: Vocalis longa cum una litera ſyllabam conſtituit: Vocalis brevis duas conſonas conjungit. Inde ſtatim ad lectionem tentandam perget. Ad hoc repetenda ſunt quinque priora Grammaticæ capita.

IV. Exercitatio lectionis fiat conjunctim in formis Conjugationum in Grammatica, & in Sententiis Mercurii Quadrilinguis. Nam, cum utraque ſint à Tyrone ediſcenda & memoriæ infigenda, tantò facilius deinceps id fiet, ſi exercitatio hæc lectionis in dictis argumentis præceſſerit. Primum tamen omnium tentamen velim eſſe in Conjugationibus; *primò*, quia ibi legendi modus eſt facilior, quùm eædem literæ & voces repetantur, unâ duntaxat aut altera ſyllaba immutata. 2. quia facilitatem ſtatim ſequitur aliquis profectus. 3. quia profectus iſte amorem ſtudii generat, & continuationem urget: 4. quia utilitatem aliquam ſimul affert, ad tanto minore cum labore Conjugatione ediſcendas.

V. Exercitatio hæc lectionis, ſive privatim fiat à diſcente ſolo, ſive præſente præceptore, fiat clara voce, non per meditationem aut confuſam muſſitationem, ut conve-

veniente pronunciationi rectiùs assuescat, & linguam tanto expeditiorem ad peregrinam linguam proferendam reddat: *deinde* sit continuata, quotidiè minimùm per horam, nec dies ullus sine exercitio abeat: *tertiò* fiat tamdiu, donec habitum aliquem lectionis adeptus fuerit, neque priùs ulteriùs progrediatur. Tota hæc exercitatio intra mensem ad summum perfici poterit.

VI. Promtitudine aliqua in Lectione adeptâ, ulterius pergendum, Lectio in sententiis continuanda, & cum ea conjungenda sententiarum duarum, trium vel quatuor interpretatio, pro discentis vel captu, vel diligentiâ; accedendum quoque nunc ad Conjugationes verborum memoriæ mandandas.

VII. Quamprimum itaque Tyro ad interpretationem accesserit, simul quoque incipiet Paradigmata verborum memoriæ mandare, quotidiè unam ad minimum formam, initium faciendo à verbis perfectis. Has ubi tenuerit, statim præceptor, ex lectis & expositis sententiis, Verba omnia perfecta seliget, atque ad paradigmata applicare docebit, quo ipso omnia accidentia, & ipsam radicem, discipulus uno momento perfectissimè cognoscet. A verbis perfectis similis progressus fiet ad verba imperfecta; quotidiè eas radices ex sen-

ten-

tentiis excerpendo, & examinando, quarum formas & paradigmata discipulus memoriæ jam commiserit. Cum hac continuatione accrescet paulatim sententiarum exponendarum numerus. Notandum autem, in primo hoc cursu Verba tantum nuda & simplicia esse consideranda, non cum Affixis Pronominibus conjuncta.

VIII. Circulo conjugationum absoluto, & ostensâ nudorum Verborum ad paradigmata applicandorum, & resolvendorum ratione, explicabit deinde præceptor quoque Pronominum cum Verbis rationem; Nominum item & Pronominum doctrinam tractabit, ostensâ primùm, juxta Præceptorum doctrinam, nudâ ipsorum de numero in numerum declinatione, prout varietas formæ singularis id admittit. Si Pronomina adjuncta fuerint, ea separabit; & Nominis formâ absolutâ inventà, Nomen flectetur per numerorum differentiam. Voces indeclinabiles, quia paucæ sunt, nudo tantùm indicio indigent.

IX. Atque ad hanc exercitationem sufficient dicti duo libelli, Mercurius scilicet quadrilinguis, & Epitome Grammatica. Hunc autem cursum ubi absolverit, & generalem linguæ cognitionem assecutus fuerit (sive totum Mercurium absolverit,

sive

ſive, non: quamvis ſatius eſſet, ut totum abſolveret cum curſu Epitomes Grammaticæ) ſuadeo, ut ad Libros Biblicos legendos ſe accingat. Nam hic totius hujus ſtudii eſt finis, ut Verbum Dei eâ linguâ exaratum intelligere queamus. In his ſolis totius linguæ Hebrææ puritas, elegantia, & nitor conſpicitur. Hi omnium rerum Hebraicarum, omnium ſtatutorum, rituum, dogmatum, &c. principium ſunt & fundamentum Ad Biblici ſtyli normam ſolam ſtylus, ſi quis in eo excellere cupit, formandus eſt & fingendus.

X. In libris Biblicis initium fieri poterit, ut communiter ſolet, à Pſalterio. Hic verò jam plures difficultates & anomaliæ, vocesque irregulares ſe offerent, quam in ſententiis, ubi analogia Grammatica ſervata. Harum rationem cùm aliquo modo perceperit, ad vocum quoque conjunctarum explicationem erit pergendum, Syntaxis examinanda, Hebraiſmi explicandi, Anomaliæ quælibet enucleandæ, Accentuum diſtinguentium ratio, & quicquid ad abſolutam Grammaticæ tractationem facit, exquiſitè tractandum.

XI. Ad hæc autem pluribus & plenioribus jam opus eſt ſubſidiis & inſtrumentis. Requiritur perfecta Grammatica,

ca, quæ hæc omnia perſpicuè & perfectè tradat: requiruntur Lexica commoda, in quibus Radices inveſtigari, & ſignificata vocum addiſci poſſint. *Grammaticam* autem hactenus nullam vidi pleniorem & perfectiorem, quàm *Theſaurum Grammaticum IOHANNIS BVXTORFFII*, editum Baſileæ apud Ludovicum *König*, in 8. In eo enim cùm vocum ſingularum natura & proprietates, omnesque anomaliæ ſpeciales, exactiſſimè & minutiſſimè explicantur, tum Vocum conjunctarum ratio & elegantia ita accuratè & copiosè pertractatur, ut vix quicquam intactum relictum videatur, quod deſiderari, vel diſcentem remorari poſſet. *Lexica* ſunt varia; Commodiſſimè tamen ab initio adhiberi poterunt ejuſdem BUXTORFII Lexica; & primò quidem ejus *Manuale Hebraicum* in 12. in quo omnes Voces tam Primitivæ quàm Derivativæ, quotquot in Sacris Bibliis exſtant, cum nudis illarum ſignificationibus proponuntur: deinde ejuſdem *Lexicon Hebraicum* in 8. in quo Vocum ſignificata inſuper exemplis copiosè illuſtrantur, & plurima loca difficilia ex Hebræorum Commentariis explicantur. Hoc Lexico vel propter Mercurium eſt opus; quia adjunctum eſt ei Lexicon breve

ve Rabbinicum, communiora Vocabula continens, quæ in Rabbinorum Commentariis passim occurrunt. Fieri autem non potuit in Mercurio, quin plurimæ ex Rabbinis & Chaldæa etiam lingua ei inserantur voces, ob varietatem materiarum & vocabulorum, quæ ex Lingua Hebræa, ut in Bibliis est comprehensa, omnes peti minimè potuerunt. Præter hæc vero sunt & alia Lexica utilissima & optima, magisque prolixa atque copiosa, ut *Thesaurus linguæ Sanctæ Pagnini, editus Lugduni in fol.* Item, *Arca Noæ, sive Thesaurus linguæ sanctæ Marci-Marini, edita, Venetiis apud Iohannem Degaram*, Anno 1563. (Hæc duo Biblicas tantùm voces continent & explicant;) *Lexicon Pentaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Talmudico-Rabbinicum & Arabicum, Valentini Schindleri*, edit. Hanov. 1612. Hoc Lexicon debitâ suâ laude nequaquam defraudandum: sed quam mancum, mutilum & imperfectum sit in Chaldaicis, Talmudicis & Rabbinicis, docebit *Lexicon Chaldaicum, Talmudico-Rabbinicum IOHANNIS BUXTORFII.*

XII. Hæc studii Hebraici exercitatio tamdiu continuabitur, donèc quis sacra Biblia sine hæsitatione Grammaticè intelligere, & mediocriter, atque majori ex parte, interpretari possit. Nam ineffabile

est,

est, quantum in totius Linguæ, & sequentium partium studio, adjumentum afferat, si quis bonus sit Grammaticus, & bonus textualis. Unde Judæi supra omnes eum efferunt, qui bonus est *Baal pasuk*, ut ipsi loquuntur, hoc est textualis & Grammaticus. Proinde, licet quis ad linguam Chaldæam & Rabbinos accedat, nunquam tamen hoc studium deponendum & abjiciendum.

XIII. Nullam autem certam periodum huic studio assignamus & determinamus hac vice; id vel Præceptoris prudentiæ, vel Discentis diligentiæ committentes. Ab hoc autem gradu, ubi quis sufficienter in eo confirmatus fuerit, proximum est, ut scandant ad secundum, Linguæ scilicet Chaldææ studium.

II.

De Lingua Chaldaa.

I. LInguæ Chaldææ studium, Linguæ Hebrææ studioso ideo quoque est necessarium. primo, quia capita quædam in Daniele & Esra hac linguâ sunt exarata, quæ lectu & intellectu æquè sunt necessaria, atque cæteræ Bibliorum sacrorum partes: deinde, quia multi utilissimi atque adeò antiquissimi & præstantissimi Hebræorum libri eâ sunt scripti; tertiò, quia etiam

etiam vulgares & recentiores Rabbini subinde scriptis suis multa Chaldæa inferunt; unde ad illorum lectionem nemo feliciter unquam accedet, qui non Chaldææ quoque linguæ cognitione tinctus & imbutus fuerit.

II. Habet Lingua Chaldæa easdem Literarum & Vocalium figuras cum lingua Hebræa, eandem etiam legendi rationem ferè sequitur: unde hic de ejus exercitatione potissimum agendum.

III. Primum hujus linguæ tentamen sit in Daniele & Esra, quia in his lingua pariter est facillima & purissima: cum interpretatione & usu conjungantur Præcepta Grammatica, eodem modo & eadem methodo, ut in Lingua Hebræa, à Verbis incipiendo, & ad reliquas Orationis partes progrediendo. Præcepta hîc nec sunt tam multa, nec tam difficilia, ut in Lingua Hebræa, Anomaliæ pauciores, unde ipsa Lingua quoque facilior.

IV. Propter conformitatem autem suadeo, ut hîc quoq; utaris *Grammaticâ Chaldaica & Syriacâ IOHANNIS BVXTORFII, editâ Basileæ, apud Ludovicum König*, quæ eandem habet methodum, eadem præcepta cum Grammatica Hebræa, unde longè faciliùs eam intelliges, eique assuesces. Ad Danielem & Esram legendum suf-

sufficiet ejusdem Lexicon Hebraicum & Chaldaicum in 8: cujus antea facta mentio. In his duobus libris omnia Vocabula explicata invenies, quæcunque in Daniele & Esra occurrunt. Modum exercendi docebit te tertius liber dictæ Grammaticæ, qui Praxin hujus linguæ ostendit, & exemplis illustrat.

V. A lectione Danielis & Esræ transitus fiet ad Targumim, sive Paraphrases Bibliorum Chaldaicas. Harum auctores præcipui sunt Onkelos & Jonathan, quorum ille quinque libros Mosis, hic Prophetas, transtulit: uterque paullò ante tempora Christi floruit. Hagiographorum auctores sunt obscuriores, recentiores, & his quoque impuriores. In omnibus autem linguæ pristinus nitor multùm à Danielis & Esræ puritate deflexit. Unde pluribus quoque observationibus Grammaticis ad Paraphrastas legendos est necesse. Initium fiat ab Onkelo, tamquam facillimo, & qui præ cæteris omnibus Textûs Hebræi literam presse sequitur. Post Onkelum sequatur Jonathan, Prophetarum Paraphrastes. Hunc Hagiographa, quorum auctores sunt diversi, stylo quoque & sermonis genere differentes: in quibus omnibus & singulis, dialecti differentias observare decet.

VI. Nam. ut hoc obiter hoc loco moneatur, Chaldaicæ linguæ dialectus triplex est: Babylonica, Hierosolymitana, & Syriaca in specie sic dicta. *Babylonica*, quæ in florentissimo Babyloniæ regno floruit, & puritatem elegantiamque summam adepta fuit; ita ut reliquarum dialectorum meritò statuatur norma, amussis & fundamentum. *Hæc vel est Prior & Antiquior, vel Posterior. Prior* sive antiquior, quæ tempore exsilii Judæorum in Babylonia viguit; in qua Daniel & Esra Prophetæ, magnam suæ historiæ partem conscripserunt, quam etiam Jeremias tenuit, ut ex particula ista Epistolæ Syriacæ liquet, quam ad Judæos, in Babylonico exsilio viventes, conscripsit, Jer. 10. 10. *Posterior*, quæ aliquot annis centenis postea, tam in Babylonia quàm in Judæa, inter reduces Judæos usitata fuit, ac longè à priori nitore recessit, propter regnorum ac diversorum populorum commixtionem. *Estque vel Targumica vel Talmudica. Targumica*, quâ Targumistæ, id est, Paraphrastæ & interpretes Chaldaici Veteris Testamenti usi sunt in Translatione Chaldaica; Onkelos quidem in Legem, & Jonathan in Prophetas priores, posteriores, & duodecim minores. *Talmudica dialectus est*, quâ Talmud Babylonicum in Babylonia conscriptum est. Fieri

hoc

hoc cœptum 500. annis post vastatum Templum secundum, ab illis Judæis, qui post captam Urbem Hierosolymam à Tito, in Babyloniam fuerunt profugi, & Legem Judaicam ibi in Scholis publicè docuerunt. Absolutum fuit illud opus circa annum 500. post Christum natum. Interea Babylonia quoque insigniter vastata, turbata, & ex variis populis mixta ac confusa fuit, veluti vicinis Ammonitis, Moabitis, Persis, Arabibus, Ægyptiis, & aliis, per quos prisca illa Babylonica seu Chaldæorum lingua sic corrupta fuit, ut vestigia duntaxat ejus in Opere Talmudico appareant. *Hierosolymitana* dialectus est, qua usi fuerunt Iudæi Hierosolymis, & in terra Iudææ, postquam ex Babylonia fuerant reversi. *Estque vel simpliciter Hierosolymitana, vel Syro Hierosolymitana, quæ & in specie Syriaca, vel Syra-Comagena, seu Antiochena dicitur.*

Simpliciter Hierosolymitana est, quâ Targum librorum Hagiographorum, ut Iobi, Psalmorum, Proverbiorum, & quinque *Megilloth* sive libellorum, nempe Ruth, Threnorum, Cant. Canticorum, Esther & Ecclesiastes conscriptum est. Tum etiã speciale Targum in quinque libros Mosis, quod in specie Targum Ieruschalmi sive Hierosolymitanum appellatur; item aliud

eorundem librorum Targum, quod Jonathanis nomen præfert, qui verò nequaquam est Jonathan ille priscus, qui Prophetas interpretatus est. In his tamen ipsis quædam locutionis differentia est, & maximè in rebus ipsis, ut plures & diversi ipsorum auctores omnino fuisse videantur. Targum Iobi & Psalmorum antiquius est, ut & in rebus, respectu reliquorum, purius. Targum Proverbiorum ab his est differens, & multos habet Syriasmos, id est, Verba & phrases cum Syriaca Antiochena ex æquo convenientes. Targum in quinque Megilloth seu libellos his omnibus posterius est, &c. Hæc dialectus pleraque ex parte cum Babylonica posteriore convenit, in quibusdam tantùm discrepat. Habet & plura vocabula Græca & Romana, quam priores paraphrastæ. Ad hanc quoque dialectum pertinet Talmud Hierosolymitanum, liber Zohar, quædam Medraschim, &c. *Syriaca in specie* sic dicta est, quæ etiam Syra Comagena sive Antiochena dicitur, quæ ex Antiocheno tractu in reliquas Syriæ partes propagata, amplissimum post reliquas dialectos usum obtinuit. Eâ Novum Testamentum, post Apostolorum tempora, descriptum est. Sed hæc sufficiant de dialectis linguæ Chaldææ, quarum differentia passim in Gram-

Grammatica Chaldaica & Syriaca BUXTORFII indicatur, atque sub finem ejus in praxi ipsâ exemplis demonstrantur.

VII. Quia verò Paraphrastarum horum translatio, in ordinatâ & confusâ punctatione ab imperitis punctatoribus & librariis insigniter deformata est & perturbata; ideò haud parum interest, quanam editione in lectione Paraphrastarum utaris. Editiones Venetæ in fol. quotquot prodierunt omnes, corruptissimæ sunt, & infinitis mendis plenæ. Malo huic doctissimorum virorum ope medela afferri cœpta est in laudatissimo illo Opere Bibliorum Regiorum. Sed præterquam quod exemplaria nunc sint rara, non cujusvis est tam carum & pretiosum opus comparare, neque etiam omnia in eo castigata sunt & emendata. Suaserim ergò, ut quis utatur Bibliis Buxtorfianis editis in fol. Basil. anno 1620. apud Ludovicum Regem, sub titulo; *Biblia Hebraica & Chaldaica, cum Masora quæ Critica Hebræorum sacra est, magna & parvâ, ac selectissimis Hebræorum interpretum Commentariis, &c. In his nunc primùm, post quatuor editiones Venetas, Textus Chaldaicus à deformitate punctationis, & pravitate vocum innumerarum vindicatus, &c. Studio fido & labore indefesso IOHANNIS BVXTORFII, &c.*

VIII. Ad lectionem horum Targumim commoda quoque exſtant ſubſidia, quæ noviſſe & adhibere, magnum laborum eſt compendium. *Subſidia iſta ſunt vel Generalia, vel Specialia. Generalia* ſubſidia voco Lexica Chaldaica huc facientia, qualia ſunt, *Lexicon Chaldaicum & Syriacum IOHANNIS BVXTORFII* F. quo Voces omnes tam primitivæ quàm derivativæ, quotquot in univerſis V.T. librorum Paraphraſibus Chaldaicis, & N. T. Syro exſtant, explicantur, &c. Editum hoc eſt Baſileæ in 4. apud Ludovicum Regem, anno 1622. Hoc ad Paraphraſes legendas ſufficiet abunde: nulla enim vox occurret, cujus explicatio illic non exſtet. Poterit tamen quis etiam adhibere antè commemoratum *Lexicon Scindleri*; ſed in eo haudquaquam omnes voces reperiet. *Specialia* ſubſidia ſunt ſequentia; *Interpretatio Paraphraſium Chaldaicarum Latinarum* ſi haberi poſſit. Exſtat autem in Opere Regio. Librorum quorundam particularium interpretationem ediderunt nonnulli cum notis, quæ non carent ſuo fructu. *Paulus Fagius Latinè vertit Paraphraſin Chaldaicam Onkeli in Legem, annotationibusque illuſtravit,* edit. Argentorati, anno 1546. *Iohannis Mercerus, Profeſſor Regius, Lutetiis, edidit duodecim Prophetas minores Chaldaicè cum*

cum Versione Latina, & Notis Parisiis apud Carolum Stephanum, anno 1557. *Oswaldus Schreckenfuchsius edidit Canticum Canticorum & Ecclesiasten Salomonis Chaldaicè cum Versione Latina*, Basileæ apud Henric. Petri, anno 1553. Ejusmodi libri si qui alii quoque prodierint, & prodeant, diligenter ab hujus linguæ studioso sunt conquirendi. Plurimum etiam adjumenti adferet ad Paraphrases Chaldaicas IOHANNIS BUXTORFII Lexicon Chaldaicaicum majus, quod nunc sub prælo & ejusdem Commentarius propediem, Deo dante, edendus, sub titulo; *IOHANNIS BVXTORFII Babylonia, sive Commentarius Criticus in Vniversas Paraphrases Chaldaicas, quo non solùm infinita menda & corruptelæ, quæ in Targum Editionum Venetarum occurrunt, sub censuram revocantur, & ex Analogia Grammatica, ex ipsius linguæ naturâ & fundamentis, ex locorum denique collatione emendantur, sed & variarum editionum Venetarum. Bibliorum Complutensium, Regiorum, &c. differentiæ conferuntur & examinantur, &c.*

Hac viâ in linguâ Chaldaicâ procedens, & his subsidiis instructus, brevissimo temporis spatio, DEO benedicente, magnos progressus faciet.

III.

De Studio Rabbinico.

I. FUndamentis in utraque linguâ, Hebræâ & Chaldæâ, bene jactis, turò quis accedere poterit ad Rabbinorum scripta legenda. Et quò confirmatior in illis fuerit, eò celeriùs & felicius hîc quoque proficiet. Nam qui bonus est Grammaticus, & sermonis quoque mediocrem notitiam in significatis & idiotismis intelligendis possidet; is, visâ aliquâ sententiâ sine punctis scriptâ, facile sensum ejus divinabit, &, sensu cognito, puncta secundum leges Grammaticas adjiciet.

II. Hic verò per Rabbinos, non intelligimus veteres illos Talmudicos & similes, qui sermone magis Babylonico quàm Hebraico, eoque corrupto & difficillimo, usi sunt. Sed vulgares & recentiores, quales ferè sunt Commentatores Biblici, Philosophi, Historici, Theologi. Ab his, tanquam facilioribus, incipiendum in studio Rabbinico. Nam communiter uti solent sermone Hebraico, in paucis tantùm idiotismis ab eo recedentes, & peculiaribus vocibus utentes, ut in sequentibus videbimus.

III. Hujus studii exercitatio instituatur præeunte Præceptore vel vivo, vel mu-

muto. Nos hic breviter utrumque modum delineabimus.

IV. Præceptor, qui discipulum rationem legendi sine punctis vult docere, lentè procedat & sequenti utatur methodo. Primò omnium sententiam unam & alteram sine punctis discipulo proponat, sensum ejus ei latinè exponat, si aliqua à Biblico sermone differentia, vel peculiaris ibi vox Rabbinica lateat, significet, & declaret, exinde jubeat discipulum sententiam illam scribere, & calamo puncta ei addere ac denique eâdem sine punctis iterum exhibitâ, legere & interpretari. Ubi discipulus in punctando erravit, præceptoris erit ei errorem indicare, & ex Grammatica rationem ei demonstrare & inculcare. Continuetur hoc per aliquot dies.

V. Ubi gustum aliquem in sententiis punctandis perceperit, ad continuum aliquem textum, & scriptum Rabbinicum deveniat. Hic ante omnes suaserim eligere Commentatores Biblicos, quales sunt R. Salomon Jarchii, R. Abraham Aben Esra, & R. David Kimchii, & ex his initium fieri à R. D. Kimchio, qui simplicissimus est & purissimus. Commodissimi autem ad hoc institutum sunt Commentarii in Prophetas minores. Ex his seligatur unus, isque brevissimus, ut est Obadias vel

Jonas, & ut in primo tentamine dictum, explicet Præceptor discipulo quotidiè aliquot lineas, quæ declaratione opus habent declaret, jubeat iterum ea quæ explicavit scribere, punctare, & tum eadem sine punctis ex libro legere & interpretari. Continuetur hoc per aliquot septimanas in uno & altero Propheta.

VI. Incredibile dictu est, quantum hoc punctationis exercitium, cùm ad confirmationem præceptorum Grammaticorum, tum ad certam & solidam lectionem Rhabinorum momentum adferat. Nam quotiescunque in punctatione dubium est & hæsitatio, ad præcepta Grammatica est recurrendum, ratio ibi investiganda, quo ipso fit, ut quæ hoc pacto memoriæ impressa sunt, nunquam excidere possint. Ad certiorem etiam & solidiorem Rabbinorum lectionem, mirum quantum conducat hoc exercitium. Qui ex usu rationem hanc legendi acquirunt, ut Judæi, nunquam ita correctè & emendatè legunt, ut ii qui artem hanc ex fundamentis Grammaticis addiscunt. Hinc ex centum Judæis vix unum reperies, qui emendatè & secundum artem possit legere. Communiter enim ex usu tantùm linguam addiscunt, & Grammaticæ sunt imperiti, Ita qui ex Christianis laborem hunc subterfugiunt,

&

& ſine præjactis fundamentis hiſce ſine punctis legere velle præſumunt, nunquam promti & expediti fiunt in hoc ſtudio, ſed ad primam quamque vocem difficiliorem impingunt, &, ut mus in pice, hærent. Sine pennis volare eſt difficile.

VII. Cum Præceptor viderit, diſcipulum correcte ſatis punctare poſſe, tùm labore hoc eum ſublevare poterit, & ſinet eum illa, quæ ei interpretatur, domi ſolùm repetere, & deinde in præſentia ipſius reddere, ut antea.

VIII. A lectione R. Davidis Kimchii, qui Grammaticus eſt, poterit etiam accedere ad Aben Eſram, qui Philoſophus eſt & Aſtronomus præcipuè, ab Aben Eſra ad R. Salomonem, qui Theologum agit, & ſubinde Talmudicorum expoſitionis adducit; unde ille omnium eſt difficillimus, ac proin poſt cæteros tractandus. Hujus generis Rabbini, præter tres commemoratos, ſunt quoque R. Levi ben Gerſom, R. Saadias, & alii: Libri item Hiſtorici, & Philoſophici, &c.

IX. Atque hæ ſunt generales cautiones, quas Præceptorem vivum obſervare decet, in formando Rabbino Chriſtiano. Quod ſi verò quis vivo ductore deſtituatur, adhibeat præceptores mutos, hoc eſt, exerceat ſe omnium primò in iis legendis,

quæ in Christianorum libris, absque punctis effata, & Latinè reddita, reperiuntur. Ex Latina interpretatione de singulis vocibus facilè judicabit, si formâ ipsarum accuratiùs inspectâ, dignoscat, quæ cuique significatio conveniens sit: Ut si in Latina versione habueris Nomen aut Verbum, videndum quæ vox Nominis aut Verbi vim exprimat; si adsit Præpositio aut Pronomen, an voci alicui adhæreant, an verò separatim posita sint, quæ omnia quâ formâ legenda sint, Præcepta Grammatica te sufficienter instruunt. Atque hîc in genere tenendum, quod literæ, &, præter usum proprium, quem in Bibliis habent, apud Rabbinos sæpissimè mediis vocibus inseruntur, ad certiorem ipsarum formam indicandam, quæ absq; iis aut esset obscurior, aut ambigua, ו sæpissime index est vel Vocalis Kametzchatuph aut Kibbutz; י simplex index est sæpe Chirek brevis, vel Tzere. Vav & Jod in media voce geminantur, ut indicetur, eas esse pro consonis mobilibus legendas, sive per se, sive propter Dagesch: Sic Vav ab initio, interdum geminatur, quando pro consona, & quidem radicali, ponitur, ut sic distinguatur à Vav copula. Usitatissimum etiam fuit Chaldaicæ linguæ scriptoribus, י Affixum plurale, aut quodcunque antecedente Pathach;

geminare, vel ipsi præmittere literam א Vocalis Pathach indicem; ut, אמריי Verba mea: זכאי Innocens, pro, זכי &c. Sed hæc obiter. Pergamus ad generalia monita.

X. Diximus, eum qui vivo Præceptore est destitutus, mutos debere in auxilium vocare Præceptores, & primò quidem ea observare, quæ in Christianorum libris sine punctis scripta inveniuntur, & Latinè reddita. Ad hoc institutum accommodatissimæ sunt *Epistolæ Hebraicæ IOHANNIS BVXTORFII*, in quibus post quinquagenam punctatam, & Latinè versam, quædam studio sunt relictæ ad hoc exercitium sine punctis, cum Latina tamen versione, & notis. Deinde indagandi & conquirendi sunt integri libri Rabbinici à Christianis editi, & Latinè versi. Necesse enim est, ut incipiens primo ea intelligat, quæ vult legere; deinde ex intellectu & ex sensu rationem legendi eruat: aliàs frustra sudabit & ungues arrodet. Tales libri, quia non in omnium sunt notitiâ, haud abs re erit his quosdam nominare & notare;

Iohannes Mercerus edidit Commentarios in quinque Prophetas minores; quibus adjunxit Commentarios R. Salomonis, Aben Esra; & Davidis Kimchii, Latinè versos, Paris. in fol.

Simeon de Muis. Hebraar. literarũ Professor

Re-

quæ in Christianorum libris, absque punctis effata, & Latinè reddita, reperiuntur. Ex Latina interpretatione de singulis vocibus facilè judicabit, si formâ ipsarum accuratiùs inspectâ, dignoscat, quæ cuique significatio conveniens sit: Ut si in Latina versione habueris Nomen aut Verbum, videndum quæ vox Nominis aut Verbi vim exprimat; si adsit Præpositio aut Pronomen, an voci alicui adhæreant, an verò separatim posita sint, quæ omniâ quâ formâ legenda sint, Præcepta Grammatica te sufficienter instruunt. Atque hîc in genere tenendum, quod literæ, &, præter usum proprium, quem in Bibliis habent, apud Rabbinos sæpissimè mediis vocibus inseruntur, ad certiorem ipsarum formam indicandam, quæ absq; iis aut esset obscurior, aut ambigua, ו sæpissime index est vel Vocalis Kametzchatuph aut Kibbutz; י simplex index est sæpe Chirek brevis, vel Tzere. Vav & Jod in media voce geminantur, ut indicetur, eas esse pro consonis mobilibus legendas, sive per se, sive propter Dagesch: Sic Vav ab initio, interdum geminatur, quando pro consona, & quidem radicali, ponitur, ut sic distinguatur à Vav copula. Usitatissimum etiam fuit Chaldaicæ linguæ scriptoribus, י Affixum plurale, aut quodcunque antecedente Pathach;

geminare, vel ipsi præmittere literam א Vocalis Pathach indicem; ut, אמריי Verba mea: זכאי Innocens, pro, זכי &c. Sed hæc obiter. Pergamus ad generalia monita.

X. Diximus, eum qui vivo Præceptore est destitutus, mutos debere in auxilium vocare Præceptores, & primò quidem ea observare, quæ in Christianorum libris sine punctis scripta inveniuntur, & Latinè reddita. Ad hoc institutum accommodatissimæ sunt *Epistolæ Hebraicæ IOHANNIS BVXTORFII*, in quibus post quinquagenam punctatam, & Latinè versam, quædam studio sunt relictæ ad hoc exercitium sine punctis, cum Latina tamen versione, & notis. Deinde indagandi & conquirendi sunt integri libri Rabbinici à Christianis editi, & Latinè versi. Necesse enim est, ut incipiens primo ea intelligat, quæ vult legere; deinde ex intellectu & ex sensu rationem legendi eruat: aliàs frustra sudabit & ungues arrodet. Tales libri, quia non in omnium sunt notitiâ, haud abs re erit his quosdam nominare & notare;

Iohannes Mercerus edidit Commentarios in quinque Prophetas minores; quibus adjunxit Commentarios R. Salomonis, Aben Esra; & Davidis Kimchii, Latinè versos, Paris. in fol.

Simeon de Muis. Hebræar. literarũ Professor Re-

Regius in Acad. Parisiensi, edidit Commentar. Hebræo Latinos R. David Kimchii & R. Salomon. Iarchii in Malachiã, Parisf. 1618. in 4.

Idem ibidem edidit Psalmum CXII. cum Commentario R. D. Kimchii, in 4.

Idem Latinè vertit Commentar trium Rabbin. Salomonis Iarchii, Aben Esra & D. Kimchii in Ps. 19. Paris apud Ioan. Libert. 1610.

Itinerarium Benjaminis prodiit nuper cum Versione & notis, ex officina Elzeviriana.

Ionas Illustratus, per Paraphrasin Chaldaicam, Masoram magnam, & parvam; & per 3. Præstantiss. Schelemonis Iarchi, Abrah. Aben Ezra, Davidis Kimchi, Textum Rabbin. punctatũ per notas Philologicas, auth. Ioh. Leusden, Ling. Sanct. Prof. in Acad. Vltraj. prodiit Trajecti ad Rhenũ. apud Gisbertum à Zijll 1656.

Ejusmodi libros alios Tyro ſtudii Rabbinici indagabit, & ſibi comparabit; atque ex illis voces & locutiones Rabbinis proprias, ſtudiosè annotabit & obſervabit.

XI. Horum adminiculorum uſu confirmatus non nihil, ſine cortice nare diſcet, & ad reliquos quoque Commentarios proprio marte legendos & intelligendos accedet, ſuaſque in iis experietur vires. Requiritur autem hic attentiſſima diligentia, ut ſcopum & propoſitum, ſubjectamque materiam diligenter obſervemus, atque videamus, quomodo ſingula eò accommo-

dari

dari possint. Quod si etiam interdum hæreamus in vocabulo aliquo vel phrasi integrâ; non statim ideò subsistendum: sed pergendum, & videndum, num forte ex seqq. quæ iterum nobis sunt faciliora, præcedentium quoque sensum elicere queamus. Ita sæpe, quæ in primo accessu nobis videbuntur difficillima, in processu sponte suâ reddentur facillima & planissima.

XII. Ad totum autem hoc studium Rabbinicum promovendum commoda quoque, & quæ ad manus sunt, subsidia sunt adhibenda, & in auxilium, in occurrentibus difficultatibus, vocanda.

XIII. Præter modum generalem loquendi, cum sermone & stylo Biblico conveniente, habent Rabbini multa propria & peculiaria, atque à sermone Biblico diversa. Hæc itaque explicatione & declaratione indigent. Explicatio ista sic posset instituï; ut diversitas flexionis vocum singularum ad Etymologiæ præcepta, tum structura vocum conjunctarum ad Syntaxeos regulas, modosque examinaretur, ac linguæ Ebrææ præceptis in specie subjiceretur, ut sic universalis quædam institutio Grammatica, tam ad Biblicum, quàm Rabbinicum sermonem intelligendum, conformaretur. Aliquid hic conati sunt olim Munsterus, Angelus Caninius, & post hos

hos Gisbertus Genebrardus, Hebræarum literarum Professores quondam: sed accuratior requiritur industria. Qui tamen habere potest Genebrardi *Isagogen ad legenda & intelligenda Hebræorum sine punctis scripta, edit. Parisiis apud Ægidium Gorbinum, anno* 1587. non sine fructu eâ utetur. Exstat etiam in prima editione Thesauri Grammatici BUXTORFII *Instructio brevis ad Lectionem Rabbinicam absque punctis vocalibus.* Qui diligens & studiosus fuerit, is ipsemet sibi hæc talia poterit colligere, & annotare. Ea quæ Rabbini ex Chaldaismo habent, ex Grammatica Chaldaica quoq; (de qua suprà) peti possunt, in qua sparsim multi Rabbinismi explicantur.

XIV. Deinde usurpant Rabbini in suis scriptis multas voces, quæ in Bibliis non exstant, sed ex populari ipsorum sermone petitæ sunt & desumtæ: multa etiam vocabula Chaldaica, aut locutiones integras, ad ejus linguæ Dialectos conformatas. Hic opus est speciali & sufficienti Lexico. Hac in re desudârunt olim Sebastianus Munsterus, David de Pomis Judæus in Italia, Guido Fabricius in Opere Regio Hispanico, peculiari Tomo, qui Lexica quatuor continet, & recenter Valentinus Scindlerus in Lexico Pentaglotto. Sed horum librorum exemplaria hodiè sunt

rariſſima, ac præterea infinitos defectus & errores continent. Qui ergo his libris deſtitutus eſt, ei ſuaſerim ut primo utatur Lexico Hebraico IOHANNIS BUXTORFII in 8. Ei enim ad finem adjectum eſt Lexicon breve Rabbinico-Philoſophicum, communiora vocabula continens, quæ in Commentariis paſſim occurrunt, cum aliquot utiliſſimis Obſervationibus ad Rabbinicum ſtudium ſpectantibus. Deindè comparet ſibi, quamprimum prodierit, *Lexicon ejuſdem Chaldaicum, Talmudicum & Rabbinicum*, de quo paulò poſt in Studio Talmudico.

XV. Tertiò creberrimi ſunt Rabbini in Scriptura Sacra citanda. Id ita ſolent facere, ut nec Characterem varient, nec libros vel capita indicent; ſæpe etiam nullâ præmiſsâ formulâ, lectorem de allegato loco monente. Hinc ſæpe difficultates quoque & tenebræ. Hîc neceſſariæ ſunt Concordantiæ Hebraicæ, ad loca illa quærenda & inveſtiganda. Prodierunt olim *Primò* omnium Concordantiæ Hebraicæ Venetiis, apud Danielem Bombergum, an. Chriſti 1523. in fol. *Secundò*, Baſileæ apud Ambroſium Frobenium, an. 1581. in fol. *Tertiò*, an. 1621. Romæ quoque prodierunt Novæ Concordantiæ Hebraicæ, cum interpretatione locorum Latinâ ad latus po-

positâ, Auctore R. P. Doct. F. Mario de Calasio, ord. Min. Observ. Prov. Romanæ, Linguæ Sanctæ Professore. *Quartò*, denique nuper editæ sunt Concordantiæ Hebrææ à JOHANNE BUXTORFIO Basileæ, anno 1632. Duarum priorum editionum exemplaria jamdudum sunt distracta: Romana editio pretii & molis est nimis grandis, ut non à quovis comparari possit; neque ad scholasticum usum ita sit accommodata: quatuor enim integros tomos in folio conficit. Methodum prætetea habet eandem cum duabus primis editionibus. Per cætera opus splendidissimum, laboriosissimum & utilissimum. Ad Scholarum usum accommodatissimæ sunt *IOHANNIS BVXTORFII Concordantiæ, novâ & artificiosâ methodo dispositæ: in locis innumeris depravatis (in prioribus nempe editionibus) emendatæ, deficientibus plurimis expletæ, Radicibus antea confusis distinctæ, & significatione Vocum omnium Latinâ illustratæ.* Methodus earum tota est τεχνικὴ & artificialis, Radices secundum varietatem Conjugationum, Modorum, Temporum, Generum, Numerorum, Personarum, &c. cum Præfixis, Affixis, &c. pariter nomina secundum differentiam numerorum, & cæterorum accidentium, disposita: radicibus sive primitivis, omnia derivata ordi-

dine & methodicè subjecta. Sic in Concordantiis his compendiosissimè, primò Locus quæsitus momento, & facillimo jucundissimoque labore invenitur. deinde Lexici Hebraici, omnibus vocibus flexilibus completi, forma absoluta proponitur: denique Masora sive Critice perfecta, quoties, qua formâ, quo libro, cap. & versu unaquæque vox declinabilis in textu Hebræo invenitur, numeratò traditur. Accesserunt etiam ad hanc editionem separatim, eademque methodo, Novæ Concordantiæ Chaldaicæ omnium vocum Chaldaicarum, quæ in Daniele & Esra continentur. Infinitum & inæstimabilem hic liber habet usum quoque in legendis & explicandis Bibliis Hebraicis, dum omnia loca, in quibus unaquæque vox reperitur, conjunctim statim ad oculi intuitum conspiciuntur; ita ut illorum etiam, qui non adeò profundè in Rabbinorum scripta penetrare cupiunt, nemo hoc libro, siquidem tum habere possit, carere debeat, atque inter eos quoque sint censendi; qui ad primum hujus Studii Hebraici gradum utiles sunt & necessarii.

XVI. Quartò usitatissimum est Rabbinis abbreviatè scribere, & voces plures, in certas literas contrahere, quas appellant *Rasche te vos*, Capita dictionum. Capitales

les enim ſive initiales vocum literæ ſumuntur, & conjunctæ, duobus apicibus ſupernè notantur, ut inde conſtet, eſſe abbreviaturas: ut זכרונו לחי העולם הבא pro זלחה״ב Memoria ejus ſit ad vitam ſeculi venturi. Sine harum abbreviaturarum cognitione nemo poterit in ipſorum ſcriptis ſine offenſione progredi. Mediocrem earum Catalogum recenſuerunt Munſterus & Mercerus: ſed omnium copioſiſſimè JOHANNES BUXTORFIUS in peculiari libello, quem ſcripſit *de Abbreviaturis Hebraicis*, edit. Baſileæ apud Ludovicum *König*, in 8.

XVII. His in Rabbinorum ſcriptis animadverſis, hisque ſubſidiis adhibitis, planum expeditumque, meo judicio, erit iter in vulgares Ebræorum ſcriptores, quales ſunt Commentatores Biblici, Hiſtorici, & Philoſophi, & fontes Iſraëlis inter nos Chriſtianos quoque puram tanquam manabunt. Ad Philoſophos, quorum ſtylus pro materiæ varietate intricatior eſt & difficilior, magnum adminiculum adferet, ſi quis legerit librum R. Moſis Majemonidis, quem Hebraicè vocat *More Nevochim*, hoc eſt, Doctorem perplexorum, & cum Hebræo, contulerit *Verſionem Latinam* *IOHANNIS BVXTORFII*, *F. quæ edita eſt Baſileæ, anno* 1629. *apud Ludovicum König, in* 4.

IV.

De Studio Masorethico.

I. A Studio Rabbinico, suadeo Linguæ Hebrææ Candidato, ut in Masoram quoque penetrare, ejusque legendi rationem addiscere studeat. Masora est doctrina critica, à priscis Hebræorum sapientibus, circa textum Hebræum Sacræ Scripturæ, ingeniosè inventa: quâ versus, voces, & literæ ejus numeratæ, omnisque ipsarum varietas notata, & suis locis cum singulorum versuum recitatione indicata est, ut sic constans & genuina ejus lectio conservaretur, & ab omni mutatione aut corruptione præservaretur & validè præmuniretur.

II. Habent Masorethæ in hac suâ arte stylum Chaldaicum, eumque valdè nervosum & concisum; habent peculiares terminos & vocabula, abbreviaturas & decurtationes vocum singulares: unde sine doctore & ductore commodo vix quisquam Masoram legere poterit ac intelligere. Quæ causa fuit cur hactenus paucissimi tam inter Judæos quàm Christianos reperti fuerint, qui ejus veram aliquam notitiam habuerunt.

III. Ex Hebræis unicus Elias Levita, genere Iudæus, gente Germanus superio-

riori seculo, suis hanc viam praeivit, edito libro Masoreth Hammasoreth. Ejus exemplaria, tam inter Judaeos quàm Christianos rarissima hodie pares cultores habent. Inter Christianos eo etiam rariones, quod latinè nunquam liber iste sit conversus.

IV. Ex Christianis unicus quoque est JOHANNES BUXTORFIUS, qui artem hanc Christianis aperuit, & omnia ejus mysteria pandit & revelavit. De hac materia agit liber ipsius, cujus titulus: *Tiberias sive Commentarius Masorethicus triplex, Historicus, Didacticus, Criticus; quo primùm historia Masoretharum Tiberiensium, sive, à quibus Masora conscripta sit, excutitur: quid item tractet, quae ejus methodus, & quo fine inventa sit, amplè explicatur: Secundò, Clavis Masorae traditur, per quam ad maxima & minima Masorae penitiùs cognoscenda, facillimus datur aditus. Tertiò Castigationes innumerorum mendorum per universam Masoram proponuntur.* Bas. apud Ludovic. *König*, in folio.

V. Si itaque historiam Masorae, ejusque, ut compendio dicam, causam Efficientem, Materialem, Formalem & Finalem novisse cupis, primam dicti commentarii consule partem. Si rationem eam legendi, voces ejus decurtatas, abbreviatas, vocabula denique Masorethis peculiaria

&

& propria cupis intelligere, secundam adi partem, & Clavem Masorethicam adhibe, quæ hæc omnia tibi perspicuè & methodicè explicabit, aditumque à primis ad intima & magis abstrusa Masoræ penitùs cognoscenda, facillimum & planissimum reserabit. Si modum exercendi & praxeos scire cupis, invenies sub finem dictæ Clavis, Analyticam Masoræ magnæ & parvæ in primum caput Geneseos explicationem, unde ad eam discendam ceu manu duceris.

VI. Exstat autem Masora hæc tantùm in Bibliis Venetis majoribus, à Daniele Bombergo olim excusis, & in editione Basiliensi BUXTORFII; quæ ideò Venetis præferenda, quòd in ea loca innumera Masoræ in Venetis editionibus transposita, deficientia, pugnantia, numeris depravata, subsidio diversorum exemplarium & Concordantiarum Hebraicarum, reposita, restituta & conciliata sint, ut ex tertia dicti commentarii Masorethici parte, critica videlicet videre est.

VII. Ad hoc studium, Concordantiarum Ebraicarum inevitabilis est necessitas. Nam quando Masorethæ loca Scripturæ numerant & adducunt, nullius libri mentionem faciunt, sed verba duntaxat recensent. Atque hic inprimis Buxtorfianarum

Con-

Concordantiarum usus & utilitas elucescit, ubi formæ singulæ, more Masorethanorum, accuratissime sunt distinctæ, ejusdem formæ vocabula sub uno titulo & tabella comprehensa & repræsentata; unde labor loci inquirendi compendiosissimus & jucundissimus.

VIII. Hoc studium quamvis initio videatur difficillimum, intra paucissimarum tamen septimanarum spatium, adhibito commentario hoc Masorethico & Concordantiis, absolvi poterit.

V.

De Studio Talmudico.

I. Studium Talmudicum ultimum esse jubeo, quia omnium est difficillimum. In Talmud enim omnes Hebrææ & Chaldææ linguæ dialecti, quasi in Oceano immenso, concurrunt, infinita vocabula & loquendi modi, nul libi alias occurrentes, rerum subtilitas & difficultas maxima. Unde qui ad lectionem Talmudis, & ejus ætatis scriptorum, vult accedere, bene instructus & præparatus accedat, necesse est.

II. Quid Talmud sit, quidque in eo contineatur, non est necesse hîc commemorare. Adeat, qui hoc nosse vult, *Operis Talmudici recensionem, quam IOHANNES BUXTORFIUS adjecit ad Tractatum de abbreviaturis Hebraicis.* Ibi enim non

sunm

tantum in genere exponit, quid sit Talmud Judæorum, quæque illius apud recutitam gentem auctoritas: sed & omnes libros & capita Talmudica, cum singulorum argumentis, recenset. Hujus generis & styli libri, sunt quoque Zohar, Mechilia, Rabbos, qui vel circa tempora Christi sunt conscripti, vel non ità diu post, dum adhuc lingua Chaldæa, sed corruptissima Judæis erat vernacula.

III. Talmudis editiones exstant tres: *Prima* excusa est Venetiis à Daniele Bombergo, chartâ elegantissimâ, & characteribus nitidissimis: *Secunda* prodiit Basileæ, ab Ambrosio Frobenio, anno 1588. In hac editione exsecta sunt operâ Marci Marini ea, quæ contra Christum & Christianos erant dicta, & hujus rei causâ quoque integer omissus Tractatus, qui *Avoda Sara* appellatur, hoc est, *De Idololatria*. Econtra habet hæc editio hoc præ editione Veneta, quod libri & capita locorum Scripturæ, in Talmud allegatorum, in margine sunt adscripta; quod magnum præstat in legendo compendium. Quod si etiam locus idem vel materia eadem, in Talmud alibi quoq; exstet, loca illa parallela iterum ad marginē sunt apposita. *Tertia* prodiit Cracoviæ, ante non ita multos annos. In hac editio-

ne sunt restituta ea, quæ in Basiliensi exemplari expuncta.

IV. Talmud duplex est, Hierosolymitanum & Babylonicum, illud collegit. R. Iochanan, Anno Christi 230. Editum est Cracoviæ. Alterum est Babylonicum, quod colligere cœpit Raf Asse, Anno Christi 367. & laboravit in eo per annos sexaginta. Ipsi successit Maremar, Anno 427. & tandem à R. Avina absolutum Anno Christi 500.

V. Dividitur utrumq; Talmud in Mischnam & Gemaram. Mischna constat ferè Dialecto Hebræa: Gemara autem Dialecto Chaldæâ impurissimâ, cui infinita vocabula peregrina, Græca, Arabica, Persica, Latina, &c. sunt immixta; ob Judæorum inter has gentes deportationes, & exsilia, à quibus singulis aliquid retinuerunt, & linguæ suæ admiscuerunt.

VI. Hujus studii duæ præcipuæ sunt difficultates: *primò* Dialecti linguæ peculiares; *deinde*, Voces & phrases Talmudicis propriæ quàmplurimæ. Utrique commodis remediis est obveniendum.

VII. Prima difficultas tollitur explicatione Dialectorum & idiotismorum Talmudicis propriorum, quod pertinet ad Grammaticam. Pauci autem ex Christianis hactenus hîc aliquid præstiterunt; quia

quia pauci fuerunt, qui cum judicio & intellectu Talmud Judæorum legere potuerunt. Aliquid hic quoque præstitum est in Grammatica Chaldaica JOHANNIS BUXTORFII, in qua passim dialectus Talmudica per Etymologiam & Syntaxin inserta: sub finem etiam in tertia parte, quæ praxin continet, exemplis ex utroque Talmud, libro Zohar, & aliis, illustrata. Sed & hæc ampliùs augeri, & pleniùs deduci possent.

VIII. Alteri difficultati medebitur Lexicon, quod omnia vocabula & loquendi modos continet, Talmudicis usitatos. Hoc quidem aliqui hactenus tentârunt, Münsterus, David de Pomis, Guido Fabricius, & Valentinus Scindlerus, suprà quoque à nobis citati, sed nequaquam sufficienter, infinita prætermiserunt, & posterorum diligentiæ reliquerunt, quam plurima malè explicarunt: voces exemplis nullis illustrarunt, qui non exiguus est defectus. Nam exemplis voces illustrant, & vox una eademque in diversis phrasibus adhibita variam quoque sæpe habet vim & significationem. Omnibus his succurrere conatus est iterum *IOHANNES BVXTORFIVS in Lexico Chaldaico, Talmudico & Rabbinico*, quod in trigesimum usque annum pressum, nunc in lu-

cem prodit. In eo cæterorum Lexicographorum defectus abundantissimè supplentur, errores corriguntur, maculæ eluuntur, locutiones & phrases Talmudicæ apponuntur, & exemplis selectissimis illustrantur, elegantes sententiæ & adagia passim inseruntur, historiæ & ritus veteres multi, è Rabbinorum tenebris & latebris in lucem producuntur, atq; ex his omnibus ad usum hujus studii demonstrãdum passim Sacrorum Scriptorũ & aliorum authorum loca quamplurima declarantur, illustrantur, emendantur, omniaq; ea copiosè explicantur, quæ ad studium hocce scitu necessaria, & utilia videntur. Quinimo propter magnam exemplorum copiam, eorumque dilucidam interpretationem & expositionem, ea omnia hoc Lexicon supplebit, quæ in Grammaticis desiderantur & deficiunt. Sine hoc gubernatore nemo unquam feliciter vasto illi mari Talmudico se committet. Nequaquam enim ad secretiora hæc Hebræorum scripta legenda sufficit, Vocabulorum duntaxat notitiam habere; multarum præterea rerum, historiarum, fabularum, dogmatum, rituum, consuetudinum & similium peritia requiritur, quæ in hoc uno libro, velut in Cornucopiæ ditissimo, reperiuntur, & una cum ipsis vocabulorum

ex-

explicationibus proponuntur, annotatis ubique librorum, unde ſingula petita & deſumta ſunt, nominibus, foliis & columnis, immenſo & incredibili laboris exemplo. Quanto autem majoris laboris, temporiſque longioris fuit, iſta congerere & comportare, tantò minoris laboris & tædii erit in poſterum ea addiſcere, & uſibus accommodare.

IX. Præter hæc generalia inſtrumenta, utile & è re erit, ut ſuprà in vulgari Rabbiniſmo monuimus, ſpecialia quoque ſi quæ ad manus ſunt, adhibere: qualia ſunt ea, quæ à Chriſtianis è Talmude in linguâ Latinam ſunt translata, Atque ab his, ſi quis talia nanciſci poterit, initium hujus ſtudii poterit facere, maximè, ſi vivo præceptore ſit deſtitutus. Ita *Conſtantinus l'Empereur edidit Talmudis Babylonici Codicẽ* Middoth, *ſive, de Menſuris Templi, una cum verſione latina & notis, Lugd. Batav. apud Elzevirios, an.* 1630. Sic prodierunt Amſterdami, apud Joh. Janſonium, an. 1629. *Duo Tituli Talmudici Sanhedrin & Maceoth: quorum ille agit de Synedriis, Iudiciis ſuppliciis capitalibus Hebræorum: Hic de pœna falſi teſtimonii, exſilio & aſylis, flagellatione.* Et hoc ipſo tempore, ni fallor, prodierunt, vel prodibunt proxime, quidam alii ſimiles tractatus Lugd. Batav. à Conſtantino l'Empereur.

Exſtat quoque caput ultimum Tractatus Sanhedrin, quod vocatur *Chelek*, Germanicè verſum à Chriſtiano Gerſon, Judæo-Chriſtiano. Atque hujus generis, ſi qui alii exſtent, cultor hujus ſtudii ſedulus diligenter indagabit & comparabit. Magno enim cum fructu & ſucceſſu verſiones iſtas cum originali linguâ conferet.

X. Quia verò ad hujus ſtudii majorum perfectionem conſequendam, jam ipſi Hebræi quoque ſunt conſulendi, qui etiam peculiares libros ſcripſerunt ad Talmudis intelligentiam, proderit & horum librorum notitiam aliquam habere. Talis eſt ספר הליכות עולם *Sepher halichos olam*, quem recenter Latinè vertit Conſtantinus l'Empereur, Lugd. Batavor. cum titulo, *Clavis Talmudica*. Exſtant & alii. Cum verò nimis prolixum foret hic omnes commemorare, brevitatis causâ remitto eum, qui hos & alios libros Hebræorum ſcire cupit, & copiam eorum ſibi comparare, ad *Bibliothecam Rabbinicam IOHANNIS BVXTORFII*. in qua libri Rabbinici quotcunque tum indagari potuerunt, ordine alphabethico in aciem ſunt diſpoſiti cum ſingulorum argumentis, & locis impreſſionis. Edita eſt autem hæc Bibliotheca Baſil. unà cnm abbreviaturis ejuſdem.

XI. Permultum etiã juvat hoc ſtudium, co-

cognitio Rituum Judaicorum. Rebus enim præcognitis, tanto facilior quoque evadit verborum sensus & intellectus. Hinc & istiusmodi libri sunt comparandi, qui res Judæorum Ecclesiasticas, Politicas, & OEconomicas tractant. Tales sunt, *Caroli Sigonii de Republica Hebræorum*: *Cornelii Bertrami liber de Politia Iudaica tam Civili quàm Ecclesiastica*: *Petri Cunæi de Republica Hebræorum*, Lug. Batav. an. 1617. *IOHANNIS BVXTORFII Synagoga Iudaica*, qua tota fides Judaica, cum omnibus ipsorum ceremoniis, ritibus, statutis, &c. absolutissimè describuntur. Hæc edita est germanicè Basileæ: & latinè Hanoviæ. His adde eos auctores, qui contra Judæos, ex ipsorummet libris, scripserunt & disputarunt, ut est Petrus Galatinus *de Arcanis Catholicæ veritatis*: quamvis hic omnia sua, (suppresso tamen nomine) desumserit ex libro *Martini Raymundi*, quem vocat, *Pugionem Christianorum, ad impiorum maximè Iudæorum perfidiam jugulandam*, qui auctor ante 400. circiter annos vixit. Ejus libri exemplar manuscriptum exstat apud Buxtorfium Basileæ. In his & similibus libris multa etiam ex Talmud & aliis libris passim citantur, & latinè vertuntur, quæ Hebraismi studiosus in suum usum potest convertere.

VI.

De Stylo.

I. VErbum addam etiam de ratione & modo ſtylum formandi & exercendi. Quæ enim præceſſerunt, ea conſiſtunt in Analyſi & lectione auctorum Hebraicorum. Ex iis Geneſis, hoc eſt, novi operis ſcriptio eſt petenda, & ad illorum normam confirmanda.

II. Stylus ab Hebræis is maximè commendatur, qui quàm proximè ad puritatem linguæ primævæ accedit. Hæc autem, cùm in ſolis libris Sacris permanſerit; ideò ii quoq; doctiſſimi in ſtylo judicantur, qui ad imitationem locutionum Sacrarum ſermonem ſuum formant, atq; adeò locutiones ejusmodi artificiosè ad ſuum propoſitum & res familiares applicare norunt.

III. Prout autem oratio eſt vel ſoluta ſive proſa, & ligata; ita qui hîc vult excellere, anniti debet, ut in utroque aliquid præſtare queat.

IV. Solutæ orationis modi docentur in Syntaxi: elegantia autem & nitor diſcendus ex bonis auctoribus. Hujus ſtyli uſus hodie potiſſimum eſt in ſcribendis epiſtolis Hebraicis. Quodnam autem Hebræorum in conſcribendis Epiſtolis familiaribus & eruditis ſit artificium, quomodo illæ formandæ, quis ſtylus obſervandus, nemo inter Chriſtianos hodie oſtendit præter

Johannem Buxtorfium. Qui itaq; id novisse cupit, legat libellum ejus, cujus titulus; *Institutio epistolaris Hebraica, sive, De conscribendis epistolis Hebraicis liber, cum epistolarum Hebraicarum centuria, ex quibus quinquaginta punctatæ, latinè explicatæ, & notis illustratæ sunt: Accessit appendix variarum Epistolarum R. Majemonidis & aliorum ejus seculi excellentium Rabbinorum, Bas. apud Ludovicum* König.

V. Ligatæ orationis partes sunt duæ, *Metrũ & Rhythmus. Metrum* est, quod vel certum syllabarum numerũ tantùm, vel certæ mensuræ pedes, certis locis collocatos, simul cõtinet. *Rhythmus* est numerus poëticus, certum syllabarum numerum, certis clausulis terminatũ, continens. Hujus ligatæ orationis artificium & elegantiã apud Hebræos qui novisse cupit, adeat & hîc *IOHANNIS BVXTORFII Tract. de Prosodia Hebr. qui Thesauro ejus Grammat. est adjectus.*

VI. Post hos, si quis linguæ Hebraicæ in scribendo nitorem, elegantiam, puritatem, & splendorem videre & imitari ulterius cupit, legat *Hakdamos*, id est, Præfationes librorum Judaicorum. In iis enim quisq; author eloquẽtiæ suæ vim ostentat, & omnimodum cultũ orationis studiosissimè sectatur. Sed & ab his virtutibus insigniter præ aliis omnibus commendatur

 li-

liber qui vocatur בחינת עולם *Bechinath olam*, qui cum illustri commentario est editus, & de vanitate mundi agit; Hunc Judæi legunt, quotquot eloquentiam ambiunt. Ab hac virtute laudatur & liber משל הקדמוני *Meschal Hakkadmoni*, ad vim, virtutem, usum & elegantiam linguæ Hebrææ ostendendam, præcipuè conscriptis. Ex his utile erit, elegantes phrases excerpere, & in locos communes redigere, ut, cùm usus ipsorũ est, inde depromi possint.

VII. Sed sufficiant ista quoq; in genere de stylo Hebraico. Potuissent quidem singula fusius explicari, & exemplis etiam illustrari. Sed propositi nostri hac vice duntaxat fuit; Generalem σκιαγραφίαν & delineationẽ hujus studii proponere, & instrumenta necessaria indicare. Hoc consilio & his instrumentis qui usus fuerit, is brevi temporis spatio haud pœnitendos fructus reportabit. Vidi, qui hac methodo intra vertentem annum mediocria fundamenta in omnibus sex hujus Studii partibus jecerunt, & eousq; sunt progressi, ut proprio marte ulterius progredi, seq; ipsos, adhibitis subsidiis, commodè juvare potuerint. Si præter indicatos in hoc consilio autores, alii sint vel æquè commodi, vel cõmodiores, qui ad meã fortè notitiã non devenerunt, eos quilibet istis adjicere & conjungere poterit.

Deo Gloria!

HEN-

HENRICI MOREELSE JC^ti^.

DISSERTATIO.

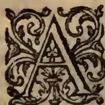
DE

MANUDUCTIONE STUDIOSI JURIS

Per Academiam ad Rempublicam.

QUA

Postquam in supremam Provinciæ Trajectinæ Curiam conscriptus esset, Professionem juris in Academia ibidem deposuit.

Nnus ad finem properat decimus, Auditores, cum ex Duodecimviratu Urbano ad professionem Academicam ab amplissimo urbis Magistratu, paribus votis, evocatus sum: quo tempore, inaugurali ex hoc loco præmissa dissertatione, De Jurisprudentiæ Romanæ usu hodierno, deinceps studiosam juventutem in ipsa artis nostræ penetralia, qua poteram plana & perspicua via, manu ducere, omnibus ingenii viribus contendi. Quo in negotio dum totus sum, placuit Illustribus & Præpotentibus Provinciæ Trajectinæ Ordinibus, pro benigno, quo me, studiaque mea prosequuti sunt, judicio, in su-

fupremam Provinciæ Curiam, unanimi fuffragio, me confcribere. Quam ob caufam, petita & impetrata à Senatu Urbano miffione, officii mei effe exiftimavi, quo modo Profefforium fufcepi munus, eodem deponere: ut publice conteftarer, me ftationem mihi concreditam non deferere, fed juffu Imperatoris evocatum, eam cum alia, juftitiæ utique minifterio devota propius, legitime commutare. Imitaturus igitur difcedentium morem, quo donativum aliquod confignare iis folent, quibus impenfe favent, in gratæ memoriæ & benevolentiæ tefferam: eodem erga vos officio, nobilifsimi & præftantifsimi juvenes, qui undique in hanc Academiam ad capiendum ingenii cultum concefsiftis, in præfentiarum defungi propofui: differtaturus de Manuductione Themidi facratæ juventutis, per Academiam, ad Rempublicam. Confidens non ingratam eorum auribus futuram, quibus egregia flamma in pectore crefcit, ut legitimo opere perfecto, rempublicam, in partibus ejus fibi credendis, recte pofsint gubernare; gloriamque ac famam & merita optimorum jurifconfultorum, in omni hiftoria, antiqua, media, & hodierna, præclaris radiantia elogiis, aut æquare aut fuperare. Formare igitur inftituens jurisconfultum ideam

ideam ejus præmitto, & describo: Virum bonum, studiis humanitatis primo edomitum, dein sacri, publici, & privati juris peritia instructum; qui consilio, oratione, & stylo, justum ab injusto separando, æquum ab iniquo discernendo, Dei, populi, & privatorum jura, sarta tecta tueri, lapsa erigere, & fatigata possit reparare; qui quamcunque in republica politicam aut juridicam sortietur personam, eam decore sustinere, & ad publicam omnium, ac privatam singulorum salutem & tranquillitatem dirigere possit & velit. Neutiquam illi mihi jurisconsulti sunt, qui vix rude triviali donati, & humaniorum disciplinarum præsidiis destituti, nil nisi cauponariam intendentes causidicinam, privati juris scita perfunctorie degustant, crudaque & immatura studia in forum propellentes, iras & verba locant, multiplicandis & intricandis potius, quam diluendis litibus: adeo ut quibus mercenarii hi rabulæ jurisconsulti cluent, iis vera rerum vocabula excidisse, Catoniana indignatione, liceat exclamare. Verissime namque elogio Tulliano, non scientia juris, sed ignoratio litigiosa est. Præmisi hanc descriptionem, ut in ipso limine monerem studiosum, ad quem finem cursus juridicus dirigendus sit, qui scopuli evi-

evitandi; neque animum huc conferendum esse rixosum, procacem, & vafrum; sed ad honestatem, justitiam, & pietatem compositum. Deinde ut, pulcherrimo & honestissimo proposito fine, flagrantem in animis discentium instillem amorem, quo alatur, & generoso impetu excitetur industria & alacritas; tædiaque & difficultates, quæ in studiorum tractu mystas subinde oppugnare solent, & sine amoris validissimo incétivo sæpe expugnare, pertinaci labore & perseverantia superentur. Hac studioso nostro, in matriculam Academiæ recepto, proposita meta, paulisper eum in ipso vestibulo adhuc morari placet, & serio monere, ne absque decenti præparatione jurisprudentiæ fanum ingrediatur. Sed in iis disciplinis, quibus efferati hominum animi, & agrestes mores, cicurantur & emolliuntur, politiorique litteratura, historiis, philosophia, atque arte imprimis oratoria guaviter sese exercendo, ad omne decorum & honestum sese formet & firmet: animum, ad universalem justitiam in omnibus vitæ actionibus cum omni prudentia & mansuetudine exerendam; affectus ad rectæ rationis dictamen flexibiles & obsequentes; mores ad decoram elegantiam & civilitatem; vultum ad modestiam cum hilaritate & venustate

ſtate temperatam ; Sermonem ad verecundam parrheſiam & gratioſum acumen ; ſtylum ad nitorem, ubertatem, & perſpicuitatem ; totum corporis ſtatum & cultum, ad omnem condecentiam & ingenuam gravitatem ; converſationem ad benignam comitatem, probitatem & affabilitatem : cuncta ſub obedientia veritatis Chriſtianæ. Præcipua jurisprudentiæ futura & ornamenta, & adjumenta ad quælibet negotia, intus ac foris ; feliciter & honorifice tractanda & pertractanda : ſive cauſa in foro dicenda, vel in judicio ventilanda & decidenda ſit ; ſive in politico conſeſſu bonum reipub. ſuadendum, malum diſſuadendum ſit ; ſive finitimæ aut exteræ nationes fœderibus devinciendæ, concepta odia placanda ſint. Quod tamen de philoſophiæ ſtudio monui, id cum Enniano philoſopho paucis fieri velim, ut ea, tanquam inſtrumentali veritatis indagandæ arte, per rectam mentis ratiocinationem, ad veram ſapientiam aditus juventuti pandatur : neutiquam ut, quod proh dolor ! fieri quandoque ſolet, verſatili ludificationum calliditate ab ea abducatur. Satis enim naturæ noſtræ depravatio à juſtitia & veritate averſa eſt, ut omni arte & ſtudio à deceptionibus & fallaciis divertenda, non meandris & gryphis ſophiſticis ad-

adjuvanda ſit. Multum itaque ac diu philoſophicis implicari diſputationibus, magnam partem circa terminorum & logomachiarum tricas occupatis, toto ut diſſuadeam animo, magnos auctores habeo. Nam, uti inani ac ſeductrice illa philoſophia (quam à vera ſejungo) depravandam Dei cognitionem & cultum, prophetico ſpiritu, prævidit gentium Apoſtolus, maximoque ſuo malo per Scholaſticos doctores experta eſt Chriſti Eccleſia: adeo ut infelici plane rerum & Chriſtianiſmi ſorte theologis ſophiſtis non ſolum inferiores, ſed & deſpectui habiti ſint theologi biblici & ſcripturarii. (Quod vitium ne in ipſam quandoque reformationem oſtentionali eruditionis intemperantia prorepat, omnibus bonis ſummopere annitendum eſt) Ita conſimiliter eandem ſubiiſſe tempeſtatem proximam Theologiæ Juriſprudentiã, jure meritoq; cõqueritur pragmaticorum interpretum princeps, & fori Gallici decus & ornamentum, Carolus Molinæus. Atq; ut Juriſconſulti id emendarent, jam ſuo ævo optavit & hortatus eſt qui literatorum errores, & perſonatas, ſub ſpecie reconditæ eruditionis, impoſturas vidit, pervidit, & bono publico detexit, ſplendidum Belgii ſidus Deſiderius Eraſmus. Nec prætenire quoque poſſum,

quin

quin in arte quam suasi oratoria, rei optimæ usui saluberrimo pessimum summatim opponam abusum. Id velim omni studio intendat mysta noster, ut gravi & perspicua oratione, quæque naturali ac decora pulchritudine exsurgat, & verecunda venustate, rem tractandam, veris, non fucatis depingat coloribus, bonum & æquum suadere, malum & iniquum dissuadere addiscat: eoque velut, dulci Musarum cantu, facilem & pronum in veritatem & justitiam assensum ab omnibus impetrare. Illud vero vatiniano execretur odio, ut unquam mellitis verborum globulis, dictisque quasi papavere & sesamo sparsis, velut fascinantibus Sirenum vocibus, non mulceat solum aures, sed & decipiat: ut unquam insidiosa, turgida, ac inani loquacitate, de malo prædicando bonum, & de bono malum; tenebras pro luce, & lucem pro tenebris statuendo, veritatem & justitiam & semet prodere ac perdere attentet. Frequenter enim in hac palæstra vitia induere personam virtutis; falsitas veritatis simulachrum amat repræsentare, ac imitamentis simpliciores & incautos ludificare.

De Theologiæ studio pudor est dubitare Christianum, quin cum omni arte & disciplina, non in cursu solum Academiæ-

demico, sed omni tempore vitæ sit conjungendum. Quærentibus primum regnum Dei cætera adjicere promisit Servator: & timorem Domini initium esse sapientiæ, jam à tenella & balbutiente ætate didicimus. Indignum itaque quolibet viro literato,, in Dei cognitione non supra vulgus sapere. Indignissimum futuro jurisconsulto, quippe custodiæ utriusque divinæ legis tabulæ præficiendo, quemque reipublicæ admotum Ecclesiæ nutritium esse voluit Deus. Nunc ita præcultum & præmonitum juvenem ad sacra Themidis meritissimò admitto, tradens ipsi in manus institutionum Imperatoriarum libellum, jugi atque assidua lectione versandum, à quo tyrocinio prolixiores amoveo commentatores, notulas breviusculas admitto, imo commendo, inter quas sane perquam succinctæ, & simul nitidæ sunt, quibus Arnoldus Vinnius libellum adornavit. Nec minus tyroni meo commendo, ut, ductore Julio Pacio, singulos paragraphos analytice assuescat resolvere: huic enim resolvendi arti & consuetudini, ita velim, imo pervelim, assuefieri studiosum, ut omnium, quæ in ulteriore studii, imo vitæ literatæ curriculo lecturus vel auditurus est, statim, sponte sua, analysis aliqua animo judicio obver-

ſetur, magno futura adjumento in rebus, inopinato ſæpe in foro ac curiis emergentibus, promptè, ordinatè & perſpicuè tractandis, intelligendis, refutandis; prudenti tamen artis adhibita occultatione, ne pedantiſmum, ut loquuntur, redoleat. Sub hoc initium utiliter puto ſubſicivum aliquod deſtinabitur tempus, titulis de Verborum ſignificatione, & de Regulis juris ediſcendis, ſumptis diebus ſingulis binis aut ternis legibus, pro captu & memoria cujuſque, continuandum, donec ſingularum definitio & ſententia memoriæ inhæreat. Inſtitutionibus in ſuccum & ſanguinem converſis, ad Pandectas, Codicem & Novellas Conſtitutiones ſtudioſum meum deduco: conjungo hoſce libros, quia non ordine ſucceſſivo hic procedi placet, ne fruſtraneum impendat laborem, addiſcendo in prioribus libris, quod in poſterioribus dediſcendum ſit: ſed conſonantes materias, & parallelos titulos ſimul velim tractari, præcedaneo ductu aut Cujacii, aut Pacii, Azonis, Weſembecii, Perezii, noſtratis Zoeſii aliorumve, qui methodica partitione, ſummas materiarum, & titulorum paratitla elucubrarunt: in hiſce enim libris, quia rubricis ſubjectæ leges, non ordinate diſpoſitæ, ſed tumultuarie conge-
ſtæ

ſtæ ſunt, non ab ipſo textu; uti in Inſtitutionibus initium faciendum cenſeo. Atque in hoc curriculo nolo ſtudioſum meum jure controverſo,& quæſtionum altercationibus multum involvi, aut per multos auctores vagari, ſed uni aut alteri ex probatioribus, velut glebæ adſcriptum, credula cura, & ſedula diligentia, immorari deſidero: ut eorum manuductione inveſtiget, memoriæque infigat omnium juris materiarum fundamenta, definitiones, diviſiones, proprietates, requiſita: hactenus enim Platonicum illud mihi placet. Tantum quemque ſcire, quantum memoria tenet. Hac ſynoptica totius juris cognitione, poſtquam imbutus erit diſcipulus meus, accuratam prædictorum exigó repetitionem, junctis quotidianis præcipuarum materiarum quæſtionibus & controverſiis. In qua ſtudiorum periodo myſtæ meo, paucis huc uſque adſcripto auctoribus, libertatem concedo per quoſcunque bonos auctores exſpatiandi, ut ex iis optima atque exquiſita quæque excerpat, & in locos communes referat. Horum enim omnino hoc tempore initium fieri deſidero, facta diſpoſitione, pro cujuſque libitu, vel artificioſa methodo, vel inartificioſa alphabeti ſerie, quæ mihi novis ſubinde titulis adjiciendis accommodatior vide-

detur: opus toto ſtudiorum, imo vitæ tempore ſine intermiſſione continuandum, futurumq; & penuarium & promptuarium, unde totius vitæ peracti labores depromi, & rerum occurrentium actibus feliciter poſſint impendi. Fræna quoque hic laxo privati ſtudii, crebrasq; cum profeſſoribus, creberrimas cum commilitonibus, publice privatimque velim inſtitui collationes, diſputationes, diſſertationes : nunc opponentis, nunc defendentis, nunc arbitrii, nunc diſcentis, nunc docentis partibus fungendo. Quibus ſine exercitiis, quantumlibet ſecreta cuiquam contulerint ſtudia, quantumlibet muſeo perdiu & pernox quis immoratus, & tantum non immortuus fuerit; minime tamen ſedulitate iſta ſatis ſe firmatũ & inſtructum ad capeſſenda fori & reipublicæ negotia deprehendet. Quiq; inter mutos circumſtantes magiſtros, velut ex tripode oracula pronunciare poſſet, eidem, in rebus, publico in cœtu, peragendis, circumſtrepente populo, intentoq; ora tenente, vox faucibus ſæpe hærebit: animoq; ac corpore tremulus ita quandoque obſtupeſcet, ut, velut Terentiano Chremeti, exequias illi ire tempus eſſe videatur. Adeo ut huic duorum alterum ſæpe eveniat, ut vel ad ſegne otium, lucifuga, deflectat, magnifico, ſcili-
cet,

cet, eruditionis nomine velandum; vel, cum magno labore, tergiversante pudore minime ingenuo, atque obstrepente continuo diffidentia, ad studia patriæ & concivibus impendenda serius perducatur.

Sectetur autem mysta noster, in omnibus studiorum publicis privatisque speciminibus & exercitiis, veras & solidas justi atque injusti rationes & discrimina; argutas vero ineptias, & vanas subtilitates, formulas umbraticas atque logomachias, velut evanida falsæ ac fictitiæ eruditionis ludibria, fugiat & aversetur. Sapientes existimans, cum Isocrate, non eos, qui de rebus minutis curiose rixantur, sed qui de maximis rebus egregie dicunt. Assuescat ex Connani monito quæcunque in jure civili leget, non ad quandam subtilitatem artis, sed ad naturæ bonitatem dirigere: ut ad eam rectis contendat studiis, quam legum institutorumque omnium finem postremum sibi proposuerit.

Adjicio porro juris Canonici per decretalium paratitla summariam repetitionem, junctis eorum lucubrationibus, qui utriusque juris differentias compilarunt; quique in hoc jure æque ac in ejus conditore, multa ab Euangelica veritate devortia animadverterunt. Nec enim episcopo Christiano legislationem politicam, sed dif-

dispensationem mysteriorum & gratiæ Dei concreditam legimus; non dominatum in Ecclesiam Christi, aut imperium, sed ministerium injunctum non utroque accinctum gladio, sed solo spirituali, id est, verbo Dei vivo & efficaci, ac quovis ense ancipiti acutiori, quod penetrat usque ad dissectionem animæ & spiritus, compagumque & medullarum: & judex est cogitationum consiliorumq; cordis. Tempestivum quoq; hic puto indagare, quibus in juris articulis, moribus hodiernis, à Quiritium jure recessum sit; quid abrogatum; quid substitutum; summaria tamen & generali cognitione, quàm compendio suppeditabunt juris cujusque patrii epitomatores: veluti inter Belgas Grotius, Groenewegius, Gudelinus, Zypæus; inter Gallos Imbertus, Bugnonius, Fonsius, Baro; inter Germanos, Schneidewinus, Fachsius, Schultzius & siqui sunt similes. Idque ne sine hoc subsidio in forum productus doctorandus noster in alium terrarum orbem se translatum putet: utque ea præparatoria dispositione imbutus, ex Imperatoris placito omnia porro apertius & perfectius, à quotidiano judiciorum usu, & fori disputatione, in ipsis rerum documentis cognoscere queat. Verissime enim Quintilianus: Quan-

Quantumlibet, inquit, secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia veri discriminis facies. Hoc tertio studii legalis cursu absoluto, confestim, sine ulteriori cunctatione, mystam meum doctorali laurea insigniri, & in forum produci desidero. Displicent qui hic obtentu maturioris studii, aut obfirmatioris frontis, commorari suadent. Sæpius videas in iis, qui hic cunctantur, languescere impetum, & studia retro sublapsa referri: Forensis vero studii novitate, novas vires, novam accipere alacritatem. Et aut honoris, aut messis aureæ exspectatione (quæ Stratoclis & Dromoclidis apud Græcos mutua fuit invitatio) de integro vehementer exstimulari. Minime tamen est, quod quis existimet, me cuiquam hic auctorem esse præpropere distringendi immaturam frontem: quò fundamenta jaciantur impudentiæ, & quod ubique est perniciosissimum, præveniat vires fiducia. Sed fructum studiorum viridem, & adhuc dulcem promi volo, dum & venia, & spes est, audere non dedecet, benignumque ac favorabile judicium præsto est. Differendo vero tyrocinium forense, quotidie metus crescit, majusq; semper sit, quod ausuri sumus. Et cum consistente jam ætate primâ ingenium

ac

ac vocem exerimus, rigidius judicium metuendum eſt, nec ita in promptu excuſatio eſt & venia. Advocationi vero forenſi omnes velim initiari, in eaque ſtatione, pulchra ſatis & decora, perſeverare, donec inde ad politicum aut judiciale reipublicæ regimen evocentur, utrumque præhabitis exercitiis condecoraturi: in tantum, ut & cui alias integrum eſſet magiſtratum capeſſere, ſatius, puto ei foret (quod tamen vix perſuaſerim) honorem iſtum, tanquam ſibi & reipublicæ immaturum, tantiſper declinare: moram, in advocatoria exercitatione & præcultura, cum amplo fœnere utilitatis publicæ, meritique ac dignitatis propriæ penſaturo. Peritus enim & ſubactus in forenſi jurisprudentia advocatus aptiſſimum lignum eſt Apollini formando. Neque eſt, quod quiſquam, natalium ſplendore aut nobilitate, militiam hanc forenſem inferiorem putet, in qua juventutem ſuam, aliquo ſaltem, exerceat tempore: niſi quis dignitate ſua inferius cenſeat, glorioſæ vocis munimine, laborantium ſpem vitam ac poſteros defendere; ſuæque defenſionis viribus in rebus publicis ac privatis lapſa erigere, fatigata reparare; eoque pacto non minus providere humano generi, quam ſi præliis atque vulneribus patriam

parentesque salvaret, quæ Imperatoria advocationis forensis est descriptio. Ac fortassis contemptor hic animus statu suo dignius, scilicet, arbitretur, in venatione, aucupio, equis domandis, aut arboribus plantandis ætatem agere : ne adjiciam otio, torpore, atque luxu diffluere. Qui pravus sensus, utinam non quosdam generosissimorum majorum degeneres posteros occupasset! Thersitas, non immerito dixeris, Achillæis atque Cecropidis licet natos parentibus; nanos licet Atlante progenitos: quibus instar omnium, virum principem Germanicum, quem contemplentur, in historiæ Romanæ theatro exhibeo, promeritum populi gratulantis atque undique concinentis voces, *salva Roma, salva Patria, salvus est Germanicus.* Cui omnes corporis animique virtutes, & quantas nemini cuiquam, contigisse, constat unanimi principum historicorum testimonio: hunc non puduit, etiam triumphalem, causas in foro orare. Monito tamen hic, ut videtur, necessario, intentioni meæ congruenter, ad ipsas curiæ valvas sistendus es mi advocate. Velim ut in dicasteriis, aliquo tempore, assiduum auditorem, & curiosum exploratorem potius, quam actorem agas. Visa & audita cum jure & fori vel curiæ instructionibus,

Pro-

Provinciæque edictis, ac statutis municipalibus diligenter conferas; ut antequam Martis forensis subeas aleam, usum fori à corruptela; stylum curiæ à tricis & formulis vitiligatorum; Integros & cordatos advocatos, à mercenariis tabulis, & vulturibus togatis scias discernere: inde edocendus, quid, & quos imiteris, aut vites. Cave autem unquam, cum vulgaribus & crassis pragmatellis, secure indormiscas formulario isti, & rituali fori tractui, semper degeneranti in deterius. Sed quotidiana fori experimenta, sive ordinatoria litium respiciant, sive decisoria, ex jure patrio & communi, uti & ex antesignanis ordinationum judicialium & consuetudinum interpretibus atque arrestographis æstimes, discernas, judices, probes aut improbes: ea semper adhibita cautela, ut siquod argumentum ex aliarum regionum moribus, aut decisionibus in commodum tuum attrahere pares; providenter inquiras, an eadem, an vero contraria, aut diversa, in eodem argumenti genere, utrique regioni sint principia, quibusque suffulta rationibus: hic enim, dum imprudentius quidam hallucinantur, semet, & causam, & veritatem, tenebrarum & ambiguitatum labyrintho solent illaqueare. Hoc munitus antidoto, puris manibus, & casta mente tracta foren-

ſes controverſias; omni virtute tua, omnique ope, quod verum & juſtum exiſtimaveris, clientibus tuis prome; quaſcunque cauſas improbas, vel ex mendacibus allegationibus compoſitas, quocunque litis ſtatu, deprehenderis, ilico cum elogio veritatis clienti reſtitue. Nec unquam vocem, aut ſtylum, multo minus animum compone ad ſtomachum litigatoris, ut inordinatis aut turbidis ejus affectibus inſervias; procul abſit omnis impudentia, & conviciandi procacia; abſit prævaricatio, & calumnia; abſit piratica clientium deprædatio. Quodſi vero ex hac ſtatione ad judicialem magiſtratum te vocari contingat, ita animo ac judicio, præhabitis exercitiis, obfirmato, dignitatem capeſſe, ut nec glaucoma oculis tuis à veteratoribus objici, nec ſtatum cauſæ controverſum impoſturis tibi inverti ſinas; ſed ſollicita & ſyncera indagatione penetrans in cauſæ merita, ex juſti & æqui dictamine, omnimoda cum veritate & legum obſervatione, judicium diſpone: conſtantia animi intrepida, quæ neq; potentia frangi, metu conſternari aut minis terreri; neq; gratia inflecti, precibus expugnari, affectu, odio, aut amicitia abripi; neq; pecunia corrumpi, aut donis excœcari, nec quoquam perſonarum, aut rerum pravo reſpectu, à recto

justitiæ tramite transversa agi, aut adulterari queat. Lyra propherica intus tibi psallente, per indoctos & imperitos judices, & qui in tenebris gradiuntur, nutare omnia terrarum fundamenta. Juvabunt te in hoc sancto & honesto proposito, & adversus humanas fragilitates firmabunt, frequentes ad Deum preces, quibus cor sapiens ad judicandum, & discernendum inter bonum & malum, à cœlesti sapientia liberaliter impetrari, sapientissimus regum omnibus judicibus exemplo præmonstravit. Juvabit & continua status tui in sanctuario Omnipotentis contemplatio: ubi Dei minister, filius excelsi, imo Deus, sed mortalis cluis. Judicium, quod exerces, non hominis, sed Dei esse describitur. Tribunal, quod conscendis, Dei viventis thronus indigetatur. Ubi qui sontē absolvit, & insontem damnat, abominationi Jehovæ, & gentiū ac nationū execrationi subjicitur. Qui verò juste judicat, & justitiā promovet, illi vita & beatitudo, terrena & cælestis promittuntur. Et fieri nequit, quin intimus in præcordiis tuis monitor, quo judice nemo nocens absolvitur, insigne prudentiæ & industriæ, continentiæ & integritatis studium indesinenter tibi sit imperaturus. Ad politicum vero reipublicæ regimen, si jurisconsultus, quem par-

turimus, ex forensi palæstra evocetur, velim ut statim, omni studio, cum jure publico communi, jus publicum reipublicæ, cujus clavo admovetur, conferat: Edicta, decreta, & pragmaticas sanctiones de jure sacro, politico, & militari; generalia, provincialia, & municipalia. Collegiorum & officialium cognoscat instructiones & juramenta. Contractus itidem, & transactiones, vel cum subditis, vel inter ipsa imperantium collegia, ordines & officia initas. Fœdera & sponsiones vetera & nova, cum propinquis & dissitis nationibus contracta. Regionis situm, limites, portus, flumina, cœli solique qualitatem. Populi naturam, ejusque propensiones, & aversiones. Reipublicæ initia, incrementa, casus & corruptelas, remedia, consilia, eventus. Quibus instructus præsidiis, sollicita cura, & politica prudentia, sed in quam continenter influat saluberrimus justitiæ & æquitatis spiritus, Dei, populi, & privatorum jura constanter tueatur & conservet. Nec unquam cum pseudopoliticis, & tyrannorum magistris, sanctitatem, pietatem, & fidem privata bona arbitretur, sed & præcipue publica. Non in summa fortuna id æquius putet, quod validius; aut regnandi gratia jus violare licere, in cæteris, scilicet, colendo pietatem. Non scep-
tro-

trorum vim perire, si pendere justa incipiat; quasi precario regnetur, ubi honesta tantum dominanti licent. Sed fidem, justitiam, & æquitatem perinde publicæ, atque privatæ beatitudinis, & tranquillitatis custodes & vindices esse: imo iis tanquam vitali spiritu vegetari, sine quo præcipiti exitio utrique cadendum sit. Rationem status, ut vocant, fidei & justitiæ subordinet, nunquam præferat: qui enim eam summam & illibatam legem, & arbitram publicæ administrationis statuunt, verendum est, ne, aut Deum non esse, aut res suas agere, humana non curare existiment; aut Omnipotentem cœli & terræ creatorem, sine injustitia, perfidia, & improbitate populi cujusque beatitudinem politicam non posse tueri. Quæ impia & blasphema sunt, atque è diametro ori veritatis contraria, quod justitia firmari solium pronunciavit, imitante id Syracidis sapientia, cum regnum de gente in gentem transferri propter injustitias, contumelias, & dolo partas opes vaticinatur. Porro jurisconsultus noster nequidem in politico ordine, aut statu quocunque, sibi, aut cuiquam mortalium plenitudinem arroget potestatis in solo Deo, bonitate, sapientia, ac justitiâ ipsa cum timore, tremore, atque humillima obedientia vene-

randam: sed in homine mortali usurpante eam, atque ad libidinis ac liberæ voluntatis, aut beneplaciti ductum, imo impetum sæpe, eam vibrante tyrannicam detestetur ac deploret tempestatem. Si altius ascendere gestiat animus, gloriæ cupidus, neutiquam eo contendat, ut eminenti & laticlavia purpura conspicuus, aut fascium terrore metuendus, per ora aliorum, superba dominatione tumidus, & procaci licentia ferox, incedat; quæ vana & falsa gloria est. Non per aliorum injurias & calamitates, multo minus reipublicæ; quæ detestanda emergendi est semita, qua qui grassatur turpiter suo tempore est detegendus, imo sæpe deturbandus. Non per factiones; in quibus, autore Sallustio, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certant; quæque, Liviano sensu, fuere eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbive, quæque alia in Deum iras, velut ultima publicorum malorum vertunt; quarumque, definitione Tulliana, non alius solet esse exitus, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus & regnum. Sed honesta ambitione, virtutis & optimorum meritorum via progrediatur: ut reipublicæ, ut ecclesiæ, ut amicis omnibusq; civibus, omnibus deniq; mortalibus, pa-

paratior utiliorq; sit, propius positus. Nec enim quisquam populum aut rempublicam, peculium suum, sed se, utriusq; peculium agnoscat. Denique quocunq; in loco, ordine, aut tempore virtutem & industriam exerturus est Jurisconsultus, hoc sibi catholicum & apostolicum dogma semper habeat ante oculos: imo intimis animi penetralibus infixum, ne quicquam faciat per contentionem, aut inanem gloriam: nam in utrumque, aut alterutrum, frequenter impingere solent eruditorum non pauci. Hac jurispudentiæ, tum Academica, tum forensi, ac curiali semita, quicunque processerit inculpatus Themidis sacerdos, justitiæ finé assequetur, jus suum cuiq;, reipublicæ, ecclesiæ, proximo, sibi, publice ac privatim tribuendo: atque hoc pacto, ut concludã verbis Imperatoris nostri Justiniani, divinas & humanas res bene disponet, atq; omnẽ expellet iniquitatem. Hæc sunt nobilissimi & præstantissimi Juvenes, patriæ spes, parenrũ deliciæ, familiarũ & amicorũ exspectatio, quæ hoc ultimo professorii muneris actu, vos amice monere propensus erga vos amor, & enixum cõmoda vestra promovendi studiũ, à me exegerunt. Hæc sunt, ut & hic palam, coram frequentissima auditorum omnium ordinũ & dignitatum corona, ratio constet gestæ

JOHANNIS HEURNII DE STUDIO MEDICINÆ BENE INSTITUENDO, DISSERTATIO.

I.

Quibus præceptoribus utendum ad medicinam, & quibus auctoribus incumbendum.

VT rectè formentur studia, ſoctum contubernium plurimum valet: optimique viri illud Reipublicæ debent, ut ſuâ conſuetudine juvenum animos rectè ad artes effingant. Propterea Hercules præclaris ſplendens virtutibus (χαλκεοκάρδιος ob animi fortitudinem dictus) diligentiam in educatione Hylæ ſummam adhibuit: qui tamen parte Theodamante paupere, δρυτόμῳ natus fertur. Plato, Ariſtoteles, & Plutarchus ſæpe accinunt: Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι ἢν δὲ κακοῖσι ξυμμιγῇς ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον. *à bonis quidem bona diſces; ſi verò malis converſare, priſtinam quoque mentem perdes.* Præceptores non adſcriptitia quadam benevolentiâ, ſed ex unguibus ament diſci-

pulos: & ut coloni sæpes arbusculis circumponunt, ita præceptores curam habeant, ut rectissima eruditionis germina pullulent. Hos juvenes sæpe accedant; nam sodalitium ad benevolentiam & amorem excitat. Peleus Achilli Phœnicem junxerat, ut edicendi & agendi ductor foret atque magister, ut canit Homerus. Horum imitatione præceptores eligatis medicinæ peritos, & benevolos, ac tales qui ad amicitiam proni sunt, & ante omnia doctos: nam difficilis hæc ars. Ita Apollo (ut cecinit Pindarus) voluit à Chirone singulari doctrinâ splendente filium suum Æsculapium doceri, ubi ait:

καί ῥά μιν Μάγνητι φέρων
πόρεν Κενταύρῳ, διδάξαι
πολυπήμονας ἀν-
θρώποισιν ἰᾶσθαι νόσους.

Illum Magnesio adducens commisit Centauro, ad docendum multinocuos hominibus sanare morbos. Cùm electi fuerint, eos sequere; ac citra pertinaciam concertationes cum illis moveto, ut tuis rationibus in re dubiâ, cum illorum judiciis collatis, quantum à vero absis intelligas, & memoriæ altiùs hoc modo rem immittas. Hinc veteres Palladem non sine operâ operosi Dei Vulcani (cujus etiam organa αὐτόματα in opus) ex cerebro Jovis armatam prodiisse fingunt:

oculis torvè unum in scopum collimantem: quod concertatione artes optimè insculpantur ac retineantur. Non moveant graves quæstiones, antequam totam medicinæ formam animo complexi fuerint: alioquin hippocentauros proferent, ac inaniter ut implumes ciconiæ subsultantes, alas vibrabunt. legant & relegant primum medicinæ auctores. cedant libenter rationibus: non solum enim vincere, sed etiam vinci scire pulchrum eis, in quibus victoria detrimentum adfert. Vinci non vis? pulcherrimum est inter differendum, à nulla vinci pertinaciâ aut iracundia. Domi libris opus est, non ut illos possideas, sed ut exercitatio & usus in illis sit. Sed quibus? Quemadmodum ζωγράφοι, cum imaginem ab imagine pingunt, identidem exemplaria spectantes, illorum characteres ad suum φιλοτέχνημα transferre student; sic, qui se studet omnibus doctrinæ partibus excolere, conari debet, ut quasi ad simulacra eruditionis (hominum doctissimorum scripta dico) suum studium convertat, & quod in illis præclarum est, propriū sibi reddat per imitationem. Quapropter in medicina non usque deque cuncti auctores sunt eligendi, sed probatissimi, & qui longis seculorum ætatibus interire non potuere. Nullus pictor non malit Appellis, aut Parrhasii

Zeu-

Zeuxisve vel Leucippi exemplar, quam quid hujus ævi, καὶ γὰρ ἀοιδαὶ εἰς ἔτος ἐξ ἔτος γλυκερώτεραι εἰσὶν ἀείδειν. Est enim tempus probatæ doctrinæ index; cunctorum quæ vana nec magni funt momenti, vastator. Plurimi hoc ævo magnâ auctoritate scribunt; verùm tempus judicium feret, num quid perpetuitate dignum gerant: profectò inter mille scriptores, vix unus seculum agnoscit. Sint itaque vestri auctores doctorum manibus triti, & eorum applausu probati: ni enim probi fuissent, jam diu manibus excussi contabuissent. Veteres sanè dexterius de rebus judicârunt; quàm nos αὐτῶν λειπόμενοι extrema fæx & amurca mundi, ut à Platone in Philœbo dicitur. Verum dixit Basilius *τῶν ἀρχαιότητι διαφέρον αἰδέσιμον. quod vetustate excellit, honore majori dignum est.* Si enim neotericis quis stare vellet, cum infiniti fere sint, & cuncti ex Hippocrate & Galeno hauriant, illud incommodè illi eveniet, quod gregarii illi infinitum tempus postulant, cum interim duos hos brevi tempore perlegere possit. cumque vetustatem illam cæteri non trahant cinctam auctoritate, eo loco semper stabit hinc hausta doctrina, unde facile dimoveri possit. Longa temporum series plurimos celebres Græcos: quosdam Latinos, nonnul-

los-

losque Arabes. Græci medicinam pepererunt, diviteque suppellectile locupletârunt, ac splendido ornatu nostræ artis famam toto terrarum orbe fuderunt. Quare nusquam minus violatam hanc reperiemus, quàm apud suos parentes: hic patrima & matrima. Hanc itaque ex materno gremio pudicam virginem vobis proferet divinus senex Hippocrates, & ejus enarrator Galenus. *Hippocrates* verus medendi dictator habitus semper. hujus scripta tanquam oracula, & non humanæ linguæ verba, tota amplectitur antiquitas, tanquam ducem & auctorem omnium disciplinarum. qui, ut ait Celsus, vir fuit arte & facundiâ clarus: quique ut scribit Macrobius, tam fallere, quàm falli nescit. In hoc, verborum pressa proprietas, sententiarum concisa subtilitas, sermonis veneranda antiquitas, artificii commendabilis dignitas: in cujus scriptis nihil superfluum, ociosum nihil; sed argutâ brevitate rotunda omnia, & significantia. ita ut ubertas & amplitudo rerum, verborum numerum longe vincat. Hæc genuina & propria sunt Hippocrati, cujus tanta fuit benignitas, ut nihil sciverit quod nos nescire voluerit: tanta autem sollertia & sapientia, ut nemo post eum sciverit, quod ipse ignoraverit. In eo enim cuncta medici

cinæ ſemina animadvertas: quæ tamen in facienda medicina meliùs, quàm ex commentariis ad eum ſcriptis animadvertes. Hujus enarrator fidiſſimus eſt *Galenus*; qui ſcribitur à quibuſdam vixiſſe annos centum & quadraginta. Hic cunctis philoſophis & philologis utilis, loquitur ubique puro, eleganti, ſimplici, & nunquam affectato ſermone, non ſine magnâ vocum & ſententiarum ſuppellectile: adeò, ut nullâ ſatietate lectorem offendat; ſed ubique progrediendi cupidum, rhetorico artificio demulceat; homo ad eloquentiam factus. In hoc præcepta quædam philoſophica rara & eximia, magiſq; illuſtria quàm apud ullum alium ſcriptorem invenias. Nihil obtrudit lectori, quod non firmis rationibus demonſtret, ac ejus contrarium refutet. quin moralia habet perpulchra, affectibus moderandis. Ambitionem & avaritiam præcipuè inſectatur. & de qualibet re doctè & eleganter diſſerit. Nullis non ad ingenii cultum ejus lectio utilis. Sunt alii, minoris gentis; Aretæus, Aëtius, Paulus Trallianus, Oribaſius, Caſſius; Dioſcorides de materia medica, & ejus Euporiſta, & ex recentioribus Actuarius, Damaſcenus, Theophilus de urinis, Philaretus de pulſibus, Simeon Sethi, Nonus. Animi causâ inſpicias etiam in-

interdum Geoponicos,& Hippiatros. Geoponica ſcripſit Dionyſius Caſſius Græcè; Latinè verò Cato, Columella, Palladius, Conſtantinus. Sextus ſcripſit medicinas ex animalibus. Latinos inter medicos primus eſt *Cornelius Celſus*; ſed prudenter legendus; nam in multis Aſclepiadem methodicum ſectatur, ut fatetur ipſe. hujus cote ſtylum ſubigemus,& pluris latinitatẽ ejus, quam medicinam faciemus. Plinius etiam perluſtrandus, qui Græciam & Latium uno volumine concluſit. Accedat his Scribonius Largus, Q. Serenus, & Cælius Aurelianus. ſed hic cũ magno judicio legendus: nam is ſcripta Sorani Epheſii Latina facit, qui methodicæ ſectæ addictus fuit. *Marcellus Empiricus* politæ dictionis ſcriptor etiam inſpiciatur. & inter hos *Theodorus Priſcianus*, cujus ſcripta quinti Horatiani titulo circumferuntur. Scripſit ad Timotheum fratrẽ Phænomenωn euporiſtωn librum unum, cum Logico ejus, & Gynæciis. apparet eum methodicæ ſectæ ſtudioſum fuiſſe. Exſtant etiam ſcripta de acutis & Chronicis,& de occultis phyſicis remediis. His adde Conſtantinum Aphrum. Inter Arabas præcipui ſunt Avicenna, Rhazes, Averrhoës, Avencoas, Meſue, Serapio, & Alſaharavius. Qui delectãtur fuſa & polydædala varietate remediorum, Avicenná am-

amplectantur: cuncta enim hujus ævi remedia ex eo manant. At Razes utilis illis, qui efficacem & contractam medicinam amant. hic centum annos medicinam fecit. hunc Vesalius paraphrasi eleganter decoravit. Hi utiles sunt ex quibus excerpas remedia quædam Græcis olim ignota: nam scribendi illorum ratio, cum sine demonstratione fluctuet, à doctis improbatur. quare his non inhærendum. Unum ex hujus temporis scriptoribus his addo, doctissimum *Fernelium*: qui Arabum ductum non sine Græcorum demonstrationibus secutus fuit. Ejus lectionem laudo, modo eum jam dictis auctoribus conferatur; locaque annotentur ex quibus suos rivulos traxerit; optima enim ex cunctis selegit, sed stare ejus auctoritati non potis est, nisi ubi firma demonstratione suâ stabilivit. Quare in antiquos suos fontes si refundi possit, sanè limpidissimam firmamque scientiam pareret. Sed totus eò abduci nequit, ut qui sponte interdum declinat & abit. Quid tunc agas? litem dirimet antiquorum demonstratio, collata cum hujus rationibus; & usus: hæc si vicerint, excutiantur nova tanquam amentatæ hastæ; sin Fernelius quid melius, retineatur, & gratiæ illi adscribantur, ut qui pomœria medica auxerit. Sed gravis hic est auctor,

nec

nec in primo medicinæ limine ponendus: ſed à Galeno hoc potiùs utendum. Qui tamen compendioſam medicinam nimium amat, hunc legat cum judicio: is enim, ut verum fatear, Græcam & Barbaram medicinam fere uno in volumine concluſit, & propriis locis philoſophiam medicinæ intulit: ut non ſit neceſſe aliam phyſicam uſibus medicis quærere, cum ex latiſſimo naturæ ambitu fecundè medicum campum rigârit. Hos ſequuntur myriades pragmaticorum intermediorum, & nuper natorum: qui volumina per ſingula hominis membra digeſta fabricarunt, mirâ remediorum varietate. Inter hos medios, maximè excellit *Arculanus*, qui Razis nonum ad Almanſorem, & Avicennæ ad librum de febribus commentatus eſt. in hoc remedia certa & efficacia. Aliis placet *Gradius*, qui prò Nicolai breviario eſt. quidam conſilia malunt (& non ſine ratione) qualia *Montagnana* tunc edidit. *Gattinaria* nonnullis arridet; nam placida & uſitata remedia ſuggerit. Nonnulli *Varignanam* conſulunt, quod euporiſta & uſu comperta pharmaca adferat. Sunt qui *Guainerium* cæteris his præferant. Quidam ſe addicunt *Savonarolæ*, quo adſtantibus mulierculis ſatisfaciant. Sed nulli ſe mancipare præſtat; verùm quoſdam ex his inſpicere,

cum

cum intermedica versamur opera. Et qui unum pragmaticum perlustravit, aut mille, imò omnes legerit. nam unam tantum aut alteram indicationem medendi prosequuntur cuncti, ductam ac evocatam à causa morbifica, & parte afflictâ: cæteras susque deque habere videntur. Sine cæteris tamen indicationibus curatio rite non absolvitur: nam nullus morbus omnium est idem, nec ullum remedii genus eandem vim habet in omnibus, diversæ enim sunt morborum ideæ: & iidem modò dextri, modò sinistri judicii; concoctu ac excretu difficiles, aut faciles. Et quantum in hominibus temperierum discrimen! quàm variæ partium temperies! modò prostratæ jacent in eodem morbo vires, & aër aut flagrante Sole torretur, vel algore riget; quin ætatis vis quid non remedii evertit aut perfert? omitto jam consuetudinem, peculiarem cujusque naturam, sexus discrimen, vitæ genus in quô æger enutritus, morbi motum. Quare ut in tanto fluctuum ac scriptorum remediornm Oceano portum facili cursu collimarent medici, quæ medicamenta prolixè profuderant pragmatici in tam numerosa morborum turbà, in unam methodum ad praxin redegi: ut inde, accedente methodo medendi verâ, uno veluti intuitu, maxima remedio-

rum

rum varietas, per cunctos morbos complecti poſſit, & cuique propria ex his promœriis methodo decerpere ut liceat.

II.

Qua ratione cum certa utilitate dicti jam auctores ſint legendi.

NOn ſatis fuerit compertum habere, quinam legendi ſint, ſed etiam quo modo non citra utilitatem in iis verſandum ſit, explorandum. In omnium auctorum lectione ſemper hæreat animo quod apud Platonē dicitur ἀρετὴ ἀδέσποτον: ut nos hoc ad ἀλήθειαν. Moneo itaque ut ab eorum ſcriptis abſtineatis, qui ab antiquorum ſententiâ temere abeunt. Plato in Epinomide plebejos quoſdam Deos cum referret, ἀνοργιάστους hos appellabat. neſcio an eo nomine quid aptiùs adaptari his innovatoribus poſſit. Utinam eâ mente omnes ſcriberemus jam, quâ olim Hippocrates, & poſt eum Galenus! ſtudio nimirum juvandi. Nunc neque hoc facimus plerique; & bene à veteribus etiam excogitata & ſcripta demoliri, ac rebus claris tenebras affundere conamur; receptiſſimorumque auctorum auctoritatem elevamus, ut reponamus noſtram, dubiam ac titubantem pro exiſtimatiſſi-

tiſſima. Si quis reclamet, illico nos inter nos (qui conſpirare contra externos debeamus) domeſticum bellum depugnamus: ac χαλεποὶ πόλεμοι ἀδελφῶν. *funeſta bella fraterna*. Novus medicinæ myſta in primis perlegat Inſtitutiones medicinæ. Illæ enim ideam quandam totius medicinæ animo immittent: & ex illis ordinem totius ſtudii medici, & ſubtegmen firmum cui intexi omnium auctorum ſcripta poſſunt, perſpiciet. Sunt enim Inſtitutiones medicæ nihil aliud, quàm ex omnium ſcriptorum medicorum deliciis ac medullis condita placenta: aut, ut meliùs dicam, ex electiſſimis quibuſque floſculis compoſitum mellificium. In lectione auctorum cura adſit, ut eorum percipiatur ſententia: dein, ut retineatur. Percipietur ſententia auctoris, ſi perſpectus fuerit ejus dicendi modus, & peculiares ſignificantesque ejus dictiones ſi intellexeris. Maximè in Hippocratis lectione ad hæc collineandum. Ut enim ἀναδυομένην illam nemo perficere potuit, & obliteratos in ea colores aliquot deteriore purpuriſſo reconcinnarunt; ita nullus eo acumine ſcribendi medicinam ab Hippocrate productam abſolvere potuit. Eſt ſane is, inter homines, maximus medicinæ auctor: in quo ſparſa medicinæ totius ſemina animad-

advertas. Sed ex ſucco ſolo excerpta hæc non germinant, vel tenuiſſimè enaſcuntur, aut non in frugem ſurgunt. animi ſenſa ſua divina ob conciſam brevitatem latitant, ni verba ejus ſignificantia & dicendi modus fuerit cognitus. Quare (quia huic immoriendum) Lexica comparanda erunt Erotiani & Galeni, Julii Pollucis, Rufi Epheſii, Suidæ, Heſychii, Gorræi; ſed ante omnia Oeconomia Hippocratis Anutii Foëſii. Auctorem quem evolvis, intentâ mentis acie, non raptim (ne quid fugiat) perleges. Si ſalebris difficilibus impliceris, ne hæreas, enarratores aut præceptores conſule. Si nec explicent hi, notandus locus, & pergendum, dum tempus & lectio emolliant hanc difficultatem. Nec turpe quædam ignorare. Aut ſi moræ impatiens fueris, ad aliorum auctorum judicia hæc examina. ſi idem cuncti, ratum ſit: ſin abeant in diverſum, vide num in gratiam redire poſſint: vel illi qui potiſſimâ ratione utitur, ſubſcribe. Indices loca auctorum dicent. Commmentariographos prolixos fugite; diſcendi enim libidinem exſtingunt: ſed ubi involvimur difficultatum ſalebris, id ſolum agendum, ne nimis ingenium fatigetur, & tandem expugnetur. Galeno maximè utemur pro Hippocratis enarratore, quo illè rectè intelliga-

gatur, utque memoriam exerceamus cum fœcundâ quadam utilitate: nam rerum, quæ discuntur per causas, demonstratio apud eum luxuriat: quibus ad eruditionem nullus felicior campus aperiri potest. nam scire, est per causas cognoscere. His opibus illi fraudantur, qui apotelesmata solum amplectuntur: tenues semper eruditione, præ inopiâ rerum ac argumentorum. Sed hæc omnia frustra, ni Musarum matri memoriæ, tanquam penuariæ cellæ doctrinarum, inserantur. Sæpius itaque lecta repetantur: ac ut cibos mansos ac prope liquefactos dimittimus, quò facilius digerantur; ita lectio non cruda, sed multà iteratione mollita, ac velut confecta, sæpiusque perpensa, memoriæ tradatur. Sed an non naturæ, hoc est, summi Dei beneficium memoriæ vis est? Fateor. & cuncti à summo numine ea afflati sumus. non æquè? cultu effingatur: consuescat exercitiis; hoc obliviosos memores reddet. Sit animus cæteris solutus curis, ac earum ideis vacuus: affectus sileant, qui in suam factionem totam mentem rapiunt, ita nullam characterum impressionam renuet mens. Et sæpe, menti immissa ad phantasiam revocentur, ac cum voluptate hæc tunc memoriæ redde: ita jucundè ejus usu fruetur, ac lætitiâ quadam se laxans,

laxans, ſimulacra rerum fideliùs imbibet. Ad memoriam ſtabiliendam, nonnihil opus pollicetur ipſa medicina & medici, ac ſecundum hos Marſilius Ficinus. Ariſtoteles libro de memoria, oſtendit ob varias cauſſas illam labefactari: vel, quia ſpecies rerum non ſuſcipiuntur; vel, quia non detinentur: utroque enim opus eſt. Propterea mollem & ſtabilem à Summo Deo ſubſtantiam obtinuit cerebrum, ut mollitie rerum characteres admitteret, ut eos ſtabilitate retineret. Inde eſt quod ajunt, memoriam firmari calido & ſicco temperamento: calor enim modeſtus mollit cerebri ſubſtantiam; & ſiccitas eam ſtabilem reddit. nam ex madido fluxoque cerebro, ſimulacra rerum effluunt. his querelis remediantur medicinæ. Sed inter cuncta confert perpetua vitæ ſobrietas: nam crapula & ebrietas, ut ingenium hebetant, ita memoriam prorſus eluunt. Officit etiam tumultuaria diverſorum voluminum lectio: ita in ſenibus multitudine rerum memoria exſtinguitur. Præterea ordo in diſcendis rebus plurimum ad memoriam facit: imò Plato ordinem, memoriæ animam appellat. Quare in auctorum lectione, ſemper de ordinis filo quod trahunt, ſolliciti ſitis: cuncta enim quæ ordinem habent,

 ὀύμνη-

διῳμνημόνδζα sunt. Cum ad Galenum ventum eſt, ejus ſcripta pedetentim, non ſaltuatim legantur: conſtanter, non faſtidioſe: ordine, non tranſſultorio modo. In primis ſeſe offert Galeni liber, inſcriptus *Exhortatio ad artes*; dein quoque medicus philoſophus, & de ſectis ad novicios, de optima ſecta, de conſtitutione medicinæ. Tunc anatome, deinde venarum, arteriarum, nervorum, matricis ſectione. Poſtea libri de uſibus partium, de naturalibus facultatibus, de placitis Hippocratis & Platonis, quod animi mores corporis temperiem ſequuntur, de affectibus animi caſtigandis, an ſanguis in arteriis, de odoratus inſtrumentis, de motu muſculorum, de cauſis reſpirationis, de ſemine, de fœtuum formatione. De elementis, de temperamentis, de medicamentorum facultatibus, de optima corporis conſtitutione, de optima habitudine, de inæquali intemperie: hi tres libelli ligantur inter ſecundum & tertium librum de temperamentis: κατὰ γένη κατὰ τόπυς: vel legat hos poſtremo. De antidotis, euporiſta; de purgantium vi, quos, & quando: de ptiſana; De Theriaca ad Piſonem & ad Pamphilianum: ſed hos doctiſſimus Julius Alexandrinus (quem hic ſequimur) adulterinos falséque Galeno adſcriptos demonſtravit. Dein ſunt libri

de

de ſanitatis natura, de morborum differentiis, de morborum cauſis, de ſymptomatum differentiis, deque horum cauſis, de plenitudine, de tumoribus præter naturam, de atra bile, de tremore & palpitatione, de tabe, de locis affectis, de febrium differentiis, de pulſibus, de ſpirandi difficultate, de pulſuũ uſu, de ſpirandi uſu cauſiſq; : de morbi totius temporibus de temporibus morboru, de criſibus, de diebus judiciariis, de typis, de prænotione, de dignotione ex inſomniis, quo modo deprehẽdantur ſimulantes, ſe ægrotare. Ars medica, de ſanitate tuenda, methodus medendi, de facultatibus alimentorum, de cibis boni & mali ſucci, de attenuante diæta, de parva pila, de curatione per venæ ſectionem, & contra Eraſiſtratum, de comitiali pueri affectu, Glauconi ſcripta ad Thraſybulum. Quantum ad commentaria Galeni ad Hippocratem. Signis adnumerari poterunt Prognoſtica & Prorrhetica: Curationi verò, de victus ratione acutorum, de articulis, de fracturis. Reliqui ejus Commentarii ad Hippocratem, veluti ſuorum ſcriptorum epitome ſunt. Pragmatici cæteri, quos ante recenſui, nonnunquam tangendi, ubi jam Hippocratis ſcriptis aſſueviſti, exacuendi palati gratiâ, cibi nimiâ bonitatate languentis: ſed id ſaltuatim & fruſtu-

latim. Ita nec totum perlegemus Paulum, Aëtium, nec Trallianum, aut Oribasium vel Rasem, neque Mesuem, nec Halisbbatem, Avenzoarem, vel Alsaharavium. Et ita cum cæteris agemus: nam eadem cuncta apud Græcos felicius invenias. Actuarius fere totus legi poterit; & Avicenna, si restitutus esset; & Averrois scripta medica, modò id fiat cum judicio. Sed dices, Arabes felici plenâque manu remedia jucunda ac facilia fundunt. Ita est; sed ea pauca, quæ non apud Græcos. At esto! sint ab illis! instrumenta aucta: sed non in cithara bene pulsandi ars est, quamvis sine ea non ludat citharœdus. Arabes ex Græcia colonias duxere: sed frustra quæras apud hos, quod non apud Hippocratem & ejus enarratorem Galenum invenias. Laudo suppellectilem remediorum promtam paratamque; & utinam ut Dædalo sua, & Vulcano tripodes cæteraque animata omnia, jussa adessent; vel potius per seipsa, quamprimum sui opus esse scirent, ad opus accurrerent, ac id (quod jam φλυαρία quorundam sibi persuadet) conficerent ultro, quod nos cum delectu. Delectu magis militum, quàm innumeris copiis, & iis veteranis potius quàm tyronibus ingentia bella conficiuntur: Ita nos seligemus ex cunctis optima

&

& usu firmata; his stabimus. Veteres illi pictores nobilissimi, quatuor tantùm coloribus tam eleganter pinxere. nec excludimus seram ætatem, quæ coloribus quid adjecit. Ita veterana remedia extollimus, non relegamus nova, quæ felicia in opus: quin pomœria agri medici lubenter proferemus. Commoditas hinc fiet major: sed artem non variat instrumentum. Ars perpetuò possedit tantum roboris & venustatis, quantum satis cultui est. Hoc semper artis fuit, artis modum loco adhibuisse. Mutandorum remediorum nunquam meta erit: sed ni ars finem suum accipiat, desinet esse ars: nam perfectè facere promittit. sed illa habitum habet in intellectu, faciendarum cum ratione rerum. Hæc facili, attamen efficaci, remediorum copia instructa, tanquam Macedonicâ phalange, audacter cum morbis concurrit. tum quæ remedia nomina nondum dederunt usui, nec sacramento adhuc huic militiæ sacra, excludis de cohorte; nisi præclaris editis facinoribus gloriâ splendeant, suumque genus certis notis aperuerint. Non alenda copia iners: paucitati operosæ præstat confidere. Sit tamen justus exercitus, & bene notus tibi, beneque instructus. Excute ergo lascivientem varietatem, tanquam inutilem

& imbellem, copia, quantam usus capit, suffecerit. Contende tu potius ad artis penetralia, ubi arcana rerum cognitio, ut his paucis & fortibus paratisque, κατὰ καιρὸν loco & tempore utaris. Veterum cum tam multiplici rerum varietati memoria par esse nequeat, arte eam juvabimus; locosque communes fabricabimur; quibus, ut certis thecis, memoriæ egregiè digna inferamus: ut, cum opus fuerit, tanquam ex divite penu, illico promere has opes possitis. Age cum Lucretio, floriferis ut apes in saltibus omnia libant. Omnia nos itidem decerpimus aurea dicta. Poterunt loci hac ideâ effingi: Accipiat paginæ frons quæque trium locorum titulos, juxta positos. tergus verò folii, nudum sit ab inscriptione, quo nova charta semper addi possit. Volumen hoc chartaceum contineat septem vel octo libros chartæ. Cunctæ itaque varietates his locis inferantur, & difficiles decisiones: nam perenni inscriptione memoria firmabitur; &, si quid exciderit, facili viâ revocabitur, cum sit ad manus & in mente is locus unde petas. Sed non cuncta quæ legitis locis importabitis, sed ea quæ maximè memoratu digna, & rarò obvia, de quibus videberis periclitari, ne tibi excidant. Et totarum historiarum capita tribus, ut ajunt, verbis tantùm, cum nu-

numeris annotentur in locis, ut ſcias à quo auctore, cum uſus erit, repetas, & in ipſo auctore, puncto nota te id in locos retuliſſe: ut ſi poſtea locum peras, illico adſit oculis; & ne iterum; ſi evolvatur denuo à te auctor, is locus inſcribatur. Sed nonnunquam quædam ancipiti ſignificatione ſeſe offerunt, ut neſcias, in locos ſi referas, unde rectè repetas: propterea conſulo ut etiam Alphabetarii loci alii ſtruantur, quo, inde facilius quæ peti poſſe videntur, eò reponantur. Sed priores etiam jam dicti loci indice egent. Sed cautio adſit, ne nimium his locis fidatis, indeque memoria inculta perdatur. non enim ſatis eſt in ſcriptis rem habere, ſed memoriæ una inſcribi debet. Hac ſerie inſcriptiones vel tituli locorum poni poterunt. Deus remediorum, curationis, & ſanationis auctor. Per quos homines uſibus humanis medicina illata fuerit, de auctoribus medicis, & de medicinæ origine. Clinice & Jatraleiptice; & quando primum. Vitia medicinæ & medicorum. Sectæ medicæ: dogmatica, methodica, empirica & Paracelſica; Sophiſtica & ſophiſtæ. Dignitas medicinæ, laus ejus, & præmia medicorum. Quales medici eſſe debeant corpore & animo, miniſtri, finis medicinæ, objectum medicinæ, ejus partes, officium medici. De natura,

quæ ad medicinam attinet. discrimen physici & medici. De elementis. Quid elementum, & quo modo differat à principio: ejus materia & forma. Quot elementa. ignis, aër, aqua, terra. formales differentiæ elementorum. Mistione elementorum ut fiant corpora. formarum in mistione origo. Proprietates, & effectus elementorum. Qualitates ex elementis ortæ. elementorum situs. Quid mixtio, & ejus causæ. in misto elementorum substantiæ. An elementa in mixtis secundum suas formas, an secundum potentiam suam. Elementorum contemplatio quam utilitatem adferat medico. De temperamentis, & iis quæ à temperamentis fiunt. Quid sit temperamentum. quid differat à calido innato. Temperamentorum origo. Homo omnium animalium temperatissimus. partium similarium & dissimilarium vis. Temperamentorum differentiæ quot & quales. Ad pondus, & de Pulchritudine: ad justitiam. Signa temperamentorum. Partium singularum temperies. Calidum, frigidum, humidum, siccum, quot modis aliquid dicatur. An calidum elementare in omni vivente excedat. Ætatum temperamenta & differentiæ: infantia, pubertas, adolescentia, juventus, virilis ætas, senium duplex. An juvenum & puerorum

idem

idem sit calor. Anni temporum temperies, ver an temperatum, æstas, hyems, autumnus. Regionum temperies. An sub æquatore temperatissima regio. Qualitates secundæ: Color quid, & ejus differentiæ, & causæ. Odor, & ejus differentiæ, causæque. Sapor, insipidus, acidus, acerbus, austerus, adstringens, dulcis, amarus, salsus, acris. Tactiles qualitates; molle, densum, grave. Utilitas quæ ex notitia temperamentorum. Cutis temperata. Partes calidæ, frigidæ, humidæ, siccæ. De humoribus: quid humor, quot, quales, primi, secundarii, excrementitii, alimentarii: quomodo & unde fiant: duo excrementa humorum: Sanguis: Pituita, dulcis, salsa, acida, vitrea, gypsea, tenuis, crassa; signa ejus. De bile, vitellina, porracea, æruginosa, glastea, flava. De melancholia, & ejus differentiis; signa atræ bilis. Usus humorum: fibræ sanguinis, copia morum, mutatio humorum. Ichor humorum; & signa cujusvis. Motus humorum. Utilitas doctrinæ humorum. De semine, & quid semen, utriusque sexûs semen. An semen ut opifex, an ut materia fœtui serviat: semen mulieris. Causæ & origo seminis testium vis, sanguis menstruus quid, & ejus origo. Conceptio, instrumenta procreationis, gestatio & motus fœtûs, membranæ

fœtus: hepar num ante cor procreetur: signa maris & fœminæ: partus, superfœtatio, fœtus tempora, septimestris, &c. abortus, fœtus mortuus. Similitudo filiorum cũ parentibus, & physiognomonica. Monstra, mola, androgyni: fœminarum in mares mutatio. Utilitas cognitionis seminis & materni sanguinis: sterilitatis caussæ. Anatome: an unum tantum princeps membrum: cur seminales partes sectæ non regignantur. Caput, cerebrum, frons, partes caput vestientes, partes in capite contentæ: partes à cerebro ortæ, partes cerebro assistentes, oculi: quomodo fiat visio: lacrymæ: aures, nares, os, musculi, ligamenta. Thoracis costæ, sternon, musculi, mammæ, lactis procreatio, diaphragma, tunica costas cingens. Partes quæ in thorace continentur, cor, &c. aspera arteria, lingua, sermo ut fiat. Ventris inferioris, umblicus, & continentes partes: contentæ, ventriculus, &c. mesenterium, hepar, fel, lien. Partes ab hepate ortæ: partes serum attrahentes & suscipientes, renes, vesica, &c. Partes procreationi dicatæ, testes, parastatæ, &c. uterus. Consensus uteri & mammarum. De manûs partibus & structura, de crure, ossium structurâ. Calidum innatum, & spiritus, quid sit, & caussa ejus, effectus; præstantia; quotuplex;

mu-

mutatio ejus. Spiritus quid, & quot: naturalis, vitalis: humidum primigenium. De animæ facultatibus; & earum actionibus. quid anima, & quot: quid facultas animæ: procreatrix, nutrix, attractrix, retentrix, excretrix; nutritio, auctio, coctio, fames, excrementa. Sentientis animæ facultates, visus, auditus, olfactus, gustus, & tactus, sensus communis, phantasia, cogitatio, memoria, motus, appetitus, vitalis vis. De sanitate tuenda. Quid sanitas. signa temperierum totius: signa cerebri temperati, & intemperati: pilorum causæ variorum: oculorum temperatorum varia signa: pulmonis temperaturæ notæ; hepatis, ventriculi, testium. Aëris qualitas varia, regionum varietas, ventorum vis: anni tempora. Cibi boni vel mali, medicamentosi: victus puerperarum, victus melancholicorum, &c. Quantitas cibi; modus utendi. Consuetudo: cœnandum an prandendum liberalius: occasio cibandi. Potus, aqua, vinum, cerevisia; mulsa, quantitas potûs, ebrietas. Balnea, dulcia, thermarum, modus eorum, aëreum. Alvi dejectio urina, sudor, vomitus, mensium & hæmorihoidum profluvium, venus. motus & quies: frictiones. animi motus. Semina cerealia, triticum, siligo, &c. Panis & placentæ, pultes & polentæ, legu-

mina, fructus, alimenta ex herbis. Quadrupes, lacticinia. Aves, pisces, succi, condimenta. Differentiæ & causæ morborum: quid morbus, genera morborum, intemperies: manifesti, occulti, venenati, contagiosi: organici; solutio continui: primarii, per sympathiam simplices, compositi; acuti, longi, &c. Causæ morborum, agnata, antecedens, continens, externa. Fascinum, philtra, incantationes. Signa morborum; & quid signum, pathognomonicum, epigenomenon, & epiphænomenon. In excrementis, actione læsa, qualitate mutata. doloris idea, situs. Differentiæ & causæ symptomatum: quid symptoma. In motu: tremor, rigor, horror, tussis, sternutamentum, oscitatio, pandiculatio, palpitatio, ructus, singultus. vomitus, nausea: stridor dentium. Læsio actionis principis cerebri; ut phantasiæ, cogitationis, memoriæ vigiliæ, somnus. naturalis facultatis, ut attractio &c. Qualitatis mutatæ, visibilis, &c. dolor. Excrementorum symptomata, in substantia, qualitate, copiâ, tempore, & excernendi modo. Prognostica. Quid signum prognosticum. Signa cruditatis & coctionis signa mortis vel salutis, & quæ ad melius & deterius: signa quæ ad speciem & ad tempus crisis apparent. Tempus morbi: quid princi-

pium,

pium, augmentum, vigor, declinatio. Paroxysmus, periodus. Prognosces in urina, dejectione, sure, expectorato, menstruis, vomitu, hæmorrhagiâ, pure. Crisis quid: crisis bona, mala, fida & quando futura. Dierum decretoriorum naturæ & causæ. unde certus naturæ in his ordo. Luna causa adjuvans. Qui dies decretorii: dies sextus: & singulorum dierum vires. Crises singulorum morborum. Septimanarum ratio Abscessus. Dies & hora mortis. Quo affectu quisque peribit. De pulsuum significatione. quid pulsus: Diastole, systole: duplex in pulsu quies. differẽtiæ pulsuum. De respiratione, quid sit, unde fiat: inspiratio, exspiratio, usus ejus: differentiæ variæ. Urina quid significet, quid sit: ut fiat urina. ejus colores, substantia, quantitas; contenta urinarum, enæorema, hypostasis, spuma, pinguedo, innatantia corpora, &c. Qualitas urinæ, odor. unde varia urina; ut ex ætate, somno, cibo, &c. De febribus hecticis, ephemeris, synochis, putridis, continuis, intermittentibus, quartana, &c. Morbi partium; capitis, thoracis ventris, artuum. Victûs ratio in morbis servanda, De natura medicamentorum. Quid pharmacum: unde eorum vires: ut in actum ducantur à nostro calore. primæ eorum qualitates, & secundæ sapores, &c.

Pur-

Purgantia, vomitoria, ſudorifica, urinalia: partibus peculiaria, antipharmaca, venena. Delectus remediorum, quando quæque colligenda: radices, flores, ſemina, ſucci, lachrymæ. Præparantia: corrigentia: menſes ducentia, obſtruentia, aperientia, &c. Externa, repellentia, emplaſtica, anodyna, narcotica, emollientia, attenuantia, trahentia, diſcutientia, maturantia, puſtulas & veſicas concitantia. De compoſitione medicamentorum: de ejus utilitate & neceſſitate: baſis, Coctio remediorum, lavatio, veſtitio, tritura, infuſio, nutritio, mollitio: metallica remedia, & Alchimica. Adjuvantia remedia. Pondera & menſuræ: Sirupi, &c. Methodus medendi. De chirurgia & chirurgo, ejuſque officio. Venenorum natura: ab iis præcautio. Vita num prorogari queat medicina. cur alii aliis longioris vitæ. Mors, ejus cauſæ & neceſſitas. ſenes cur facile moriantur. Mortis hora an prædici poſſit. Ægri deplorati ſæpe ſervantur. Semina ampliſſimum ad medicum campum habetis; vos in meſſem excolite. Qui velit, hæc latius ex Inſtitutionibus medicis & Methodo medendi (nam inde profecta ſunt) pandere poterit; aut (ut varia ingenia ſunt) arctiùs contrahere. Sunt qui breviſſimos velint locos, ad praxin. Hi ſerie hac tranſigant:

gant: In primis ponent morborum definitiones, dein caufas cujufque morbi: figna unde nofcatur quod fit talis morbus: Signa differentium caufarum ejus mali, hoc eft, differentiæ propriæ caufarum ut nofcantur: differentiæ etiam communes. Indicationes curativæ: prognofis num liceat fatisfacere indicationibus. Præfervatio, curatio, chirurgia; Pharmacia, lenientia, præparantia, purgantia univerfalia, & pecularia. topica: diæta: empirica.

JOAN-

JOANNIS DE RAEI, L. A. M. ac M. Doct.

DISSERTATIO DE

Subsidiis, gradibus ac vitiis notitiæ vulgaris in Naturæ contemplatione, & officio Philosophi circa eandem.

Quo tempore è præceptorum custodia exire mihi licuit, pulveremque Scholasticum cum amœniori ac liberiori studiorum genere commutare, nihil magis in votis habui, quam ut certam evidentemque rerum utilium ac per se scitu dignarum notitiam mihi compararem. Cumque pro more Academiarum in Philosophorum scripta inciderem, videremque in iis rerum divinarum humanarumque talem promitti scientiam, quæ & utilis & jucunda & propter seipsam expetenda esset, tanto hujus consequendæ desiderio me captum fuisse profiteor, ut nullo alio capi posteà potuerim. Etsi igitur propter amicorum voluntatem & morem seculi ab omni alio studio abstinere non debuerim, nunquam tamen à philosophia me avocari fui passus,

ſus, unicam illam veritatis contemplationem, quam profitetur, & ſapientiam, quam promittit, & mihi & ſibi ſat magnum pretium fore exiſtimans. Medicinam quidem cum ipſa conjunxi, ſed longe alia conditione quam fieri plerumque ſolet: Non enim ad curandos ægros idipſum factum à me fuiſſe profiteor, ſed ad profundiorem uberioremque naturæ notitiam, quam quidem ex ſola philoſophia hauriri poteſt.

Fateor tamen non eam mihi hactenus obtigiſſe fœlicitatem, ut omnia quæ in vita occurrunt à tali inſtituto avocamenta tam procul arcere à me potuerim, quin aliquoties ferenda mihi fuerint ad hunc diem uſque. Imprimis enim ſtudia Academica magis ad honores, ad reipub. aut eccleſiæ adminiſtrationem aliudve vitæ munus ac emolumentum, quam ad innocuam illam veritatis & naturæ contemplationem, quæ propoſita mihi erat, inſtituta inveniebam. Græcia olim habuit ſuos Democritos, Pythagoras, Anaxagoras, Socrates, Platones, Epicuros, Ariſtoteles; viros maximam partem illuſtres, & lucri tamen honorumque contemptores, ac ſupra ſapientiam nil quicquam in hoc mundo deſiderantes, quærentesve. At apud Chriſtianos philoſophia aliorum ſtudiorum ancilla eſt & vile

ſæpe

ſæpe mancipium, neque propter ſeipſam ſed alterius ſcientiæ conſequendæ cauſa doceri ac diſci in Academiis ſolet: ſicque fieri non potuit, quin non negligentius tantùm à nobis excoleretur quam à Græcis exculta fuit, ſed multa etiam contineret, quæ vel inutilia, vel moleſta videri poſſint iis, quibus non tam lucrum, aut honos, aut aliud vitæ commodum, quam unica propriæ mentis cultura ac eruditio omnium laborum finis eſt.

Porrò primi ac præſtantiſſimi eorum qui inter Græcos fuere philoſophati, non publicas privataſve inſtituebant ſcholas, adeòque nullis docendi moleſtiis aut diſcipulorum interpellationibus diſtrahebantur, ſed hoc unum perpetuò agebant, ut vel ex quotidiana naturæ inſpectione, vel ex ſapientiorum ſermonibus, vel ex propria meditatione perficerent eam ſcientiam, quam unicè quærebant. At verò Chriſtiani vix alio fine ſe totos philoſophiæ tradunt, quam ut alios docere eam poſſint. Docendi autem munera multas etiam poſt ſe trahere moleſtias ac graviorum ſtudiorum interpellationes, optime illi omnes perſpectum habent, qui aliquandiu ſaxum hoc volverunt. Et ego tamen, ſive ex tacito genii mei inſtinctu, ſive ex more ſeculi me ad docendum appuliſſe animum

con-

confiteri debeo, nullumque hactenus invenire potuisse vitæ genus, quod tranquillius atque ad sapientiæ veritatisque studium commodius mihi videatur. Si enim clavo reipublicæ assideas, si causas agas in foro, si faciendæ medicinæ fueris intentus, vel mercatura, vel arte mechanica, vel alio vitæ munere impeditus, iis te distractum sentis occupationibus, quibus vel parum vel nihil cum sapientiæ studio est commercii. At nemo sapientiæ præcepta aliis tradit, nisi semetipsum in iis continuò exerceat; nemo abdita naturæ ostendit ac revelat alteri, nisi ea prius ex veritatis puteo eruerit. Ubi res leves, inanes aut etiam cum vanitate quadam conjunctæ, vel plus satis exploratæ docenti inculcantur aliis, vel tempus miserè conteritur, vel ex non intermissa satietate ac repletione vigor animi obruitur ac suffocatur, tantaque in ejus locum succedit lassitudo ac rerum sublimiorum neglectus, ut vix unquam ad altiora assurgant verum perpetuò humi repere assuescant mentes nostræ. Si verò ea quæ docentur alicujus ponderis ac difficultatis fuerint, qualia præ cæteris sunt quæ veritatis ac naturæ contemplationem spectant, aliis illa instillare nequis, nisi omnes animi tui conceptus & crudiores cogitationes tam minutim ruminando ac

tot

pin-tot novis coctionibus subigendo, ut pingue ac solidum bonæ mentis pabulum inde promanet; tumque nec nausea, nec molesta satietas ac fastidium, sed salutaris ac pulcherrima animo docentis inducitur εὐεξία. Quibus si adfuerit qualiscunque ad docendum aptitudo cum prona animi inclinatione ad ea quæ noveris aliis communicanda, mirum quantum excitent generosæ mentis alacritatem, quantum foveant illius robur. Animalium quidem ac plantarum corpora enervari videmus ex uberiori seminum defluvio, nec non effœta reddi ac sterilia post frequentes generationes: sed humanæ mentis longe alia est ratio; hæc enim quo enixè magis parere studet ac aliis communicare conceptus suos & intelligentiæ fœtus, tanto magis vegeta evadit ac fœcunda.

Sæpius tamen apud animum meum dubitavi, an uti ex privatis quibus hactenus incubui institutionibus, ita etiam ex hoc publico docendi ac disputandi munere, quod hodiernus dies obtulit, ista quæ jam recensui commoda exspectare debeam. Hæc ipsa enim cathedra, isti parietes, ac tam densa auditorum corona nescio quam novam rerum mearum faciem exhibent. Non jam amplius cum notis tantum ac familiaribus inter privatos parietes agen-

agendum mihi erit, ſed in hocce theatro, ac inter tot Roſcios perſonam aliquam mihi aſſumendam video, adeoque omni ope annitendum, ut talia doctrinarum fercula auditoribus offeram, quæ non modò exquiſitæ aliquorum eruditioni & delicatis auribus, ſed etiam diverſis variè ſentientium probentur deſideriis, atque una etiam non omninò indigna inveniantur ſeculi ſapientia hujuſque Academiæ celebritate. Quod equidem nullatenus præſtare potero, niſi intendam omnem prorſus nervum, ſimulque huc advocem non exiguam partem illarum cogitationum, quas hactenus, partim ſolitariæ veritatis contemplationi, partim liberiori mentis relaxationi dare fui ſolitus: adeòque aliquantò quàm optarem longius à veteri vitæ inſtituto aberraſſe mihi videor, iiſque ex parte factus ſimilis, qui ob publica vitæ munia ſapientiæ ſtudium negligentius tractare tenentur.

Et iniquiori etiam animo perferrem haſce privati ſtudii per hæc publica negotia interpellationes, niſi jamdudum ex Ariſtotele didiciſſem, perfectam quidem beatitudinem in vita contemplativa conſiſtere, verum eam meliorem eſſe quam hominis ferat natura; non enim, ait philoſophus, qua homo eſt ita vivit, ſed qua di-

divinum quiddam illi ineſt. Quemadmodum igitur prima illa quæ in Academicorum ſtudiorum curſu occurrere diximus diverticula ac inſtituti mei interpellationes declinare prorſus non potui, ac poſteà non admodum moleſtè privatæ inſtitutionis onera ſuſtinui, alacriter etiam aggredior publicos hoſce labores; ſperans iis non minus qnam privatis quibus hactenus me exercui inſtitutionibus, non mea tantum ſed aliorum etiam ſtudia nonnihil poſſe promoveri, atque ad ſcrutandas nobiſcum abditas in naturæ puteo veri cauſas exſtimulari.

Quæ ſpes, ne ſine cauſa à me concepta videatur, exponere inpræſentiarum decrevi, quæ & qualis ſit ea naturæ contemplatio, quam ut ipſemet ſequor, ita & in omnibus iis, qui ſeriò mecum philoſophari & ſupra vulgus ſapere voluerint, exigo. Quod argumentum tam fœcundum quidem eſt, ut plenè hoc loco explicari & pro dignitate tractari non poſſit, ſed quia nec uſus, nec dignitas philoſophicæ contemplationis percipi, neque officium hominis philoſophi aliter intelligi poteſt, quam ex vera differentia, quæ inter vulgarem & philoſophicam conſiſtit notitiam; præcipua quæ ad eam intelligendam ſpectant capita eo uſque ſaltem attin-
gere

gere est animus, ut expositis *subsidiis, gradibus, imperfectionibus & vitiis vulgaris notitiæ*, tantò clariùs *philosophicæ contemplationis* pulchritudo splendeat, omnesque quibus philosophari est animus videre possint, quantò utilior, jucundior & generosa mente dignior sit profunda illa ac solida abditorum naturæ scientia, quam promittit philosophia, quam tenuis illa angustisque limitibus circumscripta cognitio, quam omnium hominum communem esse docebimus.

Inprimis enim in confesso est, non omnia quæ sub humanam cognitionem cadunt contemplationis philosophicæ esse propria. Quædam enim supra philosophiam sunt, neque ab ea aut per eam dignosci & dijudicari ullo modo possunt; qualia sunt nonnulla eorum quæ Deus vel de se ipso, vel de voluntate & consilio suo, vel de operibus suis in Sacra Scriptura revelavit, aut per specialem gratiam internamque mentis illuminationem aliquibus nota esse voluit: quorum quia philosophus non magis capax est & particeps, quam quilibet ex vulgo, omnis etiam quæ inde hauritur notitia non ulli humanæ sapientiæ aut philosophiæ adscribi, sed soli divinæ gratiæ accepta referri, nullique, quem Deus ea dignum esse voluit, invideri deber.

Si vero aliquæ veritates, uti evenit in multis, non propriis tantum humanæ cognitionis viribus, sed revelatione insuper cognosci queant, manifestum etiam est, philosophicam quidem esse posse hujusmodi veritatum scientiam, ubi ex communi omnium hominum cognoscendi facultate promanat, si vero ex fide & propter revelationem teneantur eædem veritates, non magis ad philosophiam referri possunt, quam alteræ quas supra philosophiam esse diximus.

Neque tamen id omne quod solis naturæ viribus cognoscitur à philosopho pro philosophia haberi potest: quandoquidem plurima eorum quæ cognoscit sapiens cunctis mortalibus communia sunt, ac iis etiam obvia, qui vel mente capti, vel barbari, vel ita saltem in sapientiæ studio exercitati non sunt, ut philosophi hoc est supra vulgus sapientes dici possint. Talisque maximam partem est omnis ea vulgi notitia, quæ *Sensuum experimentis* primam originem, *Memoriæ* conservationem, *Imaginationi* ac *Discursui* ab uno ad aliud, perfectionem atque incrementum debet. Quisquis enim homo est, non ut lapis, vel arbor ex bruta tantum constat materia, sed *mentem* præterea habet, quæ ad imaginem Dei facta adeoquè sua natura apta nata est

mul-

multa percipere & intelligere, nec non judicium de iis ferre. Huic menti unitum est *corpus*, non una continua ac immota mole, sed variis constans partibus, iisque tam affabrè factis, ut vel à se invicem & à causis internis, vel aliunde seu à rebus circumstantibus non nihil commoveri, eamque motionem tali modo recipere atque ad mentem deferre possint, ut variæ internorum externorumque sensuum inde consequantur perceptiones, quarum beneficio, & proprii corporis multorumque in eo affectuum, & rerum etiam extra nos positarum, citra voluntatis consensum certiores reddimur, simulque ea quæ commoda nobis sunt vel incommoda dignoscimus, & magnam qualitatum, operationum aliorumque accidentium & formarum varietatem, in rebus corporeis detegimus.

Universa enim cutis cum carnibus quibus exterior corporis habitus constat aliquas nervorum propagines intextas sibi habet, quæ ubi spiritu turgent à plerisque occurrentium corporum contactibus moveri possunt; qui motus, prout vehementes vel mediocres sunt, aliisve modis variant, indicant menti quid suo occursu prodesse vel nocere queant corpora à quibus procedunt, simulque eam in cogi-

tatione excitant sensuum varietatem, à qua tot *tactiles qualitates*, quales sunt calor, frigus, humiditas, siccitas, durities similesque denominantur; sicque tot etiam rerum occurrentium varietates, qualitatum istarum nominibus insigniri solitas, iisdem sensuum perceptionibus cognoscere nobis videmur. Et quia plurimæ interiores partes similes habent nervorum propagines, variæque in ipso corpore latent causæ, quæ afficere eas possunt, hinc sensus quidam oriuntur quos internos vocamus, eo quod non ad externa objecta, ut priores, verum ad nosmetipsos terminari nobis videantur: talesque sunt perceptiones *caloris* & *frigoris ubi in nostro corpore resident*, nec non *doloris* & *voluptatis*, ut & *famis* & *sitis*.

Quia vero lingua ac palatum cute investiuntur quæ tenerior est ea quæ habitum corporis ambit, carneque etiam tenella ac spongiosa constant & nervosas propagines procul dubio subtiliores habent; hæ partes non modo ab integris & crassis illis corporibus, quæ palpari possunt, afficiuntur sensu tactus, verum etiam à tenuibus illis, quibus cibi liquidi vel comminuti constant, particulis, ita insuper moventur, ut sensus ille *saporum*, qui gustus dicitur, inde exoriatur: qui sapores si grati fuerint, ut plurimum significant commoda nobis

fore

fore ea corpora à quibus procedunt, si ingrati, ea tanquam noxia fugienda esse docent.

At versus nares ex cerebro porriguntur duo nervosi processus, qui nudi incedunt, neque carnibus, aut durioribus membranis, ut in gustu & tactu fit, investiuntur, adeoque necessariò moveri debent à subtilioribus illis ac celeriter agitatis particulis, quæ ex corporibus odoriferis exhalantes, cum aëre quem inspiramus eo advehuntur, sensumque *odorum* in mente excitant, eamque cummonefaciunt corpus aliquod adesse, quod vel respiratione attractum, vel pro alimento assumptum, nocere aut prodesse nobis queat.

Similesque etiam duo nervi versus interiores aurium recessus protensi excipiunt tremulos illos motus ac concussiones, quibus aër sæpe agitatur, eamque in mente excitant perceptionem, quam in sensu *soni* experimur. Quæ soni perceptio primariò à natura instituta videtur ad remotorum corporum, quæ forte irruere in nos possent, impetus cognoscendos & declinandos; & non contemnendum prætereà usum præbet in mutua cogitationum nostrarum, quæ certis vocabulorum sonis ex communi instituto alligatæ sunt, communicatione.

ſimilibusque aliis patiatur qualitatibus, ideoque nihil præter hujuſmodi perceptiones ad ſenſum ſit referendum, ſi accuratè illum ab intellectu diſtinguere velimus; nihilominus, quia hæ qualitates nec reperiri, nec intelligi poſſunt ſine re aliqua ſubſiſtente, quæ præter ſubſtantiam ſuam corpoream, etiam magnitudinem, figuram, ſitum, nec non motum vel quietem habere ſolet, hæc omnia una cum dictis qualitatibus ſenſu percipere nobis videmur. Et quanquam ſenſus verſari tantum dicatur circa *ſingularia*, ita tamen omnes facti ſumus à natura, ut relictis ſingularibus circumſtantiis hujus aut illius ſubſtantiæ, vel qualitatis, vel magnitudinis, alteriusve attributi, *communem pluribus naturam* libenter & facile contemplemur.

Porrò advertentes, non pro arbitrio noſtræ voluntatis, verum citra animi conſenſum nobis plerumque advenire iſtas ſenſuum perceptiones, eas etiam, non à nobis ſolis effictas, verum à rebus aliis *extra nos exiſtentibus* ſenſui impreſſas eſſe judicavimus: quarum rerum cum nullam aliunde prima ætate haberemus notitiam, quam ex jam dictis ſenſuum perceptionibus, non potuit etiam aliud nobis veniſſe in mentem, quam illas hiſce ſimiles eſſe: ſicque eos ipſos ſapores, odores, calores, ſonos,

nec non ipsa illa quæ sensimus lumina, una cum innumerabili in coloribus varietate; ut & magnitudines, figuras & motus extra nos existere judicavimus; atque rem illam subsistentem, quæ ita colorata, calida, magna, figurata aliisve prædita est formis, pro diversitate formarum quæ sensibus sese offerunt, vel solis, vel lunæ, vel arboris, vel lapidis, vel aquæ, vel ignis, aliove insignimus nomine.

Sequitur notitia *effectuum*, *operationum* & *mutationum*, quæ in hisce corporibus notari possunt, & non ita ab ullo alio sensu, quam quidem à visu deprehenduntur. Nam tactus, gustus, olfactus & auditus ita defixi esse solent in perceptione earum passionum, quas objecta ipsis imprimunt, ut non doceant quid possint apud sese res extra nos positæ: Visus eas insuper mutationes & operationes detegit, quæ rerum quas intuemur sunt propriæ. Sicque tria diversa effectuum actionumque genera notamus; vel enim corpus unum videmus agere in aliud, ut cum ignis aliquid comburit & consumit, sol omnia vegetat ac movet; vel corpori nostro aliqua inducitur mutatio, ut fit à medicamentis, aëre, aqua pluribusque aliis; vel denique actionem aliquam in se ipsa exercent aliqua corpora, ut cum ignis consumit se ipsum,

cœ-

cœlum in orbem gyrat, magnes ſe dirigit ad polos mundi. Quæ tria mutationum operationumque genera, cum à nullo corpore proficiſci poſſint, niſi vi & facultate quadam fuerit præditum, jam ab ineunte ætare aſſumptum à nobis fuit, præter ſenſibiles qualitates ſenſus noſtros per ſeſe afficientes etiam *naturales* quaſdam à nobis cognoſci *potentias facultatesque*, quibus corpora vel in ſe ipſis operari, vel in corpore noſtro, aut alio quovis mutationem quandam inducere valeant, talesque ſunt gravitas, levitas, vires magneticæ & multæ medicamentorum, venenorum aliorumque corporum facultates, quæ, quia per ſeſe non afficiunt aliquem ſenſum ut facit calor, verum per opera ſua inveſtigari debent, *occultarum qualitatum* nomine veniunt apud philoſophos.

Denique ſæpe ſimilitudo aliqua reperitur inter hæc ſenſuum objecta, aut unum alterius cauſam, effectum, conſequens aut antecedens eſſe novimus, ſicque notitia unius promovet ac perficit cognitionem alterius. Sæpe etiam ex communi inſtituto, aut conſuetudine, res una alteram ſignificat ac notam facit. Quæ vis ſignificandi in omni eo quod ſenſu percipitur collocari quidem poteſt, ſed commodiſſimè, vel iis quæ movent viſum,

vel etiam ſonis aliquibus alligatur.

Inter *ſigna* autem quæ à ſonis deſumuntur, nulla vel ad uſum vitæ commodiora, vel ad humanæ cognitionis promotionem utiliora hactenus ſunt inventa, quam quæ in *articulatis hominum vocibus & ſermone* conſiſtunt. Etſi enim in vocabulorum enunciatione nihil præter ſonos reperitur, quia tamen jam ab ineunte ætate pleroſque animi conceptus iis alligavimus,& propter continuum loquendi uſum non ad verba tantum, ſed etiam ad eorum ſignificata attendere didicimus, vix quicquam adeò eſt abſconditum in animis hominum, quod non voce aliqua exprimi & alteri hoc pacto communicari poſſit,quod quantum compendii adferat in acquirenda rerum cognitione,nemo non videt.

Signa autem, quæ in viſum incurrunt, multiplicia ſunt: quædam enim res ipſas ſignificant, ut *pictura*,& multa genera *characterum*; quædam non res tantum, ſed noſtras etiam de rebus cogitationes manifeſtas faciunt,ut *geſtus* qui in uſu ſunt apud mutos, nec non *hieroglyphica* Ægyptiorum, ſub quibus multiplex ſapientia condi ſolebat: quædam denique inſtituta ſunt ad notandos hominum ſermones, ut *litera* ſeu *ſcriptura*; ut enim voces ore prolatæ conceptuum, ita ſcripturæ characteres harum

vo-

vocum signa sunt. Et quia, ut jam dictum fuit, æquè de vocabulorum significatis atque de eorum sonis cogitamus, quoriescunque ad sermonem attendimus, fieri non potest, quin scriptura, quæ sermonis index est, ea etiam, quæ sermone isto designari novimus, simul manifesta nobis faciat.

Enimverò admodum angustis limitibus circumscripta foret tam multiplex sensuum notitia, & forte ne primariis quidem hujus vitæ necessitatibus satisfaceret, si, quam cito ex corporeis motionibus in cognitione nostra oritur, tam subito etiam evanesceret cessante externi organi motione, & absente objecto à quo illa pendebat. Jam verò ita à natura factum deprehenditur humanum corpus, ut, quamvis peculiaris sit singulorum sensuum constitutio, & peculiares etiam unicuique organo inserantur nervi, hi tamen nec oriantur, nec finiantur in istis organis, verum ex intimis cerebri penetralibus, tanquam diducta ac prolongata substantiæ ipsius filamenta, ad omnes fere corporis partes sint prorensi, ut, quoties bene dispositi satisque expansi fuerint in vigilia, eam impressionem, quam in externo organo recipiunt, ad communem omnium originis suæ locum deferant ac deponant: &

quia tales externorum sensuum impressiones sæpe redeunt, & quandoque satis vehementes sunt, fieri non potest quin in tenella & flexili illa cerebri substantia, ad quam nervorum interventu pertingunt, aliquod sui vestigium relinquant. Atque hoc externæ impressionis vestigium, quod species & phantasma dicitur philosophis, conservat in nobis rerum absentium & jam ante à nobis perceptarum *memoriam*, fungiturque vice ipsius objecti ubi de eo absente cogitamus.

Hæc autem peculiaris cogitandi forma, qua non ad rem ipsam externo sensui præsentem, sed ad ejusdem imaginem seu præteritæ impressionis vestigium mentis obtutum vertimus, *Imaginatio* seu phantasia vocatur: quæ licet initio non tam vivida & expressa esse soleat, quam quidem ipsæ externorum sensuum perceptiones, iteratis tamen aliquoties externorum sensuum motionibus, & repetita quandoque interna meditatione ita perfici potest & confirmari, ut multum adjumenti & perfectionis inde accedat communi isti, de qua hactenus loquuti fuimus, hominum notitiæ, quæ ex variis sensuum perceptionibus atque experimentis ortum ducit.

Ut enim objecta externa motionesque ab iis excitatæ circa sensus externos, ita

cerebri vestigia spirituumque animalium interna commotio se habent circa imaginationem; neque magis necessarium est, præsente ex. gr. corpore luminoso oculisque ab eodem commotis, sequi illius sensum, quam præsente in cerebro hujusce motionis vestigio, loco corporis illuminati, spiritibusque ab eodem convenienter agitatis, vim etiam imaginandi excitari, ipsumque illud corpus, quod non est præsens, concipere, uti quotidiè id experiri licet in insomniis, nec non vigilantium fortuitis imaginationibus, & delirantium imprimis ac melancholicorum phantasiis. Quemadmodum etiam ex singulorum sensuum impressionibus, non luminis tantum, & colorum, & caloris aliarumque qualitatum elicimus perceptiones, verum interiori mentis agitatione varia judicia ac ratiocinationes iis superstruimus, multaque de rerum extra nos positarum figuris, magnitudine, situ, motu, substantia, mutationibus, effectis & viribus agendi cognoscimus concludimusque, & res etiam absentes ac insensibiles per sua signa intelligimus: haud aliter imaginatio rerum absentium ac sensationum præteritarum vestigiis excitata, & interna sæpe ac liberiori mentis & spirituum agitatione adjuta hæc omnia præstat quam promptissimè. Qui-

 bus

bus si addamus quod imaginatio nunquam fere sit otiosa, sed ut plurimum præsentia sibi habeat aliqua objecta in quorum contemplatione se exerceat, vel si ad ea non attendat, quod quidlibet ex memoria depromere ac sibi præsens sistere, nec non ob summam spirituum agilitatem & vestigiorum quæ vice objecti funguntur viciniam, celerrime de eo cogitare, simulque variè illud conferre cum aliis, nec non componere, dividere, ampliare aut contrahere, & hæc omnia denique memoriæ mandare ac firmiter imprimere possit; quis non videt quot & quanta hinc sequantur humanæ cognitionis subsidia?

Et hæc tamen omnium hominum communia esse voluit optimus Deus; ad hæc non docti sed facti, non instituti sed à natura imbuti sumus. Ipsi amentes non sensuum tantum, verum etiam memoriæ atque imaginationis aliquem habent usum. Quotquot verò mentem sanam in corpore sano nacti fuerunt, non aliter quidem colorem, lumen, calorem similiaque percipiunt, sed rectius de rebus extra nos positis judicant, distinctius earum figuras, magnitudines, motus substantiamque concipiunt, mutationes, effecta & agendi vires curiosius perscrutantur, & fœlicius plerumque res præteritas memoriæ mandant

dant & ubi opus fuerit ex ea promunt, ac celeriori denique certiorique utuntur ratiocinatione. Majus etiam sciendi desiderium inditum à natura habent, majoremque ex rerum novarum notia hauriunt voluptatem. Et quia plurimarum rerum indigi sumus, dum fragile hoc corpus circumferimus, & vix quicquam rerum externarum occurrit, quod non vel ad vitæ conservationem aliquid conferat, vel nocere aut prodesse possit; necessum fuit non animi tantum gratia nos captare rerum occurrentium notitiam, verum etiam studio & labore eam quærere magnaque diligentia memoriæ mandare. Etenim corpus nostrum non perpetuò in eodem statu subsistit, verum ab internis externisque causis continuo mutatur consumiturque. In aëre spiritum ducimus, cibo & potu indigemus ut ex infantibus evadamus viri, virilemque ætatem in vigore diu conservemus, tandemque etiam senecta fruamur quantum fieri potest vegeta ac immuni ab iis molestiis, quæ graviorem ipsam reddunt. Et quia hisce auxiliis artam rectam servare valetudinem nostram, neque rerum externarum injuriæ, neque fatalis corporis nostri ad deteriora lapsus permittunt, præter noxios proprii corporis affectus actionumque ipsius

vitia

vitia ac impedimenta, etiam remedia quædam ſeu auxilia notare debuimus, quibus vel imminens periculum præveniri & arceri, præſensque noxa removeri poſſit. Et mediocris horum omnium notitia ſufficeret nobis, ſi ea foret cœli clementia corporisque noſtri fortitudo, ut ſub dio ac nudi vivere poſſemus, ſique cuncta ad ea quæ diximus neceſſaria ſponte obviâ nobis fierent, ac denique ſi pauca illa, quibus natura contenta eſſe poſſet, noſtris etiam deſideriis ita ſatisfacerent, ut non quæreremus tanto ſtudio earum rerum apparatum, quæ vel ſuperfluæ ſunt, vel ad voluptatem tantum atque mollitiem comparatæ. Fateor quidem eos mortalium, qui maximè barbari ſunt, parum ſollicitos eſſe de acquirenda talium rerum penitiori ampliorique notitia. Vivunt illi ferarum more, victumque in diem plerumque quæritant. Securè iis fruuntur, quæ vel natura vel raptus ſuppeditat. Cuncta diſcriminant externis illis formis, quas ab eunte ætate ſenſu obſervant. Quæ ipſos latent, non anxiè inquirunt, quia illa ſibi commoda vel neceſſaria eſſe poſſe non vident. Illi verò qui poſita barbarie in magnas coiëre ſocietates, vitamque ducunt tranquillam ac manſuetam, quia rerum, quas poſſident, proprietates & dominia accurate diſtinguunt,

guunt, singuli sua sorte contenti esse debent. Quæ ad vitæ sustentationem necessaria habent, non raptu, sed arte acquirunt, & si fortunam experti fuerint benigniorem, pacatè iis fruuntur quæ ex bonis propriis proveniunt. Atque in hac vitæ tranquillitate & otii abundantia magis circumspecti & ad ea quæ quotidiè in vita occurrunt attenti esse solent homines. Ubi observant quippiam, quod usum, vel commoditatem in vita allaturum sperant, id non contemnunt, vel negligunt, verum diligenter ejus qualitates, formam, operationes, vires ususque notant. Sicque inventa fuêrunt vestimenta, casæ, ædificiaque quibus nos defendimus ab aëris injuria, variæque alimentorum species ac formæ una cum aëris, aquæ, ignis, tempestatum, & locorum quæ inhabitamus differentiis viribusque diligentius observatæ. Eodemque modo notatum etiam fuit, quid herbæ, quid mineralia, quid variæ animalium partes, quid denique innumerabilis illa corporum quæ nos circumstant multitudo, efficiat in corporibus nostris, quasve hæc omnia sibi invicem inducant mutationes, ut eorum commoda prosequi, incommoda fugere possimus; quæ prima *artis Medicæ initia* fuêre. Accessit nostri etiam corporis curiosior contemplatio: &

cer-

primum quidem externa ejus forma, ac ſtructura una cum operationibus, accidentibus, morbisque conſpicuis notata fuere, ſicque exculta fuit *Chirurgia*: deinde verò interior abditarum partium inſpectio in cadaverum animaliumque diſſectionibus fuit tentata, multaque admirabilia & ante incognita, circa partium figuras, magnitudines, nexus, colores, conſiſtentiam, vias & horum omnium denique uſus per *Anatomen* ſunt detecta. Cumque multis rebus ad vitam neceſſariis non ita integris prout occurrunt uti poſſimus, verum vel componendæ, vel dividendæ, vel aliter formandæ ſint ac ſtruendæ, non contenti dignotione earum varietatum, & virium, quas ipſa natura offert, arte naturam perficere, vel ſuperare laboravimus, quæ prima *Mechanices* artiumque, quas illiberales vocant, initia fuere. Ac denique neceſſum eſt mentem hominis, quæ tot *rerum utilium* notitia quotidie imbuitur, magis magisque affici plura cognoſcendi deſiderio, tandemque tantam ex rerum novarum cognitione haurire voluptatem, ut, quicquid novum vel incognitum occurrit, ob hoc unum noviſſe ac notare velit, quia ipſa ſibi pretium eſt cognitio. Atque hoc pacto non utilia tantum & commoda ad vitam, quæ jam recenſuimus, ſed quælibet

etiam alia, quæ *rara* vel *admirabilia* nobis videntur, magna cum voluptate advertimus. Et prout quisque vel otio abundat, vel sciolus, curiosus atque admirabundus fuerit, tanto ulterius progreditur in hoc ultimo cognitionis genere, & tanto majori studio ea quæ in cœlis, terra, aqua, meteoris, lapidibus, metallis, brutis animantibus & homine rara occurrunt, memoriæ mandat. Scilicet in ipsis rebus quæ cognoscuntur invitamenta insunt, quibus ad earum notitiam movemur. Fictas fabulas, è quibus nulla utilitas duci potest, cum voluptate legimus. Etiam pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus perquirendisque deterrentur: gaudent se novi aliquid addiscere idemque aliis narrare gestiunt; pupa, ludis similibusque spectaculis in tantum tenentur, ut vel famem & sitim ea propter perferant; imo ipsa nativitatis hora magna cum voluptate versus lumina oculos flectimus, suavique risu sæpè testamur, quantum delectationis ex tot novarum rerum intuitu capiant mentes nostræ.

Atque hæc tam utilis, tam necessaria ac jucunda multarum rerum cognitio, ea ipsa est quam omnibus hominibus communem fecimus. Hujus natales ducendæ sunt ab ipso mundi exordio; hæc ante

sa-

ſapientiæ ſtudium ad aliquam perfectionem perducta, poſteaque à vulgo mortalium exculta fuit, adeoque etiamnum ab eo cognitionis genere, quod philoſophi proprium eſt, diſtingui debet. Et quanquam Europæi, aliæque magis cultæ nationes, ut humanitate & manſuetudine, ita eorum etiam quæ jam recenſuimus ſcientia alias gentes antecellant: incredibile tamen eſt ullos reperiri homines adeo brutos ac barbaros, quin eam harum notitiarum partem aſſequuti fuerint, qua & vitæ neceſſitatibus ſatisfacere, & animos etiam delectare nonnihil poſſint. Conſulite eos qui novi orbis barbariem; aut Septentrionis & Auſtri ſtupiditatem viderunt, an non homines illic vivunt ſenſibus ſuis juxta nobiſcum utentes, rerum colores, calores, frigora, ſapores, figuras, motus, magnitudines & ipſam denique ſubſtantiam recte diſtinguentes; multos etiam rerum effectus viresque à quibus illi procedunt notantes, & ſi non literas ſermonem ſaltem quem didicerunt intelligentes? Et an non aliqua eorum quæ hoc pacto cognoſcunt memoriæ trahunt, & ubi opus fuerit imaginatione recognoſcunt, nec non ex notitia una in aliam ducuntur? annon arte naturæ vires ſuperare, machinas extruere, & valetudinis aliquam

rationem habere solent? Et quidni ea etiam scire desiderent, quæ præter scientiam nullam in vita adferunt utilitatem? quid obstat quo minus præter quotidiana, & ubivis obvia sensuum experimenta, ea etiam observent, quæ admiranda sunt ac rara nobisque magnam partem incognita?

Enimvero quantacunque etiam videatur vulgaris hujusce notitiæ amplitudo, fieri tamen non potest, quin multis *erroribus, tenebris*, ac *præjudiciis* sit obnoxia; vel, si quid recte perceptum, penitusque exploratum in ipsa reperiatur, id tam parum est tamque *angustis limitibus circumscriptum*, ut suavitate sua provocet quidem & augeat sciendi desiderium, sed nullo modo extinguat. Distinctè quidem imaginamur quantitatem illam geometricam seu extensionem, quæ omnium corporum communis est, & sine ulla sensibili forma considerarur: partibus autem hujusce quantitatis quaslibet magnitudines, figuras, situs, motus locales, motibusq; istis quaslibet assignamus durationes. Et prout motus cum motibus, figuras cũ figuris, magnitudines magnitudinibus variè componimus, hinc innumeræ exurgunt horum ad se invicem habitudines proportionesque. Et hæc quidem sic in genere spectata nulli non nota esse

esse possunt: Geometræ autem & mechanici, omnesque illi qui imaginationem rationemque suam horum contemplationi assuescunt, multa etiam particularia de figuris, motibus, & numero præcipue ac magnitudine, quæ puræ matheseos objecta vocantur, attendendo ac meditando percipiunt. Verè etiam jam ab ineunte ætate conclusum à nobis fuit, hæc omnia generatim saltem spectata in rebus corporeis, quas sensu percipimus, reperiri: &, si satis propinqua & magna fuerint aliqua corpora, talem sæpè figuram, magnitudinemque revera habent, qualem sensu in iis percipimus.

Sed obsecro vos, Hum. Aud. ut considerare mecum dignemini, quàm multa deficiant in particulari ista magnitudinum, figurarum, motuum ac distantiarum notitia; quam obscuræ sint qualitatum sensibilium perceptiones; & quam nulla sit intimæ substantiæ una cum viribus suis atque potentiis per corporeos sensus cognitio? Annon in vobismetipsis & aliis sæpius observastis, non ita in parvis aut longe dissitis corporibus, quam quidem in magnis & propinquis posse dignosci cujus sint *figuræ*, aut *magnitudinis*, quantumque vel à nobis vel ab aliis *distent*? Quotusquisque ex vulgo lunam non putat stella-

rum omnium esse maximam? & revera est minima: & quid scimus annon eadem fallacia contingat in pluribus? & unde certi fiemus solem sua luce & magnitudine tantum superare stellas fixas, quam quidem nobis apparet ex visus indicio? & quid ni stellæ illæ fixæ revera non habeant omnes illas primæ, secundæ, tertiæ, quartæ, quintæque magnitudinis differentias, quas oculis exhibent, sed eæ, quæ videntur minimæ cur aliis non possint esse æquales, aut majores, omnesque instar solium propria luce fulgere, ac tam parvæ tamen debilesque videri ob immensam à nobis distantiam? Vulgus ex visus indicio planetis omnibus, ut & lunæ nativam attribuit lucem, quam tamen nullam habent, cum corpora sint prorsus opaca, terræ nostræ similia, montibus vallibusque distincta, omneq; lumen, quo conspicui nobis fiunt, à sole mutuantia. Quam absurdè oculi judicant de planetarũ erroribus, putant eos circa terram fieri, multisq; regressibus, accelerationibus, retardationibusque, apogæis & perigæis esse irregulares, qui tamen omnes uno simplici & ordinatissimo circa solem absolvuntur motu. Notum est, quot seculis ante detectum novum orbem terram esse planam nullosq; habere antipodas creditum fuerit, atque tam pertinaciter

ter ex ſenſuum præjudiciis aſſertum, ut & ineptum, & ridiculum & fabuloſum eſſe putaverint contrarium aſſerere. Et ut alii ſenſuum errores, quibus per omnem ætatem aſſueſcimus, ita hic etiam non imperitæ tantum plebis, ſed doctiorum etiam animos occupavit. Cumque rationibus ſtabiliri non poſſet terram nullos habere antipodas, vi ac conſequentiis ex Theologia petitis actum fuit, dictumque quod antipodibus inductis in terrarum orbem alius etiam induceretur Chriſtus. Sic Virgilius Epiſcopus Salæburgenſis, qui pro concione huic errori contradixerat, à Bonifacio Epiſcopo Moguntino crimine impietatis accuſatus, literisque à Zacharia pontifice impetratis damnatus Sacerdotioque dejectus fuit. Tanta videlicet præjudiciorum vis eſt, tamque arridet nobis imperfecta illa ac in multis erronea ſenſuum cognitio, quam de rebus extra nos poſitis à pueritia coacervavimus, ut illi, qui ſanctiſſimi veritatis cuſtodes eſſe deberent inter homines, tam turpiter lapſi hic fuerint. Et dato quod rerum viſibilium figuras, magnitudines, motus, ſitum atque diſtantiam recte percipiamus, uti id fieri ſæpè fatemur: quid dicendum de tot myriadibus corporum minutiſſimorum, quibús pulvis, vapor, fumus, aqua, oleum,
vi-

vinum, ſanguis, lac, ignis, aër, cœlum, ſol, omniaque fluida conſtant? & annon arbor, lapis, caro, os, ferrum, magnes, ſal, nitrum, aliaque innumera corpora ſtabilia ex tam parvis in ortu ſuo coaluerunt partibus, ut earum magnitudines, figuræ, nexus & intervalla nullo ſenſuum acumine dignoſci queant? annon multa ſubtiliora corpuſcula craſſiorum intervalla replent ac permeant? annon ex humano corpore aliiſque inſenſilis exſpirat materia? deſcribite nobis, quotquot tantum tribuitis ſenſibus veſtris, horum omnium numerum, magnitudines, figuras, motus, vicinitatem ac intervalla.

Quantum verò ad *lumen*, *colorem*, *odorem*, *ſapores ſimiliaque propria ſingulorum ſenſuum objecta* ea quidem valde clarè percipere nobis videmur, ſed propius noſtras de iis perceptiones inſpicienti manifeſtum fit, eas intimam veramque qualitatum iſtarum naturam nullo modo detegere. Hoc enim ſi ita ſe haberet, & infans, & demens intelligerent in quo conſiſtat tot ſaporum, colorum, odorum, ſonorumque, quos ſapiene ſæpe admiratur, varietas: & ſi verum ſit, quod ab infantia nobis perſuaſimus, bruta animantia iiſdem nobiſcum gaudere ſenſuum perceptionibus, annon canis majorem odorum notitiam ha-

habet suo domino ? an accipiter, an aquila non rectius percipit, quid lumen, & color sint in re visibili, quam philosophus hoc unquam percipere potest ? Philosophi occultas vocant eas qualitates quarum quidem aliqua effecta vel operationes videmus, intimam vero naturam sensu non attingimus: talesque sunt apud ipsos vires magnetis, pæoniæ, rhabarbari & pleræque naturales agendi potentiæ, quas idcirco sensui non obvias esse docent. Sed ô boni, quæ quæso est manifesta illa notitia quam de qualitate, quæ afficit sensum, evidentiorem habet vulgus quam de vi magnetica ? annon uti ignem calefacere, & comburere, acetum attenuare ac incidere, aquam humectare, annon ita, inquam, magnetem ferrum ad se allicere, pæoniam comitialem morbum curare, & rhabarbarum purgare, sensuum experimento constat ? Et si quæram in quo consistat vis illa incidendi in aceto, humectandi in aqua, comburendi in igne, aliudne respondetur ex communi hominum notitia quæ ex sensibus hauritur, quam hanc esse & ignis, & aceti, & aquæ proprietatem seu qualitatem, ut opera ista præstare possint ? Quod cum de vi magnetica omnique alia occulta qualitate, cujus effecta sensu percipimus, dici etiam possit, quid causæ est

quod

quod magis manifestæ nobis videantur vires ignis quam magnetis? Nil juvat enim quod uti ignis facultas caloris ita pleræque aliæ, quæ manifestæ dicuntur, suo indigitentur nomine, vis autem magnetis, pæoniæ similesque nomine careant; *non enim*, uti Fernelius lib. 2. de Abditis rerum causis cap. 17. sapienter hic respondet, *ex nominum sed ex rerum scientia ducenda est cognitio.* Et quanquam ignis suo calore & lumine non solum in rebus extra nos positis operetur, verum etiam passionem aliquam imprimere soleat sensui, nihilo hinc manifestior evadit caloris & luminis natura. Descende in te ipsum quisquis hac de re dubitas, & vide an tam manifesta tibi sit harum qualitatum, quam quidem cubi, vel trianguli, vel extensionis natura. Hærebis quidem prima vice, eo, quod per omnem vitam ex judicio infantiæ tibi persuaseris, id omne, quod exhibetur sensui, tale esse in rebus extra nos positis, quale repræsentatur in sensus perceptione: sed si examines, si attendas, quidnam sit quod iste sensus ex. gr. soni, vel caloris, vel coloris, tanquam in corpore sonoro, calido & colorato tam aperte tibi ostendere videtur, facile advertes, te quidem posse concludere aliquam in corporibus istis esse qualitatẽ perceptiones istas in

sensu excitantem, sed quæ propria sit hujusce qualitatis natura, id sensus non tam aperit quam abscondit. Quis enim de continui solutione cogitat ubi sentit dolorem? Quis in ventriculo percipit eam nervosarum partium vellicationem & punctionem, à qua excitatur sensus famis? quis tremulum aëris motum sibi imaginatur, ubi audit sonum? Certè nulla inter hasce sensuum perceptiones & corporis nostri rerumve externarum qualitates, quas significant, reperitur similitudo. Et unde quæso constabit reliquorum etiam sensuum, ut & qualitatum quas percipiunt non parem esse rationem? Et quis tamen ex vulgo ad ista attendit? quis non sensuum suorum perceptiones veras & expressas rerum sensibilium imagines esse putat?

Sed ut liberalius vobiscum agam quotquot nimiũ tribuitis vulgi & sensuum notitiæ, largiemur inpræsentiarum, præter externas corporum figuras, magnitudines ac motus, etiam colores, calores, sapores reliquasque patibiles à philosophis dictas qualitates recte percipi à sensibus vestris, quid verò dicetis de intima ac propria cujusque corporis *substantia* ac *forma*? Annon sua etiam penetralia intimosque recessus habet natura? annon ut in ædificiis ho-

hominum, ita etiam in corporibus ab ipso Deo creatis plus artificii ac pulchritudinis in interioribus latet, quam in extima superficie ac primo aditu? annon igitur interiorum illarum partium, quæ sensus fugiunt, suæ sunt figuræ, magnitudines & nexus? annon hæ etiam propriis sibi motibus moveri possunt, &c, ubi nectuntur inter sese, annon intervalla ac interstitia aliqua ex figurarum irregularitate inter ipsas remanent? Hæc si nota vobis non fuerint, uti revera non sunt, quid aliud erit externas istas formas novisse, quam vitrum lambere cum vulpe & pultem non attingere? Et sane miserior est hac in parte hominum quam vulpis conditio: vulpes enim pultem quidem non attingit, quamdiu vitreo vasi est inclusa, sed eam tamen per pellucidam ejusdem vasis substantiam foras intuetur, sicque memor dulcedinis quam pabulo suo inesse novit, non tam vitrum lambere, quam perfringere, adeoque ipsa frui pulte unicum ejus desiderium est. At verò cortex ille externorum accidentium, cui rerum corporearum medulla maximæque naturæ delitiæ includuntur, non ulli sensui est pervius, néque ut vulpi pultem ita nobis naturæ medullam prius degustasse contigit, verùm primæ ætatis cogitationes totæ occupatæ fuerunt in

externo tantum cortice lambendo. Hisce adde quod non omni sapore & succo destitutus sit naturæ cortex, uti vas vitreum, sed nonnihil grati & non omninò inutilis succi hauriri inde solet. Imo omnes illæ sensuum perceptiones, quibus in lambendo utimur, nescio quas in se continent illecebras, quibus dici non potest quantum afficiantur & delectentur humanæ mentes. Hæ nos avocant ab intimis naturæ penetralibus, hæ efficiunt ut non cum vulpe ad ipsam naturæ pultem penetrare, sed perpetuò ejus corticem lambere velimus; & ut pueri lactis saccharique dulcedine pellecti solidiores cibos non quærunt sed fastidiunt sæpe, haud aliter humanus animus ita capi solet prima illa dulcedine quam ineunte ætate in sensuum perceptionibus experitur, ut posteà solidioris contemplationis pabulum nunquam sæpe desideret. Tantumque potest continua illa aliquot annorum consuetudo non nisi extima naturæ corporeis sensibus delibandi, ut non eorum tantum, quæ sub externis rerum sensibilium formis latent, penitus obliviscamur, sed paulatim etiam nobis persuadeamus, nil quicquam in rerum natura existere aut intelligi à nobis posse, nisi quod sensibilibus ejusmodi aut corporeis saltem formis præditum sit. Ita omne

omne ſpatium, in quo nihil occurrit quod moveat ſenſum, omni etiam ſubſtantia vacuum ac merum nihil eſſe putatur;& longe minus ſubſtantiæ creditur eſſe in aëre & fumo, quam in auro aliove ſolido & gravi corpore: & generatim ea omnia, quæ magis afficiunt ſenſus, etiam majora, vel præſtantiora & fortiora eſſe judicamus; quæ minus, contra. Et quod mireris, tantum potuit hæc primæ ætatis ſenſuumque noſtrorum inconſiderantia, ut multi etiam philoſophi communem rerum corporearum materiam, præter quam nihil in ipſis ſubſtantiale intelligi poteſt, pro ſubſtantia haberi noluerint, ſed modo ens in potentia, modo non ens, modo puram vocaverint potentiam. Et quanquam hæc materia non tantum diviſibilis, ſed reipſa etiam diviſa ſit in innumeras particulas, quæ omnem ſenſum fugiunt, quotusquiſque tamen de iis cogitat? Flamma ex ſolo fumo, omniſque ignis ex ea tantum conſtare putatur materia, qua ali ipſum videmus. Neſcit ſenſus quod ſapiens antiquitas docuit & Ariſtoteles etiam admiſit, quod nempe materia quædam valde ſubtilis & agilis omnia corpora permeet & unumquodque pro ſua aptitudine moveat, ſicque multorum operum, quæ vulgus admira-
 tur,

tur, præcipua ſit cauſa. Ubi corpus aliquod expanditur & majus fit, nihil ipſi accedere, ubi ad minorem contrahitur quantitatem, nihil ipſi decedere putamus, quoties id oculis corporeis non ſit conſpicuum; & quicquid in auras abit ſenſumque omnem effugit, id ex rerum etiam natura abiiſſe ac prorſus evanuiſſe nobis perſuademus. Et ut dicam uno verbo, multa præſtantiſſima efficaciſſimaque mundi corpora, multæ naturæ vires & operationes ſcitu digniſſimæ, multæ corporum formæ ac proprietates ob hoc unum non conſiderantur, ſæpeque etiam negantur, quia nullum ſenſum ab iis affici experimur. Eandemque ob cauſam tam rarò in ſe ipſas deſcendunt humanæ mentes: aut, ſi hoc quandoque tentent, magnam in cogitationibus tarditatem, in perceptionibus ſtuporem confuſionemque experiuntur, &, niſi vel divina gratia hoc impediat vel hominum traditiones aut ſalutaria philoſophiæ præcepta aliter doceant, ſeipſas vel tenue corpus, vel craſſi illius, quod oculis vident & manibus palpant, qualitatem ſeu perfectionem quandam eſſe autumant: Et, ne unquam à ſenſuum & imaginationis præſcripto deflectant, gloriam Dei immortalis in imaginem hominis, vel beſtiæ, alteriusve corporis transformant. Tandem-

demque advertentes, tam absurdum imaginationis ac sensuum suorum idolum, non esse verum illum & perfectissimum rerum omnium Creatorem qui Deus dicitur, nec alium ab omni materia ac sensibili forma secretum apprehendere valentes, ejus existentiam, in qua ipsimet vivunt ac subsistunt, vel in dubium vocant, vel prorsus abnegant.

Ex dictis facile liquet, quid de notitia *mutationum operationumque*, nec non *facultatum* seu *virium*, à quibus illæ pendent, sit dicendum. Si enim mutatio secundum substantiam internamque formam contingat, ea certè à nemine intelligi potest qui formam illam ac substantiam non prius perspectam habuerit. Et quis dicat quid sit calefactio, refrigeratio, induratio ullave alia secundum sensibilem qualitatem mutatio, nisi qui & caloris, & frigoris, & duritiei, & reliquarum qualitatum naturas intellexerit? Videmus quidem arbores & animalia crescere, sed quam remotum est ab oculis corporeis vulgarique hominum notitia, quo pacto ista accretio perficiatur? Sola secundum locum mutatio, quæ vocatur Motus, haud difficulter vulgo concipitur, &, ubi in satis magna corpora inciderit, corporeis etiam agnoscitur oculis; sed quis non capit motum adeo posse

accelerari aut in tam minutis corpusculis residere, ut nullus sensus assequi eum possit? Et verum quidem est, omnem motum & mutationem aliquam vim & potentiam, à qua proficiscantur, arguere; sed quis sensus certos nos faciet, an in eo quod mutatur vel movetur, an in alio resideat ista vis? Planetarum errores, gravium descensus, levium adscensus, magnetis directionem ad polos mundi, ferri cum magnete conjunctionem, animalium incessus quotidie videmus; cordis, ventriculi, musculorum similiumque corporis nostri partium opera & functiones sæpe notamus, causas autem horum omnium, si ex sensuum indicio discere velimus, eas non alias esse putabimus, quam hæc ipsa crassa corpora, quæ oculis videmus & manibus palpamus, quandoquidem nihil præter ipsa ad exequenda hujusmodi opera concurrere videmus: atq; hoc pacto & in planetis, & in magnete, & in lapidibus, & in musculis, & in ventriculo similibusque crassis & otiosis sua natura corporibus, nescio quas naturales & ad opera ista sufficientes potentias effingemus, viamque præcludemus intellectui veras talium operationum causas alibi extra hæc corpora indagandi. Si verò quandoque constet cui corpori vis & agendi po-

potentia competat, intelligi insuper debet, quæ & qualis sit vis ista seu in quo consistat. Et hoc quidem ex parte intelligitur in potentiis mechanicis, quatenus illæ ab istiusmodi corporum magnitudinibus, figuris, nexu situque dependent, quæ oculis conspici possunt: at verò naturæ opera tam subtili perficiuntur artificio, ut nullus corporeus sensus assequi illud possit. Et novit tamen imperitissimus quisque, igni vim quandam inesse, qua multa corpora comburuntur, dissipantur, liquefiunt, concoquuntur, indurantur; & quis nescit, vino, pani aliisque alimentis inesse aliquam potentiam vires nostras instaurandi & alendi? innumeræ herbarum facultates, cœli, aëris, anni tempestatum, ventorum, aquarumque potentiæ ipsis barbaris & infimæ plebi innotuerunt: sed an quisquam eorum intimas harum potentiarum naturas intelligit aut intelligere studet?

Liquet etiam, quantum tribui debeat ultimo humanæ cognitionis subsidio, quod ex *sermone* & *literis* petitur. Si enim literæ vocum, & voces humanarum cogitationum & conceptuum signa sunt, apertum est, non aliam ex librorum lectione & vivis sermonibus hauriri notitiã, quàm quæ comprehensa primum fuerat in loquentis

& ſcribentis animo. Si igitur evidens, ſi ſolida, ſi profunda, ſi ab errore, ſi à tenebris, ſi à præjudiciis vacua ſit ſcientia ore prolata aut ſcripto conſignata, fieri etiam non poteſt, quin is, qui ſermonem literasque illas novit, multo hinc evadat ſapientior. At ſi res obviæ & leves, ſi errores, ſi tenebræ, ſi præjudicia & conjecturæ voce aut ſcripto communicentur, quid aliud inde exſpectes quam confirmationem & incrementum, tenuis illius ac ſuperficialis, nec non obſcuræ, præcipitis, conjecturalis & magnam partem erroneæ cognitionis, quam omnium hominum communem eſſe oſtendimus?

Liquet denique ex his omnibus, quæ de communi mortalium notitia breviter dicta fuerunt, quodnam *philoſophi circa naturæ contemplationem officium* eſſe debeat. Scilicet non circa cruſtas & prima rerum involucra hærere, ſed interiora ſcrutari abditasque eruere debet cauſas: & cum vulgus in proximis obviisque cauſis ſubſiſtat, philoſophus earum ſeriem nexumq; tamdiu debet perſequi, donec ad eam pervenerit quæ omnium prima eſt & potiſſima. Vulgus non caloris, non frigoris, non humidi, non ſicci, non duri, non mollis, non fluidi, non acidi, non ſalſi, non odoris, non ſoni, non lucis, non colorum, non ponde-

ris, non coctionis, non nutritionis, non vitæ ullas quærit causas; sed hæc aliaque similia tanquam vulgaria & ubivis obvia contemnit & negligit: Philsophi verò prima cura in hoc uno posita esse debet, ut ante omnia eorum, quæ ita obvia sunt, scientiam sibi paret, quò postea, hisce bene perspectis, ad eorum etiam, quæ magis abstrusa videntur, indagationem pergere, tandemque ad intimos naturæ recessus penetrare possit. Vulgus naturæ opere admirando, philosophus eadem per veras causas intelligendo & quantum potest admirationem tollendo se oblectat: vulgus valde exultat, ubi rarum quippiam, quod nec auditum nec visum nec alio sensu notatum sibi antea fuerat, detegit: philosophus non tam raritate ac novitate, quam utilitate & cognitionis evidentia metitur rerum scientiam. Vulgus non aliam effectuum causam dare solet, quam hanc esse rerum naturam, talesque iis inditas esse potentias, ut opera quæ vident præstari ab iis possint; philosophus inquirit quibus de causis agendi potentiæ rebus insint, quæque sit intima earundem natura. Vulgus externas tantum rerum differentias formasque observat; philosophus ad interiora descendere, minutissimarum partium structuram, nexum & intervalla aperire,

tire, latentes motus notare, & totum denique naturæ artificium una cum suis caussis retegere debet.

Magna hæc sunt, generosissimi juvenes, & soli Deo penitus perspecta. Sed non novistis vires vestras, si nihil horum sciri à vobis posse putatis. Pium quidem est, naturæ propriæ infirmitatem agnoscere, sed imprudentia est, id omne quod factum à te non fuit hactenus, nunquam fieri posse asseverare. Imo summa superbia & invidia est, suæ cognitionis infirmitatem in naturæ ac scientiarum calumniam & aliorum omnium desperationem vertere. Hinc pertinax illa Scepticorum dubitatio, qua nihil tanquam satis perspectum exploratumque asserere ausi, ab omnibus assensionem cohibent. Hinc superba Academicorum acatalepsia, quæ humanum genus ad sempiternas tenebras damnavit, omnemque evertit scientiam, clamans fallaces esse sensus, infirma judicia, res ipsas inexplicabilibus difficultatibus obductas, ita ut aut nhil sit verum, aut, si quid est, id certè à nobis animo cerni & comprehendi nequeat.

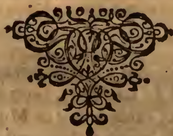
Nobis autem vobisque omnibus longe alia mens esse debet Ornatiss. juvenes. Scimus rationem illam vestram, quam absque sapientiæ præceptis cum vulgo mor-

ta-

talium communem habetis, ex multa fide, ex multo etiam casu & conjecturis, nec non ex puerilibus quas prima ætate temere recepistis notionibus ac præjudiciis farraginem quandam esse & congeriem, adeòque non posse non multis modis esse obtenebratam, impeditam atq; distortam. Scimus sensuum vestrorum perceptiones ad intima rerum non pertingere, & ea etiam, quæ in superficie reperiuntur, imperfecte dignoscere: scimus inconsiderata illa eorundèm sensuum judicia, quibus ab ineunte ætate usi fuistis absque sufficienti examine, multis fallaciis erroribusque esse obnoxia. Sed, si hac matura ætate quam degitis, si hisce sensibus quibus nimium tribui non debere jam novistis, si mente repurgata, si judicio circumspecto, si ratione severa solidæque sapientiæ præceptis confirmata, si denique intellectu virium suarum conscio atque ex corporeorum sensuum angustiis assurgente, vos ad naturæ contemplationem applicetis, creditisne aliquam distantiam, aut materiæ subtilitatem, aut externorum accidentium corticem arcere vos posse à rebus perspiciendis? Fiat periculum, audentes fortuna juvat. Si non omnem, multam saltem ex naturæ puteo eruetis veritatem, multos ante actæ vitæ erro-

errores detegetis, multas discutietis tenebras. Utinam omnes Magni Alexandri animos haberetis & non minores propriæ mentis debellaretis hostes, quam ille Asiæ domuit populos, & ut ille multorum regnorum, ita vos totius universi ac naturæ spoliis reverti possetis ab expeditione vestra. Non magna militum manu, non multis opibus & commeatu opus vobis est, sed animi constantia & fortitudine, sed mente purâ, quam ut morigeram præsentemque in studiis vestris habeatis, non nisi à vobismetipsis pendet. Non effœta & inertia jam vivitis secula, sed ea potius, quibus scientiam multiplicatum iri, ab eo, qui falli nequit, prædictum fuit. Hæc nostra tempora vera mundi senectus sunt: & vos juvenes pygmæorum instar antiquitatis humeris insistitis. Quid ni ergo tam longe in hoc universum prospicere, & cum Democrito, Platone, Aristotele similibusque Græciæ heroibus supra vulgus sapere, intima rerum corporearum penetralia subire, atque ita vos veluti dominos ac possessores naturæ efficere laboratis? Me quod attinet, polliceor vobis ex animo & addico operam meam, quæ vobis studiisque vestris non privatim tantum, ut factum fuit hactenus, sed publicè etiam militabit. In quo quidem labore egomet

mihi ipsi delectationem aliquam & alacritatem certo promitto, utpote quam in propaganda & detegenda veritate expertus jam sæpius fuerim. Vestra autem Ornatiss. juv. erga me benevolentia, & prona ad audiendum assiduitas, ut perpetuò conatibus nostris respondeant, mihique & vobis continuò adspiret divina benignitas, à Deo Opt. Max. datore omnis boni & patre luminum ex intimis præcordiis precor.

JOHANNIS ALBERTI BANNI

DISSERTATIO EPISTOLICA DE MUSICÆ NATURA, Origine, progressu, & denique studio bene instituendo

AD

Incomparabilem Virum

PETRUM SCRIVERIUM

Polyhistora.

I.

AM à multis retro annis, Vir Clarissime, inter nos sermo subinde fuit de Musica, arte planè divinâ, cui me addictum non ignorabas. Et cum de Poësi sermo, cujus Laureâ doctorum virorum calculo & votis inter cæteros excellis, (ut de aliis eruditissimi ingenii tui dotibus nihil dicam) aliquoties discursum considerationemque Numeri Poëtici variâ syllabarum quantitate constantis, ingessisset; tandem Θεῖόν τι Poësin continere, ad tractandas explicandasque res, mira narrationis aptitudine, vocabulorum se-

ſelectu, ſermonis proprietate, nervoſa orationis connexione, juſta ſyllabarum quantitate, elegantiſſimo modulationis fluxu, pulcherrimoque ſingulorum ordine concludebatur. Tum de Lyrico modulamine frequens mentio erat, cujus tantas laudes veterum ſcriptorum monumenta celebrant, ut jam paſſim doctiſſimis viris perſuaſum ſit, Muſicam Poëticæ, vel potiùs Poëticam Muſicæ facultati ſubalternam eſſe. Argumentum verò aſſertionis ipſa Numeri ratio ſuggerebat.

II. Et de numero quidem tum ediſſerebam paucula, ſed quæſtionis propoſitæ difficultatem ſine mora abſolventia. Nimirum Poëticum numerum in ſola ſyllabarum quantitate, quæ ex vocalium ac conſonantium literarum qualitate ac mixtione oritur, conſiſtere: Muſicum verò numerum, ſonituum tempora ac intervallorum durationes metiri dicebam; quibus verborum, ex arte eloquentiæ pondus ac vim habentium juſta pronunciatio, ad movendos animi affectus, planiſſimè abſolvitur. Suum cuique arti ineſſe enthuſiaſmum; non quidem ſcriptorum auctoritate, ſed ex ipſis rei principiis probabam. Et cum hoc argumentum latius eſſem proſecutus; quid de Auctoribus Muſicis, & tradita ab illis

illis disciplina sentiendum esset, quærebatur. Verùm rem detrectabam velut cum odio conjunctam, qua doctorum virorum invidiam subire sine caussa verebar. Sine caussâ, dixi; nam Musices apud plerosq; tã exigua est notitia, ut apud ipsos Professores, hæc duo quibus illius scientia constat, rarissimè inveniantur conjuncta, theoria scilicet & praxis. Unde rem ut in principiis scientiæ, vel elementis artis continetur, utque ex illis educitur, Professores illius non tractant: sed ex alterius defectu in gravissimos errores impingunr. Cum autem docti viri, veterum monumenta evolventes, utriusque rei notitiâ sæpissime destituantur; quid quæso præter Grammaticas observationes, aut Historiarum commenta, acri tamen narratione, ac censurâ, hominum animis infigunt? quibus si quis ex transverso contradicat, an invidiæ arrogantiæque notam prima fronte effugere possit, vide. Utique ea hominum, rerum, temporumque conditio perpetua est, ut obsequium amicum, veritas odium pariat.

III. Cum autem hoc anno sub finem æstatis, cum expertissimo viro D. Gregorio Plassio, Medico excellentissimo, in suburbanum prædium tuum, amplissimum amœnissimumque excurrissemus; ubi ex

na-

natura loci Musarum sedes, otii opportunitas, studiorumque deliciæ sunt; quod sanè eleganter *VVoelvvijck* lingua vernaculâ (Latinè *Curæ-fugium* liceat dicere) indigitasti: post doctissimas rarissimasque tuas in Horatium, Juvenalem, Persiumque auditas expensasque animadversiones, quibus loca obscurissima ac corruptissima primogeniæ sinceritati ac veritati restitueras; iterum iterumque propositus de Musica sermo est; & quam olim de Musicæ scriptoribus, ac artis explicatione sententiam subticueram, promere & eloqui urgebat. Tum nescio quo instinctu, ausuque, incepi dicere, & summis amicis meis, apud quos licere existimabam, asseverare, me viginti annorum spatio huic disciplinæ singulari amore mancipatum, succisivis horis, à seriis studiis deflectentem, operam dedisse, scientiamque & artem proprio marte nulloque Magistro adorsum, mãgno labore, continuaque diligentia, varioque artificum colloquio, Theoriâ ad artem deductâ, didicisse. Quoties mihi volumina Aristotelis, Justiniani Imperatoris, ac Thomæ Aquinatis, quibus tum operam dabam, è manibus seponere, Boëthium, aliosque convenire, amor Musicæ imperavit: Difficultas verò & intricata veterum narratio, sæpissime iterum Musica volumi-

mina, tanquam re desperatâ, manibus meis excussit. Et tandem adhuc amor, obliterato tædio, rem facilem reddidit. Poëtæ vox me frequentissimè animabat,

—Amor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Audeo dicere, post longam indaginem, me in variis Provinciis ac Regionibus commorantem, paucissimos, imò neminem invenisse, qui difficultates Musicas mihi expedire potuerit, nisi sola illa diuturna, laboriosa, indefessa ac constans diligentia. Nimirum vim motricem quærebam scientiâ, experientiâque, cognitam habere; quâ Pythagoras, Timotheus Milesius, aliique paradoxa effecisse narrantur. Ex singulis tamen aliquid audivi. Scopæ dissolutæ erant, simul difficulter conjungendæ: Rem tentavi, aggressus hoc modo: Veterum sententias scrutatus sum; Theoremata ac demonstrationes praxi applicui, cum non succederet res, practicos conveni, eorum opiniones, & exercitationes expiscatus sum, sæpissime ipsis suorum, quas ignorabant, rationes factorum ex tempore dedi. Et cum mihi ipsi non satisfecissem, instrumentis rem tentavi, ipsemet praxin exercendo, componendo: profeci. Libellos varios de re investigata conscripsi, mutavi, auxi, correxi. Toties res

inventa ſub manu mutabatur. Plurimorum Inſtrumentorum rationes, ac fabricas inveſtigavi. Quarum Theoremata ac Elementa, cum artificibus proponerem, non intelligebant: Mirabantur tamen & libenter iſta audiebant. Mechanici non liberales erant, habebant formulas ſibi à magiſtris ac præceptoribus præſcriptas, quarum veſtigiis inhærebant: & bene; nam ſine filo Theſeus Labyrinthum non evaſiſſet. Alius tamen alio magis induſtrius, & manuaria operâ expeditior erat. Feſtinabam lentè, videbamque me proficere, licet ut plurimum deſperarem, donec propoſuiſſem immori huic ſtudio. Laborem enim eventus ſolabatur, & ex myſterio Pythagoricæ literæ affulgebat.

Promiſſa ô! *Feſſis requies in vertice ſummo;*

Nam *Qui* (Ennii verba ſunt)

Vicit Olympia, mox ſenio confectus quieſcit.

IV. Cum verò mihi jam ex diuturnâ excercitatione aliqualem Muſicæ notitiam perpererim, non libens de ea paſſim verba facio. Horreo enim moleſtas hominum contentiones, quæ ut plurimum (ingenioſæ quantumvis) de lana caprina ſunt; & ne ungue latius quidem rem promovent. Maximè in votis foret eâ quam acqui-

quiſivi Muſices notitiâ, ſecretus tranquilliusque vivere,& amicorum, quibus rei hujus arcana ſubinde ex occaſione communico, ſocietate, ſcenam meam abſolvere. Sed nimium inſtas, Vir clariſſime, de Republ. Chriſtianæ bono mecum expoſtulans, aliisque ſeveris argumentis me premens; quaſi numini morem non gerens, bonis invideam. Acquieſcam igitur tuis expoſtulationibus; ſed unum præfari oportet; priuſquam manum operi admoveam. Omnes omnino μȣσοφίλȣς etiam atque etiam oratos obſecratosque volo, ut dictionis meæ, audaciamne dicam, an temeritatem, neceſſitatemve! aquâ mente interpretentur: negligentiamque, aut potius inſcitiam ſua benignitate, ac doctrinâ ſuppleant. Itaque ad rem venio.

V. Homines ſuapte naturâ cantabant, antequam induſtria experientiæ rudimenta in ſcientiam artemque congeſſiſſet. Nihil igitur mirum erit, ſi longâ ſeculorum temporumque ſerie Muſica ſub incude fuerit. Quæ qualiter ad perfectionem venerit, antiquitas nobis non ediſſerit. Nimiam enim hujus obſcuritatem S. pagina ſilentio fecit: difficultatem verò varia, & toto penè cœlo diſtantia, ſcriptorum dogmata pepererunt. Ciceroni tamen hac in re auſcultandum, qui libro primo de Oratore

tore mihi adſtipulatur. *Omnia fere*,inquit, *quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſſipata quondam fuerunt,ut in Muſicis Numeri, & Voces, & Modi. In omnibus* enim *ferè ante ſpei rudimentum. quam rei experimentum fuit*, ut Appulejus ait. Penes primos igitur artis,non jam dico Inventores, ſedScriptores,*Arbitrium* erat,*& jus & norma loquendi.* Inde factum eſt,ut poſterioris ævi ſcriptores priorum ſententias potiùs retulerint, quam expenderint.

Muſica initio anguſta erat: apud Græcos quatuor Elementis, ſeu Chordis, primum uſitata, donec aliquis alius, inventis aliquid addens,

Expreſſit numeris ſeptem diſcrimina vocum.

Conſonantiæ tres erant ſimplices, διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν. Ex harum mixtione ac replicatione tres aliæ ortæ ſunt. Simplicium moleſtior inveſtigatio fuit. Cum tranſiret Pythagoras caſu fabrilem officinam, ex malleorum ictibus, variâ proportione juſti ponderis differentibus,auſcultaſſe eas primus,& inveſtigaſſe dicitur. Explorando ſingulorum pondera, quæ his numeris continebantur 12.9.8.6; formas notavit, in quibus ſolæ multiplex ac ſeſquialtera, proportiones continentur; Dupla qùidē 12. ad 6. Diapaſon ſeu octavam; ſeſquialtera ſcilicet 9.& 6. Diapente;

te; sesquitertia 4. ad 3. Diatessaron; consonantias: ac sesquioctavo 9. 8. tonum dissonantem à reliquis determinavit. His Elementis veteres cantilenas suas, adhibitâ numeri, ac temporis varietate, instruebant. Dissimili planè, ac alieno à nobis ritu. Et, quod imaginor, nusquam verò legi, unum generale erat concentus axioma.

Consonantiam placere auribus, dissonantiam intolerabilem esse, nisi consonantiæ antecedentis vel subsequentis dulcedine, justaque earum duratione temperata corrigeretur.

VI. Tum, ut credo, nullæ erant Compositionis regulæ, sed investigatâ consonantiarum naturâ artifices (id mihi, jam scribenti, post longum examen incidit) Cantilenas ex illis pro suo libitu aptabant. Et licet consonantia non æqualium ac dissimilium vocum concordia, à Nicomacho definita fuerit: tamen paucitas earum, nullum ex immediata harum consequentia fastidium admisisse videtur. Et sufficiebat modulatio, si consonantiis constaret. Quamvis enim mas & femina, viri ac pueri, naturaliter Diapason modulentur; ideoque id artis præcepto doceri non fuerit necesse: tamen varietas aliarum, cum diapason miscendarum, consonantiarum artem requirebat, cum suapte natura id

ho-

homines præstare non possent. Posterioribus seculis inventio plurium consonantium, quæ super partienti proportione generantur, artem ipsam certis regulis ac præceptis, Musicam à confusione vendicantibus instructam volunt. Quid igitur de Musica veteres suis libris tradiderunt? Dicam ingenuè, nil præter harum consonantiarum naturam, hoc est, proportionum, è quibus nascuntur singulæ, formas. Et quia unum intervallum, suo ambitu continet alterum: ita unius, ad alterius proportionem esse principium vel elementum, demonstrare conati sint. Toni partes *Apotomen* ac *Lemma*, Elementum toni *comma* esse statuerunt: primum scilicet, qui auribus distinctè percipi potest, sonum: In hoc enim omnium intervallorum quantitas resolvitur. *Tropos* etiam, licet nimium controversâ narrationis doctrinâ, & tria modulaminis genera, scilicet *Diatonicum*, *Chromaticum*, & *Harmonicum*, suis libris descripserunt.

Omnes Græci atque Latini usque ad annum Christi IↃ c. seu septimi seculi initium, (nullum excipio) in hoc unico argumento fuerunt, & vix aliud quippiam in tradenda Musica præstiterunt. Audi singulorum ordines. Pythagoras, Aristoxenus, Nicomachus, Philolaus, Alypius,

Ptolemæus, ex professo Musicam tractarunt. Alii ex occasione propositi argumenti eandem attigerunt sine methodo. Item inter Latinos Vitruvius, in gratiam Architecturæ, ex Aristoxeni scriptis; Macrobius, ratione narrationis in somnio Scipionis allegatæ; & Appulejus, ex occasione argumenti in suam propositionem ingesti de Musica scripserunt. At Boëthius, Martianus Capella, & Venerabilis Beda, ex professo scientiam Musicæ, demonstrativo, ut vocant, ritu tradiderunt.

VII. Ex his pauci omnino scopum Musicæ attigere. Euclides solus inter Græcos doctiori, breviori, clariori, veriorique ratione ac methodo Musicam tradidit. Cujus hic syllabus est in Paragraphos digestus: *Sonus, Intervallum, Genus, Constitutio, Tonus, Mutatio, Melopoëia.*

Inter Latinos, è veteribus præcipui sunt Boëthius & Beda. Boëthius primum accuratus veterum interpres, eorundem sententias collegit, examinavit, distinxit, correxit, & conciliavit. Inhæret tamen veterum vestigiis, Charactares quoque sonituum (quorum loco apud nos *notulæ* sunt) tradidit. Deinde Beda, ducentis annis post Boëthium, duplici tractatu, Theoreticam & Practicam Musicam scripsit. Doctissima rei explicatio est; sed veterum limites

non

non excessit. Notularum tamen figuras & claves, item scalam Musicam, lineis ac spatiis constantem, tradidit ex usu Ecclesiastico; quem ego à Gregorio Magno Papa introductum arbitror, cui cantûs reformatio, meliori ritu inducta, asscribitur; ipseque Cantus, ab ejus auctoritate, Gregorianus dictus est. Inde artis rudimenta probamus, quæ, temporis successu hominumqne industriâ, perfectiora in lucem emanarunt.

Euclides, Martianus Capella, ac Beda conceptis verbis, de Melopœja scripserunt, artemque Componendi tradiderunt. Primò quidem inventionem modulaminis, deinde Compositionem ejus Harmonicam suo more explicuerunt. Res ut antiquitate veneranda est, ita etiam memoriâ dignissima. Difficilis tamen, angusta, & minus concinna est, si cum artis nostræ perfectione conferatur.

VIII. Ad ea usque tempora imperfectior erat Musica: nam angustius systema, pauciores consonantias, minorem vocum concentum, difficilioremque modulationem habebat. Circa annum Christi cIↄ c. sub decimi seculi finem, Guido Aretinus Monachus & Abbas Benedictinus. Musicus excellentissimus, Veterum scriptis subtilissimè ruminatis, meliorem ac faci-

 lio-

liorem *M*uſicæ *M*ethodum iuſtituit, Syſtema amplificavit Εικοσιχόρδῳ. Huic poſteritas perfectionem *M*uſices debet: quam quidem omnino ipſe non abſolvit; viam tamen aliis aperuit. Ab eo enim tempore (quo verò ſeculo accurate dicere non poſſum) imperfectæ Conſonantiæ inventæ, ac præcepta ampliora componendi *M*uſicam tradita ſunt: unde ars ipſa plenior majeſtatis ac delectationis ad perfectionem nobiliorem deducta eſt. Hanc ſententiam, alibi mihi non lectam, nec auditam ab aliis, eo collegi argumento, quod amplitudo Syſtematis plures conſonantias requireret; & acutior ſonus additus à Guidone, imperfectas à veteribus rejectas (ob diſſonantiam gravioris ſoni, quo auſcultabantur) ſuapte natura proderet: Quarum uſus perfectis conſonantiis intermixtus, cum delectationem augeret, artis præcepta poſtulabat, quibus cum judicio omne punctum *M*uſicæ abſolveretur.

IX. Circa ſeculum decimum tertium, Franco Muſicus floruit. Poſt quem Joannes Tinctorius, Franchinus Gaffurius, & Jacobus Faber Stapulenſis fuere, decimo quarto ſeculo. Horum operâ ac ſcriptis Muſica Theorica & Practica mirificè ad perfectionem excrevit amplius. Ab Illis

re-

regulæ Compositionis, juxta seriem Systematis Guidonici præscriptæ, diuturnâque consuetudine observatæ, ad nos pervenerunt.

Tandem Josephus Zarlinus Clodiensis, Theoriâ ac Praxi instructissimus, (ut alios inferioris notæ præteream) doctissimis institutionibus, demonstrationibus ac supplementis, linguâ Italicâ editis (apud Venetos, anno 1580) Musicam præ cæteris felicius tradidit & absolvit. Prolixior nonnihil est, sed eruditione compensat fastidium; ex quo verior Musicæ eruditio haurienda. Ejus Compendium in Tabulas redegit Joannes Maria Artusius Bononiensis. Italico etiam idiomate: quibus breviter, clarè & perspicuè rem studiosis proponit. Scripserunt & alii; qui an Zarlinum æquent, nescio: saltem non superant. Id recte censuit Musarum delicium, vir clarissimus, Martinus Hortensius, Mathematicus excellentissimus, & (quod glorior) amicus meus, in accuratissima de studio Matheseos instituendo Dissertatione ad V. Claris. Marcum Zuerium Boxhornium, pridem editâ. Unus ergo instar omnium erit, sine quo nec veterum sententiæ expediri poterunt, nec perfecta hujus disciplinæ notitia facile obtinebitur. Ad perfectionem

tamen Musicæ modernæ non accedit.

X. Principia vero seu elementa, quibus Musica constat, ad sex capita revocari possunt. Primum est Systematis maximi seu universalis constitutio. Alterum in generibus cantus explicandis versatur. Tertium modorum numerum atque naturam examinat. Quartum modulamenti rationem docebit. Quintum præcepta componendi tradet. Sextum artem cantandi profitebitur. Hæc capita summam Musicæ complectuntur, ab omnibus scriptoribus latissimè explicatam. De singulis pauca commemorabo.

XI. Systema omnium intervallorum à Guidone quidem habemus, sed accuratam illius demonstrationem ex uno Zarlino, Novam verò constitutionem collocatis inter singulos Tonos hemitoniis requiro, ut absoluta sit, & efficax ad movendum Musica.

XII. Genera modulaminis tria sunt, *Diatonicum*, *Chromaticum* & *Harmonicum*. Primum à natura natum, excellentissimum est: duo posteriora ab arte inventa, exigui momenti sunt; & temporis successu à quibusdam etiam proscripta, ab aliis neglecta, perierunt. Chromatici aliqualis usus est, & energiam habet, si Diatonico misceatur, ut in Systemate obiter insinuavi;

vi; cujus usus nunc floret, præcipuè apud Italos.

XIII. Modi (quos Tropos alii, ego Circulos Harmoniæ voco) veluti nervi corporis sunt, quorum ductibus Musica energiam habet. De Tropis, seu Modis, etiam Glareanus scripsit, non ex fundamento scientiæ, sed potius ex Musicorum praxi; nec Zarlino comparandus venit.

XIV. Modulamentum, Idea ac πρωτότυπον Musicæ est, cui concentus vocum aptandus. In hujus inventione ac constitutione tota res Musica versatur; eò quod sonitus verborum ac syllabarum quantitati, significationi, & sensui aptandus sit; ut energiam habeat Musica, Rhetorisque munus subeat, docendo, delectando, & movendo. Hujus supina apud multos est ignorantia: cujus doctrinam hactenus nemo rectè explicuit; forte nec intellexit quisquam.

XV, Compositio partium, seu vocum, diverso sonitu concentum reddit. Ejus præcipua ratio est in aptandis dissonis inter consona intervallis. Hujus vulgares leges exstant, mysteria plerosque latent; eo quod dissonorum naturam ac vim motricem passim ignorent. De quibus rectè monuit Hieronymus Frescobaldus, non temerè judicandum, etsi communibus &

tritis adversentur artis canonibus ; sed consulendam auditus ac rationis, trutinam ; cujus ope Paradoxum aliquod demonstrabit experientia.

XVI. Ars cantandi, est lectio seu pronunciatio modulaminis singularum vocum, ex signis sonituum notulis descriptorum facta. Hanc claram, distinctam, fluidam vocis amœnitate, & concinnam verborum ac sonituum recitatione esse oportet, ut Oratoris effectum sortiatur. Vox ipsa, justæ lectionis fundamentum est; diductio verò ornamentum. Illa à natura venit, hæc ab artis præceptis ac usu ; quibus genuinus, propriusque vocalium ac consonantium sonitus, pectore, faucibus, palato, lingua, dentibus; labiisque proferendus, articulandusque, acquiritur. *Methodus* hujus artis à nemine hactenus rectè explicata est, nisi à quibusdam Italis, & per exempla quidem tantum declarata. Musica alia vocalis, alia instrumentalis : utriusque differentia, ac propria natura est. De quibus nunc non agam. ne excrescat sermo noster. Ipse ego hominem desidero, qui *Musicam* exactè eo, quem breviter attigi, ritu ac modo tradat.

XVII. Sed ut periodum hujus Compendii claudam, ingenuè dico & religiosè assevero, *Musicam* hanc nostram Græco-

rum

rum illam, & priſcorum Latinorum alteram, infinitis paraſangis ſuâ perfectione, & efficacia exceſſuram. Et ut de Græcis obiter aliquid dicam, tanquam aniles fabulas & ſtultorum commenta, pleraque mihi ſuſpecta ſunt, quæ tam ſplendidè narrantur. *M*iror etiam à viris doctis paſſim credi; & ſcriptis propagari. Id ex *M*uſicæ ignorantiâ oritur. Unum è cæteris exemplum adducam, & quidem hoc quod de Pythagora inventore vulgò narratur. Is Phrygio modo, qui incitativus perhibetur veteribus, commotos raptosque in laſciviam adoleſcentes, & petulanti furore percitos, SPONDEO ſuccinente, compeſcuiſſe fertur, & mentis ſerenitati reſtituiſſe. Idem in Alexandro *M*agno fertur præſtitiſſe Timotheus Mileſius. Obvia paſſim narratio eſt. Hoc argumento vis Muſica à Modi proprietate apud omnes aſſeritur. Dorius, inquiunt, gravis ac ſententioſus, caſtusque dicitur. Conſentio. Phrygius iracundus, bellicoſus, pugnax, ac furioſus perhibetur. Diſſentio, cur? dicam. Dorii Elementa in ſonitibus ac intervallis chordarum D. F. *a*. *d*. conſtituta ſunt, ex recentiorum calculo; è veterum ſcriptis diducto: quas chordas, *λίχανος ὑπάτων*, *παρυπάτη μέσων*, *μέση παρανήτη διεζευγμένων*, Græci indi-

gitant. Omnes ferè hactenus unanimiter idem dixerunt, paucis exceptis. Nam in Modorum nomenclatura apud Autores ea diversitas est, ut fabulosæ videantur Historiæ. Inde eorum natura, ac effectus æquè dubius ac fabulosus est, saltem ex Historica relatione. In istis intervallis modesta attentio primum generatur à Hemiditono D. F. (syllabis *re, fa,* exprimendo) postea ab F. ad *a*. Ditonus gravitatem inducit (syllabæ cantabiles, *fa*, *la*, sunt.) postea ab a. ad *d*. Diatessaron est, seu Quarta, medio intervallo, habens semitonium majus quod ipsius duritiem temperat sententioso quodam ductu. Et hunc esse Dorium Modum, Boëthius satis disertè indicat, cum è speciebus Diapason, seu Octavæ, modos (ut res postulat) educens, à Plagalibus incipiens, ad Authentos progrediendo primo loco Hypodorium ponit, à Chorda Proslambanomenos (quam Guido A. *re* vocat) Diapason complentem. Deinde tonum adscendens in Hypate Hypaton; (♮ *mi* nos dicimus) Hypophrygii constitutionem definit: tum semitonio acumen Systematis intendens in Chorda Parhypate (quam C. *fa-ut* appellamus) Diapason complendo, Hypolydius ponitur. Horum Authenti seu principales,

les, tono acutioribus Chordis ſunt. Dorius itaque in Lichanos Hypaton ſeu D. *ſol re*, conſtituendus; Phrygius in Chorda Hypate meſon, ſeu E. *la-mi*; I. Lydius verò Semitonio acutius Syſtema habet in Parhypate meſon, hoc eſt, F. *fa-ut* collocatur. Dorius itaque eo modo, quo diximus, conſtitutus, gravis, ſententioſus, caſtusque erit; ejusmodi ſcilicet materiæ ac ſermoni congruens.

XVIII. Petrus Gregorius Tholoſanus lib. XII. Syntaxeos Artis mirabilis c. XVII. ex Pſello, Ariſtotele, Plutarcho, Boëthio, & Tyardeo ponit Hypodorium à C. *fa-ut*, uſque in G. *ſol re-ut*, Hypophrygium ab eadem Chorda C. *fa-ut*, uſque in A. *la mi-re*; contradicente Boëthio, eo quod ſinguli Modi unius Toni vel Semitonii gradu acutiorem conſtitutionem habeant. Ideoque malè ponitur Dorius à C. *ſol fa-ut* in *aa. la-mi-re*, quæ eſt à Parhypate Hypaton in Neton meſon; Phrygius verò ab F. *fa-ut* in dd. *la ſol*, quæ eſt à Parhypate Meſon, ad Paraneton Diezeugmenon. Fateor quidem Cantum Diatoninicum, quem natura docuit, initium ſumere apud literam ſeu Elementum C. adeoque primùm ordine naturali Modum inde auſpicandum: ſed hoc nihil ad gentilitiam Modulaminis proprietatem facit,

 quâ

quâ usi fuerunt Dores aut Phryges. absurditas itaque istius assertionis etiam alio argumento evincitur. Nam *Modi* Plagii Diatessaron debent esse inferiores ac graviores suis Authentis, ut habet Axioma. Si itaque, teste Boëthio, Hypodorius in A. *re*, chordam gravissima habuit, Hypophrygius verò in ♮ *mi*, ut mox ostendimus; uterque Authentus Diatessaron seu Quarta altior esse debet. Dorius scilicet in D. Phrygius verò in E. quæ ex Hypate *Meson* collocandus est. Accedit & alia ratio, quod Modus à C. *sol fa ut*, usque in aa. *la-mi-re*, Diapason non compleat; quod ipsa natura modi requirit. Tandem quoque in illo Systemate, vel ea constitutione intervallorum, lasciva, amatoria, placida, hilarisque potius materia rerum reponenda est; ut suo tempore demonstrastrabo. Dorius igitur ille *Modus* esse non potest. Similiter ab F. *Fa-ut*, in dd. *la-sol*, melius succederet iracundia ac furor, sed defectui Hemiditoni, qui blandus est. Diapason non impletur; unde major violentiæ ratio est. Ex autoritate itaque Boëthii, qui constitutionem Dorii in D. Phrygii in E. recenset, ut luculenter ostendimus, cæteri erroris convincuntur.

XIX. Inde jam ad historiam de Pytha-

thagora redeamus, & quàm suspecta fidei sit, dicamus. Phrygio *Modo* incitatos juvenes ad petulantem furorem, SPONDEO sedatos dicunt. Naturali ratione quis primus, secundus, tertiusque *Modus* sit, itemque ejus efficacia, compertum est. Sed quis sit ille *Modus*, quo usi sunt Dores aut Phryges, ex Scriptorum authoritate solummodo dignoscitur. Inter Scriptores, & *Musicos*, Boëthius ex veteribus Græcis asserit, Hypophrygium in Hypate Hypaton chordâ gravissimâ contineri complendo Diapason. Unde certissimè constat, hujus Authentum Phrygium, Diatessaron seu Quarta acutiorem, loco proprio collocandum, scilicet in Chorda Hypate *Meson*, quæ nobis E appellatur. Hujus circulus in Chordis E. G. ♮ & C. ex locis semitoniorum blandius est, non furens; & quidem intervallo majus semitonium conficit. Secundo Hemiditonus in G utrumque intervallum ex sua natura blandum ac modestum est: Postera usque ad ♮ ditonus est, qui à præcedentibus attemperatus est; ubi terminatur Diapente, seu Quinta; prima scilicet & nobilissima Diapason pars. Ad complendam verò Diatessaron, quæ altera pars est, statim sequitur semitonium majus

majus à ♮ ad C. itidem suave; inde Ditonus à semitonio præcedente temperatus est usque ad E. ubi circulus completur. Quis jam non videt ex speciebus seu intervallis, Phrygium iracundum ac incitativum non esse; & juvenes eodem in furiam iramque rapi non potuisse? Deinde solo Modi circulo, proprietate, ac phrasi, animi affectus moveri non possunt: quemadmodum nec nervis corporis vis potest fieri, nisi animæ vivificantis adsit influxus: ita enim & hic Modulamenti spiritu opus est.

XX. At SPONDEO petulantiæ temperamentum induxit Pythagoras. Hoc dicunt Scriptores, ut omnem Musicæ vim modo inesse probent. SPONDEUS profectò Musicæ Modus aut circulus non est, species Diapason non continet: quam bellè igitur ad rem loquuntur Scriptores? SPONDEUS Moduli tarditatem significat ac majestatem: quemadmodum pes poëticus duabus longis syllabis constans. SPONDEUS dictus, nomen usumque à sacrificio, libatione, sodalitate, induciis ac fœderibus, quæ Græco vocabulo σπονδὴ significantur, accepisse notum est. In his enim actionibus ipsa ratio ritusque gravitatem sententiarum, pondus dictionis,

nis; & majestatem quandam requirebat, Ideoque longis syllabarum ductibus ponderosa vocabula Poësis adhibebat. Inde *Spondaicum Carmen*; cujus etiam varia est gravitas ex verborum majestate, vel pondere syllabarum. Exempli gratia:

Conturbabantur Constantinopolitani.

Hic versus habet duplicationem consonantium, reiterationem primarum vocalium *a.* & *o*; quibus pondus explicatur verborum. Non item est in hoc versu, qui levior videtur, Virgilii:

Olli sedato respondit corde Latinus.

Vel in isto Ovidii:

Nituntur longo vestigia ponere clivo.

Adde quod Poëtica censura, Spondaicorum Versuum proprietatem, in duobus ultimis pedibus constituens, delectum habeat elegantiæ, singulos singulis versibus præferens, etiam ejusdem Auctoris.

Virgilius:

Cara Deûm soboles, magnum Iovis incrementum.

Idem:

Cum Patribus Populoque, Penatibus & magnis Diis,

Hi autem versus inter Spondaicos primo loco habentur, elegantissimique censentur. Sunt alii ejusdem Autoris, quos minoris æstimant.

Vir-

Virgilius:

Saxa per & scopulos & depressa convalles.

Idem:

Aut leves ocreas lento ducunt argento.

Hos Poëtæ tanti non habent, eo quod non sint tam fluidi, ut priores. Et tamen plus ponderis ac molis frequentioribus spondeis afferunt; magis ad animos temperandos valent. Hic etiam in Musica Spondaicus modulaminis, varius esse potest ex modulamento, & cuivis Modo applicari, licet omnibus non æquè conveniat.

At Dactylici carminis volubilitas diversum ab hoc impetum mentis excitat. Ennii versus est etiam proprio vocabulo bellicosus:

Et tuba terribili sonitu Taratantara dixit.

Alius item:

At tuba terribilem sonitum procul excitat horrida,
Sidera pallida diffugiunt face territat luminis.

In his omnibus versibus, Hexametri Carminis genus est; & tamen tanta ex numero variegatio oritur.

Magnum argumentum hinc sumo, ut doctis Viris Poësin Musicam persuadeam; quæ *Musici* Modulamenti numeris prius certo ordine excogitatis, pedes metricos ac-

accommodet: certi carminis lege omnino neglecta. Res elegantissima est, licet paradoxa, alibi fusiùs enarranda. Quod autem de varietate carminis Hexametri, jam diximus; idem de Musicæ Modis dicendum, quod illis Modulamenti varia ratio adscribi possit, unde moveantur affectus. Cùm ergo Spondeus Modulamenti ratione, hoc est, motus numeri ac temporis variegatione constet, cuivis Harmoniæ *Modo*, tam Myxolydio & Hypodorio, imo tam Lydio, quam Dorio applicari poterit.

XXI. *Spondeum* itaque *succinere*, nihil aliud est, quàm gravi ac sententioso modulamine alicujus aures afficere & mentem temperare; quocunque Modo fiat, sive Lydio, sive Dorio: licet natura Modi Dorii ob dictas à nobis rationes magis gravitati sententiarum propria sit, quàm Lydio, qui acutioribus Chordis & per Ditonos ac Tonos Majores procedit: unde major vehementia illi inest.

XXII. Modulamento itaque variis sonituum ductibus variegato adscribendum est, quod de Spondaico ritu carminis narratur; non itidem Modo. Nam sine ullà Modi periodo semper modulamentum efficax est: licet màgis perstringat, dum certis limitibus à confusione vindicatum, proprietatem dictionis animat.

mi-

mirum itaque in modum explicandæ ſunt iſtæ Hiſtoriæ; vel utrovis modo mendaces æſtimandæ: ſcilicet errore rei & vocabulorum, vel impropriâ ac interdum Hyperbolicâ narratione: quisquis tandem erraverit, Boëthius, an alii.

XXIII. De Ionico Modo quàm futilis etiam Hiſtoria eſt? Qui primùm Auſterus fuit, deinde Laſcivus: gens enim illa mores mutaverat, cùm voluptati ſe dediſſet; inde varietas, ut eſt apud Athenæum. Et tali commento nobis Jonici Modi naturam enarrant Authores, ut fidem habeamus. *Euge tuum & belle!*

Ut nunc, ita tunc plurimi Authores Hiſtorias cudebant, nec ad incudem revocabant. Legiſſe uſpiam: ſat erat, ut volumen compleretur. Nulla rerum, cauſſarum ac circumſtantiarum ratione habitâ, narratio procedebat, hoc eſt, nullo ordine, diſtinctione, interpretatione, explicatione, conciliatione (quæ omnia ipſa rerum ſeries luculenter ſuggerere poterat) habitis.

Apophthegma lepidiſſimum de Chiapino Vitellio, ſtrenuo illo milite Italo, refertur. Cùm effigiem ſuam à pictore quodam delineandam poſtulaſſet, artifici, quomodo faciem conſtitutam vellet, poſcenti: Pinge me, inquit, hominem formoſum: (deformis erat, & horribilis vultu)

poſt

post medium seculum, obliteratâ mei memoriâ, omnes è manu artificis meam pulchritudinem admirantes, in veritatem effigiei vel jurabunt. Qualis verò ipse fuerit, ex Epitaphio liquet:

O Deus omnipotens crassi misere Vitelli,
Quem mors præveniens non sinit esse bovẽ:
Corpus in Italia est: tenet intestina Brabãtus:
Ast animam nemo. Cur? quia non habuit.

Miles scilicet, ut homines, ita & Numen habebat. Infelix!

Lapsu temporis invaluit eodem modo partim accurata rerum Historia, quæ nunc passim pro vero divenditur. Accedit, quod Scriptores ferè rerum, quas narrabant, nec scientiam, nec experientiam habebant: frustra sanè easdem explicandas suscepturi, aut narratas ad incudem revocaturi.

Euge! omnes, omnes, bene! miræ eritis res,
ait Persius.

XXIV. Centum talia occurrunt in Musica veterum, præcipuè Græca, quæ hominum ingenia mirè torquent; & disciplinæ utriusque rationem non explicant, sed potiùs involvunt. Ipsa imperfectio satis arguit difficultatem, quam paulatim longo artis usu, hominumque industria sublatam videmus. nec unquam magis expedita reddetur hujus scientiæ, artisque methodus, quàm solida rei ex ipsis Princi-

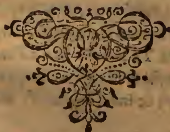
piis

piis Elementisque diductione, quæ experientia & optimorum Authorum lectione inclarescet. Unum Zarlinum præ cæteris commendavi; non quòd aliorum scripta nullius momenti sint; cum multa præclara eruditaque dogmata contineant: sed unum Zarlinum coryphæum dixi. Cum enim Musica ab Authoribus descripta, in plerisque defectum patiatur, magno studio, industria, ac lectione varia supplendum; unum aliquem commendare nequeo, ex quo hauriant studiosi (pauci etiam totam *Musicam* Theoricam ac Practicam simul intellexerunt & excusserunt) præter Zarlinum. Is, inquam, præ cæteris doctius feliciusque, & propemodum solus rem exsecutus meo judicio videtur. Ordinariæ Praxi deservire præcipuè potest Zarlini Compendium à Johanne Maria Artusio Bononiensi, optimâ methodo doctissimè confectum. Horum Authorum lectio, additis sex Capitulis, breviter à nobis supra explicatis, ad Musicæ Theorim & Praxin studiosos manu ducet.

XXV. Cæterùm ut ingenuè fatear, requiro adhuc ampliorem Musicæ tractationem, quæ plurimis novis inventionibus ac regulis, Artis perfectioni deservientibus, constet, qua *Numeri* & *Voces*, & *Modi*, (quorum in principio ex Cicerone me-

meminimus) clarius, profundius, & accuratius explicentur, ut Musica Oratoris officium subeat, finemque illius, docendo, delectando, & movendo consequatur. Hujus aliquem ideam breviter quidem sex Capitibus constructam ostendi. Cujus ampliorem tractationem brevi ac facillima Methodo antehac tentavi, & si Deo placuerit, eandem feliciter absolvere conabor, amicorum usui imprimis, & bono publico.

Te vicissim, Vir Clarissime, obtestor, ac modestè adhortor, ut præclara illa præstantissimi ingenii tui monumenta, perennem gloriam memoriamque habitura, quæ impense omnes desiderant, & tanto quidem magis, quia salivam movisti, amicis ac Reipublicæ Literariæ diutius invidere nolis. Vale, meum & civium tuorum Decus. Harlemi, Kal. Oct. ∞ Iↄ c xxxvi.

REGU-

REGULÆ VITÆ.

Sapientis, harmonicæ, tranquillæ, actuosæ, negotiis obrutæ, liberaliter otiosæ, peregrinantis denique.

I, Regulæ Vitæ Sapientis.

SApere, proprium est Hominis, qui Sapientis Dei imago est. Tu ergò si sapis, imò ut sapias

1. *Quidquid agis, & unquam ages, prospice Finem: & ad finem dispice Media: datisque mediis utendi disce Modos accuratos, ne unâ cum mediis tuis frustra sis*; uti plerumque fit, ut sufficienter à divinâ bonitate subministrata media humanâ stoliditate pereant, sineque usu sint. Tria illa in quacunq; resciveris, omnia ejus sciveris.

2. *Fines tamen Rerum, Media, Modosq;, memento scire Te debere non ad otiosa spectacula, sed ad usum.* Habere alioquin aliquid, & possidere, & intelligere, si non utaris, vanum est.

Ergò *Quidquid bonum esse intelligis, ad illud veluti scopum tuum collima.*

Quicquid ad assequendum scopum tuum con-

conferre vides, id prehende, tene, urge.

Quidquid urges, ne frustra urgeas, summâ circumspectione cave.

Ita nullo non voto potieris tuo: nisi forsan alicubi nolit Deus, obicesque Tibi insuperabiles opponat. Sed tùm in promptu est solatium, te non culpâ tuâ bonô illô carere, sed quia Deo sic visum patientiam exercere tuam, ob causas sibi, si non tibi, notas.

3. *Et quia vita tua omnium Actionum tuarum universus complexus est, hanc ante omnia particularia sic tibi dispone, ut finem ejus ob oculos habeas perpetuò, & ad illum viis omnibus contentas* indesinenter.

Quis autem sit Vitæ nostræ finis, ad quem collimare sapientia sit, docet Deus ipse, Deut. 32. v. 29. *Vtinam saperent, & intelligerent, & providerent novissima sua*: Ecce sapientia ultima, hoc est summa est, ultimos providere fines! *Quid autem est ultimum nisi æternitas? Vltimum enim est, ultra quod nihil datur.* Atqui ultra omnia quæ hîc in Mundo sunt, semper aliquid ulterius datur, A nativitate venitur in Vitam; inde itur in Mortem; hinc ad Resurrectionem: demum incipit Vita interminabilis, ex quâ nullus patebit exitus, & per consequens, ultra quam nihil datur. Ergò *Æternitas ipsa novissimum illud no-*

strum

ſtrum eſt : ultra quod nihil reſtat. Ergò hanc ab initio ſtatim providere ; ergò ad hanc omnia intermedia diſponere, Vera ſapientia eſt. Ergò qui intermedia tantùm curant, ultimorum obliviſcuntur, deſipiunt ; & quidem noxiè deſipiunt, quia media ſine fine apprehendunt : utque æternâ beatitudine excidant, & in æternam calamitatem prolabantur, efficiunt.

Memento igitur.

1. Vitæ Tuæ ſcopum eſſe, ad Æternitatem præparari. (Hoc niſi provideris, Vitam perdideris. Atque tum non naſci præſtiterit.

2. Ad Æternitatem tamen quia non venitur niſi per Mortem : totâ Vitâ præparabis te ad Mortem. (Ut bona tibi ſit, te non abſorbeat, ſed ad Æternitatem tantùm intromittat)

3. Ad Mortem autem bonam quia non pervenitur niſi per Vitam bonam ; totâ Vitâ hoc ages, ut benè vivas, hoc eſt ſanctè, ad voluntatem ejus qui Vitæ Mortisque arbiter Bonis Vitam, Malis mortem deſtinavit.

4. Et quia ad Vitam bonam non pervenitur niſi per adſuefactionem bonam (malis adſuefactus mutare Mores, ut Ætiops pellem, non poteſt, Jer. 13.23. quia Conſuetudo abit in naturam :) totâ Vitâ hoc

ages

ages, ut quicquid malum eſt, aut mali ſpeciem habet (1. Theſſ. 5. 22.) id adverſaris: rurſum autem: quæcunque pudica quæcunque juſta, quæcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus, hæc cogites (Phil. 4, 8.)

5. Et quia ſequi bona, fugere mala nemo poteſt, niſi qui quid verè bonum & malum ſit, intelligit (quia ignoti boni nulla cupido, ignorati mali nullus horror) totâ Vita hoc agendum erit, ut Te non conformes huic ſeculo, ſed reformeris in novitate ſenſûs Tui: utque probes, quæ ſit Voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta (Rom. 12. 2.)

6. Et quia cogitationes mortalium ſunt timidæ, & incertæ providentiæ noſtræ: (Sap. 9. 14.) totâ Vitâ hoc Tibi agendum erit, ut cum timore & tremore opereris ſalutem Tuam (Phil. 2. 12.) non ſolùm peccata horrens, ne admittas; ſed & ipſa tua bona facta, ne aut opinione tantùm bona ſint, hypocriſi admiſtâ, aut te in Phariſaicam tui complacentiam præcipitent. Nullam itaque præter in miſericordia Dei, & merito Chriſti, defixam anchoram cogitabis, eô demum ſcutô ſecurus futurus, ſi reſignatâ omni voluntate propriâ, omnique Tui & omnium Creaturarum fiduciâ ſepo-

ſitâ, Deo uni de Te hîc & in æternum diſponendi tradas arbitrium.

Breviter. Vive, dum vivis, tanquam moriturus: ut moriaris, dum morieris, tanquam victurus. Væ enim illis qui ad ad mortem reſurgent. Tu ſi reſurgere voles ad Vitam, videndum tibi ne moriaris in Morte. Si in *M*orte mori non vis, hebetandi tibi ſunt ante mortem Mortis ſtimuli: qui ſunt Peccata (1. Cor. 15. 16.) Morientur autem ante te peccata, ſi operam dederis ut vivat in Te Chriſtus (Gal. 2. 20.) Chriſtus enim quia Vitæ fons eſt, ſcaturiet in te in vitam æternam: Morsque Tibi non erit mors, ut nec Illi fuit, ſed tranſitus ad Vitam immortalem.

Hæc eſt Sapientia vera, ſubordinatio Finium & Mediorum gradata, à primis ad ultima uſque: obſervatioque eorum accurata, ne aberres à gradibus, & incidas in præcipitia. Deus Te regat.

II. Regulæ Vitæ harmonicæ.

OMnis Harmoniæ fons, Deus, harmonicè, fecit omnia: inprimis Hominem, imaginem ſuam, ſi modò irrationabilibus noſtris factis ipſimet harmoniam ne turbemus, in oculis & auribus Dei, Angelorum, Hominùmque ſapienter nos intuentium. Ergò ne turbes Tu, hæc ages.

1. *Sem-*

1. *Semper Priora priùs, Potiora potiùs; Seria seriò; Pulchra pulchre; Amica amicè; Divina divine; Humana humaniter* &c. *pensa, age, tracta.* Aliâs confundes Te, & res.

2. *Theoria Tua cum Praxi individui sibi semper sint comites.* Quicquid boni scis, fac; & quidquid boni facis, an benè facias, & cur, cogita. Ut ne similis fias vel Phariseis, qui *Dicunt & non faciunt* (Mat. 23. 3.) vel Samaritanis, qui *adorant & nesciunt quid.* (Joh. 4. 22.)

3. *Interna Tua conformia sint externis.* Nempe ut quod videri vis, sis etiam verè: abominationi aliâs futurus Deo. Cujus opera quia sunt Veritas (Psal. 111. v. 6.) etiam in nobis Veritatem diligit (Ps. 51. 7.) hypocrisin odit. Væ Vobis hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris patent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, (*Matth.* 23.)

4. Tandem, Coram Hominibus quoque *Cogitationes, Verba, Factáque Tua, parallelè incedant.* Cor nunquam diffideat Ori, nec Os Manui, Vir duplici corde monstrum est, &c.

III. Regulæ Vitæ tranquillæ.

SUmmum in Vita bonum, est Animus tranquillus ac serenus, ab anxietudinum pro-

cellis liber. Hunc beatum portum ut teneas, sequentia observa.

1. *Quidquid Mentem, aut Conscientiam turbare possit, prævenire labora, ne cùm talibus rebus, quicquam participes.* Possunt autem turbare *Mentem*, *Negotiorum multitudo*, aut *alienitas*: quibus siquis se implicat, spinas inveniet certò, tametsi aliquando rosæ videantur. Ergò ut tranquillus sis, cave esse πολυπράγμων, ardelio: quæ Tua sunt, tacitè age, aliena relinque; in Tuis etiam non nimis scrupulose curiosus, & de quibusvis minutiis anxius. Fac ea, quæ salutem Tuam, & Tuorum, primariò spectant, reliqua committe Deo, cui cura est de nobis.

Conscientia verò turbatur admissis peccatis: cùm Anima sibi male conscia oculos Dei & hominum erubescit, pœnamque promeritam trepidat. Ergò si Conscientiam vis tranquillam: ne habeat quod Tibi objiciat effice: hoc est peccata nulla nunquam sciens volens admitte. Atque si vitare peccata vis, vita occasiones: cujusmodi sunt prava sodalitia, loca suspecta, &c. Imprudens est, qui ubi alium cecidisse vidit, eodem perrexit tamen. At nos quotidie homines inter occasiones labi, & perire, videmus, & non cavebimus tamen?

2. *Si quando in Occasiones (cujuscunque Pec-*

Peccati) insidis, obfirma animum, ut non succumbas, sed victor abeas. Pugnâ igitur opus: & ad pugnam pro Conscientia servanda illæsa, Virtutis armis. Aut igitur Te eripe fugâ (susque deque habito quid prava sodalitia de Te judicatura sint) aut persta immotus, Apostolicum illud cogitans; *Ego mundo crucifixus sum, & Mundus mihi.* Et quia non frustra dictum est, *Occasiones neminem malum faciunt, sed qualis quis sit ostendunt* (nempe Igni admota Arena non ardet, Stupa ardet;) cogita in tentationem delatus: *Si malis consensero, malum me esse, & fuisse hypocritam ostendero; Ergò in proposito Virtutis retinendæ perseverabo, nec me dimoveri patiar.* Memento autem, tutiorem in tentationibus carnis semper esse Fugam, quàm Pugnam: sapienterque fecisse Josephum, qui, cùm non sufficeret rationabilis honesti propositi defensio, fugâ se eripere, quàm disputare, maluit. Turpius ejicitur (& periculosiùs) quàm non admittitur hostis.

3. *Si quando pugnandum est adversus Vitia, nec omninò Conscientiæ vulnera effugis, recollige Te mox, satanæque in Te nidificare incipienti, illicò disjice nidum.* Hoc est, [sub initia peccati mox pœnitentiam age, antequam Peccati exspiret horror, mortiferum dulcescat venenum, morique incipiat

Conſcientia. Qui ſciens volens Peccato aſſueſcit, manus & pedes præbet diabolo conſtringendos Conſuetudinis malæ vinculis, ut ſe liberare pòſt non poſſit, tametſi velit (2 Tim. 2. 25. 26.) Æternæ itaque legis inſtar Tibi ſit illud:

Principiis obſta Serò medicina paratur,
Cùm mala per longas invaluère moras.

A Conſcientiæ peccato turbatæ procellis non datur refugium, niſi ad Pœnitentiæ portum: faciliùs, ſi non longè fueris progreſſus, difficiliùs, & cum abſorptionis periculo, ſi longiùs fueris abreptus. Nunquam ergò propter Pœnitentiæ ſpem peccaveris: incertus, an eam agere poſſis. Sponte enim peccantes deſeri ſolent à ſpiritu Dei: quô ad pœnitentiam duce ſi deſtituuntur, pœnitentiam non inveniunt (Heb. 12. 17.) Sed & hoc cogita: *per ſe meliùs eſſe., Vas non inquinari quàm elui; Meliusque te non vulnerari, quàm curari; Meliùs hoſtem Regni viſceribus excludere, quam intromiſſum & omnia vaſtantem expellere velle &c. quia & facilius & tutius.*

4. In ſumma, quia Mundus hic inquietudinum mare eſt, inque tumultu rerum hîc vivimus, ut quàm potes ſecurus ſis (ſi non omninò tranquillus) hæc age.

1) *Plus Deo quàm Hominibus converſare. (Illæ ſit intimæ deliciæ Tuæ)*

2) *Plus*

2) *Plus Tibi quam Aliis attende.* Tua ut agas, non alienâ: Tuique curam ipse potiùs habeas, quàm aliis committas; & denique Te ipso potiùs nitaris, quàm quocunque aliô. Aliis inquam niti (quod perquam Benè Nota) ne consuescas. Tua Tibi in negotiis Tuis industria; tua Recti propositi Conscientia; Tua in Deum fiducia, anchora sacra sint.

3) *Plus Animo quàm Corpori semper Vaca.* Rectè Epictetus: *Ea quæ Corporis sunt, facienda sunt obiter*: Res animi demum fixâ curâ dignæ sunt. Corpus enim à terra habemus, non pluris æstimandum quam vasa lutea merentur: Animus ex Deo est, Mundo igitur major, magni æstimandus, purè servandus, illibatus Deo restituendus. Si Animam perdideris, redemptioni ejus mundus universus non sufficiet. Ergò *Corpus serviat. Anima regnet*: cui si sceptrum das, utque corpore liberè utatur præstas, Rex eris actionum Tuarum, minuenturque Tibi infinitæ, à Corporis nimia cura venire solitæ molestiæ.

Hæ sunt Tranquillitatis veræ viæ! quas si insistis, non facilè Te quicquam turbabit Tuâ culpâ. Si quid verò ab aliena veniet malitia, aut ab immissione Dei (qui suos sine probatione, qualiquali rarò esse permittit, quia eos Virtutum & patien-

tiæ exercitiis perfici novit) cedet in gaudii augmenta, eôque majorem mentis serenitatem. Felicem Te, si Te intra hos continueris cancellos!

IV. Regulæ Vitæ actuosæ.

AD negotia nati sumus. Vota ergò Activa verè vita est: Otium vivi hominis sepultura. Quô excellentior Creatura quæque, eô actuosior: ut exemplô Angelorum, Solis, Cœlorumque, qui in perpetuo sunt motu patet. Sicut & Fontes, semper Aquas scaturientes; & Flumina, huc illuc eas humanos in usus deferentia. Contra, quô quid torpidius: eô inutilius; ut Lapis, Lutum, &c. Tu ergò ut ne sis Lapis, Terræ inutile pondus, sed actuosus Sol, semper lucens; vel Angelus, semper hominibus Dei loco ministrans &c. dabis operam. Quid autem hîc observandum?

1. *Quidquid à Te fieri debere vides, & ad id media, mediorumque prudentem usum, non ignoras, id aggredi aude.* Melius est bonis ausis excidere (quod aliquando contingit) quàm occasiones bona quæque multiplicandi negligere.

2. *Quidquid per Te ipsum expedire potes, alios nunquam expecta.* Tuæ scilicet plus fidens industriæ, quàm alterius. Sæpiùs etiam evenit, ut antequam alteri rem enarra-

raveris, ille autem perceperit, deliberaverit, sese accinxerit, Tu ipse rem expediveris. Ergò rectâ potius, sine ambagibus.

3. *Quidquid expedire potes hodie, in crastinum ne differ.* Nocuit enim semper differre paratis: Vox corvina (cras, cras) manifesta est negotiorum ruina.

4. *Cuicun prodesse potes prodesse gaude etiamsi Mundo universo.* Jam enim dictum est, excellentium naturarum id esse proprium, ministrare, & prodesse. Ergò si potes imitare Deum, qui ministrat omnibus: Aut Angelum: quàm plurimis. Torpere, & sine usu esse, inter abominanda repone.

5. *Nulla dies sine linea.* Vides quam se celeriter movet mundi machina, dùm nos lentè agimus. Ergo Tu ne sis lentus in negociis: quanquàm nec præcipitem esse volo. Delibera quid actu opus: Sed rem deliberatam ocyùs aggredere, ne Tibi unquam frustra Sol iste luceat. Omne tempus nobis impensum, postulabitur quomodo sit expensum.

V. Regulæ Vitæ negotiis densè obrutæ.

ACtuosos interdum negotiis obrui contingit: propter id tamen Vitæ actuositas deferenda non est. Dantur enim compendia, quibus molestiæ levari pos-

sunt. Quod ut scias, hæc observa.

1. *Tempori pone pretium, ne ejus quicquam inutiliter effluere patiaris.* Ita tibi longè ampliùs patebunt agendi spatia, quàm alteri; qui occasiones captivare nescit.

2. *Cui multa agenda sunt, illi paucis loquendum est.* Activè & passivè intellige: hoc est & ipse pauca loquere, cùm loquendum est, & alter ut se brevi expediat quum loqui vult, postula. Sapientum sermo brevis est, nugari citra necessitatem, inertiæ proprium est.

3. *Quidquid aliorum auxiliô expediri potest celeriùs, adhibere illos ne intermitte: Ita negotia procedent celeriùs.* Plus manuum, plus operis: modò servetur ordo, ne Te, aut se invicem, cooperarii illi tui impediant, aut turbent.

4. *Vt tamen ad operas alacrior sis, remitte quandoque animum, aut occupationis genus muta.* Quod caret alternâ requie durabile non est. Arcus intensus rumpitur.

VI. Regulæ Vitę liberaliter otiosæ.

A Laboribus vacare si contingit, non est necesse nihil agere, hoc est torpere, tempusque sine usu perdere. Nec proruere ad inutiles ludos, chartarum, aleæ &c. Aliquid agenduæ est quod recreat, tam

men-

mentem quàm corpus. Quod fiet, deambulando, cum amicis confabulando, œconomica quædam tractando &c.

VII. Regulę Peregrinaturo observandę.

PEregrinationis video Tibi esse desiderium, propositumque Tuis. Quid ergò ibi quoque attendendum Tibi sit, pauxilia subjungam.

1. Ante omnia cogitabis, *Cur peregrinationis suscipias laborem?* Nempe non ut novos videas Montes, Campos, Sylvas, Flumina, Maria, Homines aut bestias &c. Talia enim domi videre potes. (Quô sensu rectè dictum est à quodam: *Qui unum vidit Hominem, unum Bovem, unum Montem, unam Sylvam, unam Vrbem &c. Mundum vidit: Mundus enim ex talibus constat.*) Sed ut videas, audias, alloquaris, Viros sapientes & doctos, ex quorum conversatione sapientiæ & virtutum capias augmentâ.

2. *Ad exteros itaque iturus; non ibis tanquam in alium Orbem (Mundus totus virò Sapienti patria est:) sed tanquam ad Scholam quam communem Deus esse voluit*, ut alii aliis theatro simus, mutuoque aspectu & affrictu nosmet invicem exerceamus, acuamusque.

3. Cogitabis, *quia extra Mundum ire non potes,*

potes, Mundum Te reperturum ubique id est homines vanos, profanos, mali bonique mixturam. Adversus itaque scandalorum & corruptelarum venenata tela, pectus tuum circummunies, assumptô firmissimi propositi scutô, nihil attendendi, admirandi, adamandi, domumque reportandi, nisi per quod Tibi & Tuis, Patriæque aut Ecclesiæ, Virtutis & felicitatis accessio aliqua fieri possit.

4. *Ibis à conspectu Parentum, terra patriaque, non sicut Cain à facie Dei profugus, ad quarendum impietati licentiaque campum:* (Quocunque enim ibis, comitabuntur Te oculi Dei, & cum illis benedictio aut maledictio effundenda super Te;) *sed ut Tobias junior, satis facturus parentum voluntati, quasiturusque apud exteros ubiubi depositorum Sapientia, bonorumque Exemplorum, thesauros.* Ergò intentione purâ, Animo, Corpore, Sensibusque omnibus castis. Ita demum tibi aderit qui Te comitetur, ducat & reducat, Angelus Domini.

In summa: *Vbiubi fueris,*
Vive Deo, qui est dator Vita Tua:
Vive Conscientia, qua est vita Vita tua:
Viva Fama, qua est vita post VitamTuam.

Itaque tibi adsit Spiritus Christi, ut hæc omnia tam rectè percipias & obser-

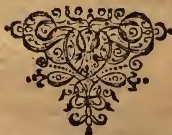
ves,

ves, atque ego animæ Tuæ salutem, omnemque rebus Tuis prosperitatem, & perpetuum Domûs Vestræ in Ecclesia & Patria, per Te etiam ad posteritatem transmittendum, splendorem, animitùs opto.

Tui amantissimus

Die quâ à me discedis 9. Iunii. Anno 1645.

COMENIUS.

Regulæ quædam generaliores, artem concionandi aliquatenus delineantes.

I.

Exordium quoad ejus fieri poterit, sit breve, sit perspicuum, sit vocibus ac phrasibus propriis non figuratis constans, ac introducens concionatorem rectâ in ipsum textum.

II.

Sumatur autem vel à maximâ aliquâ generaliori, vel à sententia aliqua gravi, vel à proverbio minimè trito & vulgari, vel à textus cum præcedentibus connexione, vel etiam à loco parallelo, vel simili, aut contrario.

III.

Concionator applicaturus exordium ad ipsum contextum, eâdem operâ, si id ullâ ratione effectum dari queat, monstret scopum textus, ac demonstret per ea quæ præcedunt & sequuntur, hoc est per occasionem textus illius connexionem & cohærentiam & similia.

IV.

Ad hunc scopum concionator, in praxi harum regularum hic descriptarum tam præcedentium quam sequentium non tan

tum perpetuo respiciat, sed & omnia quæ dicturus est, studiosè & evidenter referat: ita quidem ut quilibet etiam non doctus quasi manu palpare possit, illum in singulis quæ proponit, ad istum scopum collimare. Quod ni fecerit, omnem perdet operam, aut saltem magnoperè utilem non præstabit. Est enim hæc omnium harum regularum præcipua & quasi magistra ac directrix: Quinetiam anima & vita, sine quâ reliquæ regulæ nihil sunt, velut res mortua & inanis. Ideoque etiam singulis hisce regulis est applicanda, & in illis singulis subintelligenda. Exempli gratia: si scopus alicujus textus sit consolari, ea omnia quæ dicentur, ad consolationem dirigantur; si scopus sit consolari contra mortem, ejusque metum, singulæ tum res, tum penè etiam verba tendere debebunt non ad consolationem in genere contra miseriam hujus vitæ (:hoc enim frigidum foret:) sed ad consolationem in specie contra horrorem mortis.

V.

Dividat concionator textum vel in certas partes, vel materias textu contentas in certa capita. Quod si textus vel non ita commodam patiatur divisionem, indicabit concionator populo per modum propositionis, quâ de re textus agat, &

rem totam quæ textu continetur ſummatim ac paucis nudisque verbis comprehenſam clarè proponet cum promiſſione, ſe de ea brevibus & dilucide tractaturum.

VI.

In tractatione porrò ſingularum textus vel partium vel capitum, ad conſiderationem phraſiologias ſeſe ante omnia accingat concionator; Et ibi quidem non examinabit ſemper ſcrupulosè & minutatim ſingula verba, ſeparatim ſumpta, hoc enim, (:in phraſiologia præſertim facili:)ridiculum & inſulſum foret, ſed ſeparatim conſiderabit ea verba quæ neceſſariò ſeparatim ſunt accipienda. E contrà conjunctim conſiderabit ea quæ conjunctim conſiderari poſſunt, imò aliquando etiam debent. Interdum enim ſingulæ voces, interdum integræ phraſes & ſententiæ, quandoque etiam totus verſus ſimul & uno tenore exponi poſſunt: quinimo duo vel tres quatuorve verſus non raro in unam ſententiam conjunguntur: uti in textibus hiſtoricis videre eſt.

VII.

Quod ſi vel in vocibus, vel in phraſibus & ſententiis totis difficultas aliqua quoad ſenſum verbalem & grammaticum

occurrat, ea amoveatur, ambiguitas commonstretur, & per distinctionem tollatur; obscuritas indicatâ significatione auferatur, & sensus quis sit aperiatur, idque quantum fieri poterit clarè & dilucidè. Ubi utilè quin etiam necessarium fuerit stilum consuetum scripturæ habere quàm familiarissimè cognitum.

VIII.

Phrasiologiâ tribus si fieri possit verbis expositâ & absolutâ (:neque enim hic diu insistendum, nisi ingens sit difficultas, & magnum momentum sit in verbis positum:) statim ad res ipsas sub vocabulis latentes, & iis comprehensas sese convertat concionator: Quippe sine rerum tractatione, concio tota nullius pretii fuerit, aut saltem perexigui, quantumvis verba ac voces excellenter fuerint explicata.

IX.

Quinimo si verba & voces per se sint claræ & intellectu faciles (:ubi tamen judicio magno opus est, ne pro facili obtrudatur populo præsertim quod in se est difficile:) omissa prolixâ & verbosa illa verborum explicatione, quæ difficultates in vocibus captare, & obscuritates in dictionibus venari solet, (ut habeat quod ostentet) continuo materias sive res ipsas modo dictas aggrediatur concionator;

tor; neque enim extra necessitatem grammaticum, sed semper & ubique ecclesiastem esse oportet.

X.

Jam verò in materiarum examine inventioni primum studebit concionator, & hoc aget ut in singulas textus sive partes, sive capita, quam plurimas in promptu habeat meditationes, & varios ac diversos animi conceptus, non quidem in cerebro suo natos, sed è sacra scripturâ petitos, eosque spontè ex textu fluentes, & quasi naturâ suâ ad scopum textus tendentes.

XI.

Primus autem modus conquirendi & inveniendi varia meditata in eo est, ut quælibet sive partes, sive capita textus reducantur ad suum generale sive totale, à quo deinde progressus fiat ad specialiora & particulariora, indeque descendatur ad ipsa quæque individua, si negotium ita postulaverit.

XII.

Alter modus inveniendi, qui etiam priorem in sese includit in eo versetur; ut res ipsa deducatur per omnes locos logicos inventionis: ut puta per rei causas, effecta, subjecta, adjuncta, opposita, contraria, similia, comparata, testimonia &c.

XIII.

Ubi jam concionator adinvenerit diversas considerationes, cum prudentia illas applicabit ad partes sive capita textus, easque proponet non omnes neque singulas, sed illas tantum quæ maximè ad rem facient. Ubi utile imo necessarium fuerit spectare quid in contextus partibus sive capitibus in ordine ad scopum sit substantiale vel essentiale, quid in illis iisdem in ordine ad eundem scopum sit accidentale & circumstantiale, ut ex animi meditatis & inventis ea seligantur, ad præsens negotium applicentur & populo proponantur quæ essentialia & substantialia fuerint. Quæ autem accidentalia & circumstantialia esse comperientur, obiter tantùm, & in quantum ad essentialium & substantialium explicationem facient, amplioris & clarioris dilucidarionis ergò interspergantur. Substãtiale vero & essentiale hoc loco intelligatur, vel quod scopum ipsum in se includit & ambitu suo comprehendit, vel directè ad scopum pertinet, hoc est, sine quo scopus per se neque haberi, neque intelligi potest. Accidentale verò & circumstantiale, quod cum scopum in sese non complectatur, tamen ad illum aliqualem habet respectum & relationem, & illius explicationi amplio-

ampliorem lucem & claritatem infert.

XIV.

Cæterum in propositione inventorum & meditatorum studiosè cavebit concionator; ne illa invicem misceat & confundat, sed accuratè ab inuicem distinguat, & distinctè proposita enuntiet.

XV.

Curabit quoque sedulo ne multa ac varia inventa in una parte & capite contextus accumulando, insensibiliter in ea incidat, quæ in sequentibus partibus & capitibus ipsi fuerint dicenda, atque hac ratione vel tautologus esse cogatur, repetendo quæ jam antea dixit; vel saltem omnem in sequentibus concionandi materiam sibi præripiat, & cum initio fertilis fuerit, tandem sub finem sterilis esse inveniatur, aut etiam uni det parti, quod alteri competit.

XVI.

Tandem etiam operam dabit, ut quæ animi meditata populo proponere velit, ea diducat & pertractet. Quæ tractatio vel explicationem habet, vel probationem dicendorum, sæpè utramque. Imò verò rarò sola explicatio adhibetur cui non probatio sit admixta, & contrà.

XVII.

Medìa inservientia tum explicationi,

tum probationi eorum quæ meditata habemus, & populo proponenda ducimus, ſunt 1°. Teſtimonia ſcripturæ. 2°. Rationes ex locis inventionis deductæ. 3°. Exempla. 4°. Comparationes, ſimilia &c.

X VIII.

Teſtimonia iſta & rationes in materia fidei & doctrinæ deſumantur ex ſacris literis, & haberi poſſunt ex locis catecheticis & communibus; in iis quæ ad mores, & vitam ſpectant petuntur ab honeſto, utili, jucundo & contrariis &c. Et ſæpè iſtæ rationes magnam partem nobis ſuggeruntur ab ipſis verbis contextus, modò ea accuratè & penſiculatè ponderentur.

X I X.

Porrò non eſt neceſſe ut omnia iſta & ſingula media ſive explicationis ſive probationis ubivis adhibeantur, ſed interdum imo ſæpè aliqua tantum eorum adhiberi ſufficit, ut puta vel ſola teſtimonia ſcripturæ, vel ſolas rationes, vel ſola exempla.

X X.

Quod ſi vel propter verba textus, vel propter aliquem alium locum ſcripturæ ſpecie textui contrarium, vel propter adverſarios aliquos controverſiam moventes, vel etiam propter populum, apud quem agimus, & cujus indoles ac ingenium nobis nota eſſe debent, oriatur aut

dubium aut difficultas aliqua (:cujus rei accurata habenda erit ratio:) prudenter illa ſive dubia, ſive difficultates erunt tunc movenda, tum etiam quælibet ſuo loco ſolide diluenda, refutanda. Dico ſuo quelibet loco, quia hic certus locus rei aſſignari non poteſt, ſed ubicunque tale vel dubium vel difficultas occurrerit, ibi paſſim & ſparſim per totam concionem erunt ſolvenda.

XXI.

Ubi ſingulæ partes vel capita textus fuerint pertractata, accedet ad applicationem concionator, quam tamen applicationem inſtituere poterit, vel poſt ſingulas partes & capita, vel poſt totam contextus tractationem abſolutam; Atque ibi primum eas doctrinas conſiderabit quæ religionem & fidem ſpectant; Secundò refutabit errores contrarios, ſi qui ſint, moneat auditores ut ſedulo ab iis caveant; Tertio ſumet ex iis quæ tractavit occaſionem conſolandi, corrigendi, reprehendendi, conquerendi de negligentiâ hominum, eorumque improbitate, malitiâ &c. omniaque quæ hic denuo proponet, iterum explicabit, novis teſtimoniis, rationibus, exemplis, &c.

XXII.

Cæterum hic notandnm in moralibus quoque occurrere errores & opiniones carnis contrarias judicio ſpiritus, quæ non

minus

minus diligenter quam errores in doctrinâ ac fide refutari debenr; errorum in doctrina delectus sit prudens, nec facilè obsoletos populo refutandos sibi eligat, præsertim coram populo novitatis avido: In decisione casuum conscientiæ cor movere satagat, interim sibi caveat in jus Dei involare, condemnando scilicet eum, quem Deus in verbo suo non condemnavit, aut absolvendo eum, quem Deus non absolvit.

XXIII.

Ultimo vero loco poterit concionator conclusionis vice instituere brevem à se dictorum recapitulationem, quam proponet, diducet, & absolvet cum quantâ fieri poterit delectatione, & motu spirituali; dico spirituali, omnis enim hic affectatio & ostentatio, sicut à tota concione, ita & à singulis ejus partibus abesse debet.

XXIV.

Hisce & similibus præceptiunculis, neq; præcisè adstringunt sese, neque adstringi debent concionatores actu ministerium exercentes, qui sua quilibet arbitraria methodo sicuti uti possunt, ita etiam debent: in methodo quisque sua sibi proponere debet Ecclesiæ cui præest ædificationem. Habet enim hic locum non sola libertas prophetandi, sed & aliæ innumeræ causæ, pastoribus exercitatis probè notæ.

FINIS.

